

T.C.

Ardahan Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı

**TÖLEN ABDİK'İN “BİZ ÜÇ KİŞİYDİK” VE “ARDAGER” İSİMLİ
PİYESLERİ (TRANSKRİPSİYON-AKTARMA-İNCELEME)**

İlker MÜLAYİM

Prof. Dr. Ayabek BAINIYAZOV

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2022

TÖLEN ABDİK'İN “BİZ ÜÇ KİŞİYDİK” VE “ARDAGER” İSİMLİ PİYESLERİ
(TRANSKRİPSİYON-AKTARMA-İNCELEME)

İlker MÜLAYİM

Prof. Dr. Ayabek BAINIYAZOV

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2022

KABUL VE ONAY

İlker Mülâyim tarafından hazırlanan “Tölen Abdik’in “Biz Üç Kişiydik” ve “Ardager” İsimli Piyesleri (Transkripsiyon-Aktarma-İnceleme)” başlıklı bu çalışma, 23/06/2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

Doç. Dr. Ferhat KARABULUT (Başkan)

[İ m z a]

Prof. Dr. Ayabek BAINIYAZOV (Danışman)

[İ m z a]

Dr. Öğretim Üyesi. Nina PETROVICI

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mustafa Şenel

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

23/06/2022

İlker MÜLAYİM

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

(1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Tez Danışmanının **Prof. Dr. Ayabek BAINIYAZOV** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

İlker MÜLAYİM

ÖZET

MÜLAYİM, İlker. “Tölen Abdik’in “Biz Üç Kişiydik” ve “Ardager” İsimli Piyesleri (Transkripsiyon-Aktarma-İnceleme)” Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2022.

“Tölen Abdik’in “Biz Üç Kişiydik” ve “Ardager” İsimli Piyesleri (Transkripsiyon-Aktarma-İnceleme)” başlıklı bu çalışma, genel olarak giriş, bölümler, sonuç ve ekler kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında, çalışmamın konusu ve sınırı, amacı, önemi ve son olarak araştırmada kullanılan yöntemlere yer verilmiştir.

Birinci bölümünde Tölen Abdik’in Hayatı ve eserlerine yer verilerek, çalışmamızın ana konusu olan piyesler hakkında genel bilgi verilmiştir. İkinci bölümde, Kazak edebiyatında tiyatronun gelişim süreci ele alınarak tiyatro konusu incelenmiştir. Üçüncü bölümde “Biz Üç Kişiydik” ve “Ardager” isimli piyeslerin Latin harfli transkripsiyonlu metinlerine yer verilmiştir. Dördüncü bölümde piyeslerin Türkiye Türkçesine aktarılmış hali ve son bölüm olan beşinci bölümde ise piyeslerin içerik incelemesi yapılmıştır. Çalışmaya konu olan piyeslerin orijinal Kazak Türkçesi metinleri Ek 1 ve Ek 2 kısmında yer verilmiş olup, son olarak yazar Tölen Abdik’in fotoğrafları eklenmiştir.

Çalışmanın sonunda sonuçlar kısmı verildikten sonra, çalışmada faydalanılan kaynaklara yer verilmiştir. Söz konusu kaynaklar, metin incelemeye kaynaklık edecek, psikolojik analizler yapmamıza rehber olan kaynaklardan seçilmiştir.

Anahtar Sözcükler:

Kazak Edebiyatı, Kazak Edebiyatında Tiyatro, Tölen Abdik, Tiyatro Metinleri, İnceleme

ABSTRACT

MÜLAYİM, İlker. *"Tölen Abdik's "Plays We Were Three People" and "Ardager" (Transcription-Translation-Review)"* Master's Thesis, Ardahan, 2022.

This study, titled "Tölen Abdik's Plays We Were Three" and "Ardager" (Transcription-Translation-Review)" consists of introduction, chapters, conclusion and appendices. In the introduction part, the subject and limit of my study, its purpose, importance and finally the methods used in the research are given.

In the first part, Tölen Abdik's life and works are given, and general information about the plays, which is the main subject of our study, is given. In the second part, the development process of theater in Kazakh literature was discussed and the subject of theater was examined. In the third chapter, the Latin scripted transcriptions of the plays named "We were Three Persons" and "Ardager" are given. In the fourth chapter, the Turkish version of the plays and in the fifth chapter, which is the last chapter, the content of the plays were analyzed. The original Kazakh Turkish texts of the plays that are the subject of the study are included in Appendix 1 and Appendix 2, and finally, the photographs of the author Tölen Abdik have been added.

At the end of the study, after giving the results part, the sources used in the study are included. The aforementioned sources have been selected from sources that will serve as a source for text analysis and guide us to make psychological analyzes.

Keywords:

Kazakh Literature, Theater in Kazakh Literature, Tolen Abdik, Theatrical Texts, Analysis

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

ETİK BEYAN

ÖZET	5
ABSTRACT	6
İÇİNDEKİLER	7
SİMGELER VE KISALTMALAR	13
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	14
TABLolar LİSTESİ	15
ŞEKİLLER LİSTESİ	16
ÖN SÖZ	17
GİRİŞ	20
1. BÖLÜM	22
TÖLEN ABDİK'İN HAYATI VE ESERLERİ	22
1.1. TÖLEN ABDİK'İN HAYATI	22
1.2. TÖLEN ABDİK'İN ESERLERİ	24
1.3. “BİZ ÜÇ KİŞİYDİK” VE “ARDAGER” PİYESLERİ HAKKINDA BİLGİ	25
2. BÖLÜM	28
KAZAK EDEBİYATINDA TİYATRO	28
2.1. TİYATRO NEDİR?	28
2.2. TİYATRONUN ORTAYA ÇIKIŞI	29
2.3. TİYATRO SANATI	30
2.3.1. Tiyatro Sanatında Oyuncu.....	31
2.3.2. Tiyatro Sanatında İzleyici.....	32
2.3.3. Tiyatro Sanatında Metin.....	32
2.2. KAZAK EDEBİYATINDA TİYATRONUN GELİŞİMİ	33
2.2.1. 1920’li Yıllarda İlk Tiyatro Eserleri.....	33
2.2.2. 1930’lu Yıllarda Kazak Edebiyatında Tiyatro.....	37
2.2.3. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Kazak Edebiyatında Tiyatro (1941-1945) ...	41
2.2.4. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kazak Edebiyatında Tiyatro (1946-1956).....	44

2.2.5. Yenilenme Dönemi Kazak Edebiyatında Tiyatro (1956-1970).....	46
2.2.6. Sovyet Edebiyatının Son Döneminde Kazak Tiyatrosu (1968-1990).....	48
3. BÖLÜM.....	51
“BİZ ÜÇ KİŞİYDİK” VE “ARDAGER” PİYESLERİNİN TRANSKRİPSİYON METİNLERİ	51
3.1. “BİZ ÜÇ KİŞİYDİK” PİYESİNİN TRANSKRİPSİYON METNİ.....	51
3.1.1. “Biz Üşev Edik”	51
3.1.1.1. Birinşi Körinis.....	51
3.1.1.2. Ekinşi Körinis.....	69
3.2. “ARDAGER” PİYESİNİN TRANSKRİPSİYON METNİ.....	91
3.2.1. “Ardager”	91
3.2.1.2. Birinşi Körinis.....	91
3.2.1.3. Ekinşi Körinis.....	107
4. BÖLÜM.....	125
“BİZ ÜÇ KİŞİYDİK” VE “ARDAGER” PİYESLERİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI	125
4.1. “BİZ ÜÇ KİŞİYDİK” PİYESİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI	125
4.1.1. Şahıs Kadrosu	125
4.1.2. Birinci Perde	125
4.1.3. İkinci Perde	143
4.2. “ARDAGER” PİYESİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI	164
4.2.1. Şahıs Kadrosu	164
4.2.2. Birinci Perde	164
4.2.3. İkinci Perde	181
5. BÖLÜM.....	199
“BİZ ÜÇ KİŞİYDİK” VE “ARDAGER” PİYESLERİNİN İÇERİĞİNİN İNCELENMESİ	199
5.1. TİYATRO METİNLERİNDE İNCELEME.....	199
5.1.1. Metinlerde Olay Örgüsü/ Süje	201
5.1.2. Yorum (Exposition)	202
5.1.3. Özgün Buluş, İcat.....	202

5.1.4. Gerilim ve Çatışma Unsurlarının Başlama Noktası.....	203
5.1.5. Önceden İma Etme ve Gölgeleme (Foreshadowing).....	204
5.1.6. İçinden Çıkılmazlık (Complication).....	204
5.1.7. Doruk (Climax).....	205
5.1.7.1. Doruk Noktasının Başta Oluştığı Oyunlar.....	205
5.1.7.2. Gerilim Ve Merak Unsurlarının Tam Ortada Olduğu Piyeler.....	206
5.1.7.3. Olayların Başlayıp Gelişip Üst Noktaya Ulaştıktan Sonra Çözümeye Ulaşmadan Sona Erdiği Piyeler.....	207
5.1.8. Düğüm (Crisis).....	208
5.1.9. Sona Erdirme (Denouement).....	208
5.1.10. Şahıs Kadrosu (Kişiler Sistemi).....	209
5.1.10.1. Esas Kişiler.....	209
5.1.10.2. Yan Kişiler.....	210
5.1.11. Mekân.....	210
5.1.12. Zaman.....	210
5.2. “BİZ ÜÇ KİŞİYDİK” PİYESİNİN İNCELENMESİ.....	211
5.2.1. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinin Kimliği.....	211
5.2.2. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinin İçeriği.....	211
5.2.3. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinin Yapısı.....	214
5.2.3.1. Piyesin Dış Yapısı.....	214
5.2.3.2. Piyesin İç Yapısı.....	214
5.2.3.2.1. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Olay Örgüsü – Süje.....	214
5.2.3.2.1.1. Birinci Perde.....	215
5.2.3.2.1.2. İkinci Perde.....	224
5.2.3.2.2. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Yorum.....	234
5.2.3.2.3. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Özgün Buluş, İcat.....	236
5.2.3.2.4. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Gerilim Unsurlarının Başlama Noktası	238
5.2.3.2.5. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Önceden İma Etme ve Gölgeleme...	240
5.2.3.2.6. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde İçinden Çıkılmazlık.....	241
5.2.3.2.7. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Doruk.....	242
5.2.3.2.8. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Düğüm.....	243

5.2.3.2.9. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Sona Erdirme	244
5.2.3.3. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Şahıs Kadrosu (Kişiler Sistemi).....	246
5.2.3.3.1. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Esas Kişiler.....	246
5.2.3.3.1.1. Murat.....	246
5.2.3.3.1.2. Dariğa	248
5.2.3.3.1.3. Ömürbek	250
5.2.3.3.2. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Yan Kişiler	250
5.2.3.3.2.1. Mukan	250
5.2.3.3.2.2. Kundaybergen.....	251
5.2.3.3.2.3. Salmen	251
5.2.3.3.2.4. Güljamal	252
5.2.3.3.2.5. Darmen	252
5.2.3.3.2.6. Kaydar.....	252
5.2.3.3.2.7. Mirzeken.....	252
5.2.3.3.2.8. Sağıntay	253
5.2.3.3.2.9. Azat.....	253
5.2.3.3.2.10. Dariğa'nın sevgilisi.....	253
5.2.3.4. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Olayların Yaşandığı Mekân	253
5.2.3.5. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Zaman.....	255
5.2.3.6. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Dil ve Anlatım Tarzı, Üslup.....	256
5.2.3.7. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Ele Alınan Sosyal Meseleler	257
5.3. “ARDAGER” PİYESİNİN İNCELENMESİ	260
5.3.1. “Ardager” Piyesinin Kimliği.....	260
5.3.2. Ardager Piyesinin İçeriği	261
5.3.3. “Ardager” Piyesinin Yapısı.....	263
5.3.3.1. Piyesin Dış Yapısı	263
5.3.3.2. Piyesin İç Yapısı	263
5.3.3.2.1. “Ardager” Piyesinde Olay Örgüsü – Süje	263
5.3.3.2.1.1. Birinci Perde	264
5.3.3.2.1.2. İkinci Perde.....	270
5.3.3.2.2. “Ardager” Piyesinde Yorum.....	272
5.3.3.2.3. “Ardager” Piyesinde Özgün Buluş, İcat.....	275

5.3.3.2.4. “Ardager” Piyesinde Gerilim ve Çatışma Unsurlarının Başlama Noktası.....	277
5.3.3.2.5. “Ardager” Piyesinde Önceden İma Etme ve Gölgeleme.....	278
5.3.3.2.6. “Ardager” Piyesinde İçinden Çıkmazlık.....	279
5.3.3.2.7. “Ardager” Piyesinde Doruk.....	280
5.3.3.2.8. “Ardager” Piyesinde Düğüm.....	281
5.3.3.2.9. “Ardager” Piyesinde Sona Erdirme.....	284
5.3.3.3. “Ardager” Piyesinde Şahıs Kadrosu (Kişiler Sistemi).....	284
5.3.3.3.1. “Ardager” Piyesinde Esas Kişiler.....	284
5.3.3.3.1.1. Ardager	285
5.3.3.3.1.2. Hırsız.....	285
5.3.3.3.1.3. Oğul	286
5.3.3.3.2. “Ardager” Piyesinde Yan Kişiler	287
5.3.3.3.2.1. Öğrenci	287
5.3.3.3.2.2. Gazeteci	287
5.3.3.3.2.3. Kameraman.....	288
5.3.3.3.2.4. Televizyon işçileri	288
5.3.3.3.2.5. Jarkınbek.....	289
5.3.3.3.2.6. Rahımbay.....	289
5.3.3.3.2.7. Doktor	289
5.3.3.3.2.8. Yerlan	290
5.3.3.3.2.9. Nurlan	290
5.3.3.3.2.10. Kara Örtülü Kadın	290
5.3.3.4. “Ardager” Piyesinde Olayların Yaşandığı Mekân	291
5.3.3.5. “Ardager” Piyesinde Zaman	292
5.3.3.6. “Ardager” Piyesinde Dil ve Anlatım Tarzı, Üslup.....	292
5.3.3.7. “Ardager” Piyesinde Ele Alın an Sosyal Meseleler.....	294
SONUÇ	297
KAYNAKÇA	299
EK 1. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinin Kazak Türkçesi Metni	303
EK 2. “Ardager” Piyesinin Kazak Türkçesi Metni	351
EK 3. Fotoğraflar	393

EK 4. Yüksek Lisans Tez Çalışması Orijinallik Raporu.....	398
EK 5. Yüksek Lisans Tez Çalışması Etik Komisyon Muafiyet Formu	399
ÖZGEÇMİŞ.....	400

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bkz: Bakınız

C: Cilt

Çev: Çeviren

DGK: Devlet Güvenlik Komitesi

Hız: Hazırlayan

s: Sayfa

S: Sayı

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

T. Abdik: Tölen Abdik

vb.: ve benzeri

vs.: ve saire

Yay: Yayınları

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ¹

No	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi	No	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi
1.	А а	A a	22.	П п	P p
2.	Ә ә	Ä ä	23.	Р р	R r
3.	Б б	B b	24.	С с	S s
4.	В в	V v	25.	Т т	T t
5.	Г г	G g	26.	У у	Uv/üv/v
6.	Ғ ғ	Ğ ğ	27.	Ү ү	Ü ü
7.	Д д	D d	28.	Ұ ұ	U u
8.	Е е	E e	29.	Ф ф	F f
9.	Ё ё	Yo yo	30.	Х х	H h
10.	Ж ж	J j	31.	Һ һ	H h
11.	З з	Z z	32.	Ц ц	Ts ts
12.	И и	İy/ıy/i	33.	Ч ч	Ç ç
13.	Й й	Y y	34.	Ш ш	Ş ş
14.	К к	K k	35.	Щ щ	Şç şç
15.	Қ қ	Q q	36.	Ъ ъ	Ayırma işareti ([˘])
16.	Л л	L l	37.	Ы ы	I ı
17.	М м	M m	38.	І і	İ i
18.	Н н	N n	39.	Ь ь	İncelme İşareti
19.	Ң ң	Ñ ñ	40.	Ә ә	E e
20.	О о	O o	41.	Ю ю	Yu yu
21.	Ө ө	Ö ö	42.	Я я	Ya ya

¹ Kazak Türkçesi – Türkiye Türkçesi Sözlüğü’nden alınmıştır. (Koç, Bayniyazov, & Başkapan, 2019, s. 12)

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. 1920’li yıllarda ilk tiyatro eserleri.	37
Tablo 2. Kazak Edebiyatında 1930’lu yıllardaki tiyatro eserleri.	40
Tablo 3. İkinci Dünya Savaşı sırasında Kazak Edebiyatında tiyatro eserleri.	43
Tablo 4. İkinci Dünya Savaşı sonrası Kazak Edebiyatında tiyatro eserleri.	46
Tablo 5. Yenilenme dönemi Kazak Edebiyatında tiyatro eserleri (1956-1970).	48
Tablo 6. Sovyet Edebiyatının son döneminde Kazak tiyatrosu eserleri (1968-1990)....	50
Tablo 7. “Biz Üç Kişiydik” piyesinde şahıs kadrosu.	125
Tablo 8. “Ardager” piyesinde şahıs kadrosu.	164
Tablo 9. Piyelerin tahlilinde uygulanacak tablo.	200

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Çatışma noktalarının gösterilmesi.....	203
Şekil 2. Doruk noktasının başta olduğu piyeslerin gösterimi.....	206
Şekil 3. Gerilim ve merak unsurlarının tam ortada olduğu piyeslerin gösterimi	207
Şekil 4. Olayların başlayıp gelişip üst noktaya ulaştıktan sonra çözüme ulaşmadan sona erdiği piyeslerin gösterimi.....	208
Şekil 5. Biz Üç Kişiydik piyesinde gerilim unsurlarının başlama noktasının gösterimi	238
Şekil 6. Biz Üç Kişiydik piyesinde doruk noktasının gösterimi	243
Şekil 7. Ardager piyesinde gerilim ve çatışma unsurlarının başlama noktasının gösterimi	277
Şekil 8. Ardager Piyesinde Doruk noktasının gösterimi.....	281

ÖN SÖZ

Sanat, insanların geçmişten günümüze kadar kendi benliğini, ontolojik varlığını bulmasındaki en önemli alan olmuştur. Sanat aracılığı ile içsel dünyalarının dışa vurumunu gerçekleştiren insanlar, duygu ve düşüncelerini sanat üzerinden görünür kılmış, geçmişin günümüze seslenişini, günümüzün de geçmişe eleştirisini sanat aracılığı ile yapmışlardır. Tölen Abdik de sanat alanında kendi varlığını gerçekleştirerek geçmiş günümüze görünür kılmış, Kazak toplumunun sesi olmuştur. Korku ve endişe yüklü dönemlerde dahi yazmaktan, kalemini kullanmaktan asla geri durmayan Abdik toplumun sorunlarına ışık tutarak, cesurca yazdığı eserlerini Kazak edebiyatına kazandırmıştır. Bu sayede edebiyat alanında güçlü bir yer edinen ve kendi kültürüne, milli benliğine sınımsız bağlı olan Abdik, yazarlığının yanı sıra yönetmenlik, gazetecilik ve devletin çeşitli kademelerinde yöneticilik gibi çok sayıda görevi başarılı bir şekilde yürüterek Kazak toplumuna hizmette bulunmuştur. Çeşitli alanlarda Kazak Toplumuna hizmet eden Tölen Abdik yaptığı çalışmalarla ve yürüttüğü görevlerle milletin hafızasında iz bırakmış kendine özgü üslup ve tarz oluşturmuştur.

Kazak edebiyatına yaptığı katkılarla, kültür ve geleneklerin aktarımını sağlayan Tölen Abdik roman, uzun hikâye ve öykü alanında başarı kazanmış aynı zamanda oyun yazarlığı ile de dikkatleri üzerinde toplamıştır. Yazar ilk piyesini Sovyet döneminde kaleme almış olmasına rağmen topluma vermek istediği mesajları kurguladığı sahneye korkusuzca yansıtmış ve daha ilk piyes örneğinde halkın büyük beğenisini ve ilgisini üzerinde toplamıştır.

Çalışmaya konu olan ve Tölen Abdik'in "Biz Üç Kişiydik" ve "Ardager" piyesleri, kaleme alındıkları günden bugüne kadar Kazak toplumu tarafından ilgi ile takip edilmiş, takdir ve beğenileri üzerinde toplayarak büyük ses getirmiştir. Sovyet dönemi ve sonrasında sancılı dönemler geçiren ve toplumsal meselelerle yüz yüze kalan Kazak toplumu, piyeslerde kendi hayatlarından izler bularak, anlatılan sorunları benimsemişlerdir. Piyeslerin hala günümüzde birçok sahnede yer alması halkın sevgisinin ve beğenisinin en açık göstergesidir.

Kazakistan'da önemli bir yazar olarak bilinen, 2013 yılında Avrasya yazarlar birliği tarafından Türk Dünyasında Yılın Edebiyat Adamı olarak seçilen Tölen Abdik'in Türkiye'de ne yazık ki tanınmadığı ve eserleri hakkında yeterli ilmi araştırma yapılmadığı tespit edilmiştir. Çalışmada yaptığımız tespitler sonucunda Çağdaş Türk Edebiyatı

alanında, Kazak Edebiyatında Tiyatro konusunun da yeterli olmadığı görülmüştür, bu sebeple Kazak Edebiyatında önemli bir yer edinen Tölen Abdik'in "Biz Üç Kişiydik" ve "Ardager" isimli piyesleri çalışmanın esas konusu olmuştur. Bu çalışma, alandaki eksikliği gidermek Tölen Abdik'in piyeslerini tanıtmak ve edebiyatımıza kazandırmak için yapılmıştır. Çalışmaya konu olan tiyatro oyunlarının metin kısmı incelenmiştir, bu bağlamda eserleri piyes kavramıyla anlamlandırmayı uygun gördük.

Çalışma; Giriş, Birinci Bölüm, İkinci Bölüm, Üçüncü Bölüm, Dördüncü Bölüm, Beşinci Bölüm, Sonuç ve Kaynakça bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümü kendi içinde başlıklara ayrılmış ilk olarak çalışmanın konusu ve amacı, önemi ve sınırları hakkındaki bilgiler belirtilmiştir.

Birinci Bölümde, Tölen Abdik'in hayatı ve eserleri ele alınarak, çalışma konumuz olan piyesler hakkındaki bilgilere yer verilmiştir.

İkinci Bölümde, Kazak Edebiyatında Tiyatro başlığı altında tiyatronun açıklaması yapılmış, tiyatronun ortaya çıkışı, tiyatro sanatı ve tiyatronun en önemli unsurlarından olan oyuncu, izleyici ve metin konuları ele alınmıştır. Bu bölümde son olarak Kazak Edebiyatında tiyatronun gelişimi ele alınarak, 1920'li yıllardan 1990'lı yıllara kadar olan dönemlerdeki Kazak tiyatrosu konusu işlenmiştir.

Üçüncü bölümde, "Biz Üç Kişiydik" ve "Ardager", piyeslerinin Latin harfli transkripsiyonlu metinlerine yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde, "Biz Üç Kişiydik" ve "Ardager", piyeslerinin Türkiye Türkçesine aktarılmış haline yer verilmiştir.

Beşinci Bölümde; "Biz Üç Kişiydik" ve "Ardager", piyeslerinin yapısal incelemesine yer verilmiştir. Piyes tarzında yazılan eserler göstermeye bağlı tür olsalar da olay örgüsü ile kurgulandıkları için anlatmaya bağlı eserlerle benzerlik gösterirler, aralarındaki farklılık ise tiyatro metinlerinde anlatıcı bakış açısının bulunmamasıdır. Bu bağlamda Piyesin yapısının incelenmesinde Alemdar Yalçın ve Gıyasettin Aytas'ın Tiyatro ve Canlandırma kitabında verdiği tiyatro metinleri inceleme yönteminden yararlanılmıştır. İncelememize kaynaklık eden kaynaklar arasında ikinci kaynağımız İsmail Çetişli'nin Metin Tahlillerine Giriş/2 ve Gennadiy Pospelov'un Edebiyat bilimi eserlerinden yararlanılmıştır.

Çalışmanın "Ekler" kısmında yazar Tölen Abdik'in fotoğraflarını ve çalışmamamızın konusu olan piyeslerin orijinal Kazak Türkçesi metinlerini vermeyi uygun gördük.

Böylelikle bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacıların metinlere kolaylıkla ulaşmasını ve Tölen Abdik'in fotoğraflarına erişmelerine olanak sağlamayı hedefledik. Tez konusunun belirlenmesinden, tezin tamamlandığı son ana kadar her zaman yol göstericim olan, her daim manevi desteğini hissettiğim, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli danışmanım Prof. Dr. Ayabek BAINIYAZOV'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini esirgemeyen her zaman yanımda olan Aileme teşekkürü borç bilirim.

GİRİŞ

Tezin konusu ve sınırı: Tölen Abdik, Kazak dilinin saf haliyle konuşulduğu Kazakistan'a bağlı Jangeldi kasabasında, Kazak kültür ve geleneklerini öğrenerek ve görerek büyümüştür. Kazak Kültürünü çok iyi tanıyan Tölen Abdik, toplumdaki önemli sorunları insanlara anlatmak, değişmekte olan değerlere dikkat çekmek ve sosyal problemleri gündeme getirmek için "Biz Üç Kişiydik" ve "Ardager" isimli piyeslerini kaleme almıştır. Konusu, toplumda meydana gelen değişimler, insanların birbirlerine karşı olan davranışları, nefret, iyi ve kötü, yalnız insan, adalet, Sovyet dönemi eleştirileri, emek hırsızlığı, aile problemleri olan bu iki piyes çalışmanın sınırını oluşturmaktadır. Piyesler Kazak toplumunda ortaya çıkan sosyo kültürel sorunların daha iyi anlaşılması, yorumlanması ve toplumda hangi problemlerin meydana geldiğini tespit etmek için ele alınmıştır.

Bu çalışmada Tölen Abdik'in Parasat Maydanı isimli kitabından alınan "Biz Üç Kişiydik" ve "Ardager" isimli piyeslerinin transkripsiyonu, aktarımı ve incelenmesi yapılarak Kazak Edebiyatındaki Tiyatro tarihinin gelişim süreci incelenmiştir.

Tezin amacı: Bu çalışma Kazak edebiyatında önemli bir yere sahip olan Tölen Abdik'in tanıtılmasını, "Biz Üç Kişiydik" ve "Ardager" isimli piyeslerin doğru şekilde anlaşılıp yorumlanmasını ve yazarın Kazak toplumuna anlatmak istediği toplumsal problemlerin tespitini amaçlar. Bu çalışma yazarın insanlara anlatmak istediği konuların başında gelen ve toplumda ortak problem olan insanların birbirinden kopuşu, toplumsal değerlerin yok olması, sevgi bağlarının kopması, iyilik, kötülük, yalnız insan, adalet, emek hırsızlığı, Sovyet dönemi problemleri gibi konuları doğru yorumlamayı ve tahlil etmeyi amaçlar. Tölen Abdik ve piyesleri hakkında Türkiye'de yeteri kadar bilgi bulunmaması bu alanda çalışma yapmayı kaçınılmaz hale getirmiştir.

Tezin önemi: Kazak edebiyatında önemli bir yere sahip olan Tölen Abdik, düşündüren, sorgulayan tarzda eserler yazarak Kazak halkının geleneklerini ve sosyo kültürel durumunu anlatır. "Biz Üç Kişiydik" ve "Ardager" isimli piyeslerine bakıldığında, özelde Kazak toplumunun durumu anlatılmış olsa da genel olarak incelendiğinde tüm toplumları ilgilendiren ortak problemlerin anlatıldığı görülmektedir. Eserlerin üzerinde yaptığımız çalışma, Kazak halkının sosyal problemlerinin tespit edilmesi ve bu problemlerin incelenmesi açısından önemli bir yere sahip olacaktır. Yazar ve eserlerinin daha önce Türkiye'de çalışılmamış olması böyle bir çalışmayı yapmayı elzem kılmıştır. Çağdaş

Türk edebiyatında Kazak edebiyatının önemli bir kolunu oluşturan tiyatro konusu ve örnek metinler hakkında yeteri kadar çalışma yapılmamış olması bizim, “Biz Üç Kişiydik” ve “Ardager” piyeslerini incelememizi daha da önemli kılar.

Tezin araştırılmasında kullanılan yöntem: Bölümler halinde oluşturulan bu çalışmada, birinci bölümde yazarın hayatı ve eserlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde, Kazak edebiyatında tiyatro konusu ele alınıp, tiyatro hakkında genel bilgilendirme yapılmıştır. Üçüncü bölümde “Biz Üç Kişiydik” ve “Ardager” isimli piyeslerin Latin harfli transkripsiyonları verilmiştir. Dördüncü bölümde piyeslerin Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmıştır. Beşinci bölümde eserin içerik incelemesine yer verilmiş piyeslerin inceleceği yöntem tablosu oluşturulmuştur.

Çalışmada gerekli literatür taraması yapılarak, konu ile alakalı olan makale, tez, sözlük ve kitap gibi kaynaklardan yararlanılmıştır. Tiyatro metinlerini incelemeye kaynak teşkil edecek örnekler tespit edilmiş, lehçeler arası aktarma, edebi metin incelemesi, edebi eleştiri ve transkripsiyon yöntemleri kullanılmıştır. Metin incelemede kaynaklık eden İsmail Çetişli'nin “Metin Tahlillerine Giriş 2”, Alemdar Yalçın ve Gıyasettin Aytas'ın “Tiyatro ve Canlandırma Sahneleme Bilgileri ve Gennadiy Pospelov'un “Edebiyat Bilimi” kitapları ana kaynağımız olmuş, adı geçen kaynaklardan oluşturduğumuz inceleme tablosu ile metin tahlili yapılmıştır.

1. BÖLÜM

TÖLEN ABDİK'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. TÖLEN ABDİK'İN HAYATI

Roman, öykü, uzun hikâye ve piyes yazarı olan Tölen Abdik 4 Eylül 1942 yılında Kazakistan'ın Torğay² ili Jangeldi kasabasına bağlı Kölkamış (Enbek) köyünde hayata gözlerini açmıştır (Abdik, 2014, s. 7). T. Abdik, Kazak Türkçesinin saf haliyle korunup konuşulduğu Kölkamış köyünde, Kazak gelenek ve göreneklerini, öğrenerek ve yaşayarak büyümüştür. Çocukluk dönemi II. Dünya Savaşı yıllarından sonraki dönemde geçen T. Abdik, savaş bittiğinde henüz üç yaşındadır, toplum ise savaş döneminin tüm zorluklarını, yoksulluğu ve çaresizliği yaşar. Bütün bu sıkıntılar içerisinde büyüyen yazar Kazak kültür ve geleneği ışığında milli kimlik bilincinde yetişmiştir.

Ailenin tek evladı olan Tölen Abdik'in en büyük arzusu okuyup kendini geliştirmektir. Tek çocuk olması nedeniyle bütün ilgiyi üzerinde toplayan Abdik'e annesi Raziya Apa, Canım sen tek çocuksun, fazla göze batma, bizim kahraman ya da bilge olmamıza gerek yok dese de, o okuma azmini hiç kaybetmemiştir (Сабыргалиев, 2022). İlk, ortaöğretim ve lise eğitimini bitirdikten sonra Almatı şehrinde bulunan Kazak Devlet Üniversitesinin Filoloji bölümüne devam etmiştir. Bu dönem Sovyet rejiminin baskın olduğu ve toplumun yoksulluk içinde yaşadığı bir dönemdir. Halk 1930'lu yıllarda yaşanan açlık felaketinin ve II. Dünya Savaşının etkisini henüz atlatamamıştır. İnsanlar kendi aralarında açlık ve sürgün trajedilerini konuşamıyor, sadece Sovyet rejimini, Stalin'i ve Lenin'i konuşuyorlardı. Türk kültürünün önemli bir parçası olan Kazak edebiyatı, Sovyet Hükümeti'nin baskıları ile sansür ve engellemelerle karşı karşıya kalmış Muhtar Ävezov, Säbit Muqanov, Sabit Müsirepov, Älihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursunov ve Mağcan Cumabayev gibi birçok Kazak aydını zorla göç ettirilmiş, hapse atılmış ve öldürülmüşlerdir (Koç , İşina, & Korganbekov, 2007, s. 439-460). Ayrıca birçok esere ise okuma yasağı getirilmiştir. Aydınlarla yapılan bu baskılar Kazak Edebiyatının gelişimini etkilemiş, birçok esere erişimi zorlaştırmıştır. Sovyet ideolojine rağmen daha çok okumaya ve araştırmaya başlayan T. Abdik, üniversite yıllarında Dünya Klasikleri ve Rus edebiyatı ile tanışır, okuduğu bu eserler sayesinde dünyanın sadece Sovyetler Birliğinden ibaret olmadığını farkına varan T. Abdik arkadaşları ile Sovyet rejimini eleştirmeye

² Torğay ili, günümüzde Kostanay ili sınırları içerisinde yer almaktadır.

başlar. “1965 yılında” (Mirzahmetulı, 2004, s. 431), üniversiteden mezun olduğunda 23 yaşında genç bir delikanlı olan T. Abdik, 1965-1970 yılları arasında “Sotsialistik Kazakistan ve Kazakistan Pioneri (Kazakistan Öncüsü)” gazetelerinde meslek hayatına başlamıştır (Abdik, 2014, s. 8). Beş yıl süren gazetecilik hayatının sonunda, 1970 yılında “Jalın” dergisinde çalışma hayatına devam etmiştir. Bölüm Sorumlusu ve Genel Yayın Yönetmeni Yardımcısı olarak çalıştığı bu dergide yedi yıl görev yapmıştır.

1977-1979 yıllarında “Kazakfilm (Kinostüdyo)” stüdyosunda Genel Yayın yönetmenliği yapan T. Abdik, yine bu dönemde “Kazak Adebiety” gazetesinde Genel Yayın Yönetmenliği görevini yürütmüş ve önemli çalışmalara imza atmıştır. Sovyet rejiminin baskılarının azalmaya başladığı 1970 yıllarında ise “Kazakistan Komünist Merkez Komitesi’nin Edebiyat Bölümünde çalışmaya başlayan T. Abdik buradaki görevini 1986 yılına kadar sürdürmüştür. Kazakistan’ın bağımsızlık zaferinin ilan edilmesinden sonra Kazakistan halkı ve devleti için çalışmaya başlayan T. Abdik, 1994-1996 yılları arasında Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev’in kültür, edebiyat ve sanat danışmanlığı görevini üstlenmiştir (Mirzahmetulı, 2004, s. 431). Takip eden yıllarda da devlet görevini yürüten T. Abdik 1996-2008 yılları arasında “Cumhurbaşkanlığı Devlet Siyaseti ve İç Siyaset Bölümü” ile “Cumhurbaşkanlığı İçtimai ve Siyasi Bölümü’nde” hizmetlerini sürdürmüştür. T. Abdik, genç yaşından beri yoğun tempoyla yürüttüğü çalışma hayatını ve devlet kademelerinde yürüttüğü görevlerini günümüzde de sürdürmektedir. Günümüzde halen “Örkeniyet (Uygarlık)” dergisinin baş editörlüğünü yapmaktadır.

Tölen Abdik, okuma ve yazma merakının yanı sıra müzik ve spora da ilgi duymaktadır. Ünlü bir yazar olmasının yanı sıra iyi bir Güreş sporcusudur (Kairatovich, 2022). Çocukluk yıllarında Güreşe büyük bir ilgi duyan T. Abdik Kölkamış köyünde çok fazla imkân bulamasa da bu tutkusundan vazgeçmemiş Güreş yapmaya devam etmiştir. Güreş alanında birçok birincilik elde eden T. Abdik, Üniversite yıllarında da Güreşe devam etmiş, Belarus’un Gomel şehrinde yapılan turnuvaya da katılmıştır. Güreş sporculuğunun yanı sıra iyi bir müzisyen olan T. Abdik hayatında büyük öneme sahip olan Dombra’yı da ustaca çalmaktadır (Kairatovich, 2022).

Birçok başarılı çalışmaya imza atan Tölen Abdik, 2002 yılında Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Hizmet ödülünü almıştır. 2003 yılında Uluslararası Franz Kafka Altın Madalya ödülüne layık görülen Tölen Abdik, 2004 yılında ise Kazakistan Cumhuriyeti Devlet

ödülünü almıştır. Yazar Tölen Abdik 2013 yılında Avrasya Yazarlar Birliği tarafından, Türk Dünyasında Yılın Edebiyat Adamı ilan edilmiştir (Yakupoglu, 2013, s. 25-26).

1.2. TÖLEN ABDİK'İN ESERLERİ

Çocukluk yıllarından beri okuma ve yazma arzusu hiç kaybolmayan T. Abdik üniversite yıllarından itibaren kısa öyküler ve şiirler yazmaya başlar. İlk dönemde yazdığı öyküleri bile çok dikkat çekici olmuştur. İlk eserleri bile Rus Edebiyatında yetişmiş usta bir yazar kadar iyi eserler olmuştur. “Äbiş Kekilbayev gibi ünlü Kazak yazarları” (Koç , İşina, & Korganbekov, 2007, s. 701-703) ile aynı dönemde yetişen Tölen Abdik hem Rus Edebiyatını hem de Türk Edebiyatını çok iyi derecede öğrenmiştir.

Tölen Abdik, insanın içyapısını, psikolojik durumunu geniş bir perspektifte inceler ve daha 22 yaşındayken eserleri yayımlanmaya başlar. Genç bir yazar olmasına rağmen Kazak Edebiyatına tematik, psikolojik ve felsefi açıdan yenilikler getirmiştir.

1964 yılında yayımlanan ilk eserleri “Rayhan” ve “Sağ Kol” (Hekimin Hikâyesi) isimli hikâyeleri (Abdik, 2014, s. 8), Kazak edebiyatına usta bir yazarın eklendiğinin müjdecisi olmuştur. Sağ Kol isimli hikâyesi çok beğenilir ve insanlar tarafından büyük ilgiyle okunur. Povest (uzun hikâye) ve hikâyeleri 1969 yılında “Ufuk” isimli kitapta toplanır. 1970 yılında ise “Hakikat” isimli uzun hikâyesi yayımlanan T. Abdik'in bu eseri 11 yıl sonra Rusça 'ya çevrilmiştir. 1977'li yıllara gelindiğinde ise Yunan mitlerinin çevirisinin yapıldığı “Elleda Kahramanları” isimli çeviri kitabı yayımlanmıştır. Uzun bir aradan sonra “Aysız Gece” adlı kitabı 1984 yılında yayımlanır. 1987 yılında ise “Akşokı'nın Sert Kışları” isimli kitabı okuyucusu ile buluşur.

1991 yılında Kazakistan'ın bağımsızlığının ilan edilmesiyle yoğun bir çalışma hayatının içine giren T. Abdik bu dönemde de birçok esere imza atmıştır. Bağımsızlıktan sonraki geçiş yıllarının zorluklarına rağmen eserler vermeye devam etmiş ve 1992 yılında Seçilmiş Eserleri yayımlanmıştır. Yazmaya ve üretmeye devam eden Tölen Abdik, 2000 yılında “Feraset Meydanı (Erdem Cephesi)” isimli eserini okuyucusu ile buluşturur. Okuyucusu tarafından çok beğenilen bu eserin Rusçaya da çevirisi yapılmıştır. Tölen Abdik Sovyetler Birliği döneminde ve bağımsızlıktan sonraki yıllarda da birçok eser vermiştir. Eserlerindeki konuları yazarken korkmadan, cesurca işlemiştir. İnsanlara tarihi bilinci sorgulatan, felsefi yaklaşımlarla düşündüren aynı zamanda toplumsal sorunları irdeleyen eserler veren T. Abdik'in eserleri okuyucusu tarafından çok beğenilmiştir.

Roman olarak okurlarının karşısına çıkan “Ölü Ara” romanı, geniş bir çevreye yayılarak ilgiyle okunmuştur. Usta bir povest (uzun hikâye) yazarı olan Tölen Abdik bu alanda, “Baba”, “Hayat ya da Şöhret”, “Hakikat”, “Batiş Kız ve Erseyit”, “Cehennem Ateşi Günlüğü” ve “Geri Dönüş” isimli eserleri de okurları ile buluşturmuştur (Abdik, 2014). Tölen Abdik bu eserlerinin yanı sıra “El Çocuğu”, “Hayırsız Cuma”, “Konuklar”, “Kafatası”, “Sağ Kol” ve “Bir Günlük Öfke” gibi kısa hikâyelerini de Kazak Edebiyatına kazandırmıştır (Abdik, 2014, s. 8).

Tiyatro ve sinema alanlarında da eserler veren T. Abdik bu alanlardaki çalışmalarıyla da takdirleri toplamıştır. Dönem hakkındaki eleştirilerini bu sefer okurlarına göstererek anlatan yazar, hiçbir sansür kullanmadan dönemi tenkit etmiş ve insanları düşünmeye sevk eden piyesler sahnelemiştir. Tölen Abdik ilk tiyatro eseri olan “Biz Üç Kişiydik” eserini 1984 yılında kaleme alır ve bu oyun Gabit Musrepov Tiyatrosu’nda sahnelenir. Toplumun özünden kopup, insanların başkalaştığı dönemi gözler önüne seren bu oyun insanlar tarafından büyük bir ilgiyle izlenir. 2014 yılında sahnelenen “Ardager” isimli tiyatrosu, günümüzde de sahnelenmektedir. Sovyet döneminin korkusuzca eleştirildiği bu eser, Tölen Abdik’in korkusuz bir kalem olduğunun en büyük ispatlarından biridir. Tiyatro eserlerinin yanı sıra “El Çocuğu” isimli hikâyesinden sinema filmi çekilmiştir (Abdik, 2014, s. 8). Ayrıca, “Batiş Kız ve Erseyit” isimli eserinden de “Ödenmemiş Borç” isimli film sahnelenir.

Tölen Abdik’in birçok eseri Kırgız, Özbek, Rusça ve Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Feraset Savaş isimli romanıyla da PEN Kulübü ve Kafka Altın Madalya Ödülünün sahibi olmuştur (Abdik, 2014, s. 9).

1.3. “BİZ ÜÇ KİŞİYDİK” VE “ARDAGER” PİYESLERİ HAKKINDA BİLGİ

Tölen Abdik’in kaleme aldığı, aynı zamanda çalışmamızın da sınırını teşkil eden iki tane piyesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan “Biz Üç Kişiydik” (Биз Үч Кішійдік) (Abdik, 2012, s. 399-446), isimli eseri 1984 yılında yazılmış ve Gabit Musrepov Tiyatrosu’nda sahnelenmiştir. Büyük beğeni toplayan ve bütün dikkatleri üzerine çeken bu eserin ardından ikinci piyesi olan “Ardager” (Ардәгер)³ (Abdik, 2012, s. 447-490) isimli eserini yazan Tölen Abdik, bu eseriyle de usta bir piyes yazarı olduğunu gözler önüne sermiştir. “Ardager”, piyesi ile toplumun bütün takdir ve beğenilerini üzerinde toplayan yazarın bu

³ Ardager: 1. Değerli, saygılı, saygıdeğer. 2. Bir işe uzun süre emeği geçen. 3. Savaş Ardagersi. Bkz, (Koç, Bayniyazov, & Başkapan, 2019, s. 46)

eseri günümüzde de seyirci karşısına çıkmaktadır. Tölen Abdik'in ustalıkla yazdığı piyesleri toplum tarafından beğenilip kısa sürede şöhrete ulaşmış, büyük övgüler kazanıp başarısını taçlandırmıştır.

Tölen Abdik Sovyet Edebiyatının son döneminde eserlerini korkusuzca yazmıştır. “Biz Üç Kişiydik” isimli eserinde toplumun içinde olduğu sancılı dönemi gözler önüne sermiş “Ardager” isimli piyesi ile de Sovyet rejiminin yaptığı baskıları, zulümleri ve katliamları işlemiştir. Sovyet edebiyatının son dönemini görerek ve yaşayarak eserler veren yazarın her iki piyesinin de ana konuları arasında aile içi sorunlar, toplumsal problemler ve Sovyet döneminin Kazak halkı üzerindeki baskılarını anlattığı açıkça görülmektedir. Eserlerin konuları insanı, Kazak halkını ve onların içinde bulunduğu sosyolojik trajedileri işlediği için, Kazak toplumunun büyük ölçüde dikkatini çekmiş ve toplumu kendi gerçekleri ile yüzleştirmiştir. Buda Tölen Abdik'in piyeslerinin toplumsal trajedilere dikkat çekmesi ve Sovyet rejiminin halkın üzerindeki etkilerini göstermesi bakımından büyük öneme sahip olduğunun kanıtıdır. Toplumu bilinçlendirme ve tenkit yönünden etkin olarak kullanılan piyeslerin edebi değeri de geri planda bırakılamaz. Usta bir yazar olan Tölen Abdik piyeslerinde deyimleri, halk hikâyelerini ve örneklemeleri ustalıkla kullanmıştır. Edebi estetik ve değere sahip olan piyesler toplum tarafından da beğeni ile izlenmiştir.

“Biz Üç Kişiydik”, Tölen Abdik'in yazdığı iki perdelik ilk piyesidir ve yazar bu eseriyle oyun yazarı olarak tanınmıştır. Yazarın 1984 yılında kaleme aldığı eser Sovyet edebiyatının son döneminde yazılmasına rağmen Kazak toplumunun içinde bulunduğu trajediler ve aile içi problemleri sansürlemeden bütün açıklığı ile anlatılmıştır. 1980'li yıllar Sovyet rejiminin yeniden baskın olduğu birçok eserin ve yazarın sansür ve engellemelere maruz kaldığı bir dönemdir. Bu dönemde “Biz Üç Kişiydik” eserinin Gabit Muserepov Tiyatrosunda sahnelenmesi Tölen Abdik'in korkusuz bir yazar olduğunun da kanıtıdır. “Biz Üç Kişiydik” piyesi ilerleyen zamanlarda da birçok yerde gösterime girmiştir, bunlardan birisi de Astana'daki Kunanbayev Dram Tiyatrosudur. Yazar anlatmak istediklerini hem yazmış hem de seyirci karşısında gözler önüne sermiştir. “Biz Üç Kişiydik” piyesi, Kazak toplumunun durumunu tenkit ederek, iyilik ve kötülük kavramlarına, insanların birbirinden kopuşuna, kadına, evlilikte ihanete, adalete vb. olaylara dikkat çekmektedir. Bu dönemin zorlu şartları altında yazılan eser toplumda hâkim olan yanlışlar zincirine ışık tutmuş toplumun düzelmesi için mesajlar vermiştir.

“Biz Üç Kişiydik” piyesi insanların iç çatışmalarını ve psikolojik durumlarını anlatan bir eserdir. Bu durumu, oyun yazarı Joltay Älmaşılı, Raimbek Seitmek ile yaptığı görüşmede, şu şekilde anlatmaktadır; “Biz Üç Kişiydik piyesi, içsel bir psikolojik çatışmaya dayanmaktadır. Görmek için gözlerinizle bakmanız gerekir”. (Älmaşılı, 2022) Tölen Abdik’in bir diğer tiyatro eseri olan “Ardager” ise 2014 yılında sahnelenmiştir. İki perdeden oluşan bu piyes yazarın ustalık eseridir. Yazar bu eserinde Sovyet rejimini ve rejimin Kazak toplumu üzerindeki baskı ve zulümlerini gözler önüne sermiştir. “Ardager” isimli piyes geçmişe ışık tutan, halkın içinde bulunduğu trajedilere ayna olan bir eserdir. “Biz Üç Kişiydik” eserinde olduğu gibi bu eserinde de toplumsal sorunları işleyen yazar, bozulan aile yapısına da dikkat çekmiştir.

Kazak yurdunda, Kazak kültür ve gelenekleriyle yetişen yazarın “Ardager” isimli eserinde de insan ve Kazak toplumu ön planda tutmaktadır. Kazak kültürünü ve toplumunu çok iyi tanıyan yazar, toplumda ortaya çıkan sorunları çok iyi bir şekilde eserlerine yansıtmış gösterme sanatı olan tiyatro ile de gözler önüne sermiştir. Kazakistan’da büyük popülerlik kazanan “Ardager” piyesi günümüzde dahi birçok yerde izleyici karşısında sahnelenmektedir.

Sovyet döneminin eleştirisi olarak yazılan “Ardager” piyesi edebi yönüyle Kazak edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Eser edebi yönden zengin örneklemelerle bezenmiştir. Eserleriyle Kazak edebiyatına yeni bir bakış açısı getiren Tölen Abdik tiyatro alanındaki eserleri ile de döneme damga vurmuştur. “Biz Üç Kişiydik” ve “Ardager” piyesleri arasında güçlü bir bağlantı kuran yazar, her iki eserde de insanın iç dünyasını ve çelişkilerini yansıtan güçlü bir eleştiri ağı örmüştür. Her iki eserin de halkı düşündürmeye ve sorgulamaya sevk eden eserler olduğunu söylemek mümkündür.

Tölen Abdik’in en büyük özelliklerinden bir tanesi hiç şüphesiz eserlerini sade ve anlaşılır şekilde yazmasıdır. “Biz Üç Kişiydik” ve “Ardager” isimli piyesleri de sadelikle yazılmış, metin içeriğinde yapay ifadeler ve karmaşık cümlelere yer verilmemiştir. Hem okuyucular hem de izleyiciler kendilerini rahatlıkla oyun içerisine yerleştirmiş, oyun metninde kendi yaşamlarından kesitler bulmuşlardır. Tölen Abdik bu iki eserinde de abartıya yer vermemiştir. Kazak insanının dönem yaşantısını resimlemiş ve sahnede izleyiciye yansıtmıştır. Tölen Abdik basit, sade ve anlaşılır yazmış olsa da “Biz Üç Kişiydik” ve “Ardager” isimli piyeslerinin olay örgüsü basit anların felsefi ve psikolojik düşüncelerin anlatıldığı örnek metinler arasında yerini almaktadır.

2. BÖLÜM

KAZAK EDEBİYATINDA TİYATRO

2.1. TİYATRO NEDİR?

Kurgulanmış veya yaşanmış olayların, oyuncular tarafından “sahne adı verilen yerde” canlandırılmasına tiyatro adı verilmektedir (Buttanrı, 2011, s. 15). İnsanlar ilk çağlarda, birbirleriyle iletişim kurmak ve düşüncelerini aktarmak için işaret, resim, taklit gibi birçok yöntem kullanmıştır. Kullanılan bu yöntemler tiyatro türünü öne çıkarmış, göstermeye bağlı bu türün edebi gelişim sürecinin temellerini oluşturmuştur.

Edebi türler arasında çok güçlü bir iletişim aracı olarak karşımıza çıkan tiyatro, geçmişte insanların resim çizerek ve deneyimleyerek keşfettikleri iletişim aracı iken, devamında sahne, dekor, müzik, kostüm, makyaj gibi araçların kullanıldığı güçlü bir iletişim türü haline gelmiştir. İnsanlar bu yolla ruhsal durumlarını ve düşüncelerini aktarmış toplumsal iletişimin bütününe oluşturmuşlardır.

Oyuncular tarafından, kostüm ve makyaj aracılığı ile sahne adı verilen mekânlarda, dekorlar kullanılarak yazarların oluşturduğu oyun metinlerinin canlandırılması ve gerçek hayata aktarılması taklit yoluyla gerçekleştirilmektedir. Oyuncular metin yazarlarının kurguladığı olayları, karakterleri taklit ederek gerçek hayata yani seyirciye aktarırlar.

Tiyatro metinleri doğrudan seyirciye seslenir, anlatılmak istenilen hem işitsel hem de görsel olarak iletilir. Tiyatroyu taklit olarak açıklayan “Aristoteles’e göre insanın üç temel özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki Bilme (Episteme), ikincisi Eyleme (Proxis), ve Yaratmadır (Aristoteles, 1996, s. 291-294)”. Bu bağlamda tiyatro yaratma özelliği içerisinde yerini alır. Yaratmalarla ortaya konulan hareketler, sesler ve yeni şeyler öğrenmeye yol açmıştır. Öğrenilen her şey yeninin habercisi olmuş ve yaratmaların önü açılmıştır. Yapılan her canlandırma, her taklit bir oyunu oluşturur. İnsanlar, hayatın yeniden canlandırıldığı bu oyunlarla düşüncelerini, ruhsal durumlarını, eleştirilerini, övgülerini, gösterme ve taklit yoluyla sahne aracılığı ile yansıtmışlardır. Yansıtılan bu olaylar, gerçek hayatın öyküsü olabileceği gibi kurmaca da olabilmektedir. “Herhangi bir metine bağlı olmayan kurmaca oyunlar, doğaçlama olarak canlandırılırlar” (Yalçın & Aytas, 2005). Çoğu zaman yaşanmış olaylar, çoğu zaman da hayal ürünü olan bu oyunlarda insanlar duygu ve düşüncelerini karşısında bulunan izleyiciye aktarır.

“Tiyatro sanatının kendine özgü teknikleri bulunmaktadır. Bu teknikler arasında; edebiyat, müzik, dans yer almaktadır” (Buttanrı, 2011, s. 15). Edebi türlerden farklı olarak kendi içinde birçok tekniği birleştiren tiyatro, kendi başına kolektif bir türdür. Birçok tekniğin birleştirilerek gösterime hazırlandığı yaşanmış veya kurgulanmış oyun metinleri, ışıklı ve dekorlu sahnelerde, izleyici topluluğu önünde hayat bulur, hayatı gösterir. Haldun Marlıalı tiyatroyu, “İnsan yaşamında geçmiş, geçebilecek olayların, yaşama, benzetme, öykünme yollarıyla, belli yerlerde, bir görüntü topluluğu önünde canlandırılması sanatıdır” (Marlıalı, 1993, s. 127), şeklinde açıklamaktadır. Güçlü bir anlatı türü olan tiyatro kendi içinde bir bütün olarak barındırdığı olaylar zincirini seyirciye sunar ve aktarır.

İnsan bilen, tasarlayan, kurgulayan ve kurguladığını gerçek hayata aktaran bir varlıktır ve kurgularını aktarırken de tiyatroyu kullanır. “Tiyatro insana, insanı, insanla anlatan bir sanattır” (Buttanrı, 2008, s. 30). Tiyatronun arka planında sahne, dekor, müzik, resim gibi diğer sanat dalları bulunsa da, merkezinde insanı barındırır ve bütün malzemesi insandır.

2.2. TİYATRONUN ORTAYA ÇIKIŞI

Tiyatro tüm sanat dalları arasında, günlük yaşantımıza en uygun olan, günlük yaşantımızla iç içe geçmiş bir sanattır. Tiyatronun temeli günlük yaşamdan öğrenilen olaylarla atılmıştır. Robert Pignorre göre, “tiyatro oynamak bütün canlılarda görülen bir alıştırmadır” (Pignarre, 1991, s. 9). İnsanlar küçük küçük alıştırmalar yaparak, çoğu zamanda taklitlerle öğrenmelerini gerçekleştirmiştir. İnsanlar, hayvanları gözlemleyerek, onların yaptığı gibi avlarına yaklaşmış, taklit ve alıştırmalarla av yapmayı öğrenmişlerdir. Taklit yoluyla öğrenilen avcılık ilk tiyatronun örneği olarak kabul edilmektedir. Taklit yolu ile öğrenilen adım atma ise, ilk dansın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Dans, zamanla büyü ile birleşerek “ilk dinsel eylem” (Pignarre, 1991, s. 9) olmuştur. İlkel insanların dansla gerçekleştirdiği dinsel eylemler, av ritüelleri ve bu törenlerde yapılan taklitler sahne oyununun temelini oluşturmuştur. Av törenlerinde kullanılan “maske (Nutku, 1985)” insanların kullandığı ilk kostüm olarak kabul edilmektedir. Robert Pignarre, “büyüsel dansı dramaya geçiş, dinsel törenleri ise sahne oyununa geçiş (Pignarre, 1991, s. 9-11)” olarak açıklamaktadır. Yalçın ve Aytaş da tiyatronun iki farklı kaynaktan gelebileceği görüşünü aktarmıştır. İlk görüş “mimus”, yani insanların doğuştan beri içinde var olan oyun oynama ve taklit iken ikinci görüş ise tören ve ayin anlamına gelen “cultus” dur (Yalçın & Aytaş, 2005, s. 55).

İnsanların yaptığı danslar, törenler ve eylemler diğerlerine karşı öğreten ve merak uyandıran şeyler olduğu için taklit yoluyla tekrarlanmış hem öğreten hem de eğlendiren görüntüler ortaya çıkarmıştır. Bir taraftan eğlenceli vakit geçiren insanlar diğer taraftan dini törenlerini ve av ritüellerini gerçekleştirmiştir. Duygu ve düşüncelerini, ruhsal durumlarını anlatmak için de bu yolu seçmişlerdir. “İnsanların topluca öğrenmek, düşünmek için olayları ve sorunları sanatlı bir biçimde anlatma yolu, tiyatronun doğmasında etkili olmuştur” (Buttanrı, 2011, s. 18). Bütün bunlar tiyatroyu ortaya çıkarmıştır.

2.3. TİYATRO SANATI

Tiyatro metinleri, tiyatro için en önemli unsurudur. “Eskiden tiyatro, edebiyatın bir parçası olarak kabul edilirken günümüzde bir sanat olarak kabul görmektedir” (Buttanrı, 2011, s. 19). Aristoteles’e göre “sanat, akıl tarafından belirlenen amaçların gerçekleşmesini, varlığa gelmesini sağlayan bir yapma-yaratma yetisidir” (Aristoteles, 1996, s. 1046a5). Eserlerde yaşam ve doğa, sanat aracılığıyla zihinde canlandırılarak gerçeklik alanında yer alır. Başka bir deyişle sanat, nesnellik kazanmış düşünceler bütünüdür. Tiyatro sanatı ile gerçekliğe yansıtılan olaylar çoğu zaman metinlerle, çoğu zaman da metinsiz olarak nesnellik kazanır.

“Tiyatronun kendine özgü bir sanat olarak kabulü 19. Yüzyıla rastlar” (Buttanrı, 2011, s. 19). Tiyatro diğer sanatlardan farklı olarak edebiyat, müzik, fotoğraf, resim, sinema, mimarlık, grafik, heykeltıraş ve dans gibi sanatlardan başka sosyoloji, tarih, psikoloji felsefe, dil, gösterge bilimi, dekor, ışık, oyunculuk gibi estetik gibi unsurları da kendi içinde barındırır. Bütün bu unsurların uyum içinde birleştiği tiyatro kendine has bir sanat dalı, “sanatın parçasıdır” (Töre, 2009, s. 95).

Sahne tasarımı ve kostümlerle izleyicisine görsel bir şölen sunan Tiyatro anlattığı içerikle de zihinsel ve psikolojik olarak hafızalarda iz bırakan “seyirlik sanattır” (Töre, 2009, s. 47). İnsanları düşündürmeye sevk eden bu sanat dalı gösterdikleri ile de insanların zihninde canlandırmalar yaparak kalıcılık ve süreklilik sağlar. Tiyatronun hem seyirlik hem de dram türleri bulunmaktadır. “Eski Yunan’da “yaşamak” anlamına gelen “drama” kelimesi anlam genişlemesiyle sahne oyunu, dramatik sanat, hayat oyunlarını sahne oyununa dönüştürme” (Şimşek, 2007, s. 395) anlamını almıştır. Drama tarzı eserlerde daha çok insani duygular işlenir, düşünce ve sorunlar dram yoluyla aktarılır. Seyirlik türü

tiyatrolarda ise, daha çok görselliğe ve oyunculuğa önem verilen tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Görsellik ve oyunculuk tiyatro sanatının tam merkezinde yer almaktadır.

Tiyatro sanatı için en önemli unsurlardan bir diğeri ise tiyatro metnidir. Bu metinler aynı zamanda tiyatro edebiyatını da oluştururlar. Tiyatro metinlerini yazarlar tek başlarına oluştursalar da, oyuncular tarafından oynamaya ve taklitlere göre değişim gösterebilir. “Tiyatroda her biri ayrı ayrı ruha sahip olan insanlar konuşurlar. Bu konuşma onların duygu, düşünce özlem ve tutkularını dile getirir ve kişiden kişiye farklılıklar gösterir” (Kaplan, 1988, s. 285-288). Bu da tiyatro sanatını diğ er sanatlardan ayıran en önemli özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Her tiyatro metni kendi arasında bölümlere ayrılmıştır. Bu bölümler sahneler arası geçişin habercidir. Ayrılan bölümler kendi arasında bağlantılı, bütünlüğü tamamlayan parçalar halindedir.

Tiyatro metinlerinin teknik ve tasarımlarla bir araya gelerek canlandırılması, edebi bir metine dönüşmesi tiyatro sanatı olarak adlandırılır. Metinlerin yanı sıra, “oyunculuk, sahneleme, sahne tasarımı, sahne giysisi, müzik, ışık ve sahne tekniği” (Çalışlar, 1995, s. 631) de tiyatro sanatının vazgeçilmez unsurları arasındadır. Merkezinde insanı barındıran tiyatro sanatının üç önemli unsuru bulunmaktadır. Bunlardan ilki oyuncu iken ikinci en önemli unsuru izleyici ve üçüncü olarak da metindir. Tiyatro sanatı özünde, “ses, vücut ve oyuncuları kullanarak metinlerin özel bir çerçeve içerisinde canlandırılarak seyirciye dinlettirmektir” (Çetişli, 2004, s. 51).

2.3.1. Tiyatro Sanatında Oyuncu

“Oyuncu, tiyatro sanatının canlı ögesidir” (Buttanrı, 2011, s. 20). Yazar tarafından kurgulanmış kahramanlara can veren oyuncular yazar-oyun-sahne üçgenin tam merkezinde yer alırlar. Gerçek yaşama oyuncular sayesinde aktarılan metinler, oyuncular sayesinde hayat bulur. Metinlerdeki kahramanlara can veren oyuncu, kahramanların duygu ve düşüncelerini kendi iç dünyasında süzgeçten geçirip yazarın kurguladığı karakterlerde yeniden hayat bulur, bütünüyle kahramanların kimliğine bürünür. Olay örgülerinin merkezinde yer alan oyuncu, olay örgülerinin bütününe oluşturduğu tiyatro metinlerinin de özünü oluşturur.

Tiyatro sanatı, kendi içinde canlandırma ve taklit sistemine sahip olan bir sanat dalıdır. Bu canlandırma ve taklitleri oyuncular yapar ve kurdukları bu sistem ile sahnede kendi yaşam alanlarını oluştururlar. Oyuncusu olmayan bir tiyatro metni kendine yaşam alanı bulamaz. Canlandırma ve taklit yoluyla ortaya çıkan tiyatronun oyuncusu olmadan var

olması da mümkün olmayacaktır. Oyuncu iyi analizler yapıp kendini yeni kişiliklere büründürmekle sorumlu iken aynı zamanda, “müzik aleti çalmalı, dans etmeli ve sanat becerisine de sahip olmalıdır” (Yalçın & Aytaş, 2005, s. 61).

2.3.2. Tiyatro Sanatında İzleyici

Tiyatro, kurgulanmış olayların gerçek hayata aktarılmasıdır, sahnede gerçekleşen olayların tanığı da izleyicilerdir. “Tiyatro metinleri sahnelenmek ve izlenmek için yazılmaktadır” (Yalçın & Aytaş, 2005, s. 58). Oyuncusuz tiyatro olmayacağı gibi izleyicisi olmadan da tiyatro olmayacaktır. İzleyici ile oyuncu arasındaki etkileşim sonucu hayat bulan kurgular, bu etkileşimin gücü ile varlıklarını sürdürürler. Tiyatro yaşamdan izler taşıdığı için, izleyici de oyun içinde kendi düşünce ve yaşantısını görmek ister, burada oyuncuların izleyici ile olan iletişimi devreye girer. Çoğu zaman oyunun içinde kendisinden izler bulan izleyici, kimi zaman da istediğini bulamaz, burada devreye yine oyuncular girer ve seyirciyi kimi zaman güldürerek kimi zaman da eğlendirerek oyun kurgusuna dâhil eder.

Tiyatronun ilk çıkış kaynağı olan ilkel toplumlarda bile izleyici sahnede kendi düşüncelerinden izler görmek istemiştir, zamanla değişen ve gelişen insan ile sürekli etkileşim içinde olan tiyatro ise seyirci ile iletişimini hiçbir zaman koparmamış onlara gerçeği anlatmaktan vazgeçmemiştir. İlk tiyatro örneklerinde dahi varlığını gösteren izleyici, süregelen zaman içerisinde de yerini korumuş, tiyatronun ayrılmaz parçası olmuştur.

2.3.3. Tiyatro Sanatında Metin

Oyun metinleri, tiyatro için en önemli unsurlardan birisidir. Bu metinler aynı zamanda “tiyatro edebiyatını” da oluştururlar (Yalçın & Aytaş, 2005, s. 60). Tiyatro metinlerinde anlatma ve gösterme unsurları yer alır. Yazarlar hem anlatmak istediklerini hem de göstermek istediklerini izleyiciye aktarır. İlkel zamanlarda yazısız olarak oynanan oyunlar devamında varlıklarını sürdürememiş, oynanan oyunlar günümüze kadar ulaşamamıştır. Tiyatro oyunlarının yazılı olarak hazırlanması, oyun metinlerinin edebiyat alanında yer edinmesini, devamlılığını ve kalıcılığını sağlamıştır. Metinlerin yazılı olarak oluşturulmasıyla edebiyat alanı ile bağımlı kuvvetlendiren tiyatro, sanat olarak kabul görmeye başlamıştır.

Yazarlar, metinleri oluştururken izleyicinin görmek ve duymak istediğini göz ardı etmezler, çünkü tiyatro hayatın sahnede yeniden canlandırılmasıdır. Oyun metinlerinde

yazanlar belli olsa da oynayan oyuncular, oyun sırasında değişikliğe gidebilirler, yazar ne yazmışsa tıpkısı oynanacak diye katı kuralları yoktur.

Tiyatro metinleri kendi arasında bölümlerden oluşmaktadır, bu bölümler kendi içlerinde de bağlantılıdır. Her bölüm sahneler arası geçişi ve perdeleri temsil eder.

2.2. KAZAK EDEBİYATINDA TİYATRONUN GELİŞİMİ

2.2.1. 1920’li Yıllarda İlk Tiyatro Eserleri

Kazak tiyatrosunun temelleri, insanların asırlardır nesilden nesile aktardığı geleneksel kültürle atılmıştır. İnsanların günlük hayatta kullandıkları, çiftçilikle, hayvancılıkla ve meslekleriyle ilgili söylediği cırlar⁴. Cırcılar⁵ tarafından düğünlerde söylenen, “toybastar (düğün başlatma) cırı,”⁶ ve “toytarqar (düğün bitirme) cırı”⁷, düğün sırasında gerçekleştirdikleri betaşar (duvak açma) töreni, eğlencelerde söylenen şarkı ve türküler (än ölenleri), atasözleri (maqal men mäteller), bilmeceler (cumbak), fıkralar (küldürgi ängimeler) ağıtlar ve atışmalar (aytıs) modern tiyatrodan önceki tiyatronun özünü oluşturmuştur.

İnsanların gündelik hayatta övgülerini, eleştirilerini ve düşüncelerini aktarmak için söylediği şiirler, çoğu zaman toplum önünde çoğu zamanda tek bir kişiye hitap etmiştir. Şiiri söyleyen cırcılar oyuncuyu, şiirin hitap ettiği toplum ya da kişi ise seyirci örnekleridir. Toplum önünde söylenen toybastar ve toytarqar, kimi zaman ozanlar, kimi zaman düğün sahibi, kimi zamanda gençlerin söylediği cırlardır. Bu kişileri oyuncu olarak tasvir edebileceğimiz gibi düğüne gelen davetliler de seyirci olarak kabul edebiliriz. Düğünler sırasında gerçekleştirilen betaşar (duvak açma) töreni ise izleyiciye sunulan, gelenek ve görenek örneğinin yansıtıldığı görsel bir şölendir. Bu törenin gerçekleştirilmesi de modern tiyatro öncesi, geleneksel yolla gerçekleştirilen tiyatro örneğidir. Eğlence, tören ve düğünlerde söylenen atasözleri, bilmeceler, fıkralar ve ağıtlar Kazak tiyatrosundaki geleneksel tiyatro örnekleridir. Toplumun önde gelen isimleri, atasözleri, bilmeceler ve fıkralar ile insanları eğlendirirken aynı zamanda düşünmeye de sevk etmiştir. Bunu yaparken de hem vücut dilleriyle hem de ses tonlarıyla görsellik katmışlardır. Burada gerçekleştirilen olaylar, tıpkı tiyatro sahnesinde gerçekleşmiş gibi, oyuncusuyla, izleyiciyle bir bütünlük kazanmıştır.

⁴ Cır: Uzun manzum şiir.

⁵ Cırcı: Cırları söyleyen kişidir.

⁶ Toybastar cırı, düğüne başlatmak için kullanılır. Tolbastarı genelde ozanlar, şairler söylemektedir, amacı ise evlenen damat ve geline övgü, kutlama ve nasihat etmektir.

⁷ Toytarqar cırı, düğünün bittiğini ilan etmek için söylenmektedir.

Kazak kültüründe köklü bir geçmişe sahip olan ağıtlar, kazak geleneğinde geniş bir alana yayılmış ve korunup yaşatılmıştır. Söz söyleme becerisi olan ağıtlar, doğaçlama olarak insanların birbirini eleştirdiği, tartıştığı, eğlendirdiği ve düşündürdüğü folklorik gelenek türüdür. Şairlerin ustaca yaptığı atışmalar, “türe aytış (karşılıklı atışma), süre aytış (uzun süreli soru cevap şeklindeki atışma), cumbak aytıs (bilmece atışması), dini aytıs (dini atışma), mısıl aytıs (akıl, nasihat verici şiirlerle atışma)” türlerindeki gelişmeler tiyatro alanında da olmuştur (Koç, İşina, & Korganbekov, 2007, s. 141). Ağıtlar, geleneksel çalgı olan dombra ve müzikler eşliğinde halkın yani izleyicinin gözü önünde doğaçlama olarak söylenir. İzleyenler şairleri eleştirir ve düşüncelerini söyler. Bu özelliği ile tiyatronun en önemli unsurları olan oyuncu ve seyirciyi bir araya getiren atışma geleneği tiyatronun simgesi olarak kabul edilmektedir. Reşit Rahmeti arat Kazak edebiyatında tiyatroya zemin hazırlayan geleneksel yöntemleri ve ağıtları şu şekilde açıklamıştır;

“Kazak tiyatrosunun temeli Kazak hayatını terennüm eden halk edebiyatı ve folkloruna dayanır. Eski halk şiirinin bir nevi olup, bütün bayramlarda ve toplantılarda eksik olmayan “aytıs” tiyatro unsurları ve dramatik tezatlar ile dolu bulunmaktadır. Sözlerini irticalen söyleyen şairlerin müsabakasına çok defa seyirciler de iştirak ederler. Kazak muhitinde tiyatro yerini tutan bu müsabakalara asıl Kazak tiyatrosunun bir başlangıcı olarak bakmak mümkündür (Arat, 1997, s. 504).”

Geleneksel tiyatronun örneği olan gelenek ve görenekler sayesinde modern tiyatronun temelleri atılmış, insanlar hem eğlenmiş hem de bilinçlenmişlerdir. Tiyatronun amacı da göstermek ve bilgi vermektir. İnsanların kendini anlatma ihtiyacından ortaya çıkan tiyatro Kazak edebiyatında ve kültüründe önemli bir yere sahiptir. Geleneksel kültürün yansıttığı tiyatro örneklerinden, modern tiyatroya geçiş ise “19. Yüzyılın ikinci yarısında (wikipedia, 2022)” gerçekleşmiştir. İlk tiyatro faaliyetleri 1859 Oral⁸ bölgesinde ve 1869 yılında Orenburg⁹ şehirlerinde Ruslar tarafından gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen ilk faaliyetlerde “Polina Antipevna Strepetova (1850-1903), Vera Feodorovna Komissarjevskaya (1864-1910), Glikeriya Nikolaevna Fedotava (1846-1925), Viladimir N. Andreyev, Aleksey I. Vişnevski gibi oyuncular sahne almıştır” (Kundakbayev , 1965, s. 7). İlk tiyatro faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi Kazak gençleri arasında büyük bir merak uyandırmış ve gençlerin tiyatroya yönelmesi hız kazanmıştır.

⁸ Batı Kazakistan Bölgesinin başkenti.

⁹ Rusya Federasyonuna ait bir şehirdir. 1920-1925 tarihleri arasında Kazak SSC'nin başkentliğini yapmıştır.

Geleneksel yöntemlerle tiyatro ile iç içe olan Kazak halkı modern tiyatro ile tanışmaya başlamıştır. “1890 yılında kurulan Muzika jäne Äweskoylarınıñ Koğanı (Müzik ve Tiyatro Meraklıları Derneği) Semey şehrindeki tiyatro meraklılarını bir araya getirmiştir” (Kundakbayev, 1997, s. 27). Tiyatro meraklısı Kazak gençlerinin bir araya gelmesiyle yeni çalışmalar başlamış modern tiyatroya olan ilgi ve merak daha da artmıştır.

“Bu ilk tecrübelerin ardından, ilk modern Kazak tiyatro örneğinin yazılması ise 1920 yılı sonrasına denk gelmektedir. Bu dönem içerisinde Kazak edebiyatında basılan ilk tiyatro eseri Kölbay Tögüsov (1884-1919), 1915 yılında Ufa’daki Turmuş matbaasında yayımlanan Nadandıq Qurban(Cahillik Kurbanı) isimli piyesidir. Bu dönemde ayrıca Äkiram Ğalimov’un 1913 yılında yazdığı fakat ölümünden sonra 1919 yılında Troitski’de Tatarca yayımlanan May Mäseleleri isimli satirik oyunu bulunmaktadır” (Gücüyeter, 2013, s. 83).

Bu eserlerin yanı sıra, “Rus yazar A. Lihanov’un Manap isimli tiyatrosu, Muhammedğali Esengeldin tarafından tercüme edilerek Ayqap gazetesinde 1914 yılında yayımlanmıştır” (Gücüyeter, 2013, s. 83). Kazak edebiyatına ilk eserler Ekim Devrimi öncesinde oluşmaya başlasa da 1920’li yıllarda edebi tür olabilmıştır. Bu yıllarda Kazakistan’ın o dönem başkenti Qızılorda’da milli tiyatro açılmıştır.

Kazak gençlerinin bir araya gelmesiyle “Es-Aymaq” (Gücüyeter, 2013), adında dernek kurulmuş, gençler burada tiyatro faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Kazakistan’ın Orınbar, Semey, Taşkent gibi başka şehirlerinde de faaliyetlerini yürüten tiyatro meraklıları, “Säken Seyfullin, Muhtar Ävezov, Beyimbet Maylin ve K. Kemengerov” (Koç , İşina, & Korganbekov, 2007, s. 458), gibi dönemin ünlü yazarlarının tiyatrolarının sergilemişlerdir, İlk olarak “Muhtar Ävezov’un ilk piyesi olan El Ağası isimli piyesi sergilenmiştir” (Gücüyeter, 2013). Daha sonra 1917 yılında, Muhtar Ävezov’un tiyatro tarzının bütün özelliklerini yansıttığı Eñlik Kebek isimli tiyatrosu yayımlanmıştır. Kazak tiyatrosuna büyük katkılarda bulunan Säken Seyfulin’in Baqıt colında isimli tiyatrosu yayımlanmıştır. Yine bu dönemde C. Aytmavıtov’un Rabiğğa, Mansapqorlar ve Qanapiya isimli tiyatroları yayımlanmıştır. S. Seyfullin’in yazdığı Qızıl sunqarlar isimli tiyatrosu da bu dönemde azılmış en önemli tiyatro eserleri arasında yerini almaktadır

10 Ocak 1926 yılına gelindiğinde ise Kazak Devlet Tiyatrosu, “Altın Saqiyna” (Altın Yüzük) isimli tiyatro eseriyle perdelerini izleyiciye açmıştır (Koç , İşina, & Korganbekov, 2007, s. 458).

Milli kültürle yetişen gençler, eğitim alıp kendilerini geliştirince daha kaliteli oyunlar ortaya koymuş halkın da dikkatini çekmiştir. Kazakistan’ın her bölgesine yayılan ilk

drama eserleri modern tiyatro sanatını da beraberinde getirmiştir. Halk tarafından ilgi ve beğeni ile takip edilen tiyatrolarda, dönem aydınları kendi fikir ve düşüncelerini anlatma fırsatı da bulmuşlardır. Eğitimli Kazak gençlerinin yazıp oynadığı kaliteli eserleri gören toplum daha çok okumaya ve düşünmeye başlamıştır. Daha çok okuyup, düşünen insanlar başka devletlerinde kültürünü tanımaya başlamıştır. Bütün bunların sonucunda daha da merak uyandıran tiyatro alanına yönelmeler artmıştır. Tiyatro alanında yarışmalar düzenlenmeye başlanmıştır, 1920’li yıllarda düzenlenen en güzel tiyatro eseri yarışmasında Muhtar Ävezov’un Qaragöz trajedisi birinci, C. Aytmavıtov’un Şemiyaz isimli tiyatrosu ise ikinci seçilmiştir (Koç, İşina, & Korganbekov, 2007).

Bu dönemlerde ortaya çıkan eserlerin genel özelliği arasında Ekim Devrimi sonucu kazanılan kadın hakları ve aile içi konuları yer almıştır. Bu dönemde henüz tecrübe kazanılmamış, ortaya çıkan eserlerde edebi yönden eksiklikler kendini göstermiştir. Eserlerdeki konular daha çok aile yapısını, kadını ve aile içi sorunları işlemiştir. Anlatım tarzı sade ve doğallıktan yana olmuştur. Eserlerin birçoğunun da konusu Ekim Devrimi’nin getirdiği bağımsızlığı eleştirmek olmuştur. Bu konuların içerdiği tiyatro eserlerine örnek olarak, “C. Tilepbergenov’un Süyiskender (Sevgililer), Perizat pen Ramazan (Perizat ile Ramazan), R. Malabayev’in Üy Tutqındarı (Ev Esirleri), Ğurıp Küni (Örf-adet günü)” (Koç , İşina, & Korganbekov, 2007, s. 459) eserleri gösterilebilir. Beyimbey Maylin’in güldürü tarzında yazdığı Neke kıyar (Nikâh kıyan), Şangar Molda, El mektebi (Halk okulu), Ayşe, Sälde (Sarık), Könildirik (Gözlük) uzun süre sahnede kalmış, köy hayatını, eğitim eksikliğini ve insanların yaşantısındaki zorlukları anlatmıştır. Bu dönemde gelişen tiyatro eserleri geleneksel dönemin bütün özelliklerini taşımaktadır. Sovyet rejimi döneminin bütün zorlu dönemini yaşayan yazarlar, tüm zorluklara rağmen üretmeye devam etmiştir. 20. Yüzyılın başlarında gelişmeye başlayan Kazak tiyatrosu sansürlemelere, engellemelere, zorluklara rağmen profesyonelleşme yolunda emin adımlarla ilerlemiştir. Bu dönem yazarları arasında yer alan Ahmet Baytursinov, Mağcan Cumabayev, Mircaqip Dulatov, Cüsipbek Aymavıtov, Säken Seyfullin, Beyimbet Maylin ve İliyas Cansügirov Sovyet rejimi tarafından birçok engelleme ve sürgüne maruz kalmışsa da eserlerinde halkı bilinçlendiren, halkı çağdaşlaşmaya yöneltten içerikler üretmeye devam etmişlerdir. Yazarlar Sovyet rejimi tarafından ezilmiş, darbe yemiş, yurtları ayaklar altına alınmıştır. Bu dönemde yazılan tiyatroların oynanmasında da birçok zorluk çıkarılmıştır. Bu dönemde yazılan eserlerde eski hayatın sıkıntılarına yer

verilmiş, çağdaşlaşmanın ve yeniliğin öneminden bahsedilmiştir. Yazarlar tarafından umudun var olduğu ve yenileşmenin ulaştıracağı dönemin genel durumu anlatılmıştır. Aşağıdaki tabloda Kazak Edebiyatı İlk Dönem Tiyatro Eserleri Kronolojisi verilmiştir.

Tablo 1. 1920’li yıllarda ilk tiyatro eserleri

Yazarın Adı	Eserleri
İşanğali Mendihanov	Bayğustar
Bekmukambet Serkebayev	Ğaziza
Bekmukambet Serkebayev	Kızıl Buzav
Saken Seyfullin	Baqıt Jolına
Jüsipbek Aymavitov	Sılan Qız
Saken Seyfullin	Qızıl Sunqarlar
Mirjakıp Duvlatov	Balqiya
Muhtar Ävezov	Enlik Kebek
Qoşmuhambet Kemengerov	Altın Saqıyna
Jüsipbek Aymavitov	Mansapkorlar (Jebir Bolıs)
Jüsipbek Aymavitov	El Qorğanı
Jumat Şanin	Arqalıq Batır
Muhtar Ävezov	Karaköz
Jüsipbek Aymavitov	Rabiğa
Jüsipbek Aymavitov	Kanapiya Men Şarbanuv
Beyimbet Maylin	Şaşar Molda
Beyimbet Maylin	Avıl Mektebi
Beyimbet Maylin	Neke Kiyar
Beyimbet Maylin	Közildirik

2.2.2. 1930’lu Yıllarda Kazak Edebiyatında Tiyatro

Sancılı geçen 1920’li yılların sonuna da, 1930’lu yıllara gelindiğinde Kazak halkını daha da zorlu dönemler geçirdiği görülmektedir. Halk büyük kıtlık ve açlık ile savaşmaktadır. Birçok sıkıntının baş gösterdiği dönemde, bu sancılı dönem eserlere pek de yansıtılamamıştır. Halkın en çok sıkıntı çektiği konudan birisi olan kıtlık, ise 1931-1932 yılları arasında etkisini iyice artırmıştır. Sovyet Hükümeti, kendince belirlediği halk

düşmanları diye adlandırdığı yazarlarla uğraşmayı kısmen bırakmış ekonomi ve açlık konuları üzerinde durmaya başlamıştır, çünkü Kazak halkı sancılı bir dönemden geçmektedir ve insanlar Sovyet rejimi hakkında eleştirilerini fazlasıyla dile getirmeye başlamıştır. Bunun sonucunda Sovyet Hükümeti'nin Beş Yıllık Kalkınma Planı¹⁰'nı oluşturmasıyla, beş yıllıklar dönemi başlamıştır. Her beş yılda tekrarlanan kalkınma planları ile ekonomide, sanayide ve kültürde değişimi beraberinde getirmiştir. Hızlı bir şekilde kolhozlaşmayı¹¹ hedefleyen Sovyet Hükümeti'nin bu adımı, döneme uyum sağlayamayan birçok insanı açlığa, yoksulluğa ve sefaletle itmiştir. Zamanla kendini toparlamaya başlayan ekonomi ve sanayi ile insanlar yeni yeni binalar inşa etmiş, insanlar çağdaş yaşam alanlarında hayat sürmeye başlamıştır. Gelişen bilim ve kültür beraberinde yeni ihtiyaçlar doğurmuş, bu ihtiyaçlar neticesinde Kazakistan Devlet Üniversitesi, Kazakistan Pedagoji Enstitüsü kurulmuş. Kazak yurdunda yeni ziraat fakülteleri, üniversiteler, okullar, opera salonları ve tiyatrolar açılmaya başlamıştır.

Sovyet Hükümeti'nin yaptığı baskılar, edebiyat alanına da yansımıştır. Yazarlar yeniyi üretmektense Sovyet rejimi öven naralar atmaya mecbur bırakılmış, realizm ve eleştirel yazıların yerini, Sovyet Hükümeti'nin söylediklerine kulak veren, hissedilenin aksine Sovyet rejiminin fayda getirdiğini söyleyen edebiyat düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır. Geleneklerle ve zengin kültürle bezenmiş Kazak edebiyatı bu dönemde deyim yerindeyse ayaklar altına alınmıştır. Siyasi sloganlar, propagandalar, rejimi öven ve yücelten edebi düşünceler eserlere yansımış, 1930'lu yıllar Kazak edebiyatında darbeler dönemi olmuştur.

Gelenek ve görenekler eskide bırakılmış, slogancı yeni edebiyat arayışı benimsenmiştir. Bu düşünceler edebi eserlere de fazlasıyla yansımıştır. Yeni arayışı, edebiyatta kimlik bilincini, milli benliği, kültürü ve gelenekleri yok etmiş yazarlar istemelerde sosyalizmin keskin kılıcı rolünü üstlenmişlerdir. 1920'li yıllarda tüm baskılara, sansürlemelere ve yıldırma politikalarına maruz kalan Ahmet Baytursunov, Cüsipbek Aymavıtov ve Mağcan Cumabayulı gibi seçkin yazarlara Sovyet rejimi tarafından baskılar ve sansürlemelere devam edilmiş yazarlar edebiyat sahasından uzaklaştırılıp yalnızlaştırma

¹⁰ Stalin tarafından gerçekleştirilen Kalkınma Planı ile sanayide ve ekonomide iyileştirmeler yapılması hedeflenmiş, zengin sınıfın etkinliği azaltılarak kolektifleştirmeye öncelik verilmiştir.

¹¹ Kolhoz, Eski Sovyetler Birliği döneminde, tarım kooperatifleri anlamında kullanılmaktadır. Toprağın devlete ait olduğu işletmesinin çiftçiler tarafından yapıldığı sistemdir.

politikasına maruz bırakılmışlardır. Bu isimler “Alaş Partili” diye diğer yazarlardan ayrı tutulmuşlardır.

1930’lu yıllar edebiyatta ve sanatta gerçekleşen değişimlerin yılıdır. 1932’li yıllara gelindiğinde ise edebiyatta, sanatta ve kültürde daha da üstünlük kurmak isteyen Merkez Komünist Partisi, edebiyatçıları bir araya toplamak isteği ile Sovyet Yazarlar Birliğini kurmuştur. Burada ki bütün amaç yazarların Sovyet rejimi öven, Sovyet Hükümetini yücelten eserler vermelerini sağlamaktır, nitekim çoğunlukla amacına ulaşan Sovyet rejimi baskı ve politikalarla dönem edebiyatına tesir etmiştir. 1934 yılında gerçekleştiren birinci Kazakistan Yazarlar Birliği Kongresi’nde alınan kararlar ve gerçekleştirilen faaliyetlerle edebiyat tamamen Sovyet yazarlarının eline geçmiştir. Baskı ve sansürlerle sancılı dönem yaşayan Kazak edebiyatı, gelenek ve göreneklerin beşiği olan, kazak tiyatrosunun da temellerinin atıldığı sözlü kültür ile nefes almıştır. Sözlü edebiyatta güçlü bir yere sahip olan cırcılar, yeniden söylenmeye başlanmış, C. Cabayev, M. Sengirbekulı ve O. Taymanov gibi cırcılar edebiyatın yeniden ayağa kalması için faaliyetlerde bulunmuşlardır.

1930’lu yıllarda yaşanan olaylar tiyatro alanını da etkilemiştir. Gelişim içinde olan ve yeni arayışlar içinde olan tiyatro, bu dönemde halkın sorunlarını ilgilendiren, dönemi eleştiren konulara yönelmiştir. Aslında bu yöneliş tiyatro alanı için olumlu olmuştur. Tarihi olaylarla harmanlanan dramalar daha çok ses getirmiştir. Sovyet rejiminin etkisinde olan edebiyat tiyatro alanında aradığını bulup eleştirilerini ve yapılması gerekenleri hem gösterme hem de anlatma fırsatı yakalamıştır. Bu dönemde de hakikatleri anlatmakla yükümlü olan edebiyat, büyük sorumluluklar üstlenmiştir. Edebiyatı koruyormuş gibi görünen, Sovyet rejimine rağmen dönemi eleştiren ve doğruları korkusuzca savunan tiyatro alanı ve bu alanı güçlü şekilde kullanan yazarlar olmuştur. Drama eserleri zamanın olumsuzluklarını anlatsa da Sovyet Hükümeti eskiyi yıkma ve yeniyi eleştirenlere karşı faaliyetler gerçekleştirmiştir, bu durum Kazakistan’da da yaygınlaşmış toplum arasında bağımsızlığı isteyenler ve Sovyet rejimi övenler olarak iki farklı sınıf oluşmuştur. Bu durum Komünist Parti tarafından sınıflar arası çatışma mücadelesi olarak anlatmış, zengin halk ile mücadeleye girmiştir. Kazak tiyatrosunda önemli bir yere sahip olan B. Maylin’in yazdığı “Maydan” isimli tiyatro, bu konuları büyük bir ustalıklı işlemiştir.

1930'lu yıllarda yaşanan tüm sansürlemelere ve olumsuzluklara karşı duran ve tiyatrunun edebi tür olarak kendini koruması için çaba gösteren, “Muhtar Ävezov, İliyas Cansügirov, Beyimbet Maylin, Cumat Şanin ve Ğalip Müsiropov” (Koç , İşina, & Korganbekov, 2007, s. 536) gibi önde gelen yazarlar birçok eser ortaya koyarak döneme ve rejime karşı dimdik durmuşlardır. Bu dönemde yazılan tiyatro eserleri ise; Muhtar Ävezov yazdığı, Tüangi Sarın (Gece Uğultusu), Tas Tünekler (Zifiri Karanlık), Abay, Ayman-Şolpan, Şegarada (Sınırdı) isimli tiyatroları, Beyimbet Maylin'in yazdığı, Şuga, Maydan (Savaş), Calbır, Neke Qıyar (Nikâh Kıyma), Közildirik (Gözlük), isimli tiyatroları, İliyas Cansügirov'un Kek (Öç), Türksip, İsitay ile Mahambet, Cumat Şanin'in Üş Bala (Üç Bala) ve Ğalip Müsiropov'un Qız Cibek, Qozı Körpeş Bayan Sulu tiyatro eserleri yer almaktadır.

Muhtar Ävezov'un 1935 yılında Kazak Drama tiyatrosunda sahnelenen Tüangi Sırın isimli tiyatrosu ve Şegarada (Sınırdı) tiyatrosunda sosyal yaşamdaki sıkıntıları, ülkenin genel sıkıntılarını ve halkın yaşayız tarzını anlattığı, Kazak edebiyatının çok güçlü eserleridir. Muhtar Ävezov'un bu dönemde yazdığı Abay isimli piyesinde, Abay Kunanbayev konu alınmış, Abay'ın bağımsızlık ve adalet yolundakini zorlu mücadelesini gözler önüne sermiştir.

Kazak edebiyatını en önemli drama eserlerinden birisi olan, Beyimbet Maylin'in yazdığı Maydan isimli tiyatro eseri ise, dönemin aile yapısını, yansıtan çok önemli bir eserdir. Bu eserde aile içi sorunlar ve aile içindeki dramatik unsurlar anlatılmıştır.

Tablo 2. Kazak Edebiyatında 1930'lu yıllardaki tiyatro eserleri.

Yazar Adı	Eser Adı
Muhtar Ävezov	Tüangi Sarın (Gece Uğultusu)
Muhtar Ävezov	Tas Tünekler (Zifiri Karanlık)
Muhtar Ävezov	Abay
Muhtar Ävezov	Ayman-Şolpan
Muhtar Ävezov	Şegarada (Sınırdı)
Beyimbet Maylin	Şuga, Maydan (Savaş)
Beyimbet Maylin	Calbır
Beyimbet Maylin	Neke Qıyar (Nikâh Kıyma)
Beyimbet Maylin	Közildirik (Gözlük)

Tablo 3. Kazak Edebiyatında 1930’lu yıllardaki tiyatro eserleri. (Devam)

Yazar Adı	Eser Adı
İliyas Cansügirov	İsitay ile Mahambet
İliyas Cansügirov	Türksip
İliyas Cansügirov	İsitay ile Mahambet
Cumat Şanin	Üş Bala (Üç Bala)
Ğalip Müsirepov	Qız Cibek
Ğalip Müsirepov	Qozı Körpeş - Bayan Sulu
İliyas Cansügirov	Kek (Öç)
İliyas Cansügirov	Türksip

2.2.3. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Kazak Edebiyatında Tiyatro (1941-1945)

Kazakistan, Sovyetler Birliğine bağlı bulunduğu için 1941-1945 yılları arasında, Almanya ile savaşa girmiştir. Savaş yılları Sovyetler birliği içerisinde yer alan milletler için sancılı bir dönem olmuştur. Bolşeviklerin savaşı kaybetme korkusu, aynı dili konuşan milletleri de savaşın içine itmiştir. Bu milletlerden birisi olan Kazakistan bütün gücü ile savaşa destek olmuş, erkekler cephede kadınlar ise cephe gerisinde mücadele etmiştir. Sovyet hükümetinin güvenmediği, aralarında Alman, Çeçen ve Kafkas Bölgesinde yaşayan bazı Müslüman gruplarının da yer aldığı bir kısım halk, savaş sırasında Kazakistan’a gönderilmiştir. Bu durum zaten savaşın getirdiği yoksulluk, açlık ve sefaletle uğraşan Kazak halkını daha da zor duruma sokmuştur. Bu olumsuzluklara rağmen Sovyet rejiminin yaptığı faaliyetler sonucunda insanların zihninde oluşan sosyalist vatanı koruma düşüncesi daha baskın hale gelmiş, Kazak halkı tüm gücüyle Sovyet Hükümeti’nin destekçisi olmuştur. Barış ortamından tamamen uzaklaşan Kazak yurdu, ekonomisinin neredeyse tamamını savaş için kullanmış hatta üreten, çalışan insanlar kazandıkları paraların tamamını savaş için kullanılmak üzere hükümete aktarmıştır. Bu dönemler, savaş döneminin edebiyatını da belirlemiştir. Edebiyat halkın asıl amacının, “Ana Vatan’ı” savunması gerektiğini ve Komünist Parti’ye destek vermesi gerektiği söylemlerinde bulunmuştur (Kıyrabayev, 1998, s. 75).

Sosyal ve kültürel değişimlerin yaşandığı, halkın yoksulluk ve kıtlık yaşadığı savaş döneminde, edebiyatın önde gelen konularını savaş ve kahramanlık temaları belirlemiştir. Bütün insanlık için korkunç yıllar olarak adlandırabileceğimiz bu yıllarda gazetelerde,

romanlarda, şiirlerde ve tiyatro eserlerinde İkinci Dünya Savaşının kanlı yüzü anlatılmıştır. Bu dönemde anlatılan savaş ve kahramanlık konuları, Kazak edebiyatına yeni bir soluk getirmiştir, edebiyat alanında yeninin habercisi olmuştur. Daha önce geleneksel kültürle anlatılan birçok kahramanlık hikâyelerine rağmen eşi benzeri görülmemiş bu kanlı savaşın yeni olarak anlatılması edebiyatçıların dikkatini bu yönde toplamıştır. Anlatılan “yeni”, Kazak edebiyatında kahramanlık, vatanseverlik ve savaş konularını başlıca tema olarak belirlemiştir.

Gündelik yaşamla, sosyal ve kültürel alanda yer edinen savaş konusunun işlenmesi edebiyat-hayat ilişkisinin belirgin kanıtıdır. Bu yeni konu, ortak özellikler taşıyan Rus ve Kazak edebiyatının da ayrılmasına neden olmuştur, çünkü olağanüstü olarak oluşan yeni konular dönem yazarları için farklılık getirmiş, yazılan eserlerin neredeyse tamamı savaş, kahramanlık ve vatanseverlik konularını kapsamıştır. Bu durum Kazak edebiyatında gelişmelere neden olsa da konunun ve temanın aynı olması gelişimin sürekliliğini sağlayamamıştır. İşlenen konular Komünist Partinin slogancısı olmuş, rejim adına kahramanlık naraları atan sözcü konumuna gerilemiştir.

Bu dönemin anlatılmasında, en büyük görev tiyatro eserlerine düşmüştür. Halkın hem cephede hem de cephe gerisinde verdiği mücadeleler tiyatro metinlerine de yansımıştır. Özellikle cephe gerisinde kalan halkın yaşamış olduğu yokluk, açlık ve sefalet tiyatrolarla hem anlatılmış hem de gösterilmiştir. Cephe gerisinde yaşanan olayların yanı sıra kahramanlık ve savaş konuları da tiyatro metinlerinin en belirgin konuları olarak kendini göstermiştir. Anlatma ve gösterme sanatı olan tiyatro bu dönemde “anlatım” aracı olarak güçlü bir şekilde kullanılmıştır. İlk önce küçük drama sahneleri ile anlatılan konular, daha sonra daha geniş seyirci topluluğu önünde gösterime girmiştir. İlk piyes örneklerini ise, “Ş Husayinov, Älcabbar Äbişev, Ğabiden Mustafın” (Koç , İşina, & Korganbekov, 2007, s. 614) gibi yazarlar vermiştir. İlerleyen zamanlarda daha çok kişiye ulaşmak isteyen yazarlar, çok perdeli gösteriler hazırlayarak izleyicinin karşısına çıkmıştır. Çok perdeli tiyatro eserleri ise, Muhtar Ävezov ve Ğalip Müsirepov’un birlikte kaleme aldığı Onaptan Qılış, Muhtar Ävezov ile Älcabbar Äbişev’in Namıs Gvardiyası (Namus Hassa Ordusu), Äbdilda Tăcibayev ve Ş. Husayinov’un Mănşük isimli tiyatrosu, Săbit Muqanov’un Ceñis Cırı (Zafer Türküsü), Gvardiya Alga ve Älcabbar Äbişev’in Qıragılıq (Tedbirlik) isimli tiyatro eserleridir. Bu dönemde yazılan tiyatro eserlerini dönemin edebi ihtiyaçlarını karşılamak için yazılmıştır.

Savaş hayatının işlenmeye devam ettiği konular arasında kendilerini göstermeye çalışan yazarlar varlıklarını çok da hissettirememişlerdir. Dönemin ünlü kalemlerinden birisi olan Muhrat Ävezov bile taklitten ve şekilcilikten sıyrılamamıştır. Yazarın bu dönemde yazdığı ve savaş konusunu işlediği Sın Sağatta (Sınav Anı) isimli tiyatrosu buna örnek olarak gösterilir.

“14 Mart 1942 yılında, Kazakistan Akademi drama tiyatrosunda sahnelenen “Aqan Seri ile Aktoqtı piyesi (Koç , İşina, & Korganbekov, 2007, s. 615)” Kazak edebiyatına yeni soluk getirmiştir. Ğalip Müsirepov tarafından yazılan bu eser seyircisi tarafından da büyük ilgi ile izlenmiş ve beğenilmiştir. Farklı arayışlar içerisinde olan yazar bu eserinde edebi dili ustaca kullanmış ve işlenen konuyla tekdüzelikten sıyrılıp tiyatro alanındaki ustalık gücünü kanıtlamıştır. Tıpkı yarışircasına aynı tema ve konularda yazmaya devam eden yazarlar, yine aynı konuları işlemeye devam etmiştir. Äbdilda Täcibayev geleneksel sözlü kültürden yararlanarak Comarttuñ Kilemi, Biz de Qazaqpız (Biz de Kazak’ız) tiyatrolarını kaleme alırken, Muhtar Ävezov ise Qraqıpçak Qoblandı isimli tiyatroları yazmıştır. Devamında Muhtar Ävezov Eñlik ile Kebek, Ayman ile Şolpan isimli eserleri meydana getirirken, Ğalip Müseripov ise Qız Cibek, Qozı Körpeş ile Bayan Sulu ve Aqan Seri ile Aqtoqtı piyeslerini kaleme almıştır. “Aqan Seri ile Aqtoqtı piyesi karmaşık yapılı bir piyestir” (Biray, 2018, s. 150).

Birçok tiyatro eserinin yazıldığı bu dönemde yazarlar, savaşın bütün sıkıntılarını, cephedeki askerlerin kahramanlıklarını ve cephe gerisindeki halkın çektiği yoksullukları, açlığı tüm gerçekliği ile gözler önüne sermiştir.

Tablo 4. İkinci Dünya Savaşı sırasında Kazak Edebiyatında tiyatro eserleri.

Yazar Adı	Eser Adı
Muhtar Ävezov, Ğalip Müsirepov	Oınaptan Qılış
Muhtar Ävezov, Älcabbar Äbişev	Namıs Gvardiyası
Äbdilda Täcibayev, Ş. Husayinov	Mänşük
Säbit Muqanov	Ceñis Cırı
Guardiya Alga, Älcabbar Äbişev	Qıragılıq
Muhrat Ävezov	Sın Sağatta

Tablo 5. İkinci Dünya Savaşı sırasında Kazak Edebiyatında tiyatro eserleri. (Devam)

Yazar Adı	Eser Adı
Ğalip Müsirepov	Aqan Seri ile Aktoqtı
Äbdilda Täcibayev	Comarttıñ Kilemi
Muhtar Ävezov	Eñlik ile Kebek
Muhtar Ävezov	Ayman ile Şolpan
Ğalip Müseripov	Qız Cibek
Ğalip Müseripov	Qozı Körpeş
Ğalip Müseripov	Bayan Sulu ve Aqan Seri ile Aqtoqtı
Äbdilda Täcibayev	Biz de Qazaqpız
Muhtar Ävezov	Qraqıpçak Qoblandı

2.2.4. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kazak Edebiyatında Tiyatro (1946-1956)

Savaşın bitmesiyle yaralarını sarmaya çalışan halk, savaşın bozduğu ekonomiyi ve sosyal yaşantıyı yeniden ayağa kaldırmak için büyük bir uğraşın içerisine girmiştir. Kazanılan zafer sonucunda barış ortamının yeniden sağlanması için Sovyetler Birliği de çalışmalara başlamıştır. Bu kapsamda 1946 yılında planlanan, ekonomik kalkınma planının bir yenisi daha hayata geçirilmiştir. Savaş döneminde çok büyük sıkıntılar çeken Kazak halkı bu seferde kalkınma planının şartları gereği daha çok çalışacağı ve ezileceği bir dönemin içerisine girmiştir. Kazak halkı her ne kadar sıkıntılı dönemde olsa da azmi ve çalışkanlığı ile kısa sürede toparlanmış, yaralarını sarmıştır. Fakat rejimin dayatmaları, baskıları ve hükmetme arzusu barış ortamını çok da ileri götürememiştir. Kazak halkı, yeniden baskıların ve zulümlerin hedefi olmuştur. Uygulanan politikalar ile Kazak halkının tek yönlü düşünmesi yönünde baskılar uygulanmıştır. Komünist toplum oluşturma projesi ile halkın yaşantısına, edebiyatına, sanatına hatta kültürüne dahi müdahale edilmiştir. Bu sancılı dönemde edebiyat ve drama Sovyet Hükümeti'nin etkisi altında kalmaya devam etmiştir. Edebiyatı Sovyet ideolojisinin büyük bir parçası olarak gören rejim, edebiyat ve tiyatro sanatının yapması gerekenleri, göstermek istenilenleri kendisi belirlemiştir.

Yazarlar ve eserler sıkı sıkıya denetim altına alınmış, edebiyat, sanat, felsefe, bilim ve tiyatro sanat Sovyet ideolojisi tarafından yönlendirilmiştir.

Savaş dönemi sonrasında insanların cephede yaşadığı kahramanlıklar ve cephe gerisinde yaşanan trajedileri anlatma ihtiyacıyla yeni çalışmalar başlatılmıştır. Savaş kazanılmış olsa da büyük acıları da beraberinde getirmiştir. Savaştan geri dönemeyen gençler, geride yetim kalanlar çocuklar ve kimsesiz kalan kadınlar bu dönemin temsilcisi olmuş, çekilen acıları bütün çıplaklığı ile gözler önüne sermiştir. Bu yönde işlenen konular tiyatronun da ana konusu haline gelmiştir. Sovyet rejiminin baskıları sonucu kendi varlığını gösteremeyen tiyatro alanındaki gerilemeyi durdurmak, yeniden geliştirmek için çalışmalar yapılsa da 1950 yılında uygulamaya konulan politikalar neticesinde bu yolda çok da ilerleme kat edilememiştir. Rejim kendine göre yanlış olanları anlatmak amacıyla büyük bir çalışma içerisine girmiştir. Kendi ideolojisini ve siyasetini geniş alana yaymak, halka kabullendirmek için edebiyat ve sanata etki etmiştir. Bunun neticesinde ilk olarak Zvezda ve Leningrad dergilerini etkisi altına almış, drama ve tiyatroların repertuarına müdahale edilmiştir. Ulı Ömir ve Ulı Dostıq operası hakkında yaptırımlar uygulanıp, edebiyat ve tiyatro sanatı alanında Sovyet ideolojisinin anlatılması yönünde yönlendirmeler yapılmıştır.

1937-1938 yılları arasında yapılan baskılar, uygulanan sürgün politikaları ve katliamlar sonucu önemli yazarlarını kaybeden Kazak edebiyatı, savaş sonrası dönemde de yeterince ilerleme sağlayamamıştır. Zulüm ve baskılara rağmen çalışmalarına devam eden az sayıdaki yazar ise siyasi baskılara maruz kalmış çalışmalarını devam ettirememiştir. Uygulanan baskıcı politikalar sonucunda Kazak tiyatro sanatı, dönemin ihtiyacını karşılamak, Sovyet rejiminin isteklerini yerine getirmek için perdelerini seyircisine açmıştır. İşlenen temalar Sovyet rejimin anlatılmasını istediği konular arasında, halkın iç dünyası ve savaş kahramanlığı gibi konuları yer almıştır. Rejimin uyguladığı politika ile drama eserlerinin ve oynanan tiyatro oyunlarının, anlaşmazlık konularının yer almadığı içerikleri üretmesi gerektiği, halkın arasında sosyal sınıf ve ayrılığın olmadığı yönündeki mesajların verilmesinin gerektiği vurgulanmıştır. Bu politikada tiyatro eserlerinin konusu olarak, Sovyet rejiminin iyilikler getirdiği, Sovyet halkının merhametli ve kahraman olduğu yönünde mesajların verilmesi gerektiği de dönem yazarlarına dayatılmıştır.

İdeolojik baskılarını artırarak devam ettiren Komünist Parti'si yazarları sıkı takip altına almış eserlerin tenkit ve tartışma içermeyen konular olması yönünde baskılar yapmıştır.

Bu durum eleştiri, tartışma ve fikir aktarma üzenine kurgulanan tiyatro eserlerini gerileme sürecine iten en önemli sorun olmuştur. Fikir ve tartışma içeren konular engellenmesi, hayatı ve hayat mücadelesinin anlatıldığı yeni bir alanı meydana getirmiş, yazarlar insanların çektiği sıkıntıları ve zulümleri tasvir yoluyla seyirciye aktarmıştır. Bu dönemde yazılan tiyatro eserleri arasında Älcabbar Äbişev'in kaleme aldığı Dostıq Pen Mahabbat (Dostluk ve Aşk) ve Bir Semiya isimli piyesleri dönemi anlatan en güzel örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine Ğabiden Mustafin'in yazmış olduğu Milliyoner'i ve Ş. Husayinov'un Köktem Celi isimli piyesleri dönemi ve dönemin şartlarını gözler önüne sermiştir. Tarihi konular ve tarihte ismi geçen önemli kişilerin anlatıldığı Ğalip Müseripov'un Amankeldi piyesi, Säbit Muqanov'un Şoqan Vălihanov M. Aqıncanov İbray Altınsarin piyesleri yazılmıştır. Bu dönemde, Stalin'in ölümünden sonra komedi türünde yazılmış eserlerde karşımıza çıkmıştır. Ayman Şolpan ve Qozı Körpeş Bayan Suluv komedi türünde yazılmış tiyatro örnekleridir.

Tablo 6. İkinci Dünya Savaşı sonrası Kazak Edebiyatında tiyatro eserleri.

Yazar Adı	Eser Adı
Älcabbar Äbişev	Dostıq Pen Mahabbat
Älcabbar Äbişev	Bir Semiya
Ğabiden Mustafin	Milliyoner
Ş. Husayinov	Köktem Celi
Ğalip Müseripov	Amankeldi
Säbit Muqanov	Şoqan Vălihanov

2.2.5. Yenilenme Dönemi Kazak Edebiyatında Tiyatro (1956-1970)

Bu dönem yenileşme ve çağdaşlaşan fikir değişimlerinin başlangıcına sahne olmuştur. Özellikle Stalin'in ölümünden sonra, uygulanan baskıcı politikalar gevşemiş halk kendini ifade etme özgürlüğünü bulabilmiştir. "1956 yılının Şubatında Komünist Partinin 20. Kurultayı toplanmış" (Kınacı, 2016, s. 162), ve bu kurultayda ilk kez dile getirilen Stalin'i yüceltmenin halka zarar vereceği düşüncesi açıkça söylenmiştir. Stalin'in eleştirilmesi halka güç vermiş eleştiri ve sorgula ortamının hazırlanmasında etkili olmuştur. Demokratikleşmenin yeniden geldiğini düşünen insanlar, diğer ülkelerle daha sıkı

ilişkiler kurmaya başlamış, halk arasında yeniden güven ortamı kurmaya başlamışlardır. Bunların neticesinde diğer ülkelerle sosyo kültürel alanda etkileşim başlamış çağdaş dünyanın kültürel gelişimleriyle etkileşim halinde olunmuştur. Özellikle Komünist Parti'nin düzenlediği kurultayda alınan kararlardan sonra barış, özgürlük ve huzur ortamı oluşmuş, edebiyat, sanat, ilim ve bilim alanında özgür düşünce ve ifade özgürlüğü kendini göstermiştir. Özgür düşünce ve ifade ortamı bulan yazarlar, geçmişte yaşadıkları birçok sansürü dile getirmiş edebiyatın gerilemesine neden olan politikaları gündeme taşımış güven ortamı yeniden sağlanmıştır. Bu durum edebiyatın yeniden gelişimine ön ayak olmuş, kendini özgürce ifade eden yazarlar için yeniden yazma ve üretme hevesini doğurmuştur. Kazakistan Yazarlar Birliği'nin İkinci kongresinde alınan kararlar, haksız yere yargılanan yazarların suçsuzluğu kabul edilmiş bu yazarlar yeniden sanat üretmeye başlamışlardır. Aklanmış ve sanatına devam eden yazarlar arasında B. Maylin, İ. Cansügirov, M. Qarateyev, Z. Şaşkin ve H. Esencanov gibi ünlü Kazak aydınları yer almaktadır. Böylelikle, Sovyet Dönemini övme, rejimi yüceltme ve dönemin sadece iyi yönlerini anlatma baskısı bitmiş, gerçekler ne ise onun anlatıldığı, eleştirildiği ve sorgulandığı bir dönem başlamıştır.

Tartışma ve eleştiri ortamının yeniden gelmesi, tartışma ve eleştirinin temelini oluşturduğu tiyatro alanında da gelişiminde etkili olmuştur. Tiyatro bu dönemde etkin hale gelmiş içinde bulunduğu dönemin şartlarını korkusuzca eleştirme ve gösterme fırsatı bulmuştur. Bu dönemde insanların hayatına etki eden olumsuzluklar ve çelişkiler tartışma ve eleştiri ortamında sahneye aktarılmıştır. Bu dönemde hayatın tüm şartlarını korkusuzca gösteren ve eleştiren ilk yazarlar, “Ş. Husayinov, Ä. Tacıbayev, T. Ahtanov, ve Q. Muhamedcanov” (Koç , İşina, & Korganbekov, 2007, s. 657) olmuştur. Bu yazarlar dönemi korkusuzca eleştirmiş piyeslerini bu yönde hazırlamışlardır. Tiyatro yazarı Sahmet Qusayinov ise bu dönemde kaleme aldığı tiyatro metinleri ile özellikler Sovyet dönemini eleştirmiş, Kazak halkının yaşantısını izleyiciye yansıtmıştır. Şahmat Qusayinov'un bu dönemde kaleme aldığı Ertis Cagasında, Keşe Men Bugin, Rabiyya ve Tanıs Adamdar, Kün Uşaqta ve Köktem celi isimli tiyatroları halkın yaşantısından izler taşıırken aynı zamanda Sovyet dönemini bütün yönleriyle yansıtan eserler olmuştur. K. Isabayev ve R. Rayımqulov'un bu dönemde yazdığı Aşınğan Canlar isimli tiyatrosu Sovyet döneminin özelliği olan sosyalist realizmin ve taklit edebiyatın devamı olmaktan kaçamamıştır. Eser Sovyet ideolojisinden izler yansıtmıştır. Bu dönemde Ä. Tacibayev'in yazdığı

Könildester, Calğız Ağaş Orman Emes, Marya ve Gülden Dala isimli tiyatrolarda bulunmaktadır.

Yenilenme yıllarının getirdiği özgürlük ortamıyla birlikte, halkın yaşantısının tüm yönlerini korkusuzca anlatma ortamı oluşmuştur. Bu bağlamda, M, Ävezov, Dos Bedel Dos, Z. Şaşkin Zaman Osılay Bastaldı ve Aqın Cüregi isimli tiyatroları yazmıştır. Bu dönemde, halkın yaşantısı ve dönem eleştirilerinin yansıtıldığı tiyatrolar dışında komedi türünde de tiyatro oyunları yazılmıştır, komedi türüne örnek olarak Sadırbek Adambekov'un yazdığı Kün Men Kölenkesi isimli tiyatro gösterilir.

Tablo 7. Yenilenme dönemi Kazak Edebiyatında tiyatro eserleri (1956-1970).

Yazar Adı	Eser Adı
Şahmat Qusayınov	Ertis Cagasında
Şahmat Qusayınov	Keşe Men Bugin
Şahmat Qusayınov	Rabiyğa
Şahmat Qusayınov	Tanı Adamdar
Şahmat Qusayınov	Kün Uşaқта
Şahmat Qusayınov	Köktem Celi
K. Isabayev, R. Rayımqulov	Aşınğan Canlar
Äbdilda Täcibayev	Könildester
Äbdilda Täcibayev	Calğız Ağaş
Äbdilda Täcibayev	Orman Emes
Äbdilda Täcibayev	Marya
Äbdilda Täcibayev	Gülden Dala
Muhtar Ävezov	Dos Bedel Dos
Zeyin Şaşkin	Zaman Osılay Bastaldı
Zeyin Şaşkin	Aqın Cüregi

2.2.6. Sovyet Edebiyatının Son Döneminde Kazak Tiyatrosu (1968-1990)

Bu dönemde, Sovyet rejiminin edebiyat üzerindeki etkisi devam etmektedir. Edebiyat ve tiyatro Sovyet rejiminin propagandasını yapmaya devam etmiş, Sovyet hükümetinin sesi olmuştur. Yenilenme döneminde hâkim olan huzur ortamı dağılmış, sınırlamalar ve sansürlemeler yeniden gündeme gelmeye başlamıştır. Kendi ideolojisini baskın kılmaya

çalışan Komünist Parti yeniden sert uygulamalarına başlamıştır. L. İ. Brejnev döneminde, rejime karşı çıktıkları düşüncesi ile birçok eser sansürlenmiş, “birçok Kazak aydını sürgüne gönderilmiş veya idam edilmiştir” (Temur, 2010, s. 220). Halkın da yaşantısına müdahale edilmesiyle sosyal yaşam bozulmuş bunun neticesinde ekonomide çöküşe girmiştir. Bunun üzerine M. S. Gorbaçov “yeniden yapılanma” planını devreye sokmuş fakat başarılı olamamıştır (Özsoy, 2006, s. 170). Yaşananlardan dolayı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği daha fazla dayanamamış ve 1990 yılının başında dağılmıştır.

Bu dönemde fazlasıyla gündemde olan “Sovyet tipi insan” ve “Sovyet halkı” kavramı yaygınlaşmış halkı milli benliğinden koparma çalışmaları hız kazanmıştır (Çeribaş, 2012, s. 755), (Kundera, 2012, s. 141). Rejim tarafından, Sosyalist Cumhuriyetler birliğinde yaşam süren insanlar için “sınıfsız ve kimsenin kimseyi istismar etmediği bir toplumun gerçekleştirilmesine ilişkin yöntemler” açıklansa da asıl yapılmak istenen halkın milli kimliğini ve tarih bilincini yok etmektir (Kakıncı, 2003, s. 151). Bunun neticesinde edebiyatta milli karakterleri işleme konusunda yol kat edememiştir. Kazak aydınları milli benliğin ve tarihin unutulmaması için konularında Kazak tarihini ve tarihte yer almış önemli şahsiyetleri edebi bir dille yazmaya başlamışlardır. Yazarlar tarihi anlatırken de aynı zamanda Sovyet döneminde Kazak halkının yaşadığı açlık, kıtlık ve sefaleti bu dönemde açıkça dile getirmiştir. Bu konular eleştirilirken Sovyet rejiminin uyguladığı politikalarda eleştirilerden kaçamamıştır. Sovyet Hükümetini rahatsız eden eleştiriler sonucunda rejim Komünist Parti kurultayını toplamış, işlenen konuların değerler dışında olmasını, daha çok halkın ortak konularını yani hayatın normal işleyişinin anlatılması gerektiği yönünde edebiyata müdahalede bulunmuştur. Kazak edebiyatı ise Komünist Parti’nin etkisinde olsa da milli şuuru uyandıran, sürekli yenilik arayan, bağımsızlık için yapılan mücadeleleri anlatmaktan geri durmamıştır. Edebiyatın yanı sıra tiyatro eserlerindeki repertuarlar da eleştiri içerikli olmuş ve tiyatro alanı güçlü bir eleştiri aracı olarak dönemde kendini göstermiştir. Tiyatro bu dönemde kendini geliştirmiş güçlü bir tartışma ve eleştirme aracı olarak kullanılmıştır. İnsanların benliğini bulmasındaki en önemli araç olan tiyatro, insanların nasıl zorlu bir dönemde olduğunu da gözler önüne sermesiyle de döneme damga vurmuştur.

Ş. Aytmatov ve K. Muhambetcanov’un bu dönemde yazdığı Köktöbedeği Kezdesuv, isimli oyunu insani değerleri değerlendiren konusu ile dikkatleri üzerinde toplamıştır. Yine bu dönemde yazılan T. Ahtanov’un Ant oyunu, S. Cünisov’un yazdığı Acar Men

Acal ve Caralı Gülder'i, Ş. Murtaza'nın Stalinge Hat ve Besevdüñ Hatı oyunları, İ. Orazbayev'in Şıngışhan oyunu, M. Şahanov'un Senim Patşalığı ve A. Caganova'nın Beymaza Ayl isimli tiyatroları yer almaktadır. Bu dönemde toplumun kötü yönlerini anlatmak için yazılan A. Tarazi'nin Colı Bolğan Ciğit ve Külmeytin Komediya tiyatroları, S. Adambekov'un Alaboydırı Acalı, tiyatrosu ve O. Bökeyev'in Qulınım Meniñ isimli tiyatrolar sahnelenmiştir. Bu dönemde Tölen Abdik "Biz Üç Kişiydik" isimli tiyatrosunu kaleme almış toplumun problemlerine ışık tutmuştur. Yine bu dönemde D. İsabekov, B. Muqanov gibi tiyatro yazarları tarafından da başarılı oyunlar sergilenmiştir.

Tablo 8. Sovyet Edebiyatının son döneminde Kazak tiyatrosu eserleri (1968-1990).

Yazar Adı	Eser Adı
Ş. Aytmatov, K. Muhambetcanov	Köktöbedegi Kezdesüv
T. Ahtanov	Ant
S. Cünisov	Acar Men Acal
S. Cünisov	Caralı Gülder'i
Ş. Murtaza	Stalinge Hat
Ş. Murtaza	Besevdüñ Hatı
İ. Orazbayev	Şıngışhan
M. Şahanov	Senim Patşalığı
A. Caganova	Beymaza Ayl
A. Tarazi	Colı Bolğan Ciğit
A. Tarazi	Külmeytin Komediya
S. Adambekov	Alaboydırı Acalı
O. Bökeyev	Qulınım Meniñ
Tölen Abdik	Biz Üç Kişiydik

3. BÖLÜM

“BİZ ÜÇ KİŞİYDİK” VE “ARDAGER” PİYESLERİNİN TRANSKRİPSİYON METİNLERİ

3.1. “BİZ ÜÇ KİŞİYDİK” PİYESİNİN TRANSKRİPSİYON METNİ

3.1.1. “Biz Üşev Edik”

Eki aktılı piyesa

Seytbek Nurhanovqa arnaymın

Qatınasuvşılar: Murat, Dariğa, Ömirbek.

3.1.1.1. Birinşi Körinis

Qalalıq päterdiñ işki körinisi. Zal. Ortada üstel, orındıqtar. Stenka-jiyhaz. Divan. Telediydar. Qabırğada panno. Buriştağı elektr-şıraç bölmege jariq tüsirip, tünniñ bir vağı bolğanın bildirip tür. Üydiñ qoñıravı bezildep äketip baradı, sırtta - beymezgil qonaq. Büyirdegi esikten halatın jüre kiyip, Dariğa şığadı da, esik aşadı. Sırttan basında qalpağı bar, juça plaş kiygen, qolında issaparğa alıp jüretin sömke - Murat kiredi. Bir sät añırıp qalğan Dariğa quvanıp: «Muratpısıñ!» - dep quşaqtay aladı.

Murat Dariğanıñ arqasınan qağıp: «Däl özimin ğoy, qorqıp kettiñ be?» - deydi külip.

Dariğa: (jadırap). Tündeletip qaydan jürsiñ?

Murat: (sömkesin jerge qoyıl, baye kiyimin alın). Kelgen betim, älginde tüstim uşaqtan. Amansıñdar ma?

Dariğa: Şükir. Öziñ şe?

Murat: Amanşılıq. Ulıñ qalay, ösil jatır ma?

Dariğa: Biyıl mektep bitiredi.

Murat: (tañırqap). Qoyşı?

Dariğa: Qoyatın tügi joq sen munda at izin salmağalı neşe jıl?

Murat: Apıray! Vaqıt qalay zımıraydı?

Dariğa: Al töрге şıq.

(Murat plaşçın ilip, bäteñkesin şeşip, divanga otradı).

Murat: Densavlıq qalay?

Dariğa: Jaman emes.

Murat: Qızmetiñ burınğışa ma?

Dariğa: Buringışa... Azdap özgeris te bar, dissertatsiya qorğadım. Mäskevden bekip keldi.

Murat: «Azdabı» nesi-ey? Budan artıq qanday özgeris kerek? Käneki. quttı bolsın! (Orninan turıp, Dariğanıñ qolın alıp, betinen süyedi). Şaqırmadıñ ba toyıña? (Qayta otradı).

Dariğa: Seniñ onday düniävi närselerge män bermeytiniñdi bilgen soñ, şaqırmadım. (Küledi).

Murat: Ğılımı dissertatsiya düniävi närese me eken?

Dariğa: Äketip bara jatqan eşteñe joq. Keremet jañalıq aştı deysiñ be? Tırbanıp eñbek etken soñ, el qatarlı birdeñe jasağan bolasıñ... Qazir men şay qoyayın, sosın äñgimelesemiz.

Murat: Joq, qoñmay-aq qoy, jaña aäroporttıñ restoranınan tamaqtanıp aldım. Onanda kel, otır... (Janınan orın körsetedi).

Dariğa: (Murattıñ qasına otırıp jatıp). Soğan qarağanda, bul üyge kelüv tipti oyıñda bolmağan ğoy.

Murat: Tün bolıp ketken soñ, mazalamayın dep edim...

Dariğa: Ay, ävliyem-ay, bir özgermeytin adam sen şıǵar devşi em, sen de özgereyin degen ekensiñ-av...

Murat: (külimsirep). Özgergen tügim joq, tek tün bolğan soñ...

Dariğa: Onda nege keldiñ?

Murat: Tusıñnan ötip bara jatıp, şıday almadım, konak üyge jayav bararmın dep, taksidi de qoya berdim.

Dariğa: (Murattıñ iyıǵına qolın qoyıp). Raqmet umıtpaǵanıña. Biz de seni sağındıq. Osı küni durıstap şer tarqatıp, äñgimelesetin adam da joq, adam bolsa, vaqıt joq. Qalıñ jurttıñ ortasında jürüp, jalǵızdıq degen avruǵa uşıradıq.

Murat: (oylanıp). Buringı dostardan eşkim qatınamay ma?

Dariğa: (basın şayqap). Joq.

Murat: Nege?

Dariğa: Qazirgi adamdar qızmet iñǵayımen ğana aralastın boldı. Qızmet avısqanda dos ta avıسادı.

Murat: (külip). Qoyşı, sen de, äytevir, düniyege qara aspandı töñdiresiñ de otırasıñ.

Dariğa: Al qoydıq, men qoyğannan bäre jaqsarıp kete qoysa.

Murat: Jaqsarğanda qanday. Ömir degen öziñ jaqsı deseñ - jaqsı, jaman deseñ - jaman. Bäre de senimge baylanıstı.

Dariğa: (säl oylanıp). Qanday baqıttı adamsıñ?!

Murat: (tañırqap). Nege?

Dariğa. Bärin de körip, bilip jürüp, jaqsılıqqa degen senimiñdi joğaltpav - baqıt emey ne?

Murat: (külip). Joğaltpav üşin, aldımın ol bar boluv kerek. Qazır jurttıñ köbi ävelde joq zatın joğalttı dep aqталuvğa qumar. Sosın... bärine de «qatıgez ömir» kinäli bolıp şığa keledi. Senimin de joğaltqan - sol, jaqsı qasiyetlerin de tonağan - sol. Al özi tükke de kinäli emes. (Tagı da küledi).

Dariğa: Sonda qalay? Sırtqı ortanıñ adamğa eş äseri joq, bärine de adamnıñ qaraqan bası kinäli me? Onda jamanşılıq jöndevge kelmeytin, tuva bitken qasiyet boldı ğoy.

Murat: Joq, мүлde olay emes. Sırtqı ortanıñ, söz joq, äseri boladı. Biraq sonıñ zalaldı ıqpalına qarsı tura bilüv - kisiliktiñ belgisi.

Dariğa: Al sırtqı jağdaydıñ quvatı adamnan asıp tüsse şe?

Murat: Bäribir.

Dariğa: (eregisip). Joq, bäribir emes.

Murat: (sabır et degendey, qolın säl köterip). Men bılay oylaymın: dүniye jaqsılıq jäne jamandıq dep atalattın eki lagerge bölinedi. Mısalı, meniñ qalağanım - Jaqsılıq, ekinşi birevdiñ qalağanı - Jamandıq. Jamandıqtı qalavşı - dүniyede şeşüvşi röldi jamandıq atqaradı jäne ol - tirşiliktin negizgi küşi dep senedi. Aytalıq, urı urlıq arqılı bayuğa, bayığan soñ, baqıttı boluvğa boladı dep oylaydı. Dükenniñ qasında qoynına tıǵıp kofta satıp jürgen alıpsatar sol jolmen baqıttı boluvğa boladı dep oylaydı. Nemese, retsidivist qılmısker kezektі qılmısın jasağanda öz isiniñ mäni bar ekenine, sodan nätiye şığatınına senedi. Al men nege op-oñay öz senimimnen ajıravğa tiyistimin. (Basın şayqap). Jo-o-oq. Men keri mağmasındağı retidivispin, sondıqtan sırtqı jağday menen jüz ese mıqtı bolsa da, men alğan betimnen qaytpaymın.

Dariğa: Tүv, qudayım-ay! Tuvra bayağı qalpıñ. Birdeñeni дәleldevge kelgende senen шеber adam joq... Biraq sen meniñ sözimdi burmalap otırsıñ. Eger adamnıñ ömir jaylı oy-pikiri qatal şındıqpen betpe-bet kelgende säl-päl özgeriske uşırasa, ol adamdı birden Jamanşılıq lagerine ötkizip jiberüv әdildik bolar ma eken? Onda sizdiñ lagerde öziñizden basqa eşkim qalmaydı. Tipti jer betinde әlgi eki lagerdiñ ekevine de jatpaytın qanşa

adamdar bar. Sondıqtan sen dünüeni aqır bölgiñ kelse, üške böl, sonda şındıqqa jaqındaysıñ.

Murat: Eki lagerdiñ ekevine de jatpav mümkün emes. Eger birev birevdi jazıqsız zäbirlep jatsa, janında ünsiz turğan adam - ol üşinşi lager emes, buzaqığa kömektesüvşi, öytkeni ol ana beyşarağa qosılsa, ekelep buzaqınıñ betin qaytarar edi. Ol öziniñ ünsizdigimen zorlıqqa qarsı emestigin, japa şekkenge janı aşımaytının bildirip tur. Al janı aşımav ülken qatıgezdik.

Dariğa: (külip). Al meni qay lagerge qabıldaysıñ?

Murat: (bul da külip). Äriyne, jaqsılıq lagerine.

Dariğa: Ura! Lagerge qabıldandım.

(Ekevi de küledi).

Dariğa: Quday-av, men sağan tük te bermepin ğoy...

Murat: (Dariğanı iyıgınan basıp). Tüktiñ de keregi joq, otıra ber.

Dariğa: Qoy, azdap ta bolsa, birdeñe işeyik. (Ornınan turıp, stenkanıñ barınan eki ryumkaga konyak quyıp äkeledi). Meniñ lagerge ötkenimdi juvmaymız ba? (Ryumkanıñ birevin Muratqa usınadı).

Murat: (ryumkanı alıp). Jaraydı onda... jusaq, juvayıq.

(Ekevi qagıstırıp, bir-eki urttap, ryumkaların qoldarına ustap otıradı).

Dariğa: (qolındagı ryumkasına qarap otırıp). Bayağıda, esinde me, üşinşi kursta 7 qaraşanı toylağanımız...

Murat: Esimde.

Dariğa: Qaltamızdağı eñ soñğı tıyınımızdı jiynap, Muqandı dükenge şarap äkelüvge jibergenimiz esiñde me?

Murat: Esimde. Muqan jolda bärin sındırıp alğan.

Dariğa: (işegi qata külip). Mumı körgenşe asılıp öleyin dep Qudaybergenniñ arqan izdegeni esinde me?

(Murat basın izep, mäs bolıp, selkildey küledi).

Dariğa: (külkisin äreñ tıyıp). Endi qayteyik, öliptalıp, jan şıqtı degende äreñ jiynağan azgantay aqşa edi... (Tagı külip). Bükil üy-ormanı örtenip ketken adam дәl sol jolğı bizdey küyinbes.

Murat: Özin de bir-aq araday taladıq-av...

Dariğa: (tagı da işegi qata küligi). Marat qolın teris jayıp, qarğadı ğoy...

Murat: (jımıyıp). Muqan keyin özi aytıp jüretin, sol jolı bärin jabilğannan minezim özgerip ketti dep.

Dariğa: (tañırqay davıstap). Oy, şirkin-ay. Özgere qalğanı. Qayta özimizge şaptıǵıp: «Jerge siñgen joq, asfaltqa tögildi, barıp işiñder», — degen kim eken? (Ekevi de küledi).

Murat: Qazir qayda isteydi eken özi? Oblıstıq gazette dep bir estigen sekildi edim.

Dariğa: Tipti habarım joq.

Murat: Şımında da, birge oqıǵan solardıñ qayda ketkenin bilmeymiz. Birevler otız-qırq jıldan keyin de bas qosıp jatadı. Bizder nege söytpeymiz?

Dariğa: Sebebi, bas qosuv - burınǵı jastıq şaqpen qayta kezdesüv degen söz. Al jastıq şaqtıñ jüzine tuvra qaravğa köbiniñ beti joq.

Murat: Mäselen, kimderdiñ?

Dariğa: (külip). Mäselen, mına meniñ. Bayaǵıda qan day edim, qazir qandaymın? «Üniversitette bärimiz ğaşıq bolğan qızımız, täyiri, mınav ma?» - dese, qaytemin.

Murat: (Dariğanıñ jüzine köz toqtata qarap). Qudayǵa şükir, äli talay adam ğaşıq bolǵanday mümkindiǵiñ bar.

Dariğa: (sıqılıqtay külip). Oy, raqmet, köñiliñdi quday kötersin. Mağan inǵay kompliment aytıp jüretin bir adam bar osında. Bayaǵı Sälmen esiñde me? Qazir ülken bastıq. Äbden semirip alǵan, äreñ jüredi şayqaqtap. Sol meni körgen sayın: (davsın qubılıp) «Dariğajan, osı seni körgende köktemdi körgendey bolamın, bayaǵı jastıq şaǵıñnan, apırmay, bir özgermeysiñ», - (davsın qaytadan qalpına keltirip) dep mäymönkelep, jınımdı ustatadı. Albastı. Bayaǵı Güljamaldı tört balasımen tastap, basqa äyel alǵan joq pa...

Murat: Solay ma?

Dariğa: Bilmevşi me ediñ? Bir dökeydiñ qızın alǵan. Basqa äyel tastaǵandar karerasınan ayırılıp jatqanda, bul oñbaǵanıñ tügi de ketken joq... (Kidirip). Äñgime neden şıǵıp edi... iyä, kompliment degennen eken ğoy. Sodan keyingi kompliment aytuşı sen bolıp otırsıñ.

Murat: Öte bir jaqsı adamnıñ qatarına aparıp qoyǵanıña raqmet.

Dariğa: (külip). Komplimentşi nebarı ekev bolsa, ekevin qatar qoymaǵanda, ne isteymin. (Muratqa qarap qılıq körsete). Al, jaraydı, ekeviñdi eki jaqqa qoyayın. (Közge

körinbeytin birdeñeni eki jaqqa qoyıp jatqanday bir qıymıl jasaydı). Mına jaqta - sen, al mına jaqta - Sälmen.

Murat: Öte tamaşa. Endi ber jağına men tektes, ar jağına Sälmen tektes adamdardı qoy. Tağı kimder bar?

Dariğa: (oylanıp). Onda sen mına jaqta jalğız qaluvıñ mümkin. Jalğız qaluvdan qorıqpaysıñ ba?

Murat: Düniyedegi eñ jaqsı serik - şındıq. Sodan basqasınan ayırıluvdan qorıqpaymın.

Dariğa: (oylayğan küyi). Onda meyliñ... Tağı kimder deysiñ be? Anda-sanda Därmendi körıp turamın. Savda qızmetine avısqañ bolatın. Munday pañ körsem, ne deysiñ? Köşede kezdesse, amandaspaydı, sonımen birge oqığanıma qazır özim kümändanamın.

Murat: Boptı, onda äri qaray jiber.

Dariğa: (közge körinbeytin birdeñeni äri qoyıp jatadı). Sosın ba? Qaydar bayağışa özimen-özi, sol qalıp, biraq... KGB-da isteydi.

Murat: Amandasa ma?

Dariğa: (basın iyzep). Amandasqanda qanday.

Murat: Endeşe beri, meniñ qasıma jiber.

Dariğa: (beri qoygısı kelmey). KGB-da isteydi dep otırmın ğoy.

Murat: KGB-da istev jamandıqtıñ belgisi dep kim ayttı sağan?

Dariğa: (İyığın qıyqañ etkizip). Pojaluysta. (Közge körinbeytin «Qaydardı» bergi jagına qoyadı). Sosın... Aytpaqşı, Mirzeken bayğus işip ketti. Qanday tamaşa jigiti edi.

Murat: (tañırqap). Qoyşı, ras pa?

Dariğa: Qoyatın tügi joq, kädimgi maskünem.

Murat: Maskünemdik köbine ruhani jalğızdıqtan tuvadı ğoy, jan sıрын bölisetin dosı bolsa, öytpe edi. Jalğız adam araqpen de, basqamen de joldas bolıp kete beredi...

Dariğa: Quday üşin, basqañı qorğasañ da, maskünemdi qorğamaşı. Oğan adamnıñ qaraqan basınan basqa tağı birdeñe kinäli degenge öltirseñ, senbeymin.

Murat: Janaşırı bolmav degen jaman närese.

Dariğa: Nu i çto? Eger özin-özi qorğavğa şaması kelmese, kim kömektesedi oğan. Özgelerdiñ de jetisip jürgeni şamalı, oğan kömektespek tügil.

Murat: (senimmen). Kömekteüge boladı.

Dariğa: Ol sonda osınıñ bärin bilmegennen, tüsinbegennen istep jür dep oylaysıñ ba? Bala emes qoy ol, aynalayın-av, aqıl aytatın. Qazır bala da almaydı aytqañ tiliñtsi.

Murat: Kömektesüğe boladı. Ol üşin tek adamdar bir-birimen jaqın bolu kerek. Alğaşqı qavımniñ adamdarın saqtap qalğan - jaqındıq. On adam bas qosıp, jaqın bolsa, küş, qavım, al biz onımız on jalğız bolıp jüremiz. Jalğız adamda küş te, senim de bolmaydı.

Jaqındıq pen aralasu joq jerde mahabbat ta, ğadavat ta bolmaydı. (Darıga ornınan turıp, bardı aşıp, bas talğan konyaktiñ şınısın alıp, qayta otradı. Muurattiñ ryumkasına konyak quyadı. Murat sözün jalğastıradı). Sodan barıp neşe türli qubıjıqtar payda boladı. Esiñde me, bayağı bala kezde oqığan ertegimiz: köpes bir sapardan köñilsiz oraladı, söytse baqtağı gülin jülğanı üşin äldeqanday bir qubıjıqqa qızın beretin bolıp kelisip kelipti. Qalğan qızdarı at-tonın ala qaşqanda, kişi qızı äkesi üşin qurbandıqqa baruğa kelisedi; al qubıjıq dep jürgenimiz denesine jaqsı körgen adamniñ köz jası tamğan kezde adam qalpına keletin şartpen sıyrılanğan körikti de, aqıldı jas baybatşa eken.

Darığa: (Murattiñ unimen ertegini jalğastırıp). Aqırında ölip jatqan qubıjıq älgı qızdıñ közinen tamğan jastan tirilip, adam qalpına keledi. Solay ğoy?

Murat: Däl solay. Öziñ oylaşı, bizdiñ aramızda da süygen adamınıñ köz jası janına tambağasın, jibiy almay jürgen talay ruhani qubıjıqtar jürgen joq pa? Solarğa şın süygen adamniñ jan eritken köz jası tamsa, jürekteri jumsarıp, meyirban janniñ qalpına tüspes pe edi?

Darığa: Joq, kelispeymin. Onda bayağı Sağıntaydı qayda qoyasıñ? Onı süymegen, onıñ soñınan jilapeñirep, ermegen qız qaldı ma? Tipti jüregine tamğan köz jasınan onıñ tunşığıp öletin kezi boldı. Biraq ol odan tük te özgergen joq.

Murat: Kez kelgen köz jasına eriy berse, ne boladı?.. Säykestik degen bar... Mäselen, halsız jatqan adamdı aman alıp qaluv üşin qanıñdı beresiñ, biraq seniñ qanıñ oğan säykes kelmevi mümkün. Iqılasıñ adal, biraq qanıñdı quyıuğa bolmaydı. Sol sıyyaqtı, gruppası säykes kelmese, köz jası qaşa tamğanmen, äriyne, janğa taramaydı.

Darığa: (qolın siltep). Äy, qoyşı. Qazaqtar bayağıda jastardı qüda tüsip, qoldan qosıp jatqanda da gruppası säykes kelmey, ölip qaptı degendi estigen joqpın.

Murat: Nege estigen joqsıñ? Mahabbat üşin janın qiyğandar tarihta az ba?

Darığa: Seniñ bir ğasırda biraq ret kezdesetin onday mahabbatniñmen adamzattiñ urpağın jalğastıru mümkün emes.

Murat: Urpaq qaldıru januvarlarda da bar. Biraq ol mahabbat emes.

Darığa: Urpaqtı alıp tastasañ, seniñ mahabbatıñda ne älevmettik, ne filosofiyalıq eşqanday mağına qalmaydı.

Murat: Al ot basında bir-birimen künde ursısıp, künde sottasıp jürgender mahabbatqa qorğanış bola aladı dep oylaysıñ ba?

Dariğa: Bolğanda qanday.

Murat: (tañırqap). Ne deydi?

Dariğa: Mahabbat - adamnıñ ruhani muratı. Är adamnıñ öziniñ muratı bar, yağni ärkim öziñse süyedi. Mäselen, jarına opasızdıq jasağan adamnıñ boyında mahabbat qalmadı dep ayta almaysıñ. Ol öziniñ jarın bırıñışa süyui mümkin.

Murat: Bir adamnıñ süyui - tolıq mahabbat emes. Mahabbat eki adamnıñ ortasında turğan tañğajayıp şını ıdı s ekildi. Eger birevi qate qiymıl jasap, ıdıstı sıdırıp alsa, bitti, endi ıdı joq.

Dariğa: (jerge qarap oylanıp). İyä, bir sınğan ıdıstı qaytıp qurastıra almaysıñ... (Pavza). Mende de son-day ğajayıp ıdı bolğan edi... Qalay devşi edi Muqağali... (Oylanıp).

«Mahabbat pa?

Mahabbat bolğan mende

Jiyi barğam aqquqlar qonğan kölge,

Al qazir toñğan jürek, solğan kevde...»

Murat: (jalğastırıp).

«Ğaşıqtıq pa?

Ğaşıq ta bola bilgem

Bir-aq janğa ğaşıqpın bala künnen

Janımnenen süyemin, janarımnen...»

(Ryumkadan urttap, közin bir nüktege qadagg). E-e-e, şirkin... bəri de jaqsı bastalğan bolatın. Keremet jaqsı bastalıp edi. Biraq abaysızda şını ıdıstı öziñ sıdırıdın... Sen onı erjürektikpen moyındavıñ kerek... Qiyın ekenin bilemin, biraq qateni qate dep tolıq moyınğa almasa, onıñ ökinişi köñilden ketpeydi.

Dariğa: (kenet aşümen jalt qarap). Al sen... Öz qateñdi moyniña aldıñ ba?

Murat: (tañırqap). Meniñ qanday qatem boldı?

Dariğa: (basın qos qolımen ustap, ünsiz turgannan keyin). Qateñniñ ne ekenin umıtıp qalsañ, esiñe salayın... Sen, men, Ömirbek - üşevimiz üniversitette birge oqıdık, birge jürdik...

Murat: Onıñ ne keregi bar? Onsız da bilemin.

Dariğa: Joq, tıñda. Ömirbek seniñ eñ jaqın dosıñ bolatın. Men oğan küyevge şıqtım, ras qoy?

Murat: Al, şıqtıñ.

Dariğa. Biz qatarıda köp baqıttı otbasınıñ biri boldıq. Öytkeni bir-birimizdi şın ünataınbız.

Murat: Al.

Dariğa: Mine, osı tusta sen bärin büldirdiñ.

Murat: Kim? Men be? Joq, sen be?

Dariğa: Sen.

Murat: Qa-layşa?

Dariğa: (kekete qaytalap) «Qalayşa?..» Kädimgidey. Men küyevimniñ közine şöp saldım. Sen onı meniñ küyevime jetkizdiñ. Söytip bizdiñ otbasımızdıñ tas-talqanın şığardıñ. Ötirik pe?

Murat: Dariğa...

Dariğa: (sözün böle). Joq. Sen aldımnen meni tıñdap al. Seni biz bayağıda Ävliye dep ataytınbız, esiñde bar şığar. Seniñ turaşıldığındı, ädildigindi, jomarttığındı bir-birimizge ertegi qusatıp aytuşı ek. Al qazır sonıñ bäri änşeyin balalıq sekildi mağan. Şınımdı aytayın, sen meni alğaş satqanıñda seni onşa kinälağam joq, öytkeni seniñ ävliyeliğiñe şın sendim. Sen mağan odan keyin de köp jaqsılıq jasadıñ. Ömirimniñ eñ qıyın sätterinde qol üşin berüvdi umıtpadıñ. Qarızdarımın. Biraq... ömir ötken sayın şındıqtıñ beti aşıla beredi eken. Sen mağan kädimgi janı aşımaz pendeler sekildi ornı tolmas opasızdıq jasapsıñ. Seniki şın satqındıq bolıp şıqtı... (Jılamsırap). Sen tım bolmasa, erteñ äkesiz ösetin balanıñ tağdırın nege oylamadıñ?

Seniñ azamat basıña layıq pa edi, birevdiñ jeke basındağı qupıyasın ekinşi birevge jetkizü?

Murat: (öñi büzıla). Munıñ endi qıyanat qoy, Dariyğa. Öltirseñ de, quday üşin, bulay küydirmen... Men sen ekeviñdi birge tuğan bavırımnan kem körgem joq. Eger tuğan bavırımniñ äyeli, ne özi onday opasızdıq jasasa, men qarap otıra almas edim. Öytkeni ol meniñ öz basımniñ tragediyasimen birdey. Sen Ömirbektiñ közine şöp saldıñ, men oğan Ömirbekten kem qayğırğam joq. Ömirde tazalıq bar, adal jar, aynımas süyispensilik bar dep keñirdegimdi jırtıp, talasqanda jurttı meni külki qılıp, «körsoqır», «aqımaq», «qiyalı» dep qorlaytın. Sonda men ormandağı jüzjıldıq emendi tirek qılğanday, iştey seni medet

qılıp: «ottapsıñdar, meniñ ömirdeñ keltiretin mısalım bar» dep zäredäy de alğan betimnen qaytpavşısı em. Al sen... Ömirbekten burın meni öltirdiñ... Sen meniñ armanımdı talqandadıñ, al ol soqqıdan tüzeliñ, qayta adam bolu mağan oñayğa tüskän joq. (Murat tolqıp, tömen qarap, ünsiz qaladı. Dariyga Mürattan közin almay, onıñ qolındağı ryumkaga konyak qüyadı. Murat ryumkanı qagıp saladı. Dariğa ornınan turıp, bölme işin kezip ketedi).

Dariğa: (birazdan keyin). Sen bäribir meni keşirüğe tiyisti ediñ.

Murat: Eger men olay istemesem, öz arımniñ aldında, dosımniñ aldında arılmas künäğa batar edim. Onda men ömirdeñ jığan-tergenimnen tügel ayırılar edim... Üyi qulap, şañırağı ortasına tüskän adam qanday boladı, men de дәl sonday bolar edim.

Dariğa: Al bizdiñ şañırağ ortasına tükende eşteñeñ ketken joq qoy.

Murat: Men senderdiñ şañıraqtarıñdı qulatqam joq. Onı qulatqan öziñsiñ.

Dariğa: (aygaylap). Joq! Men emes, sensiñ! Men öz şañırağımdı qulatqım kelgen joq. Al sen onıñ qulaytın bile turıp, ädeyi jasadıñ.

Murat: Joq, Dariğa, ne deseñ, o de, biraq sen közine şöp saldı eken dep, men dosımniñ közine şöp sala almaymın.

Dariğa: (doldanıp). Aqımaq! Seniñ şöp salğansalmağanıñ kimge kerek? Kimge kerek?... (Küyinip). Apırav, qırıqqa kelgenşe ömir degenniñ ne ekenine bir tüşinbegen ne qılğan keşçesiñ? Seniñ büytken ävliyeliğiñ qurıp ketsin! Sen ömir boyı eşteñege tüşinbey ötetin äpendisiñ. Sen basqa birevdiñ ruhani dünüyesine basaköktep kiresiñ de, öz ämiriñdi jürgize bastaysıñ. Dünüyeniñ tübine jetetin mına endeyler. Sen sekildi ävliyeler qurısa eken, sonda jer betinde tınıştıq ornar edi. (Bölme işin äri-beri kezip, doldana). Ras, ras, ras! Men qatelestim, aqımaq boldım, bilemin, bärin de bilemin. Biraq sol jalğız qate üşin, nege meniñ бүkil ömirim öksüvge tiyisti? Osı ädildik pe? Kerek deseñ, küyevimniñ özi de дәl sonday jaydı bastan keşken boluvı kerek. Kelbetti, aqıldı, tildi jigit. Mümkün emes onday sätti bastan keşpevi. Oндаy sätti bastan keşpev üşin, ömir sürmey, tek tiri bop жүрүv kerek. Al men onıñ onday isin bilmeymın. Bilmegennen keyin - baqıttı boldım. Onı bilüvdiñ mağan qajeti de joq edi. Oğan da solay. Biz eşteñeni bilmegende sözsiz baqıttı bolatın edik. Kenet... eşkimge de keregi jok, quday-av, ömirde bolmaytın Tazalıq, Ädildik, Şındıq degen qiyaliy qağıydalarıñmen bizdiñ tastaqanımızdı şığardıñ. Seniñ şındığıñnan göri, töbemizden bomba түsse, budan әldeqayda jaqsı bolar edi... Quday biledi, sen tek adamdarğa baqıtsızdıq taratuv üşin jaralğan jansiñ. (Entigip, şarşap,

divanga kelip otıradı). Jurttıñ şañırağın qulatıp, bolaşağın qurtıp tıñğannan keyin, sonıñ bärin öziñniñ tazalığın men özgeniñ taza emestiginen dep дәleldegiñ keledi. Al, jaraydı, jalğız sen tap-taza bol, qalğan adam tegis künäkar. Sonda seniñ tazalığın kimge kerek?

Murat: (oylanıp). Meniñ ömirimde ökinişpen eske alatın aғat is, artıq sözderim bir basıma jeterlik, Dariğa. Olardı endi eşqaşan da түzey almaytınım esime түskende odan jaman jerge kirerdey bolıp qısılamın. Biraq дәл sol kezde senderge: «Mahabbattı ayaqqa baspañdar, bir-biriñe qıyanat jasamañdar», - dep aldarıñda tizerlep turıp, jalınğan kezim meni qızartpaydı da, küyzeltpeydi. Men onı ömirimniñ betime şırkey bolar masqara säti dep oylamaymın. Eger sol kezde әlgi opasızdıqtı sen emes, Ömirbek sağan jasasa, men bәribir osı isimdi qaytalağan bolar em. Men seniñ jüregiñniñ aldanğanın, namısıñniñ qorlanğanın körip, bilip turıp, beytarap qala almas edim. Nege men sol üşin kinәli boluvım kerek? Senderdi öz basımnan beter qadirlegenim üşin be? Senderge sengenim üşin be? Älde ötirikpen, satqındıqpen sıbaylas bolmağanım üşin be?

Dariğa: Sıbaylas bolmay-aq qoy. Onı senen eşkim de alap etpeydi. Tek özgeniñ tağdırına, өзgeniñ otbasına üstemdik жүrgizbe. Otbası - kişkentay, derbes memleket, onıñ işki, sırtqı sayasatı, diplomatiyası boladı. Ol qanday мәseleni bolsa da özi şeşүvge tiyisti. Sırttan eşkimniñ qol suғuvğa haqısı joq. Tüsinemisiñ osıған? Al sen basqa memleketti өз qoliñmen qıyratıp salıp jәne sol üşin әlgi qıyrap jatqan memlekettiñ özin kinәli qılğın keledi.

Murat: Jaraydı, solay-aq bolsın. Biraq ol kişkentay memleket tek bir senen turmaydı ğoy. Onıñ tağı bir müşesi bar. Sen aytasıñ: «Meniñ tağdırımda ne шарuvañ bar?» - dep. Ol aytar edi: «Meniñ tağdırıma sonda nege aralaspadıñ?» - dep. Eger men sol jolı ündemey qalıp, keyin bәri de belgili bolğan kezde ol mağan: «Sen bәrin de bilipsiñ ğoy, men baqıtsızdıqtıñ şıñıravına qulap bara jatqanda qol uşın bermegeniñ qalay, jan dosım?»- dese, meniñ adamgerşilik qunımnan ne qalar edi? (Pavza). Jo-oq. Menen basqa keregiñniñ bәrin al, biraq özim tañdağan bul joldan ölsem de, qaytpaymın. Meyliñ kül, meyliñ tabala, bәribir jan қiyuға turatın мәñgi tazalıq, мәñgi adaldıq, мәñgi mahabbat ömirde bar.

Dariğa: (ızalanıp). Qaydağı мәñgi mahabbat? Qaydağı şeksiz adaldıq sendegi?.. Ömirde ашқи шındıқ degenniñ bolatınına senen basqa jurttıñ bәriniñ közi jetti. Al sen bayağı bir әniñdi qaytalay beresiñ, qaytalay beresiñ. Ol seniñ keremet tazalığın emes, seniñ ömirdi

bilmeytindiğini, Murat. Äytpese, qaramaysın ba töñirekke, köziñdi aşıp. Qayda sol mahabbatın? (Zaldı körsetip). Bar ma mınav ömirde?

Murat: Bar! Bar!

Dariğa: Käne? (Jan-jagına qarap). Käne?

Murat: (özimen-özi, senimmen). Bar bolğanda qapday! Qozı men Bayan şe? Lâyli men Mäjñün, Romeo men Djuletta şe?!

Dariğa: (Muratqa tañırqay qarap, basın şayqap). Osı ömirden keltirip otırğan mısaliñ ba?

Murat: (Dariğağa qaragi). Men oydan alıp otırğam joq. Bulardıñ bäre de ömirden alınğan. Jer betindegi halıqtar mäñgi mahabbatın bar ekenin senderge дәleldev üşin, ädeyi solardıñ atağın añızğa aynaldırıp, tarihta aldırğan. (Dariğanı keketken ünmen). Bir halıq aytsa, senbevge bolar edi, birneşe halıq aytqanda, senü kerek, joldas Skeptik.

Dariğa: (säl dagdarıp). Jaraydı, aytqanıñnıñ bärin şındıq eken dep qabıldayıq. Topırağı torqa bolğırlar, mahabbat jolında qurban bolıp ketipti. Al eger olar ölmey, bir-birimden qosıla qalğanda, ne bolar edi? Qarapayım ğana bir otbasına aynalar edi, eşteñe tötep bere almaytın küyki tirliktiñ qajavınan ulı sezimder korroziyağa uşırıp, bayağı jay oğında jarq etken ğajayıp mahabbattan tük qalmas edi, qalsa da, bizge jetpes edi. Ölimniñ arqasında ğana älgi mahabbat ava kirmeytin vakuumğa saqtalğanday, vaqıttan, keñistikten, tirşilikten tis mäñgilik ğumır keşetin jağdayğa tap boldı. Eger Ömirbek ekevimiz qosılmay turıp, ölip ketsek, biz de senderdiñ sanalarıñda süyispenşiliktiñ ülgisi bolıp saqtalar edik. Bizdiñ baqıtsızdığımız - tiri jürgenimiz.

Murat: (küyinip). Apır-ay, senderdi ömirdiñ qarapayım şındığına sendirüv qiyın boldı-av! Osıdan bälēnbay milliyon jıl burın qurıp ketken tañğajayıp qubıjıq bir kölden tabılıptı dese, nemese ğalımdar topıraqtan adam jasaptı, әlde o dūniyeniñ bar ekenin дәleldepti dese, sener ediñ. Qiyal jetpes ne bir sumdıqqa sener ediñ. Zulımdıqtıñ nebir jan türşiger türin aytsa, sener ediñ. Al adam boyındağı izgilikke, tazalıqqa senü sonşalıqtı qiyın. Apır-av... (Küyinip, söz taba almay, ornınan turıp ketedi).

Dariğa: Äriyne, qiyın boladı. Sebebi absolyuttik mağınadağı tazalıq ömirde joq. Tirşilik şaın üstine tiygizbey eşkim de jüre almaydı. Mäselen, men de öz basımda bolğan jayttı tozaq otına küyetin qılmıs dep esepemeymin. Tipti mına jürgen (zaldı körsetip) jurttiñ bäriniñ basında özimen birge ala ketetin bir-bir qupiyası bar. (Keketip). Tek solardıñ börin seniñ bilmeytiniñ qanday jaqsı, äytpese, deni sav bir şaınraq qaldırmas ediñ.

Murat: (äldenege tüsinbey, tañırqap). Sonda ne boldı özi? Düniyede jasalıp jatqan jamañılıqtıñ bärine (savsagımen özin körsetip) men kinäli bolıp şıqtım ba?..

Dariğa: Sen kinäli bolıp şıqtıñ.

Murat: Keşirersıñ, onday kinäni men moynıma ala almaymın.

Dariğa: (oyanıp). Qazir дәleldevge tırısayın... Meniñ bir körşim bar. Belgili дәriger. Äyelin bala kezinen bilemin. Nağız baqıttı otbası devge boladı. Üş balası bar, aldı 9-klasta. Birevi matematikadan, birevi süretten, tağı birevi birdeñeden, äytevir, jıl sayın jülde aladı da jatadı. Dävletteri jetkilikti, dos-jarandarı köp. Özderi ayrıqşa bir tärbiyeli jandar. Quday-av, ekeviniñ tım bolmasa, bir ret qattı sözge kelgenin körgen emespin. Äzilderi qanday ğajap! Sol üyge barğan sayın, köñilim ösip, äldenege mäs bop qaytamın. Äytevir özim biletin ortada дәl sonday jarastı otbasın körgen emespin. Al sol şañıraqtı tas-talqan qıluv men üşin op-oñay. Öytkeni älgı jigittiñ bir qılmısın men jaqsı bilemin. Bultartpaytın faktım bar. Eger onı äyeline jetkizer bolsam, ekevi sol küni ajırasadı... Al sonda ne boladı? Ärqaysımız bilgen zatımızdı ayta bersek, jer betinde qanşa adamnıñ ömiri astı-üstine tüser edi?

Murat: Men eşkimge ösek tasımaymın. Osı vaqıtqa deyin eşqanday körşim menen onday qıyanat körgen joq. Al sender men üşin körşi emessıñder... onı öziñ de jaqsı bilesiñ.

Dariğa: Jaraydı, janaşırılıqpen meni äşkere qıldıñ deyik. Biraq osınıñ artı men üşin nege soğatın nege bilmediñ?

Murat: Ekevimiz sot zalında birin-biri kezek-kezek kinälağan ayıptasuvşılar sekildimiz... Men oylaymın: ärkimniñ arı - öziniñ Otanı. Otandı satpav kerek deymin. Al sen osı bir eñ negizgi мәseleni attap ötip, «satılar Otan satıldı, endi magan äri qaray ne istev kerek, sonı ayt», - deysiñ. Äri qaray ne istevge boladı, janım-av? Äri qaray tiyisti jazañdı alasıñ. Bul jerde sağan eşkim de kömektese almaydı.

Dariğa: (jılamşırap). Sendey qatal jandı körsem, közim şıqsın! Sonda menen ne qalaysıñ, meniñ asılıp ölgenim kerek pe sağan? Sodan basqanıñ bärin de basımnan keştim ğoy. Sen meniñ körgen qıyınşılığımniñ birin de bilmeysiñ... Jesir äyeldiñ ğumırın quday duşpanniñ basına bermesin. (Üstel üstinen siygaret alıp tartadı). Qalay şıdağanıma qazir özim tañ qalamın. Basqa jağıñ bütin bolsa, jalğız kedeylik eşteñe emes qoy. Tiri jesirlik, joqsılıq, uvayım-qayğı, bala tavqımeti -bäri-bäri kelip qosılğanda odan asqan azaptıñ bul düniyede boluvı mümkün emes sekildi. Körgen küniñdi birevge ayta da almaysıñ, namısı qurğır quv janiñdi qıl burav salğanday qiynaydı. Qısqa jip kürmevge kelmey, äbden tariqqan soñ, üş

jerde qatarınan jumıs istedim... (Özine tañırqay qaragan Muratqa «iyä, iyä, qate estigen joqsıñ, däl solay» degendi bildirip, basın ızyeydi). Tañerteñ erte turıp, avla sıpıramın, sosın jumısqa baramın, arasında bir kärei kempirdiñ üyine barıp, tamağın istep, edenin juvıp ketemin. Keşke üyge kelip, qorlanıp jılağanda, tün ortasına deyin özimdiözim toqtata almaymın... (Dariğa halatınıñ qaltasınan oramal alıp, közinen aqqan jastı sürtedi). (Basın şayqap). Sağan onı tüsinüv qayda!.. Börinen burın avla sıpırıp jürgende tanıs birev kezdespese eken dep janiñ qısiladı. Bir küni özimizde isteytin Azat degen bir jigiti kezdesip qaldı. Özi meni teatrğa şaqırıp, söz salıp jürgen. Quday-ay, jerge kirüvge şaq qaldım. Sodan keyin älgı jigitten özim bezip kettim... Tipti işüvge salınıp, maskünem bola jazdağan da kezim boldı... Sonda kördim eşkimniñ eşkimge janı aşımaytımın... Sodan keyin men eşteñege senbeytin boldım. (Davsın qataytıp). Sodan keyin sen sıyyaqtılar ömir jaylı tätti-tätti sözder aytsa, qanıñ qaynap, jınıñ ustaydı. Seniñ ol nasihatınıñnıñ magan tükke de keregi joq. Men öz küñämdi sensiz de bilemin. Mağan qazır başqa kerek, tüsinemisiñ, başqa kerek.

Murat: (şoşına tañırqap). Nemene kerek?..

Dariğa: Mağan tınıştıq kerek. Öz tüsinigimdi, öz kisiligimdi özime qaldır da, tınıştıq ber. Aqşa bereyin, tek aqıl üyretpe. Men qajıdım.

Murat: Dariğa! Bul seniñ aytatın söziñ emes. Ömirge teris qarap, baqıttı bolğan eşkim joq. Kim körmedi deysiñ ol qıyındıqtı, bärimiz de keştik basımızdan. Biraq seniñ jesirliğin, jarlılığın nemese körgen qıyınşılığın - baqıtsızdıq emes. Öziñ alğaş üy bolğan keziñde bay ma ediñ? Keşkilik nanğa tıyın taba almay, jataqhanadağı bizge talay kelmep pe eñ? Biraq sol keziñdi sen baqıtsız dep ayta alasıñ ba? Joq! Ol seniñ eñ baqıttı keziñ bolatın. Baqıtsızdıq degen janniñ jarası. Otbası buzılmay, dävleti şayqalmay, jaralı janın süyretip, qanşa mıñ baqıtsızdar ğumır keşüvde... Al sen...

Dariğa: (sözün böle). Joq! Joq! Men jalğızdıqtan şarşadım. Meniñ jüykem temir emes. Men - äyelmin. Erkektiñ qoltığın astında bütinniñ jartısı bop kün köretin beyşara, älsiz äyelmin. Mağan serik kerek, muz bop qatqan jüregimdi eritetin jiluv kerek. (Doldanıp, üstindegi kiyimin laqtırıp, aygaylap). Meni baqıtımnan ayırğan sen ediñ, al endi öziñ baqıttı qıl. (Dariğa plavkıy, byustgalterimen qaladı). Käne. Men jañağı öziñ aytqan ruhani qubıjıqpın, al jibit meniñ tas jüregimdi... Tüsir meni adam qalpına... Tüsirseñşi... (Murat byustgalterin sıpıra bastagan Dariğanıñ qolınan ustay aladı).

Murat: Dariğa!

(Ekevi alısıp divanga qulaydı). (Aygaylap). Dariğa! Sen jindanğannan savmısıñ? Esiñdi jıy, Dariğa! Dariğa dedim ğoy!

Dariğa: (Murattıñ tüymelerin ağıta, üzdigе sıbırlay). Ešteñe etpeydi. Umıtayıq barlığın da... Bul dünüyede ekevimiz ğana barmız! Ešteñe de oylama! Bir sät qumarıña erik ber! Murat...

(Murat erkinen ayırılğan adamday qarsılıqsız tura berip, şoşıp ketkendeı, qayta arpalısıp, Dariğanı qıymıldatpay, tu sırtınan quşaqıtay aladı).

Murat: Esiñdi jıy! Boldı endi!

(Dariğa alasurganın qoyadı. Murat jerde jatqan halattı äyeldiñ jartilay jalañaş denesine jabadı. Dariğa betin basıp jılap jiberedi. Murat ne dep jubatarın bilmey, dagdarıp divanga kelip otıradı).

Murat: Jaraydı, sabır et endi. (Ryumkaga konyak quyıp, Dariğaga usınadı).

(Dariğa ryumkanı ustap, biraz otırğannan keyin, bir urttap üstelge qoyadı da, ornınan turıp, ayna aldına barıp, şaşın jöndeydi, közin sürtedi, siygaret alıp tartadı, äri-beri bölmeni kezedi, sodan keyin sabasına tüsip, qaytadan divanga otıradı).

Dariğa: (sabırmen). Men endi túsindim. Sen fenomensiñ. Kädimgi EVM-niñ esepterin avızşa şığaratın, biraq eñ qarapayım suraqqa javap bere almaytın, temir jep, pısaq jutatın, otgı qolimen ustaytın, tuva sap söyleytin tağı nemene bar edi... Äytevir soğan uqsas tabıyğattıñ zañına qayşı, kemağal, küpir qubılıstardıñ birisiñ. Basqaşa túsünüv mümkin emes. Al qoğamğa fenomender emes, özimiz sekildi ädet pen дәstürden jaralğan, jandüniyesi túsinikti, elmen birge qatelese alatın, qatesin jöndeı alatın, birin-biri keşire alatın qarapayım adamdar kerek. Ömir qaşanda öziniñ garmonıyasımen qımbat. Garmonıya ömirdiñ tiregi. Al fenomen - sol zañdılıqqa qayşı qubılıs.

Öziñ tabıyğattıñ bolmısına qaraşı: quzğındı da, jılandı da, qaraqurttı da qurtuvğa bolmaydı, sebebi garmonıya buzıladı. Ekologiyalıq apat boladı. Sol siyaqtı adam boyındağı egoizm, näpsi, qızğanış, qatıgezdik t.s.s. süykimsiz qasiyetter de ruhani ömirdegi jañağı quzğın, jılan, qaraqurttar sekildi - olardı da qurtuvğa bolmaydı. Olar da belgili bir zañdılıqtan, qajettilikten tuvıp otır. Olardı qurtsaq, ruhani ömirde de ekologiyalıq apat boladı. Al sen muniñ birine de túsınbeysiñ. Seniñşe ömirde munday qayşılıqtar boluvğa tiyisti emes.

Murat: Seniñ älgi aytıp otırğaniñ - taza tabıyğat ayasındağı qayşılıqtar. Onda älimjettik zañı ğana üstemdik quradı. Bul turğıdan seniñ aytıp otırğandarıñniñ bäri de ras. Biraq

adamniñ qudireti tabiyğattiñ sırtında ruhani ömir aşıp, sol ömirdiñ zañın öz qolımen jasavında emes pe?! Al ol zañ boyınşa opasızdı, alayaqtı, satqındı, tağı sol siyaqtıladı qurtqannan eşqanday ekologiyyalıq apat bolmaydı.

Seniñ filosofiyaña könip, «ruhani qaraqurtardı» da qorğavğa alatın bolsaq, zulımdıq özin çoğamniñ nekeli balasınday sezinedi de, onımen küresü tipti burınğıdan da avırğa tüsedı. Kelisesiñ be osığan?.. Men fenomen de, qubıjıq ta emespin, köptiñ biri ğanamın. Bar ayıbım - ömirde ulı mahabbat bar degenim. Sol üşin qaraqurttı qaldırıp, meni qurtqıñ keledi.

Dariğa: Ekeviñ de qurımay-aq qoy. Men sen sekildi töñirekke ükim jürgizüvge qumar emespin. Men sen sekildi öz oyımdı, öz niyetimdi jurttıñ qanjıǵasına zorlap baylamaymın. Al sen... şınında da, meni qurtsam dep tileysiñ. Öytkeni sen dünüeni eki-aq lagerge bölesiñ. Seniñ lageriñe kirmegen adamniñ bəri - seniñ javıñ, olardı, yaǵni basqaşa oylaytındardı, tegis joyu kerek... - mineki seniñ muratıñ... Bul - ruhani zorlıq. Adamdı quday bar dep zorlaǵannan, ol adam öziniñ közi jetpese, jüregi senbese, qalayşa quday bar dep oylay aladı? Jalpı adamdı olay emes, bılay oyla dep zorlavğa bola ma eken?..

Murat: Qılmıskerdi qılmıs jasama dep zorlavğa boladı.

Dariğa: Murat! Men qılmısker emespin. Men sen oylaǵanday ardan, namıstan, adamgerşilikten jurday bolǵan jan emespin. Sen öziñniñ ortaǵasırılıq uǵımıñdı tasta da, logikaniñ zañına salıp oylap körşi. Qalayşa adamniñ бүkil aqlı, parasatı, kisiligi, minezi bir tüngi jañılıs tösekten keyin tük qalmaq joq bop ketedi? Men özimniñ tänimnen, ya janımnan ülken zaqım bayqamaymın... Şın aytamın, bayağı qalpım, bayağı Dariğamın... Eger jüykem azdap jüqarǵan bolsa, oǵan sen kinälisiñ.

Murat: (kekete). Bayağı qalpım... Seniñ bayağı qalpıñ boluvı mümkün, biraq бүkil armanı bıt-şıt bolıp, jan dünüyesin ört şalǵan beysara Ömirbek qaytip bayağı qalpında boladı?

Dariğa: Kerek deseñ, ol öziniñ aǵat isine äli күнге deyin opınıp jürgen boluvğa kerek. Öytkeni ol bärine tüsinedi, sen sekildi keşçe emes.

Murat: Qatelesesiñ, Dariğa, men onıñ sol kezde qalay qiynalǵanın közimmen kördim. Ol tipti seni öltirmek bolǵan. Men bolmaǵanda, birdeñege urınuvı mümkün edi. Eki tün күzetip janında otırǵam... Jo-oq, ol seni eşqaşan da keşirmeydi. Men onıñ minezin jaqsı bilemin.

Dariğa: Joq, keşiredi.

Murat: (öñeştep). Keşirmeydi, Dariğa! Tüsinseñşi! Jan qıymaq bolsa da, jar qıymaq joq, keşirgisi kelse de, keşire almaydı.

Dariğa: Öziñ oylaşı, odan beri qanşama jıl ötti. Ömirdiñ sıypatı özgerdi. Özgermegen tek sensiñ. Sen bayağı bizdiñ jastıq şağımızda kezdeysoq qalıp qoyğan adam sekildisiñ. Sondıqtan bizdiñ oylağan oyımız, istegen isimiz ersi bolıp körinip otır. Şın mäninde, onıñ tük ersiligi joq. Ol meni bayağıda keşirgen. Ol tek seni keşire almay jür.

Murat: (şoşına tañırqap). Ne deydi? Meni me?

Dariğa: (tabalap). İyä, iyä, mına seni!

Murat: Sen öziñ ne aytıp otırğanıña tüsinemisiñ? Sen men qusap ömir boyı onıñ qayğı-muñın birdey bölise aldıñ ba? Men qusap ol küygen otqa birge küydiñ be? Qosılıp jılap körip pe eñ? Oğan atılğan oqqa öz kevdendi tosқан küniñ bar ma? Qalayşa batılıñ barıp mağan bul sözdi ayta alasıñ?!

Dariğa: Avır tiyse, sözimdi qaytıp aldım, biraq seniñ oğan jasağan qıyanatıñ tarihi aqıyqat.

Murat: (tağı da öñeştep). Men onı jan azabınan qutqardım. Ol mağan ömir boyı qarızdar boluvğa tiyisti.

Dariğa: Tük te qarızdar emes. Qayta sen äkelgen azaptı ekevlep, ekevlep emes, üşevlep äli köterip kelemiz. Qısqası, üş adamnıñ obal-savabı seniñ moynıñda.

Murat: (qiynala davıstap). Dariğa! Eger sen osınıñ bärin meniñ janımdı qiynav üşin ädeyi aytıp jatsañ, oqa emes. Al eger ömirden payımdağan, körgen-tüygen bar şınıñ osı bolsa, onda seniñ jağdayıñ öte avır. Sen jaman oydan jan-düniyeñdi tazartuvıñ kerek. Seniñ köñiliñ qattı kirlegen.

Dariğa: Kirlemese qurıp ketsin! Qur bos söz onıñ bäri. Seniñ aqılıñ mağan bay da, baylıq ta bolmaydı.

Murat: (aşınıp). Sağan baydıñ keregi ne? Bayğa seniñ keregiñ ne? Kandıydat boldıñ, aqşañ jetedi. Mahabbat degen seniñşe, bolğan emes, bolmaydı da, adamdardıñ bäri künäkar. Vaqıtşa birevdi tavıp al da, maqsatıña jete ber. Bäribir emes pe sağan?

Dariğa: Men jezökşe emespin.

Murat: (bölmeni keze, ayqaylagı). Jezökşe senderden äldeqayda artıq. Ol күnköris üşin ğana jezökşe bolıp jür. Al iştey öz käsibin ittiñ etinen jek köredi, tağdırına lağnat aytadı. Al sender...

Dariğa: (qamıga). Sen meni qorlavğa aynaldıñ...

Murat: (pavza. Esin jıyıl). Keşir, Dariğaş! Men artıq kettim... (Murat teris qarap, qabırğaga süyenip, tebirene). Men bir zattı jaqsı bilemin. Mahabbat pen opasızdıq bir ıdısqasıymaydı. Tirşilikte mahabbattan ğajap eşteñe joq. Ol sezimge bölengen adam şın mäninde ävliyege aynaladı. Jan dünıyesi jañbırdan keyingi tabığattay şań-tozañnan tazarıp, qulırıp sala beredi. Birevdi jan-täniñmen süygende ğana sanaña ğajayıp köripkeldik qasiyet bitip, eşbir aqıl qayratı ala almaytın asuvdan ötip, adam janınıñ qupiya dünıyesine sapar şegesiñ. Sol älemniñ бүkil qozğalı zañın aşasıñ. Jäne ol zañdı aşuv süyispenşilik şuğılasına bölениp, janına nur bitken senen basqa eş danışpanniñ qolınan kelmeydi. Men osınıñ bärin öz basımnan keştim. Öytkeni men... (Pavza). Seni jan-tänimmen süyip edim... (Dariğa selk etip, Muratqa qaraydı). Biraq tağdır solay boldı, sen meniñ dosımdı qaladıñ. Men oğan ökinbeymin. Ekevimizdiñ birevimiz qalayda at basın tartuvğa tiyisti edik. Iymanday şınım... Özimmen birge qabirge ala ketetin sır edi... Janımdı küydirdiñ, amalsız aytıp otırmın... Älgi sözderdiñ bärin seniñ avzıñnan estüv men üşin qanşalıqtı qıyanat ekenin bilmeysiñ!.. (Davısı quvbılıp, tistene). Sen meniñ бүkil ümitimdi kesip otırsıñ ğoy... (Uzaq ünsizdik. Murat teris qarap äli tur. Dariğa basın ustap, divanda otırıp qalğan. Dağdarıs). Eger men şaytan azğırıp, opasızdıq jasay qalsam, süygen jarımnıñ meni eşqaşan da keşpegenin tiler edim. Öytkeni onıñ keşkeni mahabbattıñ ölgeni. Eger keşpese - umıtpağanı, umıtpağanı - süygeni. Sen odan ünemi qaymığıp, ayılıñdı jıynap jüresiñ. Al ardan da, jardan da qaymıqpağan tirlik - oñğan tirlik bolmaydı. Onda bärimiz de tuğan üyinen qaşıp, ata-ananıñ baqılavınan bosap, oyına kelgendi isteytin buzılğan jasöspirim balalar sekildi bolamız da şığamız... Bitti... (Murat qarsı javap kütüp, Dariğaga qaraydı. Dariğa melşiyip ünsiz otır). Biz jaman äreket jasavdan qorqamız, öytkeni oğan zañ bar. Al jaman oylavdan qorıqpaymız, öytkeni ol işimizde, sırtqa şıqpasa boldı dep esepteymiz. Sonda jaman äreket qaydan şığadı?.. Jaman oydan şığadı... Endeşe nege ömir jaylı, adam jaylı jaqsı oylavğa tırıspaymız. Qorıqsaq, jaman oydan qorqayıq... Onıñ nesi qıyın. Tük te qıyın emes. Tek senseñ boldı... (Javap kütüp, tağı da Dariğaga qaraydı. Dariğa äli ünsiz. Dağdarıp birşama turgannan keyin, sagatına qarap). Qoy, men keteyin, vaqıt ta biraz bolıp qaptı ğoy.

Dariğa: (salqın). Keş bolsa, qonıp ket.

Murat: Joq, raqmet. Qonaquy - mınav turğan jer. Qazir-aq baramın. (Kidirip). Artıq sözimdi keşir...

Dariğa: Sen de keşir. Men tipti uyattıñ bürin tastap, ömirimde körsetpegen bir minez körsettım...

Murat: Oqası joq, äşeyin bayqamay ayılğan söz sekildi närse ğoy...

Dariğa: (oylanıp). Joq, olay emes, Murat. Men sağan ötirik ayta almaymın. Oyımda şın aramdıq bol- dı. Biraq näpsiqümarlıqtan emes, senen öş aluv üşin... Seniñ kirşiksiz tazalıǵıñ özgeniñ arına, namısına tiyedi. Sondıqtan seniñ arıña küye jaǵuv üşin, öz arımdı ayamasqa bekindim... Esiñde me, grek añızındaǵı Medeya küyeviniñ jüregin jaralav üşin, öziniñ tuǵan balaların öltirip, öz jüregin odan arman parşalaytın... Teginde, är äyeldiñ boyında bir-bir Medeya jatatın boluv kerek.

Murat: (ornınan turıp, esik aldına kelip, plaşçın kiyedi, qolına sömkese aladı). Qoş bol, Dariğa! (Dariğa ünsiz. Murat «birdeñe aytar ma eken» degendey, taǵı bir qaraydı da, burılıp şıǵıp ketedi. Ol ketken soñ, Dariğa da ornınan bayauv köterilip, büyirdegi esikke kiredi).

3.1.1.2. Ekinşi Körinis

Qonaqüy nömiri. Bölmege Murat pen Ömirbek kiredi. Murat qızuvlav, iñildap än salıp jür - qonaqtan kelgeni körinip tur. Ömirbek äldenege jabırqav.

Murat: (kirgen bette qaltasınan qujattarı men biyletin alıp, özin-özi tekserip). Bilet qaltada, pasportıñız mineki. (Sagatına qaragı). Ta-ak. Endi taksıy şaqırtu kerek. (Telefon sogadı). Allo. Allo. Salamatsız ba, biykeş. Taksi kerek bop tur. Nemene? Uzaq kütöv kerek deysiz be?.. Men aeroportqa baruvşı edim... İyä, tileviñizdi bersin... Söytiñizşi... «Qazaqstan» qonaqüyi... Familiyam ba?... Jılqaydarov... Joq, joq, Jılqay-dar-ov... Eş-qanday «D» joq, Jılqaydarov deymın. Birinşi ärpı «J» — Juvkovskiy, Ekinşisi «I» (qaytalap) «I»... (özine-özi) oybay, munı qaytıp túsındırdım?.. Kädimgi «I» ğoy... (quvanıp). İyä, iyä. Oy, bärekeledi, dup-durıs, дәл özi, «ıqılıq» degende keletin «I». Onı qaydan bilesiz? Äri qaray: Larıysa, Qayrat, Aleksandr, yog... nu, yog... Yogtı bilmeysiz be? Kädimgi ündilik yogtar şe? Özin-özi bir ayǵa kömip tastaytın? Esiñizge tüsti me? Tamaşa. (şoşınıp, basın şayqagı). Jo-oq, «Tamaşanı» jazbañız. Onı jay äñşeyin... (söziniñ ayagın qol qiymılımen ayaqtaydı). Äri qaray: Dmitriy, taǵı da Aleksandr, Raykin jäne familiya soñındaǵı «ov»... Sonımen Jılqaydarov. Telefon (apparatqa üñilip) 61-97-22. Jaqsı. Kütemin. (Trubkanı qoyıp, ısqırıp, ayna aldına barıp, özin jaña körgendey, birese qabagın tüyip, birese betin tırjıyıp, şaşın jöndep, erikken balaga uqsap turadı).

Ömirbek: (Muratqa qarap, älbir şarasız küymen basın şayqaydı. Sosın telefonniñ diskisin aynaldırıp jatıp). Zattarıñdı jinastırıp pa ediñ? Birdeñeñ qalıp qoyıp jürmesin. (Murat bilep jürgen adamday bir qiymilmen «O'key» dep, kelesi esikke kirip ketken kezde basqa davıspen). Allo! Allo! Gulya!.. Men ğoy. Men kisilerdi jönelken soñ, Muratpen birge qonaqüyge keldim. Nemene?... (Pavza). Jaraydı endi, qaytesin, bunıñ minezi qaşannan sonday ğoy. Bastarın beker qosıppız. Äbden uyat boldı. Aha! Qazir telefon soğıp, keşirim suraymın. (Osı kezde tis şetkesi men pastasın, saqal alatş qural-jabdıgın alıp, Murat şıgadı. Ömirbek davsın özgertigi). Al jaqsı endi, alañdamay-aq qoy, köp keşikpeymın. Jaraydı. (Trubkanı qoyadı).

Murat: Ömirbek.

Ömirbek: Av!

Murat: Ol kim? Gulya emes pe?

Ömirbek: Sonıñ özi ğoy.

Murat: (säl oylanıp). Mağan renjip jatqan şıǵar, üyime qonaqqa kelip ap, şataq şıǵarǵanı nesi dep. Oqa emes. Äyel adam dastarqanniñ berekesin köbirek oylaydı. Durıs qoy oniki de. Sen oǵan meni keşirim surap jatır dep ayta sal, jaray ma?

Ömirbek: (köñilsiz). Jaraydı, jaraydı.

Murat: (qaytadan köñildenip). Äy, durıs boldı-av, nesin aytasın. Eki dünyede oñbaǵır zımıyandı qaşan qolıma tüser eken dep jürüvşi em... (Küledi). Sol kerek özine, alayaq, ataña nälet! Ölekse qusaǵan nemedен öşiñdi bir alıp berdim-av deymın.

(Ömirbek kürsinip, basın şayqap Muratqa qaraydı).

Oǵan ba, oǵan ol az. Odan jaman it terisin basına qaptav kerek edi. Qayta seniñ äyeliñnen uyaldım.

Ömirbek: (küñk etip). Üyalǵanıñ sol bolsa...

Murat: Joq, endi ol bizdiñ burınǵı tarihımızdı bilmeydi ğoy. Sondıqtan onıñ aldında qaytıp men...

Ömirbek: (ızalana). Av, dastarqan üstinde birevdi balaǵattap, betine römke laqtırǵanıñ uyalǵan türiñ be? (Ne aytarın bilmey, tutıǵa). Sonda öziñ uyalmaǵanda ne isteyin dep ediñ, sonı aytşı?

Murat: Men oǵan qolımnan kelgenniñ bärin ister edim.

Ömirbek: Bäre keldi, armanıña buzaqılıqpen jetseñ, jetisken ekensiñ.

Murat: Şındıq üşin bärine baruv kerek. Qaruv alıp, soǵısuvǵa da boladı.

Ömirbek: Sol üşin дәл meniñ dastarqanımnan basqa qolaylı jer tabılmay qaldı ma? (Kürsinip). Men sodan öşimdi alıp bere ğoy dep qaşan suradım? Joq, suradım ba? (Murat basın şayqagan kezde). Endeşe ondağı şaruvañ qanşa?

Murat: Kisige qıyanat jasavşılardıñ bärinde de şaruvam bar.

Ömirbek: (ızalanıp). Qıyanat jasasa, sağan emes, mağan jasadı ğoy!

Murat: (basın şayqap). Qızuluqqa salınıp, artıq söyleme. Eger öytip, bir-birimizden irgemizdi avlaq salsaq, eşqaşan da közdegen maqşatqa jetpeymiz. (Pavza). Öziñ oylaşı, neşe qabat küzetpen qorşalğan bankterdi de tonap ketip jatadı. Nege? Öytkeni bandıytter jaqsı uyımdaşqan. (Ereje oqıganday ejelep). Jaq-sı uy-ım- das-qan. Sol sebepti jasap otırğan äreketteri qıyanat, zorlıq bolsa, da, ädiletsizdik bolsa da maqşattarına jete aladı. Al bizge nege osılay uyımdaspaşqa?

Ömirbek: (keketip). Qalay uyımdasamız? Tünge qaray podvalğa jinalayıq pa?

Murat: Qajet bolsa, jinalayıq.

Ömirbek (ızalanıp). Tfuv! (Ornınan atıp turıp, bölme işin ersili-qarsılı kezigi). Onda ekevimizge psıhbolniytsadan eki orın alıp, bul мәseleni asıkpay aqıldasuvğa tura keletin şıǵar.

Murat: Meniñ aytıp otırғанım jındınıñ sözi emes. Bekerge küyip-pisesiñ.

Ömirbek: Budan artıq ne nәрsege küyip-pisüvim kerek?

(Tagı da ersili-qarsiyı jürip kelip). Onıñ bir kezde meniñ äyelimnen aşına bolğanın, meniñ otbasımnan ajırasıp, ekinşi ret üylengenimdi бүkil jurttıñ közinşe бүge-şigesine deyin bayandap bere ğoy degen birev bar ma sağan?..

Murat: Men qalayda onıñ abıroyın tökkim keldi. Öytkeni men onı iyttiñ etinen jek körem. (Telefon şıldırlandı. Murat trubkanı köteredi). İyә, tıñdap turmın... Qazir uşamın, taksı şaqırtıp qoydım... Men bärin төlep edim ğoy... A... keşiriñiz. Qazir, qazir... (Trubkanı qoyadı). Men kezekşige barıp, kvıytantsıyamdı alıp kele qoyayın. (Murat şıǵıp ketedi).

Ömirbek: (biravıq ünsiz otırıp, kenet jalma-jan qaltasınan bloknotın alıp, әldebir nөmirdi tavıp alıp, asıǵıs telefon soga bastaydı). Allo! Allo! Bul men, Ömirbek qoy. İyә, qalay jettiñizder?.. Apıray, men sizdiñ aldıñızda үlken uyatqa qaldım-av!.. Bulay boların qaydan bileyin. Bas qosıp, bir özimizşe әñgimelesip otırayıq dep edim. Ayaq astınan mına jigıt (esikke jaltaqtay qarap) әbden masqaramızdı şıǵardı. Bärine özim kinәlimin... İyә, iyә... Ärine ğoy... Durıs aytasız... Bul endi bizdiñ aramızǵa eşqanday kirbiñ түsirүvge

tiyisti emes. Solay emes pe? (Osı kezde Murat kiredi. Ömirbek onı bayqamaydı). Joq, joq! Ol jağın aytpañız. Qaşanğı nãrse ol?! Quday saqtasın!.. Meniñ endi sizge degen köñilimde tittey de bötendik joq, öziñiz de bayqap jürgen şığarsız... İyã... İyã... Gulya da qattı qısılıp otır. Sosın ädeyi telefon soğıp, ol jigit üşin sizden men keşirim sür... (Murat jetip kelip, telefonniñ rıçagın basıp qaladı. Ömirbek şoşınıp). Oy, mınaviñ ne, deniñ durıs pa?!

Murat: Meniñ denim durıs, al seniñ şe? Ne betiñmen odan keşirim surap otırsıñ?

Ömirbek: Ol meniñ üyime kelgen qonağım. Sondıqtan qalayda keşirim suravğa mindettimin. (Telefonga jarmasıp). Jiber!

Murat: (qasarısıp). Joq, jibermeymin!

Ömirbek: (telefonga talasıp). Joq, jiberesiñ!.. Jiber deymen!

Murat: (telefonnan ayırılmay). Joq!

Ömirbek: (küşpen tartıp almaq bolıp, talasadı). Av, sen öziñ mağan tiri päle bolıp jabıstıñ ğoy. (Trub kanı laqtırıp tastap, qattı ızalanıp). Osınşa jerge qaratqanday ne istedim men sağan? Javımnan körgem joq mına qorlıqtı.. (Qaltasınan temeki alıp tutatıp, şeginip otıradı. Ekevi de ünsiz. Murat zalga tu sırtın berip otır).

Murat: (älden vaqıtta jalt burılıp, üsteldi salıp qalıp, ızalana ayqaylap). Sendegi namıs qay namıs?! Sendegi qorlıq qay qorlıq - aytşı mağan? Qatınıñniñ qoynınan şıqqan adamnan keşirim surav qorlıq emes pe sen üşin?

Ömirbek: Birinşiden, keşirim surav qorlıq emes - ädep. Ekinşiden, sen aytıp otırgan oqıyğağa eñ aldımın Dariğaniñ özi kinäli. Onı eşkim zorlagan joq. Üşinşiden, odan beri talay zaman ötti. Qazir meniñ basqa otbasım bar. Ötkenniñ bäre umıtılğan. Bir kezdegi dostar qastasıp, qastar dostasıp ketgi...

Murat: Bärin umıtıp, tapqan dosıñ jañağı jeksürin ba?

Ömirbek: Ol sen oylağanday, sonşalıqtı jeksürin adam emes. Onıñ qoğamğa tüsiretin paydası ekevimiz- den köp. Ol ülken qızmet atqaradı. Abıroy, bedeli biyik, bildiñ be? Bilim deseñ - bilimi, qabilet deseñ - qabileti bar. Jumısınan qate jibermeydi. Qaytip ol sonda jeksürin boladı. Muniñ bärin sen joqqa şıgaruvğa tiyisti emessiñ... (Pavza). Kezinde... ras, mağan qiyanatı bolğan şıgar, biraq jaqsı-jamandı bir menimen ğana ölşege bolmaydı ğoy.

Murat: (tañırqay, äri dagdarıp). Bul ne?.. Sen öziñ ne dep tursıñ? Sen endi sonı mağan jüregi taza, ayavlı azamat edi degiñ kelip tur ma?

Ömirbek: (oylanıp). Olay da ayta almaymın, äriyne. Onıñ egoıystigi de, kareriystigi de bar. Biraq... bäribir ol - isker, jumısker adam, yaǵnı qajet adam. Al onıñ işki dünüyesiniñ qarañǵı tükpirinde qanday oy jatqanın ešteñemen дәleldey almaysıñ. Köñilindegi aramdıǵın jasıruvǵa onıñ aqlı da, quvlıǵı da (tamagın orıp) bılay jetedi.

Murat: (Ömirbekke tanımay turganday qarap). Sonda seniñ oynıña, aram boluv ayıp emes, tek jasıra bilseñ, boldı eken ğoy.

Ömirbek: (sabırlı, qatqıl ünmen). Sen ömirdiñ betine tuvra qaraǵıñ kelmeydi. Eger tuvra qarasañ, köp närsege basqaşa baǵa bergen bolar ediñ... (Kidirip). Adam degen bar bolǵanı pende ğana. Sen aldımın osını moyında. Esiñde me, bayaǵıda ekevimiz ävliye tutatın kisiler? Solardıñ jürgen jürisi men kiygen kiyimine deyin eliktevşi edik qoy. Keyin sol kisilerdiñ boyınan men talay kemşilikti kördim... «Jolında janım pıyda» dep jürgen perišteñniñ äñşeyin köp künäkar äyeldiñ biri ekenin bilüv qanşalıqtı ömirdi qısqartatın tüşinemisıñ? Ömir bayaǵı biz oylaǵanday emes, dostım. Jaqsı men jaman birbirimen aralas, egiz tuvǵan bala sekildi - ajramaydı. Al biz olardı bir tabaqqa sıymaytın eki bölek qoşqardıñ basınday körüvşi edik. Aydalada «Jamandıq» dep atalatın bölek qamal barday, soǵan äsker jıyıp, qasiyetti soǵısqa attanıp ketkimiz kep turatınday boluvşı edik. Aydalada onday qamal joq. Jaqsılıq ta, jamandıq ta mına özimizdiñ işimizde, mıyımızda. Oǵan aşıq soǵıs jarıyyalay almaysıñ...

Murat: Aşıq soǵıs jarıyalamay-aq qoy, biraq janıña jara salǵan adammen avız jalasuvdıñ qajeti qanşa?

Ömirbek: Bul - avız jalasuv emes.

Murat: Endi ne?

Ömirbek: Bul - qarım-qatınastıñ bir türi. Sonıñ arqasında men burınǵı birbetkey albırttıqtan arılıp, adamdı jaqsı-jamanımen, kir-qoñımen, kemşiligimen qabıldavdı üyrendim. Köp zattıñ baǵasın qayta taǵayındap, äv bastaǵı öz attarın anıqtadım.

Murat: (keketip). Köp jumıs bitiripsiñ ğoy.

Ömirbek: Köp bolar, az bolar, tirliktiñ türpidey şındıǵın tanıp bilüv oñay şaruva emes. Jamañdıqtı qur jek köre bergennen jaqsılıqqa keler tük payda joq... Äreket kerek. Al äreket jasav üşin, javıñdı zertte.

Murat: (qarqıldap külip). Bäse, bäse...

Ömirbek: (tüşinbey). Nemene «Bäse»?

Murat: (tagı da külip). Qonaqqa nege şaqırdı desem, (mazaq qıla, davsın quvbılıp) zerttep jür ekensiñ ğoy.

Ömirbek: Men onı äldeqaşan zerttegem. Bile bilseñ, bizdiñ aramızdağı qarım-qatınas nağız kürestin özi.

Murat: Tüsingem joq.

Ömirbek: İyä, iyä, küresüv degen osı boladı... (Pavza). Aytalıq, men onımen aşıq javlastım. Dälelim jetkilikti - äyelimdi azdırdı, otbasımdı buzdı. Biraq, öziñ oylaşı, men oğan ne istey alğan bolar edim. Mäseleni düvelmen şeşetin zaman emes. Düvel bolğan künniñ özinde kimniñ jeñeri belgisiz: meniñ mıltıq ata almaytınmıdı öziñ de bilesiñ. Aytısıp jeñe almaysıñ: eger ol mağan, «aynalayın, aldımın äyeliñdi tıyıp almaysıñ ba» dese, avzıma birden qum quyılıp, jım bolar em. Men äldeqaşan ömirde şığıp qalğan, tükke keregi joq ritüvaldı jasap jürgen adam qusap, tuvlap-tuvlap qoyğan bolar edim. (Ömirbek sözim дәleldi bolıp şıqtı ma degendey, Muratqa qaraydı). Bildiñ be?.. Al men öz boyımdağı soqır sezimdi jeñip, onımen jaqsı qarım-qatınasta bolıvı qaladım. Äriyne, ol menen munı kütken joq. Köpke deyin senbey jürdi. Äbden közi jetken kezde qısıldı. Qanşalıqtı qısılğanın qaydam, äytevir sonday bir qubılıstıñ bolğanı anıq. Sodan keyin ol mağan köptegen jaqsılıqtar jasadı, tek mağan emes, bizdiñ mekemege, yağniy qoğamğa degen söz. Mäsele onıñ jaqsılıqtı mağan jasavında türğan joq, kimge jasasa da, bäribir. Mäsele - jeksurınıñ qolımen Jaqsılıq dep atalatın qasiyetti iydeyanıñ iske asuvı. Eger jaqsılıqtı sen jasasañ, oğan men tañqalmaymın, ol zañdı närese. Al jaqsılıqtıñ kädimgi jeksurınıñ boyınan körinüvi - näzik güldiñ meyirimsiz qara tastı jarıp şıqqanı sekildi ğajap qubılıs emes pe? Yağni jeñis meniki degen söz, men onıñ qaqqasına bir gol saldım. Tüsinemisiñ öziñ, bir de nöl...

Murat: (keketip). Osı otırğanda öziñdi gol saldım dep oylap otırsıñ ba?

Ömirbek: (nıq). Kümänim joq.

Murat: (basın şayqap). Öz qaqqasına soğılğan on goldı körmey, özi soqqan bir golğa mäs boladı.

Ömirbek: Birev de bolsa, bar jaqsı. Al sende ol da joq.

Murat: Eşteñe şeşpeytin goldıñ barınan joğı...

Ömirbek: Eger olay qarasaq, bir gol tügili miñ gol da eşteñe şeşpeydi, tipti birneşe urpaq ta eşteñe şeşpeydi, sebebi bul mäñgilik şayqas, tirşilik bar jerde eşqaşan toqtamaytın küres. Sondıqtan ärkim öz borışın, öz mindetin ğana bilüvge tiyisti. Al meniñ aytıp

otırğanım eki adamnıñ ğana qaqtıǵısı. Men onı jaqsılıq jasavǵa májbür ettim, al ol maǵan ázirge jamandıq jasata alǵan joq.

Murat: Jamandıq jasamavıñ mümkün, biraq jaqsılıq ta jasay almaysıñ.

Ömirbek: Nege?

Murat: Sebebi sen ešteñeni jek köre almaysıñ. Jek köre almaǵan soñ, jaqsı da köre almaysıñ. Al jaqsı körmegen soñ, jaqsılıqtı qaytıp jasaysıñ?

Ömirbek: Sonda men ne istevim kerek?

Murat: Ne isteytinindi öziñ bilesiñ, meniñ biletinim - biz bārimiz de ideya üşin küresip jürgen jandarmız. Ol küreste tuvdı mindetti türde biyik ustav qajet. Bul - şart. Bultaqtavǵa, buqpalavǵa bolmaydı.

Ömirbek: Endi sen meni tında. Seniñ kemşiligiñ - sen vaqıt pen jaǵdayǵa mülde tüsinbeysiñ. Jaǵdaydı bilmegen adam tuvdı qanşa kötergenmen, jeñiske jetpeydi.

Murat: (qolın siltep). Senderdiñ osı bir дәlelderinñen-aq şarşadım. Teginde, Otanın satqan opasız da oylaytın boluvı kerek «osınıñ bārin jaǵdayǵa baylanıstı jasadım» dep.

Ömirbek: Joq, sen ol uǵımǵa keñirek qara. Jaǵday degenimiz kädimgi jaratuvşı qudirettiñ özi. Jer betindegi tirşilik jaǵdayǵa baylanıstı payda bolǵan. Qustiñ qanatı, pildiñ tumsıǵı, jıyraftıñ moyını -bāri-bāri jaǵdaydan payda bolǵan. Adamnıñ da aqıl-oyı, is-äreketi jaǵdayǵa baylanıstı. (Söyley bergisi kelgen Murattı qolimen toqtatıp). Sen onı tüsinüviñ kerek. Ömir, ölim, erlik, ezdik -bāri jaǵday. Tipti ulı mahabbat ta - jaǵday. Asıqpa, misal keltireyin. Qozı men Bayan süyispenşiliktiñ ulılıǵın дәledep, tarihta qaldı. Biraq qoǵamdıqälevmettik jaǵday basqaşa bolǵanda, olar tarihta qalmavı da mümkün edi. Jaǵdaydıñ qataldıǵına baylanıstı olar öz mahabbattarı üşin ulı erlik jasavǵa májbür boldı. Ulı erliktiñ arqasında olardıñ süyispenşiligi de бүkil adamzattıq sıypatqa iye boldı. Mine, jaǵday degen osı.

Murat: Sondaǵı aytpaǵıñ ne? Eliñdi, ata-anañdı, bavır etiñ balañdı sırtqı jaǵdayǵa, sıytuvatsıyaǵa qarap jaqsı kör deysiñ be?

Ömirbek: Men saǵan mahabbattı jaǵdayǵa baspa-bas ayırbasta dep otırǵan joqpın, tek jaǵdaydıñ adam ömirindegi rölin ğana aytıp otırımın. (Ornınan turıp, lektsiyya oqıytın professor qusap, ārli-berli jüredi). Seniñ boyıñdaǵı jek körüv sezimi qaydan tuvdı? Sebebi ömirde naşar minez, jaman pıyǵıl - opasızdıq, özimşildik, küñşildik, dūniyeqoñızdıq t.b. tolıp jatqan jek körüvge turatın qasıyetter bar. Solardı körüp, jek körüvdi üyrendiñ, osınıñ bāri tirşilikte jamandıq degen bir ulı küştiñ bar ekenin jāne onıñ osal jav emes ekenin

däleldeydi. Seniñ qateñ - osı aqıqattı moyındağın kelmeydi. Moyındağan künniñ özinde, olar äñşeyin qadağalav men tärtpitiñ osaldıgınan ğana tuvğan, eger jurt uyımdasıp birige qalsa, özinen-özi joyılıp ketetin närse- dey köresiñ. Jo-oq. Onıñ tamırı öte tereñde. Men sağan aytayın, zulımdıq - tirşiliktin qozğavşı küşteriniñ biri. İyâ, iyâ, tarihi turğıdan qarasañ, tuvra solay. Al jamandıq dep atalatın osı küştin mıqtı tegevrinin biz kün sayın - köşege şıqqanda, jumısta, dükende, avtobuvsta - barlıq jerde körip, bilip, sezip jüremiz, moyındaymız, keyde bağınamız. Aytalıq, satuvşı bir zattı bergisi kelgen adamına beredi, al sağan «joq» deydi. Oğan tük istey almaysıñ, burılasıñ da, jüre beresiñ, yağni jañağı küşke bağımasıñ. Kassır 10 tıyınıñdı jep qoysa, davlasıp turmaysıñ, kete beresiñ, öytkeni oğan ketken vaqtın 10 tıyınan ädtseqayda qımbat.

Murat: (şıdamay). Av, mäsele 10 tıyında ma eken? Mäsele kassırđın oñbağandığında emes pe? Al oñbağan- dıq 10 tıyın tura ma, 10 som tura ma - bäribir oñbağandıq...

Ömirbek: (sözün böle). Tura tur, söz tında. Tındaşañşı endi ayağına deyin. Men sağan bir mısıl keltireyin. Bayağıda meniñ bir tävir cihaz ala almay, uzaq jıl sandalğanım bar. Al menimen birge isteytin bir jas jigit, özi qalağa sonıñ aldında ğana köşip kelgen, kele sala tamaşa cihaz aldı. Bir küni üyine barğanda: «Qalay aldıñ?» - dep surasam, «Oy, ağa, siz andağı jürisiñizben eşqaşan da duniye ala almaysız ğoy», - dep küledi. Ne istev kerek? Äriyne, ustanımdı buzıav üşin, äli de birneşe jıl jüre berüvge bolar edi. Biraq odan ne qoğamğa, ne özime kelip jatqan paydanı körmedim, şınımdı aytayın. Meniñ de otbasım el qatarlı ömir sürgisi keledi. Sosın kelip, basqa bir joldarın izdevge tuvra keldi. Bul da - älgi küşke bağınuv degen söz. Ayta berseñ, mısıl köp, äriyne. Al ol küşti joq dey bergennen ol joyılıp ketpeydi. Onan da osınday ğadavat degen küş bar, ol bizdiñ tirşiligimizge belgili bir дәrejede әser ete aladı dep aşıq moyındayıq, sosın onımen küresüvdiñ amalın qarastırayıq.

Murat: Eger adam jaqsılıqtın qudiretine senip tursa, onı endi zulımdıqtın qudiretine sendirüvdiñ qanşa qajeti bar?

Ömirbek: Sebebi ol da şındıq. Atamzamañğı perğavındar o duniyedegi tirşilikke senip, adamdardıñ qanı men terin suvday ağızıp, zävlim piramidalar saldı. Sol tusta sen sekildi optiyמיster oylağan boluvı mümkün: «Bul zulımdıq tekke ketpeydi, mıñdağan adamdardıñ qarğısı men obalı turğanda künäkar perğavındardıñ jalğan muratı iske asuvı mümkün emes» dep. Jaqsılıq turğısınan qarasañ, solay boluvı da kerek sekildi. Biraq aram pıyğıl iske astı ğoy. Milliyondağan quldardıñ tögilgen qanı, şekken azabı umıtıldı,

perğavındardıñ dañqın saqtap, piramiydalar qaldı. Olardı eşkimniñ kiyesi urğan joq. Endeşe küni büginge deyin jetken ataq-dañq olar üşin o dünüyedegi tirşilik emey nemene? Nemese tarihta qaluv üşin dünüye jüzindegi eñ äsem hramdı örtegen Gerostrattı alayıq. Aytqanı keldi me? Keldi. Gerostrat tarihta mäñgi qaldı. Yağni bul da şındıq. Zulımdıqtı jaqtavşılar onıñ osınday küşi bar ekenin biledi, sogan senedi, sosın soğan qızmet qıladı. Eger onı moyındamasaq, bizdiki - jalğan.

Murat: Hramdı örtep, tarihta qalğan - birev-aq, al hram salıp, tarihta qalğandar jüzdep, mıñdap sanaladı. Sonda şındıq qay jagında - örtevşide me, joq, saluvşıda ma? (Murat kidirip, qarsı javap bolmagan soñ, sözün jalgap). Söz joq, saluvşı jağında. Bul - bir. Ekinşiden, onıñ ataq dep jürgeni, ataq emes, mañdayga basılğan qılmıs tañbası. Tarihta qaldım dep quvanuvı aqımaqsılıq. Tarihtıñ da öziniñ jumagı men tozağı boladı. Onıñ baratın jeri - tozaq. Sonı älgi Gerostrattiña aytıp, túsindir.

Ömirbek: Gerostrattıñ süyegi bizdiñ dävirimizge jetpey quvrap qalğan.

Murat: Quray bersin. Ekstreymiyst Gerostrattar qazir de az emes. Eger jaqsılıqqa şın janiñ aşisa, moyındamayıq, joqqa şıgarayıq solardıñ uğımdarş. Qanagatsız perğavındardıñ közqarasındağı qatelikti paş eteyik jurtqa. Dañqqumar, dünüyequmar, asqumar, äyelqumar jandardıñ bar bolğanı bir basınan asa almaytın qiyqım pendeler ekenin äşkere eteyik. Kisi öltirip, tarihta qalgandardıñ mäñgi-baqiy sot zalınan şıqqaytının, öytkeni ömirge är urpaq kelgen sayın, olardı sottav protsesiniñ qaytadan bastalıp otiratının дәleldeyik, käne.

Ömirbek: Onıñ bäri äldeqaşan дәleldengen. Biraq olar odan joyılıp ketken joq. Sebebi bizdiñ özimiz belgili bir дәrejede Gerostratpız nemese perğavıñız... Äyelqumarlıq, asqumarlıq bärimizdiñ de boyımızdan tabıladı.

Murat: (kidirip). Sen iñğay jamandıq pen jaqsılıqtıñ arasındagı şekaranı öşirgiñ keledi de turadı. Sen kez kelgen närseden özindi aqtaytın birdeñe izdeysiñ. Ömirge olay qaravga bolmaydı goy. Ömirge olay qarasa, kez kelgen qanişer özine layıq birdeñe tavıp aladı. Öytkeni ömir öte kürdeli. Onda jamandıq ta, jaqsılıq ta, ädildik te, ädiletsizdik te, adal mahabbat ta, aram mahabbat ta - bäri de, bäri de bar. Biraq sen sekildi aram men adaldı aralastıruvğa bolmaydı. Olardıñ mäni de, magınası da bir-birinen bölek.

Ömirbek: (oylanıp). Fizikada teoriya otnositelnostıy degen uğım bar...

Murat: (ötirik tañqalğan bolıp). Qoyşı-ey! Birinşi ret estip otırmin. Onı qaydan oqıp aldıñ?

Ömirbek: (sabırlı). Izalanba, men senimen bilim talastırğalı otırğam joq. (Pavza). Ol teoriya boyınşa, eşbir qozğalıstı özin qorşağan ortamen, yaǵni basqa qozğalıstarmen salıstırmay anıqtavğa bolmaydı. Sol siyaqtı, tirşiliktegi äreketti de vaqıtpen, jagdaymen, basqa äreketpen salıstırmay anıqtavğa bolmaydı. Seniñ kemşiligiñ - sen aqıqattı ılgıy jalañaş faktıdan ğana izdeysiñ.

Murat: Bäribir bir zat eşqaşan da äri aqıqat, äri jalğan bola almaydı.

Ömirbek: Al bir adam äri jaqsı, äri jaman bola aladı. Jäne jer betindegi eñ köp adamdar osılar. Sen adamgerşilik jaylı şarıyǵatıñdı solarğa layıqta. Seniñ at töbelindey ävliyelerge arnalğan, qarapayım jurttı orınday almaytın qatal talabıñ kimge kerek? Jäne onı bizden talap etüvge qanday haqıñ bar?

Murat: Sen tazalıqtıñ taza küyinde saqtalğanın emes, kir basıp, bülingenin tileysiñ. Öytkeni seniñ öz arıñ taza emes...

Ömirbek: (renjip). Quday üşin, tiliñdi tartıp söyleşi...

Murat: (janı kirip). Ä-ä... Janıña battı ma?.. Endeşe ömirdiñ qasıyetti şartına tiyispe. Onı oylap tapqan men emes. «Küştiniñ zorlıǵı» dep atalatin tirşiliktiñ soraqı zañına adamgerşilik zañıñnıñ qarsı qoyıluvı- qara jer tarihındaǵı eñ ılı rüvhani revolyutsıya. Adamgerşilik zañınan gajap ne bar ömirde, oylaşı öziñ? Kemtarğa kömek, jaqınğa jan aşuv, ädilet üşin äkeñnen bezüv, ar jolında janıñdı qiyu - adam balasınıñ aqılparasatımen jasalğan keremetterdiñ işindegi eñ ğajabı emes pe?! Eger bul qaǵıdaǵa sızat tüser bolsa, onda adamzattıñ milliyon jılǵı esil eñbegi zaya ketti dey ber.

Ömirbek: Eger zaya ketse, oğan eşkim de kinäli emes, sol qaǵıydanıñ şındıqqa sıyımsızdıǵı ğana boluvı mümkin.

Murat: (ornınan atıp turıp). Joq! Odan emes. Mına sender - paydası bolmasa, joldasın jolda qaldıratın sen siyaqtılar kinäli. Senderge biylik kerek, dañq kerek, tabıs kerek. Ol jolda eşteñeden tayınbaysıñdar. Sender payda üşin şaytanmen odaq qurğan Favst sekildisiñder. Ayırmaşılıqtarıñ - Favst janın satsa, sender arlarıñdı satasıñdar.

Ömirbek: (aşuvlanıp). Al sen butıñdaǵı jalǵız şalbarıñdı jurttıqa şeşip beretin jomarttıǵıñnan ne taptıñ? Aytşı, käne?... Joq, aytşı. Ne taptıñ? Seni jurttı «ävliye» deytin. Öytkeni seniñ boyıñdaǵı bar jaqsılıq eldiki boldı. Seniñ kiyimiñdi jurttı kiyetin, aqşañdı jurttı şaşatın, talantıñdı birev paydalanatın, tipti vaqtıñ da öziñdiki emes-tin. Qısqası, seniñ öziñde tük joq, bäre jurttıki edi. Biraq seniñ sol jaqsılıǵıña olardıñ qalay qaraytının bilesiñ be? Jurttı tegin dünüyeniñ üstinen şıqqanda ömir boyı jıynağan tärbiyesin, kisiligin umıtıp,

aş qasqırday qırqısıp, bir-birimen talasqa tüsedı. Sen de olarğa däl sonday tegin düniye sekildi ediñ. Sen olardıñ oljaqumar köñilin odan jaman örşitkennen basqa tük payda bergen joqsıñ. Olar sol bayağı küyinde. Äytpese birevinen istegen isiñe say jaqsılıq kördiñ be? Joq. Qayta jamanşılıq körip jürsiñ. Endeşe ötevsiz jaqsılıqta ne mağına bar? Aytşı, käne? Kimge neni дәleldeymin dep jürsiñ? Qorqaqtıñ qorqaq ekenin дәleldep bergennen ol batır bop şığa ma? Tük te özgermeydi. Sen бүkil elge mazaq bolıp Don-Kıyhottıñ erligin qaytalaysıñ. Don-Kıyhottıñ...

Murat: Jaraydı, toğışar jandar külsin, tabalasin, al sağan ne joq? Sen nege olardı quptaysıñ? Öz boyıñdağı kemşilikti bile turıp, kökke köterip nasihattaysıñ. Ne üşin? Töñiregiñe nege uv şaşasıñ? Öziñ toqırağan pendelikte бүkil keyingi urpaqtıñ qalğanın tileymisiñ? Jezökşe äyel de öz tağdırın öziñ qızına tilemeydi. Al sen qalayşa... (Muvrat ıza bolıp, tütigıp qaladı).

Ömürbek: Sabır et. Är şındıqtıñ öziñ aytılar ornı bar. Jıynalısta aytatın söziñdi balaşağanıñ ortasında otırıp ayta almaysıñ. Teatrda plavkamen jürüv qanday iñğaysız bolsa, plyajda sıqıyıp kiyinip, şalqañnan jatuv sonday retsiz. Sen mağan onday körkem әdebiyetiñdi köldeneñ tartpa. Sebebi biz qalıñ jurttıñ aldında otırğan joqpız, qonaqüydiñ bir bölmesinde esikti javıp alıp, ekevden-ekev oñaşa otırmız. Bizdi eşkim estip otırğan joq, solay ğoy?

Murat: Al, solay.

Ömürbek: Endeşe eñ jaqın adamdardıñ arasında oñaşada ğana aytilatin şındıqtı aytayıq. Ol ne şındıq deysiñ ğoy. Aytalıq, avditoriyada pälenşeniñ esepsiz jomarttığın, tügenşeniñ jannan bezgen öjettigin, tağı birevdiñ öz basın oylamaytın әpendi әvliyeliğın jurttıq ulgi qılıp lektiya oqığan pedagog üyine kelip, öziñ balasına: «Qolıñdağışan ayırılıp qalma, töbeles şıqqan jerge jolama, düniyedegi eñ qımbat - bastıñ amandığı» dep pendelik aqıl aytsa, ol üşin onı kinälavğa bolmaydı. Sebebi avditoriyada aytilğan şındıqtıñ sırtında tağı bir şındıqtıñ bar ekenin ol jaqsı biledi. Ömirde qiyanat pen qatıgezdiñ bar ekenin biledi, solardan saqtandıruv üşin, balanıñ düniyetanıma qosımşa qupiya eskertüvler kerek. Ol adamdı birjola küyip ketüvden saqtaytın predohranitel sekildi... (Pavza). Ömir... zañnıñ avqımına sıymaydı, sondıqtan sıymağan jerin gılımda ayırıqşa eskertüv degen puvnktpen belgileydi. Al biz köp jağdayda zañnıñ özimen emes, soñındağı eskertüvimen ömir süremiz.

Murat: Sonda mağan ne iste deysiñ?

Ömürbek: Sen eñ aldımen öziñdi köptiñ birimin dep esepte. Esepte de, biravıq öz basıñdı oyla. Albırttığınđı, asavlığınđı qoya tur. Sonda ğana osı kezge deyingi бүkil sätsizdiğinnen arılasıñ. Joliñ da boladı. Kökiregiñdegi äldebir öşpendilik zapıranı tarqaydı. Jaylap ataq-därsje de, baylıq ta kele bastaydı... Sodan keyin köp zatqa keşirimmen qaraytın bolasıñ. Köñili toq adam ızaqor bolmaydı... Sen qazir bir-aq tizginmen jumıs isteysiñ. Al bir tizginmen tirşilik degen asav kölikti iygerüv qiyın. Ekinşi tizgindi pendelik deysiñ be, qatıgezdik deysiñ be - öz erkiñ. Biraq, esiñde bolsın, eger şahmatşı bir peşkasın jemge berse, ol jañağı peşka üşin sumdıq qatıgezdik bolıp körinüvi mümkün, biraq şahmatşı olay istemese, eşqaşan da jeñiske jetleydi. Sondıqtan meni «töñiregiñe uv şaşasıñ» dep ayıptavıñ beker. Men eşqanday urpaqqa jamandıq oylamaymın. Men de ömirge säbiy sanamen kelip, balalıq qiyalmen dünyeni özimşe tüsingem. Biraq bolmıstıñ keybir aşçı şındığınmen qaqtığısqa kezde älgi qiyaldıñ köbi bıt-şıt boldı. Men buğan da ökinbeymin, tek tirliktiñ sın uqqanğa deyin, бүkil ömir ötip ketüvi mümkün. Odan keyin sanalı türde küres жүrgizüvge vaqıtıñ da, şamañ da jetpeydi. Keler urpaq tım bolmasa vaqıtın tekke ötkizbesin. Ömirdiñ jağımsız iyis-qoñısı bolatının tüsinsin. Men osını tileymin.

Murat: (sagatına qarap alıp, telefonniñ diyskisin aynaldırıp). Olar eñ aldımen ömirde jağımdı iyisterdiñ bolatının tüsinüvge tiyisti. Oğan da vaqıt kerek. Allo! Allo! Men taksi şaqırtıp edim... Joğı nesi? Qanşa vaqıt ötti manadan beri? Şırağım-av, men endi uşaqtan qalamın ğoy... Tüsinip turmın... Biraq siz de tüsinseñizşi meni... (Davsın juvmsartıp). Bolğanınşa qarastırñızşı endi... (Keyisti pişinmen truvbkanı qoyadı).

Ömürbek: Qoğam degen bir tetigin bassañ, mıñ tetigi jañılıspay jumıs isteytin tehniyalıq mehanizm emes. Ol - milliyondağan adamdardan, yaғni milliyondağan tüsinikten, milliyondağan minez-qulıqtan turatın ulı organizm. Onıñ işinde kereğar qubılıstar köp boladı. Mäselen, öziñ osında köptegen şaruvalarıñdı bitire almay, qattı qiynaldıñ. Joldastarıñ sonda kömektesti me? Kömektesti. Uşaqqa bilet ala almay, qanşa sandaldıñ? Oğan mına men kömektestim, al mağan basqa birev kömektesti. Ne isteysiñ? Ömir degen osı. Munı alayaqtıq dep ayta almaysıñ. Öziñ oylaşı, uşaqqa bilet nemese qonaqüyge orın joq eken dep qol quvsırıp, otıra berüvge bola ma? A? Endi mine taksidiñ özin şaqırta almay, qor bolıp otırsıñ... (Külimsirep). Eger men basqa bir nömirdi alıp telefon soqsam, 10 minüvtiñ işinde jetip keledi. Senesiñ be osığan?

Murat: (şoşınıp). Joq, joq. (Ornınan uşıp turıp, doldanıp). Sen jurttıñ bärin öziñdey köresiñ ğoy. Meni äli bilmeydi ekensiñ. (Qaltasınıan biletti alıp jatıp). Qazir köziñşe jirtamın äpergen biletiñdi. Mağan... tüktiñ de keregi joq.

Ömirbek: (umtılıp, qolına jarmasadı). Öy, mınav jındı ma? Toqta! Qoy dedim ğoy men sağan!

Murat: (julqınıp). Joq, jiber.

Ömirbek: Qoy deymen endi.

Murat: Jiber.

Ömirbek: (Murattıñ qolınan biletti julıp aladı). Munımen ne дәledeymen dep otırsıñ. Osınıñdı jañağı ülken maqsat jolındağı äreket dep otırsıñ ba? Ädirem qal. Sen änşeyin jandı jeriñe şoq tiygen soñ, aşuvmen dalbasalap otırsıñ. Eger sen meniñ közimdi birdeñege jetkizgiñ kelse, andağı balalığıñdı qoy da, adamşa söyles. (Biletti üstel üstine tastaydı).

Murat: (orındıqqa sılıq etip otırıp, özimen-özi söylesip). Janıñmen sezip otırğan şındıqtı jurta jetkize almağannan artıq qorlıq joq eken... (Jılaytın adamday betin basıp, ünsiz otır). Quday-av, şındıq үшін qiyındıq körmeseñ, jar үшін azap şekpeseñ, el үшін otqa tüspeseñ, kökiregiñde jan qiyar bir asıl muratıñ bolmasa, onday ömirdiñ ne qızıǵı bar? Kimgе kerek onday ömir? (Dagdarıp). Munı endi qaytıp tüsindirüvge boladı, a?... (Temeki alıp tartadı). Sen ömirde ulılıq degen ölşemniñ bar ekenin umıtqansıñ. Sezimderiñ körbiltelenip, bavırınıñ astındağıdan basqanı körmevge aynalǵansıñ. Seniñşe ulı mahabbat, ulı maqsat degen änşeyin uran. Seniñşe soǵısta ambrazuvraniñ avzın kevdesimen japqan javıngerdiñ erligi tap-taza aqımaqtıq. Öytkeni Otan soǵısı bir sonıñ erligine qarap turǵan joq. Ol ambrazuvraniñ avzın japsa da, jappasa da, jeñetin edik. Sondıqtan esin joǵaltıp, erlik jasamayaq, aldı-artına qarap, jalǵız janın saqtap qalǵanda, bälkim, el qatarlı pensiyasın alıp, bala-şaǵasınıñ qızıǵın körip, osı küñge deyin janımızda jer basıp jüre berer me edi? Solay ğoy. Ädilet atımen ant etemin, бүkil janbaǵarlar дәl osılay oylaydı. Biraq olar әlgi erliktiñ adamzat aldında jariq juldızday мәñgi jarqırıp, qanşa urpaqtıñ kökiregine adamgerşilik pen ruhani biyiktiktiñ şuvaǵın şaşatının, jaqsı men jamannıñ iytiǵıs talasında izgilikke ömir boyı dem berip, quvat berip turatının tüsiner me eken? Joq, tüsinbeydi.

Ömirbek: Sen ömirdiñ ulı erlikti talap etetin ayrıqşa sätterin mısılğa keltiresiñ, al men kündelikti qarapayım küyki tirlikti aytıp otırmın. Ekevi eki bölek närse. Kündelikti ömirde ambrazuvraniñ avzın jabatın ölermendiktiñ qajeti joq.

Murat: Jaraydı, ambrazuvraniñ avzın jappay-aq qoy, biraq jek köretin jerde jek körüvge, kektenetin jerde kektenüvge boladı goy. Al sen bärine tözgişsiñ... Arıñdı qorlasa da, tözesiñ, jarıñdı qorlasa da, tözesiñ... Seniñ tözimiñ qaşan tavsıladı? (Murat Ömirbekten javap kütkendey, tosıp qaldı, Ömirbek temekisin tartıp, ünsiz otır). (Sözin jalgap). Bir kezde nağız namısqoydıñ özi sen emes pe ediñ? Jañağı alayaqtı öltirem dep, pışaq alıp jügirgen sen emes pe ediñ? Süygen jarıñnıñ bet-jüzine qaramay, qıyqarlanıp, qoştaspay ajırasqan sen emes pe ediñ? Qayda ketti seniñ boyıñdağı sol adaldıq, sol erlik?

Ömirbek: (qatqıl ünmen). Qatelesesiñ, Murat. Men mülde onday adam bolğan emespin. Köp pendeniñ biri ğanamın. Onı moyındavdıñ özi erlik... Sağan bir qızıq oqıyğa aytayın... Bayağıda, onda sen sekildi fanatik kezim, birneşe jıl qatarınan kündelik jazdım. Ondağı oyım, ömirimdegi jaqsı, jamandı tarazığa saluv, özime-özim esep berüv. Älqiyssa, sodan bir küni kündelikti oqıp otırıp, özimniñ kädimgi ömirdiñ ıǵınan şıqpaytın, reti kelse, künadan da, qılmıstan da bas tartpaytın nagız jeksurin ekenimdi tanıp, ğajap qayran qaldım. Mınav kündelik degeniñiz öziñdi-öziñ aškerelevden basqa tük te emes eken. (Ömirbek şın qayran qalğan türmen Muratqa qaraydı). Bul men üşin sumdıq jañalıq boldı. Özimniñ kim ekenimdi bildim. Rasında qogamdı zerttev üşin alısqa ketüvdiñ keregi joq, öziñdi zertteseñ, jetip jatır. Mineki, tün jamılıp otırmın, ıymanday şınım... Men özimdi ulı baqıtqa layıqtı janmın dep oylaymın. Adamzattıñ qiyalında ğana bolatın bir tañğajayıp asıl periyzattı, iyä, Allanıñ ämirimen deyişki, alıp kelip, «osını öziñe jar et» dese, men oylanbastan bas tartar edim. Äriyne, perişte aruvdı jaqsı körmegendikten emes, özimdi oğan layıq emes dep bilgendikten. Onı özime qıymağandıktan. Ol bayğus keyin mendey jabıǵa tap bolğanın bilip, küyikten qusa bolıp ölmevi üşin. İyä, iyä, ärkim öziniñ kim ekenin bilüvge tiyisti. Öytkeni bul da progress. «Öziniñ aqımaq ekenin bilgen aqımaqtı odan keyin aqımaq devge bolmaydı», - degen bir ulı jazuvşı. Meniñşe öz işine batıl üñilgen adam jeksurin degen sözge turarlıq birdeñe tappay qoymaydı.. Mineki, osınday adamga sen kisiliktiñ eñ avır jügin arqalatqıñ keledi. Seniñ absolyuttik şartıña eşkimniñ gumırı jetpeydi... Sen jumıssılarga orındaluvı mümkün emes jospar usınıp otırğan zavıttıñ ölermen diyrektori sekildisiñ.

Murat: Artıq jospardı arqalap jürgen sen emes, mına men. Ekevimizdiñ jolımız toğısқан sätte ömir boyı sağan jol berüvmen kelemin. Men sagan bärin de... tipti Dariğanı da qiydim. (Qiynala). Endi menen ne tileysiñ?

Ömirbek: (oylanıp). Onıñ ras, sen meniñ ömirdegi eñ jaqın dosımsıñ. Senen başka eşkimim de joq... Biraq, renjime, men şınımdı aytıp otırmin: sen magan eşqaşan da baqıt äkelgen joqsıñ. Sen dozası artıq qımbat dări sekildisiñ. Dări - densavlıqqa şıypa, biraq artıq doza ömirge qavip. (Lavza). Sen öz betiñşe kün köre almaysıñ. Öziñniñ qiyaliy maqsattarıñmen mindetti türde birevge süykenüviñ kerek. Sen elge tınıştıq bermeysiñ...

Murat: (tañırqap). Osı senderdiñ tınıştıq degenderiñ ne närse? Qaydağı tınıştıq ol sağan qajet bop turğan? Sen onsız da jalğızsiñ. Sen qızmette qatar otırğan adamniñ, qarsı otırğan körşiñniñ qayğısın da, quvanışın da bilmeysiñ. Eşkimniñ zarın estimeysiñ - qulağıñ tas kereñ. «Özgeden ozsam, özgeni jıqsam, muqatsam» degennen başka muratiñ bar ma seniñ? Jäne sol äreketteriñdi aqtav üşin, ömirdi «bäyge» dep дәleldegiñ keledi. Kim jeñse, soniki - ädil, soniki - şındıq. Jooq, qatelesesiñ, ömir - bäyge emes, onı bäyge qılıp jürgen mına sen sekildi özimşilder. Al ömirdiñ ulılığı - şınayı süyispenşilikte. Meyliñ, qızıl söz de, meyliñ, uran de, men munı qaytalavdan jalıqpaymin. Şın süygen adam özin birinşi orınğa qoyuğa tırıspaydı, qayta özin qurbandıqqa şaluvğa qumartadı. Sen onı eşqaşan da tüsinbeysiñ... Öytkeni eşkimdi süyip körgen joqsıñ... Sen Dariğanı da süygen emessiñ.

Ömirbek: (ornınan tuvrıp, qolın artına ustay, Muratqa teris qarap turadı). Men onı qazir de süyemin.

Murat: (tañırqap).Ne deydi?

Ömirbek: Men onı süygendey endi eşkimdi de süye almaymın... Sen bizge ülken obal jasadıñ.

Murat: Sen ne dep otırsıñ? «Bılğanğan mahabbattiñ batpağınan alıp şıqqanıñ üşin ömir boyı qarızdarmin» dep meni quşaqtap jılağan sen emes pe ediñ?

Ömirbek: Batpaqtan beker şığardıñ. Ol jer mağan eñ layıq jer edi.

Murat: (oylanıp). Ras, дәl бүgingi közqaras, бүgingi maqsattarıñ sol kezde bolğanda ol oqiyğadan keyin de sender ajıraspay birge turıp qala berüvleriñ mümkün edi. Müмkin emes, söz joq, ajıraspas ediñder. Biraq ol kezde senderdiñ boylarıñda әli de bolsa tazalıqtıñ uşqını bolatın. Sol senderdi namıs jolınan taydıрмай, qiyındıqqa tuvra bastadı, arlarıñdı ayaqastı qıluvdan saqtap qaldı. Endi sol tazalıqtıñ uşqının birjola joğaltқан saqtarıñda, özderiñniñ ulı şarıyғatqa, ulı şındıqqa say emes ekenderiñdi sezgen kezde

bärine kinäli adam izdegileriñ keledi. Ol men emes. Ol - öz boylarıñdağı adaldıq pen tazalıq bolatın. Biraq onıñ biyik talabına sender şıdamadıñdar. Sosın kelip, urı adamnıñ bir jerden almay ketken zatına «şirkin-ay, sonda nege qımqıra ketpedim, mağan adaldıq nege qajet edi» dep ökingeni sekildi sandarıñdı soğasıñdar...

Ömirbek: (mırs etip). Onda tazalıq mende bolğan emes. Men Dariğadan burın, äldeqaşan onıñ közine şöp salğanmın.

Murat: (sasıp qalıp). Ne deysiñ?.. Qalay?..

Ömirbek: (kekete qaytalap). «Qalay». Kädingidey. (Keyisti ünmen). Söz bola ma eken sonday? (Alğaşqı ünmen). Meniñ seriligim Dariğadan äldeqaşan burın bastalğan. Biraq men serilikti bildirmey jasadım. Ayırmaşılığı sol ğana... Murat (aşına aygaylap). Oñbağan! Javız! Osıdan keyin, qalayşa sen дәtiñ barıp, Dariğanı qorlıq pen azapqa qıydıñ. Tas kereñ! Opasız! Budan keyin onı бүkil elge qarabet qılıp, qañğırtıp tastavğa qanday haqıñ bar edi? Apıray, balanı qalay köziñ qıydı? Jeksürin... (Murat aytar söz tappay, dagdarıp qaldı).

Ömirbek: Men onı tastayın dep tastağan joqpın. Elge jariyya bolıp ketti. Adamnıñ äreketi köbine öziniñ qalavımen emes, töñirektiñ qalavımen jasaladı. Men de solay istedim. Öytkeni töñirek menen sonı talap etti. Men... seniñ söziñmen aytqanda, (özin-özi kekete) namısım üşin, erkek bolıp qaluvım üşin, qalayda äyelimnen ajirasuvım kerek boldı. Kördiñ be? Öytkeni ol kezde men nağız aqımaqtıñ özi edim. Al osı jağday basıma ekinşi ret kelgende men (basın şayqaqı) bul aqımaqtığımı qaytalağam joq.

Murat: (tañırqap). Ekinşi reti nesi? Tağı bir äyelden ajirasıp pa ediñ?

Ömirbek: (basın iyzep). İyä. Tuvra osı äyelimnen.

Murat: üreyleyip). Ol da... söytti me?

Ömirbek: Joq. Bul jolğı kinä menen boldı. Tükke turmaytın jerden qolğa tüstim. Äldekimder uyımdastırdı ma dep te oylaymın. Şınımdı aytsam, nağız şataq men üşin osı boldı. Jayşılıqta minezi jümsaq, aqıldı dep jürgen äyelim ömirimde körmegen janjaldıñ kökesin körsetti. İsti sotqa berdi, onıñ sırtında arız aytpağan jeri qalmadı. Arağa tüsken aғayınnıñ birin tiñtsağan joq. Bir күni, alğaşqı arını basıldı-av degen kezde tävekelge basıp, äyelimnen aşıq äñgimege kiristim. Men eşteñe jasırğam joq. Buğan deyingi basqa qılmıstarımdı da aytım. Eger jağday tuvra kelse, sen de sol iske baruvıñ mümkün dedim özine. Tuvra osılay aytım. Adam balasınıñ äreketine күni burın bal aşuvğa bolmaydı. Jäne бүkil kisilikte tek osı bir qosalqı tirliktiñ töñireginen izdep, basqa negizgi ğumırıñdı,

negizgi ıqlas-niyetiñdi, oy-sanañdı tegis joqqa şıǵaruv barıp turǵan sıñarjaqtıq emes pe?.. Sodan keyin oǵan alǵaşqı äyelimnen ajırasqanıma äli künge deyin ökinetinimdi aytım. Öz boyımnan sonı keşirüvge bir därmen tappaǵanımdı, pendelik qızǵanıştan asa almaǵanımdı aytım.

Eger sol pendeşiligimdi jeñgenimde osı jürgen jüzdegen-mındaǵan qarapayım baqıttı adamdardıñ biri bolıp qalatın edim dedim... Äyelim birazǵa deyin tuvlavın qoymadı. Sosın men aytım: «Jaraydı, bärine de köneyin, - dedim. - Biraq maǵan batatını - sen meniñ sözimniñ aqıyqat ekenin keyin tüsinesiñ, biraq seniñ onıñnan eş payda joq. Tek men jasaǵan tüzelmes qatelikti ekinşi ret qaytalaysıñ. Sosın bir küni meniñ aytqan aqılımdı taǵı birevge aytasıñ, sol kezde anav adamniñ keşçeligine tap qazirgi men qusap ıza bolasıñ... Men osınıñ bärin qazir sezip, bilip turmın», - dedim... Äytevir aqıldı äyeldiñ atı aqıldı äyel ğoy. Sol küni eşteñe demegenmen, kelesi küni özi kelip tabıstı. Mine, sonıñ arqasında qazir tatuvtätti otbası bolıp turıp jatırımız. Keşirim degen ömirdiñ säni. Adam balasın baqıttı qılatın qatañ talap emes, keşirim...

Murat: Ol keşirim ärkimniñ öz şaruvası. Al namısqa tiyetin keşirimdi men qabılday almaymın. Ulı mahabbat pen ulı kekti janına sert qıla almaǵan jannan eşqanday erlik kütüvge bolmaydı. Al erlik joǵalǵannan keyin, (qolın siltep) ömirden ülken maǵına izdevdiñ qajeti joq... Odan keyin ömir emes, äñşeyin tirşilik bastaladı.

Ömirbek: Esiñde me, Abaydıñ «Masǵut» degen dastanı. Bükil el jındaǵanda aman qalǵan Masǵut pen Halıyf ne istep edi?.. Qutırǵan jurttı öltiretin bolǵan soñ, daladaǵı suvdan öz erikterimen işip, basqalarmen birge jınurıp ketedi. Bul - öziñdi qorşaǵan ortamen birdey boluv degen söz. Äyeliñ köziñe şöp salsa, odan ayırılısıp, baqıttı bola almaysıñ, bäribir jan-jarası öleölgenşe öziñmen birge boladı. Endeşe odan qutılattın jalǵız-aq amal bar. Ol - öziñ de äyeliñniñ közine şöp saluv. Sonda ğana atılıp, ya asılıp ölüvden aman qalasıñ. Bul da jañaǵı Abaydıñ öleñindegi jındı suv işip, elmen teñeskenmen birdey.

Murat: Teñeskenderiñdi körip otırmın. Dariǵa ekeviñniñ sözderiñ bir-birinen aynımaydı. Tuvra kelisip qoyǵanday.

Ömirbek: Kelisken tügimiz joq. Üş adamniñ ekeviñniñ oyı bir jerdin şıqsa, aqıyqat ta, jeñis te solardiki degen söz. (Muratqa ötirik sıpayılanıp, äri tabalap). Keşirersiz, zakon demokratiyiy.

Murat: (sabırmen). Jeñseñ jeñersiñ, bilgeniñdi istersiñ. Munıñ bärine men tözdim. Meniñ tözimimdi tavı-sıp, jigerimdi qum qılıp turǵan närse - seniñ osı küyiñe riza ekendiǵıñ...

Dariğa seniň köziňe şöp salsa, sen bärimiz sengen bir şındıqtıň közine şöp saldıň. Dariğaniki qatelik - oğan özi de qattı ökinedi, al sen eşteñege ökinbeysiň... Sende qazir bəri bar. Üyiň siresken jihaz. Tabısıň mol. Qoldavşıň köp. Körgeniň - raqat. Ras, bul ömirde Raqat degen bir el bar. Oğan jurttıň bəri qızığadı. Ol tusınan ötken adamniň bäriniň köziniň javın alıp, köñilin arbaydı. Kädimgi Odysseydi şaqırğan sirena sekildi... (Osı tusta äri qaray ne aytarın oylanıp algısı kelgende, asıqpay temeki alıp tutatadı). Bizdi sirena arbab şaqıradı. Biz qulağımızdı bitevdiň ornına, sol ünge qaray özimiz jügiremiz. Kelesi jolavşı osı tusqa kelgende bizdiň süyegimizdi ğana köredi. Talay esti azamattardıň süyegi «Raqat» degen elde qalıp qoyğan. Sen de sol sirena ünine eltigen beybaqtay, alğaşqı armanıñdı umıqtansıñ.

Ömirbek: Alğaşqı arman degen balalıq. Ärkim aldına şaması keletin maqsat qoyuğa tiyisti. Bilek kötermeytin şoqpardı belge qıstıruvdiň qajeti joq. Qoldan kelgenşe el üşin qızmet eteyik, biraq şama kelmeytin mindette alıp, tekke zorıqpayıq. Şariğat ta, arman da adamniň äv bastağı tabiyğiy bolmısına layıq bolsın - mine, meniñ usınısım. Meniñ maqsatım seniñ maqsatıñnan bölek emes, tek ömirge jaqınaraq. Tañniñ atısı, künniñ batısı biriñğay biyik maqsatpen ömir süre almaysıñ. Tamaq işüv, kiyim kiyu, otbasın asırav ol da oñay şaruva emes. Sen oğan meşçandıq dep murınıñdı şüyirgenmen, onı attap eşqayda kete almaysıñ.

Murat: Mäsele meşçandıqta emes, mäsele azamattıq jayında. Azamattıq bergeniñniñ sanımen emes, şıǵınıñniñ sanımen ölşenüvge tiyisti. Dini uǵımğa salsaq, mıñ jılqşcan bir jılqı sadaqa bergen baydan, qaltasındaǵı jalğız on tıyının bergen qayırşı qudayǵa bir taban jaqın boluvǵa kerek. Al sen osınşa aqılmen, osınşa bilimmen, osınşa qabiletpen ne berdiñ? Şıǵımıñ qanşa? Dävletiñnen, mansabıñnan, bedeliñnen jurttı üşin bir sabaq jip joǵalttıñ ba? Aqısın bermese, äkesiniñ körin qazbaytın qayırsızdarǵa, dünüye tülki bolsa, tazı bolıp, tazı bolsa, tülki boluvǵa dayın turǵan beyimşilderge, bir sättik qumarlıqqa jer şarın satıp jiberetin sayqaldarǵa, el basına töngen päleden de payda izdeytin alayaqtarǵa, jalǵan kösemder men jalǵan janaşırlarǵa qarsı qol ustasıp, küreske şıǵuvdiñ ornına ömirdi qayşılıǵımen, kemşiligimen qabıldav kerek dep bätüva aytasıñ. Seniki - bätüva emes, küresten bas tartuv. Küres eñ aldımın öziñdi jeñüvden bastaladı. Al sen özgeden emes, öziñnen jeñilip otırıñ... Ädildik üşin sen öz basıña söz kelmeytin jerge deyin ğana aytısañ. Öz basıña javapkerşilik keler jerde bärinen bezip şıǵa kelesiñ. Seniñ azamattıǵıñ arqaña er batqanǵa deyin ğana.

Ömirbek: (keketip). Seniñ bul sözderiñ spektaklde bas geroydñ avzımen aytuvğa ğana jaqsı. Al ömirde basqaşaraq.

Murat: (örşelenip, aygaylap). Ömirde de osı, spektakl kökten alınbaydı... Sen urıs alańınan qaşqan qorqaq soldat sekildisiñ. Al jardiñ opasızdıǵı, dostıñ opasızdıǵı, soldattıñ opasızdıǵı bári bir-aq qubılıs... Soǵısta jeñilüv ayıp emes, öytkeni qaşan da küşi jetken jeñedi. Al qarsı betke öz erkiñmen berilüv eñ avır qılmıs. (Zildi ünmen). Öz erkiñmen qol köterip, berilüvge haqıñ joq, estiymisiñ? Haqıñ joq.

Ömirbek: (davsın özgertpey). Bul da jaña bas geroydñ sözi.

Murat: (aşuvdan qalşıldap). Ömirbek! Quday üşin, tez şıq! Tezirek şıq! Men qazir süyekke ketetin bir söz aytpay turǵanda, şıq, käne. Birjola ketiseyik demeseñ, şıq qazir! Ötinemin... (Kalşıldap, birdeñe aytıp qoymayın degendey öziniñ avzın basadı).

Ömirbek şıǵıp ketedi.

Murat birazga deyin priystup sekildi qattı aşuvdan ayıga almaydı. Grafinnen bir staqan suv quyıp alıp, öziniñ betine özi şaşadı. Esin jıygan kezde, galstüvgin agıtıp, zalga qarama-qarsı orındıqqa otıradı. Şarşagan. Jılarman türmen basın şayqap). Bular meniñ senimimdi qurtqıları keledi... Armandarı meni de özderindey baqıtsız etüv... (Zalga qarap, qolın jayıp). Mineki, meniñ maydandas dostarım... ıygi jaqsılarıım... Osınday... Bári bilimdi, bári şeşen; ayaqtıǵa jol, avızdıǵa söz bermeydi, biraq köñilderi muzday, jürekteri tastay. Jılıtayın deseñ, jibiteyin deseñ, mañdarına juvıtpaydı. Öziñdi aqımaq köredi... (Körermendermen söylese). Al biz şe? Özimiz şe? Birevdi kinälavğa bärimiz de şebermiz. Ädildikti, adaldıqtı özgelerden talap etüvge qumarmız. Äriyne, jurttı şetinen aqköñil, meyirban, ävliye bolsa, ömir biz üşin qanday ğajap bolar edi. Biraq sol şarttı ärqaysımız eñ aldımın özimizden nege talap etpeymiz? Ardıñ tazalıǵın, jardiñ tazalıǵın mansuq etip, mahabbat älemindegi alayaqtarğa kärin tögetin seri aqın-jazuvşılar, seri rejıys serler, moralister, seri pedagogtar, taǵı sol sekildi danışpandar nege osını eñ aldımın özderinen talap etpeske? Nege döriger temeki zıyanı tuvralı lektsiyya oqıp otırıp, üziliste дәlizge şıǵıp temeki tartadı? Äyeline kirşiksiz adaldıqtı talap etetin erkek nege sonı eñ aldımın özinen talap etpeydi? Qaramaǵındaǵı adamnıñ jasıqtıǵın, qorqaqtıǵın jer-jebirine jete sınaǵan bastıq öz bastıǵınıñ aldında nege qurday jorǵalaydı? Nege? Nege? Aqılımız uşan-teñiz, bärin de bilemiz. Bilmeytinimiz jerdiñ astında. Quday-av, endi osınşa jıynalǵan aqıldı nege iske asırmaymız? Nege sonı älgi aqıl aytuvşılardıñ özderi bastamaydı? Nege?.. «Moldanıñ aytqanın ğana emes, istegenin de orında» deytin

maqaldıñ tuvatın kezi boldı ğoy... (Pavza). Al biz ne isteyimiz biz onıñ ornına bas paydamızdı oylap, qarsı jaqpen separattı kelisimge otıramız. «Bir mağan tirelip turğan ešteñe joq şıǵar, basqaları kürese berse de jeter» dep jubatamız özimizdi-özimiz. Al mıñdağan, milliyondağan adamdar osılay oylaǵanda ne boladı? Sumdıq qoy. (Ornınan tuvrıp ketedi. Ärli-beri kezip). Bularşa oylasañ, bäri vaqıtşa. Vaqıtşa unatasıñ, vaqıtşa jek köresiñ. Danışpandıǵıñ da, kisiligiñ de bir-eki saǵattan aspaydı. Jaqsılıǵıñ bir-aq ret, mahabbatıñ bir-aq kündik. Al sonda... (Körermenderge qarap). Osı da omir me? (Murat orındıqqa qayta otıradı). Jäne... öz uǵımdarına säykes kelmeytin şındıqtıñ bärin «mümkin emes» dep, op-oñay joqqa şıǵara saladı. Nege mümkin emes? Ömirdiñ barlıq salasında el üşin, jer üşin, jar üşin san qıylı közsiz erlikter jasalıp jatır. Ayqındap qarasañ, osı öz töñiregimizde qanşa ğajap adamdar, qanşa ğajap aruvlar jür. Endeşe, adal jar da, asıl mahabbat ta bar. Bälkim, mende bolmas, ya, sende bolmas, biraq äytevir birevde bar ğoy. Öz taǵdırımız sätti bolmadı dep barlıq jaqsılıqqa küye jaǵuv, öziñniñ de, özgeniñ de senimin joǵaltuv ädildik pe? Al senim jer betindegi eñ qudiretti küş. Bizdi muratqa jetkizetin de sol izgilikke degen senim. Biraq... senimge de tabandılıq kerek. Eger spektakl jürip jatqanda ömirdi qayta bastaytınday bolıp egilip jılap, sahna jabılğan kezde mijırayğan bas kiyimin kiyip alıp, burınǵı taz qalpına qayta tüsetin körermen sekildi bolsañ, onda sen üşin şındıq ömirlik maqsat emes, anda-sanda bir şarpıp ötetin köñildiñ serpilisi ğana. Eger olay bolmay, älgi şarttı künder boyı, tunder boyı oylap, janımızǵa sert qılsaq, onda... bäri de bizdiñ oylaǵanımızday boladı. Aǵayın... (davsı quvbılıp) tilekşiñ bolayın... (Sözün ayaqtay almay, temeki alıp tartadı. Sodan keyin sagatına qarap, asıǵıs telefon sogadı). Allo! Qarındasım. Men taksi şaqırtıp edim... Nege joq? Men qaldım ğoy... Qanşa kütüvge boladı endi? (aşüvmen truvbkanı laqtırıp tastaydı da, ärli-berli bölme işin keze jöneledi. Kenet telefon şıldırıldı).

Murat: (jalma-jan truvbkanı köterip, aşüvli ünmen). Allo. Allo.

Äyel davsı (telefonnan). Murat, senbisiñ?

Murat: (abdırap). İyä, iyä...

Äyel davsı (quvanıştı ünmen). Uvh!! Qanday jaqsı boldı... (Pavza). Seniñ telefonıñdı äreñ taptım. Ketip qaldı goy dep küderimdi üzip otır edim. Raqmet. Tanıp tursıñ ba, Dariǵamın goy. Qaşan jüresiñ?

Murat: Osı qazır.

Dariğa: Qoştasıp qalayın dep ädeyi telefon soğıp otırmın. Änevküngi tüngi aytısımızdan keyin, men köp oylandım. Keşe de uyqım kelmegen soñ, eski albomdardı aqtarıp otırıp, seniñ qolıñmen jazılğan bir qağazdı tavıp aldım. Közime ottay basıldı. Bayağı student kezimizde üşevimiz jatqa oqıytın bir üzindi eken. Tıñda: «Öziñe senbe, özgege senbe bügingi. Alğaş ret jüregiñde bürşik atıp, tamır jayğan qasıyetti de, parasattı izgilikke sen... Äldekim mısılday külip, «şırağım, ömirdiñ bul surağına biz de javap izdep, şarq urğanbız, biraq tappağanbız, sodan keyin özgeler qusap tuvlap-tuvlap qoyğanbız» dese, oğan äste senbe.

«Seniñ bul niyetiñ jastıq şaqtıñ orındalmaytın armanı ğana, bärimiz de arman qıldıq, qol sozdıq, söytsek ömirdiñ öz talabı, öz qalavı bar eken, endеше, ömir bılay bolar ma edi dep bos qiyaldağanşa, sol ömirdiñ talabına say äreket qıl» degenderge sene körme.

...İzgilik pen aqıyqattıñ tolıq üstemdik etüvi mümkün emes deytinderge sene körme... (Pavza).

Murat: (şıdamsızdanıp). Oqısañşı.

Dariğa: «Täñiri tektes sezim şırağı alğaş ret kökireginde jarq etip tutanğan kiyeli şaqtağı, äv bastağı adal şaqtağı mına öziñe sen.

Sol şıraqtı öşire körme, bar quvatıñdı pana qılıp jandıra tüs, lavlay tüssin». Lev Nikolayeviç Tolstoy. (Eki jaq ta bir sät ünsiz qaladı).

Dariğa (sözün jalgap, sezimmen). Murat! Sen meniñ qısılganda, tarıqqanda süyenişim ediñ, ävliyem. Közim aldı qaravıtıp, köñilimdi küdik basqanda aynımaytın, azbaytın seni esime tüsirip, boyıma quvat jıynaytınmın. Ömirdiñ şırğalañ sätine kez bolıp, ne isterimdi bilmey, basım qatқан kezderde: «Osındayda Murat bolsa, qayter edi?» degen suraq qoyuşı edim özime-özim. Sonda teñizde adasқан kemeniñ jağadağı jarıqtı körip, bağıt tapқanı sekildi, men de aman-esen, adaspay, jön tabatınmın. Sen bolmasañ, osı küni kim bolıp keterimdi özim de bilmeymin. Barlıq qavip-qaterden qutқaruvşım sen boldıñ, ävliyem. (telefonnan jılaganı seziledi). Osınıñ bärin sen bilsin dep ädeyi telefon soğıp otırmın. Anada aytқан artıq sözimdi keşir.

Murat: (tolqıp, közindegi jastı bildirmevge tırısıp, ünsiz uzaq turgannan keyin, davsın bekitip). Mine, kördiñ be, endi sen meniñ süyenişim bolıp otırsıñ. Öytkeni tap qazır mağan osınday kömek avadan da artıq qajet bolıp tur edi. Seniñ söziñ mağan ölşevsiz quvat berdi, Dariğa. Raqmet!

Dariğa (kölip). Mağan nesine aytasıñ, sağan raqmet. Al endi jolıñ bolsın, qayda jürseñ de, aman bol. Köriskenşe.

Murat: (qaytalap). Köriskenşe.

(Dariğa da, Murat ta trubkanı qoyadı. Murat oylanıp otırıp qaladı. Türinde ümit pen senimniñ tabı bar. Tağı da telefon şıldırıldı).

Murat: (şarşagan, beyjay) Allo, allo. Taksi? Kelip tur ma? Raqmet. (Çemodanın, plaşçın alıp, körermenderge qarap) Meniñ bir ustazım aytuvşısı edi: «Adaldıqtıñ bäygesine atıñdı qos, ozsañ da - oljalısıñ, qalsañ da - oljalısıñ», dep. Bärimiz de sol bäygede kezdeseyik... (Murat şıgıp ketedi).

Şııldıq

3.2. “ARDAGER” PİYESİNİN TRANSKRİPSİYON METNİ

3.2.1. “Ardager”

(Piyesa)

Qatısuvsılar:

Ardager - qart ğalım-jazuvşı

Ulı - Jurnalist, Ardagerdiñ ulı

Şäkirt - Ardagerdiñ kütüvşi şäkirti

Jarqınbek - qart ğalım, Ardagerdiñ qürdası

Urı - päter tonavşı urı

Jurnalist - suhbat aluvşı

Operator - telediydar qızmetkeri

Qarajamılğan äyel - şeşeniñ aruvağı

1- dāriġer - «Jedel jārдем» dāriġeri

2- dāriġer - «Jedel jārдем» dāriġeri

3.2.1.2. Birinşi Körinis

Tün kezgen urı päter tonav üstinde. Qaltasınan sımğa uqsağan älbibir qüral-saymandarın alıp, esiktiñ kilt salatın tesigine suġıp, eppen esikti aşadı. Üy işi äjeptävir qarañġı. Sıypalap jürip şam jaġadı. Däliz boyımen äri qaray jürip, büyirdegi esikti aşadı. Taġı da sıypalap, şam jaġatın tetikti uzaq izdeydi. Aqırı tetikti tavıp, basıp qalġanda, bölmeniñ şamı janıp, sahnaġa jariq tüsedı. Qaptaġan kitap. Urı burıla berip, üstel basında körpege oranıp, eskertkiştey qatıp qalġan, qiymılsız otırġan kisini körıp, selk ete qaladı. Jalmajan üstel basında körpege oranıp, eskertkiştey qatıp qalġan, qiymılsız otırġan kisini körıp, selk ete qaladı. Jalma- jan qaltasınan pışaġın suvırıp alıp kezenedı. Közildirikti qart kiside ün joq. Tipti burılıp ta qara- maydı. Urı aldındaġı adamnıñ tiri ekenine kümän keltirgendey, añtarılıp turıp qalġan.

Älden vaqıtta qart kisi asıqpay jüzin burıp, şaqıruvsız kelgen qonaqtıñ türine qaraydı.

Ardager: (Bolmaşı tırs etip). Aqımaq bolma! (Üyde eşkim joq dep oylagan urı taġı basqa birevler bar eken dep oylap, sekirip tüspek bolıp, balkonġa qaray jügiredi. Ardager şoşına ayqaylap). Ey, sorlı, toqta! Balkonnan qulap, ölemisiñ?

Urı: Raqmet janiñ aşıġanına. (Toqtamaydı).

Ardager: Toqta deymın! Äy, jarqınım, osı üyden kerek zatındı al. Tek toqtaşı öziñ!

Urı: (Burılıp). İyä, sene qoyarmın saġan. (Qaytadan sekirüvge oñtaylanadı).

Ardager: (Jamılğan körpesin sıyrıp tastap, ornınan turadı). Av, sırağım! Men ötirik aytatın jastan ketken adamın. Osı üydegi dünüye-müliktiñ eşqaysısınıñ da mağan qazir qajeti joq. Alsañ - al, almasañ - qoy, tek meniñ közimşe mert bolıp, özim äreñ otırğanda, jüregimdi üşırma. Şın aytamın, sırağım... Ant eteyin, eşkimge tiygizbeymin. Tek qarğy körme...

Uri: (Oylanıp, artına burılıp). Nemene, meni ayap tursıñ ba?

Ardager: Özimdi ayap turmın... Körmeysiñ be türimdi? Seni ustap bergende, qiymaytınday nem bar meniñ? Niyetiñ buzıq bolsa, quday keşirsın. Beri kel.

Uri: (Äli de eki uştı). Al jaqsı... (Balkonnan beri şığadı).

Ardager: (ornına otırıp). Uh! (Közin jümıp, qiynala kürsinip). Otır.

Uri: (Birdeñe sezilse, tura qaşatınday türmen aqırın kelip orındıqqa otıradı). Al otırdıq...

Ardager: (Ünsizdikten keyin). Dävreni ozğan, dävleti tozğan käri ğalımniñ üyinen iye tabam dep oyladıñ? Urlasañ, baylığı bar birevdiñ üyine tüsip urlamaysıñ ba?

Uri: (Ne aytarın bilmegendey, añıraya qarap tuvrıp). Baylığı bardıñ küzeti de mıqtı. (Jaltaqtap esik jaqqa qaraydı).

Ardager: Solay ma? Sonda sorlaytın sen ekevimiz eken ğoy.

Uri: (Tırs etip). Nemene, meniñ qatarıma turuvğa sonşa qumar bolıp tursıñ ba? Ekevimizdiñ jolımız, sirä da, qosıla qoymas.

Ardager: Here?

Uri: (Kekete qaytalap). Nege?.. Sen de urı bol men sekildi, sonda qosılamız.

Ardager: Kim biledi? Bizdiñ urlığımız senikinen kem bolmağan da şığar.

Uri: (Tañırqay qarap). Ras aytamısıñ?

Ardager: Sen sekildi üyge tüskem joq, äriyne, biraq urlıq tek üy tonavdan tura ma eken?

Uri: (Qızıkkanday türmen). İyä?..

Ardager: Birevdiñ aytqan oy-pikirin, tipti tutas bir şığarmasın paydalanuv, birevge tiyesili ırızdıq - nesibeni qağıp ketüv, özgeniñ sözün özimdiki dep aytuv - osınıñ bäri urlıq emey ne?

Uri: (Basın şayqap). Tüsinbedim.

Ardager: Aytalıq, sen än şığaratın kompozıyorsıñ. Men seniñ änderiñniñ bir ävenin alamın da, äri qaray säl-päl damıtıp, özimdiki qılıp alamın. Tüsindiñ be?

Uri: (Tañırqap). Sonda ne, sen än şığarasıñ ba?

Ardager: Joq. Men tek özimdi aytıp otırğan joqpın ğoy. Jalpı ruhani urlıq tuvralı aytıp otırmin. (Äli de añtarılıp otırğan uvrınıñ türine qarap). Jaraydı, onda basqasın aytayın. Halıqtıñ aqşasın qaltasına basıp, şetelge qaşıp ketüv, qızmet babın paydalanıp, memleket qarajatın öz paydasına oñdı-soldı jumsav, jeriñdi, keniñdi tonav, para aluv, para berüv, eldiñ esesinen bayu osınıñ bäre urlıq emes pe?

Uri: (Avzın aşa tañırqap). Apıray, ä! Aytıp otırğanıñız şındıq qoy.

Ardager: Biraq seniki - urlıq ta, olardiki urlıq emes bolıp şıǵadı. Yaǵni, on teñge urlasañ urlıq, on million urlasañ - biznes.

Uri: (Riza turmen keñkildey külip). Tuvra, tuvra. Qalay däl aytıp otırsız! Ras qoy.

Ardager: Solay, şıraǵım. Urılarmen küresetinderdiñ sol urılardan ayırmaşılıǵı şamalı.

Uri: (Eligip). Al öziñiz qanşa mıyllıyon urladıñız?

Ardager: Men ğalımın, jazuvşımın. Biz neni urlay aluvşı ek? Özimiz künimizdi äreñ körip jürmiz. Ras, ömirdiñ de, qızmettiñ de qızıǵın kördik. Biraq Dospam- bet jırav aytqanday: «Bul dünüyeniñ bası - sayran, tübi - oyran». Sayranı ötip, oyranın kütken kez qaldı. Üş infarkt alǵan men ölmey, meni üvayımdap jürüp, kempirim ketti. Bälenseke degen daqırttan başka mende eşteñe qalmadı. Osı üydi qazır köşirip alıp ketseñ de, üvayım- dayın dep otırğan men joq.

Osı kezde sırttan dabırlagan davıs estiledi. Uri türi buzılıp, ornınan atıp turadı.

Ardager: Otıra ber, qorıqpa. Maǵan televiydeniyeden Jurnalister keletin bolǵan. Şäkirim bar osı üyde meni kütüp jürgen. Sol alıp kele jatqan şıǵar. Osı üyge kelgen slesar ma, birdeñe dermin... (Uri senbey, qaytadan balkonga jügiredi). Äy, şıraǵım! Balkonnan qulap, qay muratıña jetpeksiñ? (Qaltasınan aqşa alıp). Mä, qüvıs üyden qur şıqpa. Mınanı al! Mä, al deymin.

Uri: (Arbalgan adamday aqşadan közin ala almay türüp qaladı. Aqırın-aqırın jılıp kelip, aqşanı alıp, orındıqqa otıradı. Äli de senbegendey, birese aqşaga, birese qartqa karaydı). Raqmet...

Ardager: (Kürsinip) Sen de bir beyşara jansıñ ğoy, qaybir jetiskennen üyge tüsip jürmin deysiñ. Erteñ qudaydıñ aldına barsam, savabıñ tiyer... İyä. Malaysarı degen bıy Sırım batırǵa aytqan eken: «Jetpiske kelgende... İyesiz şölge kez boldım», - dep. Onı Sırım batır: «İyesiz şölge kezikseñiz, qatarıñız ketip, jalǵızsırıp jür ekensiz», - dep şeşıpti. Al men seksennen astım. Qazır iyemiz şölde jürgendeymin. Balanıñ öz tirligi özinde. Janımdı

jalğız tüsinetin jan serigim - kempirim edi... Ol da... (Kemseñdep, qaltasınan oramalın alıp, közin sürtedi).

Urı: (Qiypaqtap, akşa algannan keyin üni de özgerigi). Aqsaqal, sabır etiñiz.

(Osı kezde bölmege apalaqtap şäkirt kiredi).

Şäkirt: (közi alaqtap) Esiktiñ bäri aşıq jatır ğoy!..

(Urı tuvra qaşamınday, apır-topır orınınan tuvradı). Ardager (Säl oylanıp). Mına slesar jigıt şaqırtüvmen kelgen eken, päterdi şatıstırıp, bizge qoñırav soqqan soñ, süyretilip barıp, aşqan men edim (Durıs aytıp turmın ba degendey, urıga qaraydı).

Urı: (Elpildep). İyä, iyä, däl solay.

Ardager: Sodan keyin jalğız otırğan soñ, vaqıt ögkizip äñgimelesip otırğanımız ğoy. (Urıga qarap). Alğaşqı adrespen barğan üyiñ jabıq tur dediñ ğoy deymın.

Urı: (Odan ärman elpildip). İyä, iyä, däl solay.(Tapqırlığına rıza bolganday Ardagerge tañırqay qaraydı).

Ardager: (Şäkirtine qarap). Telediyardıñ adamdarı kelgen joq pa?

Şäkirt: Solardı kütıp turğanmın. Sırtqı esik aşıq turğan soñ, şoşıp kettim... (Pavza) Jaraydı älgiler de kelip qalar. Sırttan küteyin.(Şıgıp ketedi).

Ardager: (Urıga). Otıra ber. Asıǵıp trmağan şıǵarsıñ. (Kenet bet-avzı tırjıyıp, qiynala jüvregın ustaydı). Mına qurğır taǵı da şanıştı-av... (Qolın sozıp birdeñe suragan boladı).

Urı: (Tüsinbey). Aqsaqal, ne kerek?

Ardager: (Qolımen däri-därmekter, grafın. turgan üsteldi körsetip). Därimdi...

Urı: (Üsteldiñ qasına kelip, äldebir därini alıp, Ardagerge beredi. Odan keyin qayıp kelip, taǵı eki därini mandan alıp, grafinnen staqanga su quyıp, Ardagerdiñ qasına qayta kelip). Mınanı da işip jiberiñiz, jaqsı boladı. (Ardager därerlerdi işip bolgannan keyin). Endi säl kresloǵa şalqayıp, iñǵaylanıp otırıñız, men savsaqtarıñızdı uqalap bereyin.

Ardager urıǵa tañırqay qarap, şalqayıp otıradı. Urı Ardagerdiñ savsaqtarın bir-birlep jaylap sıypay bastaydı. Ardager raqattanǵanday türmen tereñ kürsinip, közin jumıp, şalqaya tüsedı.

Urı: (Sıypap otırıp). Meniñ marqum şeşemniñ jüregi avırğan edi. Sol kisini özım küttim. Jas kezinde medsestra bolıp istegen, meditsinadan habarı bar. Savsaqqa massaj jasavdı özi üyretti. Mına barmaq men suq savsaqtıñ tüyiser jerindegi bir nükteni qattıraq bassañız, jürektiñ şanışqanı basıladı. (Ardagerdiñ qolındaǵı älgi nükteni basadı da, äserin bilgisi kelgendey onıñ jüzine qarap) Qalay? (Ardager avırsınganday qabagın şıtıp, artınan

unaganday basın izeydi. Sodan keyin Ardagerdiñ şınaşagın sıypap) Är savsaqtıñ öziniñ işki ağzamen tikeley baylanısı bar. Mäselen, şınşaqtı uqalasañ, jürektiñ jumısına jaqsı äser beredi. Biraq onı ünemi jasap turuv kerek. Onıñ sırtında, uvqalağan kezde, är qoldıñ öziniñ biyoenergiyası bolagın körinedi. Şeşem marqum «seniñ qolıñniñ şıypası bar» deytin mağan. (Ardagerdiñ ekinşi qolın alıp, sıypay bastaydı) Qalaysız? (Ardager rızaılıqpen basın izzeydi). Kezinde oquğa tüsip, jolın quvğan- da, kim biledi, men de däriger bolıp şığatın ba edim. (Özi küledi).

Ardager közin aşıp, jağdayınıñ jaqsarğanın bildirip, tikteli otıradı. Urı ornınan turıp, üstel üstindegi tokşäynekten staqanğa qaynağan su quyıp, oğan pakettegi şay, qant salıp, Ardagerge alıp keledi.

Urı: Al endi mına bir ıstıq şaydı işip köriniñizi. Ardager ıstıq şaydı eptep ürlep işüge kirisedi. Jipsip, maydayın oramalmen sürtip, külimdep köñildene bastaydı.

Ardager: Alda razı bolsın! (Äzildep) Seniñ bizdiñ üyge tüskeniñ qanday jaqsı boldı, adam bop qaldım ğoy.

Urı: (İñgaysızdanganday). Aqsaqal, qoyıñızşı endi, onı aytıp qaytesiz... (Sodan keyin keñkildey külip) Jañağı öziñiz aytqan ülken urlıqtardıñ qasında bizdiki ne, täyiri. (Tagı da küledi).

Bölmege şäkirtpen birge u-şuv bolıp, qural-jabdıq, apparattarın köterip, telediydar qızmetkerleri kiredi. Bäre aqsaqalga da, urıga da qol berip amandasadı. Kameraların, jarık, tüsiretin quraldarın ornatıp, dayındala bastaydı.

Ardager: (Urıga burılıp). Şırağım-ay, seni mağan jibergen qudaydıñ özi şığar. Qolıñniñ şıypası barı ras qoy deymın. Qala tursañ qaytedi. Mınalar ketkennen keyin qolıma durıstap massaj jasap bersets. (Urı undemeydi). Qorıqpa, aqşañdı beremin. Sağan keregi de sol emes pe?

Urı: (Aqşanı estigende tagı da elpildegi). Boptı, boptı... (Jimiñdap) Aqısın berse, boqısın şığaramız da.

Şäkirt: (Ardagerdiñ qasına kelip). Däriñizdi iştiñiz be?

Ardager: İyä, iştim. Mına slesar jigit jaña qolımdı uvqalap berip, jaqsı bop qaldım.

Şäkirt: (Ardagerdiñ üstine qarap). Mına bir köylekti qaydan tavıp kiygensiz. Tazası tur edi ğoy.

Ardager: (Öziniñ üstine qarap, kinäli adamday kümiljip). Qaydan bileyin, kiye salıp edim...

Şäkirt: Bolmaydı, andağını şeşñiz. Uyat emes pe televiyzorğa mij-mij köylekpen şıǵu. (Taza köylek äkelüv üşin basqa bölmege şıǵıp ketedi).

Ardager (Äli de üstin sıypalagan küyi Urıǵa qarap). Sonşalıqtı uvqalaq pa?

Uri: (İyığın qiyqañ etkizip). Kim bilgen, solay şıǵar, bizder onday närsege män bermeymiz ğoy.

Şäkirt kirip, Ardagerge jaña köylek kiygizedi.

Operator Ardagerdiñ otıravına şaǵın mikrofon qadaydı, jagasın, şaşın jöndeydi.

Şäkirt: Men kete beremin endi. Bir joldasımızdıñ qızı turmısqa şıǵıp, sonıñ toyı bastalıp jatır. Keşki tamaǵıñız holodiliniñte. Älde äkep qoyayın ba?

Ardager: Joq, tura bersin. Özim bararmın.

Şäkirt: Jayraǵıraq bir soǵıp ketsem qaytedi?

Ardager: Qaytesin ävre bolıp? Qajet bop bara jatsa, özim telefon soǵam ğoy.

Şäkirt äldeqalay Urıǵa bir qarap, burılıp şıǵıp ketedi.

Jurnalist: (Ardagerdiñ qatarına jaygasıp otırıp, kamera ustagan operatorǵa). Bastaymız ba? (Operator basın ıyzegeñnen keyin, galstügin jöndep, kameraga qarap, köteriñki basqa ünmen). Qurmetti körermender! «Adam jäne zaman» attı habarımızdı bastaymız. Studiyanızdıñ bügingi qonaǵı äygili akademik, belgili jazuvşı, Memleketgik sıylıqtıñ lavreatı el işinde Ardager atanıp ketken qarımdı qayratker. (Ardagerge burılıp). Keş jariq, ardaqtı ata! Qalamger üşin eñ qımbat närse jazǵan kitaptarı ekeni belgili. Sondıqtan äñgimeni şıǵarmaşı- lıǵıñızdan bastayıq. Qazir ne jazıp jatırsız?

Ardager: (Jötkiriniñ alıp, bayav ünmen). Bayaǵıda qıljaqbastav birev, ne jazıp jürsiz degende, bas jazıp jürmin degen eken. Meniki, onday käsip bolmaǵanmen, soǵan azdap uqsas. Öytkeni jürek avıradı, bas avıradı, sonı jazamın dep älek bolıp, дәri işemin, дәriгер шаqırtamın. Таñerteñнен pristüp болıp, қалқиyp басımdı көтерgenim оsı.

Jurnalist: Onda keşirersiz. Al endi, ata, sizder keşegi ötken Keñes дәvirinde ömir sürdiñizder. Qazir tävelsiz el boldıq. Zaman basqa, zañ basqa degendey. Endi burınǵı jazǵan şıǵarmalarıñızǵa qalay qaraysız?

Ardager: (Osınday suraqtan mezi bolǵan bir turmen). Birinşiden, burınǵı jazǵandarımnan bezdim dep ayta almaymın. İsten şıqqan şubar jılan. Odan qaşqanmen de, qutıla almaysıñ ömiriñniñ bir bölşegi. Eger men zamannıñ inǵayına birden burıla almay jatsam, kim biledi, ol meniñ kemşiligim emes, artıqşılıǵım da şıǵar. Jalpı, tez tüsingiş, tez aynıǵış, tez qalıptasqış beyimşilderden qorqıñızdar. Kezinde de bar bılıq

solardıñ äsire belsendiliginen bolğan. Al eger sol zaman ğayıptan-ğayıp qayıtıp keler bolsa, osı jandışaptar qayıttan sonıñ ayqayşısı bolıp şıǵa keledi...

Jurnalist: Tipti qalay bolǵanda da, ämirşil jüyenıñ ayqayşısı bolǵannan, azattıqtıñ ayqayşısı bolǵan äldeqayda artıq emes pe?

Ardager: Şıraǵım-av, ötken iske bügingi künniñ biyiginen qarap baǵa bärinen oñay ğoy. Ol kezde jamañılıqtıñ ayqayşısı bop jür ekem dep kim oyladı deysiñ? Eşkim de oylaǵan joq. Birdeñeni bilse, sol tustaǵı Alaştıñ azǵantay azamattarı ğana bilgen şıǵar. Biraq olar jeñiliske uşıradı. Bizge davısı jetpedi. Al jeñiliske üşıraǵandı kim qoldaydı? Halıq qaşanda jeñgenniñ soñınan eredi. Keyin sol Alaştıñ qaysıbir azamattarı Keñes ükimetiniñ qudiretine bastarın ıyadı. Partiyaǵa ötppek boldı. Jazdım-jañıldım dep hat jazdı, öleñ şıǵardı. Eger printsip kerek bolsa, olardı da qosa ayıptañdar. (Añtarılıp, javap kutkendeı, jurnalistke qaraydı, ol ündemeydi. Sözin jalgap). Yaǵni ğap basqada. Keñestik jüyenı, tipti ol bolmaǵanda da, äytevir bir memlekettik tärtpiti sol kezde qalıñ buqara qajet etti. Mäselen, 17 jılǵa deyingi, patşa ökimetiniñ ezgisinen esinen tanǵan qazaq halqın köz aldınızǵa elestetip köriñizşi. Ne durıs biylik jüyesi, ne durıs ekonomikası joq, äytevir bir juttıq azǵantay malımen qalt-qult etip, jan baǵıp otırǵan qazaqqa, äriyne, Keñes ükimeti jaqsıraq bolıp körindi. Onıñ negizinde jatqan qaterdi sender, boları bolıp, boyavı siñgennen keyin ğana körip otırıñdar. Ol kezde köpşilik körgen joq. Sendi. Jäne oǵan tek burıñǵı Keñes ökimetine qaraǵan elder ğana emes, älemdegi aytulı ulı adamdar da sendi. Endi bugün solardıñ bäre aqımaq, tek sender ğana danıspan bolıp otırıñdar.

Jurnalist: (Jimıyıp). Men olay degen joqpın.

Ardager: (Män bermey). Tarihtı tanu üşin keyde qatıgezdik te kerek. Onsız aqıyqat aşılmaıdı. Meniñşe, qoy üstine boztorǵay jumırtqalaytın keremet zaman ornatamız dev - bos söz. Birinşiden, onday zaman eşqaşanda ornamaydı. Ekinşiden, onday zaman ornatuv ziyandı boluvı da mümkin. Öytkeni adam - tirşilik üşin küreske jaratılǵan jan iyesi. Eger küres sayabırlap, bäre qol sozım jerde turǵan äreketsiz ömirge köşe, ol enjarlıqqa, erinşektikke boy uradı. Bul aqırında ruhanı azǵındıqqa äkelüvi mümkin. «Tamaǵı toqtıq, jumısı joqtıq azdırar adam balasın» degen Abaydıñ sözi esteriñizde şıǵar. Mısalǵa hayuvanattar tirşiligin alayıqşısı. Olardıñ qalıptasqan ömir sürüv şarttarı buzılса, olar quruvǵa bet aladı. Olarǵa qoldan tegin tamaq berip, ömirlerin «jaqsartpaq bolsaq», olar özderiniñ qorek tabuv, ömir sürüv qabiletinen ayırıla bastaydı. Mäselen, älemdegi eñ jüyrik añ - gepartqa semirip ketüvge bolmaydı eken. Semirse, jıldamdıǵım joǵaltadı. Al

jıldamdığın joğaltuv - olar üşin ölimmen teñ. Jıldamdıq olardıñ bastı tirşilik közi. Sol sekildi adamdarğa da küreskerlik qabilekten ayıratın semizdiktiñ paydası şamalı. Küres - ömir sürüvdin negizgi täsili. Odan tragediyya jasavdin qajeti joq. Tek onı jetildire tösüv qajet.

Jurnalist: Tirşilik tabıyğatın filosofiyalıq turğıdan taldağanıñız durıs. Biraq bul keşegi Keñes ükimetiniñ soraqılıqtarın aqtavğa jetip jatır dep oylaysız ba?

Ardager: Aqtamay-aq qoysın. Biraq ol da belgili bir tarihi-älevmettik jağdaydan payda bolğan qubılıs qoy. Sol jüye, kezinde eşkimge kerek bolmasa, ornama-ğan da bolar edi... Tipti jüye jaman bolğanda da, sol tusta eñbek etkenderdin bari qalayşa jaman bolıp şıǵadı? Sonav arǵı zamannan beri biylikke qızmet qılmağan danışpan bar ma? Bar bolsa-neken-sayaq. «Qoğamnan tıs adam joq, eger bolsa, ol- ne quday, ne hayvan» degen ündiniñ ulı aqını Tagor.

Jurnalist: Onda ötken tarihqa berilip otırğan bügingi resmi bağağa qalay qaraysız?

Ardager (Tañırqay qarap). Qalay qaravşı em, durıs qaraymın. Är zamanniñ öziniñ talabı boladı. Resmiy bağa sodan tuvındaydı. Onsız taǵı bolmaydı. Ötkendi joqqa şıǵarmay, jañanı ornıqtıruv, jurttiñ ıqlasın avdaruv mümkin emes. Al meniñ aytıp otırғанım - onıñ tarihi aspektisi. Tarihi turǵısınan qarasañ, kezdeysoq qubılıs, kezdeysoq zaman degen bolmaydı. Bizdin basımızdan keşken jetpis jil ğumır da kezdeysoq ğumır emes... Eger ol jüye, balağa sıymay qalğan jeyde sekildi, tarlıq etse, äriyne, onı şeşip tastavğa tuvra keledi. Biraq sıymay qalğan eski köylekti kinälay bergennen birdeñe öne me? Al ol köylektiñ kezinde bala üşin qajet bolğanın qalayşa joqqa şıǵaruvğa boladı? Tarihqa etotsiyamen qaravğa äste bolmaydı. Biz äli körgen qiyyanatǵı umıta almay, aşuv üstinde otırğan adam sekildimiz. Qıtaydin maqalı bar: «Aşuv üstinde şeşim qabıldama» degen. Al biz qas qılğanday şeşimdi tek aşuv üstinde qabılday-mız. Oндай şeşimniñ nege äkelip soqtırarı belgili: bärin taptav, qıyratuv, ne quvǵın-sürgin..

Jurnalist: Osı aytıp otırғанıñız Sizdin zamanğa tän närise emes pe?

Ardager: Al бүkil qalıptasqan jüyenı, älevmettik qurılımdardı, qatınastardı talqandav qıyratuv emes pe? Bar dövletti toz-toz qılıp, ne käsip joq, ne jümıs joq, qatın-balanı qapşıq arqalatıp qañǵıtıp jiberüv - quvǵın-sürgin emes pe?

Jurnalist: Düniyege säbiy kelse de, anasına qavip töndire keledi. Al jaña zaman qalay ornaydı, bari orınında tursa?

Ardager: Onda bizdi nege kinälaysındar? Biz de jaña zaman ornattıq.

Jurnalist: Jeke basqa tabıntıp, halıqtı tumşalap ustağan zamandı ornatqandarıñız ras qoy.

Ardager: (Kekete). Sender tabınbay jatqan şığarsıñdar jeke basqa? Bayqaymın, osı senderdiki bizdikinen de asıp ketken sekildi.

Jurnalist: (Şamdanıp). Siz zamannıñ bükil kemşiligin menen körip otırğan sekildisiz ğoy. Men bar bolğanı jurnalıstpin.

Ardager: Senen körip otırğam joq. Biraq sen zamannıñ atınan söylep otırğannan keyin, aytpağanda qayteyin?

Jurnalist: (Külip). Sizdi ana zamannan beri jılıjtuv oñay şaruva emes eken... Tağı bir jattandılav suraq. Bügingi Tävelsizdikke senesiz be?

Osı kezde bölmege Ardagerdiñ ulı kiredi. Juvrtqa basın ıyzep, amandasqanday bolıp, şetkerirek kitap söreleriniñ qasına barıp türegep tuvradı. Ardager balasınıñ kelisi kütpegen oqiygaday añtarılıp qarap qaladı.

Jurnalist: İyâ, ata, ayta beriñiz.

Ardager: (Jurnalistke burılıp, süraqtı esine tüsire almay) Ne tuvralı aytıp jatır edik?

Jurnalist: Eldiñ tävelsizdigin äli künge deyin moyındağısı kelmeytinder bar. Siz qalay qaraysız? Tävelsizdikke senesiz be degenim ğoy.

Ardager: (Oylanıp). Bul süraqıña bir avız sözben «senem» dey saluvğa bolar edi. Alayda ol sözdi kez kelgen alayaq ta, jandayşap ta, tipti soğan şın mäninde senbeytinder de upay jıynav üşin ayta beredi... Tävelsizdik jarıyyalay salğannan nemese jalavlatıp kötere bergennen, ornay qalmaydı... Mäsele, meniñşe, mınadaşın tävelsizdik bar ma, joq pa? Nemese, bizdiñ tävelsizdik dep jürgenimiz şın mänindegi tävelsizdik pe, älde atı bar da zatı joq birdeñe me?

Jurnalist: Eldiñ bügingi azattıǵına da kümän keltiresiz be?

Ardager: Azat el degen atqa iye bolğanımızğa şükirşilik deymın.

Al jalpı azattıq tuvralı bügingi tüsinikke kümänim barı ras. Eger qattıraq kelsek, biz, tek biz emes, köptegen elder qüldıq дәvirden äli şıqqan joq der edim. (Közi baqırayıp tañırqagan jurnalistke qarap). İyâ, iyâ, qate estigen joqsıñ. Däl solay. Bastıǵınıñ aşıa - ala-qanında, jumsa judırıǵında jürgen, birev üşin maqala, kitap jazıp, birev üşin ğılımy dissertatsiya jazıp, bükil aqıl-parasatın, jüregin jarıp şıqqan sonı oyları men pikirlerin birevge aqı-pulsız sıylap jürgen bügingi qızmetkerler qül bolmağanda, kim boladı? Bayağı Egiypt piramidaların salğan quldardan qay jeri artıq. Tek sıypatı ğana özgergen. Analar - qara küştiñ quldarı, al mınalar - aqıl-oydıñ quldarı.

Jurnalist: Aqsaqal-av, örkeniyetke özge elder ğasırlar boyı jürıp äreñ jetken. Sonıñ özinde şeşilmegen şaruvaları şaşetekten. Al onıñ bärin jaña qaz turıp jatqan bizdiñ elde şeşip tastav mümkün dep oylaysız ba?

Ardager: Eger ol problemalardı jasap otırğan öziñ bolsañ, şeşilüvi qiyın. Öytkeni onı şeşüv üşin öziñe qarsı soğıs aşuvıñ kerek. Urınıñ qolımen urlıqtı, ötirikşiniñ qolımen ötirikti toqtatuv mümkün emes.

Jurnalist: Sonda ne istevimiz kerek?

Ardager: Sonı men özderiñnen surar edim.

Jurnalist: Sizben suhbat jürgizüv oñay emes eken.

Ardager: (Keketip). Şalap sekildi betinen qalqığan sıldırsuyıq suhbatqa äbden jaman üyrengen şıǵarsıñdar.

Jurnalist (Şarasızdana külip jiberip). Apıray, ata, suhbat alğan qurlı eki ayağımdı bir etikke tıqtıñız-av. Özime de sol kerek. (Tagı küledi).

Ardager: (Jümsarıp). Seniñ kinäñ joq ekeni ras. Aldımda otırğan soñ, sözim dalağa ayılǵanday bolmasın degenim ğoy.

Jurnalist: Jaña jeke basqa tabınuv tuvralı aytıp qaldıñız. Sonıñ tüpki sebebi nede jatır?

Ardager: (Oylanıp) Düniyede jaǵımpaz dep atalatın bir halıq bar. Olarmen küresüv bar kezde de oñay bolmağan. Olardıñ almaytın qamalı joq. Tipti diktatorlardıñ özderi olarğa tötep bere almağan. Şınımdı aytsam, sögiske de, qarǵısqa da berilmegenderdi kördim, biraq maq- tavǵa berilmegendi äli körgem joq. Jaǵımpazdıq qazır minezden göri mal tabatın qızmetke köbirek keledi. Ömir sürüvdiñ normasına aynaldı. (tagı da oylanıǵı) Jaǵımpazdıñ üş türi bar. Birinşisi - taza qandı jaǵımpazdar. Olardıñ odan basqa qabileti de joq. Sondıqtan olar özderin mamandıǵı boyınşa jumıs istep jürgen adam day sezinedi. Ekinşisi - amalsız jürgen jaǵımpazdar. Olar munıñ jaqsı närse emes ekenin biledi. İştey unatpaydı. Qolınan kelse, eki jaqqa da jaqsı köringisi keledi. Özderin zamannıñ qurbanımız dep tüsinedi. Öz isterin jasıruvǵa tırısadı. Biraq odan olardıñ künäsi jeñildemeydi. Üşinşisi - bular da bärin biledi, biraq jaǵımpazdıqtı qısılmastan aşıq jasay beredi. Betteri aşılgan, eşteñeden uyalmaytın jälepter sekildi. Äriyne, bulardıñ bäre de «biz munı jaǵımpazdıqpen emes, şın köñilmen jasap otırımız» dep dep antsuv işeri anıq. Biraq oğan senüv qiyın. Öytkeni bul söz jañalıq emes, tarihtıñ ön boyında qaytalanıp kele jatqan qubılıs. Jaǵımpazdıñ bar qaruvı - jalğan söz. Öytkeni şındıqtı aytıp otırıp,

jağımpazdanuv mümkün emes. Minekiy, osınday jağımpazdıqtıñ qunı köterilgen kezde jeke basqa tabınuv degen kezeñ bastaladı.

Jurnalist: Osı sözdi keşegi Keñes zamanında ayta aldınıız ba?

Ardager: (Säl dagdarıp). Ayta almadım. Aytuv mümkün bolmadı. Jäne odan nätıce de şıqpaytın edi. (Pavza). Sender bizdi sol zamannıñ soraqılıqtarın körmegen, bilmegen adamday köretin şığarsıñdar. Körgende qanday. Az-maz közi aşıq adamğa totalıytarlıq jüyenıñ qıyanatın körmev mümkün emes. Biraq onımen qalay küresesiñ? Sayasıy amal bolğan joq. Partıyya birev. Ortalıq komiytet, Ükimet, Joğarğı Keñes - bäre bir basşınıñ, bir partıyyanıñ qolında. Buqaralıq aqparat quraldarı - qoldarında. Sottıñ atı ğana bar, zatı joq. Biylik basındağılar äldebir soraqılıqtı jasağıları kelse, jaldamalı jandayşap şeşenderine halıq atınan usınıs aytqızıp, bastamanı qalğandarına qostatqızıp, özderi osınıñ bärin köpşiliktiñ zorlığımen amalsız istep otırğanday bop köriner edi. Kösemdi maqtap, öleñ şığaratındar, kitap jazatındar, kıyno tüsiretinder jırtılıp ayırıladı. Biylikpen küresem deseñ, aldımen joliñdi bögeytin solar.

Jurnalist: Endeşe nege sol kezdi qızğıştay qorıp otırsız?

Ardager: Qızğıştay qorıp otırğam joq. Sender bügingi keleñsizdikti sol kezben salıstıruv arqılı aqtağılardıñ keledi. Äldebir ğulamandıñ: «Özgelerdiñ qateligimen aqталuv juvındığa şomılğanmen birdey» degen sözi bar. Jasalıp jatqan soraqılıqtı aqtav üşin basqa bir jaqta jasalğan soraqılıqtı köldeneñ tartuvdıñ qajeti joq. Onı qaytalavdıñ tipti de qajeti joq.

Jurnalist: Biraq endi bäre jaman emes şığar? Elimizdegi tınıştıq pen jarasımdı qalay joqqa şığaruvğa boladı?

Ardager: Tınıştığıñ ne, şırağım-av? Keñes ükimeti kezinde de tınıştıq bolğan. Eger şın ulttıq müddeni oylasañdar, küresüv kerek emes pe. Tınıştıq sodan keyin özi keledi. Tük istemevdi tınıştıq dep oylaysındar ğoy deymın, şaması?

Jurnalist: (Basın şayqap). Aqsaqal, sınağanıñız durıs şığar, biraq tük istelgen joq dep qalay ayta alasız? Obal emes pe?

Ardager: İsteseñder, istep jatqan şığarsındar, biraq men nätiyjesin körıp otırğan joqpın. Älde özderiñ körıp otırsıñdar ma?

Jurnalist: Äriyne, körıp otırmız.

Ardager: Ä, onda men-aq qatelesken bolayın. Betteriñnen jarılqasın. Bölmege Ardagerdiñ qürdası Jarqınbek kiredi.

Jarqınbek: (Dabırlap). Ov, öleyin dep jadır degen şalıñ kıynoğa tüsip jadır ğoy. (Kelip, Ardagerdiñ qolın aladi).

Ardager: A-a, Jarqınbek, amansiñ ba? (Sodan keyin jurnalistke çapari) Meniñ qurdasım ğoy. Avırsam, kelip köñilimdi suraytın osı ğana. Ölip qalsam, osı jalğız qala ma dep uvayımdaymın.

Jarqınbek: (İyoşına). Tek, oybay, ölgeni nesi? Jüre turayıq ta. Bizden qutıla almay jürgen birev bar ma?

Ardager: (Külimsirep). Sol birevge qajet bop turğa-niñ da şamalı şığar.

Jarqınbek: (Kümüljip). Endi... sonda da..

Operator: (Renjigi). Qap, mına kisi barlıq kadrı büldirdi-av.

Jurnalist: Eşteñe etpeydi. Ülken kisilerge renjüvge bolmaydı. Keyin montaj jasağanda tazartamız ğoy. Tüsire ber.

Jarqınbek: (Dabdırlagan küyi). Seniñ avırıp qalğanıñdı ana şäkirtiñnen estigem. Keşe qolım tiymedi. Rakımbaydıñ mereytoyına şaqırıp, sonda boldım.

Ardager: (Tañırqap). Mereytoy ötkizgeni onıñ da jağdayı jaqsarğan eken-av.

Jarqınbek: Ulan-asır toy boldı. Şetelden adamdar keldi.

Ardager: (Odan beter tañırqagi). Şetelden?.. Ol bayğus qartayğanda kandıydattıqtı bizdiñ kömegimizben äreñ qorğap, qatarğa qosıla almay, armanda jürüvşi edi. Älde men avırıp jatqanda bir ğılımıy jañalıq aşpasa.

Jarqınbek: Qaydağı jañalıq? Bayağı halturşık degen atpen äli jürgen joq pa.

Ardager: Onda nemenege şetelden kelip jadır?

Jarqınbek: Sen üyde otıramdep, ömirден qalıp qoydıñ. Qazır köp närse özgergen. Jaqsı men jamanniñ birazı orın avıstırğan. Balam ministr bolsa, men de ulan-asır toy jasar edim.

Ardager: (Jaña tüsingendey bolıp). Solay ma edi?

Jarqınbek: Elbasınıñ quttıqtav hatı oqıldı. Ardager. Apıray, ä?!

Jarqınbek: Prezidentten başka lavazımdı adamdardıñ böri keldi devge boladı. Qanşama adam onı kökke köterip söz söyledi deseñşi. Qıza-qıza birevi «ulı ğalım» dep qaldı. Reseydiñ, Qazaqstanniñ belgili ärtisteriniñ qatısuvimen ülken kontsert boldı.

Ardager: Äbden şırqaptı ğoy.

Jarqınbek: Aldında bir sağat ol tuvralı film körsetildi. Ol filmdi bir apta burın televizordan körgenbiz.

Ardager: Ne deyd, janım-av?

Jurnalist: (Sözge Aralasıp). Ol filmdi biz túsirgenbiz. Bizge joğarıdan tapsırma berildi. Ol kisiniñ kim ekenin biz bilgen de joqpız. Äytevir belgili ğalım degen soñ...

Jarqınbek: (Sözün jalgagi). Tuvğan oblısınıñ atınan maşına mingizdi.

Ardager: (Qolın jayıgi). Seniñ mınavınıñ bitetin bäle me?

Jarqınbek: Joq, äli bar. Bir mektepke atın beripti. Endi köşege atın berüvdi surap jürgen körinedi.

Ardager: (Qayran qalıp basın iyayqap). Ğajap eken!

Jarqınbek: Mereytoydıñ qalğan bölige Mäs- kevde ötetin körinedi.

Ardager: (Añırıp). Mäskevdiñ qatısı qanşa bul toyğa?

Jarqınbek: Endi bayağı eski dağıdı ğoy. MGV de studenttremen kezdesüv bolatın şıǵar. Tipti Evropada da kezdesüler ötkizemiz deytin körinedi. Biraq oğan öz basım sengen jokpın. (Säl oylanıgi). Biraq, kim bile, qazir eşteñege de tañ qaluvğa bolmaydı.

Ardager: Apırmay, adam balasınan kişipeyildilik degen mülde ketken eken. Ol şirkindi däl osınday ataq- qumar dep oylamağan edim.

Jarqınbek: Mınaday toydan keyin adamnıñ özi de şın ulı ekenmin dep qalatın şıǵar.

Ardager (İyariyiagan türmen qolın siltep). Meyli, ne qılsa, o qılsın. Bizden törelik kütip otırğan birev bar ma?

Jurnalist: (Jarqınbekke qarap). Ata, siz de endi kadrğa kirip qaldıñız. Mına bügingi halıqtıñ küyzelip otırğan kezindegi asta-tök toylarğa qalay qaraytınıñız tuvralı bir avız pikir aytıp jiberesiz be?

Jarqınbek: (Şoşına qolın siltep). Oybay, qurı- sın, qalay aytam, keşe ğana toyda «osınday toylar kerek-aq, halqımızdıñ ruhın köteredi» dep söylesem? Masqara bolarmın! Meni kirstirmey-aq qoy, aynalayın. Örkeniñ össin!

Ardager: (Külip). Äy, jañğalağım-ay! Tüsiniğiniñ durıs bolsa da, tuzıñnıñ jeñildiginen qor bop jürsiñ-av. Sol arada közge túspey-aq qoysañ, bolmay ma?

Jarqınbek: (Şarasız turmen). Endi qayteyin, qayta-qayta özi telefon soğıp, qolqalağan soñ, qalay şıdaysıñ.

Jurnalist: Onda sol toyda aytqan söziñizdi ayta beriñizşi. Öziñizdiñ pikiriñiz ğoy.

Jarqınbek: (Qolın sertep). Qoy, qurısın! Qaydağı pikir? Äşeyin, sonı tilep otırğan soñ, ayta saldım. Erteñ birev sınap gazetke jazıp, masqaramdı şıǵarar.

Ardager: (Külip). Av, birev seni «qaytseñ de aytasıñ» dep zorladı ma?

Jarqınbek: Barıp qalğan soñ, qalay aytpaysıñ? Ardager. Barmay-aq qoyuğa bolatın edi ğoy?

Jarqınbek: Aytıp otırmın ğoy, birneşe ret özi telefon soqtı dep.

Ardager: Endi seni qoluñnan süyrep aparmağan şıǵar. Öziñniñ densavlıǵıñ da oñıp turǵanı şamalı. Sen de men qusap üş ret infarkt aldıñ. Eñ bolmasa, sol küni avırıp qaluvğa bolmadı ma?

Jarqınbek: (Söz taba almay, qolın siltegi). Äy, qoyşı, sen de bir...

Jurnalist: Jaraydı, ata, ol äñgime qalsın. Biraq basqa suraq qoyayın. Qazir jurtsılıq arasında ultqa uyıtqı bolǵan avıl qurıp baradı degen äñgime köp. Buǵan qalay qaraysız?

Jarqınbek: (Jalınıştı unmen). Şıraǵım, aynalayın, örkeniñ össin, meni ävre qılmaşı! Avıldıñ oñıp turmaǵanı belgili, biraq avıl qurıdı deseñ, (Suvq savsagın jogarı köterip) analarğa unamaysıñ.

Jurnalist: Durıs. Osınıñ özi pikir ğoy. Osı jetip jatır.

Jarqınbek: (Ureylenip). Äy-äy, qoy, şıraǵım, sen jazıp alıp jatırsıñ ba? (Operatorga qarap, qolın siltep). Äket andaǵı bäleñdi. Qoy, mınalar meni qurtatın türi bar. Keteyin. (Ardagerge burılıp). Äy, şal, aman bol. Mınalar ketken soñ, keyin kelermin. (Asıǵıs-usıǵıs şıǵıp ketedi).

Üydegiler külip máz boluda. Ardager selkildep uzaq küledi.

Ardager: (Külisip tıyıp, jurnalistke qarap). Sen der onı jaman adam eken dep oylap qalmañdar. Ayıbı qorqaqtıǵı. On jeti jıl otırıp kelgen adam ğoy. Üreydiñ sanadan ketüvi oñay ma? Bayaǵı zaman qaytıp keletindey zäresi uşadı da otradı. Äli küñge deyin tävelsizdiktñ özine sener-senbesin bilmey, bası qatıp jür.

Jurnalist: (Ardagerge). Al siz ne aytar ediñiz qazirgi jasalıp jatqan ulan-asır toylar tuvralı?

Ardager: (Oylanıp). Ulılardıñ sözimen aytsaq: «Ataq- qumar adam aqıldılarğa mazaq, aqımaqtarğa kemeñger, jaǵımpaz-alayaqtarğa olja jäne öz boyındaǵı ataqqumarlıqtıñ basıbaylı qulı». Qısqası, bäre — pendeşilik. Adam boyında pendeşilik qasiyetterdiñ boluvı, äriyne, bir jaǵınan zañdılıq. Maqtanşaqtıq, özimşildik, qızǵanşaqtıq, ataqqumarlıq - äv basta, belgili bir дәrejede, jurttıñ bärinde boladı dep oylaymın. Biraq adam öziñni pendeşiligimen küresüvi kerek qoy. Pendelik kemsiliktermen küresüv arqılı, solardı jeñüv arqılı adam bezzattıqqa qol jetkizedi. Ulılık, kişipeyildilikte. Sondıqtan qoldan

uyımdastırılğan dabıra dañqıñ bäre bekerşilik. «Arsız bolmay ataq joq» deydi jariqtıq Abay. Odan asırıp eşteñe ayta almaspız.

Jurnalist: Jaraydı, äsire ataqqumarlıq turalı jaqsı ayttıñız. Biraq sizdiñ atağıñız da eşkimnen kem emes: ğalım, akademik, Memlekettik sıylıqtıñ lavreatı, kezinde Mäskevlik ğalımdar da sizdiñ atıñızdı jiyi aytqan deydi. Otbasında da sizdi baqtıttı jan degendi estiytinbiz. Öziñizdi, şınında da, osınday baqtıttı jan dep esepteysiz be?

Ardager: Qaydam, şırağım, bolsaq, bolğan şığarmız. Qazirgi türimiz mınav ğoy. Asarın asap, jasarın jasad, törinen köri jaqın bop otırğan adamnıñ özin baqtıttımın degenine kim sener deysiñ. Tipti sol ataq-dañ- qımız bar degenge de kümänmen qaraymın. Keşegi jartı älemdi özgertken, «kün kösem» atanğan Leninniñ dañqı-nan artıq dañq bar ma edi?

Sonıñ özi qazir kömeski tartıp, bar-joğı belgisiz bolıp baradı. Ötkende Mäskevlik telearnalardıñ birevinde köşede jürgen jastardan Lenin turalı pikir surap jatır eken. Söytse, jastardıñ köbi tipti Leninniñ kim ekenin bilmeytin bop şıqtı. Bir student qız bala «Leninniñ kim ekenin bilesiñ be» dese, oylanıp-oylanıp: «ğalım şığar» dep javap berdi. (Tañırqagan şürmen jan-jagına qaraydı). Onıñ janında bizdikin tipti ataq devge bola ma? Sondıqtan adamğa ölgen- nen keyin ğana şın bağasın berüvge boladı dep oylaymın. Qalğanınıñ bäre daqpırt.

Jurnalist: Osı arada sizge iñğaysızdav bir suraq qoyuğa ruqsat etiñizşi. Ğalım, jazuvşı, öner adamdarınan men subhattı köp aldım. Sonda bir bayqağanım bular bir-biri turalı asa jaqsı pikir aytpaytın sekildi, tipti jek köre me dep te oyladım. Birevi toy jasad, birevi marapattalıp jatsa, sonıñ bärin ğaybattap, ağaş atqa mingizip jatadı. Osında qızğanıñ salqını sekildi birdeñe bar dep oylamaysız ba?

Ardager: Mülde joq dep ayta almaymın. Ol endi adamına baylanıstı. «Menen oziñqırıp ketgi» dep qatarlas, deñgeyles adamdardıñ işinde qızğanatın dar bolatın şığar. Biraq belgili alayaqtıñ märtebesine qızığatın da, qızğanatın da eşteñe joq dep oylaymın. (ilaysa). «Düniyede jaqsı degen ne, jaman degen ne» degen qara- bayır suraq bar. Biraq qanşa qarabayır bolsa da, jurttıñ köbi osı suraqtan sürinedi. Onıñ üstine jaqsını jaqsı devge, jamandı jaman devge şamamız jetpe- gen kez köp boldı. Şın jaqsı moyındalmağan kezde onıñ ornına jalğan jaqsılar keledi. Sodan keyin jal- ğan bedel, jalğan qürmet, jalğan tarih, jalğan ömir bastaladı. Jalğan ömirge adamnıñ eti üyrenedi. Jalğan- dıq şındıqtıñ ornına birjola taqqa otradı. (Oyla- nıp). Ağılşın filosofi Rodjer Bekon: «Aqıyqattı tanuvğa tört böget bar, degen. Birinşisi jalğan bedelge bas iyü, kinşisi eskiniñ zıyyandı ädetteri,

üşinşisi topastardıñ pikiri, törtinşisi jalğan danışpandıq pen onıñ madağı». Qazirgi tilmen aytsaq, jeke basqa tabınuvdıñ zardabı.

Jurnalist: Jaqsı men jamandı ayıruv üşin endi ne istev kerek? Jalğan ömirmen qalay kürese alamız?

Ardager: Şındıǵına kelsek, eñ qiyın narse jalǵandıqtıñ özi emes, jalǵandıqtı özekke teppeytin, ünsiz qoldaytın, küreske joq, qul minezdi jaqsılardıñ özderi. Solardıñ işinde mına otırǵan men de barımın. Sondıqtan jurtaq aqıl aytuvǵa haqım joq. Änevküni televizor körip otırsam, birev: «Halıqtıñ közin aşayıq, jüregin tazartayıq» dep söylep jatır. Sol adam aldımın öziñ jüregin tazartıp alsa, jaqsı bolar edi dep oyladım. Büginde ärkim özin halıqtı tärbiyeleytin ustaz дәrejesinde körgisi keledi. Özin halıqtan aqıl dımın dep oyladı. Halıqtı öziñ orındamaytın jel sözben tärbiyelevdiñ qajeti joq. Eger şın tärbiyeleǵiñ kelse ädildik jolında qara qıldı qaq jarǵan tuvralıǵıñmen, jalǵandıqpen jeñ uşınan jalǵaspaytıp tazalıǵıñmen, küştilerge bas urmaytın bezzattıǵıñmen, payda üşin joldan taymaytın azamattıǵıñmen, küreskerliǵıñmen, qısqası, isiñmen ülgı bol. Bola almasañ, onı da keşirüvge boladı, tek kölgirsimey tınış otır. Sondıqtan meniñ aytarım ärkim özin-özi tüzesin. Bar bäle özimizde...

Jurnalist: Jaqsı. Endi tikeley öziñizge bir suraq. Siz üşin qaysısı qımbatıraq abıroy-ataǵıñız ba, älde otbasıñız ba?

Ardager: Ataqtı birinşi qoyatın jañaǵı ataqqumarlar şıǵar. Men üşin otbası qımbat. İmangerşilik, adamşılıq, mahabbat, meyirim sekildi täñirilik uǵımdardıñ bәri otbasınan bastaladı.

Jurnalist: (Sübhattıñ ayaqталuvğa jaqındaganın bildire tereñ dem alıp, külimsirey). Al endi körermenge qanday tileǵiñiz bar?

Ardager: Jaqsılıqtıñ eki türi boladı, şıraǵım: biri qudaydan, al ekinşisin adamnıñ özi jasaydı. Quday kimge jaqsılıq jasaytının eşkimnen suramaydı, özi biledi. Sondıqtan adamnıñ özi jasaytın jaqsılıqtıñ molıraq bolǵanın qalar edim. Kökten tüsetin jaqsılıq joq. Öziñ jasa. Öziñ üşin öziñ küres. Al küresüv üşin, aldımın, qul minezden qutıluv kerek. Sol tilegim.

Jurnalist: Raqmet, ata. (Ardagerdiñ qabırqaga süyenip turgan uvlına qarap) Mına jigit sizdiñ balañız ba?

Ardager (Kinәli adamday). İyә, meniñ ulım ğoy.

Jurnalist: (Ulınıñ qasına kelip). Gafuv etitsiz, siz ben biz äriptes boluvımız da mümkün, ärtürli forumlarda körip qalıp jüremin. Ruqsat bolsa, biraq suraq: jaña äkeñizdiñ ötken tarihi tuvralı pikirin tındadıñız. Siz oğan qalay qaraysız?

Ulı: (İkılassız). Kak qalay qaraysız? İstoriyu kaj- diy vospriynimayet po svojemüv razüvmeniyyu. V moyem ponıy- maniyiy iystoriyya est suvmma oşıyboçnıh postuvpkov çelove- çestva. Eşçe hüvje, çto mı oşıyboçno kommentiyruvem etüv istoriyu. Sozdayem nelepiye mıyfi, voshvalyaem tıyanov. V rezüvltate — nespravedliyvoye obşçestvo ıy bessmıslennaya, bezrezüvltatnaya borba so zlom. YA soglasen snım v odnom: dlya togo çtobı uvspeşno borotsya, hotya bı za sebya, çslovek doljen bı oprsdelenno svobodnım. A svoboda priydet togda, kogda uvbeş v sebe hozyayna.

Jurnalist: (Añırıp). Oybayav, orıssa aytqanıñız ne, bizdiñ habarımız qazaqşa ğoy.

Ulı: İzvinite. V printsıype znayu Kazahskiy, no ya priyvık vırajat svoj osnovniye mıslıy na russkom.

Jurnalist: (Ne isterin bilmegendey, äli de abdırıp). Apıray!.. Mınav qızıq boldı ğoy... Jaraydı onda, osımen doğarayıq. (Operatorga qarap, bitti degendi bildiredi. Ardagerge burılıp). Al, atay, sav bolıñız, avırmañız. Tağı da raqmet.

Ardager: Öziñe de raqmet!

Telediydar qızmetkerleri kuvuvral-jabdıqtarın jıynap, qoştasıp, ıyıgıp ketedi. Bölmede Ardager, ulı, urı uvşevi qaladı.

Şımlıq

3.2.1.3. Ekinşi Körinis

Telediydar qızmetkerleri şığıp ketken kezdegi körinis qaytalanadı.

Bölmede Ardager, ulı jäne urı.

Ardager: (Balasına qarap). İyä, şırağım, aman esensinder me? Osı qaladamıNDAR, älde bir jaqqa köşip kettiñder me?

Ulı: (Tömen qaragan küyi). Osı qaladamız.

Ardager: Endeşe nege qatınamay jürsiñder?

Ulı: Qol tiymeydi, köbine issaparda jüremin...

Ardager: (Renişti ünmen). Raqmet onda kelgeniñe. (Pavza).Qalay jürip jatırsındar?

Ulı: (Javap bermey, tömen qarap üzaq turadı)

Ardager: (Keyip). Senimen adamşa söylesip, amandıq bilüvge bola ma?

Ulı: (Azgantay ünsizdikten keyin, basın köterip). Äyelimmen ajrasıp kelip otırmin.

Ardager: (İyioşına). Ne deyd?! Ajırasqanı qalay?

Ulı: («sonday süraq bola ma eken» degendey iyıgın bolmaşı qıyqañ etkizigi). «Qalay?» Kädimgidey. Jurt qalay ajırassa, biz de solay ajırastıq.

Ardager: Av, balanı qayttıñder?

Ulı: Bala zañ boyınşa şeşesinde qaladı.

Ardager: (Ünjırgası tüsip, silk, emin kresloga şalqaya ketedi). Ättegen-ay!

Ulı: (Keyisti ünmen). Papa! Nenado ustrayvat tragedıyu. On uje vzrosliy, sıyüvatsıyu znayet. Vo vsyakom sluv çaye tebya ne zabüvdet.

Ardager: Jubatqanıña bolayın. (Pavza). Al endi ne isteysiñ?

Ulı: Bilmeymin.

Ardager: (Kürsinip). Ata anañnıñ sözün avır körip, öz betiñmen ömir sürgendegi jetken jeriñ osı bolar.

Ulı: Da, naverno, ya ne smog opravdat vaşıy nadejdı. No ot togo, çto teper mne bez kontsa büvdete kolot etiyım glaza, vryad lı çto-nıybüvd izmenitsya.

Ardager: Ömir boyı osımen kele jatırsıñ. Kemşiligiñ tuvralı ayta bastasa, sırğaqtap söyleskiñ kelmeydi. Sonda onı ata-anañ aytpağanda, sağan kim ay- tadı? Eger qülaq asqanda, munıñ bäre bolmaytın da ma edi.

Ulı: (Kürsinigi). Naçıynayetsya...

Ardager: (Aşulanıp). Nemene «naçıynayetsya»?.. Ne otbasınan, ne qoğamnan jöndi orın taba almay otırıp, kimdi kinälağandaysıñ? Jigit aғası jasınan kettiñ, ne bitirdiñ? Ne oñğan qızmetiñ, ne otbasıñ joq. Bizdits ayt- qan sözimizdi kerek qılmay, üylengen öziñ ediñ. Onıñ ne meni, ne marqum şeşeñdi sıylağan joq. Äri-beriden soñ öziñ de kelinşegiñniñ jağına şıǵıp alıp, şeşeñniñ jüregine qayǵı saldıñ. Endi otırğan otırısıñ mınav.

Ulı: (Qapalanıp). Nuv, ne polüvçıylos, papa, semiy. V miyre desyatkiy, sotniy tısaç lyudey razvodyatsya. Eto toje jıyzn. Kto skazal, çto ne razvedenniye semiy vse jıyvüvt şçastlıyvo?.. A na şçet rabotı ne bespokoysya, v kontse kon- tsov, zarabotat svoy hleb nasuvşçniy ya smoguv. Vısokiye doljnostiy menya vobşçe ne volnuvyut.

Ardager: Sonda ne, eşteñege umılmaytın, eşte- ñege ökinbeytin, bükil maqsatına jetken adam bolıp şıqqanıñ ba?

Ulı: Bükil maqsatına jetken eşkim de joq.

Ardager: Eşkim joq bolsa, otıra berüv kerek pe? Jetkizbese, umılmay ma eken? Anav ösip kele jatqan balaña da aytatın aqılıñ osı ma?

Ul: Pustı on büvdet snaçala poryadoçnım çelovekom. Mne kajetsya, oçen mnogıym, daje samım tıytüvlovannım lyudyam ne hvatayet poryadoçnostıy. K çemüv stremiytsya?

Ardager: Alayaq bol dep jatqan eşkim joq. İlgeri umtılp el qatarına kosılsañ, biyik abıroy men дәre- jege qol jetkizseñ, ata-ananı sıylasañ, jaqsılarmen sıylassañ, adamgerşilik te, adaldıq ta sonımen kelmey me eken? Onıñ basqa bir oquvı bar ma?

Urı: (Tekke otıruvdan jalıqqanday sözge aralasıp). Şırağım, äkeñ durıs aytıp otır. Ata-ananı sıylav kerek. Onsız bolmaydı ğoy...

Ardager: (Üyde tağı bir adamnıñ otırğanı esine jaña tuvskendey, jalt qarap). Şını sol, bäri de otba- sınan bastaladı. Düniyege keldiñ eken, mal tap, üy işiñdi asıra. Mınav da (uvrığa qarap) jetiskennen üyge tüsip...

Urı (Sasqalaqtap ardagerdiñ sözün bölyo). Oybay, aqsa- qal, munıñız ne?!

Ardager: (abırjıp). Oybay, keşir, şırağım. Aytpaqşı, sen slesar ekensiñ ğoy... İyä. Otbasındağı javapsızdıq sosın basqa da ülken javapsızdıqtarğa ulasadı. Bul men tapqan jañalık, emes, burınnan belgili närse.

Ul: Otbasınan da biyik uğımdar bar.

Ardager: Bar bolsa, bar şıǵar, biraq olardı otba- sına qarsı qoyudıñ qajeti qanşa? Jer betinde jaqsı- lıq ornatuv jeke adamnıñ şaruvası ma eken? Ol üşin ävlet bolıp, qavım bolıp küresedi. İrgeli otbası da son- day negizgi mürattardıñ biri. Eger bir danışpan ömirge kelse, ol da sol ävlettiñ eñbegi. Eşkim kökten tüspeydi. Meniñ äkem, men sekildi belgili ğalım bolğan joq, lava- zımdı qızmetker bolğan joq, qatardağı qarapayım şaruvanıñ biri edi. Biraq joqsılıqta jürse de, osı şañı- raktıñ negizin saldı. Täñiri aldındağı javapkershilikti sezinüvi menen artıq edi. Men bar bolğanı sonıñ isin jal- ğastırdım. Al sen, joǵarğı bilimdi, älemdik örkeniyettiñ damuvına pikir ayta alatın, zamannıñ parqı men narqın sol savatı joq atañnan da, tipti menen de artıq payım- day alatın, mına sen sol şañıraqtı talqandap otır- sıñ ğoy. Osı ma şıqqan biyigiñ?

Ul: Bul arada bilimniñ de, aqıldıñ da qatısı şa- malı. Nesçaste mojet slüvçıytsya s lyubım.

Ardager: Ras. Biraq bul kökten tüsken baqıtsız- dıq emes qoy. Ekeviñ qoldan jasap otırşıñdar ğoy. Jäne buğan eñ birinşi kinäli öziñsiñ. Üydiñ işki şaruvasına qaramadıñ, bala tärbiyesinde şaruvañ bolğan joq, işip jürdiñ, qoy degen aqıldı tıñdamadıñ, özimşilsıñ. Özimdiki ğana durıs degen adam qaytip özgelermen til ta- bısa aladı? Keliñsegiñ bizdi, äsirese, şeşeñdi köp renjitti, biraq qazır sonı qorǵavğa tuvra kelip otır. Öytkeni üy iyesi sen bolğannan keyin, otbasınıñ aman- dıǵın saqtav seniñ mindetiñ.

Ul: (Izalanıp). Da, priznayus, ya ıydiyot. İ sootvet stvenno postuvpkıy moy po-ıydiyotski. Tak çto s menya vzyatki gladki.

Ardager: (uvlına tesile qarap, renişpen basın şay qap). Jetisken ekensiñ. Bar javapkerşilikten iydiyot bo- lıp qütılğıñ kep otırsa? Söytip qütılğannan seniñ otbasıñnıñ probleması şeşile me?

Ul: Papa, meniñ otbasımnıñ probleması şeşilgen. Tolko so znakom mıynüvs. Vse! Ruvhnuvlo. Uvje ne iymeyet znaçeniyya kto bolşe vıynovat? Mı prosto razniye lyudiy, raznogo mıyroponiymanıyya. Ona hoçet, çtobı ya zanıymal so- lıydnüvyu doljnost ıy zarabatıval horoşo. Boliye niyçe - go ne nado. A kak vozmojno v etom obşçestve realizovat sebya, priy etom sohranyaya svoyu poryadotoçnost? Esliy bı uv menya ne bılo svozey jıyznennoy poziytsiyiy, esliy bı ya bıł sposoben lğat, podhalıymniyçat, to, naverno, mojno bı koye - çego dobiytsya. No tı je sam mne postoyanno vdal- blyıval v golovuv, çto etogo nelzya delat.

Ardager: (Beybit ünmen). Aytqanıñ ras. Biraq ömir degen öte kürdeli norse. Bir ğana priyntsiypen ömir sürüv öte qıyın, bälkim mümkin de emes. Mäselen, ömirde «jeñis — tek mıqtılardıñ eñisi» dep, nemese «qoğamnıñ törinde şın jaqsılar ğana otradı» dep ayta alasıñ ba? Joq. Kerisinşe alayaqtar, ekijüzdiler, ötirikşiler jeñiske köbirek jetedi. unasa da, unamasa da — şındıq osı. Endi osınıñ sebebin ädiletsiz qoğamnan korip otıra berüv jetkilikti dep oylaysıñ ba? Qay qoğamda bolsañ da, kü- reskennen keyin, jeñüv — mindetiñ. Endeşe kinäniñ ülkeni sol jaqsılarıñnıñ özderinde jatır. Birevi — ıykemsiz, birevi — qılıqsız. Äytevir, özimen-özi jürgen birevler. Here senen qabileti artıq emes talay jigitterdiñ jolı bolğış? Öytkeni olardıñ jurtpen til tabısa alatın qasiyetteri bar. Olardıñ artıqşılığı — ömirge, adamğa keşirimmen qaray alatındığı. Al sende jalañ qılış- tıq basım — kemşilikti keşire almaysıñ, sodan keyin kisikiyiktenip köpşilikten avlaq jüresiñ. Al eger sol köpşilikke säl joğarıdan qarap, olardı tabiyğiy kemşilikterimen qabıldap, tipti sol üşin özderin ayay bilseñ, kemşiligin bile tura, olarmen birge ömir sürüvge bolar edi.

Meniñ de jalañ qılış kezderim bolğan, sodan azap şektim. Sol azaptı seniñ de bastan keşkeniñdi qalamas edim. Tobır dep köpşilikten qaşuvdıñ qajeti joq. Kemşilik — бүkil adamzatqa tän narse. Bavırnıñnıñ, ya balañnıñ boyındağı kemşiligin bilseñ de, sen olardan beze almaysıñ ğoy. Basqalarğa da bavırnıñday qarasañ, olardı da, qateligine qaramay, keşirüvge, jaqsı körüvge boladı.

Ul: Al keşirdik. Sodan koğam özgere qala ma?

Ardager:Şırağım av, endi qoğam unamadı dep bükil ömirimizdi toqtatıp qoyamız ba? Budan da jaman za- man bolğan, sonda da adamdar tirlilik etip, ösip-öngen. Äri beriden soñ, seniñ otbasıñnıñ şaruvası da osı qoğam- niñ problemasına jatpay ma? Ekinşiden, üş adamnan turatın kip-kişkentay otbasıña iye bola almay otırıp, bükil qoğamdı sınağan nelerindi alğan.

Ulı: Ya ne duvmayu, çto dlya togo çtobi kriytiykovat obşçestvo, snaçalo nado obyazatelno navestiy poryadok v sobstvennoy seme. Lyuboy ıymeyet pravo vırajat svoye mneniye o tom, çto proıyshodiyt vokruvg, nesmotrya na svoiy liyçniye problemı.

Ardager: Äy, aynalayın, men senimen sayasıy aytıs- ta otırğan joqpın. Kimdi sınaymın deseñ de, öz erkiñ. Men ana nemeremniñ tağdırın aytıp otırmın. Seniñ türiñ mınav - öz problemañnan artılmay jürgen. Onda qanday baqıttı balalıq şaq boluvı mümkin?

Ulı: Balağa bärin aytığı túsindirdim. Emüv teper samomuv nuvjno sdelat vıvod ıy vıbor ıyz etoy sıytüvatsiyiy.

Ardager: Endi özderiñniñ bılıqtarıña balanı aralastıruv qalıp edi.

Ulı: Detiy doljní çuvstvot realnost, a ne jiyt iylyuzornım, jelayemım predstavleniyem. Hvatıyt togo, çto mı jilyiy v uvsluviyyah splošnogo vranya, s veroy — jıyzn prekrasna, obşçestvo ıdealno, rodiyteliy bezüvp - reçni. A çto vışlo ıyz etogo samoobmana? Mı bıliy ne gotovı k suvrovoy pravde jıyzniy iy postoyanno proıygrı- valıy v borbe za vijiyvaniye. Esliy vot tak büvdet pro- doljatsya, priydet eşçe odno bezpomoşçnoye, bezliykoye pokoleniye, nesposobnoye zaşçıyşçat mıy sebya, mıy drüvghıh.. Etogo lıy hotiyte?

Ardager: Senderdi jalğan senimge tärbiyelegen eşkim joq. Kerisiniye, üydiñ tärbiyesin mensinbey, köşeden ülgı alğan özderiñ şığar. Ata-ananıñ aytqanın bäledey körip, bärin de özimiz şeşemiz, özimiz jasaymız degen özimşil qiyyalmen äveyilenip jürip ediñder. Sol bostandıqtan ne taptıñdar? Jaraydı, tipti tapqan da şığarsıñdar, biraq adamgerşilik qayda, perzenttik parız qayda? Ol ekevinsiz senderdiñ aqıl-bilimderiñnen ne mağına qaladı? Sırt közge men kezinde lavazım ıyesi bolğan äygili ğalım, ar- manına jetken adam sekildi körinüvim mümkin. Biraq me- nen sorlı kim bar?.. (Äri qaray aytсам ba, aytpasam ba eken degendey oylanıp) Kempiri ölgen, bala öz betimen ket ken, aydaladağı bir şäkirtiniñ bağuvında ölmeşiniñ künin körip otırğan şalmın desem, jurtt sener me eken mağan? Äkeni osınday jağdayğa qaldıruvdı da men üyrettim be? Men tipti munı da keşirer edim, biraq seniñ şeşeñe jasa- ğan qiyanatıñdı keşirüvge şamam joq. Anañdı kisi ğurlı

körmediñ, sıylamadiñ. Äyelindi jaqtap, jüz jirtısıp, bölünip kettinder. Şeşeñ seniñ üvayımşçnan öldi. Söytip jürüp, renjigen kezde nazarım tiyip kete me dep: «Alla tağa- la, jalğızımdı saqtay gör! Qayıtıp aldım renişimdi», — dep qudayğa jalbarınüvmen ketti. (Davsı buvzılıp, qalta- sınan oramalın alıp, közin sürtedi).

Urı: (Ülga qarap, basın iyıayqap). Apırmay, şırağım- ay, üyat bolğan eken.

Onıñ sözine Ardager de, Ülı da män bermeydi.

Ardager: (Sözin jalgap). Adamğa şarasızdıq ne istetpeydi. Seniñ boyıñdağı jat minezge amalı tavsılğan şeşeñ äldebir köripkel kempirge bal aştırdı. Kempir seni birevler duvalağan dep taptı. Sodan keyin duvanı ketirem dep bir ay boyı älgı kempirdiñ soñında jürdi. Kempir duvanı joydım dedi, biraq odan eşteñe özgergen joq. Şeşeñ däriger adam, baqsı-balgerge senbeytin. Biraq qoldan eşteñe kelmegen soñ, äytevir birdeñege senüv qajet boldı. Minekiy, şırağım, sırt közge kisi qızıqqanday, meymanası tasqan şañıraq sekildi köringen şığarmız, biraq şın mäninde berekesi ketken, irgesi şayqalğan otbası boldıq. Sırtımız bütün, işimiz tütün edi...

Äñgime tıgırıqqa tirelgendey Ardager de, Ülı da, tipti ürı da tömen qarap otırıp qaladı.

Osı kezde bölmege köleñkedey sırgıy jıljıp qara jamılğan äyel — şeşesiniñ aruvağı kiredi.

Qara jamılğan äyel: (Asa jaqındamay). ulım, meniñ sağan degen ökpemniñ qara qazanday bolğanı ras. Biraq qanşa renjitseñ de, senen beze almadım. Öytkeni senen bezüv — özimnen-özim bezüv ekeni belgili. Sen meniñ äri küyinişim, äri süyenişim boldıñ. Küyiniş bolatınıñ, sen salğan uvayımnan men eşqaşanda qutıla almaytınmıp, jazılmaytın dert sekildi; süyeniş bola- tınıñ — qalay bolğanda da, sen meniñ ömirimniñ mağına- sı ediñ. Sensiz men üşin ömirdiñ eşqanday qunı joq. U men baldı kezek urttap, osılay ömir sürdim. Osılay ömirden ozdım. Ökinişim de, ökpem de joq. Ökpe men reniş pendege ğana tän. Al men aruvaqpın. Senderdiñ amandıq- tarıñdı Alladan tilep, jelep-jebep jüremin. Ne isteseñ de, öz erkiñmen iste. Tek taza jür, künäğa batpa. Künäğa batsañ, tilegindi tilevim qıyın boladı.

Otırgandar, ayılğan söz özderine qatısı joqtay, tömen qaragan küyleri tım-tırıs.

Qara jamılğan äyel: (Ardagerge bürılıp). Meni renjitpedim dep sen de ayta almassıñ. Sirä, tirşilikte jäbirlenüv üşin jaralğan jan bolarımın. Biraq köñiliñniñ rıyyasız ekenin bilemin. Endi meniñ qorğansız küyim öziñe köşken sekildi. Ömirden mezi bolsañ, özime kel.

Ardager (İyoyına, biraq tömen qaragan küyi özimen-özi söyleskende). Muniñ ne, báybişem-av!? Here şaqırıp tursıñ? Älde tatar dämimniñ şınimen tavsılğanı ma?

Qara jamlğan äyel: Eşteñe de ayta almaymın. Baqıtsızdıqtıñ köbi ömirge üvaqıtında kel- megennen nemese odan uvaqıtında kete almağannan da bo- ladı. Üliñmen aşıq äñgimege ketken ekensiñ. Aytıspa- sqa amalıñ da joq. Qazir sen oğan bar sırdı aqtarıp, özindi de, meni de iñğaysız jağdayda qaldırarsıñ. Teri, sol da durıs bolar. Tek meni üvayım qılmandar. Meniñ jağdayım senderden jaqsı.

Äyel sırgıy jılıp şığıp ketedi.

Ardager: (Esin jıyganday basın köterip). İyä, şıra- ğım, bavır etimizden jaralıp, ortamızda qağuv körmey ösip, qalayşa jat bolıp ketkeniñe şeşeñ de, men de tüsine almay- aq qoydıq. (Tereñ kürsine dem aladı).

Ulı: Mäsele meniñ jalğız qara basımda emes. Bükil bir urpaq osılay östik. Sender, bağıp- qaqqandarıñ bol- masa, bizge rüvhanıy ülgı boldıñdar dep ayta almas edim. Köşege köbirek jügirgenimiz ras, öytkeni üyden alatın eşteñe bolğan joq. Ürey men qulşılıqtan köz aşpay otırğan otbasında qanday tärbiye boluvı mümkin? Bizdiñ boyımızda äli de özimiz tüşinip bolmağan bir narazı- lıqtıñ uşqımı boldı. Sol narazılıq aytqandı tñ- damavdan bastaldı. Qolımızdan keletin basqa eşteñe de joq edi.

Ardager: Şırağım, qalay deseñ de, ärkimge öziniñ tuvğan uyası qımbat. Onı tärk etip, uşpaqqa jetken eşkimdi körgenim joq.

Ulı: Jazuvşı Lyuis Siynklerdiñ äygili sözi bar: «YA lyublyu Ameriyküv, no ona mne ne nnavytsya» degen. Sol söz bizge de qatıstı. Älginde ğana suhbat bergende ispen ülgı boluv kerek dep jatırsıñ. Al özderiñ bizge ispen ülgı boldıñdar ma? Eliñdi süy, jeriñdi süy, bilim al, adam bol degen jattandı aqıl kimge kerek? Özderiñnen basqa eşkim sonı bilmeydi dep oylaysızdar ma? Jağımpaz otırıp aladı da, özgelerge jağımıyaz bolmañdar deydi. Nemese urı turıp, «urlıq qılmañdar» deydi. Onı kim orındaydı? Jäne onı talap etüvge älgilerdiñ qanday haqısı bar?

Ardager: Jağımpaz da, urı da barlıq uvaqıtta bolğan jāne bola da beredi. Körgisi kelgen adamğa sol uvaqıtta da jaqsı jandar bolğan. Körgisi kelmegen adam- ğa qaşanda bāri jaman.

Ulı: Bizdiñ körgenimiz — sender. Aytqandı asıra orındap, şaş al dese bas aluv arqılı mansap jasap, muratqa jettiñder. Öziñ jamandap otırğan sayasattıñ soylım soqtıñdar. Senderdiñ bir kezde jaqsı degenderiñ qazir jaman bolıp şıqtı, kerisinşe jaman degenderiñ

jaqsı bolıp jatır. Senderdiñ sol sözderiñe sengende, biz bugün tipti dalada qalğanday ekenbiz. Qayta sonıñ bärine senimsizdikpen qaravğa äser etken köşege raqmet.

Ardager: Senderdiñ körgenderiñnen bizdiñ körgenimiz jaqsı bolıp pa? Bizdiñ de aldımızda — zamannan jeñilgen urpaq turdı. Jeñilse, jamandığınan emes, zaman özinen mıqtı bolğan soñ, jeñildi. Oğan ne istey alasıñ? So- ğısta da şeginetin kezde ilgeri umtıluvdiñ qajeti joq. Narazılıqtı ünsizdikpen de bildiretin kez boladı. Eger sender bugün köp zattı aşıq ayta bastasañdar, ol eñ al- dimen zamanniñ jumsarğanı.

Ulı: Biraq sol zamanda da öziniñ mansabı men ataq дәrejesin sanalı türde qurban etip, narazılığın aşıq bildirgen neken-sayaq adamdar boldı ğoy. Adam özi küres- pese, zaman qalay tüzeledi? Özinsn-özi tüzsle me?

Ardager: Neken-sayaq boldı. Ol tek erlik degen uğımniñ birjola umıtılıp ketpey, sanada saqtaluvı üşin qajet boldı. Odan eşqanday nätiyje şıqqayı- nın sonı jasağan adamniñ özi de biletin. Al nätiyje bermeytin isti jappay qaytalay bergennen eş mağına joq.

Ulı: Mağına joq degenşe, şamamız kelmedi, qorıq- tıq demeysiñder me?

Ardager: İyä, qorıqtıq. Qorıqpaytın pende bar ma? Keñes ökimeti kezindegi quvğın- sürginniñ ne ekenin bilmey turıp, tariyhqa törelük aytqılarıñ keledi. 1937 jıl men 38 jıldıñ aralığında Sovet odağında 360 mıñday adam atılğan eken. Yağni bir jıl boyına künine miñ adamnan atılğan. Osınday kezde jan saqtavdan bas- qa qanday äreket boluvı mümkün?

Ulı: Men дәл sol kezde nege erlik jasamadıñ dep otırğam joq. Mäsele — ömirlik pozitsiyyada. Birese sol zamannan bas tarta almaymın deysiñ, birese sınağan bo- lasıñ - qay sözderiñe senüvge boladı. Opredeliytes, radiy Boga. Esliy hotiye iydealiyziyrovat revolyutsiyyu, ostavay- tes s revolyutsiyey. Tolko ne vvodiyte v zabluvjeniye druv- giyh svoiyimiy zapuvtannimiy pozitsiyyamiy.

Ardager: Qarağım-av, jurttiñ basın qatırıp jürgen biz be, älde kim boların äli bilmey jürgen özderiñ be? Jurtti revolyutsiyyamen qorqıtuvdiñ qajeti joq. Töñkeristi jasaytın halıqtıñ aşuv-ızası. Tutas bir ulttıñ aşuvızası muhiyttiñ davılı sekildi, iygerüvi qiyın düley küş. Sondıqtan dükenderdi sındırıp, maşinalardı örtep, şın mäninde, älevmettik мәseleni kötergen sayasıy demonstratsiyyalardı qılmıstı äreketterge ulastır- tın jat pıyğıldı küşter sekildi sayasıy radiykalıyster men alayaqtar da revolyutsiyyanı öz müddelerine paydalanatını anıq.

Ul: Qalay deseñ de, revolyutsıyya — qantögis. Sol qanttögisti murat tutqan tutas bir urpaq düniyege keldi. Olar da qantögissiz otıra almaytın edi. Sondıqtan birin- biri qurtuvğa kiristi.

Ardager: Revolyutsıyyağa kinäli olar emes, olar qaqtı- ğıstıñ qurbandarı. Al qandı köteriliske eñ birinşi kinäli adam — sol eldiñ başsısı ğana. Birevdiñ sözi bar, atı esimde joq: «Revolyutsıyya bir toptıñ aqlınıñ artıqtığınan emes, ekinşi toptıñ büldirgen isiniñ şamadan tıs köptiginen boladı» degen. Sondıqtan, men aytar edim, ekinşi jaqtıñ büldirgeni azaymay turğanda, revo- lyutsıyyanıñ özektiligi äli de joyılmaq emes. Öz müddesi üşin kürese almaytın halıq jündevge jaqsı. Biylevşilerdiñ jürtti qorqıtıp, revolyutsıyyadan qubıjıq jasaytını da sodan.

Ul: Biylevşilerde meniñ şaruvam joq. Olardıñ qay kezde de bir-birinen ayırmaşılığı şamalı. Äñgime özderin halıqtıñ janaşırımız dep sendiretin zıyyalı- lar tuvralı. Onıy vseгда predavalıy, ne tolko svoıy jıyz- nennis priyntsıypı, no ıy iyntsırsı natsııy. Eto mojno do- kazat v lyuboye vremya. A mı po staroy priyvıçke tseplyaem- sya za ıyh priyırakıy. Vse horoşıy — ıy te, kto plyasal pod bolşeviystskuvyu duvdıy, ıy te, kto lıyoblyudnıyçal tıyanuv, ıy te, kto borolsya protıyv rejıyma. Vot takaya vseıadnost. Basımızdıñ işi tolğan — qoyırpaq. Sol qoyırpaqtı jasap bergen — sender.

Ardager: Bizdiñ sanamız qoyırpaq bolsa, zamanı- mız sonday boldı. Al tävelsizbiz dep jürgen senderge ne joq? Sol qoyırpaqtan arılma dep senderdi birev zor- ladı ma?

Ul: Meniñ öz basımda ol qoyırpaqtıñ joq ekeni belgili. Men senderden bizge jetken muranı aytıp otır- mın. Qoğamdıq sanadağı bügingi kemşilik kökten tüsken joq. Bärine kinäli - özderiñsiñder.

Ardager: Bizdiñ kezimizde ömir sürseñder, senderdiñ qalay sayrağandarıñdı körer edim. Belgili bir qoğamda qızmet qılğannan keyin, sol qoğamniñ tegerişi bolmay jüre almaysıñ. Minberge şığıp alıp sayraytın qızıl sözdiñ keregi ne? Biz de sol jüyede jürgen soñ, tapsırmanı orındavğa mäjbür boldıq. Ol tapsırmalar, biz orındamasaq ta, bäribir orındalatın edi.

Ul: Adam öltirip jatqan jendet te tapsırmanı orın- dap turmın dep aqtaluvı mümkün.

Ardager: Men jendet emespin.

Ul: Endeşe tapsırmanı orındadım dep aqtalma. Üstemdigi zor biylik tusında neşe türlü tapsırmalar bo- luvı mümkün. Sonıñ bärin orınday bergen adam kim bo- lıp şığadı?

Ardager: Öziñ oylaşı, mına zamanda mämilesiz ömir sürüv mümkin be? Tipti öziñniñ otbasında da mämilesiz ömir süre almaysıñ. Men orındasam, özimniñ qoğamdıq qızmetime say is jasadım. Onı qay kezde bolsa da jasar edim. (Oylanıp). Adamniñ qoğam aldındağı borışı belgili bir kezeñderge baylanıstı. El tağdıırı bir adam- niñ sol sättegi äreketine tirelip turğan bolsa, esti adam öziñniñ tarihiy mıyssiyyasın seziniپ, qalıptan tıs qayrat- pen qurbandıqqa baruvı mümkin. Öytkeni ol, eñ aldı- men, osı sätti täñiri öziñniñ aldına ädeyi tosıp turğanın añğaradı. Eger ol äreketke barmasa, özine jükiyelgen tarihiy mıyssiyyanıñ aldında satqandıq bolatının da sezedi. Erliktiñ sebep-saldarın osılay da tüsindirüvge boladı. Biraq bul iydeyamen basqa künderi ömir sürüv mümkin emes. Onda öz ömiriñdi öziñ küyretüviñ mümkin. Öytkeni seniñ äreketiñdi aqtaytın tarihiy amanat joq. Nätiye bermeytin, özin özi aqtamaytın äreket — tağı da aytamın, mağına- sızdıqqa äkeledi.

Ulı: Opyat-takiy samoopravdaniye. Lyuboy obivatel, jiyvüvşçıyy tolko svriymiy semeynimiy iynteresamıy, mojet skazat podobnuvyu tyraduv.

Ardager: Otbasınıñ javapkerşiligin tek pendeşiliktiñ enşisi dep kim ayttı sağan? Quday seni jariq dünüyege ömir sürsin, ösip-önsin dep jarattı. Ösip- önüv üşin urpağındı jetkizüviñ kerek. Endeşe, bala-şa- ğañdı bağıp-qağuv, jetkizüv — täñiriniñ tapsırmasın orın- dav bolıp tabıladı. (Pavza). Sol kezde özimmen basqanı oylamay, ataqqumarlıqqa basıp, paydası joq bolsa da, tävekel dep, küreske şıǵıp közimdi qurtsam, kim biledi, tük bitirmesem de, bügingi künde avızǵa iligip, köp dürmektiñ işinde jürüvim de mümkin edi. Biraq ömirde ataq- tan da qımbat närseler bar.

Ulı: Esliy tı deystviytelno borolsya s nespravedliy- vostyu iy pojertvoval svoey jıyznyu, ya bı toboy ıyskren- no gordıylsya.

Ardager: Nemene meniñ ölgenim kerek pe edi?

Ulı: (Pavza). Ne znayu...

Urı: (İyioşına). Şırağım-av, munıñ ne? Mına dünüys- de tiri äkege ne jetüvşi edi? Ölgeni nesi? Quday saqta- sın...

Ardager: Tunjırap oylanıp otırıp qaladı. Ürı oniñ betine üñile qarap, qiynalıp otırğanın sezgendey, däri- därmekter turğan üstelge jügirip barıp, älbir suyıq dāriñi staqanğa tamşılalıp quya bastaydı. Odan keyin üstine bolması suv quyıp, Ardagerge alıp keledi.

Urı: Aqsaqal, mınav jay valokordıyn ğoy, añgi- meleriñiz avırlav bolıp tur, işip jiberiñizşi. (Söylemey türa türiñiz degendey, Ülga qarap, qolın köterip belgi beredi).

Ardager dərini işip, uvnatpaganday tujırınıñqırap, staqandı üstelge qoyadı.

Ardager: (Älden vaqıtta). Ras, biz jaqsı qazaq bola almadıq. Zaman jaman boldı ma, älde zamanğa küylep biz jaman boldıq pa — qalay deseñ de, odan bizdiñ qünımız artayın dep turğan joq. Biraq qanday bolsaq ta, qazaq ekenimiz anıq. Al bizdi iske alğısız qılıp otırğan — mına sender tipti qazaq emessiñder ğoy. Türiñe nege qaramaysıñ? Bir sözdi qazaqşa aytsañ, eki söziñ orıssa. Kimge kinä artqandaysıñdar?

Ulı: Oğan da sen kinälisiñ. Men orıs mektebine özim barğam joq. Aparğan — sen.

Ardager: Orıs mektebine barğanniñ bəri şüldirlep ketken joq. Sanası barlardıñ bəri öz üyirin tavıp ja- tır. Şın qazaq bolğıñ kelse, seniñ joliñdı bögegen birev bar ma?

Ulı: Esliy ya ne sovsem dostatoçno vladeyu rodnım yazıkom, eta problema v priyntsiipe razreşiyıma, kak govoriytsya, delo najiyvnoye. A vaşy problemı, mne kajetsya, namnogo tragiçneye, çem naşy.

Ardager: (Tırs etip). Qazaqta mätel bar: «Qırıqqa kelgende dombıra üyrenip, aqiyretke barğanda şertemisiñ» degen. Osı kezge deyin jarıtıp üyrenbegen tildi endi jetistirem dep oylaysıñdar ma? Sender özi neğilğan urpaqsıñdar? Özderiñe deyingi eşkim unamaydı, qoğam keleñsiz, ata-ana qajetsiz. Endi kimge sonda opa bere ala- sıñdar? Eşkimdi jaqsı körmey, otandı qalay jaqsı körüvge boladı? Bos söz ğoy aytıp otırğaniñ. Otan degen äşeyin ğana soz emes, ol da tiri adamdardan turatın qavım emes pe? Özgelerdi kinälavdan oñay zat joq. Eger aqlıñ bolsa, öz tağdırıña aldımın öziñdi kinäla.

Ulı: (Oylap). Vozmojno, tı prav. V semeynom plane ya vıynovat pered vamıy. Ne skroyu, moye detstvo bilo şçastliyvoye. Dlya menya samiye lüvçşiyeye lyudiy na zemle, kotorıye ne podlejat obsuvjdeniyıy, bıliy moyı rodiyteliy. No ya stal vzroslet, stal razbıyratsya çto ploho, çto horoşo, ıy çto moyı rodiyteliy horoşıy tolko dlya menya, a ne dlya vseh. Çto kasayetsya moyego ottorjeniyıya ot doma, to... ya doljen priyznatsya, çto tı, kak duvhovniy nastavniyk, mne stal neiynteresnim. (Urı buvgan añrayıp, «aytıp otırğaniñ duvrıs emes qoy» degendey basın şayqaydı).Tı vnuşal mne nıykogda ne rıyskovat v jıyzniy. YA pod etiyım vliyyaniyem vı- ros robkıym, truvslıyım. Tı ne mog otvetiyt mne na te voprosı, kotorıye menya volnovalıy; ne smog menya zaşçıy- tıyt ot togo odiynoçestva, kotoroye ya ıyspıtıval. YA sıylno perejıyval stanovleniye svoeyo «Ya». Menya dolgo ne pokıy- dalo çuvvstvo nevverennostıy. Mne pokazalos, çto ya çelovek Bogom obiyyeniyy, nıy na çto nesposobniy. Şçıytal sebya poteryannım. No ya otçayanno borolsya, çtobı vozmes tıyt svoyu bezdarnost hotya bı truvdolyubiyem iyliy

znaniy- em. Çem bolıpe ya pogruvjalsya v znaniye, tem bolşe otde- lyalsya ot tebya. IY v odiyn prekrasnyı den ponyal, çto po miyrooşçüvşçeniyyu, po jıyzennoy poziytsiyiy, mı s toboy raz- niye lyudıy raznogo pokoleniyya, hotya tı mne otets. IY vse naçalos s etogo. Duvmayu, v etom tı sam bolşe vıynovat, çem ya... Uvmenya poyaviylos jelaniye üvbiyt tebya v sebe (buvgan şoşına qaragan urıga burılıp), nev pryamom smısle, koneçno, (äkesine qayta burılıp) çtobı stat samostoya- telnoy lıyçnostyu. Potomuv çto tı postoyanno podavlyal moyu volyu svoıym ottsovskıym polojeniyem. A ya stremiyhsya k svobode. Razve eto ne estestvenno? Seyças uv menya ta- koye sostoyaniye, çto ya ne moguv s toboy vossoyediyniytsya, nıyt, kotoraya svyazıvala nas, oborvana. Iynogda vo sne vıyjüv svoye detstvo, gde postoyanno teryayu tebya ıy ne moguv naytıy. Kogda prosıpayus, menya odolevayet straşnaya toska ıy bezıshodnost... Vot takova moya suvdba, v kotoroy moješ viyniyt menya skolko uvgodno.

Ardager: Öz janiñniñ tereñine batkan sayın, ärkimniñ mañdayına jazılğan bir jalğızdıqtıts bar ekenin añğararıñ anıq. Aqıldan azap şekseñ, ol — öziñniñ talayıñ. Oğan äkeni kinälavdıñ qajeti joq. Eger sağan rüvhanıy ustaz bolüvğa örem jstpey jatsa, ol da zandı näirse. Biraq äkeni danışpan bolğanı üşin emes, äke bolğanı üşin ğana qadirleydi... Ras, äkeniñ jaqsı atağı balağa maqtanış ekeni belgili. Biraq ataq degen kürdeli uğım. Belgili bir üvaqıttan, zamannan qol üzgennen keyin, uğım özgere bastaydı. Öz zamanında paydasız bolğan ister de, keyingi zamanniñ müddesine säykes kelgende, qulpı- rıp, jaña sıypatqa, jaña mağınağa ıye boladı. Kezinde Qıtay qorğanı sol zamandardağı ataqqumar ıymperator- lardıñ astamşıl jobalarimen salınıp, san ğasır bo- yına sldi tytıqtatıp, qayırşılıqqa jetkizgeni, san ret halıqtıñ aşuv-ızasın tuvdırıp, qaruvlı köterilisterge äkelgeni tariyhtan belgili. Eñ ğajabı qorğan eşqaşan da Qıtaydı sırtqı javlardan qorğağan emes. Mülde beker salınğan, ölşevsiz şığınğa batırğan paydasız, qayır- sız eñbek boldı. Biraq paydasız qurılıs bolsa da, keyin zaman özgerip, urpaqtar avısqannan keyin, бүkil azap pen şığın, halıqtıñ qasireti birte-birte umıtılıp, bugün de sol qorğan бүkil qıtay eliniñ maqtanışına, tüvriystik obekt retinde tabıs közine aynalıp otır. Bügingi halıq osını ğana moyındaydı. Al tereñirek üñilseñ, aqıyqatı älgindey. Tariyhtıñ paradoksı degen osı. Sondıqtan ömirge tereñirek qarağanniñ bötendigi joq. Köptiñ ädeti belgili — ömirdi aq jäne qara degen eki-aq tüспен körüvge qumar. Al şın mäninde, ömir, aq pen qaraniñ sırtında, osı eki tüstiñ arasın qosatın qıruvar boyauvdan turatını belgili.

Ul: (Tereň kürsinip). Osı aytqandarıñnıñ bärine de qosılamın. Men üşin de ataq-dañq — murat emes. Meniñ janımdı jegidey jep jürgen närse basqa. (Pavza). Äkeniñ bala üşin qımbat ekenin eşkim de joqqa şığara almas. Biraq odan äke ne istese de, tipti qılmısqa barsa da, jaq- sı atı özgermeydi degen uğım tuvmaytın şıgar. Äkeniñ jamanatı — bala üşin qara jerdey avır. Öytkeni ol sen üşin бүkil izgilik pen adamgerşiliktiñ ülgisi bolıp sana- ladı. Eger ol sağan naşar qırımen körinetin bolsa, ja- niña jazılmaytın jaraqat tüsedı... Men seni qudayday kördim. Seniñ kitaptarıñdı oqıp erjettim. Äsirese, 37—38- jıldarı atılıp ketken üzeñgiles äriptesiñ, öziñniñ aytuvıñşa, jaqın dosıñ tuvralı jazğandarıñ şınayı dostıqtıñ, rıyyasız kisiliktiñ belgisindey körinetin. Osınday bir mamırajay tirşiligim bir küni tas- talqan boldı... (Äri qaray aytuvğa batılı barmaganday uvnsiz qaladı. Kuvrsinip). Ol kezde repressiyya taqırıbına qalam tartıp jürgen kezim. KGB-dan ruqsat qağaz alıp, eki ap- taday sottalğan, atılğan adamdarğa baylanıstı qujat- tardı aqtardım. Zamannıñ qataldığı men pendeniñ sat- qındıǵın közimmen körgendey boldım. Jerdi oyıp jibererdey şirenip jürgen bügingi közi tiri talay jaqsı- lardıñ opasız äreketterin äşkereleytin qujattardı körıp, jüregim aynıdı. Äytse de, bulardıñ bärine şı- damdılıq tanıttım. Onıñ üstine, ömirdiñ şın beynesin, tariyhtıñ aqıyqatın aştım degen oymen özimdi-özim jubat- qanday boldım. Biraq odan keyin özimdi-özim jubatuvğa şamam kelmey qaldı. Men jañağı jaqın dosıñdı ayıp- tağan adamdardıñ işinen seniñ de qoliñdı kördim. (Ardager selk etkendey bolıp Ülına qaraydı. Ürı da añta- rıla Ülga qarap, odan keyin, ras pa degendey suvıavlı juvzben Ardagerge qarap qalğan). Şınımdı aysam, odan keyin ne bolğanımdı bilmeymin. Tipti äri qaray ne istep, ne qoy- ğanımdı esimde joq... Buvd proklyat tot den kogda ya zaşel v arhiyv KGB... (Ulı qabırğaga betin buvrıp, teris qarap uvnsiz tuvr. Ardager de, Ürı da uvnsiz). Ne znayu kogda teper buvdıv uvmeret, no odiyn raz ya uvje üvmer... Razve mojno tak podlo postüvpiyt? Tı je posvyatiyl emüv ne odno desyatiyle- tiye svoyey jıyzniy. Skolko knıyg napıysal o ego tvorçestve iy jıyzniy... Nevjeliy vse eto bilo neiyskrenno? (Üldiñ tüvrinde — qasiret, Ardagerdiñ tüvrinde — abırjuv, al Ürıniñ tüvrinde — tüsinbestik pen tañırqav. Ardager qiynalıp kaba- gın şıtqanda, Ürı jüvgirip telefonniñ qasına kelip, dıys- kasın aynaldıra bastaydı)

Urı: Allo, allo, skoraya pomoşç pa? Tölebayeva, 37, 16-päter. Qart kisi, jürek priystüvpi. Tezirek keliñizder. (Trupkanı qoyıp, Ardagerge qaraydı).

Ardager: Nesine şaqırttıñ, ävre qılıp?

Uri: Oybay, aqsaqal, mına äñgimeleriñizge siz tügili meniñ jüregim şıdamay jatır. Köp bolsa, qayıp keter.

Ardager: (Tereñ dem alıp, kuvrsinip, Ülina qaraydı). Aqırı äñgime bastalğan eken, oqıyğanı ayağına deyin bil. Seniñ mamañ da sol kisiniñ äyeli bolatın... (Teris qarap türgen ulı jalt burılıp, äkesiniñ jüvzine tesile qarışdı). Ol kezdegi basqa tüsken ulı nävbetti qazirdiñ özinde tolıq tanıp bilüv oñay şaruva emes. Adam öz isine javap bere almaytın bir jağdaydıñ bolğanı anıq. Men öz qateligimnen qaşıp qutıla almaytınımdı bilemin. Biraq qılış üstinde sert jürmeydi degen söz bar. Ajal töngen sotterde kez kelgen adamnıñ aman qaluv üşin amal-ayla qoldanuvğa haqısı bar. Borağan oqtıñ işinde say-saydıñ işimen jan saqtay qaşqan adamdı kinälav mümkün emes... Äriyne, üstirt qarağan adamğa bäri op-oñay sekildi körinüvi mümkün: onıñ ustaluvına sebepşi boldım, sodan keyin äyelin aldım, artınan ol tuvralı kitap jazıp, kinämdı juvmaq boldım degen sekildi... Biraq men bul oqıyğağa basqaşa qaraymın. Men ol üşin qolımnan keletin şa- ruvanıñ bärin istedim. Jalğız ulımız — sağan sonıñ atın berdik. Özimniñ şığarmaşılığımniñ basım böligin — jartı ğumırımıdı soğan arnadım. Onıñ mürasınıñ ölmevine sebepşi boldım. Al onıñ ömirin saqtap qaluv meniñ qolımda emes edi. Qağazğa qol qoyu, ol äşeyin for- maldı närse bolatın. Mäsele äldeqaşan şeşilgen, men qol qoymağannan eşteñe özgermeytin. Tek men de birge ketetin edim. Talay qol qoymağandardıñ tağdırı qalay bolğanın közimizben kördik. Sondıqtan men, mañdayğa daq bolatın, biraq nätiyje beretin osı joldı tandadım. Sol tustı jaqsılap zerteseñ, süttен aq, suvdan taza eşkim de joq. Zamannıñ qataldığı adamıy mümkindikten qan- şalıqtı joğarı bolğanın sodan bile ber. Halıq javla- rınıñ äyelderi de tutqınğa alınatın. Seniñ anandı men bürınnan jaqsı körüvşi edim. Sondıqtan onı saqtap qaluvğa bar janımdı salğanım ras. Resmıy türde ajıra- süvğa äreñ köndirdim. Könbeytin de edi, men Oğan türmege kezdesüvge barıp, män-jaydı jayıp salıp, aşıq äñgimege ketkennen keyin, osılay boluvına Onıñ özi kömektesti dep aytuvğa boladı. Ölmeytin pende joq. Birevdiñ ajalı oqtan, birevdiki - ottan. Qazaqtıñ mañ- dayına bitken talay tulğalar mert boldı, biraq keyin tariyh şındığı aşılgan kezde olardıñ abıroyları burınğıdan da asqaqtay tüsti. Ölim keyde mäñgilik dañq sıylaydı. Qulager ölmese, biz onı bilmegen de bolar edik. Sondıqtan bar jamanattı köteretin — aman qalğan bizder.

Endeşe tariyhtıñ şın qurbanları bizder bolamız. Ayasañ- dar bizdi ayañdar.

Ulı: Ya razdelyayu tvoyu bol, vozmojno, tı postüvpiyl razuvmno. No mne kajetsya, tı sam ne mojeş otrıytsat, çto eto vse ravno nespravedliyvo po otnoşeniyyu k postra-

davşemüv. «Spravedliyost bez muvdrostiy znaçıyt mnogo, a muvdrost bez spravedliyostiy niyçego ne znaçıyt».

Ardager: Ädiletsizdiki jasavşı men emes, jüye bolatın. Bizder — sonıñ qurbanımız. Onı öltirgen — biylik, mağan da qol qoydırğan — biylik. Biraq qujat bo- yınşa men kinäli bolıp turmın. Onıñ täni, meniñ arım öldi. Qaysınıñ qasireti basım ekenin öziñ payımday ber.

Ulı: Qasiretti jağın tañdağan öziñ emes pe?

Ardager: Eşkim dünyege bosqa kelip, bosqa ketkisi kelmeydi. Meniñ de tındıruvğa tiyisti isterim boldı. Ol üşin tirlik kerek edi. Men tiri qaluvdı tañdadım.

Ulı: Ol qanday is?

Ardager: Öziñmen tağdırı bir jandarğa qızmet etüv... Tekke ölmev. Seniñ anaña stüvden kezimizde ol da, men de birdey söz saldıq. Biraq ol meniñ emes, onıñ mañ- dayına büyirdi. Endi onıñ ömiri ajal avzında turğan- da, seniñ anañdı qutqaruv meniñ negizgi maqsatıma aynal- dı. Mamandı eline alıp ketip, bir jılday nazardan tıs ustavğa tuvra keldi. Atı-jönin özgerttik. Odan keyin turmıs qurdıq. Mamañ mağan qosılğanda Erlan attı eki jasar üli bolatın. Onı meniñ atıma jazdıruvğa tuvra keldi. Burınğı famiyliyada qaluvğa bolmaytın edi. Mamañ da, bala da köp avırdı. Aqırı bir jıldan keyin bala qay- tıs boldı. Şeşeñ ekevimizdiñ aramızda sodan bastap reniştı oqiyğalar jiyi bolıp jürdi. Balanıñ ölimine ara tüsüv mümkün bolmasa da, soğan men jağday jasamağanday, durıstap emdetpegendey, al qaytı bolğannan keyin layıqtı qayğırmağanday körinetinmin.

Esikten köleñkedey sırgıp, tağı da qara jamılean äyel körinedi.

Qara jamılğan äyel (asa jaqındamay). Seniñ balağa jöndep qaramağanıñ ras, otağası. Onı ädeyi istemegen de şığarsıñ, bälkim, böten balağa degen adam- nıñ tabiyğiy minezi bolar — ayta almaymın, biraq meniñ jürek jaramdı jazuv üşin seniñ öz balañday ot pen suvğa tüskeniñdi qalap edim. Oğan seniñ şamañ jetpedi. Sen Onı umıta almadıñ. Pendelik qızğanış jibermedi. Seniñ pendeliğini umıtuv mağan da oñay bolğan joq.

Ardager (Özimen-özi söyleskendey). Perişte emes, pende ekenim ras, birak pendeşilikke barğan künim bar ma, bäybise? Tabiyğiy minezden attap, artıq ıqılas, artıq peyil körsetsem, jalğan, jasandı minez bolıp şığar edi. Al qızğanış deseñ, onıñ da bolğanın jasırmay- mın, biraq sen üşin sonıñ bärin işimde öltirdim emes pe?

Qara jamılğan äyel: Bälkim, solay da şığar, biraq senen bir salqındıq bolmasa, meniñ janım nege qiynaladı? Mınav ul dünyege kelmegende, odan arğı ömirimizdiñ qalay

boların bir Alla biler edi. (Ulına burılıp) Jalğanda körgen jariğım!.. Otbasımızdı üstap qalğan osı ğoy. (Jılısıp şığıp ketedi).

Ardager: (Pavza. Avır kürsinip, balasına qarap). Erlannan keyin tuvğan Nurlan attı ulımız üş jasında üstine kitap söresi qulap qaytı boldı... Pendelik maq- tanışpen osınşa köp kitap jıynağanım özimniñ sorım bolıp şıqtı. Men sol qayğıdan endi eşqaşanda oñala almaspın dep oylap edim. Sen tuvğannan keyin esimizdi jıydıq. Seniñ säbiy keziñdegi qılıqtarıñ biz üşin sar- qılmas baylıq edi. Men issaparğa seniñ kişkentay qol ğabiñdı ala ketetinmin. Sonı ıyiskegen kezde naşaqor- day boyım balqıp, dünüyede menen baqıttı adam joq şıǵar dep oylavşı edim. Mağan sayasat ta, älevmettik tirşiliktiñ qayşılıqtarı da bes tıyınğa qajet bolmay qaldı. Men üşin memlekettik qurılımnıñ qay forma- tsıyyada turğanı, qanday jüyenıñ biylik qurğanı bäribir edi. Seniñ dünüyege kelüviñ ömirime basqaşa mağına berdi. Eger keremet ädil qoğamda ömir sürrip, biraq otbasıñ tozaq bol- sa, onda, bası aşıq, baqıtsızsıñ. Al sağan quday adal jar, süykimdi perzent berip, şañırağındı şattıqqa tol- tırsa, qılmısqa tolı qoğamda ömir sürseñ de, baqıttıñ dämin tatpadım dep ayta almaysıñ. Otbasıñ seniñ ruvhani panaña, qorğaniña aynaladı. Men adamnıñ qoğamda- ğı ornın osılay tüsinemin. (Ava jetpey, alqına bas- taydı).

Ulı: (Şoşına). Papa...

Ardager (Entikken küyi). Pac, biraz uvaqıt turmısımız qiyın boldı. Mamañ avırıp, sen avırıp, onıñ üstine jumıs joq, jumıs bolmağannan keyin, aqşa joq, jan uşırıp, az uvaqıt küzetşi bolıp istegenim bar. Sonda men qattı qiynaldım. Biraq men bäribir baqıttı edim. Sender üşin jügirüv, qiynaluv, senderdi quvantuv meniñ ömirime mazmun äkeldi. Senderdiñ quvanğandarıñdı körüv- den artıq men üşin baqıt joq edi. (Tagı da alqına bas- taydı).

Ulı men Urı jügirip qasına keledi.

Ulı. Papa, sağan söylevge bolmaydı. Tımıştıq kerek.

Ardager: (Bası selkildep, qoldarı qaltırap, qiynala). «Mäveli ağaş mayısqaq» degen. Sen bolğannan keyin men mäveli ağaş edim. Mayıstım, sonıñ arqasında sınba- dım. Bäre de sen üşin. (Kırılday bastaydı)

Ulı: (Jan uşıra aygaylap). Papa! Papa!

Ardager odan sayın selkildep, birdeñe aytqısı keledi, biraq ayta almaydı. ulı ökirip jılap äkesin qüşaqtaydı. Üri üstel üstinen äldebir därini alıp, Ardagerdiñ avzına saladı.

Uri: Şırağım, jılağannan eşteñe önbeydi. Avzına nitregliçtserin saldım. Men qolın uvqalayın, sen basın süyep tur.

Uri Ardagerdiñ savsaqtarın sıypay bastaydı, Ulı basın süyeydi.

Ardager: (Esin jıganday bolıp, qıynala). İyä, bäre de sen üşin. Körgen qorlığım da, kiriptarlığım da... Aqталatın jönim joq, ayıptımın, bilemin.. Biraq meni kinälavğa, basqa bolsa da, seniñ haqıñ joq.

Ulı: (Abdırıp). İyä, haqım joq...

Ardager: (Estiler-estilmes älsiz ünmen). Men seni ösirdim ğoy... Meniñ ayta almağanımdı... endi sen ayt...

Ulı: Men tösindim, papa. Kevdemdi tumşalağan küydirdi oylardı sırtqa şığaruv arqılı qalayda bir tazarıp, adam qalpına tösüvim kerek edi. Biraq işki üvımdı sırtqa şığaram dep, seniñ jüregindi avırtıp, odan da artıq uvayım taptım. Äytse de seniñ jüregiñniñ lüpilin sezdim jäne meni qutqaragın da sol lüpil ekenin sszip turmın. Janıma jıluv kirdi. Qutqaruvşım öziñ sekildisiñ. Quday osını şındıq ete körsin.

Ardager tagı birdeñe aytqısı kelip avzın aşa berip, esinen tanadı. ulı ökirip qayta qūşaqıdaydı. Osı kezde esiktiñ qoñıravı iyıldırıp, Ürı esik aıyladı. İyke «Jedel järdemnen» kelgen aq halattı eki däreriger kiredi.

Ulı (Işqına ayğaylap). Bıstreye! On poteryal sozna- niye.

Därerigerler Ardagerdi eppen köterip, dıyvanga jatqızadı. Sosın kevdesinen solqıldata basıp, dem sala bastaydı. ulı üreyli jüzben äldenege jalbarınganday, işpey kübirlep qarap qalğan. Älden üvaqıtta Ardaagerge jan kirgendey boladı. Däreriger kevde tösınan uvkol saladı. Tagı basqa alğaşqı kömekterin körsetedi.

Uri (Quvana sıbırlap). Esi kirgen sekildi.

Ulı tagı da buvlıgıp jılap jiberedi. Äkesiniñ tiri ekenine kuvanganı da, öziniñ äke jüregin jaralaganına ökiniiyi de bar köz jası.

Uri (Jübata söylep). Şükir de, şırağım. Barlıq bäle — tösınbestikten. Äke men bala, eri men zayıbı, dos pen dos tösınise almay, küyzelip jürgenin körmey jürmiz be? Sen aqırı tösınistiñ ğoy. Joğaltqan äkeñdi tapqan- day boldıñ. Äkeñ öziñniñ işinde ölmese boldı emes pe? İşiñde ölgen jaman...

Därerigerlerdiñ birevi sırtqa şıgıp ketip, zembil alıp keledi. Eki däreriger, Ülı üşevlep Ardagerdi zembilge jatqı- zadı.

Däreriger (Ulına bürılıp). Siz balası bolasız ba? Ulı. İyä.

Däriger. Äkeñizdiñ jağdayı avırlav. Tezirek avruv- hanağa jetkizüv kerek. Jüriniz. Ulı zembildi köterisip, därigerlermen birge sırtqa ıyılı- gıp ketedi. Ürı üyde jalgız qaladı. **Urı** (köremenderge qarap añırıp). Ne bop ketti özi? Mınav üydi aqırında mağan qaldırıp ketti me? (Jan- jagına qarap, oylana) Qoy, «bülingennen büldirgi alma» degen, özderiniñ de berekeleri ketiñkirep qalğan eken, quday ayasın. Men eşteñe de almaymın bul üyden. (Birev qolqalap tuvrganday, basın iiyayqap) Joq, joq! (Kolın bir siltep, ıyılıp ketedi).

Şımıldıq

4. BÖLÜM

“BİZ ÜÇ KİŞİYDİK” VE “ARDAGER” PİYESLERİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI

4.1. “BİZ ÜÇ KİŞİYDİK” PİYESİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI

4.1.1. Şahıs Kadrosu

Tablo 9. “Biz Üç Kişiydik” piyesinde şahıs kadrosu

Esas Kişiler	Yan Kişiler
1. Dariğa 2. Murat 3. Ömürbek	1. Mukan 2. Kудaybergen 3. Salmen 4. Güljamal 5. Darmen 6. Kaydar 7. Mirzeken 8. Sağıntay 9. Azat 10. Dariğa'nın sevgilisi

4.1.2. Birinci Perde

Seyitbek Nurhanov'a ithaf olunur.

Şehirde bir dairenin iç görüntüsü. Salon. Ortada masa, sandalyeler. Vitrin. Koltuk. Televizyon. Duvarda pano. Köşedeki odayı aydınlatan elektrik lambası, vaktin gece yarısı olduğunu gösteriyor. Evin zili aceleyle çalar, dışarıda vakitsiz bir misafir. Yandaki kapıdan bir yandan yürüyüp bir yandan bornozunu giyerek, Dariğa çıkar ve kapıyı açar. Dışarıdan başında kalpağı, ince montu, elinde iş gezilerine götürdüğü büyük çantasıyla Murat girer. Biran şaşırır Dariğa sevinçle: “Murat sen misin!” der ve sarılır. Murat Dariğa'nın sırtına vurarak: “Ta kendisiyim, korktun mu?” der güler.

Dariğa: (Sevinerek). Gece gece nereden geliyorsun?

Murat: (Çantasını yere bırakıp, şapkasını alarak). Yeni geldim, az önce indim uçaktan. İyi misiniz?

Dariğa: Allaha şükür. Ya sen nasılsın?

Murat: İyiyim. Oğlun nasıl, büyüyor mu?

Dariğa: Bu yıl okulu bitiriyor.

Murat: (Şaşırarak). Hadi ya?

Dariğa: Tabi ne sandın, sen buralara uğramayalı kaç yıl oldu?

Murat: Hey gidi! Zaman nasıl hızlı geçiyor?

Dariğa: Hadi başkõşeye buyur.

(Murat montunu asıp, çizmelerini çıkararak, koltuğa oturur).

Murat: Sağlığın nasıl?

Dariğa: İdare eder.

Murat: Eski işinde misin?

Dariğa: Eskisi gibi. Biraz değişiklik var, tezimi savundum. Moskova’da onaylandı.

Murat: Biraz mı? Bundan daha büyük değişiklik mi olur? Haydi, bakalım, hayırlı olsun! (Ayağa kalkarak, Dariğa’nın elini tutup, yanağından öper). Beni neden davet etmedin bu güzel gününe? (Tekrar oturur).

Dariğa: Senin öyle dünyevi şeylere önem vermediğini bildiğim için davet etmedim. (Güler).

Murat: Bilimsel araştırma dünyevi şey midir?

Dariğa: Abartacak bir şey yok. Muhteşem bir buluş yapmadım ki? Gayretle çalışan herkesin yaptığı başarı... Şimdi çay koyayım da sonra sohbet ederiz.

Murat: Yok, koyma, yeni havaalanının restoranında yemek yedim. Gel otur... (Yanından yer gösterir).

Dariğa: (Murat’ın yanına oturur). Yemek yediğine göre, bu eve gelmeyi hiç düşünmemiştin sanırım.

Murat: Gece yarısı olduğu için rahatsız etmek istememişim...

Dariğa: Ayy, evliyam benim, seni hiç değişmez diyordum, ama sen de değişiyorsun...

Murat: (Gülümseyerek). Değiştiğim yok, sadece gece yarısı olduğu için...

Dariğa: Madem öyle neden geldin?

Murat: Evin yakınından geçerken, dayanamadım, otele yaya giderim diye, taksiye de binmedim.

Dariğa: (Murat'ın omzuna elini koyarak). Unutmadığın için teşekkür ederim. Biz de seni özledik. Bu zamanda dertleşecek, sohbet edecek kimse de yok, biri olsa zaman yok. Kalabalıklar içinde yalnızlık denilen hastalığa yakalandık.

Murat: (Düşünerek). Eski dostlardan kimse ziyaret etmiyor mu?

Dariğa: (Başını sallayarak). Yok.

Murat: Niye?

Dariğa: Bugünlerde insanlar sadece iş gereği arkadaş oluyorlar. İşin değiştiğinde arkadaşın da değişiyor.

Murat: (Gülerek). Allah aşkına, Bırak ya, sen de hemen kara bulutları döndürüyorsun.

Dariğa: Tamam, bıraktım hadi, ben bırakınca her şey değişiyor mu ki.

Murat: Tabi ki değişiyor. Hayat dediğin sen iyi dersin iyi, kötü dersin kötü olur. Her şey inancına bağlı.

Dariğa: (Biraz düşünüp). Ne kadar mutlu bir insansın?

Murat: (Şaşırarak). Niye?

Dariğa: Her şeyi görüp, bildiğin halde iyiliğe olan inancını kaybetmemek mutluluk değil de nedir?

Murat: (Gülerek). Kaybetmemek için, önce o şeyin var olması gerekir. Şimdi herkes kendinde zaten olmayan şeyi kaybettim diye kendini savunmayı seviyor. Sonra... Her şeyin suçlusu "acımasız hayat" oluyor. İnancını kaybedende kendisi, iyiliğini kaybeden de kendisi. Ama kendisinin hiçbir konuda suçu yok. (Yine güler).

Dariğa: Nasıl yani? İnsana hiç etkisi yok mu, her şeyde insanın sadece kendisi mi suçlu? O zaman kötülük düzeltilemeyen, doğuştan gelen bir özellik mi oluyor?

Murat: Hayır, kesinlikle öyle değil. Çevrenin, tartışmasız, etkisi var. Ama çevrenin zararlı etkilerine karşı durabilmek kişinin karakterini gösterir.

Dariğa: Ya çevrendekilerin gücü insanı aşarsa?

Murat: Fark etmez.

Dariğa: (Tartışarak). Hayır, fark eder.

Murat: (Sabret der gibi elini az kaldırır). Ben şöyle düşünüyorum: dünya iyilik ve kötülük diye iki kampa bölünür. Mesela, ben iyilik istiyorum, başka biri de kötülük istiyor diyelim. Kötülük isteyen kişi dünyada en önemli rolü kötülük oynadığına ve onun hayatın ana gücü olduğuna inanır. Mesela, hırsız hırsızlık yoluyla zengin olacağını, zengin olduktan sonra da mutlu olabileceğini düşünür. Mağazanın yanında koynuna sakladığı

malları satan satıcı da bu şekilde mutlu olacağını düşünür. Tekrar tekrar suç işleyen sabıkalı biri de bir sonraki suçunu işlerken yaptığı işin önemli olduğuna ve bu şekilde amacına ulaşacağına inanır. O zaman ben neden hemen kolayca kendi düşüncemi değiştireyim ki? (Başını sallayarak). Yook. Ben tam tersine sabıkalıyım. O yüzden çevre benden yüz kat güçlü olsa da, ben bildiğimden vazgeçmem.

Dariğa: Aman, Allah'ım! Hala eskisi gibisin. Bir şeyi ispatlamakta senden ustası yoktur... Ama sen benim sözümü anlamadın. Eğer insanın dünya görüşü acı gerçeklerle yüz yüze geldikten sonra birazcık değişmişse, o insanı hemen Kötülük Kampına atmak adalet midir? O zaman sizin kampta kendinizden başka hiç kimse kalmaz. Hatta yeryüzünde o iki kampa girmeyen binlerce insan var. Bu yüzden mademki sen dünyayı ayırmak istiyorsan, üçe ayır, o zaman gerçeğe daha yakın olursun.

Murat: İki kamptan birine girmemek mümkün değil. Eğer biri diğerine zulmediyorsa onun yanında sessiz duran adam üçüncü bir kampa ait değildir, zalime yardım edendir, çünkü o ezilen mazluma destek olsa, ikisi birlikte zalimi durdurabilirdi. O kendi sessizliğiyle şiddete karşı olmadığını, mazluma acımadığını gösteriyor. Ve acımamak da büyük bir zalimlik.

Dariğa: (Gülerek). Peki, beni hangi kampa kabul ediyorsun?

Murat: (O da gülerek). Tabi ki, iyilik kampına.

Dariğa: Yaşasın! Kampa kabul edildim.

(İkisi de güler).

Dariğa: Aman Allah'ım, ben sana hiçbir şey ikram da etmemişim...

Murat: (Dariğa'nın omzundan bastırarak). Hiçbir şeyin gereği yok, otur otur.

Dariğa: Olmaz Bırak, az da olsa, bir şeyler içelim. (Yerinden kalkarak, dolabın içinden iki bardak alıp içine konyak döktü). Benim kampa girişimi kutlayalım. (Bardağın birisini Murat'a uzatır).

Murat: (Bardağı alarak). Peki, tamam kutlayalım...

(İkisi bardaklarını tokuşturarak, bir iki yudum içip, bardaklarını ellerine alır).

Dariğa: (Elindeki bardağa bakarak). Hatırlıyor musun üçüncü sınıftayken (üniversite) 7 Kasım'ı kutladığımızı...

Murat: Hatırlıyorum.

Dariğa: Cebimizdeki en son paramızı toplayıp, Mukan'ı dükkâna şarap getirmeye gönderdiğimizizi hatırlıyor musun?

Murat: Hatırlıyorum. Mukan yolda hepsini kırmıştı.

Dariğa: (Kahkaha atarak güler). Bunu göreceğime kendimi asıp öleyim diye Kudaybergen'in urgan aradığını hatırlıyor musun?

(Murat başını sallayıp, mest olarak, sallana sallana güler).

Dariğa: (Gülmesini zar zor dizginleyerek). Ne yapalım, bin bir zorlukla, zar zor topladığımız son paramız oydu... (yine güler). Bütün evi malı yanan adamın bile içi bizim o günkü yandığımız kadar yanmazdı.

Murat: Fakat biz de ona da arı sürüsü gibi saldırdık...

Dariğa: (Bir daha katıla katıla güler). Mukan elini ters çevirip, beddua etmişti...

Murat: (Gözünü kısarak). Mukan sonraları hep söylüyordu, o gün hepimiz birden saldırınca karakterim değişti diye.

Dariğa: (Şaşırarak yüksek sesle). Hadi be-e! Değişmişmiş. Aksine bize bağırıp "Toprağa sinmedi, yolun üstüne döküldü, gidip için", diyen kimdi?

(İkisi de güler).

Murat: Şimdi nerede çalışıyor acaba o? Merkez gazetesinde çalışıyor diye duymuştum.

Dariğa: Hiç haberim yok.

Murat: Gerçekten de, beraber okuduğumuz arkadaşlarımızın nerede olduklarından haberimiz yok. Bazıları otuz kırk yıl sonra bile bir araya geliyorlar. Biz niye öyle yapmıyoruz ki?

Dariğa: Çünkü bir araya gelmek eski gençlik çağıyla yeniden yüzleşmek demek. Oysa hiçbiri gençliğiyle yüz yüze gelmek istemiyor.

Murat: Mesela, kimler?

Dariğa: (Güler). Mesela ben. Eskiden nasıldım, şimdi ne haldeyim? Üniversitede hepimizin âşık olduğu kız bu mu, aman Allah'ım, dese, ne yapacağım.

Murat: (Dariğa'nın yüzüne bakıp durarak). Allaha şükür, hala çok kişiyi âşık edecek kadar şansın var.

Dariğa: (Kıs kıs güler). Ayy çok kibarsın teşekkür ederim. Bana hep iltifat edecek bir adam var burada. Salmen'i hatırlıyor musun? Şimdi büyük patron olmuş. İyice şişmanlamış, sallanarak zar zor yürüyor. O beni hep gördüğünde: (Sesini değiştirerek) "Dariğacığım, ben seni gördüğümde ilkbaharı görmüş gibi oluyorum, eski gençliğindeki gibisin hiç değişmemişsin", (Sesini tekrar düzelterek) diye dalga geçerek, beni sinir ediyor. Geri zekâlı. O Güljamal'ı dört çocuğu ile bırakıp, başka biriyle evlenmedi mi?

Murat: Öyle mi?

Dariğa: Bilmiyor muydun? Bir zenginın kızıyla evlenmiş. Başkaları kadınlarını boşadıklarında işlerinden de ayrılırken bu pisliğe hiçbir şey olmadı... (Duraksayarak). Konu nereden çıkmıştı... Evet, iltifattan çıkmıştı. Ondan sonra iltifat eden kişi sen oluyorsun.

Murat: Çok iyi bir insanla aynı yere koyduğun için teşekkür ederim.

Dariğa: (Gülerek). İltifat edenler topu topu iki kişi olsa, ikisini aynı kefeye koymayıp ne yapayım. (Murat'a bakıp süzülerek). Neyse tamam, ikiniz ayrı insanlarsınız. (görünmeyen bir şeyi iki tarafa koyuyor gibi bir hareket yapar). Bu tarafta sen, bu tarafta da Salmen.

Murat: Harika. Şimdi bu tarafına benim gibi, öbür tarafına da Salmen gibi adamları koy. Daha kimler var?

Dariğa: (Düşünerek). O zaman senin bu tarafta yalnız kalma ihtimalin var. Yalnız kalmaktan korkmuyor musun?

Murat: Dünyadaki en iyi dost "gerçek"tir. Ondan başkasından ayrılmaktan korkmuyorum.

Dariğa: (Biraz düşünerek). Tamam, o zaman sen bilirsin... Daha kimler mi var diyorsun? Arada sırada Darmen'i görüyorum. Ticaretle uğraşmaya başlamıştı. Onun gibi kibirli görmüşsem ne olayım? Sokakta görse, selamlaşmaz, onunla aynı sınıfta okuduğumdan şüphe ediyorum.

Murat: Tamam, o zaman öbür tarafa gönder.

Dariğa: (Görünmeyen bir şeyi öbür tarafa koyar). Sonra mı? Kaydar eskisi gibi kendi halinde, aynı, ama... DGK'de (Devlet Güvenlik Komitesi) çalışıyor.

Murat: Selamlaşıyor mu?

Dariğa: (Başını sallayarak). Hem de nasıl selamlaşıyor.

Murat: O zaman bu tarafa, benim yanıma gönder.

Dariğa: (O tarafa bırakmayı istemeyerek). DGK'de çalışıyor dedim ya.

Murat: DGK'de çalışmanın kötü bir şey olduğunu kim söyledi sana?

Dariğa: (Omzunu silkeleyerek). Lütfen. (Göze görünmeyen "Kaydar'ı" yanına koyar). Sonra... Ha-a, zavallı Mirzeken içkiye bırakmış kendini. İyi bir delikanlıydı.

Murat: (Şaşırarak). Hadi yaa doğru mu?

Dariğa: Niye yalan söyleyeyim ki, alkolik olmuş.

Murat: Alkolik olmak çoğunlukla manevi yalnızlıktan doğar. İçini dökcek dostu olsaydı, öyle olmazdı. Yalnız insan içkiyle de, başka şeylerle de arkadaş olurir...

Darığa: Allah aşkına, kimi savunuyorsan savun ama alkoliği savunma. Alkolizme insanın kendisinden başka bir şey suçlu diyene öldürsen bile inanmam mümkün değil.

Murat: Merhametsizlik kötü şey.

Darığa: Ne olmuş yani? Eğer kendi kendini koruyamıyorsa, kim yardım eder ki ona. Başkalarının da kendi dertleri varken, ona kim yardım edebilir ki.

Murat: (Kendinden emin bir şekilde). Yardım edilebilir.

Darığa. O zaman bunların hepsini bilmediğinden, anlamadığından yaptığını mı düşünüyorsun? Çocuk mu o akıl verilecek. Bugün çocuk bile dinlemiyor akıl vereni.

Murat: Yardım edilebilir. Sadece insanların birbirleriyle samimi olmaları lazım. Milattan önceki ilk insanları koruyup kollayan samimiyettir. On insan bir araya gelse, birbirine samimi olsa, kavim olurlar, güçlü olurlar, ama biz onumuz on yalnız adam oluyoruz. Yalnız adamın gücü de, güvenci de de olmaz. Samimiyet ve ilişkinin olmadığı yerde aşk ta, nefret te olmaz. (Darığa yerinden kalkıp, dolaptan açılmış konyak şişesini alır ve geri oturur. Murat'ın kadehini doldurur. Murat sözüne devam eder). Bu nedenle çeşit çeşit canavarlar ortaya çıkar. Hatırında mı, eskiden çocukken okuduğumuz masalımız. Tüccarın biri bir seferinden çok üzgün döner, meğerse bahçedeki çiçeği kopardığı için herhangi bir canavarla kızını evlendirmek için anlaşma yapmış. Diğer kızları arkasına bile bakmadan kaçarken küçük kızını babası için canını feda etmeyi kabul etmiş. Canavar dedikleriye vücuduna sevdiği insanın gözyaşı damladığında insana dönüşecek olan büyülenmiş yakışıklı ve akıllı genç bir zenginmiş.

Darığa: (Murat'ın ses tonuyla masalı devam ettirerek). Sonunda ölmek üzere olan canavar az önceki kızın gözünden damlayan yaşla canlanıp, insana dönüşüyor. Değil mi?

Murat: Aynen öyle. Düşünsene, bizim aramızda da canına (Kalbine) seven insanın gözyaşı damlamadığı için, yumuşayamayan bir sürü manevi canavar yok mu? Onlara gerçek seven insanın can eriten gözyaşı damlasa, kalpleri yumuşayıp, merhametli can olmazlar mıydı?

Darığa: Hayır, kabul etmiyorum. O zaman eski Sağıntay'ı nereye koyacaksın? Onu sevmeyen, onun arkasından ağlayıp sızlamayan, peşinden koşmayan kız kaldı mı? Hatta kalbine damlayan gözyaşları yüzünden boğulması lazımdı. Ama o bundan hiç etkilenmedi.

Murat: Her gözyaşına değişecekse sonu ne olur? Uygunluk diye bir şey var... Mesela, ölmek üzere olan bir kişiyi kurtarmak için kan verilir, ama senin kanın ona uymayabilir. Niyetin iyi, ama kanını alamazlar. Aynı bunun gibi, grubu uymazsa, gözyaşı ne kadar damlasa da kalbe ulaşmaz.

Dariğa: (Elini sallayarak). Ya bırak. Kazaklar eskiden gençlerine görücü gönderip, büyüklerin kararıyla evlendirirken bile grupları uymamış da ölmüş diye kimseyi duymadım.

Murat: Nasıl duymadın? Tarihte aşk için canına kıyanların sayısı az mı?

Dariğa: Senin böyle yüzyılda bir kere rastlanılan aşkınla insanlığın neslini devam ettirmesi mümkün değil.

Murat: Neslini devam ettirme hayvanlarda da var. Ama o aşk sayılmaz.

Dariğa: Nesil devam ettirmeyi saymazsan, senin aşk dediğinde ne sosyal, ne felsefi hiçbir anlam kalmaz.

Murat: Sen ailede birbiriyle her gün kavga edip, her gün tartışanların aşkı koruyabileceklerini mi düşünüyorsun?

Dariğa: Hem de nasıl korurlar.

Murat: (Şaşkınlıkla). Ne diyorsun?

Dariğa: Aşk insanın içindeki arzusudur, Muradıdır. Her insanın kendi Muradı var, yani herkes kendince sever. Mesela, yârine vefasızlık gösteren insanda aşk kalmamıştır diyemezsin. O kendi yârini eskisi gibi sevebilir.

Murat: Bir insanın sevmesi tam olarak aşk değildir. Aşk iki insanın ortasında duran muhteşem bir kristal gibidir. Eğer biri yanlış bir hareket yaparak kristali kırarsa, bitti, artık kristal yoktur.

Dariğa: (Yere bakıp düşünceyle). Evet, bir kere kırılan kristali bir daha tamir edemezsin... (Duraksar). Benim onun gibi muhteşem bir kristalim olmuştu... Ne diyordu Mukağali... (Düşünerek).

“Aşk mı?

Âşık olmuştum bende

Sık sık giderdim kuğuların konduğu göle,

Ama şimdi üşümüş kalp, solmuş omuz...”

Murat: (Devam ederek).

“Âşık olmak mı?

Âşık olmuştum bende
 Tek kişiye âşığım çocukluğumdan
 Kalbimle seviyorum, gözlerimle...”

(Kadehinden yudumlayıp, gözünü bir noktaya dikerek). E-e-eh... Her şey güzel başlamıştı. Muhteşem başlamıştı. Ama farkında olmadan kristali sen kırdın... Sen bunu yiğitçe kabul etmelisin... Zor olduğunu biliyorum, ama yanlışın yanlış olduğu kabul edilmezse, gönülden pişmanlık gitmez.

Dariğa: (Birden dönüp sinirle bakarak). Peki sen... Kendi yanlışımı kabul ettin mi?

Murat: (Şaşırarak). Benim ne yanlışım oldu?

Dariğa: (Başını iki elinin arasına alarak, bir süre sessiz durduktan sonra). Yanlışının ne olduğunu unuttuysan, hatırlatayım... Sen, ben ve Ömürbek üçümüz üniversitede beraber okuduk, hep beraber olduk...

Murat: Bunu niye söylüyorsun? Zaten biliyorum.

Dariğa: Hayır, dinle. Ömürbek senin en yakın dostundu. Ben onunla evlendim, değil mi?

Murat: Evet, evlendin.

Dariğa: Biz herkes gibi mutlu ailelerden biri olduk. Çünkü birbirimizi gerçekten seviyorduk.

Murat: Sonra.

Dariğa: İşte bu noktada sen her şeyi berbat ettin.

Murat: Kim? Ben mi? Yoksa sen mi?

Dariğa: Sen.

Murat: Nasıl?

Dariğa: (Taklit ederek) “Nasıl?...” Bildiğin gibi. Ben kocamı aldattım. Sen onu benim kocama yetiştirdin. Böylece bizim ailemizi paramparça ettin. Yalan mı?

Murat: Dariğa...

Dariğa: (Sözünü keserek). Hayır. Sen önce beni dinle. Sana biz eskiden Evliya derdik, hatırlıyorsundur. Senin dürüstlüğü, adilliğini, cömertliğini birbirimize masal gibi anlatırdık. Ama şimdi onun hepsi basit çocukluk gibi benim için. Doğrusunu söylemek gerekirse, sen beni ilk sattığında seni o kadar suçlamadım, çünkü senin evliliğine gerçekten inandım. Sen bana ondan sonra da çok iyilik yaptın. Hayatımın en zor anlarında yardım elini uzatmayı unutmadın. Borçluyum. Ama... Hayat geçtikçe gerçekler gün yüzüne çıkıyormuş. Sen bana bildiğin acımasız kullar gibi affedilmez vefasızlık

yapmışsın. Seninki hakiki hainlikmiş... (Ağlayarak). Sen hiç değilse, yarın babasız büyüyecek olan çocuğun hayatını niye düşünmedin? Sana yakışır mıydı, birinin özelini, sırrını başka birine yetiştirmek?

Murat: (Yüzü değişerek). Şimdi bu yaptığın ihanet ama Dariğa. Öldürsen de buna razıyım, ama Allah aşkına, böyle sinirimi bozma... Ben sizin ikinizi de öz kardeşim gibi gördüm. Eğer öz kardeşimin karısı veya kendisi böyle bir ihanet yapsa, ben izleyip duramazdım. Çünkü bu benim kendi hayatımın trajedisi gibi. Sen Ömürbek'i aldattın, ben bu durumda Ömürbek gibi acı çektim. Dünyada saflık var, sadık yar, bozulmayan sevgi var diye boğazımı patlatıp, tartıştığında millet bana gülüp "kör" , "ahmak" , "hayalperest" diye dalga geçerci. O zaman ben de ormandaki yüzyıllık meşeye arkamı dayanır gibi, içimden sana güvenerek: "halt etmişsiniz, benim hayatta canlı misalim var" deyip zerre kadar de bildiğimden şaşmazdım. Peki sen... Ömürbek'ten önce beni öldürdün... Sen benim hayallerimi yıktın ve o darbenin açtığı yaraları kapatıp eski halime gelmek benim için kolay olmadı. (Murat duygulanarak, yere bakıp sessizliğe bürünür. Dariğa Murat'tan gözünü almadan, elindeki kadehe konyak doldurur. Murat kadehi tokuşturur. Dariğa ayağa kalkarak oda da dolaşmaya başlar).

Dariğa: (Bir süre sonra). Ama yine de sen beni affetmek zorundaydın.

Murat: Eğer öyle yapmasaydım, kendi vicdanım ve dostuma karşı ihanet etmiş olurudum. O zaman ben hayatta kazandıklarımın tamamını kaybederdim... Evi yıkılıp, yuvası başına devrilen adam nasıl olursa, ben de aynı öyle olurudum.

Dariğa: Ama bizim yuvamız yıkıldığında sana hiçbir şey olmadı.

Murat: Ben sizin yuvanızı yıkmadım. Onu yıkan kendinsin.

Dariğa: (Bağırarak). Hayır! Ben değil, sensin! Ben kendi yuvamı yıkmak istemedim Ama sen yıkılacağını bile bile kasten yaptın.

Murat: Hayır, Dariğa, ne söylersen söyle ama sen aldattın diye ben de dostumu aldatmam.

Dariğa: (Sinirlenerek). Ahmak! Senin aldatıp aldatmadığından kime ne? Kime ne?... (Dertlenerek). Kırka gelene kadar hayatın ne olduğunu anlayamamış ne biçim bir cahilsin? Senin böyle evliliğin batsın! Sen ömür boyunca hiçbir şey anlamayan bir geri zekâlısın. Sen başka birinin özel dünyasına zorla girip, kendi dediğini yaptırmaya başlıyorsun. Dünyayı mahvedenler işte senin gibiler. Senin gibi evliyalar yok olsa keşke, işte o zaman yeryüzünde huzur olurdu. (Odada volta atıp sinirlenerek). Doğru, doğru,

doğru! Ben yanlış yaptım, ahmaklık ettim, biliyorum, her şeyi de biliyorum. Ama o bir yanlış için, niye benim bütün hayatım mahvolmak zorunda? Bu adalet mi? Hatta kocamın kendisi de aynı şeyi yapmıştır. Yakışıklı, akıllı ve hoş sohbetli bir erkek. Öyle şey yaşamamış olması mümkün değil. Öyle bir şey yaşamamak için, sadece yaşayan ölü olmak lazım. Ama ben onun öyle bir işini görmedim. Görmediğim için mutluydum. Onu bilmek de istemedim. O da benim gibi, o da istemedi. Biz hiçbir şeyi bilmeseydik kesin mutlu olurduk. Birden... Hiç kimseye lazım olmayan, Allah'ım ya Rabbi, dünyada olmayan saflık, adalet, gerçek gibi hayali prensiplerinle bizi paramparça ettin. Senin gerçekçiliğın yerine başımıza bomba düşse, bundan çok daha iyiydi... Allah bilir, sen sadece insanlara mutsuzluk dağıtmak için yaratılmışsındır. (Nefesi kısılıp, yorulmuş koltuğa oturur). Milletin ailesini yıkıp, geleceğini mahvettikten sonra, her şeyi kendinin temizliği ve başkalarının temiz olmaması ile açıklayıp kurtulmak istiyorsun. Tamam, sadece sen temiz ol, diğer bütün herkes günahkâr. O zaman senin temizliğinin kime ne gereği var?

Murat: (Düşünerek). Benim hayatımda pişmanlık duyduğum yanlış hareketlerim, yanlış sözlerim bana fazlasıyla yeter, Dariğa. Onları artık hiçbir zaman düzeltemeyeceğimi düşündükçe daha beter yerin dibine girecek gibi daralıyorum. Ama tam o andaki size: “Aşkını ayaklar altına almayın, birbirinize ihanet etmeyin”, diye önlerine diz çöküp, yalvarmam beni utandırmıyor da, bunaltmıyor da. Ben o anı hayatımdaki yüzümün karası, rezil olduğum bir an olarak görmüyorum. Eğer o zaman söz konusu ihaneti sen değil, Ömürbek sana yapsaydı, ben yine aynısını yapardım. Ben senin kalbinin aldatıldığını, namusunla dalga geçildiğini görüp, bile bile, müdahale etmeden duramazdım. Niye ben bunun için suçlu oluyormuşum? Sizi kendimden daha fazla saygı gösterdiğim için mi? Size inandığım için mi? Ya da yalancılık ve ihanete ortak olmadığım için mi?

Dariğa: Suç ortağı olmana gerek yok. Kimse senden ortak olmanı istemiyor. Sadece başkalarının hayatına, başkalarının ailesine müdahale etme. Aile küçük ve bağımsız bir devlettir, onun bir iç ve dış politikası, bir diplomasisi vardır. Her türlü sorunu kendi içinde çözmelidir. Dışarıdan hiç kimsenin müdahale etmeye hakkı yok. Anlıyor musun bunu? Sen ise başka bir devleti kendi elinle yıkıyor ve bunun için o yıkılan devleti suçluyorsun.

Murat: Peki tamam, öyle olsun. Ama o küçük devlet sadece bir senden oluşmuyor ki. Onun bir üyesi daha var. Sen: “Benim hayatımda ne işin var?” diyorsun. O ise: “Benim hayatıma daha önce niye karışmadın?” derdi. Eğer ben o zaman söylemeseydim, sonra da

her şey ortaya çıkınca o bana: “Sen her şeyi bilmişsin, ben mutsuzluk kuyusuna düşerken bana nasıl yardım elini uzatmadın, can dostum?” dese, benim insanlığımdan ne kalırdı? (Sessizlik). Hayır. Benden başka istediğin her şeyi al, ama kendi seçtiğim bu yoldan ölsem de, dönmem. İster gül, istersen bilirsin alay et, yine de can verilmeye değer ebedi saflık, ebedi sadakat, ebedi aşk vardır.

Dariğa (Sinirlenip). Hangi ebedi aşk? Hangi sonsuz sadakat sendeki?... Hayatta acı gerçeklerin var olduğunu senden başka herkes gördü. Ama sen o eski bir masalını anlatıp duruyorsun. Bu senin mucizevi saflığından değil, senin hayatı anlamamış olmandan kaynaklanıyor, Murat. Yoksa bakmıyor musun etrafa, gözünü açıp. Nerede o bahsettiğin aşkın? (Salonu göstererek). Var mı bu hayatta?

Murat: Var! Var!

Dariğa: Nerede? (Etrafına bakarak). Nerede?

Murat: (Kendi kendine, güvenle). Var hem de nasıl var! Kozı ile Bayan kim? Leyla ile Mecnun, Romeo ve Jüliet kim?!

Dariğa: (Murat’a şaşkınlıkla bakıp, başını sallayarak). Hayattan verdiğin örnekler bunlar mı?

Murat: (Dariğa’ya bakarak). Ben kafadan uydurmuyorum. Bunların hepsi hayattan alınmıştır. Yeryüzü halkları ebedi aşkın var olduğunu size ispatlamak için, bilerek onların adlarını efsane haline getirip, tarihe yazmıştır. (Dariğa’yı taklit eder bir sesle). Sadece bir kişi söylese inanmayabilirdin, ama birkaç halk söylediğinde inanmak zorundasınız Kuşkucu hanımefendi

Dariğa: (Biraz duraksayıp). Tamam, söylediklerinin hepsini gerçek olarak kabul edelim. Mekânları cennet olsun hepsi aşk yolunda kurban olmuşlar. Ama eğer onlar ölmeyip de birbiriyle kavuşsalardı, ne olurdu? Basit sıradan bir aile olacaklardı, hiçbir şeye dayanamayan günlük hayatın törpüsüyle duyguları paslanıp, eski parıldayan muhteşem aşklarından hiçbir eser kalmayacaktı, kalsa da, bize kadar ulaşmayacaktı. Ölmeleri sayesinde o aşkları meşhur olmuş vakumlu ortamda korunmuş gibi, zaman ve mekândan, yaşamdan uzak ebediyet dünyasında yaşamaya başladı. Eğer Ömürbek’le ikimiz kavuşmadan ölseydik, biz de sizin zihinlerinizde tertemiz aşkın sembolü olarak kalırdık. Bizim şanssızlığımız canlı kalmamız.

Murat: (Sinirlenip). Eyvahlar olsun sizi hayatın basit bir gerçeğine bile inandırmak zor oldu! Bundan falan milyon yıl önce kurumuş acayip bir gölden bulunmuş deseler veya

bilim adamları topraktan insan yapmışlar, ya da öbür dünyanın var olduğunu ispatlamışlar deseler, inanırdın. Hayal bile edemeyeceğin tuhafıklara inanırdın. Uğursuzluğun her türlüüne inanırdın. Ama insandaki iyiliğe, saflığa inanmak o kadar zor. (Kızgınlığından ne diyeceğini bilemeden, yerinden hızla kalkar)

Murat: (Bir şey anlamayıp, şaşırarak). Nasıl yani? Dünyadaki bütün kötülüklerin hepsinde (Parmağıyla kendini göstererek) ben mi suçlu oldum?...

Dariğa: Evet, sen suçlu oldun.

Murat: Kusura bakma ama ben, böyle bir suçu ben kabul etmiyorum.

Dariğa: (Düşünerek). Şimdi sana ispatlamaya çalışayım... Benim bir komşum var. Ünlü bir doktor. Karısını çocukluktan tanıyorum. Tam bir mutlu aile diyebiliriz. Üç çocuğu var, büyüğü 9.sınıfta. Biri matematikten, biri resimden, öbürü de yine bir şeyden, işte, her yıl derece alıp duruyorlar. Zenginlikleri yeter, dostları çok. Kendileri de iyi eğitilmiş kişiler. Allah'ım, ikisinin hiç değilse, bir kere tartışıklarını bile görmedim. Şakaları da nasıl yakışıyor! O eve gittikçe, içim ferahlayıp, mest olup dönerdim. İşte kendi tanıdığım çevrede bunlar kadar uyumlu bir aile görmedim. Ama o aileyi paramparça etmek benim için çok kolay. Çünkü az önceki erkeğin bir suçunu ben iyi biliyorum. İnkâr edilemez delilim var. Eğer onu karısına yetiştirsem, ikisi o gün ayrılırlar... Ama o zaman ne olur? Hepimiz bildiğimiz sırları şeyleri söylersek, yeryüzünde kaç insanın hayatı alt üst olurdu?

Murat: Ben hiç kimseye laf taşımam. Bu zamana kadar da hiçbir komşum benden öyle bir ihanet görmedi. Ama siz benim için komşu değilsiniz... Bunu sen de iyi biliyorsun.

Dariğa: Tamam, bizi sevdiğin için öyle yaptın diyelim. Ama sonucunun nasıl olacağını niye düşünmedin?

Murat: İkimiz mahkeme salonunda birbirini sırayla suçlayan suçlular gibiyiz... “Bence herkesin vicdanı kendi ülkesi, kendi vatanıdır”. Vatanı satmamak lazım diyorum. Ama sen bu bir en temel meseleyi atlayarak, “satılacak vatan satıldı, şimdi bana ne yapmak lazım, onu söyle”, diyorsun. Bundan sonra ne yapabilirsin be canım? Artık gerekli cezayı çekeceksin. Burada sana hiç kimse yardım edemez.

Dariğa: (Ağlamaklı). Senin gibi acımasız birini gördüysem, gözüm çıksın! O zaman benden ne istiyorsun, kendimi asıp ölmem mi istiyorsun? Ondan başka her şeyi yaşadım ya. Sen benim çektiğlerimin birini de bilmiyorsun... Dul kadının hayatını Allah düşmanımın başına vermesin. (Masadan sigara alıp içer). Nasıl dayandığıma şimdi kendim de şaşırıyorum. Diğer tarafın sağlamsa, sadece yoksulluk hiçbir şey değil. Dul

kalmak, yokluk, gam keder, çocuk derdi hepsi bir araya geldiğinde bu dünyada bundan daha ağır azap yok gibi. Geçtiğin günü, durumunu kimseye söyleyemiyorsun, ayıbı batsın yalnız başlıyı öyle bir zorluyor ki. Elin kısa olunca, iyice daralarınca, üç yerde sırayla çalışmaya başladım... (Kendine şaşırarak bakan Murat'a "evet, evet, yanlış duymadın, aynen öyle" anlamında başını sallar). Sabah erken kalkarak, avluyu süpürüp, sonra işe gidiyorum, arasında bir yaşlı ninenin evine ulaşarak, yemeğini yapıp, yerlerini yıkıyorum. Akşam eve gelip, ağlayıp, gece yarısına kadar kendimi durduramıyorum... (Dariğa bornozunun cebinden mendil alarak, gözünden akan yaşları siler).

(Başını sallayarak). Sen bunu nasıl anlayacaksın! En zoru da avlu süpürürken tanış birine rastlamasam diye zorlanırsın. Bir gün bizde çalışan Azat adında bir kişi rasgeldi. Beni tiyatroya çağırarak, çıkma teklif etti. Allah'ım, sanki yerin dibine girecek gibi oldum. Daha sonra ondan kendim bıktım... Hatta içkiye düşüp, ayyaş olmama az kaldığı dönemlerim de oldu... O zaman gördüm hiç kimsenin hiç kimseye acımadığını... Ondan sonra ben hiçbir şeye inanmaz oldum. (Sesini sertleştirerek). Ondan sonra senin gibiler hayat hakkında tatlı tatlı sözler söylese, delirip, sinir oluyorum. Senin o nasihatlerin bana lazım değil. Ben kendi günahımı sen söylemesen de biliyorum. Bana şimdi başka şey lazım, anlıyor musun, başka şey lazım.

Murat: (Korku ve şaşkınlıkla). Ne lazım?...

Dariğa: Bana huzur lazım. Kendi anlayışımı, kendi kişiliğimi kendime bırak da, huzur ver. Para vereyim, yeter ki bana akıl öğretme. Ben yoruldum.

Murat: Dariğa! Bunlar senin söyleyeceğin sözler değil. Hayata tersinden bakarak, mutlu olan kimse yoktur. Kim çekmedi ki o zorlukları, herkesin başından geçti. Ama senin dulluğun, fakirliğin veya çektiğin zorluklar mutsuzluk değil. İlk evlendiğin zaman zengin miydin? Akşamları ekmek alacak para bulamayıp, yatakhaneye bize kaç kere gelmemiş miydin? O günlerini sen mutsuzdum diyebilir misin? Hayır! O günler senin en mutlu günlerindi. Mutsuzluk canın yarası. Ailesi yıkılmadan, yuvası sarsılmadan, yaralı canını sürükleyerek, kaç bin mutsuz insan hayat sürüyor... Ya sen...

Dariğa: (Sözünü kesip). Hayır! Hayır! Ben yalnızlıktan yoruldum. Benim sinirim demirden yapılmamış. Ben kadını. Erkeğin koltukları altında bütünün yarısı olarak yaşayabilen biçare, zayıf bir kadını. Bana can yoldaşı lazım, buz olmuş kalbimi eritecek sıcaklık lazım. (Sinirlenerek, üstündeki elbisesini fırlatıp, bağırarak). Beni mutluluğumdan ayıran sensin, hadi şimdi de kendin mutlu et. (Dariğa iç çamaşırları ile

kalır). Hadi. Ben az önceki senin bahsettiğin manevi canavarım, hadi yumuşat benim taş kalbimi... Dönüştür beni insana... Dönüştürsene...

(Murat sutyenini çıkarmaya başlayan Dariğa'nın elinden tutar).

Murat: Dariğa!

(İkisi didişerek koltuğa devrilir). (Bağırarak). Dariğa! Sen delirdin mi? Kendine gel, Dariğa! Dariğa diyorum!

Dariğa: (Murat'ın düğmelerini çözerek, arzuyla fısıldayarak). Hiçbir şey olmaz. Unutalım her şeyi... Bu dünyada sadece ikimiz varız! Hiçbir şey düşünme! Biran arzularına izin ver! Murat...

(Murat kendimi kaybetmiş bir insan gibi karşılık göstermeden, korkmuş gibi, bir daha hareketlenerek, Dariğa'yı kımıldatmadan tam arkasından kucaklar).

Murat: Kendine gel! Yeter artık!

(Dariğa kendini toparlar. Murat yerde duran bornozu kadının yarı çıplak vücuduna örter. Dariğa yüzünü kapatarak ağlamaya başlar. Murat ne deyip teselli edeceğini bilemez, durgunlaşarak koltuğa oturur).

Murat: Tamam, sabret artık. (Kadehe konyak koyarak, Dariğa'ya verir).

(Dariğa kadehi tutarak, bir süre oturduktan sonra, bir yudum alıp masaya bırakıp, ayağa kalkarak, aynanın önüne gidip, saçını düzeltir, gözünü siler, sigara alıp içer, ileri geri odada dolaşır, daha sonra kendine gelerek, tekrar koltuğa oturur).

Dariğa: (Kendine gelerek). Ben şimdi anladım. Sen fenomensin. Bildiğin bilgisayar problemlerini sözlü olarak çözen, ama en basit soruya cevap veremeyen, demir yiyip, bıçak yutan, ateşi eliyle tutan, doğar doğmaz konuşan daha ne vardı... İşte bunlar gibi tabiat kanunlarına aykırı, özürlü, yanlış olgulardan birisin. Daha başka anlamak mümkün değil. Ama insanlara fenomenler değil, kendimiz gibi geleneksel, iç dünyası anlaşılır, herkesle beraber yanlış yapan, yanlışını düzeltebilen, birbirini affedebilen basit insanlar lazım. Hayat her zaman kendi iç uyumuyla güzeldir. Uyum hayatın direğidir. Ama fenomen bu kanuna aykırı bir olgudur.

Sen tabiata bir baksana: kuzgunu da, yılanı da, örümceği de yok edemezsin, çünkü uyum bozulur. Ekolojik afet olur. Aynı bunun gibi insandaki egoizm, nefis, kıskançlık, acımasızlık gibi kötü özellikler de manevi hayattaki az önceki kuzgun, yılan, örümcekler gibidir onları da yok edemezsin. Onlar da belirli bir kanundan, ihtiyaçtan ortaya çıkmaktadır. Onları yok edersek, manevi hayatta da ekolojik afet olur. Ama sen bunun

birini de anlamıyorsun. Sana göre hayatta böyle zıtlıkların olmaması lazım.

Murat: Senin az önceki söylediklerin bildiğimiz tabiattaki zıtlıklar. Orada sadece zorbalık kanunları hüküm sürer. Bu açıdan senin söylediklerinin hepsi doğru. Ama insanın gücü tabiatın dışında manevi bir hayat kurup, o hayatın kanununu kendi eliyle yapmasında değil mi?! Ve bu kanunla vefasız, dolandırıcıyı, haini ve benzerlerini yok etmekten hiçbir ekolojik afet ortaya çıkmaz.

Senin felsefeni kabul edip, “manevi örümcekleri” da koruma altına alırsak, kötülük kendini topluluğun nikâhlı karısı gibi görür ve onunla mücadele eskisinden de zor hale gelir. Doğru mu?... Ben fenomen de, canavar da değilim, sıradan biriyim. Bütün suçum hayatta yüce aşkın var olduğunu söylemem. Onun için örümceği bırakıp, beni yok etmek istiyorsun.

Dariğa: İkiniz de yok olmayın. Ben senin gibi çevresine hükmetmeye hevesli değilim. Ben senin gibi kendi düşüncemi, kendi niyetimi başkalarına dayatmıyorum. Ama sen... Gerçekten beni yok etmek istiyorsun. Çünkü sen dünyayı sadece iki kampa ayırıyorsun. Senin kampına girmeyen herkes senin düşmanın, onları, yani farklı düşünenleri, toptan yok etmek... İşte senin muradın... Bu manevi şiddettir. İnsanı Allah var diye zorlamayla, o insan kendi anlamazsa, kalbi inanmazsa, nasıl Allah var diye düşünebilir? Genel olarak insanı öyle değil, böyle düşün diye zorlamak doğru mu acaba...

Murat: Suçluyu suç işlememek için zorlayabilirsiniz.

Dariğa: Murat! Ben suçlu değilim. Ben sen düşündüğün gibi şerefimden, namusumdan, insanlıktan yoksun olan biri değilim. Sen kendinin orta çağ anlayışını bırak da, mantıklı düşün. Nasıl insanın bütün aklı, feraseti, kişiliği, karakteri yanlış bir gecelik ilişkiden sonra tamamen yok olur? Ben kendi tenimde veya ruhumda büyük bir darbe hissetmiyorum... Gerçekten, eskisi gibiyim, eski Dariğa'yım... Eğer biraz sınırim bozulduysa, o da senin suçun.

Murat: (Taklit ederek). Eskisi gibiyim... Sen eskisi gibi olabilirsin, ama bütün hayalleri yıkılan, iç dünyası yangın yerine dönen biçare Ömürbek nasıl eskisi gibi olur?

Dariğa: Hatta o kendinin yaptığı yanlışına hala pişman olabilir. Çünkü o her şeyi anlar, senin gibi acımasız değil.

Murat: Yanlıyorsun, Dariğa, ben onun o zamanlar nasıl acı çektiğini kendi gözlerimle gördüm. Hatta seni öldürmek istedi. Ben olmasaydım, bir yanlış yapabilirdi. İki gece yanında kaldım... Yo-ok, o seni hayatta affetmez. Ben onu çok iyi tanıyorum.

Dariğa: Hayır, affeder.

Murat: (Nefesi tıkanarak). Affetmez, Dariğa! Anlasana! Affetmek istese de affedemez.

Dariğa: Düşünsene, o günde beri kaç yıl geçti. Hayat değişti. Değişmeyen sadece sensin. Sen bizim eski gençlik dönemimizde kalmış bir insan gibisin. Onun için bizim fikirlerimiz, davranışlarımız yersiz görünüyor. Aslında hiç de yersiz değil. O beni çoktan affetmiştir. O sadece seni affedemiyor.

Murat: (Birden şaşırarak). Ne diyorsun? Beni mi?

Dariğa: (Alay ederek). Evet, evet, seni!

Murat: Senin ağzından çıkanı kulağın duyuyor mu? Sen benim gibi ömür boyu onun kaygısını, kederini paylaşabildin mi? Benim gibi onun yandığı ateşte beraber yandın mı? Hiç beraber ağladın mı? Ona sıkılan mermiye kendi gövdeni siper ettin mi? Hangi cesaretle bana bu sözleri söyleyebiliyorsun?!

Dariğa: Ağırına gittiye, özür dilerim, ama senin ona yapığın ihanet tarihi bir gerçek.

Murat: (Bir daha nefesi tıkanarak). Ben onu can azabından kurtardım. Onun bana ömür boyu borçlu olması gerekir.

Dariğa: Hiç de borçlu değil. Tersine senin verdiğin azabı iki kişi değil, üç kişi hala çekiyoruz. Kısacası, üç insanın sevabı, günahı senin boynunda.

Murat: (Kızgın bir sesle). Dariğa! Eğer sen bunların hepsini benim canımı acıtmak için bilerek söylüyorsan, önemli değil. Ama eğer hayatın sana öğrettiği, gördüğün, anladığın bunlar ise, o zaman senin durumun çok ağır. Senin kötü düşüncelerden kendini arındırman lazım. Senin kalbin çok kirlenmiş.

Dariğa: Daha beter kirlensin! Boş laf bunlar. Senin aklın bana koca da, zenginlik de vermiyor.

Murat: (Acıyarak). Sana kocanın ne gereği var? Koca seni ne yapsın? Doçent oldun, paran yeterli. Aşksa sana göre, yok ve olamaz da, insanların hepsi günahkâr. Geçici birini bul da, istediğini yap. Senin için fark etmez değil mi zaten?

Dariğa: Ben hayat kadını değilim.

Murat: (Odada dolaşp, bağırarak). Hayat kadını sizden çok daha iyi. O geçim için hayat kadınlığı yapıyor. Ama içinde kendi mesleğinden nefret ediyor, kaderine lanet ediyor. Ama sizler...

Dariğa: (Üzüntüyle). Sen beni aşağılamaya başladın...

Murat: (Sessizlik, kendini toplayarak). Affet, Dariğacım! Ben ileri gittim... (Murat

arkasını dönüp, duvara dayanarak, duygulanarak). Ben bir şeyi iyi biliyorum. Aşk ile ihanet bir çuvala sığmaz. Hayatta aşktan daha güzel hiçbir şey yok. O duyguya kapılan adam gerçek evliya olur. Ruhu yağmurdan sonraki tabiat gibi tozdan pislikten arınıp, güzelleşir. Sadece birini candan sevdiğinde bilincin açılıp geleceği görme yetisi uyanır, hiçbir akıl ve gücün ulaşamayacağı yerlere ulaşır, insan ruhunun gizli dünyasına yolculuk edersin. O dünyanın bütün kanunları sana malum olur. Ve o kanunlar malum olunca sevgi nuruna bürünüp, kimse senden daha mutlu olamaz. Ben bunun hepsini kendim yaşadım. Çünkü ben... (Sessizlik). Seni candan sevmiştim... (Dariğa sıçrayarak, Murat'a bakar). Ama kader işte, sen benim dostumu seçtin. Ben pişman değilim. İkimizden birimiz bir şekilde vazgeçmek zorundaydık. Vallahi billahi doğru... Benimle beraber kabre gidecek bir sırdı... Canımı yaktın, başka çare bırakmadın... Az önceki sözleri senin ağzından duymak benim için ne kadar ağır olduğunu bilemezsin!.. (Sesi titreyip, dişlenerek). Sen benim bütün ümitlerimi yıkıyorsun ya... (Uzun sessizlik. Murat hala ters dönmüş şekildedir. Dariğa başını tutarak koltuğa çökmüş. Şoktadır). Eğer beni şeytan yoldan çıkarır da ihanet edersem, karımın beni hiçbir zaman affetmemesini isterdim. Çünkü onun affetmesi aşkın ölmesi demektir. Eğer affetmezse unutmamış demektir, unutmaması da seviyor demektir. Bu durumda sen de sürekli kaygı duyup, kendine çekidüzen verirsin. Ama vicdan ve yar için kaygılanmayanın işi rast gitmez. O zaman hepimiz öz evinden kaçıp, anne babasını dinlemeyen, aklına eseni yapan yaramaz yeni yetme gençler gibi olur çıkarız... Bitti... (Murat karşılık bekleyerek, Dariğa'ya bakar. Dariğa çökmüş şekilde sessizce oturur). Biz hareket etmekten korkarız, çünkü kanunlar var. Ama yanlış düşünmekten korkmayız, çünkü o içimizde, dışarı çıkarmazsak sorun yok diye düşünürüz. O zaman kötü hareketler nereden çıkıyor?... Kötü düşüncelerden çıkıyor... O zaman niye hayat hakkında, insanlar hakkında iyi şeyler düşünmüyoruz. Korkacaksak, kötü düşünmekten korkalım... Bunun neresi zor. Hiçbir zorluğu yok. Sadece inanman yeterli... (Cevap bekleyerek, tekrar Dariğa'ya bakar. Dariğa hala sessizdir. Durgunlaşarak biraz durduktan sonra, saatine bakarak). Hadi, ben gideyim, bayağı vakit geçmiş.

Dariğa: (Soğuk şekilde). Geç olmuşsa, burada yatıya kal.

Murat: Hayır, teşekkürler. Otel şuracıkta. Hemencecik giderim. (Duraksayarak). İleri gittiysem affet...

Dariğa: Sen de affet. Ben hatta ayıbı bir kenara koyup, hayatımda yapmadığım şeyi

yaptım...

Murat: Önemli değil, bilmeden söylenmiş sözlerdi...

Dariğa: (Düşünerek). Hayır, öyle değil, Murat. Ben sana yalan söyleyemem. Gerçekten kötü düşündüm. Ama nefsanî zaafından değil, senden öç almak için... Senin lekesiz saflığın başkalarının arına gidiyor. Bu nedenle senin arını lekelemek için, kendi arımı namusumu harcamayı düşündüm... Hatırında mı, Yunan efsanelerindeki Medeya kocasının kalbini yaralamak için, kendinin öz çocuklarını öldürerek, sonra kendi kalbini parçalamıştı... Galiba her kadının içinde bir Medeya vardır.

Murat: (Ayağa kalkarak, kapıya gidip yağmurluğunu giyer, çantasını eline alır). Elveda, Dariğa! (Dariğa sessiz. Murat “bir şey söyler mi acaba” der gibi, tekrar bakar ve dönüp çıkar gider. O gittikten sonra, Dariğa da yerinden yavaşça kalkarak, köşedeki kapıya girer).

4.1.3. İkinci Perde

Otel odası. Odaya Murat ve Ömürbek girer. Murat biraz sarhoş. Mırıldanarak şarkı söylemekte, misafirlikten geldiği bellidir. Ömürbek bir şeylere üzgündür.

Murat: (Girer girmez cebinden belgeleriyle biletini çıkarıp kendini kontrol ederek). Bilet cepte, pasaportunuz işte. (Saatine bakarak). Pe-ki. Şimdi taksi çağırmak lazım. (Telefon eder). Alo. Alo. Merhaba, hanımefendi. Taksi lazımdı. Ne? Çok mu beklemem gerekiyor? Ben havaalanına gidecektim... Evet, sağ olun... Öyle yaparsanız iyi olur... Kazakistan oteli... Soyadım mu? ... Jılkaydarov... Hayır, hayır, Jılkaydarov... Hiç “D” yok, Jılkaydarov diyorum. Birinci harfi “J” Jukovski, İkincisi “I” (tekrarlayarak) “I” ... (kendi kendine) Allah Allah, bunu nasıl anlattım?... Normal “I” ya... (Sevinerek). Evet, evet. Güzel, dosdoğru, aynen, “Isırmak” sözündeki “I” . Onu nereden biliyorsunuz? Sonra Larisa, Kayrat, Aleksandır, Yogi..., Yogi... Yogiyi bilmiyor musun? Bildiğin Hindistan Yogileri yok mu? Kendilerini bir aya gömen? Hatırladınız mı? Harika. (İrkilip, başını sallayarak). Yo-ok, “Harikayı” yazmayın. Onu öylesine... (Sözünü el hareketiyle sonlandırır). Sonra Dmitriy, tekrar Aleksandır, Raykin ve soyadlarının sonundaki “ov” ... Yani Jılkaydarov. Telefon (Ahizeye iyice yaklaşarak) 61-97-22. Tamam. Bekliyorum. (Ahizeyi bırakıp, ıslık çala çala aynanın önüne gider, kendini yeni görmüş gibi, bir kaşını çatıp, bir yüzünü ekşitip, saçlarını düzeltip, canı sıkılan bir genç gibi davranır).

Ömürbek: (Murat’a bakarak, çaresiz bir ifadeyle başını sallar. Sonra telefonu çevirerek). Eşyalarımı toplamış mıydın? Bir şeyin kalmasın. (Murat dans eder gibi bir hareketle

“O’key” der, sonraki kapıda girdikten sonra başka bir ses tonuyla). Alo! Alo! Gulya!.. Benim. Ben adamları gönderdikten sonra Murat’la beraber otele geldim. Ne? ... (Sessizlik). Tamam, artık ne yapacaksın, bunun karakteri böyle işte. Bir araya getirmemeniz lazımdı. Çok ayıp oldu. Evet! Şimdi telefon edip, özür dilerim. (Bu sırada diş fırçası, macunu ve tıraş aletlerini alarak, Murat çıkar. Ömürbek ses tonunu değiştirerek). İyi tamam, merak etme, çok gecikmem. Tamam. (Ahizeyi bırakır).

Murat: Ömürbek.

Ömürbek: Ne!

Murat: Kimdi o? Gulya değil mi?

Ömürbek: Ta kendisi.

Murat: (Biraz düşünerek). Bana küsüyordur, nasıl evime misafirlige gelip kavga çıkarır diye. Önemli değil. Kadınlar sofranın huzurunu bizden daha çok düşünür. Doğru o da haklı. Sen ona benim özür dilediğimi söyle, tamam mı?

Ömürbek: (Moralsiz). Tamam, tamam.

Murat: (Morali yerine gelmiş şekilde). Ama ne diyeyim ki, iyi oldu. O zalim ikiyüzlü sahtekâr ne zaman elime düşecek diye bekliyordum... (Güler). Hak etti yalancı, lanet! Senin intikamını aldım değil mi sonunda!

(Ömürbek başını sallayarak Murat’a bakar). Ona mı, ona bu az. Bundan daha beterini yapmak lazımdı. Ben senin eşinden utandım.

Ömürbek: (Homurdanarak). Utanman bu olsa...

Murat: Yok, yani o bizim eski tarihimizi bilmiyor ya. O yüzden onun önünde ben nasıl...

Ömürbek: (Kızıp). Sofrada birine hakaret ederek, yüzüne bardak fırlatmak mı utanmış halin? (söyleyecek söz bulamaz, sinirle). O zaman utanmasan ne yapacaktın, söylesene?

Murat: Ben onun için elimden gelen her şeyi yaptım.

Ömürbek: Aferin, istediklerini zorla elde ediyorsan, halt etmişsin.

Murat: Doğru için her şey yapılır. Silah alıp, savaşılabilir de.

Ömürbek: Bunun için tam benim soframdan başka daha iyi yer bulamadın mı? Ben sana ne zaman ondan öcümü al dedim? Ya da, dedim mi? (Murat başını sallarken). O zaman sana ne?

Murat: İnsana ihanet eden herkesle işim var.

Ömürbek: (İçlenerek). İhanet ettiyse, sana etmedi, bana etti!

Murat: (Başını sallayarak). Sinirlenip, ileri gitme. Eğer böyle, birbirimizden uzak

durursak, hiçbir zaman hayallerimize ulaşamayız. (Sessizlik). Düşünsene, kaç kat korumayla korunan bankaları bile soyuyorlar. Niye? Çünkü soyguncular iyi organize oluyor. (Kural okur gibi heceleyerek). İ-yi ha-zır-lan-mış-lar. Onun için yaptıkları iş ihanet, şiddet veya kanunsuzluk olsa da amaçlarına ulaşıyorlar. Peki, biz niye böyle organize olmuyoruz?

Ömürbek: (Taklit ederek). Nasıl organize olacağız? Geceye doğru bodrumda toplanalım mı?

Murat: Gerekirse, toplanalım.

Ömürbek: (İçlenerek). Off! (aniden kalkarak, odada ileri geri yürür). O zaman ikimize akıl hastanesinden iki oda hazırlayıp, bu meseleyi acele etmeden çözmemiz lazım galiba.

Murat: Benim söylediklerim deli saçması değil. Boşuna sinirlenme.

Ömürbek: Niye kızmıyayım ki? (Tekrar ileri geri yürüyerek). Onun bir zamanlar benim karımın sevgilisi olduğunu, benim boşanıp ikinci evlilik yaptığımı bütün milletin önünde ayrıntılarına kadar anlat diyen oldu mu sana?...

Murat: Ben bir şekilde onu rezil etmek istedim. Çünkü ondan nefret ediyorum. (Telefon çalar. Murat ahizeyi kaldırır). Evet, dinliyorum... Şimdi uçacağım, taksi çağırdım... Ben hepsini ödedim... A... affedersiniz. Şimdi, bir dakika... (Ahizeyi bırakır). Ben nöbetçiye gidip, faturamı alıp geleyim. (Murat çıkıp gider).

Ömürbek: (Bir süre sessizce oturur, birden cebinden bloknotunu çıkarıp, bir numarayı bulup, aceleyle telefon eder). Alo! Alo! Ben, Ömürbek. Evet, nasıl vardınız? ... Hay aksi, size de çok ayıp oldu!... Böyle olacağını nereden bileyim. Bir araya gelip, biz bize bir sohbet edelim demiştim. Birden bu adam (kapıya tekrar tekrar bakarak) iyice rezil etti. Hepsi benim suçum... Evet, evet... Tabi ki... Doğru söylüyorsunuz... Bu bizim aramızda sorun olmamalı. Öyle değil mi? (Bu sırada Murat girer. Ömürbek onu fark etmez). Hayır, hayır! O tarafını söylemeyin. Ne zaman oldu bu?! Allah korusun!.. Bende size karşı kalbimde ayrı düşünce yok, siz de görüyorsunuzdur... Evet... Evet... Gulya da çok sıkıntıda. Daha sonra özel telefon edip, onun adına ben sizden özür dil... (Murat hızla gelip, telefonun düğmesini kapatır. Ömürbek irkilerek). Ya, ne yapıyorsun, deli misin sen?!

Murat: Ben iyiyim, ya sen? Hangi yüzle ondan özür diliyorsun?

Ömürbek: O benim evime gelen misafirim. Onun için ben ondan özür dilemek zorundayım. (Telefona yapışır). Bırak!

Murat: (İnatla). Hayır, bırakmam!

Ömürbek: (Telefonu çekiştirerek). Hayır, bırakacaksın!... Bırak diyorum!

Murat: (Telefonu bırakmadan). Hayır!

Ömürbek: (Zorla almaya çalışır). Sen başıma belâ olmaya başladın ama. (Ahizeyi fırlatıp, çok sinirlenerek). Bu kadar rezil edecek ne yaptım ben sana? Düşmanımdan görmedim böyle işkenceyi. (Cebinden sigara alıp yakar, içmeye başlar. İkisi de sessizdir. Murat salona sırtını dönüp oturur).

Murat: (Biraz sonra birden dönüp, masaya vurarak, sinirle bağırır). Senin namusun yok mu?! Hangisi işkencedir söylesene bana? Eşinin seni aldattığı adamdan özür dilemek senin için rezillik değil midir?

Ömürbek: Birincisi, özür dilemek ayıp değil edeptir. İkincisi, senin bahsettiğin olayda ilk başta Dariğa'nın kendisi suçlu. Onu kimse zorlamadı. Üçüncüsü, ondan sonra çok zaman geçti. Şimdi benim başka bir ailem var. Geçmiş unutuldu. Bir zamanki dostlar düşman, düşmanlar dost oldu...

Murat: Her şeyi unutarak, bulduğun dostun az önceki şerefsiz mi?

Ömürbek: O senin düşündüğün gibi, şerefsiz bir adam değil. Onun insanlara olan faydası ikimizden de çok. O büyük bir görev yapıyor. Onurlu ve saygın biri, anladın mı? Bilim dersin bilimi, kabiliyet dersin kabiliyeti var. İşinde yanlışa yer yok. Nasıl o şerefsiz oluyor. Bunları inkâr etmeye hakkın yok... (Sessizlik). Zamanında... Doğrudur, bana ihanet etmiş olabilir, ama iyiyi, kötüyü sadece buna göre ölçemeyiz.

Murat: (Şaşkın ve durgun bir şekilde). Bu ne? ... Sen ne diyorsun? Sen şimdi onu bana kalbi temiz, sevgi dolu biri mi demek istiyorsun?

Ömürbek: (Düşünerek). Öyle de diyemem, tabi ki. Onun egoistliği de, kariyer düşkünlüğü de var. Ama... Fark etmez o girişimci, çalışkan adam, yani gerekli biri. Ama onun iç dünyasının karanlık dehlizlerinde ne gibi düşüncelerin olduğunu bilemezsin. Kalbindeki kötülüğü gizlemek için onun aklı da, kurnazlığı da (Gırtlığını göstererek) buraya kadar yeter.

Murat: (Ömürbek'e tanımayan gibi bakarak). O zaman sana göre, kötü olmak suç değil, sadece gizleyebilmek yeterli yani. Öyle mi?

Ömürbek: (Sabırlı ve sert bir tonla). Sen hayatı olduğu gibi kabul etmek istemiyorsun. Eğer kabullenirsen, birçok şeyi farklı değerlendirirdin... (Duraksayarak). İnsan dediğin acizdir. Sen önce bunu kabul et. Eskiden ikimizin evliya gibi pir tuttuğumuz kişileri

hatırlıyor musun? Onların yürüyüşüne, giyimine kadar imrenirdik. Sonra o kişiler de birçok eksiklikleri fark ettim... “Yoluna canım feda” dediğim meleğin basit bir günahkâr kadın olduğunu bilmek ne kadar kısalttı ömrümü anlıyor musun? Hayat eskiden bizim düşündüğümüz gibi değil, dostum. İyi ve kötü birbirine karışmış, ikiz çocuklar gibi ayrılmazdırlar. Ama biz onları hiçbir zaman bir araya gelmeyen iki ayrı koç gibi gördük. Sanki uzak bir yerde “kötülük” kalesi varmış da biz ona karşı asker toplayıp, kutsal sefere çıkacakmışız gibiydik. Uzaklarda öyle bir kale yok. İyilik de, kötülük de kendi içimizde, beynimizde. Ona açık savaş ilan edemezsin...

Murat: Açık savaş ilan etme, ama canını yaralayan insanla da samimi olmaya ne gerek var?

Ömürbek: Bu samimiyet değil.

Murat: Peki nedir?

Ömürbek: Bu yakınlığın bir çeşidi. Bu sayede ben eski inadımdan kurtuldum, insanları iyisiyle, kötüsüyle, saflığıyla, pisliğiyle, eksiklikleriyle kabullenmeyi öğrendim. Çoğu şeye verdiğim değerleri yeniden gözden geçirip, her şeyi kabul etmeyi öğrendim.

Murat: (Taklit ederek). Çok şey yapmışsın.

Ömürbek: Çok ya da az, hayatın gerçeklerini anlamak kolay değil. Kötülükten sadece nefret etmenin iyiliğe hiçbir faydası yok... Harekete geçmek lazım. Ama hareket etmek için önce düşmanını tanı.

Murat: (Kahkahayla gülerek). Evet, demek ki...

Ömürbek (Anlamaz). Ne “demek ki” ?

Murat (Bir daha gülerek). Misafirlige niye çağırdın desem, (Alaylı ve ses tonunu değiştirerek) Düşmanını tanıyormuşsun demek ki.

Ömürbek: Ben onu çoktan tanıyorum. Bilebilseydin, bizim aramızdaki ilişki tam bir mücadele.

Murat: Anlamadım.

Ömürbek: Evet, evet, mücadele dediğin budur... (Sessizlik). Doğrusu, ben onunla açıkça savaştım. Delilim yeterliydi kadını yoldan çıkarmış, ailemi yıkmıştı. Ama düşünsene, ben ona ne yapabilirdim. Meseleyi düello ile çözme devri değil. Düelloda kimin yeneceği de belli değil, benim silah kullanamayacağımı sen de biliyorsun. Tartışarak da yenemezsin, eğer o bana, “önce karına sahip çıksaydın” dese, ağzımı kapatıp suspus olurum. Saçma ve gereksiz bir ritüeli uygulayan biri gibi önce coşup coşup sonra

bırakmış olurdu. (Ömürbek ikna edebildim mi acaba der gibi, Murat'a bakar). Anladın mı?... Ama ben kendi içimdeki bu kör duyguyu yenip, onunla iyi bir ilişki kurdum. Tabii ki, o benden bunu beklemiyordu. Uzun süre de inanmadı. İyice ikna olduktan sonra zorlanmaya başladı. Ne derece zorlandığını bilmemem, ama zorlandığı kesin. Ondan sonra bana birçok kere iyilik yaptı, sadece bana değil, bizim kuruma, yani bu durumda halka iyilik yaptı. Mesele onun bana iyilik yapması değil, kime yapsa da, fark etmez. Mesele pisliğin eliyle "iyilik" denen kutsal düşüncenin gerçekleşmesi. Eğer sen iyilik yapsan ben buna şaşırım, bu normal bir şey. Ama bildiğin pislik birinin iyilik yapması, nazik çiçeğin acımasız kara taşı yarıp çıkması ilgi çekici değil mi? Yani ben kazandım demektir, ben onun kalesine bir gol attım. Anlıyor musun sen, bire sıfır...

Murat: (Taklit ederek). Şimdi sen kazandığını mı düşünüyorsun?

Ömürbek: (Kendinden emin bir şekilde). Hiç şüphem yok.

Murat: (Başını sallayarak). Kendisinin on kere yenildiğini göremiyor ama bir kere kazandığına seviniyor.

Ömürbek: Bir kere olması güzel. Ama sende o da yok.

Murat: Bir işe yaramayan zaferin olmaması daha iyidir...

Ömürbek: Eğer öyle düşüneceksen, bir zafer değil, bin kere kazansan da hiç bir şey değişmez, hatta bir sürü nesil de hiç bir şey çözemez, çünkü bu sonsuz savaştır. Yaşamın olduğu yerde hiç bir zaman son vermeyecektir. O yüzden herkes kendi hakkını, kendi vazifesini bilmelidir. Ama benim anlattıklarım sadece iki kişinin savaşıdır. Ben onu iyilik yapmaya mecbur bıraktım, ama o bana henüz kötülük yaptıramadı.

Murat: Kötülük yapmamış olabilirsin, ama iyilik de yapamazsın.

Ömürbek: Niye?

Murat: Çünkü sen hiçbir şeye nefret besleyemezsin. Nefret edemediğin için sevemezsin de. Sevmeyince nasıl iyilik yapacaksın?

Ömürbek: O zaman benim ne yapmam gerekiyor?

Murat: Ne yapacağını sen bilirsin, benim bildiğim bizim hepimiz ideallerimiz için mücadele eden insanlarız. Bu savaşta bayrağı yüksekte tutmak lazım. Bu kural. Vazgeçmek, bırakmak yok.

Ömürbek: Şimdi sen beni dinle. Senin eksikliğin sen zamanı ve şartları hiç anlamıyorsun. Şartları anlamayan insan bayrağı ne kadar yükseğe kaldırırsa da zafere ulaşamaz.

Murat: (Elini sallayarak). Sizin Şu misallerinizden yorulduğ. Belki vatanını satan hain de dŐŐŐnŐyordur “bŐtŐn bunları Şartların gereği olarak yaptım” diye.

ŐmŐrbek: Hayır, sen bu kavrama daha geniş aÇıdan bakmaya ĐalıŐ. Durum dediğimiz Şey YŐce Rabbimin kudreti. YeryŐzŐndeki yaşam hep duruma, Şartlara, sebeplere bağlıdır. KuŐun kanadı, filin hortumu, zŐrafanın boynu gibi her Şey Şartlar gereği ortaya ĐıkmıŐtır. İnsan da dŐŐŐnce ve eylemleri Şartlara bağlıdır. (KonuŐmak isteyen Murat’ı eliyle durdurarak). Senin bunu anlamam lazım. Hayat, ŐlŐm, yiğitlik, acizlik gibi Şeylerin hepsi Şart. Hatta yŐce aşk da bir Şart. Acele etme, Örnek göstereyim. Kozı ile Bayan sevginin yŐceliĐini ispatlayıp, tarihe geÇti. Ama toplumsal ve sosyal Şartlar farklı olduğunda onlar tarihe adlarını yazdıramayabilirdi. Şartların zorluğu nedeniyle onlar kendi aşkları iÇin bŐyŐk bir yiğitlik yapmaya mecbur kaldı. Bu bŐyŐk yiğitlik sayesinde onların aşkları bŐtŐn insanlığa mal oldu. İŞte, Şart dediğimiz Şey bu.

Murat: Yani ne demek istiyorsun? Vatanını, ananı, babanı, Đocuklarını harici Şartlara, duruma bakarak mı sev diyorsun?

ŐmŐrbek: Ben sana aşkı Şartlara sat demiyorum, sadece Şartların insan hayatındaki rolŐnŐ anlatmaya ĐalıŐıyorum. (Ayağa kalkarak, ders anlatan profesŐr gibi ileri geri yŐrŐr). Sendeki nefret duygusu nereden başladı? ĐŐnkŐ dŐnyada kŐtŐ karakter, kŐtŐ niyet, hainlik, karamsarlık, kıskanĐlık, aÇ gŐzlŐlŐk gibi bir sŐrŐ nefret edilecek haysiyetsizler var. Bunları gŐrŐp, nefret etmeyi ŐĐrendin, bŐtŐn bunlar dŐnyada “kŐtŐlŐk” diye bŐyŐk bir gŐcŐn olduğunu ve onun zayıf bir dŐŐman olmadığını gösterir. Senin hatan bu hakikati kabul etmek istememen. Kabul etsen bile, bunları basit kontrolsŐzlŐk ve dŐzensizlikten ortaya ĐıktıĐını ve eğer halk birleŐirse, kendi kendine yok olacağını sanıyorsun. Hayır. Onun kŐkleri Đok derinlerde. Ben sana söyleyeyim, kŐtŐlŐk hayatın temel parĐalarından biridir. Evet, evet, tarihi aÇıdan bakarsan, aynen böyledir. Ama kŐtŐlŐk denen bu gŐcŐn sağlamlığını biz her gŐn sokağa ĐıktıĐımızda, işte, dŐkkânda, otobŐste ve bŐtŐn her yerde gŐrŐr, bilir, hisseder, kabullenir ve bazen de boyun eğeriz. Mesela, satıcı bir malı vermek istediği adama veriyor, sana ise “yok” diyor diyelim. Ona hiÇbir Şey yapamazsın, dŐnŐp gidersin, yani az Önceki gŐce boyun eğersin. Kasiyer 10 kuruşunu yese, tartışma Đıkarmazsın, gidersin, ĐŐnkŐ onun iÇin kaybedeceğin vakit 10 kuruştan Đok daha fazla değerlidir.

Murat: (Sabredemez). Ama mesele 10 kuruŐta mı ki? Mesele kasiyerin adiliğinde değil mi? Ve adilik 10 kuruş mu eder, 10 para mı eder fark etmez adiliktir...

Ömürbek: (Sözünü keserek). Bekle, söz dinle. Dinlesene şimdi sonuna kadar. Ben sana bir örnek göstereyim. Bir zamanlar benim bir normal mobilya alamayıp, uzun yıllar dolanmıştım. Ama beraber çalıştığım bir genç çocuk, şehre daha yeni taşınmış ve daha gelir gelmez en iyi mobilyalardan almıştı. Bir gün evine gittiğimde “Nasıl aldın?”, diye sordum, “Ya, abi, siz bu gidişle hiçbir zaman da eşya alamazsınız ki”, diye güldü. Ne yapmak lazım? Tabi ki, prensiplere uyararak birkaç yıl daha devam edilebilirdi. Ama bunun topluma veya kendime hiçbir faydası olmazdı, gerçekten. Benim ailem de herkes gibi yaşamayı ister. Sonra, başka yollar aramak gerekti. Bu da az önce bahsettiğim güce boyun eğmek demektir. Konuşsam, misal çok, tabi ki. Ama o gücün olmadığını söylemekle yok olmuyor. Onun yerine “nefret” diye bir güç var, o bizim hayatımıza belli bir oranda tesir edebiliyor diye açıkça kabul edip, daha sonra onunla mücadele etmenin yollarını arayalım.

Murat: Eğer insan iyiliğin gücüne inanıyorsa, onu artık kötülüğün gücüne inandırmanın ne gereği var?

Ömürbek: Çünkü o da gerçek. Tarihteki Firavunlar öbür dünyadaki hayata inanıp, insanların kan ve terini su gibi akıtarak, koca piramitler inşa ettirdi. O zamanlar senin gibi iyimserler “bu zalimlik yerde kalmaz, binlerce insanın kanı ve vebali varken günahkâr Firavunların sahte istekleri gerçekleşemez” diye düşünmüştür. İyilik açısından bakarsan, öyle de olması lazım gibi. Ama kötülük gerçekleşti. Milyonlarca kölenin dökülen kanı, çektikleri azap unutuldu, Firavunların şanını yücelten, piramitler kaldı. Onları kimse çarpmadı. O günden bugüne kadar ulaşan şan, unvan onlar için öbür dünyadaki yaşam değil de nedir? Veya tarihe geçmek için dünyadaki en güzel tapınağı yakan Herostratus. Dediği çıktı mı? Çıktı. Herostratus tarihe ebedi olarak adını yazdırdı. Yani bu da bir gerçek. Zulmü, savunular zulmün böyle bir gücü olduğunu bilir, ona inanır ve ona hizmet eder. Eğer bunu kabul etmiyorsak, bizimki yanlış.

Murat: Tapınağı yakıp, tarihe geçen sadece bir kişi, ama tapınak yapıp, tarihe geçenler yüzlerce, binlerce. O zaman gerçek hangi tarafta yakanlarda mı, ya da yapanlarda mı? (Murat duraksayarak, karşılık veremeyince, sözüne devam edip). Tartışmasız, yapanların tarafında. Bu bir. İkincisi, şan, unvan dediğin, unvan değil, alınına basılmış suçlu damgası. Tarihe geçtim diye sevinmesi ahmaklık. Tarihin da kendi cenneti ve cehennemi var. Onun gideceği yer cehennem. Bunu senin Herostratus’una anlat.

Ömürbek: Herostratus’un kemikleri günümüze ulaşmadan parçalanıp yok olmuş.

Murat: Birleştiresinler. Radikal Herostratuslar bugün de az sayılmaz. Eğer iyilik için gerçekten acıyorsan, kabullenmeyelim, karşı çıkalım onların anlayışlarına. Kanaat bilmeyen Firavunların yanlış olduğunu gösterelim insanlara. Şöhretperest, malperest, yemek düşkünü, kadın düşkünü olup kendinden başkasını düşünmeyenlerin adi insanlar olduğunu herkese ifşa edelim. İnsanları öldürerek, tarihe geçenlerin sonsuza kadar mahkeme salonundan çıkamayacağını, çünkü her gelen yeni neslin, onları yargılama sürecinin yeniden başlayacağını ispatlayalım, hadi.

Ömürbek: Bunlar çoktan ispatlanmıştır. Ama ispatlandı diye yok olmadılar. Çünkü biz hepimiz belli bir derecede Herostratus yâda firavunuz... Kadın düşkünlüğü, makam düşkünlüğü hepimizde de var.

Murat: (Duraksayarak). Sen her fırsatta kötülükle iyilik arasındaki çizgiyi kaldırmaya çalışıyorsun. Sen her durumda kendini savunacak bir şeyler arıyorsun. Hayata böyle bakmak doğru değil. Hayata böyle bakarsa, her katil kendine göre bir şey bulur. Çünkü hayat çok zordur. Hayatta kötülük de, iyilik de, adalet de, adaletsizlik de, saf aşk da, harami aşk da hepsi ama hepsi var. Ama senin gibi iyiyle kötüyü karıştırmak doğru değil. Bunların önemi de, anlamı da birbirinden ayrı yere sahiptir.

Ömürbek: (Düşünerek). Fizikte izafiyet teorisi diye bir teori var...

Murat: (Yalandan şaşırılmış gibi yaparak). Hadi ya! İlk defa duyuyorum. Onu nereden okudun?

Ömürbek: (Sabırla). Kızma, ben seninle ilim yarıştıracak değilim. (Sessizlik). Bu teoriye göre, hiçbir oluşu, hareketi, durumu kendi çevresindeki diğer oluş ve hareketlerle karşılaştırmadan tespit etmek mümkün değildir. Bunun gibi, dünyadaki oluş ve hareketleri de zamanla, şartlarla ve diğer hareketlerle karşılaştırmadan anlayamayız. Senin eksikliğin sen hakikati her zaman sadece çıplak gerçeklerde arıyorsun.

Murat: Bir şey hiçbir zaman da hem hakikat, hem yalan olamaz ki.

Ömürbek: Ama bir insan hem iyi, hem kötü olabilir. Ve yeryüzündeki insanların çoğu böyledir. Sen insanlık hakkındaki şeriatını onlara göre ayarla. Senin ancak evliyalar için olan, sıradan insanların uygulayamayacağı katı kurallarını kim ne yapsın? Ve bunu bizden talep etmeye ne hakkın var?

Murat: Sen saflığın, temizliğin saf kalmasını istemiyorsun, kirlenip, bozulmasını istiyorsun. Çünkü senin vicdanın temiz değil...

Ömürbek: (Darılarak). Allah aşkına, ağzından çıkanı kulağın duysun...

Murat: (Daha canlı). Aaa... Canını mı acıttı?... O zaman hayatın kutsal kuralına dokunma. Onu bulan ben değilim. “Güçlünün büyüklüğü” diye bir zorba kanununa karşısına insaniyet kanununun koyulması, dünya tarihindeki en büyük ruhani devrimdir. İnsaniyet kanunundan daha ilginç ne var hayatta, düşünsene sen? Zayıflara yardım etmek, yakınlara acımak, adalet için babandan geçmek, namus için can vermek insanoğlunun aklının ürünü olan mucizeler içindeki en acayibi değil mi?! Eğer bu ilke bozulursa, o zaman insanlığın milyonlarca yıllık emekleri boşa gitti demektir.

Ömürbek: Eğer boşuna gidecekse, bu kimsenin suçu değil, suç kuralların gerçeklikten uzak olmasındadır.

Murat: (Aniden kalkarak). Hayır! Ondan değil. Bu faydası yoksa yoldaşını yolla bırakan senin gibilerin suçudur. Size makam lazım, unvan lazım, başarı lazım. Bu yolda hiçbir şeyden çekinmezsiniz. Siz çıkar için şeytanla ortaklık kuran Faust gibisiniz. Farkınız Faust canını sattı, siz arınızı, namusunuzu, vicdanınızı satıyorsunuz.

Ömürbek: (Kızarak). Ama sen üstündeki tek pantolonunu millete çıkarıp verdiğin cömertlikten ne elde ettin? Söylesene, hadi? ... Hayır, söylesene. Ne kazandın? Sana millet “evliya” dedi. Çünkü sendeki bütün iyi şeyler milletin oldu. Senin giyimini eller giyer, paranı eller saçar, yeteneklerini biri kullanır, hatta zamanın da senden başkasının. Kısacası sende hiçbir şey yok, her şey ellerindi. Ama senin bu iyiliklerini onların nasıl gördüğünü biliyor musun? Halk bedavayı görünce ömür boyu edindiği terbiyesini, kişiliğini unutup, aç kurt gibi hırlayarak birbiriyle dalaşmaya başlar. Sen de onlar için aynen öyle bedava bir maldın. Sen onların bedavacılıklarını daha beter azdırmaktan başka hiçbir şey fayda sağlamadın. Onlar aynı eskisi gibi. Yoksa birinden yaptıkların için bir iyilik gördün mü? Yok. Tersine kötülük görüyorsun. O zaman karşılıksız iyiliğin ne anlamı var? Söylesene hadi? Kime neyi ispatlamaya çalışıyorsun? Korcağın korkak olduğunu ispatlayan kahraman olur mu? Hiçbir şey değişmez. Sen bütün millete alay konusu olup Don Kişot’un kahramanlığını yineliyorsun. Don Kişot’un...

Murat: Tamam, beni sevmeyenler gülsün, alay etsin de sana ne oluyor? Sen niye onları destekliyorsun? Kendi eksikliğini bile bile, propaganda yapıp nasihat veriyorsun. Niçin? Etrafına niye zehir saçıyorsun? Kendi yaptığın yanlışın arkandaki nesillere kalmasını mı istiyorsun? Hayat kadını bile kendi kaderini kendi kızı için istemez. Ama sen nasıl... (Murat içlenerek, duraksar).

Ömürbek: Sabret. Her gerçeğin söyleneceği bir zaman var. Toplantıda yaptığın

konuşmayı çoluk çocuğa yapamazsın. Tiyatroda mayo ile dolanmak nasıl uygunsuzsa, plajda resmi giyinip, sırt üstü uzanıp yatmak öyle uygunsuzdur. Sen bana öyle edebiyat yapma. Çünkü biz halkın önünde oturmuyoruz, bir otel odasında kapanıp, ikimiz baş başa konuşuyoruz. Bizi hiç kimse dinlemiyor, öyle değil mi?

Murat: Pekâlâ...

Ömürbek: O zaman birbirine yakın insanlar arasında özel konuşulacak gerçekleri konuşalım. Bu gerçek ne mi diyorsun? Söyleyeyim, sınıfta falancanın sonsuz cömertliğini, filancanın gözü karalığını, başka birinin kendini hiç düşünmeyecek kadar evliyalığını millete örnek olarak anlatan öğretmenin evine gelip, kendi çocuğuna: “Elindekilere sahip çık, kavga olan yere yaklaşma, dünyadaki en değerli şey senin sağlığın” diye beşeri akıl veriyor diye onu suçlayamazsın.

Çünkü sınıfta söylenen gerçeklerin dışında başka gerçeklerin de olduğunu o iyi biliyor. Hayatta ihanet ve acımasızlığın var olduğunu biliyor, onlardan korunmak için çocuğa başka örtülü uyarılar yapmak lazımdır. O insanı mahvolmaktan kurtaran sigorta gibidir... (Sessizlik). Hayat... Kanunlara sığmaz, bu nedenle kanunda kapsanmayan konular istisnadır diye kural var. Ama bizler çoğu zaman kanunla değil, sonundaki istisna uyarılarıyla hayatımızı sürdürüyoruz.

Murat: O zaman benim ne yapmamı istiyorsun?

Ömürbek: Sen ilk önce kendini kalabalıktan biri, sıradan biri olarak gör. Gör ama kendini düşün. Toyluğunu, asiliğini bırak. Ancak o zaman bu güne kadar yaşadığın talihsizliklerden kurtulursun. Yolun açılır. İçindeki kin, nefret zehri dağılır. Yavaş yavaş unvan, makam ve zenginlik de gelmeye başlar... Sonra çoğu şeyi affedici olursun. Gönlü tok olan insan sinirlenmez... Sen şimdi bir dizginle yani tek yönlü hareket ediyorsun. Ama bir dizginli kullanarak hayat dediğimiz asi atı idare edemezsin. İkinci dizgine insanlık mı dersin, acımasızlık mı dersin onu kendin bilirsin. Ama aklında olsun, eğer satranççının bir piyonunu yem olarak vermesi, o piyon için çok büyük bir acımasızlık olarak görünebilir, ama satranççı bunu yapmazsa hiçbir zaman oyunu kazanamaz. Bu nedenle beni “etrafına zehir saçyorsun” diye boşuna suçluyorsun. Ben hiçbir neslin kötülüğünü istemiyorum. Ben de dünyaya sabi olarak gelip, çocukluk hayalleriyle dünyayı kendimce kavradım. Ama dünyanın acı gerçekleriyle karşılaşınca o hayallerin hepsi yıkıldı. Ben bundan pişman değilim, sadece hayatın sırrını anlayana kadar, hayat geçip gidiyor. Sonra bilinçli mücadele için zamanın da, gücün de kalmıyor. Gelecek nesil hiç değilse zamanını

boşa harcamasın. Hayatın kötü kokuların, kötü şeylerin de olduğunu anlasınlar. Ben bunu istiyorum.

Murat: (Saatine bakar, telefonunu çevirerek). Onlar ilk önce hayatta güzel kokuların var olduğunu anlamalı. Onun için de zaman lazım. Alo! Alo! Ben taksi çağırmıştım... Nasıl yok? Ne kadar zaman geçti çağırılı? Evladım, ben şimdi uçağı kaçıracağım... Anlıyorum... Ama siz de beni anlayın... (Ses tonunu yumuşatarak). Bulmaya çalışın rica ediyorum? (Telefonu kapatır).

Ömürbek: Halk dediğın bir düğmesine bastığında, bin düğmesi hatasız çalışan teknik bir mekanizma değil ki. Milyonlarca insandan, yani milyonlarca anlayıştan, milyonlarca karakterden oluşan büyük bir organizmadır. Arasında olumsuz durumların çok olması normaldir. Mesela, sen birçok işini bitiremedin, çok zorlandın. Arkadaşların o zaman yardım ettiler mi? Yardım ettiler. Uçak bilet alamayıp, ne kadar zorlandın? O konuda ben evliyaldım ettim, bana da başka biri yardım etti. Ne yapacaksın? Hayat dediğın böyle işte. Buna sahtekârlık diyemezsin. Düşünsene, uçakta bilet veya otelde yer yok diye elin kolun bağılı oturabilir misin? Ha? Bak işte şimdi taksiyi çağırılmayıp, zorlanıyorsun... (Gülümser). Eğer ben alıp başka bir numarayı arasam, 10 dakika içinde taksi gelir. İnanır mısın?

Murat: (İrkilerek). Hayır, hayır. (Yerinden fırlayıp, sinirlenerek). Sen milletin hepsini kendin gibi zannediyorsun. Beni hala tanımıyorsun. (Cebinden bileti çıkararak). Şimdi gözünün önünde yırtarım aldığın bileti. Bana... Hiçbir şeyin gereğı yok.

Ömürbek: (Hareketlenip, eline yapışır). Hey, deli misinin? Dur! Bırak diyorum sana!

Murat: (Atılarak). Hayır, bırak.

Ömürbek: Bırak diyorum artık.

Murat: Bırak.

Ömürbek: (Murat'ın elinden bileti çekip alır). Ne yapmaya çalışıyorsun. Bunu az önceki büyük amaç yolundaki bir hareket olarak mı görüyorsun? Sen sadece zayıf noktana dokunulduğı için, sinirlenip kızılıyorsun. Eğer sen bana bir şey anlatmak istiyorsan bu çocukça tavırlarını bırak da adam gibi konuş. (Bileti masanın üstüne bırakır).

Murat: (Sandalyeye çöküp, kendi kendine konuşarak). İçinde hissettiğın gerçekleri millete anlatamamak kadar zor bir şey yokmuş... (Ağlıyor gibi yüzünü kapatıp, sessizce oturur). Allah'ım, gerçek için zorluk çekmesen, yârin için azap çekmesen, halkın için ateşlere yanmasan, gövdendeki canı vereceğın bir asil amacın olmasa, böyle hayatın ne

anlamı var? Kim ne yapsın öyle hayatı? (Durgunlaşarak). Bunu nasıl anlatabilirim ha? ... (Sigara alıp içer). Sen hayatta yüce şeylerin var olduğunu unutmuşsun. Duyguların körelerek, kendinden başkasını görmez olmuşsun. Sana göre yüce aşk, yüce amaç demek sadece basit birer slogan. Sana göre savaşta gövdesini siper eden askerin hareketi ahmaklık. Çünkü vatan koruması onun bir yiğitliğiyle olacak iş değil. O kendini siper etse de etmese de kazanırdık. Onun için aklını kaybedip, yiğitlik etmeden, önünü arkasını düşünüp, kendi canını korusaydı, belki herkes gibi emeklisini alıp, çoluk, çocuğunun mutluluklarını görüp, bu güne kadar yanımızda hayatta mı olurdu? Öyle ya. Adaletle yemin olsun, bütün millet aynen böyle düşünüyor. Ama onlar o kahramanlığın insanlığa ışık saçan parlak bir yıldız gibi ebediyen yanarak, kaç neslin insani ve manevi yükselmesine vesile olduğunu, iyiyi kötünün mücadelesinde ömrü boyunca iyiliğe kan verdiğini, güç verdiğini anlarlar mı acaba? Yok, anlamazlar.

Ömürbek: Sen hayatın büyük kahramanlıklar gerektiren özel anlarını örnek gösteriyorsun, ama ben günlük hayatı söylüyorum. İki birbirinden çok farklı iki şey. Günlük hayatta gövdeni siper edip ölmene gerek yok.

Murat: Tamam, kahramanlık yapma, ama nefret edilecek yerde nefret edip, kinlenecek yerde kinlenebilirsin. Ama sen her şeye dayanıyorsun... Namusuna dokunsalar da sabrediyorsun, sevdiğine sataşılrsa da sabredersin... Senin sabrın ne zaman biter? (Murat Ömürbek'ten cevap bekler gibi, durdu, Ömürbek sigarasını içip, sessizce oturur). (Sözüne devam eder). Bir zamanlar en namus düşkün olan sen değil miydin? O sahtekârı öldüreceğim diye, bıçak alıp koşan sen değil miydin? Sevdiğin yârinin yüzüne bile bakmadan, vedalaşmadan çekip giden değil miydin? Nereye gitti sendeki o doğruluk, o yiğitlik?

Ömürbek: (Öfkeli bir sesle). Yanılıyorsun, Murat. Ben kesinlikle öyle bir insan olmadım. Herkes gibi sıradan biriyim. Bunu kabullenmek bile bir yiğitlik... Sana ilginç bir olay anlatayım... Eskiden, o zamanlar benim de senin gibi hayal perest olduğum zamanlar, birkaç yıl günlük yazdım. Bundaki amacım, hayatımdaki iyi ve kötüyü tartmak, kendi kendime hesap vermektir. Velhasıl kelâm, bir gün günlük okurken, kendimin basit hayatın dairesinden çıkamayan, yeri geldiğinde, gınahtan da, suçtan da kaçınmayan tam bir pislik olduğumu görüp, çok şaşırdım. Bu günlük dediğimiz kendini ifşa etmekten başka hiçbir şey değilmiş. (Ömürbek şaşkınlıkla Murat'a bakar). Bu benim için büyük bir yenilik oldu. Kendimi tanıdım. Doğrusu milleti tanımak için uzaklara gitmenin gereği

yok, kendini tanısan yeter. İşte, sabaha çıkmayayım diyorum doğru söylüyorum, vallahi billahi... Ben kendimi mutlu olmaya lâayık olarak görüyorum. İnsanların hayallerinde yaşayan peri var ya, evet, Allah'ın emriyle diyelim ki, getirip, “bunu yârin olarak al” deseler, ben hiç düşünmeden reddederdim. Tabi ki melek gibi güzeli sevmediğimden değil, kendimi ona layık görmediğim için. O garip sonra benim gibi bir yabaniye düştüğü için yana yana ölmemesin diye. Evet, evet, herkes kendinin kim olduğunu bilmeli. Çünkü bu gayet doğal. “kendinin ahmak olduğunu anlayan ahmağa ondan sonra ahmak denmez”, der bir büyük yazar. Bence kendi kendini cesurca irdeleyen insan kendi içinde kendinin pislik olduğuna dair bir şeyler bulur... İşte, böyle insanlar yükün en ağırını taşırlar. Senin mutlakiyet şartına hiç kimsenin ömrü yetmez... Sen işçilerden yapılması mümkün olmayan işler talep eden fabrikatör gibisin.

Murat: O işi sana yaptırmıyorum, ben yapıyorum. E hep sana yol veren ben oldum. Ben sana her şeyi... Hatta Dariğa'yı bile feda ettim. (Zorlanarak). Daha ne istiyorsun benden?

Ömürbek: (Düşünerek). Haklısın, sen benim hayattaki en yakın dostumsun. Senden başka hiç kimsem de yok... Ama darılma, ben doğruları söylüyorum: sen bana hiçbir zaman mutluluk getirmedi. Sen dozu yüksek pahalı bir ilaç gibisin. İlaç sağlığa faydalı, ama aşırı dozda olursa hayat için tehlike demektir. (Sessizlik). Sen kendi kendine hayatını idâme ettiremezsin. Kendi hayalperestliğiyle mutlaka birilerine dayanman lazım. Sen millete huzur vermezsin...

Murat (Şaşırıp). Bu sizin huzur dediğiniz şey nedir? Hangi huzurmuş sana lazım olan? Sen zaten yalnızsın. Sen beraber çalıştığın adamın da, karşı karşıya oturduğun komşunun da, kaygısını da sevincini de bilmiyorsun. Kimseyi duymuyorsun kulakların sağır olmuş. “başkalarını geçsem, başkalarını yensem, başkalarını ezsemden” başka dileğin var mı senin? Bu hareketlerini doğru çıkarmak için, hayatın “yarış” olduğunu söylüyorsun. Kim yenerse, kim kazanırsa onunki adalet, onunki doğru. Hayır, yanılıyorsun, hayat yarış değil, onu yarışa çevirenler senin gibi benciller. Ama hayatın anlamı gerçek sevgidir. İstersen güzel bir deyiş de, istersen slogan de ben bunu tekrarlamaktan bıkmayacağım. Gerçekten seven insan kendini öne çıkarmaya çalışmaz, tersine kendini feda eder. Sen onu hiçbir zaman anlamazsın... Çünkü hiç kimseyi sevmedin... Sen Dariğa'yı da sevmedin.

Ömürbek: (Ayağa kalkarak, elini arkasına koyup, Murat'a ters bakarak). Ben onu hala seviyorum.

Murat: (Şaşırıp). Ne diyorsun?

Ömürbek: Ben onu sevdiğim kadar artık hiç kimseyi sevemem... Sen bize çok yazık ettin.

Murat: Sen ne diyorsun? “Lekelenen aşkın bataklığında beni kurtardığın için sana ömür boyu minnettarım” diye beni kucaklayıp ağlayan sen değil miydin?

Ömürbek: Bataklıktan keşke çıkarmasaydın. Orası benim en layık olduğum yerdin.

Murat: (Düşünerek). Doğru, aynı bugünkü görüşlerin, bugünkü düşüncelerin o zaman olsaydı o olay yüzünden ayrılmayıp beraber yaşayabilirdiniz. Mümkün değil, tartışmasız, ayrılmazdınız. Ama o zamanlar sizde hala temiz duygular vardı. O duygular sizi namus yolundan çıkarmadan, zor olana mecbur etti, namuslarınızın ayaklar altına alınmasını engelledi. Şimdi o temiz duygularınızı kaybedip kendinizin yanlışlarını hissetmeye başlayınca suçlayacak başka birini bulmak istiyorsunuz. O adam ben değilim. O sizin içinizdeki saflık, temizliktir. Ama onun gereklerini yerine getiremediniz. Sonra, hırsızın çalmayıp bıraktığı bir eşya için “o zaman niye yürütmedim ki, doğruculuğun ne gereği vardı, keşke çalsaydım” deyip pişmanlık duyması gibi dizinizi dövüyorsunuz...

Ömürbek: (Alaycı bir ifadeyle). Öyle bir saflık, temizlik bende hiç olmadı. Ben Dariğa'dan önce, çoktan onu aldatmıştım.

Murat: (Şaşkınlıkla). Ne diyorsun?... Nasıl?...

Ömürbek: (Taklitle yineleyerek). “Nasıl” . Bildiğin gibi. (Dişlenerek). Öyle denir mi? (Eski ses tonuyla). Benim çapkınlığım Dariğa'dan da önce çoktan başlamıştı. Ama ben çapkınlığı belli etmeden yaptım. Tek farkı bu...

Murat: (Acıyla haykırarak). Pislik! Hayvan! Ondan sonra, sen nasıl da Dariğa'ya acı çektirdin. Taş kalplisin! Vefasız! Sonra bütün millete onun yüzünü kara çıkarmaya ne hakkın vardı? Vay be, çocuğa nasıl kıydın? Pislik... (Murat söyleyecek söz bulamayıp, durdu).

Ömürbek: Ben onu bırakmak istemedim. Millete duyurdu. İnsanın hareketleri çoğunlukla kendi isteklerine göre değil, etraflarındakilerin isteklerine göre oluyor. Ben de öyle yaptım. Çünkü çevre benden bunu istedi. Ben... Senin söylediğin gibi (Kendi kendini taklit ederek) namusum için, erkekliğim için, ne olursa olsun karımdan ayrılmam gerekiyordu. Gördün mü? Çünkü o zaman ben tam bir ahmaktım. Ama bu durum başıma ikinci kez geldiğinde ben (başını sallayarak) bu ahmaklığımı tekrarlamadım.

Murat (Şaşırıp). İkinci kez de ne demek? Bir kadından daha mı ayrıldın?

Ömürbek (Başını eğerek). Evet. Bu karımdan.

Murat (İrkilip). O da mı?.. Öyle yaptı?

Ömürbek: Hayır. Bu defa suç benimdi. Basit bir şekilde yakalandım. Birileri mi organize etti diye de düşünüyorum. Doğrusunu söylemek gerekirse, benim için asıl sorun olan buydu. Normalde yumuşak huylu, akıllı diye bildiğim karım hayatımda görmediğim problemi yaşattı. İşi mahkemeye verdi, şikâyet etmediği yer kalmadı. Aracı olan akrabaların hiç birini dinlemedi. Bir gün, ilk kızgınlığı geçmiş gibi olduğu bir zamanda karımla açık konuşmaya çalıştım. Ben hiçbir şeyi gizlemedim. Bundan önceki diğer suçlarımı da söyledim. Eğer aynı şartlar olsaydı sen de aynısını yapardın dedim ona. Aynen böyle söyledim. İnsanoğlunun ne yapacağını önceden kestiremezsin. Ve bütün adamlığı sadece bu bir olaya bağlamak, diğer genel hayatını, iyi düşüncelerini, akıl ve şuurunu yok saymak inkârcılık değil midir?... Ondan sonra ona ilk karımdan ayrıldığı için hala pişman olduğumu söyledim. Onu affetmek gücü kendimde bulamadığımı, beşeri kıskançlıktan kurtulamadığımı söyledim. Eğer o beşeri zaafılarımı yenebilseydim şu dolaşan sıradan mutlu insanlardan biri olurdu dedim... Karımın kızgınlığı uzun süre geçmedi. Sonra ben dedim ki: “Tamam her şeye razı olayım, ama bana dokunan senin benim sözümün doğru olduğunu anladığında bunun hiçbir faydası olmayacak. Sadece benim yaptığım düzeltilemez yanlış ikinci kere sen tekrarlamış oluyorsun. Sonra bir gün benim sana verdiğim akli başkasına verirken o adamın ahmaklığına aynı benim gibi yanarsın... Ben bunların hepsini şimdiden hissediyorum”, dedim... Akıllı kadının hali bir başka. O gün hiçbir şey demese de sonraki gün kendi gelerek barıştı. İşte, onun sayesinde şimdi huzurlu ve mutlu bir aileyiz. Affetmek dediğin hayatın güzelliği. İnsanoğlunu mutlu eden sert bir kural değildir affetmek...

Murat: Affetmek herkesin kendi bileceği iş. Ama namusuna dokunan özrü ben kabul edemem. Yüce aşk ile yüce intikam için kendine söz vermeyen adamdan hiçbir yiğitlik beklenmez. Ama yiğitlik yok olduktan sonra, (elini sallayarak) hayattan büyük anlamlar beklemenin de gereği yok... Ondan sonra hayat değil, basit yaşam başlar.

Ömürbek: Abay¹²'in “Mashut” destanını hatırlıyor musun?. Bütün millet delirdiğinde sağlam kalan Masğut ile Halif ne yapmıştı? ... Kudurmuş halk öldüreceği zaman

¹² Abay Kunanbayev: Kazak edebiyatının kurucuları arasında yerini alan, Kazak aydınlarından. “O, halkın duyuşlarını, ihtiyaçlarını, toplumsal-felsefi düşüncelerini, dile getirdi; kültür ve edebiyatındaki sanatal arayışları yeni bir seviyeye taşıdı” (Kultegin, 2021, s. 6).

bozkırdaki sudan kendileri içip, diğerleriyle beraber delirmişti. Bu çevreye uyum sağlamaktır. Karın seni aldatsa, ondan ayrılıp, mutlu olamazsın, canın yarası ölene kadar senin yanında olacaktır. O zaman ondan kurtulmanın tek yolu var. Bu senin de karını aldatman. Ancak o zaman kendini intihardan kurtarırısın. Bu da az önceki Abay'ın şiirindeki deli sudan içerek, millete uyum sağlamakla aynı şeydir.

Murat: Aynı olduklarını görüyorum. Dariğa ile ikizin sözleriniz tıpatıp uyuyor. Sanki anlaşmış gibi...

Ömürbek: Hiç de öyle değil. Üç kişi aynı şeyi düşünüyorsa o doğrudur. (Murat'a yalandan kibarca ve alaycı bir üslupla). Affedersiniz, demokrasi diye bir şey var.

Murat: (Sabırla). Yensen, yenersin, bildiğini yaparsın. Bunların hepsine ben dayandım. Benim sabrımı taşıran şey senin bu duruma razı olma... Dariğa seni aldatsa, sen hepimizin inandığı gerçeği aldattın. Dariğa'nın ki yanlış, buna kendi de çok pişman, ama sen hiçbir pişmanlık duymuyorsun... Senin şimdi her şeyin var. Evin dolu mobilya. Kazancın iyi. Destekçin çok. Keyfin yerinde. Doğru, bu hayatta Rahat diye bir ülke var. O ülkeye bütün millet ilgi duyuyor. O ülke yakınından geçen herkesin gözüne düşüp, gönüllerini avlıyor. Bildiğin Odesa'yı çağıran serap deniz kızları gibi... (Burada ne söyleyeceğini düşünmek ister gibi yavaşça sigarasını yakar). Bizi hayali deniz kızları çağırıyor. Biz kulağımızı tıkamak yerine, o sese doğru kendimiz koşuyoruz. Sonraki yolcu oraya geldiğinde sadece bizim kemiklerimizi görür. Kaç akıllının kemikleri "Rahat" adlı ülkede kaldı. Sen de o deniz kızlarının sesine kapılan bahtsızlar gibi ilk aşkını unutmuşsun.

Ömürbek: İlk hayalimiz çocukluk. Herkes önüne gücü yettiği kadar bir hedef koymalı. Bileğin gücünün yetmediği gürzü belde taşımanın haceti yok. Elden geldiğinde halk için hizmet edelim, ama gücümüzün yetmediği görev yüklenip boşa zorlanmayalım. Şariat da, hayaller de insanın ilk tabiatına uygun olmalı, işte, benim teklifim bu. Benim amacım senin amacından farklı değil, sadece hayata daha yakın. Sabahtan akşama kadar yüce amaçlarla yaşayamazsın. Yemek, giyim, aile bakmak da kolay iş değil. Sen buna zenginlik deyip burun kıvrıp, yok sayarak bir şey yapamazsın.

Murat: Mesele zenginlikte değil, mesele insanlık hakkında. İnsanlık verdiği sayısıyla değil, büyüklüğüyle ölçülmeli. Dini kavramlarla anlatırsak, bin yılıkından bir yılıkını sadaka veren zenginden, cebindeki son on kuruşunu veren dilenci Tanrı'ya bir adım daha yakın olması lazım. Ama sen bu kadar aklımdan, bu kadar biliminden, bu kadar kabiliyetinden ne verdin? Masrafın ne kadar? Zenginliğinden, makamından,

saygınlığından halk için bir şey feda ettin mi? Ücretsiz diye babasının mezarını kazmayan hayırsızlara, dünya tilkiyse tazı olan fırsatçılarla, bir anlık zevkler dünyayı satan namussuzlarla, ülkenin başındaki tehlikelerden bile fırsatçılık yapan dolandırıcılarla, yalancı liderlerle yalancı taraftarlarla birlikte mücadele etmek yerine hayatı eksiklikleriyle kabullenmek lazım diye fetva veriyorsun. Seninki fetva değil, mücadelen vazgeçmektir. Mücadele ilk kendini yenmekten başlar. Ama sen başkalarına değil, kendine yeniliyorsun... Adalet için sen sadece kendine lafın yetişmediği yere kadar savaşırsın. Kendine sorumluluk yüklendiği zaman her şeyden kaçırıyorsun. Senin insanlığın sırtına bıçak batana kadardır.

Ömürbek: (Taklit ederek). Senin bu sözlerin tiyatro oyununda başkahramanın ağzına yakışıyor ama gerçek hayat daha farklı.

Murat: (Daha yüksek sesle bağırarak). Hayatta da böyle, tiyatro oyununda kafadan uydurulmuyor... Sen savaş meydanından kaçan korkak askerler gibisin. Yârin vefasızlığı, dostun vefasızlığı, askerın vefasızlığının hepsi aynı şey... Savaşta yenilmek ayıp değil, çünkü her zaman gücü yeten kazanır. Ama karşı tarafa kendin teslim olmak en ağır suçtur. (Ağır bir ses tonuyla). Kendi kendine teslim olmaya hakkın yok, duyuyor musun? Hakkın yok.

Ömürbek: (Sesini değiştirmeden). Bu da az önceki başkahramanın sözü.

Murat: (Sinirden titreyerek). Ömürbek! Allah aşkına, hemen çık! Çabuk çık! Ben şimdi kemiklerine işleyecek bir söz söylemeden çık hadi. Bir daha görüşmeyelim dememi istemiyorsan, çık, hemen! Rica ederim... (Sinirle bir şey söylemeyeyim der gibi eliyle ağzını kapatır.)

Ömürbek çıkıp gider.

Murat bir süre kriz geçirir gibi sinirini dağıtamaz. Sürahiden bir bardak su alıp yüzüne vurur. Kendini topladıktan sonra, kravatını gevşetip salona karşı bakan sandalyeye oturur. Yorulmuş. (Ağlamaklı bir şekilde başını sallayarak) Bunlar benim inançlarımı yıkmak istiyor... İstedikleri şey beni de kendileri gibi mutsuz etmek... (Salona bakıp, ellerini açarak). İşte, benim dostlarım... Güzel insanlar... Böyle... Hepsi ilim sahibi, hepsi hatip; ayaklıya yol, ağızlıya söz vermezler, ama kalpleri buz gibi, yürekleri taşlaşmış. Yumuşatayım desen, eriteyim desen, etraflarına yaklaştırmazlar. Seni ahmak sayarlar... (İzleyicilerle konuşarak). Ya bizler? Kendimiz? Başka birini suçlamak da hepimiz de ustayız. Adaleti, doğruluğu başkalarından bekleriz. Tabi ki, millet hep alçak gönüllü,

merhametli, evliya gibi olsaydı, hayat bizim için ne güzel olurdu. Ama o şartı her birimiz niye ilk önce kendimize koymuyoruz? Namusu, yârin sadakatini isteyip, aşk dünyasındaki sahtekârlara gözyaşı döken şair ve yazarlar, rejisörler, ahlakçılar, pedagoglar niye bunu kendilerinden istemezler? Niçin doktor sigaranın zararlarını anlatıp teneffüste koridora çıkıp sigara içer? Karısından sadakat bekleyen erkek niye onu ilk önce kendisinden beklemez? Sorumluluğu altındaki insanların ezikliğini, korkaklığını yerin dibine sokarak eleştiren idareci kendi üstünün önünde niye yerlere eğilir? Niye? Niye? Aklımız dipsiz deniz, her şeyi biliyoruz. Bilmediğimiz yok. Şimdi bu kadar akli niye uygulamıyoruz? Niye bunu az önceki akıl verenler başlatmıyor? Niye?... “Hocanın sadece dediğini değil, yaptığını da yap” atasözünün çıkma zamanı geldi... (Sessizlik). Ama biz ne yapıyoruz biz bunun yerine kendi çıkarımızı düşünüp, karşı tarafla karşılıklı anlaşma yapıyoruz. “Sadece bana bağlı değil ya, başkaları mücadeleye etse de yeter” diye teselli ederiz kendi kendimizi. Ama binlerce, milyonlarca insan böyle düşünürse ne olur? Felaket. (ayağa kalkıp sağa sola dolaşarak). Bunlar gibi düşünürsen, her şey geçici gibi. Geçici seversin, geçici nefret edersin. Bilgeliğin de, insanlığın da bir, iki saati geçmez. İyiliğin bir kerelik, aşkın bir günlük. Ama o zaman... (İzleyicilere bakarak). Bu da hayat mı? (Murat sandalyeye tekrar oturur). Ve... Kendi anlayışlarına sığmayan gerçeklerin hepsini “mümkün değil” diyerek, kop kolay inkâr ederler. Niye mümkün değil? Hayatın bütün alanında vatan için, toprak için, sevgili için sayısız yiğitlikler yapılıyor. Açıkçası, bu kendi çevremizde ne kadar güzel adamlar, ne kadar güzel kızlar var. O zaman, sadık yâr da, asil aşk da var demektir. Belki, bende yok, evet, sende yok, ama işte birilerinde var ya. Kendi kaderimiz güzel olmadı diye bütün iyiliklere kara çalmak, kendinin de, başkalarının da inançlarını kaybettirmek adalet mi? İnanç yeryüzündeki en kudretli güçtür. Bizi muradımıza ulaştıracak şey de o iyiliğe olan inançtır. Ama... İnanç için de kararlılık lazım. Eğer tiyatro devam ederken hayata yeniden başlayacak gibi ağlayıp, sahne kapatıldığı zaman kırışmış şapkasını giyip, eski haline geri dönen izleyici gibi olursan, demek ki senin için “gerçek” hayatın amacı değil, arada sırada bir esen bir duygudur. Eğer öyle değil de az önceki şartları günler boyu, geceler boyu düşünüp, yemin etsek, o zaman... Her şey de bizim istediğimiz gibi olur. Dostlar... (sesi değişerek) duacınız olayım... (Sözünü sonlandıramadan, sigara içer. Ondan sonra saatine bakarak, aceleyle telefon eder). Alo! Hanımefendi. Ben taksi çağırmıştım... Niye hala yok? Ben kaldım ya... Ne kadar bekleyeceğim daha? (sinirle ahizeyi fırlatır ve ileri geri odada

dolanır. Birden telefon çalar).

Murat: (Hemen ahizeyi kaldırarak, sinirli bir sesle). Alo. Alo.

Kadın sesi (Telefondan). Murat, sen misin?

Murat: (Şaşkınlıkla). Evet, evet...

Kadın sesi (Mutlu bir sesle). Ah! Ne kadar iyi oldu... (Sessizlik). Senin telefonunu zar zor buldum. Gitti diye ümidimi kesmiştim. Teşekkürler. Tanıdın mı, Benim Dariğa. Ne zaman gideceksin?

Murat. Hemen şimdi.

Dariğa. Vedalaşayım diye telefon ettim. Geçen geceki tartışmamızdan sonra, ben çok düşündüm. Dün de uyku gelmeyince, eski albümleri karıştırırken senin el yazınla yazılmış bir kâğıt buldum. Gözlerime sıcak göründü. Eski öğrencilik zamanımızda üçümüzün ezbere okuduğumuz bir parçaymış. Dinle: “kendine inanma, başkasına inanma bugün. Kalbinde ilk tomurcuk açan, kök salan kutsal iyiliğe inan...”

Biri alaycı gülüşle “evladım, hayatın bu sorusuna biz de cevap arayıp, dolandık, ama bulamadık, ondan sonra başkaları gibi dalgalanıp dalgalanıp durulduk” derse, ona hiç inanma.

“Senin bu düşüncen sadece gençliğin gerçekleşemeyecek hayali, hepimiz de hayal kurduk, elimizi uzattık, ama hayatın kendi şartı, kendi istekleri varmış, o zaman, böyle hayat olur mu diye boş hayal kurana kadar, o hayata uy” diyenlere inanma.

...İyilik ve hakikatin üstünlük kurması mümkün değil diyenlere inanma... (Sessizlik).

Murat (Sabırsızlıkla). Okusana.

Dariğa. Allah’tan gelen duygu ateşinin ilk kez gövdende yandığı kutsal zamanlardaki, eski saf, temiz kendine inan.

O ateşi söndürme, var gücünü topla, yansın.” Tolstoy. (İki taraf da biran sessiz kaldı).

Dariğa (Sözüne devam ederek, duyguyla). Murat! Sen benim sıkıldığımda, daraldığımda dayanağımdın, evliyam. Gözüm kararıp, gönlüme şüphe dolduğunda değişmeyen, vaz geçmeyen seni düşünüp güç alırdım. Hayatın zor anlarında ne yapacağımı bilemeyip başım çatladığı zamanlarda: “Bu durumda Murat olsa, ne yapardı?” diye sorardım kendi kendime. O zaman denizde yolunu şaşırıp geminin kıyıdaki ışığı görüp, yönünü bulması gibi, ben de sağ salım, yolumu bulurdum. Sen olmasaydın bu gün halim ne olurdu ben de bilmiyorum. Bütün tehlikelerden kurtarıcım sen oldun, evliyam. (Telefondan ağladığı anlaşılır). Bunların hepsini sen bilsin diye bilerek telefon ediyorum. Geçendeki ileri giden

sözlerimi affet.

Murat (Duygulanarak, gözündeki yaşı belli etmemeye çalışarak, sessizce uzun süre bekledikten sonra, sesini toparlayarak). İşte, gördün mü, şimdi sen benim dayanağım oluyorsun. Çünkü bu bana şu an hava gibi lazımdı. Senin sözlerin bana sınırsız güç verdi, Dariğa. Teşekkürler!

Dariğa (Gülerek). Bana ne diyorsun, sana teşekkürler. Şimdi yolun açık olsun, nerede olursan ol, sağ ol. Görüşürüz.

Murat (Tekrar). Görüşürüz.

(Dariğa da, Murat da ahizeyi bırakır. Murat düşünerek oturdu. Yüzünde ümit ve inancın izi var. Tekrar telefon çalar).

Murat (Yorulmuş, durgun) Alo, alo. Taksi? Geldi mi? Teşekkürler. (Bavulunu, mantosunu alıp, izleyicilere bakarak) Benim bir hocam söylerdi: “Dürüstlük yarışına atını sok, geçsen de kazançlısın, kalsan da kazançlısın”, diye. Hepimiz o yarışta buluşalım... (Murat çıkar).

Perde.

4.2. “ARDAGER”¹³ PİYESİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI

4.2.1. Şahıs Kadrosu

Tablo 10. “Ardager” piyesinde şahıs kadrosu

Esas Kişiler	Yan Kişiler
1. Ardager 2. Hırsız 3. Oğlu	1. Öğrenci 2. Gazeteci 3. Kameraman 4. Televizyon işçileri 5. Jarkımbek 6. Rahımbay 7. Doktor 8. Yerlan 9. Nurlan 10. Kara örtülü kadın

4.2.2. Birinci Perde

Gece gece hırsız evi soymaktadır. Cebindeki tel benzeri eşyaları çıkarıp, kapının kilit kısmına indirerek yavaşça kapıyı çeker. İçerisi zifiri karanlık. El yordamıyla elektriği açar. Koridordan yavaşça ilerleyip arkadaki kapıyı açar. Yine el yordamıyla elektriği açmak için uzun süre arayıp düğmeye bastığında, odanın elektriği açılır ve sahneye ışık gelir. Odada birçok kitap var. Hırsız geri dönerken masa başında yorgana sarılmış heykel gibi oturan kişiyi görüp ürker. Hızlıca cebinden bıçağını çıkarıp adama savurur. Gözlüklü yaşlı adamda hiç ses yok. Hatta dönüp bakmaz bile. Hırsız önündeki adamın yaşayıp yaşamadığından şüphelenerek sessizce bekler. Biraz sonra yaşlı adam acele etmeden yüzünü çevirip, davetsiz gelen misafire dikkatlice bakar.

Ardager: (Sessizce mırıldanarak). Aptallık etme! (Evde kimse yok diye düşünen Hırsız yine evde başka birilerinin daha olduğunu düşünür ve aşağıya atlamak için balkona doğru

¹³ Ardager, Kazak Türkçesinde değerli, saygılı, saygıdeğer, bir işe uzun süre emeği geçen, emektar emeği geçen ve savaş gazisi anlamlarında kullanılmaktadır. Eserde gazi ünvanı ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır, ancak hem isim olarak kullanılmış hemde emekli anlamında kullanılmıştır. Daha çok isim olarak kullanıldığı için bizde Ardager’i isim olarak kullandık.

koşar. Ardager korkarak bağırır) Hey, uğursuz dur! Balkondan atlayıp ölmeyi mi düşünüyorsun?

Hırsız: Teşekkür ederim bana acıdığı için (Durmaz).

Ardager: Dur diyorum! Hey, kurban olduğum, buradan istediğin eşyayı al götür ama biraz bekle!

Hırsız: (Dönerek) Evet, sana güveniyorum. (Tekrar atlamak için uygun anı bekler).

Ardager: (Üzerine örttüğü yorganı çıkarıp yerinden kalkar). Hey, çırağım¹⁴! Ben yalan konuşma yaşını çoktan geçtim evladım. Bu evdeki servetin, malın hiçbirine ihtiyacım yok. İstersen al, istemezsen alma, ancak benim gözümün önünde ölme, zaten ben burada zar zor oturuyorum, korkutma beni! Gerçekten diyorum, çırağım... Söz veriyorum, kimseye dokundurtmam. Ama atlama...

Hırsız: (Düşünerek, arkasına döner). Nasıl yani, bana mı acıyorsun şu an?

Ardager: Kendime acıyorum... Görmüyor musun? Seni onların eline veririm, benim için ne fark eder ki? O kadar kötü niyetli isen Huda affetsin! Gel buraya.

Hırsız: (Hala düşünmektedir) Peki, tamam... (Balkondan içeri girer.)

Ardager: Yerine oturup. Off! (Gözünü kapayarak, iç çeker) Otur.

Hırsız: (Bir şey olacak ve hemen kaçacakmış gibi hazırlanıp yavaşça sandalyeye yerleşir). Peki, oturduk...

Ardager: (Sessizlikten sonra). İyi günleri geçmiş, serveti tükenmiş, bitmiş yaşlı bir bilim adamının evinden ne alacağını sandın? Soymak istersen zengin, malı mülkü olan birinin evine neden girmiyorsun?

Hırsız: (Ne diyeceğini bilemeden, bakakaldı) Zenginlerin güvenliği güçlü olur. (Çekinerek iki yanına bakıp duruyor).

Ardager: Öyle mi? O zaman zorluk çeken sadece biz ikimiziz.

Hırsız: (Sessizce gülerek, dalga geçermiş gibi), Nedir o, benim gibi olmayı çok mu istiyorsun? İkimizin yolu hiç bir zaman aynı olamaz.

Ardager: Neden?

Hırsız: (Dalga geçerek tekrar eder). Neden?... Sen de hırsız ol o zaman benim gibi, ancak aynı olabiliriz.

Ardager: Olabilir. Bizim gibilerin hırsızlığı senden az olmamıştır belki.

Hırsız: (Şaşırarak). Ciddi misin?

¹⁴ Çırağım- büyüklerin küçüklere, gençlere hitap etmesi, evladım gibi. Çırak kelimesinden türemiş olabilir.

Ardager: Senin gibi ev ev dolaşıp soymadım tabii, ama hırsızlık sadece evi soymaktan mı ibaret?

Hırsız: (İlgiyle) Evet?...

Ardager: Birinin söylediği fikirleri, düşünceleri, hatta tamamen bir eserinden faydalanmak, başka birisine ait olan emeği çalmak, başkasının sözünü benimmiş gibi söylemek, bunların tümü hırsızlık değilse nedir o zaman?

Hırsız: (Başını sallayarak). Anlamadım...

Ardager: Diyelim ki, sen şarkı yazar bestecisin. Ben senin şarkılarının bir notasını alıyorum ve sonra biraz kendim ekleme yapıp kendi şaheserim olarak görüyorum. Anladın mı?

Hırsız: (Şaşırarak). Nasıl yani, sen besteci misin?

Ardager: Hayır. Ben sadece kendimi anlatmıyorum. Genel olarak hırsızlık hakkında söylüyorum. (Hala bir şey anlayamayan hırsıza bakarak). Pekâlâ, o zaman bir başka örnek vereyim. Halkın parasını, nasibini cebine koymak, yurt dışına kaçmak, işbirliğinden faydalanıp devletin parasına el koymak, soymak, rüşvet almak ve vermek, halkın sayesinde zenginleşmek, bunların hepsi hırsızlık değilse, o zaman nedir?

Hırsız: (Ağzı açık kalır ve şaşırır) Aaa! Siz doğruları söylüyorsunuz.

Ardager: Fakat bizimki hırsızlık sayılır onların hırsızlık sayılmaz, yani öyle olur. On tenge¹⁵ çalarsan hırsızlık, on milyon çalarsan ticaret olur.

Hırsız: (Güler yüzle sevinmiş gibi) Tam da doğru söyledin. Nasıl gerçeği söyledin. Gerçektir bunlar.

Ardager: Öyle çırağım. Hırsızlarla mücadele edenlerin senin gibi hırsızlarla farkı yoktur.

Hırsız: (İlgiyle) Peki, bizzat siz kaç milyon çaldınız?

Ardager: Ben bilim insanıyım, yazarım. Biz neyi çalabiliriz? Biz ekmeği zor buluyoruz. Doğrudur, hayatın, işin güzel anılarını yaşadık. Ancak Dospambet Jırav¹⁶'ın söylediği gibi: “Bu hayatın başı güzellik, sonu kötülük” der. Güzel günler geçip, fena günleri bekleyen zamanımız kaldı. Üç kere kalp krizi geçirmiş olan ben ölmedim, beni merak edip, düşünen karım öbür dünyaya göç etti. Yalnız ismim hariç hiç bir şeyim kalmadı. Şu an bu evimi, her şeyimi alıp götürsen bile buna kızmam, sinirlenmem.

Tam bu sırada dışarıda yüksek sesler duyulur. Hırsızın yüzü değişip, yerinden fırlar.

¹⁵ Kazakistan'ın para birimi

¹⁶ Jır, şiir yazar ozan, jırşı da denir. Kazakçada Jırav.

Ardager: Otur, yerinden kalkma. Korkma. Bana televizyon gazetecileri gelecekti. Bakıcı öğrencim var. O getiriyordur buraya. Belki eve gelen çilingirdir... (Hırsız adama inanmaz ve tekrar balkona doğru koşar.) Hey, çırağım! Balkondan düşüp muradına mı ereceksin? (Cebinden parasını çıkarır) Al şunu da buradan boş gitme. Bunu tut! Al, tut diyorum.

Hırsız: (Dolandırılmış birisi gibi, paradan gözünü ayıramadan yavaşça yaklaşarak parayı alır, sandalyeye oturur. Buna inanmamış gibi yaşlı adama ve paraya bakıp durur). Sağ ol...

Ardager: (Ağır nefes çekerek) Sen de çaresiz insansın, her şey iyi güzelse zaten soymazdın evi değil mi, sonra Huda'nın önüne gidersem, sevap olur bana... Evet, Malaysarı adında bir Bey Sırım Kahramana şöyle demiş: "Yetmiş geldiğinde... Sahipsiz çöle rastladım" diye. Buna Sırım kahraman: "Sahipsiz çöle rastlamak, yoldaşlarınız zaman geçtikçe azalıyor ve kendini yalnız hissediyorsun demektir" diye cevap vermiş. Ama ben sekseni geçtim. Şu an sahipsiz çöldeymişim gibi hissediyorum. Çocuğum kendi hayatını yaşıyor. Beni anlayan tek kişi benim karımdı... O da... (Yüzü değişip, cebinden mendilini çıkarıp yaşını siler).

Hırsız: (Ne yapacağını bilemez, parayı aldıktan sonra sesi değişir) Aksakal, sabredin...(Tam bu anda odaya birçok öğrenci girer.)

Öğrencisi: (Şaşırarak. Kapılar açık kalmış... (Hırsız hemen kaçacakmış gibi yerinden fırlar)

Ardager: (Ne diyeceğini bilemeyip). Bu çilingir adamı birileri çağırmış öyle gelmiş, daireyi karıştırmış, bizim dairenin zilini çaldı, kapıyı açan bendim. (Doğru mu söylüyorum dermiş gibi hırsıza bakar).

Hırsız: (Şaşırarak). Evet, evet, aynen öyle.

Ardager: Evde yalnız olduğum için vakti değerlendirmek istedim ve öylece konuşuyorduk. (Hırsıza bakarak). İlk adresteki ev kapalı mı demiştin?

Hırsız: (Daha da heyecanı artarak) Evet, evet, aynen öyle. (Böyle demesine razı olup Ardager'e şaşırarak baktı).

Ardager: (Öğrencisine bakar) Televizyondan gazeteciler gelmedi mi?

Öğrenci: Onları bekliyorum. Dış kapının açık olduğunu görünce korktum...(Duraksar). Peki, onlar da gelir birazdan. Dışarıda bekliyorum (Dışarı çıkar).

Ardager: (Hırsıza) Yerinde kal. Acelen yoktur sanırım. (Tam o anda yüzü ve ağzı değişir, zorlanarak yüreğini tutar) Bu yine mi sancımaya başladı... (Elini uzatarak bir şey istiyormuş gibi yapar).

Hırsız: (Anlamadan) Aksakal, neyin var?

Ardager: (Eliyle ilaçların olduğu yeri, yani sürahinin olduğu masayı gösterir.) İlacımı...

Hırsız: (Masanın yanına gelip, bir ilacı alır ve Ardager'e verir. Sonra geri gelir ve iki ilacı seçerek verir. Sürahidin bardağına su doldurur ve Ardager'in yanına gelir). Bunu da alın, iyi gelir. (Ardager ilaçlarını aldıktan sonra) Şimdi biraz koltuğa oturun ve uzanın, rahat oturun, ben sizin elinize masaj yaparım.

Ardager hırsıza şaşırarak bakar ve sırtüstü rahat oturur. Hırsız Ardager'in parmaklarını tek tek yavaştan ovalamaya başlar. Ardager rahatlamış gibi derin nefes çeker, gözlerini yumarak, rahatlar.

Hırsız: (Ovalamaya devam ederek) Benim rahmetli annem kalp hastasıydı. Ona ben bakmıştım. Gençken hemşire olarak çalışmıştı tıptan haberi vardı. Parmağına masaj yapmayı kendisi öğretmişti. Bu başparmak ile işaret parmağının kesiştiği yerdeki noktaya basarsan kalbe iyi gelirmiş, kalp sancısı dururmuş. (Ardager'in elindeki o noktayı bulur ve sonucu öğrenmek için onun yüzüne bakarak) Nasıl? (Ardager ağır gelmiş gibi kaşını çatar, sonra beğenir gibi başını eğip işaret eder. Sonra Ardager'in serçe parmağını ovalayıp). Her parmağın iç organlarla bağlantısı vardır. Örneğin, serçe parmağını ovalarsan, kalbin hızlı ve iyi çalışmasına yardımcı oluyormuş. Fakat onu sürekli yapmalı. Bunun dışında, masaj yaparken, her parmağın kendi biyo enerjisi olurmuş. Rahmetli annem "senin elinin tedavisi var" derdi. (Ardager'in ikinci elini tutup, masaja başlar). Şimdi nasıl? (Ardager sevinerek başını eğip). Zamanında eğitimime başlayıp peşine düşseydim kim bilir ben de bir doktor olurdu (Gülümser).

Ardager gözünü açarak, durumunun iyi olduğunu bildirir, dik oturmaya başlar. Hırsız yerinden kalkıp, masanın üzerindeki çaydanlıktan kaynamış suyu bardağına doldurur, üzerine çay ve şeker katarak Ardager'e verir.

Hırsız: Şimdi bu sıcak çayı için sonrasına bakalım.

Ardager sıcak çayı biraz üfleyip içmeye başlar. Rahatlar, alnını mendille siler gülümseyip neşelenmeye başlar.

Ardager: Allah razı olsun! (Şakayla) senin bizim eve geldiğin çok iyi oldu, kendimi iyi hissediyorum.

Hırsız: (Çekinerek) Aksakal¹⁷, bırakın artık, hiç önemli değil... (Sonra kahkahayla güler) Az önce sizin söylediğiniz büyük hırsızlıkların yanında bizimki oyuncak gibidir (Yine güler).

Odaya öğrenciyle birlikte gürültü patırtıyla, farklı aletlerle, malzemelerle televizyon işçileri girer. Herkes aksakala ve hırsıza elini verip selamlaşırlar. Kameralarını, ışık verici aletlerini yerleştirip, hazırlığa başlarlar.

Ardager: (Hırsıza bakarak) Çırağım, seni bana gönderen Huda'dır. Elinde şifa olduğu doğrudur sanırım. Biraz burada kal. Bunlar gittikten sonra tekrar güzelce elime masaj yaparsın. (Hırsız sessiz kalır). Korkma, hakkını vereceğim. Sana lazım olan da bu değil miydi?

Hırsız: (Parayı duyunca yine heyecanla). Peki, tamam. (Sevinerek) Hakkımı verirsen bokunu çıkarırız.

Öğrenci: (Ardager'in yanına gelir). İlacını aldınız mı?

Ardager: Evet, aldım. Bu çilingir adam az önce elime masaj yaptı ve öylece iyileştim.

Öğrenci: (Ardager'in üzerine bakıp) Bu gömleği nereden buldunuz. Temizi vardı.

Ardager: (Üzerine bakarak, suçlu adam gibi duraksar) Nereden bileyim, öylesine giymiştim...

Öğrenci: Olmaz, üzerinizdekini çıkarın. Ayıp değil mi, haberlere ütülenmemiş gömlekle mi çıkacaksınız. (Temiz gömleği getirmek için diğer odaya gider)

Ardager: (Yine üzerindeki gömleği sıvazlayarak hırsıza bakar) O kadar kıvrılmış mı?

Hırsız: (Omuzunu silkerek). Kim bilir, öyledir belki, biz öyle şeylere dikkat etmeyiz. Öğrencisi içeri girer, Ardager'e yeni gömlek giydirir.

Kameraman Ardager'in önüne küçük bir mikrofon takar ve yakasını, saçını düzeltir.

Öğrencisi: Ben artık kaçıyorum. Bir arkadaşımızın kızı evleniyormuş onun düğününe gitmem gerekiyor. Akşam yemeğiniz buzdolabında. Yoksa buraya getireyim mi?

Ardager: Hayır, orada kalsın. Kendim alırım.

Öğrenci: Sonra gelip hazırlarım.

Ardager: Hiç de zahmet etme. Lazımsa kendim ararım.

Öğrencisi hırsıza bir bakar ve evden ayrılır.

Gazeteci: (Ardager'in yanına gelip oturur, kamerayı tutmuş kameramana). Başlayalım mı? (Kameraman başıyla işaret eder, gazeteci kravatını düzeltir, kameraya bakar ve daha

¹⁷ Aksakal, yaşlı kimseler için kullanılan saygı anlamındaki hitap sözcüğüdür.

yüksek sesle). Sayın seyirciler! “İnsan ve zaman” adlı programımıza başlıyoruz. Stüdyomuzun bugünkü konuğu ünlü akademisyen, ünlü yazar, Devlet ödülünün sahibi halk arasında Ardager adını almış, güçlü emektar. (Ardager dönerek). İyi akşamlar, sayın ata! Yazar için en değerli şeyin kitapları olduğu bellidir. Bu nedenle konuşmayı şaheserlerinizden başlayalım. Şu anda neler yazmaktasınız?

Ardager: (Sesini düzeltip, biraz düşük sesle) Eskiden çok komik birisi, ne yazıyorsunuz diye sorduğunda baş yazıyorum¹⁸ demiş. Bende öyle bir iş olmazsa da buna biraz benzer. Çünkü kalbim de rahatsız, başım da ağrır, bunları iyileştiririm diye uğraşıyorum, ilaç alıyorum, doktor çağırıyorum. Sabahtan beri krizim başlamıştı ve ancak başımı kaldırdım.

Gazeteci: O zaman kusura bakmayın. Şimdi ata, sizler geçmişte Sovyet döneminde yaşadınız. Şu anda bağımsız bir ülkeyiz. Zaman ve Yasa da başkadır. Artık eski yazdığınız eserlere nasıl bakıyorsunuz?

Ardager: (Böyle sorulardan bıkmış bir suratla) İlk önce, eski yazdıklarımın bezzim diyemem. Zira içten çıkmış alaca yılandır. Onlardan kaçarsan bile kurtulamazsın, artık hayatının bir parçasıdır. Eğer zamanın akışına hızlıca alışmazsam kim bilir, o benim suçum değil, özelliğimdir belki. Genel olarak, hemen anlayış gösteren, hemen değişen, hemen kalıplaşan ve alışkanlık gösterenlerden korkun. Zamanında tüm sıkıntılar onların aşırı aktifleştiklerinden olmuştur. Eğer o dönem tekrar geri gelseydi bu yalakalar tekrar onların sözünü söylerlerdi...

Gazeteci: Hatta nasıl olsa bile, diktatör sistemin cansız olmaksızın, özgürlüğün canlısı olmak daha iyidir.

Ardager: Çırağım, geçmiş işlere bugünün tepesinden bakıp değerlendirmek kolaydır. O zamanlar kötülüğün cansız olduğumu bilmiyordum. Kimse bunu düşünmemişti. Bir şeyi biliyorsa o dönemlerde yaşayan Alaş'ın aydınları bilmiştir. Ama onlar da kazanamadı. Bize sesi ulaşamadı. Peki, mağlup düşenleri kim destekleyecek? Halk her zaman kazananın peşinden gider. Sonra şu Alaş'ın bazı aydınları Sovyet hükümetinin güçlülüğüne başını eğdi. Partiye geçmek istedi. Yazdım, yanıldım diye mektup yazdı, şiir yazdı. Eğer prensip lazımsa, onları da birlikte suçlayınız. (Şaşırılmış gibi, yanıt bekliyormuş gibi gazeteciye baktı, o da sessiz kaldı. Sözüne devam eder.) Yani kusur diğer taraftadır. Sovyet sistemi, hatta o olmazsa bile, sonunda bir devlet düzeni tüm halk

¹⁸ Kazakça baş yazmak - iyileşmek anlamındadır, genelde içki içtikten sonra kullanılan ifadedir.

için lazımdı. Mesela, 17. Yıla kadar, Sovyetlerin sömürüsüne maruz kalan Kazak halkını göz önümüze getirelim. Ne doğru düzgün yönetim var ne de iyi ekonomi vardı, sonunda bir yudumluk azıcık hayvanıyla titreyip, canını zar zor kurtaran Kazaklara tabi ki, Sovyetler birliği güzel görünüyordu. Onun temelinde olan tehlikeyi siz, her şeyi bitip tükendikten sonra görüyorsunuz. O dönemlerde çoğu görmedi. İnandı. Ve ona sadece eski Sovyetler hükümetine bağlı ülkeler değil dünyadaki ünlüler de inandılar. Ama bugünlerde onların hepsi aptal, sadece siz zeki oluyorsunuz.

Gazeteci: (Gülümseyip) Beni yanlış anladınız.

Ardager: (Aldırmadan) Tarihi tanımak için bazen acımasız da olman gerekir. Öyle olmadan gerçekler konuşulmaz. Bence, koyun üstüne serçe yumurtlayan¹⁹ zamanı getireceğiz demek boş laftır. İlk önce, öyle bir dönem asla gelmez, ikincisi, öyle bir dönemi getirmek, zararlı olabilir. Zira insan yaşam için, mücadele için yaratılmış varlıktır. Eğer mücadele durursa, herkes çok kolay bir yaşam için kolay yerlere ellerini uzatır ve tembel ve yeteneksiz olmaya alışır. Bu sonunda ruhani gerilemeye yol açabilir. “Yemeği tokluk, işi yokluk azdırır insanoğlunu” adlı Abay’ın sözü biliyorsunuz belki. Örneğin, hayvanlar yaşamını alalım. Onların kalıplaşmış yaşam tarzları bozulursa, onlar yok olmaya maruz kalır. Onlara elimizden bedava yemek verip “yaşamlarını kolaylaştırsak” onlar beslenmek için çabalamayı bırakır, yaşama kabiliyetlerinden ayrılmaya başlarlar. Örneğin, dünyadaki en hızlı hayvan çita kilo alamazmış. Eğer fazla kilo alırsa hızlılığını kaybedermiş. Hızlılığını kaybetmek onlar için ölümle aynı şeydir. Hızlılık onların önemli yaşam noktasıdır. Bunun gibi insanlara da güreşsel kabiliyetini ayıran semizliğin faydası yoktur. Güreş; yaşamın önemli yöntemidir. Bunlardan trajedi yapmaya gerek yoktur.

Gazeteci: Hayatın doğasını felsefi açıdan incelemeniz gerekir. Fakat bu geçmişteki Sovyetler döneminin kötülüklerini aklamaya yeterli diye mi düşünüyorsunuz?

Ardager: Aklamasın. Fakat bu da belli bir tarihi-sosyal durumlardan ortaya çıkan olaydır. Bu sistem, zamanında kimseye gereksiz ise, yerleşemezdi bile... Hatta sistem kötü olsa bile o dönemlerde çalışanların çoğu nasıl kötü sayılır? Ta eski zamanlardan beri yönetim için çalışmayan deha var mıdır? Varsa da çok azdır. “Toplumun dışında insan olamaz. Eğer var ise, ya Huda ya da hayvandır” demiş Hintlilerin büyük şairi Tagor.

Gazeteci: O zaman geçmiş tarihe verilmiş bugünkü resmi değerlere bakış açınız nelerdir?

¹⁹ Çok barışçıl dönemleri bahsederken kullanılan deyimdir.

Ardager: (Şaşırarak) Nasıl bakardım, doğru düzgün bakardım. Her dönemin kendi koşulları olur. Resmi değer bunlardan ibarettir. Onlarsız olmaz. Zira yok etmeden, yeniyi yerleştirmek, halkın dikkatini çekmek mümkün değildir. Ama benim anlatmak istediğim; onun tarihi görünüşüdür. Tarihi açıdan bakarsak, rast gelen olaylar, rast gelen zaman dediğin şey yoktur. Bizim geçtiğimiz yetmiş sene de rast gele bir geçmiş değildir. Eğer o sistem, çocuğa sığmayan bir gömlek gibi, dar olursa, tabi ki, onu çıkarmaya maruz kalırız. Ama sığmayan eski gömleği suçlayarak bir şey yapabilir miyiz? Fakat o gömleğin kendi zamanında çocuk için lazım olduğunu nasıl yok sayarız? Tarihe asla duyguyla bakmamalı. Biz hala gördüğümüz sömürgeyi unutamadan, sinirli sinirli oturan kişi gibiyiz. Çinlilerin atasözü vardır: “Sinirli iken karar verme”. Ama biz yapılmış kötülüklerimize kararımızı sadece sinirli iken veriyoruz. Böyle kararın nerelere götüreceği bellidir: herkesi ezmek, kırmak veya sürgün, kovma...

Gazeteci: Bu saydıklarınız kendi dönemimize ait olaylar mıydı?

Ardager: Fakat oturmuş sistemi sosyal yapıları, ilişkileri yok etmek değil mi? Tüm malları yok edip, ne iş var ne de şirket yerleri, kadın ve çocukların arkasına çuval yükleyip göndermek sürgün değilse nedir?

Gazeteci: Dünyaya bebek gelirse anasına tehlike olur. Ama yeni dönem nasıl sistemleşir, eğer her şey yerinde ise?

Ardager: O zaman bizi neden suçluyorsunuz? Biz de yeni sistem kurduk.

Gazeteci: Kişiye tapmak ve halkı boğup nefessiz tuttuğunuz dönemleri siz yaptınız. Bunlar gerçektir.

Ardager: (Alay ederek) Siz şahıslara tapmıyorsunuz belki, görüyorum ama siz daha beter gibisiniz.

Gazeteci: (İtiraz ederek) Siz dönemin tüm eksiklikleri için beni mi suçluyorsunuz, ben sadece gazeteciyim.

Ardager: Sadece seni demiyorum. Ama sen dönemin adına konuşuyorsun ya, nasıl söylemeyeyim?

Gazeteci: (Gülümseyip) Sizi o dönemden bu döneme kadar değiştirip getirmek kolay iş değil... Yine tekrar bir soru soracağım. Aldığımız bağımsızlığa inanıyor musunuz?

Bu sırada odaya Ardager’in oğlu girer. Misafirlere başını eğip, selam verir, biraz kenara çekilip kitaplığın yanında ayakta bekler. Ardager oğlunun gelişini bir özel olay gibi görür ve donar kalır.

Gazeteci: Evet, ata, devam edin.

Ardager: (Gazeteciye döner ama soruları unuttur) Ne hakkında konuşuyorduk?

Gazeteci: Ülkemizin bağımsızlığını hala kabul etmeyenler var. Siz bunun hakkında ne düşünüyorsunuz? Yani bağımsızlığa inanıyor musunuz?

Ardager: (Düşünerek) Bu soruya bir lafla sadece “inanırım” diyebilirdim. Fakat bunu herkes yani hırsız, yalakalık yapan, hatta buna inanmayanlar bile gösteriş için söyleyebilirdi... Bağımsızlık ilan edildikten sonra veya onu bağıırıp söylemekle hemen bağımsız olunmaz... Örneğin, bence, burada; gerçek bağımsızlık var mıdır yok mudur? Veya bizim bağımsızlık anlayışımız nedir, bağımsızlık mı yoksa sadece adı var kendisi yok olan bir şey mi?

Gazeteci: Yani ülkenin bugünkü özgürlüğüne şüphe ediyor musunuz?

Ardager: Bağımsız bir ülke adını aldığımız için şükür ediyorum. Ama genel özgürlük hakkındaki bugünkü anlamına şüphemin olduğu gerçektir. Eğer ciddiye alırsak, biz, sadece biz değil, birçok ülke sömürü yaşamlarından kurtulamadılar. (Gözü fal taşı gibi açılan gazeteciye bakar). Evet, evet, yanlış duymadım. Aynen öyle. Patronunun isteklerini hemen yerine getirmek için bir başkasına makale, kitap, bilimsel tez yazan, tüm aklını zekâsını, kalbinden çıkan yürek sözlerini, fikirlerini başkası için bedava veren bugünün görevlileri köle değilse peki kimdir?

Eski Mısır piramitlerini inşa eden kölelerden neresi eksik? Sadece sıfatı değişmiştir. Onlar kara gücün köleleri ise bunlar aklın-fikrin kölesidir.

Gazeteci: Aksakal, uygarlığa gelişmiş ülkeler yüzyıllar boyunca koşarak ancak ulaştılar. Ama yine çözülmeyen işleri fazladır. Fakat bunları çözmeye daha yeni adım basan bizim ülkede çözmek mümkün müdür sizce?

Ardager: Eğer o problemleri ortaya çıkaran kendin ise çözümü zordur. Zira onu çözmek için kendine karşı savaşmalısın. Hırsızın eliyle hırsızlığı, yalancının eliyle yalanı durdurmak mümkün değildir.

Gazeteci: Başka ne yapmalıyız?

Ardager: Bunu ben sana sorardım.

Gazeteci: Sizle sohbet etmek kolay iş değildir.

Ardager: (Alaycı bir tavırla) Şalap²⁰ gibi üzerine çıkmış boş söyleşilere o kadar kötü alışmışsınız ondan.

²⁰ Şalap; bildiğimiz yoğurda veya deve sütüne (şubat) su karıştırılarak yapılır. Ayrana benzer. Yazın içilir ve hazırlanır.

Gazeteci: (İstemedi gülüverdi) Eyvah, ata. Röportaj alıyordum, pabucumu ters giydirdiniz bana, bir bunlar eksikti (Yine güler).

Ardager: (Yumuşacık sesle) Senin suçun olmadığı bellidir. Önümde oturduğun için sözlerim boşuna gitmesin demek istedim.

Gazeteci: Az önce konuşmanızda önemli şahıslara tapma hakkında bahsettiniz. Onlarla mücadele ederken kolay olmamıştır. Onların yapamayacağı iş yoktur. Hatta diktatörler bile onlara engel olamamış. Gerçeği söylemek gerekirse, uyarıya, kargışlara²¹ yılmayanları gördüm, fakat övmeyi sevmeyenleri henüz görmedim. Yalakalık bugünlerde karakterden daha çok mal bulmak için işe yarıyor. Yaşamın normal şartlarından biridir. İlki, gerçek yalakalık yapanlardır. Onların diğer yetenekleri yoktur. Bu nedenle onlar kendi meslekleri içerisinde çalıştığını sanırlar. İkinci, çaresiz yalakalığı sevenler. Bunlar onun iyi yöntem olmadığını farkındalar. Sevmezler bile. İsterlerse iki tarafa da iyi görünmeye çalışırlar. Kendilerini dönemin kurbanı olarak görürler. Kendi işlerini gizlemeye çalışırlar. Ama tüm bunlardan onların suçu hafiflemez. Üçüncü, bunlar her şeyi bilirler, ama yalakalığı hiç çekinmeden açıkça yaparlar. Alışmış, hiç bir şeyden utanmayan orospu gibi. Tabi ki, bunların hepsi “biz bunu yalaka olarak değil, içten yapıyoruz” diye yemin edenlerdir. Fakat bunlara güvenmek zordur. Çünkü bu söz yenilik değil tarihin her dönemlerinde tekrarlanan bir gerçeklerdir. Dalkavuğun tüm silahı yalan sözleridir. Çünkü gerçekleri söyleyerek, dalkavukluk yapmak mümkün değildir. İşte, böyle yalakalığın bedeli yükseldiğinde özel şahıslara tapma dönemleri başlar.

Gazeteci: Tüm bunları Sovyet döneminde söyleyebildiniz mi?

Ardager: (Biraz duraksayıp) Söyleyemedim. Söyleme şansımız yoktu ve tüm bunlardan sonuç çıkmazdı. (Duraksar) Siz bizi sanki o dönemlerin tüm kötülüklerini görmemiş, bilmemiş biri gibi sanıyorsunuz değil mi, ama nasıl gördük biz. Biraz okumuş insana totaliter sistemin zararını görmemek mümkün değildi. Ama onlarla nasıl mücadele edersin? Siyasi bir yol yoktu. Parti tektir. Merkez komitesi, Hükümet, Yukarı Birlik herkes sadece bir yönetimin, bir partinin elindeydi. Kitle iletişim araçları bile onların. Mahkeme sadece bir isimdir, kendisi yoktur. Yöneticiler herhangi bir isteği yerine getirmek isteseler, kiralık yalaka uzmanlarını kullanıp, işlerini halkın adına konuşturup yaptırırdı ve bunları diğerlerine zorla destekletirdi. Böylece bunların hepsini halkın isteğiyle yapıyormuş gibi görünürlerdi. Önderi överek, şiir yazarlar, kitap yazarlar, film

²¹ Kargış: Kötü söz, beddua anlamında kullanılan söz.

çekerler gösterişlerini abartarak yaparlar. Yönetimle mücadele etmek istersen, ilk önce yoluna engel olanlar bunlardır.

Gazeteci: O zaman neden bu dönemleri o kadar savunuyorsunuz?

Ardager: Kim savunuyor, savunmuyorum. Siz bugünün zorluklarını geçmiş dönemlerdeki zorluklarla kıyaslayarak aklamak istersiniz. Bir bilim adamının: “Diğerlerinin yanlışlarıyla aklanmak atığa kendini yıkamakla aynı şeydir.” Yapılan tüm kötülükleri aklamak için başka bir tarafta yapılan kötülüğü söylemenin lüzumu yoktur. Onu tekrarlayıp durmanın hiç gereği yoktur.

Gazeteci: Fakat artık herkes kötü değildir. Ülkemizdeki huzur ve birliği nasıl yok sayarız?

Ardager: Huzur mu, çırağım? Sovyet hükümeti döneminde de huzur vardı. Eğer gerçek milli kimliği düşünüyorsanız mücadele etmeniz gerekmiyor muydu, Huzur sonra kendisi gelir. Hiç bir şey yapmadan boşuna beklemekle huzur gelecek mi sanıyorsunuz.

Gazeteci: (Başını sallayıp) Aksakal, eleştirmeniz iyi de hiç bir şey yapılmadı diye nasıl söyleyebilirsiniz, yazık değil mi?

Ardager: Yapmış olabilirsiniz belki, ama ben hiç bir sonuç görmüyorum. Yoksa siz görüyor musunuz?

Gazeteci: Tabi ki, görüyoruz.

Ardager: Ha, peki o zaman ben yanlış söylemiş olayım. İyi bakalım.

Odaya Ardager’in arkadaşı Jarkınbek girer.

Jarkınbek: (Sesli) Hey, ölmek üzere dediğin yaşlı filme mi çekiliyor?! (Gelir, Ardager ile tokalaşır)

Ardager: Aaa, Jarkınbek, iyi misin? (Sonra gazeteciye bakarak) Benim arkadaşımdır. Rahatsız olduğumda hal hatır sormak için gelen tek budur. Eğer ben ölürsem Jarkınbek tek mi kalacak diye merak ediyorum.

Jarkınbek: (Şaşırarak) Eyvah, eyvah ölüm mü? Biraz yaşayalım. Bizden kurtulamayan birisi mi var?

Ardager: (Gülümseyip) Kime lazım oluyoruz ki biz.

Jarkınbek: (Biraz duraksayıp) olsun... Öyle olsun.

Kameraman: (Üzülerek) Tüh, bu adam tüm çekimlerimizi mahvetti...

Gazeteci: Bir şey olmaz. Büyüklere küsmek yasaktır. Sonra montajla hallederiz. Çekmeye devam et.

Jarkınbek: (Seslice) Senin rahatsızlığını senin öğrencinden duymuştum. Dün meşguldüm. Rahımbay düğününe davet etmişti de oradaydım.

Ardager: (Şaşırarak) Düğününü yapıyor demek durumu iyileşti ha...

Jarkınbek: Çok büyük ve eğlenceli düğün gerçekleşti. Yurt dışından bile misafirler geldi.

Ardager: (Daha da şaşırarak) Yurt dışından mı?... O zavallı yaşlandığında çalışmalarını bizim yardımımızla zor savunup, aramıza katılamayan, bunları hayal eden birisiydi. Yoksa ben hastayken bir bilimsel yenilik mi ortaya çıkardı.

Jarkınbek: Yok, ne yeniliği? Sahteci adıyla hala yaşıyor.

Ardager: O zaman nasıl yurt dışından geliyorlar?

Jarkınbek: Sen evdeyken her şeyden habersizdin. Bugünlerde her şey değişti. İyi ile kötünün yeri değişti. Evladım bakan olsaydı ben büyük düğün yapardım.

Ardager: (Yeni anlamış gibi) Öyle miydi?

Jarkınbek: Elbasının²² kutlama mesajı bile okundu.

Ardager: Vay be...

Jarkınbek: Cumhurbaşkanı dışında onurlu kişilerin hepsi geldi diyebiliriz. Birçoğu onun bir yalaka olduğunu konuştu. O kadar içtiler ki, bazıları ona “büyük deha” bile dediler. Rusya’nın, Kazakistan’ın ünlü sanatçılarından gelenler büyük konser verdiler.

Ardager: Çok eğlenmişler.

Jarkınbek: Ama başlamadan önce bir saat onun hakkında kısa film gösterisi vardı. O filmi bir hafta önce televizyonda da izlemiştik.

Ardager: Ne diyor, hadi canım?

Gazeteci: (Konuşmaya katılarak) O filmi biz çekmiştik. Bize yukarıdan emir geldi. Onun kim olduğunu bile bilmiyorduk. Fakat ünlü bilim adamı dediğinde...

Jarkınbek: (Konuşmayı devam ederek) Doğduğu bölgedeki ilin valisi ona araba armağan ettiler.

Ardager: (Elini açarak) Yav bu bitecek mi?

Jarkınbek: Yok, devamı vardır. Bir okula ismini bile vermişler. Şimdi de onun sokağa ismini vermeye çalışıyorlarmış.

Ardager: (Şaşırarak kafasını sallar) Mükemmeliş!

Jarkınbek: Düğünün devamı da Moskova’da geçecekmiş.

Ardager: (Çok şaşırır) Moskova’nın ne alakası var bu düğünle?

---

²² Cumhurbaşkanı.

Jarkınbek: O eski bir alışkanlıktır. Moskova Devlet Üniversitesinde öğrencilerle buluşacak belki. Hatta Avrupa’da buluşmalar geçirecekmiş. Fakat ona bizzat ben inanmadım. (Biraz düşünerek). Ama kim bilir, bugünlerde hiç bir şeye şaşmamalı.

Ardager: Eyvah, insanoğlunda biraz merhametin olmaması üzücüdür. Onun bu kadar böyle birisi olduğunu düşünmüyordum.

Jarkınbek: Böyle düğünden sonra insan gerçekten kendini büyük bir deha sanır.

Ardager: (Yorulmuş halde elini sallayıp) Boş ver, istediğini yapsın. Bize soru sormak isteyen birisi mi var?

Gazeteci: (Jarkınbek’e bakarak). Ata, siz de artık çekime girdiniz. Bugünlerde halkın yıprandığı dönemlerde böyle büyük düğünlere bakış açınızı söyleyebilir misiniz?

Jarkınbek: (Korkmuş gibi elini sallayıp). Aman, boş ver, nasıl söylerim, daha dün düğünde “böyle düğünler lazım, halkımızın ruhunu güçlendirir” diye söylemişken? Utanç vericidir! Beni bunlara karıştırma lütfen, çok yaşa!

Ardager: (Gülümseyip) Hey, alçakgönüllüm benim! Anlayışlı olsan bile, biraz yanlış anlatmalarından dolayı bu kadar zor durumdasın. Burada orada konuşmadan yerinde kalsaydın.

Jarkınbek: (Çaresizlik tanıtarak) Artık ne yapmalıydım, tekrar telefon açıp duruyordu, istedi, nasıl dayanabilirdim.

Gazeteci: Öyleyse düğünde konuştuğun sözleri tekrar edebilirsiniz. Kendi fikrinizdir.

Jarkınbek: (Ellerini sallayıp) Boş ver onları! Nasıl bir fikir! Öyle, herkes böyle deyince ben de onlara katıldım. Yarın biri eleştirip gazeteye çıkarır ve rezil eder.

Ardager: (Gülümseyip) Hey, sana birisi “orada konuşmazsan olmaz” mı demişti?

Jarkınbek: Sonuçta oraya gitmişim, öyle konuşmazsam başka nasıl konuşabilirdim.

Ardager: Gitmezsen daha iyiydi.

Jarkınbek: Tekrar ediyorum, birkaç defa kendisi telefon açtı.

Ardager: O zaman seni elinden tutup sürükleyerek mi götürdü? Kendin rahatsızdın zaten. Sen de benim gibi üç kere kalp krizi geçirdin. Hiç olmazsa kendin için hasta taklidini yapsaydın.

Jarkınbek: (Diyecek kelime bulamayıp, ellini salladı) Hey, bırak şunu yav, sen de durmadan...

Gazeteci: Peki, ata, o lafı boş verelim. Şimdi sana bir başka soru daha. Bugünlerde halk arasında sessiz ve huzur içinde yaşayan köyler kayboluyor diyorlar. Siz bunun hakkında ne düşünüyorsunuz?

Jarkınbek: (Yalvararak) Çırağım, kurban olduğum, çok yaşa yavrum, beni zor durumda bırakma lütfen! Köylerin iyi olmadığını görüyoruz, ama köy yok olup bitti dersen, (İşaret parmağını yukarı kaldırarak) onlar seni sevmemeye başlar.

Gazeteci: Haklısın. Bu da bir fikir sayılır. Bu yeterli yanıttır.

Jarkınbek: (Korkarak) Hey, hey, bırak çırağım, sen bunları kaydediyor musun? (Kameramana bakarak, elini salladı) Götür şu belayı! Ya, bunlar beni mahvedecekler. Hemen kaçıyorum. (Ardager'e dönüp) Hey, yaşlı, görüşürüz bunlar gittikten sonra tekrar uğrarım. (Hemen evden ayrılır).

Evdekiler gülerler. Ardager kahkaha atarak uzun uzun güldü.

Ardager: (Gülmesini durdurup, gazeteciye bakar) Sizler onu yanlış anlamayın, onun çekinmesi biraz korkudandır. On yedi yıl içeride oturmuştu. Korkunun hafızadan silinmesi kolay mıdır? Çok eski dönemlerin geri gelmesinden çok korkar. Hala bağımsızlığa kavuştuğumuza inanıp inanmayacağına şaşırıyor.

Gazeteci: (Ardager'e) Peki siz ne düşünüyorsunuz, bugünlerde yapılan aşırı büyük düğünler hakkında?

Ardager: (Düşünerek) Büyüklerin söylediği gibi: “Hırslı (şöhret ve ünü seven kimse) insan; akıllılara alaycı görünür, aptallara ise deha olarak görünür, hırsız ve dolandırıcılara ganimet ise kendi boyunda olan hırsının kölesidir.” Kısacası, tüm bunlar insanın yaptığı aptallıktır. İnsanoğlunda insani hasiyetlerin olması tabi ki, diğer taraftan bakıldığında doğaldır. Övüngenlik, kendini beğenme, kıskançlık, hırs; bunların tümü ta eskilerden, belli bir dönemlerde, halkın çoğunda rastlanan karakterler diye düşünüyorum. Fakat insan kendi insanlığıyla mücadele etmeli. İnsani hatalarıyla eksiklikleriyle mücadele ederek insan onları kazanabilir. Ululuk²³ alçakgönüllülüktür. Bu nedenle bilinçli şekilde organize edilen ün ve şöhretin çoğu boşunadır. “Arsız olmadan şöhretli olunmaz” der rahmetli Abay. Bu sözü aşarak bir şey diyemeyiz.

Gazeteci: Tamam, aşırı hırslı olma hakkında iyi dediniz. Fakat sizin ününüz de kimseyle eşit değildir. Eksi de değildir: bilim adamı, akademisyen, Devlet ödülünün sahibi, kendi

---

²³ Büyüklük.

zamanında Moskovalı bilim insanları sizin adınızı sık sık söylerlerdi. Aile olarak da mutlu birisi diye duymuştuk. Kendinizi, gerçekten mutlu birisi olarak görüyor musunuz?

Ardager: Ne bileyim çırağım, öyle isek öyle olmuşuz demek. Ama gördüğünüz gibi bugünlerde böyleyim. Her yeri görmüş, gezmiş, yaşamaya göre daha çok mezarı yakın olan birisinin, mutluyum demesine kim inanır?! Hatta bu şöhretin bende olduğuna bazen şüpheyle bakıyorum. Dünkü yarım dünyayı değiştiren “güneş önderi” adını alan Lenin’in ününden fazla ün var mı ki? Bu bile bugünlerde kaybolmak üzeredir. Geçenlerde Moskova haberlerinin birinde röportaj yapılmış ve sokaktaki gençlere Lenin hakkında sorulmuş. Ve oradaki sonuç, gençlerin çoğu Lenin’in kim olduğunu bilmiyormuş. Bir kız öğrenci “Lenin’in kim olduğunu biliyor musun?” sorusuna düşünmüş taşınmış, şöyle demiş: “bilim insanı” demiş. (Şaşırmış bir yüzle etrafına bakınır). Bunun yanında bizim şöhretimizi şöhret sayabilir miyiz ki? Bu yüzden insanı öldükten sonra ancak değerlendirmeli diye düşünüyorum. Diğer olan her şey boş laftır.

Gazeteci: Bu arada size tuhaf gelen bir soruyu sormak isterim. Bilim adamı, yazar, sanatçılara röportaj yaptım. Bunlardan fark ettiğim birbirleri hakkında iyi fikir söylemiyorlarmış. Hatta nefret ettiklerini düşünüyorum. Bazıları düğün yaptığında, bazıları ödül aldığında birçoğu arkasından gıybet ederlermiş, dedikodu yapıyorlarmış. Bunların tümü kıskançlık gibi geliyor.

Ardager: Tamamen yok diyemem. Bu kişiye bağlıdır. “Beni geçti” diye benim sıramdaki kişiler kıskanıyorlar belki. Fakat ünlü dolandırıcının ününde ilgi duyacak, kıskanacak neyi var ki?! (Duraksama). “Dünyada iyilik nedir, kötülük nedir” diye sıradan bir soru vardır. Fakat her ne kadar sıradan bir soru olsa bile halkın çoğu bu soruda yanılabilir. Üstelik iyiye iyi, kötüye kötü demeye gücümüzün yetmediği sıralar çoktu. Dürüst insan kabul edilmediği takdirde sahte iyiler ortaya çıkar. Sonrası sahte şöhret, sahte saygı, sahte tarih, sahte yaşam başlar. Sahte yaşamaya insanın huyu alışır. Sahtekârlık Gerçeğin yerine tahta tamamen yerleşir. (Düşünerek) İngiliz düşünürü Roger Becon: “Gerçeği tanımak için dört engel vardır” demiş. İlki, sahte üne baş eğmek, ikinci, eskinin zararlı yöntemleri, üçüncü, aptalların fikri, dördüncü, sahte akıllılık ile onun takdiridir”. Bugünün diliyle açıklarsak, insana tapmanın zararlıdır.

Gazeteci: İyi ile kötünü karıştırmamak için ne yapmalı? Sahte yaşamla nasıl mücadele edeceğiz?

Ardager: Gerçeğe gelirsek, en zor olanı sahteliğin kendisi değil, sahtekârlığı görmeden gelen, sessizce kabul eden, mücadele etmeyen, köle karakterli iyi insanların kendileridir. Bunların sırasında ben de varım. Bu yüzden halka nasihat vermeye benim hakkım yok. Bir gün televizyon izliyordum, biri: “halkın gözünü açalım²⁴, yüreklerini temizleyelim” diye konuşuyordu. Konuşan adam ilk önce kendi yüreğini temizlerse iyi olurdu diye düşünüyorum. Bugünlerde herkes halkına eğitim, nasihat verecek hoca olarak görmek ister. Kendilerini halktan üstün görürler. Halkı, yapamadığın yalan dolan sözle kandırmaya çalışma. Eğer sağlam eğitim vermek istersen, adalet yolunda tam bir gerçekçi dürüstlüğüyle, sahteliğe bulaşmayan temizliğiyle, güçlülere boyun eğmeyen asilliğin ile kar için doğru yoldan çıkmayan insanlığıyla, mücadeleciliğinle, kısacası, yaptıklarıyla örnek ol. Eğer olamazsan, bu da affedilebilir, ancak fazla gösterişli olma ve sessizliği seç. Yani, benim söylemek istediğim, herkes kendini düzeltsin. Her şey kendimize bağlıdır.

Gazeteci: İyi. O zaman yine size bir soru soracağım. Sizin için hangisi daha değerlidir. Şöhret mi yoksa aileniz mi?

Ardager: Şöhreti ilk sıraya koyanlar az önce söylediğim hırslı insanlardır. Benim için ailem değerlidir. İman, insanlık, aşk, merhamet gibi değerli kavramların çoğu aileden ibarettir.

Gazeteci: (Sohbetin sonuna doğru geldiğini göstermek için derin nefes çeker ve gülümser) Peki şimdi sayın seyircilere ne gibi nasihat sözlerini söylemek istersiniz?

Ardager: İyiliğin iki türü vardır, Çırağım: biri Huda’dan gelir, ikinciyi insan kendisi oluşturur. Huda kime iyilik yapacağını kimseye sormaz, kendisi bilir. Bu yüzden insanın kendine yaptığı iyiliğin çok olmasını isterdim. Gökten düşen iyilik yoktur. Kendin yap! Kendin için mücadele et. Ama mücadele için, ilk önce köle gibi karakterlerden kurtulman gerekir. Bu benim yürek sözümdür.

Gazeteci: Teşekkür ederim, ata. (Ardager’in duvara dayanıp bekleyen oğluna bakar) Bu yiğit sizin oğlunuz mu?

Ardager: (Suçluymuş gibi) Evet, benim oğlum.

Gazeteci: (Oğlanın yanına yaklaşarak) Rica ederim, siz ve ben meslektaş olabiliriz, farklı toplantılarda görüyordum. İzninizle bir sorum var, az önce babanızın geçmiş tarihiyle ilgili fikirlerini dinlediniz. Siz buna ne diyorsunuz?

²⁴ Bilim, nasihat vererek, halkı uyandırmak

Oğlu: (İstemedem) Ne düşünüyörsünüz ne demek? Herkes tarihi kendi anlayışına göre algılar. Benim anlayışına göre tarih, insanlığın hatalı eylemlerinin birikimidir. Daha da kötüsü, tarih hakkında yanlış yorum yapıyoruz. Gülünç mitler yaratırız, zalimleri överiz. Sonuçta, adaletsiz bir toplum ve kötülüğe karşı anlamsız, sonuçsuz bir mücadeleler ortaya çıkar. Onunla bir konuda aynı fikirdeyim: Başarılı bir şekilde savaşmak için, en azından kendisi için, bir kişinin kesinlikle özgür olması gerekir. Efendinizi öldürdüğünüzde özgürlük gelecek.

Gazeteci: (Şaşıırıp) Eyvah, Rusça neden konuşuyörsünüz? Bizim haberimiz Kazakçadır.

Oğlu: Kusura bakmayın. Aslında ben Kazakça biliyorum ama temel düşüncelerimi Rusça olarak rahatça ifade etmeye alışkıırım.

Gazeteci: (Ne yapacağını bilemeden, yine şaşıırarak) Eyvah!.. Bu ilginçtir... Peki, o zaman, buradan keselim. (Kameramana bakar, tamam dermiş gibi ifade eder ve Ardager'e bakar) Peki, ata, sağlıcakla kalın, hasta olmayın. Yine de teşekkür ederim.

Ardager: Sana da teşekkür ederim!

Televizyon çalışanları aletlerini toplayıp, vedalaşırlar. Evde Ardager, Oğlu, Hırsız kalırlar.

Perde kapanır.

4.2.3. İkinci Perde

Televizyon çalışanlarının evden çıktığı sıra tekrar görüntülenir.

Odada Ardager, Oğlu ve Hırsız.

Ardager: (Oğluna bakar) Evet, çırağım, iyi misiniz? Bu şehirde misiniz? Yoksa yeni mekâna mı taşındınız?

Oğlu: (Aşağı bakar) Bu şehirdeyiz.

Ardager: O zaman neden gelmiyörsünüz?

Oğlu: Meşguldüm. Çoğu zaman iş gezisindeydim...

Ardager: (Küsmüş gibi tavırla) Teşekkür ederim geldiğin için. (Duraksama) Nasıl geçiniyörsünüz?

Oğlu: (Cevap vermeden, aşağı bakarak uzun süre bekler)

Ardager: (Kızarak) Sana insan gibi soruyorum, hatır sorabilir miyim?

Oğlu: (Biraz sessizlikten sonra, başını kaldırır) Eşimle boşandım.

Ardager: (Ürkerek) Ne diyörsün? Ne demek boşandım?

Oğlu: (Öyle soru olur mu ki dermiş gibi omuzunu kaldırıp) “Nasıl?” gördüğünüz gibi. El âlem nasıl boşanıyorsa ben de öyle boşandım.

Ardager: Hey, çocuğu ne yaptınız?

Oğlu: Çocuk yasaya göre annesinde kalır.

Ardager: (Çok üzölür, kendini bırakarak koltuğa oturur). Eh, yazık!

Oğlu: (Kızarak) Baba! Abartmana gerek yok. Artık o bir büyük oğlan, olanlardan haberi var. Ama ne olursa olsun seni unutmaz.

Ardager: Böyle mi avutuyorsun kendini?! (Duraksar) E, peki sen yapacaksın?

Oğlu: Bilmiyorum.

Ardager: (Derin bir iç çekerek) Bizim sözümüz ağır geldi ve kendin karar vererek yaptığın iş bu mudur?

Oğlu: Evet, belki, ben sizin umduğunuzu söylemedim. Ama şimdi bunları ömür boyu bana damga olarak söyleyecekseniz, bir şeyin deđiőeđine inanmıyorum.

Ardager: Hayatın boyunca böylesin zaten. Bir eksik yönünü söylemeye başlarsan, kaçmaya çalışıyorsun. Peki, senin baban ve annen söylemezse, sana kim söyleyecek? Eğer dinleseydin, bizim dediğimizi yapsaydın zor durumda kalmazdın.

Oğlu: (İçini çekerek) Başlıyor...

Ardager: (Sinirlenerek) Ne “başlıyor”... Ne aileden ne de toplumdan yer buldun, kimi suçluyorsun? Gençliğinden geçtin, ne yaptın? Ne bir işin var ne de ailen. Bizim dediklerimizi dinlemeden sen seçmiştin evlenmeyi. Ama bu yaptığın ne bana ne de rahmetli annene saygı göstermendir. Sonra sen eşinin tarafına geçtin ve annenin yüreğini ağırlaştırdın. Şimdi ise böyle oturuyorsun.

Oğlu: (Üzölerek) İşte, aile olamadı baba. Dünyada on, yüz binlerce insan boşanıyorlar. Hayat dediğin böyledir. Boşanmamış ailenin mutlu yaşadığını kim diyor?.. Fakat iş gelince merak etme, eninde sonunda kendi ekmeğimi bulmak için çalışırım. Büyük şöhretler beni hiç alakadar etmez.

Ardager: Nasıl yani, hiç bir işe yaramayan, hiç bir şeye pişman olmayan, hayaline ulaşmış birisi olarak mı sanıyorsun kendini?

Oğlu: Tüm amacına ulaşan kişi yoktur.

Ardager: Yok diye yerinde kıpırdaman mı oturmalı? Ulaşamazsa çabalamaz mı insan? Şu büyümekte olan çocuğunu böyle mi eğitiyorsun?

Oğlum başından iyi ve düzenli olsun yeterlidir bana. Bence, birçok insan, hatta çok ünlü insanlarda düzenlilik eksiktir. Neden çabalamalı?

Ardager: Dolandırıcı ol demiyor kimse sana. İleri çabalayıp halkın arasına girersen, büyük şöhret ile ün kazanırsan, annene ve babana saygı gösterirsen, iyilerle ilişkin iyiye, insanlık, dürüstlük bunlarla gelir, bunların dışında ne gibi eğitim olabilir ki?

Hırsız: (Kendini yalnız hissediyormuş gibi konuşmaya başlar) Çırağım, baban haklıdır. Anne ve babaya saygı göstermeli. Yoksa olmaz...

Ardager: (Evde başka birisinin olduğunu şimdi fark etmiş gibi, hemen bakar) Gerçek budur, her şey aile ocağından başlar. Dünyaya bir kere geldin mi, serveti bul, ailene bak. Bu da (hırsıza bakarak) isteyerek mi eve...

Hırsız: (Çekinerek Ardager'in lafını keser) Eyvah, aksakal, ne diyorsun?!

Ardager: (Şaşırarak) Aman, kusura bakma, çırağım. Bu arada, sen çilingir idin... Evet, ailendeki sorunluluk bir başka büyük sorunlara kadar uzar. Bunu ben bulmadım, eskiden gelen şeydir.

Oğlu: Aileden daha değerli bir kavram vardır.

Ardager: Varsa, vardır, fakat bunları ailenin karşısına koyabilecek misin? Dünyaya iyilik getirmek insanın görevi değil mi? Önce hanedan olarak, kavim olarak mücadele ederler. Temel ve güçlü aile bile böyle parçalardan ibarettir. Eğer bir deha dünyaya gelirse, demek o bu hanedanın emeğidir. Kimse gökten hemen düşmemiştir. Benim babam, benim gibi ünlü âlim, meşhur birisi olmamıştır, sıradan bir çiftçiydi. Fakat yoksul yaşamı yaşasa bile, bu ailenin temelini kurmuştur. Tanrı'nın önündeki sorunluluğu hissetmeleri bana göre daha güçlüydü onların. Ben sadece onların işini devam ettim. Ama sen, yüksek eğitilmiş, dünyadaki uygarlığın gelişmesine kendi fikrini söyleyebilen, dönemin iyisi ve kötüsünü ayırabilen adamsın ve eğitim almamış dedenden, hatta benden daha iyi bilen sen, bu aileyi yok etmedin mi, bu muydu çabaladığın şöhret?

Oğlu: Burada eğitimin, aklın hiç alakası yok. Talihsizlik herkesin başına gelebilir.

Ardager: Doğrudur. Ama bu gökten gelen talihsizlik değil ki. İkiniz bilerek, kendiniz yaptınız. Ve buna ilk olarak suçlu olan sensin. Evin içindeki işlere bakmadın, çocuk eğitimine bile karışmadın, çok içki kullandın, dinle dediğimize bakmadın, bencilsin. Sadece ben haklıyım diyen birisi başkalarıyla nasıl anlaşabilir. Eşin bizi, özellikle, anneni çok üzdü, fakat onu da savunmaya mecbur kaldın. Çünkü evin sahibi sendin, ailenin korunması için bunu yapmak zorundaydın.

Oğlu: (Sinirlenir) Evet, kabul ediyorum ben aptalım ve buna göre benim yaptıklarım hep aptallıktır. Benlik bu kadar.

Ardager: (Oğluna dik dik bakar, üzülerek başını sallır) O zaman bitmişsin. Tüm sorunlardan aptal olarak mı kurtulmak istiyorsun? Böyle kurtulduğunda senin aile problemlerin çözülecek mi?

Oğlu: Baba, benim ailemin problemi çözüldü. Sadece bir eksiklik vardı. Bitti! Yıkıldı. Kimin en çok suçlu olduğunun hiç önemi yok. O (eşi) benim güzel bir şöhretli birisi olmamı ve çalışmamı istiyor. Başka bir şey yok. Ama bu toplumda kişi nezaketini korurken kendini gerçekleştirmesi nasıl mümkün olabilir? Hayatta kendi pozisyonum olmasaydı, yalan söyleme yeteneğine sahip olsaydım, dalkavukluk yani, o zaman muhtemelen bir şeyler başarılabilirdim. Ama sen sürekli bunun yapılmaması gerektiğini kafama vurdun.

Ardager: (Huzurlu bir sesle) Söylediklerin doğrudur. Ama hayat dediğin çok zor şeydir. Sadece prensiple yaşamak zor alabilir, belki mümkün değil. Örneğin, hayatta “Galip sadece güçlülerin işidir” diye veya “toplumun yükseklerinde sadece iyiler oturur” diye söyleyebilir misin? Hayır. Aksine dolandırıcılar, ikiyüzlüler, sahtekârlar çoğu zaman yenerler. İster beğen ister beğenme gerçek budur. Yani bunların nedenini sadece adaletsiz toplumdaki aramak yeterli mi sence? Hangi toplumda yaşarsan bile, mücadele ettikten sonra kazanmak zorundasın. O zaman suçun en büyüğü iyiliktir. Birisi beceriksiz olur birisi ise isteksizdir. Boşu boşuna dolaşan varlıklar. Neden sana göre daha beceriksiz erkekler şanslıdır? Çünkü onlar nerede nasıl konuşmayı ve girişken olmayı bilirler. Onların önde gelmesinin sebebi yaşama, insana anlayışlı bakmalarıdır. Ama sende gösterişli fazladır, yanlışları affedemezsin. Ve sonra bencil birisi gibi insanlardan uzak durursun. Hâlbuki eğer bu insanlara biraz yüksekte bakarsan, onları olduğu gibi eksiklikleriyle kabul edersen, hatta tüm bunlar için kendine acıyacaksan eksikliğini bilerek, onlarla beraber yaşayabilirdin.

Benim de kendimi büyük gördüğüm anlar oldu, bunların zararı dokundum. Bu zorlukları senin tekrarlamamı istemezdim. Sadece bir kalabalık deyip onlardan kaçmanın bir önemi yoktur. Eksiklik tüm insanoğluna ait olan bir yöndür. Kardeşinin veya çocuğunun boyundaki eksikliği görürsen sen onlardan kaçamazsın. Diğerlerine aynı kardeşin gibi bakarsan, onların yanlışına bakmadan, affetmeye, sevmeye başlarsın.

Oğlu: Peki, affettik diyelim. Tüm bunlardan toplum değişir mi ki?

Ardager: Çırağım, artık toplumu sevmedim diye tüm yaşamı durduracak mıyız? Bunların dışında daha fena dönemleri gördük. Fakat yine insanlar yaşamak için çalıştılar çabaladılar. Üstelik senin aile problemin bu toplumun problemi sayılmaz mı? İkinci, üç kişilik küçük ailene sahip çıkamadım diye tüm toplumu eleştirecek kimsin ki?

Oğlu: Toplumu eleştirmek için önce kendi ailemizdeki işleri düzene sokmamız gerekmez diye biliyorum. Herkes, kişisel sorunlarına rağmen, etrafta olup bitenlerle ilgili fikirlerini ifade etme hakkına sahiptir.

Ardager: Ya, kurban olduğum, ben seninle siyasi tartışmaları konuşmuyorum. Kimi eleştiririm dersin sen bilirsin. Ben şu ufacık torunumun kaderine endişeleniyorum. Sen ise böylesin, problemlerinden arınmıyorsun. O zaman torunum nasıl çocukluğunu mutlu geçirebilir?

Oğlu: Çocuğa olanları anlattım. Artık o kendisi karar verecek, bu olaydan çıkacak ve tercihini edecek.

Ardager: Artık kendi işlerine çocuğu mu karıştırıyorsun?

Oğlu: Çocuklar gerçekleri hissetmeli, boş hayalleri, arzulan bir temsili yaşamamalıdır. Sürekli yalanlar içindeki inançla yaşamamız bu kadar yeterlidir; hayat güzeldir, toplum idealdir, ebeveynler kusursuzdur. Tüm böyle kendini aldatmacalar nereden çıktı? Hayatın acımasız gerçeğine hazır değildik ve hayatta kalma mücadelesini sürekli kaybediyorduk. Böyle devam ederse, kendisini ve başkalarını savunamayan, çaresiz, yüzüstü bir nesil gelecek... Bunu mu istiyorsunuz?

Ardager: Sizleri yalan güvenlerle eğiten kimdi. Aksine, aile eğitimini aşağıladınız, sokak eğitiminden siz kendiniz aldınız. Ebeveynin dediklerini bela gibi görüp, her şeyi kendimiz yapabiliriz, kendimiz çözebiliriz diye kendinizi büyük gösteriyordunuz. İşte şu istediğiniz hayattan ne buldunuz? Pekâlâ, belki bir şey buldunuz, lakin insanlık nerede kalır, çocukluk borcun neredeydi? Bu ikisi olmaksızın akıl ile eğitimin ne anlamı var ki? Dış görünüşte, ben zamanında itibarlı iken, hayallerim gerçekleşmiş gibi görünebilir. Fakat benden daha zayıf kim olabilir ki? (Sonra söylesem mi söylemesem mi diye düşünür) Yaşlı karısı ölmüş, evladı ise kendi başının çaresine bakarak gitmişti, (Benim akrabam olmayan bir öğrencimin elinde yaşamımı sürdürmek için çabalayan bir zavallı yaşlı adamım dersem, el âlem buna inanır mı acaba? Babayı böyle durumda bırakmayı ben mi öğrettim? Ben bunu da bağışlardım, fakat senin annene yaptığın hıyanetini bağışlamayan. Annene insan gibi bakmadın, saygı duymadın. Eşinin tarafını tuttu,

annene karşı çıktın, sonunda ayrıldınız. Annen seni düşünerek öldü. Sonrası, küsüyordu sana ama kargışım değmesin diyerek: “Allah Teâlâ, yalnız oğlumu koru! Söylediklerimi geri aldım” diye Huda’ya yalvardı. (Sesi değişip, cebinden mendilini çıkarır, gözünü siler)

Hırsız: (Oğluna bakarak, başını sallar) Aaa, çırağım, çok ayıp.

Onun dediklerine ne Ardager ne de Oğlu dikkat etti.

Ardager: (Sözüne devam ederek.) İnsana çaresizlik ne yaptırmaz ki! Senin boyundaki değişen her hasiyetine, çaresiz kalan annen tanımadığı bir falcı yaşlı kadına gidip fal baktırmıştı. Yaşlı kadın şöyle demişti, sana birileri kargış dua okumuş. Daha sonra annen duadan nasıl kurtulacağız diye bir ay boyunca şu yaşlı kadının peşine düştü. Yaşlı kadın duayı kovdum demişti fakat hiç bir faydası olmamıştı. Annense kendisi doktor olduğu için falcılara, şamanlara inanmamıştı. Ama elinden pek bir şey gelmediği için sonunda buna inanmak zorunda kaldı. İşte, çırağım, dış görünüşte kişinin ilgiyle baktığı, misafirleri dolup taşıdığı bir aile olarak gözüküyor olabilir, ama gerçekten bereketi kaçmış, temeli gücünü kaybetmiş aile haline geldik. Dışımız bütün, içimiz tütün...

Konuşma bitmiş gibi Ardager, Oğlu, hatta Hırsız bile aşağıya bakakalırlar.

Bu sırada odaya gölge gibi kayarak gelen kara örtüsü olan kadın; annesinin ruhu girer.

Kara örtülü kadın (Çok yakından). Oğlum, benim sana olan kırgınlığım o kadar büyüktü. Fakat ne kadar kırarsan kır senden vazgeçemedim. Zira senden vazgeçmek; kendimden vazgeçmekti. Sen benim hem üzgün halim hem de sevinçli dayanağımdın. Üzüldüğüm anda, senin verdiğin her endişelerden kurtulamadım, iyileşmeyen dert gibi, dayanağım olduğun anlarda nasıl olsa, sen benim hayatımın anlamıydın. Sensiz benim hayatımın anlamı yoktu. Zehir ile balı sırayla içtim. Böyle yaşadım. Böylece bu hayattan göç ettim. Ne pişman ne de üzgünüm. Üzgünlük ile kırgınlık insana ait şeylerdir. Ama ben ise ruhum. Sizin sağlığınıza Allah’tan dileyip, koruyup kolladım. Ne yaparsan yap ama kendi isteğinle yap. Ancak temiz ol, günah işleme. Günah işlersen, duanı etmem zorlaşır.

Oturanlar, söylenen laflar onlara ait değilmiş gibi aşağı bakarak sessizce kalır.

Kara örtülü kadın: (Ardager’e bakar) Sen de beni üzmedim diyemezsin. İşte, faniye cefa çekmek için gelen kişiyim belki. Fakat senin gönlünün ak olduğunu biliyorum. Artık benim çaresiz halim sana göçmüş gibidir. Hayattan bıktıysan bana gel.

Ardager: (Korkarak aşağı bakmış halde kendisiyle konuşuyormuş gibi) Bu nasıl bir şeydir, baybişem?!²⁵ Neden çağırıyorsun? Yoksa burada gerçekten bir şeyim mi kalmadı?

Kara örtülü kadın: Hiç bir şey diyemem. Talihsizliğin birçoğu bu faniden hemen kurtulamadığından dolayı veya buradan vaktinde gidemediğinden olabilir. Oğlunla açık açık konuşuyormuşsun. Tartışmasız olmaz mıydı?! Şu an, sen ona tüm sırrını söyledin ve hem kendini hem de beni rahatsız duruma soktun. Benim durumum size göre iyidir.

Kadın kayarak dışarı çıkar.

Ardager: (Aklını başına toplamış gibi başını kaldırır) Evet, çırağım, ciğerimizden yaratılmıştın, aramızdaydın ama sıcak olamadık sana ve öyle büyüdün, nasıl içe dönük olduğunu annen de ben de anlayamadık. (Derin bir iç çekerek)

Oğlu: Mesela sadece benlik değil. Tüm bir nesil böyle büyüdük. Sizler sadece büyütüp beslediniz ancak bize ruhani açıdan örnek oldunuz diyemezdim. Sokakta fazla vakit geçirdiğimiz doğrudur. Çünkü evde alacağımız bir şey yoktu. Korku ve yalvarmaktan arınamadık, ailede nasıl eğitim olsun ki?! Bizim boyumuzda hala anlayamadığımız bir itirazın kıvılcımı vardır. Elimizden gelen başka bir şey yoktur.

Ardager: Çırağım, ne dersin de, herkesin kendine göre doğup büyüdüğü yuvası değerlidir. Bunları terk edip, iyiliğe kavuşan kimseyi görmedim.

Oğlu: Yazar Luis Singler'in ünlü sözü vardır: "Ben Amerika'yı seviyorum, ama ben onu beğenmedim" der. Bu söz bize ait söylenmiş gibidir. Az önce röportajında iş yaparak örnek olun demiştin. Ama siz, bize iş yaparak örnek olabildiniz mi? Ülkeni sev, toprağını koru, eğitim al, insan ol gibi ezber lafları kim sever? Senden başka kimse bunu bilmez mi diye düşünüyorsun? Dalkavuklar der ki başkalarına yalakalık etmeyin. Veya hırsız çıkar ve "hırsızlık yapmayın". Bunları kim yapar? Ve bunları yaptırmaya onların ne hakkı var ki?

Ardager: Yalaka, hırsızlar her dönemde olmuştur ve olacak. Eğer iyileri görmek istersen o dönemlerden de iyileri bulursun. Görmek istemezsen insanlara her zaman her şey kötü görünür.

Oğlu: Bizim gördüğümüz sadece sizlersiniz. Görevi yaparken abarttınız, saç al dersin baş alarak şöhret kazandınız, muradınıza böyle ulaştınız. Az önce kötülediğin siyasetin içindeydiniz. Sizin o dönemde iyi diye değer verdiğiniz bugünlerde kötü çıktı, aksine kötü

²⁵ Kazaklarda ilk başlarda birden fazla eşle evleniyordu ve ilk eşine baybişe derlerdi. Fakat sonradan tek eşli olsa bile bu kalıp değişmeden karısına baybişe diye hitap ediyorlardı.

dediklerin iyi çıktı. Sizin böyle boş lafınıza inandığımızda bugünlerde dışarıda kalırdık. Bunun aksine tüm bunlara inanmamamızı sağlayan sokağa teşekkür ederim.

Ardager: Sizlerin gördüklerinize göre bizimki daha mı iyi olmuş yani? Bizim önümüzde dönemlerden mağlup düşen nesil duruyor. Mağlup düşüyse kendi kötülüğünden değil dönemin güçlü olduğundandır. Bunlara ne yapabilirsin? Savaşta geri çekileceksen ileri yürümenin bir faydası yoktur. İtirazı sessizce de edebilirsin. Eğer sizler bugün çok şeyi açık çekinmeden söylüyorsanız, o zaman dönemin yumuşamasıdır.

Oğlu: Ama o dönemlerde kendi şöhreti ile ününü bilerek kurban edip, itirazını açık bir şekilde söyleyen insanların sayısı nadirdi. Eğer insan kendisi mücadele etmezse, dönem nasıl düzeler? Kendi kendine düzeler mi?

Ardager: Çok az sayıda vardı. Ancak cesur kavramın tamamen kaybolmaması ve şuurda korunması için lazımdı. Bunlardan hiç bir sonuç çıkmadığını bunu yapanlar bilir. Ama sonuç vermeyen işi sürekli tekrarlamamanın da faydası yoktur.

Oğlu: Faydası yoktur demektense, çaremiz yok, korktuk deyin.

Ardager: Evet, korktuk. Korkmayan insan olur mu? Sovyetler Birliği dönemindeki sürgünün ne olduğunu bilmeden, tarihi yönetmek istiyorsunuz. 1937-38'lerde Sovyetler Birliğinde 360 binden fazla kişi kurşuna dizilmişti. Yani, bir yıl boyunca her gün binlerce kişi vurulmuştu. Böyle durumda canı kurtarma dışında başka ne olabilirdi?

Oğlu: Ben sana o dönemlerde neden kahramanlık yapmadın demiyorum. Sorun yaşama pozisyonudur. Bazen yaşadığın dönemlerden vazgeçemem diyorsun bazen o dönemi sert eleştiriyorsun. Hangisine inanalım? Birisini seç Allah aşkına. Eğer devrimleri ideal olarak göstermek istersen devrimci olarak kal, ama kafa karıştırıcı konularla başkalarına yanıltma.

Ardager: Kurban olduğum, halkın kafasını karıştıran biz mi yoksa kim olduğunu bile bilmeyen senin gibiler mi? Halkı devrimle korkutmanın lüzumu yoktur. Devrimi gerçekleştiren halkın acısı, siniridir. Milletin acısı, siniri okyanus fırtınası gibidir, tutmak zordur. Bu yüzden dükkânlara saldırdılar, arabaları yaktılar, gerçek olan, sosyal sorunları koruyan siyasi gösterileri, suçlu olarak gösteren yabancı güçler, siyasi radikaller ile dolandırıcılar devrimi kendi çıkarları için kullandılar.

Oğlu: Nasıl olsa devrim; kanın dökülmesidir. Kan dökülmesini isteyen bir kuşak doğdu. Onlar kan dökülmeden yaşayamazlardı. Böylece birbirlerini yok etmeye başladılar.

Ardager: Devrimin suçlusunu onlar değil, onlar ancak çatışmanın kurbanlarıdır. Ve kanlı ayaklanmanın ilk suçlusunu devlet başkanıdır. Birinin sözü vardı, adını hatırlamıyorum, "Devrim, bir toplumun akıllı olmasından değil, diğer toplumun kötülüğünün aşırı olmasından kaynaklanıyor" diyor. Bu yüzden, ben şöyle derdim, diğer toplumun yanlışlıkları azalmadan, devrimin önemi yok olmaz. Milli kimlikleri için mücadele edemeyen halk ezilmek için iyidir.

Yöneticilerin halkı korkutup ürktürerek, devrimde onları canavar halinde göstermesi bundandır.

Oğlu: Yöneticilerle benim bir işim yok. Onlar her zaman aynı olmuştur. Konuşma, kendilerini halka acıyoruz diye inandıran aydınlar hakkındadır. Onlar her zaman hainlik yaptılar, sadece kendi yaşamının prensiplerini değil, halkın isteklerine de hainlik ettiler. Bunu her zaman ispatlayabiliriz. Ama biz eskisi gibi onların hayaletlerine yapıyoruz. Herkes iyiydi, Bolşevik marşını söyleyenler, zalimlere dalkavukluk yapanlar ve rejime karşı savaşanlar. İşte böyle birçok yönlülük. Kafamızın içi koyurtpak²⁶ doldu. Bu karışığı oluşturan da sizsiniz.

Ardager: Bizim bilincimiz karışık ise, dönemimiz öyleydi. Ama bağımsızız diye haykıran size ne yetmiyor? Bu karışık düzenin olmasına birisi engel mi oluyor?

Oğlu: Bizzat benim kafamda o karışıklığın olmadığı bellidir. Ben sizlerden bugünlere ulaşan mirastan bahsediyorum. Bugünün toplumundaki şuurun eksikliği gökten düşmüş değil. Her şeye suçlu olan sizsiniz.

Ardager: Bizim dönemde yaşasaydınız, sizin nasıl güçlü olduğunuzu görürdük. Herhangi toplumda çalışacaksınız, o toplumun eksik bir parçası olmadan yaşayamazsın. Kürsüye çıkıp konuşulan boş lafın hiç faydası yoktur. Biz de bu rejimde çalıştığımız için görevleri yerine getirmeye mecburduk. Bu görevleri biz yapmazsak bile sonunda yapılırdı.

Oğlu: Kişi öldüren cellat bile görevi yapıyorum diye kendini aklayabilir.

Ardager: Ben cellat değilim.

Oğlu: O zaman görevi yerine getirdim diye aklanma. Yönetimi güçlü yönetim sırasında farklı çeşitli görevler olabilir. Bunların hepsini yerine getirirsen insan ne gibi varlığa dönüşür?

²⁶ Süt karıştırılmış yoğurt veya kıymız. Karışık karman çorman

Ardager: Sen bir düşün, bu dönemde anlaşmasız yaşamak mümkün mü? Hatta sen ailende anlaşmadan yaşayamazsın. Ben yaptysam, kendi toplumsal görevime göre yaptım. Bunu nerede olursam olayım yine yapardım. (Düşünerek) Kişinin toplum karşısındaki borcu belirli bir dönemlere bağlıdır. Halkın kaderi tek bir kişinin yaptığı hareketine bağlı ise, akli başında olan kişi kendi tarihi görevini hissedip, tüm gücüyle kurban ederdi kendisini. Çünkü o ilk önce, bu hareketi Tanrı tarafından desteklendiğini hissediyor. Eğer bu işi yapmazsa, kendine yüklenmiş tarihi görevin karşısında hainlik ettiğini sanır. Kahramanlığın nedenini böyle anlatılabiliriz. Fakat bu fikirle bir başka günlerde yaşamak mümkün değil. Eğer bir şeyi yanlış yaparsa kendi hayatını riske almış olur. Zira senin hareketini aklayan tarihi emanet yoktur. Netice, sonucu olmayan işler tekrar ediyorum anlamsızlık kazandırır.

Oğlu: Yine kendini haklı çıkarıyorsun. Sadece aile çıkarları için yaşayan sıradan bir kişi ancak tirat²⁷ söyleyebilir.

Ardager: Ailenin sorunu sadece kişinin yanlışlığından olduğunu kim söyledi sana? Huda seni bu faniye yaşasın, yetişsin, büyüsün diye gönderdi. Yaşayıp, büyümek için yeni nesli yetiştirmemiz gerekiyor. Demek, çoluk çocuğunu büyütme, yetiştirme Tanrı'nın görevini yerine getirmek demektir. (Duraksar) O dönemlerde sadece kendimi düşünüp, faydasız olsa bile şöhret için riske alıp, mücadele edip, kendimi kurban olarak verirsem, o zaman kim bilir, belki hiç bir şey yapmadan bugünlerde en çok konuşulan, çok karışık olayın arasında ben de olabilirdim. Ama hayatta şöhretten daha değerli şeyler vardır.

Oğlu: Eğer sen gerçekten yaşanan olaylar için mücadele edip ve kendi yaşamını riske alsaydın, ben seninle gurur duyardım.

Ardager: Neden? Benim ölmem mi gerekiyordu?

Oğlu: (Duraksar) Bilmiyorum...

Hırsız: (Şaşırır) Çırağım, bu ne demek? Bu dünyada hayatta olan babandan daha kıymetli ne olabilir? Ölmek ne demek? Huda (Allah) korusun...

Ardager sessizce düşünüp yerinde kalır. Hırsız onun yüzüne dik dik bakar, rahatsız olduğunu görür ve ilaçların olduğu masaya koşar, bir sıvı ilacı bardağa damlatarak döker. Sonra üzerine azıcık su katıp Ardager'e getirir.

²⁷ Tiyatro oyuncularının, oyunda bir seferde söylediği parça.

Hırsız: Aksakal, bu sadece valokordin²⁸ bu konuşmalar biraz ağır geldi size, içiverin. (Biraz sessiz olun dermiş gibi, Oğluna bakarak, elini kaldırıp işaret verir.)

Ardager ilacı alır, sevmemiş gibi yüzünü değiştirir, bardağı masaya bırakır.

Ardager: (Bir süre sonra) Doğru, biz iyi Kazak olmadık. Dönem mi kötüydü yoksa döneme göre olan biz mi kötüydük, her neyse bunlardan bizim kıymetimiz yükselmez. Fakat nasıl olsa Kazak olduğumuz bellidir. Ama bizi değersiz eden sizsiniz, oysa Kazak değilsiniz ki. Bir kere kendine neden bakmıyorsun? Bir lafın Kazakça ise iki lafın Rusçadır. Kimi suçluyorsun?

Oğlu: Buna yine sen suçlusun. Ben Rus okuluna kendim gitmedim. Götüren sendin!

Ardager: Rus okuluna giden herkes sadece Rusça konuşmuyor. Akıllı olanların çoğu kendilerini buldular. Gerçek Kazak olmak istersen yolunda engel olan birisi mi var?

Oğlu: Eğer ben hiç ana dilimi yeterince konuşamazsam, bu sorunu pratik açıdan çözülebilirim. Ama sizin probleminiz bana göre daha trajedidir.

Ardager: (Alaycı tavırla) Kazaklarda bir atasözü vardır: “kırk yaşına geldiğinde dombıra öğrenip, ahiretin için mi çalacaksın” demiş. Bugüne kadar doğru düzgün öğrenemeyen dilini artık nasıl öğreneceğini sanıyorsun. Sizler nasıl bir nesilsiniz? Bu döneme kadar yaşayanları sevmediniz, sizin için toplum da iyi değil, ebeveynler de gereksiz kalıyor. Sizin kime iyiliğiniz dokunur? Kimseyi sevmeden, vatanı nasıl sevebilirsiniz? Saçmadır tüm söylediklerin. Vatan dediğin ciddi bir konu, bu da canlı kişilerden oluşan toplum değil mi? En kolay olanı bir başkalarını suçlamaktır. Kafanı çalıştır ve kaderindeki yanlışlar için kendini suçla.

Oğlu: (Düşünerek) Belki, sen haklısın. Ailemin karşısında ben suçluyum. İtiraz etmiyorum benim çocukluğum mutlu günlerle doluydu. Benim için dünyadaki en iyi insanlar tartışmasız ebeveynimdi. Fakat ben büyüyünce, her şeyi ayırabiliyorum ve neyin kötü neyin iyi olduğunu biliyorum. Annem ve babam sadece benim için iyi, başkaları için değil. Evi, ailemi reddettiğime gelince, ... İtiraf etmeliyim ki, ruhani rehberim oldunuz ve sonra artık ilgilenmemeye başladım. (Hırsız buna şaşırıp, “söylediklerin saçma” dermiş gibi başını sallar). Hayatımda asla risk almamamı söyledin. Bu etki altında çekingen, korkak olarak büyüdüm. Sen benim merak ettiğim sorulara cevap veremiyorsun; yaşadığım yalnızlıktan beni koruyamadın. "Ben" in oluşumu konusunda çok merak ettim. Uzun süredir güvensizlik konusu peşimi bırakmadı. Ben kendimi hep Tanrı'nın

---

²⁸ Valokordin: Bir ilaç ismi.

gönderdiği üzgün ve yeteneksiz biri olarak görüyordum. Kendimi kaybettim sandım. Ama sıradanlığımı telafi etmek için en azından sıkı çalışma ve bilgiyle isteksiz mücadele ettim. Kendimi bilgiye fazla gömerek fakat senden o kadar çok uzaklaşmaya başladım ve bir gün babam olmanıza rağmen tavır, yaşam pozisyonu açısından farklı nesillerden oluşan farklı insanlar olduğumuzu fark ettim. Her şey buradan başladı. Ve bunların hepsine bana göre sen suçlu gibisin... Bende tam burada seni öldürsem mi acaba diye fikir gelmişti ama tabi ki (Ürkerek bakakalan Hırsıza döner) doğru anlamda değil (Babasına tekrar döner) bağımsız bir kişi olarak. Çünkü babalığınla sürekli irademi bastırdın. Ve özgürlük için çabalıyordum kendimi normal değil mi? Şu an bende şöyle bir durum var, seninle tekrar bir araya gelemeyeceğim, aramızı bağlayan iplik koptu. Bazen rüyamda kendi çocukluğumu görüyorum ve her zaman seni kaybediyorum ve bulamıyorum. Uyandığımda korkunç bir hasret ve umutsuzluk üzerime gelmiş gibi oluyor... İşte benim kaderim, artık istediğin gibi suçlayabilirsin.

Ardager: Kendini ne kadar derin incelersen kaderindeki yalnızlığı o kadar görürsün. Zekiliğinden sıkıntı çektiysen bu senin suçun. Bunlara babanı suçlamana gerek yok. Eğer sana ruhani öğretmen olmaya aklım yetmiyorsa, bu da normaldir. Fakat babana deha olduğu için değil, baba olduğu için saygı göster... Doğrudur, babanın itibar ve şöhreti çocuğun da gururu sayılır. Ama şöhret dediğin zor bir kavramdır. Belli bir süre, dönem geçtikten sonra kavram değişir. Kendi dönemindeki faydasız işler, sonraki dönemin kimliğine denk gelirse, güzelleşir, yeni niteliğe sahip olur, yeni anlam kazanır. Kendi zamanında Çin Seddi o dönemlerdeki hırslı imparatorların güçlü projeleriyle inşa edilip, asırlardır halkı ezip, dilenci haline getirir. Birçok kez halkın sinirine dokunur, silahlı başkaldırlara kadar uzanır ve bunlar tarih sayfalarında yazılıdır. En ilginç olanı Çin Seddi asla Çin'i dış düşmanlardan korumamıştır. Boşuna inşa edilen, sınırsız kayıplara yol açan karsız, hayırsız emektir. Fakat faydasız olan inşaat olsa bile, sonrasında dönemler değişip, yeni nesil geldiğinde tüm zorluk ve kayıplar, halkın trajedik yaşamları yavaştan unutulur, bugünlerde Çin seddi tüm Çin halkının gururu oldu, turistik objeye dönüştü ve kar amacıyla kullanılmaya başladı. Bugünlerde halk bunları kabul etti. Ama köküne bakarsan gerçek söylediğim gibidir. Tarihin paradoksu dediğimiz budur. Bu yüzden hayatın temeline bakmalı. El âlemin işi bellidir; hayatı sadece beyaz ve siyah olarak iki renkte bakmaya alışkınlar. Ama gerçeğe gelirsek, beyaz ile siyahın dışında, bu iki rengi birleştiren birçok renklerin olduğu bellidir.

Oğlu: (Derin bir i çekip) Söylediklerinin hepsine katılıyorum. Benim için de Őohretli olmak, n kazanmak amacım olmamıştı. Benim canımı çok endiŐelendiren Şey başkadır. (Duraksar) Babanın çocuğu için değerli olduğunu kimse yok sayamaz. Eğer baba ne yaparsa yapsın, suç iŐlerse iŐlesin fakat onun itibarı değermez değer diye kanun yoktur. Babanın kötülüğü çocuğu için kara topraktan bile ağırdır. Çünkü baba, çocuğu için tüm iyilik ile insanlığın rneği olarak görülür. Eğer baban sana kötü tarafıyla görünse, ruhunda iyileŐmeyecek yara izi bırakır... Ben seni Huda gibi gördüm. Senin kitaplarını okuyarak büyüdüm. Özellikle, 1937-38 yıllarında kurşuna dizilen meslektaŐların, senin yazılarında geçer, en yakın dostun hakkındaki yazından aranızdaki gerçek dostluk, içten olan efendilik gözümün önüme gelirdi. Hal böyleyken, güzel bir gnm mahvoldu... (Devamını söylemeye cesareti yetmez ve sessiz kalır). O sıralar sürgün konusuna dair yazılar yazıyordum. Devlet Güvenlik Komitesi'nden izinli rapor alıp, iki hafta boyunca, mahkemeye hükmedilmiŐ, kurşuna dizilmiŐ kişilerin evraklarına baktım. Dönemin sertliği ile insanın hainliğini gözümle görmüş oldum. Yeri delecekmiŐ gibi yürüyen ve bugünlerde yaŐamakta olan iyi kişilerin inanılmaz işlerini açık açık gösteren evraklarına bakıp midem bulandı. Fakat bu yaptıklarına bakarak kendimi zor tutabildim. Üstelik hayatın gerçek yüzünü ve tarihin gerçeklerini zdm düşüncesiyle kendimi avutmuŐ gibi oldum. Ben az önceki senin en yakın arkadaŐını suçlayanların sırasında senin de imzanı gördüm. (Ardager d kopmuş gibi Oğluna bakar. Hırsız da ŐaŐarak Oğlana bakar ve sonra doğru mu bunlar dermiş gibi Ardager'e bakar.) Doğruyu söylemek gerekirse, sonra ne olduğunu bilmiyorum. Hatta sonra ne yapıp, ne ettiğimi bile hatırlamıyorum... Kahrolası o gün ben Devlet Güvenlik Komitesi arŐivlerine girmiŐtim...(Oğlu duvara yüzünü çevirip, arkasına dönük sessiz kalır. Ardager de Hırsız da sessiz) Ne zaman öleceğimi bilmiyorum ama artık bir kere ben öldüm zaten. Bu kadar acımasızca davranmak mümkün mü? Hayatının on yıldan fazlasını ona adadın. Onun eserleri, yaŐamıyla ilgili birkaç kitap yazdın... Hepsi gerçek değer miydi? (Oğlanın yüzü; ağlar gibi, Ardager'in yüzünde endişe vardır, Hırsızın yüzünde ise anlaŐılmazlık ve ŐaŐırma vardır. Ardager zorlanarak kaşını atar, Hırsız koşarak telefonunun yanına gelir ve çevirmeye başlar)

Hırsız: Alo, alo, ambulans mı? Tolebayeva 37, 16.daire. Yaşlı adam, kalp krizi. Acele edin. (Ahizeyi bırakıp Ardager'e bakar).

Ardager: Neden ağırdın? Zahmet edip.

Hırsız: Aman, aksakal, bu konuşmalarınıza siz şöyle dursun ben kalp krizi geçirmek üzereyim.

Ardager: (Derin nefes alır ve içini çeker, Oğluna bakar) Bari konuşma başladı olayı sonuna kadar dinle. Senin annen şu adamın karısı idi... (Arkası dönük duran oğlu hemen dönerek, babasının yüzüne dik dik bakar). O dönemlerdeki aşırı kıtlığı bugünlerde tam anlayıp bilmek kolay iş değildir. İnsan kendi yaptıklarını kabul etmeyen bir dönemdi. Ben kendi yanlışından kurtulamayacağımı biliyorum. Ama kılıç üzerinde sert yürünmez atasözü vardır. Ecel yaklaştığında insanın kurtulması için çare ve yöntemleri kullanmaya hakkı vardır. Fırtına gibi yağan ateşin arasından ova, kayanın içinde kendi canını kurtaracağım diye çabalayan kişiyi suçlamak mümkün olamaz...

Tabi ki, dışarıdan bakan kişiye her şey kolay gözükebilir; onun tutuklanmasından ben suçluydum sonra onun eşini eşim edindim, sonra onun hakkında kitap yazdım, suçumdan kurtulmak için yani... Fakat ben bu olaya bir başka gözle bakıyordum. Ben onun için elimden gelen her şeyi yaptım. Tek oğlumuza yani sana, onun adını verdik. Çalışma hayatımın çoğunu yani tüm ömrümü buna harcadım. Onun mirasının ölmemesi için çabaladım. Ama onun yaşamını korumak benim elimden gelmezdi. Evraklara imza atmam, fakat bunlar sadece bir kâğıt üzerindeydi. İşler çoktan çözülmüştü, ben imza atsam da atmasam da bir şey değişmezdi. Eğer böyle yapmasaydım beraber tutuklanırdım. Birçok imza atanların durumunun değiştiğini gözümüzle gördük. Bu yüzden ben, alnıma leke olarak kalan fakat neticesi olan bu yolu kendim seçtim. O dönemleri iyice incelersen tertemiz kimse yoktur. Dönemin zor ve sert oluşundan insani değer ne kadar aşağı olduğunu görürsün. Halk hainlerinin soyadını alan eşleri bile tutuklanmıştır. Senin anneni daha önceden seviyordum. Bu yüzden, onu kaybetmemek için tüm gücümü harcadım. Resmi olarak boşanmasını zor ikna etmişim. İkna olmazdı, ben onunla buluşmak için hapse gittiğimde tüm gerçekleri söyledim, açık konuşmaya başladığımda onun kendisi yardım etti sayılır. Ebedi canlı yoktur. Birinin eceli ateşten birinin ise oktan gelir der. Kazakların kaderine yazılmış birçok aydınları vefat etti, sonra tarihin gerçekleri açıldığında onların itibarı eskiye göre daha çok ün kazandı. Ölüm bazen ebedi ün kazandırır. Kulager ölmezse, biz onu bilemezdik. Bu yüzden tüm kötülüğü gösteren sağ kalan bizlerdir. Artık tarihin gerçek kurbanları biz oluyoruz. Acıyacaksınız siz bize acıyın.

Oğlu: Ben senin acını paylaşıyorum, belki sen de haklısın. Fakat bence, kurban için haksızlık olduğunu siz inkâr edemiyorsunuz. “Haksızlık akılsız demek, ama akıllılık haksızlık hiç bir şey” demek.

Ardager: Adaletsizliği yapan ben değil, sistemdir. Bizler onun kurbanıyız. Onu öldüren yönetim, bana imza attıran da yönetim. Fakat evrak açısından ben suçlu gösterilmiş durumdayım. Onun bedeni, benim canım öldü. Hangisinin acısı büyük olduğunu sen seç.

Oğlu: Bu trajedik yaşamı sen kendin seçmedin mi?

Ardager: Kimse bu faniye boş gelip boş gitmek istemez. Benim yapmak istediğim işler vardı. Onun için bir iş yapmam gerekirdi. Ben yaşamayı istedim.

Oğlu: O nasıl bir iş?

Ardager: Seninle aynı dönemde yaşayan insanlarla beraber çalışmak... Boşuna ölmek. Senin annene, öğrenciyken, o da, ben de aynı anda sevdiğimizi söyledik. Fakat o benim değil, onun (arkadaşı) kaderi olarak yazıldı. Onun hayatı ölüm ile ömrün arasında kalmıştı ve senin anneni kurtarmak benim en önemli amacımdı. Anneni doğduğu yerine getirip, bir yıl kadar gizli tuttuk, mecburduk çünkü. Adını soyadını değiştirdik. Sonra evlendik. Annen benimle evlendiğinde Yerlan isimli iki yaşındaki oğlu vardı. Onu da benim adıma yazdırmaya mecburduk. Eski soyadında kalamazdı. Annen ve oğlu çok hastalandı. Bir yıldan sonra çocuk Tanrı’sına kavuştu. Annenle aramızda çocuk öldükten sonra kırgınlık sık sık olmaya başladı. Çocuğumuzu ölümden kurtaramazsak onun suçlusu benmişim gibi, ben bakmamışım gibi, öldükten sonra onun için üzülmemiş gibi bakıyordu bana. Kapıdan gölge gibi kayarak, yine bir kara örtülü kadın girdi.

Kara örtülü kadın: (Çok yakın gelmeden). Senin çocuğa düzgün bakmadığın doğrudur beyim. Onu bilerek yapmadın belki ama yabancı çocuğa karşı insanın bir huyu vardır anlatamam, benim kalbimdeki yaramı iyileştirmek için, senin kendi çocuğun gibi ona bakmanı istemiştım. Ona senin gücün yetmedi. Sen onu unutamadın. İnsani kıskançlık bırakmadı seni. Senin insanlığını unutmak bana da kolay gelmedi.

Ardager: (Kendisiyle konuşuyormuş gibi). Melek değil, insan olduğum doğrudur. Fakat yanlış yaptığım bir günahım var mıydı baybişe? Doğal karakterimi geçerek fazla dikkat, fazla huyumu gösterirsem, yalan, sahte karakterli olarak görünürdüm. Ama kıskançlık dersene, onun olduğunu gizleyemem, fakat senin için onun hepsini içimde saklamadım mı?

Kara örtülü kadın: Belki, öyle olabilir, fakat sende bir soğuk olmazsa, benim canım neden sıkıldı? Bu oğlumuz dünyaya gelmeseydi, sonraki yaşamımızın nasıl olacağını hayal bile edemiyorum. (Oğluna dönerek) Fanideki canım evladım... Ailemizi ayakta tutan budur. (Yavaşça dışarıya çıkar).

Ardager: (Duraksar. Ağır nefes çekerek, çocuğuna bakar). Yerlan'dan sonra Nurlan adındaki yine bir oğlan dünyaya geldi ve üç yaşındayken üzerine kitaplık düşerek öldü... Övünmek amacıyla biriken bunca kitap bana bela olarak geldi. Ben bu kaygıyı asla yenemem diye düşünmüştüm. Sen doğduktan sonra aklımızı topladık. Senin bebekliğindeki yaptığın her hareket bizim için tükenmeyen zenginlikti. Ben iş gezisinde yanımda senin küçük eldivenini taşırdım. Onu kokladığımda uyuşturucu almış gibi tüm bedenim eriyip, dünyada benden mutlu insan yok gibiydi. Bana siyaset mi sosyal yaşamın tartışmalı konuları mı hiç fark etmezdi, unutturdum. Benim için devlet kurumlarının nasıl olduğu, nasıl bir sistemin yönetildiği umurumda değildi. Senin dünyaya gelmen benim hayatıma yeni şans getirdi. Eğer muhteşem bir toplumda yaşayıp, fakat ailen cehennemde ise o zaman tamamen bir talihsizsin. Ama sana Huda dürüst bir yar, sevimli bir evlat verip, ailende huzur varsa, nerede yaşarsan yaşa tehlike, suç dolu toplumda böyle ailenle mutsuzum diyemezsin. Ailen senin ruhani evine, sığınağına döner. Ben insanın toplumdaki yerini böylece anlıyorum. (Nefesi daralır, zorlanmaya başlar)

Oğlu: (Korkarak) Baba...

Ardager (Ağır nefesle). Gerçektir, bir süre yaşamımız zordu. Annen hastalandı, üstelik iş yok, iş olsa bile para yetmez, bir süre bekçi olarak çalıştım. O zamanlar ben çok zorlandım. Fakat ben yine de mutluydum. Sizin için koşmak, zorlanmak, sizleri güçlü kılmak, benim yaşamıma anlam kattı. Sizin sevindiğinizi görerek ben mutlu oluyordum. (Yine de nefesi daralır)

Oğlu ile Hırsız koşarak yanına gelir.

Oğlu: Baba, konuşmaman lazım. Sessiz olmalısın.

Ardager: (Kafası sallanıp, elleri titreyip, zorlanır). "Verimli ağaç eğilir" sözü vardır. Sen olduktan sonra ben verimli ağaçtım. Eğildim fakat onun sayesinde kırılmadım. Her şey senin için. (Sesi değişir)

Oğlu: (Tüm sesiyle bağırarak). Baba! Baba!

Ardager daha da titreyip, bir şeyler söylemek ister ama söyleyemez. Oğlu hıçkırığa hıçkırığa ağlayıp babasını kucağına alır. Hırsız masa üzerinden bir ilacı alır ve Ardager'in ağzına koyar.

Hırsız: Çırağım, ağlamakla bir şey değişmez. Ağzına nitregletserin²⁹ koydum, ben elini ovalarım, sen başını tut.

Hırsız Ardager'in parmaklarını ovalamaya başlar. Oğlu başını tutar.

Ardager: (Kendine gelmiş gibi, zorlanarak). Evet, her şey senin için. Gördüğüm zorluklar ve başkasına bağımlı olmam bile... Aklanacak bir şeyim yok, biliyorum... Fakat başkası beni suçlasa da senin hakkın yok...

Oğlu: (Şaşırarak). Evet, hakkım yok...

Ardager (Duyulur duyulmaz ince sesle). Ben seni büyüttüm. Benim söyleyemediklerimi... Artık sen söyle...

Oğlu: Ben anladım, baba. Göğsümdeki nefesi tutan, acı düşüncelerimi dışarı çıkarıp nasıl olsa temizlenmem ve tekrar insan kalıbına gelmem gerekiyordu. Fakat içimdeki zehri dışarı atacağım diye, senin yüreğine zararım dokundu ve seni endişeye soktum. Hâlbuki senin kalbindeki sesi duydum ve beni kurtaran o ses olduğunu biliyorum. Canıma sıcak geldi. Kurtarıcım sen gibisin. Huda bunu gerçekten versin.

Ardager yine bir şey söylemek ister ve ağzını açıp yerinde bayılır. Oğlu hıçkırarak yine kucaklar. Tam o sırada kapının zili çalar ve Hırsız hemen kapıyı açar. İçeri "ambulansla" gelen beyaz kıyafetli iki doktor girer.

Oğlu (Hıçkırarak bağırır). Hadi! O kendini kaybetti.

Doktorlar Ardager'i dikkatlice kaldırıp, koltuğa yatırır. Sonra göğsünden yavaşça basarak, nefes vermeye başlar. Oğlu korkan bir yüzle bir şeylere yalvarırmış gibi, içinden mırıldanıp duruyor. Az süre sonra Ardager kendine gelmeye başlar. Doktor göğsünden iğne vurur. Ve bunun gibi ilk yardımlarını yapmaya başlar.

Hırsız: (Sevinerek mırıldanır). Kendine gelmeye başladı.

Oğlu yine boğularak ağladı. Babasının yaşadığına sevinir ancak babasının yüreğine ağırlık getirdiğine pişmandır ve gözünden yaş akmaya başlar.

Hırsız: (Avutarak). Şükür, çırağım. Tüm bela anlaşmazlıktan. Baba ile çocuk, kocası ile karısı, arkadaş ile dostun anlaşamadıklarını görmüyor muyuz? Sen sonunda anlayabildin. Kaybolan babanı bulmuş gibi oldun. Baban senin içinde ölmedi buna şükür et? İçinde

²⁹ Nitregletserin: Bir ilaç ismi.

ölürse ne olurdu... Doktorlardan biri dışarı çıkıp, sedye getirir. İki Doktor, Oğlu üçü Ardager'i sedyeye yatırır.

Doktor (Oğluna dönerek). Siz oğlu mu oluyorsunuz?

Oğlu: Evet.

Doktor: Babanızın durumu biraz ağır. Hemen hastaneye götürmeliyiz. Hadi gidelim.

Oğlu sedyeyi kaldırmaya yardım ederek doktorlarla beraber dışarı çıkar. Hırsız evde tek kalır.

Hırsız: (Seyircilere bakarak). Ne oluyor ya? Bu evi sonunda bana mı bıraktılar? (Etrafına bakınıp düşünür). Hani, "bozulandan bozulmuş şey alma" sözü vardır, zaten kendilerinin huzuru gitmiş Huda yardım etsin. Ben hiç bir şey almam bu evden. (Biri bunu istiyormuş gibi, hayır dermiş gibi başını sallayıp). Hayır, hayır! (Elini bir sallayıp dışarı çıkar).

Perde kapanır.

5. BÖLÜM

“BİZ ÜÇ KİŞİYDİK” VE “ARDAGER” PİYESLERİNİN İÇERİĞİNİN İNCELENMESİ

5.1. TİYATRO METİNLERİNDE İNCELEME

Tiyatroda önemli olan unsurlar arasında, yazılı metinler ve tiyatronun temelini oluşturan geleneksel söz varlıkları yer almaktadır. Yazarların oluşturduğu yazılı metinler ve geleneksel kültürden doğan söz varlıkları tiyatro sanatı ile edebiyatı ortak noktada birleştiren en önemli unsurlardır. Bu bağlamda tiyatro metinleri edebi metin olarak incelenmiş ve eleştirilmiştir. Her edebi metin okuyucusunun karşısına bir bütün olarak çıkar ve her bütün kendi içerisinde parçalar halinde birbirine bağlanır. Bu parçalar yazar tarafından kurulmuş sistemle çalışır, işleyişini devam ettirir. Her edebi metinde olduğu gibi tiyatro metinleri de işleyen sisteme sahiptir. Kurulan bu sistem ile sanatında “usta” dediğimiz yazarlar eserlerini oluştururlar. “Diğer edebi metinlerde olduğu gibi tiyatro metinleri de üç temel unsurdan meydana gelmektedir, bu unsurlar arasında “muhteva”, “yapı/form” ve “dil” yer almaktadır. (Çetişli, 2004, s. 144). Tiyatro metinlerinin dış yapısını ise perde ve sahneler oluşturmaktadır. Perde ve sahneler aynı zamanda metinlerin iç yapısının da habercisidir. Her bir perde birbirine zincirlenmiş olay örgüleri ile bağlantılıdır.

Tiyatro metinleri anlatma türü içinde yer alan romana benzer yapıdadır. Tıpkı romanlarda olduğu gibi metinlerde ele alınan olayların somutluk kazanması için çeşitli “figürler”³⁰ kullanılır. “Tiyatro yazarı, tıpkı roman yazarı gibi olay örgüsünün, şahıs kadrosunun, zamanın ve mekânın üzerinde durmak zorundadır” (Çetişli, 2004, s. 144). Tiyatro metinleri anlatmaya bağlı türlerden farklı olarak anlatıcıya sahip değildir çünkü tiyatro göstermeye bağlı bir türdür, bu bağlamda olay örgüleri veya şahıslar kadrosu sahnelenerek seyirciye gösterilir. Bir diğer farklılık ise mekânlar hususundadır. Tiyatro eserindeki mekânlar sahne ve dekorlarla anlatıldığı için yazarların kısa açıklama ve ön tanımlamalarıyla inceleme yapılabilir. İsmail Çetişli, metinleri inceleyebilmemiz için örnek teşkil edecek “hikâye, roman ve tiyatro tahlilinde uygulanabilecek” (Çetişli, 2004, s. 145) tabloyu oluşturmuştur. Buna ek olarak Alemdar Yalçın ve Gıyasettin Ayaş

³⁰ Figür: Yazarın kurguladığı metinlerin estetik güzelliğini okuyucuya yâda seyirciye aktaran unsurların bütünüdür. Bu unsurlar arasında kişiler sistemi ve olay örgüsü en önemli yere sahiptir. (Pospelov, 2014)

“tiyatro metnini inceleme ve eleştirme yöntemlerini” (Yalçın & Aytaş, 2005, s. 105-130) vermiştir. Yalçın ve Aytaş olay örgüsünü kurgu (plot) olarak ele almıştır ve Gennadiy Pospelov şahıs kadrosunu “kişiler sistemi” (Pospelov, 2014, s. 214) olarak incelemiştir. Bu bağlamda inceleme için kullanacağımız tablo aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

Tablo 11. Piyeslerin tahlilinde uygulanacak tablo.

Tiyatro Metinleri İnceleme Tablosu
1. Eserin Kimliği
2. Eserin İçeriği
3. Eserin Yapısı
3.1. Eserin Dış Yapısı
3.2. Eserin İç Yapısı
3.2.1. Olay Örgüsü-Süje
3.2.1.1. Yorum (Exposition)
3.2.1.2. İcat, Buluş (Discovery)
3.2.1.3. Oyunda Gerilim Unsurlarının Başlama Noktası (Point of Attack)
3.2.1.4. Önceden İma Etme ve Gölgeleme (Foreshadowing)
3.2.1.5. İçinden Çıkılmazlık (Complication)
3.2.1.6. Doruk (Climax)
3.2.1.7. Bunalım
3.2.1.8. Sona Erdirme (Denouement)
3.2.2. Şahıs Kadrosu (Kişiler Sistemi)
3.2.2.1. Esas Kişiler
4.2.2.2. Yan Kişiler
3.2.3. Mekân
3.2.4. Zaman
4. Eserin Dil ve Anlatım Tarzı, Üslubu
5. Ele Alınan Sosyal Meseleler

5.1.1. Metinlerde Olay Örgüsü/ Süje

Vakalar, metinlerde anlatılan konulardır. Metinlerde anlatılan vakalar çoğu zaman yaşanılmış, çoğu zamanda yaşanılması mümkün olan olayların okuyucuya aktarılmasıdır. Anlatmaya ve göstermeye bağlı edebi türlerin metinlerinde aktarılan olaylar kurgulanarak yani hikâyeleştirilerek okuyucusunun ya da seyircisinin karşısına çıkarılır. Romanlarda olduğu gibi tiyatro metinleri de hikâyelerden oluşur. E. M. Foster bu durumu, “öykü romanın temelidir; öykü yoksa romanda yoktur” (Foster, 1982, s. 64), şeklinde açıklamıştır. Tiyatro metinlerinde ilk dikkat çeken dekor, sahne ve oyuncularlardır. Bu unsurlar vakalarda hikâyeleşerek hayat bulur.

Ortaya çıktığı ilk dönemden günümüze kadar varlığını devam ettiren göstermeye bağlı olan tiyatro, insanların olayları, duygu ve düşüncelerini hikâyeleştirerek anlatmasıyla gelişim göstermiştir. İnsanların kendi varoluşlarını, kişisel düşüncelerini hem anlatmak hem de göstermek için araç olarak kullandığı bu türün kurgulamasında olay örgüsü bel kemiği olmuştur. Metinler işleyen sisteme sahip olan insan vücuduna benzer, olay örgüsü gövdeyi oluştururken şahıs kadrosu, mekân ve zaman da vücudun işleyişini sağlayan en önemli parçalar olarak karşımıza çıkar. Şahıs kadrosu, mekân ve zaman olay örgüsü etrafında şekil alırlar. Olaylar bu unsurlar çevresinde tıpkı birer zincir gibi birbirine bağlıdır. Olay örgüsü, “eserde nakledilen hadise veya hadiseler zinciri” (Aktaş, 1984, s. 12) veya “bir oyunun, hikâyenin yahut romanın içinde olup biten her şeydir” (Wellek & Warren, 1983, s. 297). Olay örgüsü içindeki olaylar birbirinden ayrı olaylar değildir, işlenen olaylar birbirinin devamını oluşturan neden sonuç ilişkisi içinde kurgulanan olaylardır.

Gennadiy Pospelov ise olayları “süje” olarak tanımlar (Pospelov, 2014, s. 217-230). Süjeler metinlerde yer alan birbirinin devamı olan konulardır. “Epik ve dramatik eserlerde, kişilerin zaman ve mekân içinde uzanan eylemleri gösterilir; onların yaşamlarında geçen olaylar sergilenir” (Pospelov, 2014, s. 227). Bu bağlamda süjeler eserin içeriği yani konusunun tamamıdır. Yazarlar eserlerini kurgularken parçalara yani süjelere çatışmalar ekler, buda okuyucusunda ve izleyicisinde merak uyandırır, olayları doruk noktasına çıkarır. “Süjenin en önemli işlevi, gerçekliğin içindeki çelişkileri açığa çıkarma, yani çatışmaları ortaya koymaktır” (Pospelov, 2014, s. 231). Yazarların süjelere çatışma eklemeleri metinleri sadelikten kurtarır tek bir çizgide ilerlemesini önler.

5.1.2. Yorum (Exposition)

Sanatçılar, eserlerini oluştururken beslendikleri en önemli unsur kuşkusuz yorumdur. Yazarlar da eserlerini oluştururken estetik güzelliği ve kurguyu yorumlamalarla yaparlar. Yazarın kurgulardaki yorumu ne kadar güçlü ise eserinin okuyucu yâda izleyici üzerindeki etkisi o kadar fazladır. Yorumlamalar kişiden kişiye, yazardan yazara, sanatçıdan sanatçıya göre farklılıklar gösterir, çünkü her bireyin konulara bakış açısı ve yorumları farklılıklar gösterir. Bu farklılıklar eserleri sanat eseri yazarları da usta birer sanatkâr yapmaktadır. Yazarlar yorumlamalarını yaparken gelenek ve göreneklerinden, kültürlerinden yararlanırken psikolojik ve sosyal durumlarını da eserlerine yansıtırlar. Olayları anlatırken de bir kahraman oluşturur kendi bakış açısı ve yorumlarıyla kahramanlarına hayat verirler.

“Bir sanat eseri, hayatın sürekli akıcılığı içinde ilgi veya dikkatimizi çeken önem verdiğimiz unsurların ön plana çıkmadığı ile oluşur. Burada da sanatçı ilgisini çeken ve başkalarıyla paylaşmak istediği unsurların altını diğer unsurlardan belirgin kılmak zorundadır. Yani bu belirli dozajda abartmadır. Abartma, burada olumlu bir anlam yüklenerek kullanılmıştır. İzleyicinin, sanatçının kendisine özgün yorumunu fark edebilmesi için oyunda olayları abartması veya diğer olaylardan daha önemli kılması ile mümkündür. Bu duruma, bir noktada sanatçının anlattığı şeylerden önemli gördüklerinin altını çizmesi diyebiliriz” (Yalçın & Aytaş, 2005, s. 108).

Sanatçı ortaya koyduğu eserde yaşadığı dönemi, sosyolojik ve psikolojik olayları, halkın yaşadığı sıkıntıları ve mutluluklarını diğer bir anlamda kendince ön plana çıkardığı konuları yorumlamak ister. Dönemini, sanatını kullanarak düşünceleri ve yorumlamalarıyla nesilden nesle aktarır.

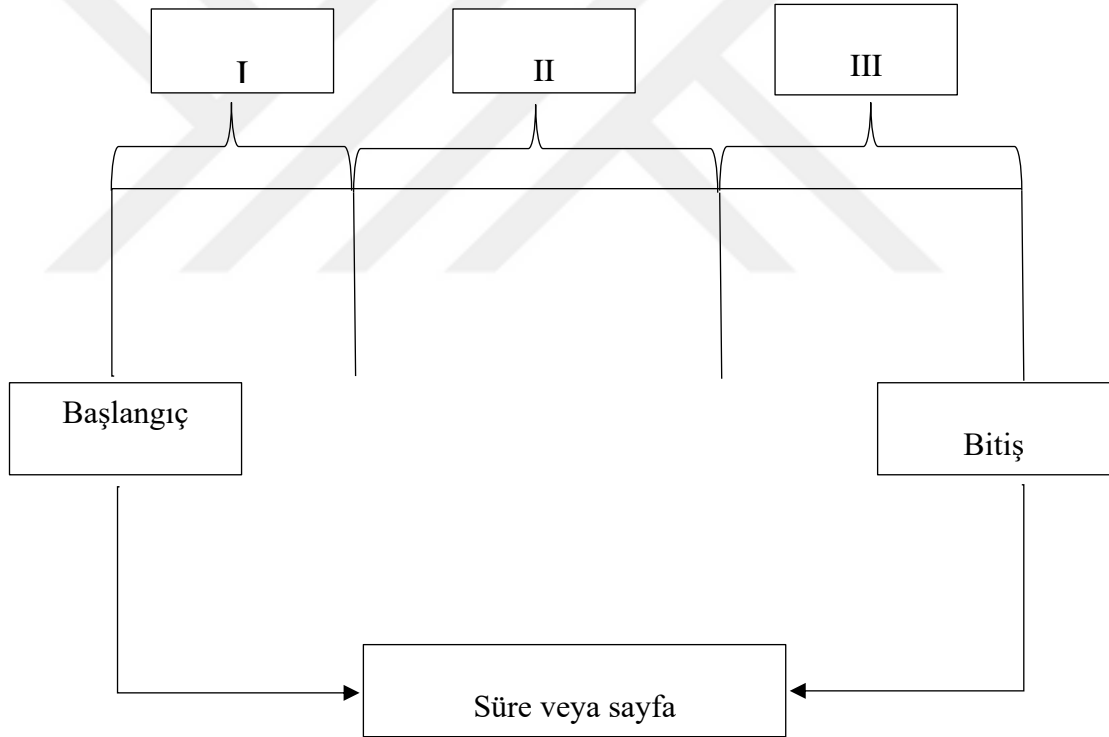
5.1.3. Özgün Buluş, İcat

Yazar, insan yaşamındaki olayları geniş bir perspektifte sanat süzgecinden geçirerek eserinde anlatır, anlatımını kullanırken süslemeler ve yorumlarla kendi özgün düşüncelerini ortaya koyar. “Bir sanatçının sanatçı yeteneği, titiz bir gözlem becerisi, gelişmiş sezgi gücü ve dili kullanıştaki nitelikleri oluşturur” (Yalçın & Aytaş, 2005, s. 108). Yazarın eserinde ortaya koyduğu özgün buluşlar eserin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlar. Bu buluş yazarın hayat verdiği karakterlerin içinde bulunduğu vicdan azabını çekerken kullandığı bir cümle ya da kızgınlığını anlatırken içinde bulunduğu psikolojik durumu da olabilmektedir. Yalçın ve Aytaş özgün buluş örneğini, “Lady Macbeth” karakterinin, içinde bulunduğu psikolojik durum üzerinden “Fife

beyinin bir karısı vardı; şimdi nerde? Artık yeter: böyle ürkemekle her şeyi bozuyorsunuz” (Yalçın & Aytaş, 2005, s. 109) örneği ile anlatmıştır.

5.1.4. Gerilim ve Çatışma Unsurlarının Başlama Noktası

Olay örgülerinin en önemli unsuru hiç kuşkusuz ki çatışma noktalarıdır. Yazar, izleyicisinde merak uyandıracak, ilgisini artıracak gerilim ve çatışmaları ustalığını kullanarak metin içine yerleştirir. Metinlerde ki bu gerilim ve çatışma noktalarının izleyici ya da okuyucuda uyandırdığı ilginin doruklara ulaşması yazarın ustalığının da kanıtıdır. Çatışma noktalarının oyunun içerisinde zirveye ulaştığı noktalar vardır, bu çatışma noktaları ayrı ayrı olsa da metin içerisinde bütünlüğü sağlayan, okuyucuda ilgi ve merakı üst sınıra ulaştıran en önemli parçalardır. “Birden fazla olayın anlatıldığı piyeslerde zaman zaman bunların tamamı birbirinden ayrı noktalarda başlar, bir noktada kesişerek kriz unsurlarını oluştururlar ve sonuçlanırlar” (Yalçın & Aytaş, 2005, s. 110).

Şekil 1. Çatışma noktalarının gösterilmesi

Yalçın ve Aytaş’ın örnek olarak verdiği tabloda, metin içerisindeki çatışma noktalarının başlangıç ve bitiş noktalarındaki yerleri belirtilmiştir.

“Olayların piyes içerisinde bir bütün olarak gelişmesi ve sonuçlanması bir şema üzerine yüklenerek yapılabilmektedir. Bunu iki çizgi ile şematik olarak gösterebiliriz: Bunlardan

birincisi yatay bir çizgi ile: Yatay çizgi, kimsenin üzerinde tartışamayacağı doğruları içine alan bir şemadır. Yani oyunun başlangıç ve bitiş süresini ifade etmektedir. Bu süre eser canlandırıldığı zaman saat olarak gösterilebilir. Oyun basılı okunan bir metin halinde ise sayfa sayısı ile gösterilebilir. Yine bu şema üzerinde tablolarla bölümler süre olarak veya sayfa sayısı ile yatay çizgi üzerinde gösterilebilir. Böylece piyeste çatışma unsurlarının nerede başladığı ve nerede bitirildiğini şema üzerinde tartışmasız olarak gösterebiliriz” (Yalçın & Aytaş, 2005, s. 110).

Olaylardaki çatışmanın gösterildiği tablo, merak ve ilgi uyandıran içeriğin doruk notlarını en doğru şekilde gösterimini kolaylaştırırken, sahnelere ve epizotlara ayrılmış olan metinlerin iç dengesinin de belirlenmesinde en önemli araçtır.

5.1.5. Önceden İma Etme ve Gölgeleme (Foreshadowing)

Yazarlar, anlatmak istediği konuları bölümlerde ve epizotlarda önceden ima ederek izleyicine veya okuyucusuna gösterirler. Bu yolla izleyici, yazarın anlatmak istediği konuyu önceden tahmin etme imkânı bulur. Yazarın önceden ima etmesi izleyicide merakı artırarak daha çok odaklanmasını ve yorum yapmasını sağlar.

“İzleyici bir oyundaki olaylar, karakterler, onların tutum ve davranışlarından kendince bir takım yorumlara girdiği gibi bazı iz ve işaretler onda çağrışım yoluyla belirli bir birikimi ön plana çıkarabilir. Yazar bu durumu göz önünde bulundurduğu zaman izleyicinin birden fazla ihtimali düşünerek oyunu izlemesini sağlar ve kendi planladığı bir sonla bitirir. Bu sonu önceden ima etmemişse izleyicinin beklemediği bir sonla onu şaşırtır” (Yalçın & Aytaş, 2005, s. 112).

Yazarın önceden ima tekniğini kullanmadığı metinlerde izleyici oyunun nasıl biteceği hakkında yorumlamalar yapar, izleyicinin yaptığı her bir yorum ilginin ve merakın hangi dozda olduğunun da ölçüsünü belirlemektedir.

5.1.6. İçinden Çıkılmazlık (Complication)

İçinden çıkılmazlık, çoğu zaman günlük hayatta karşımıza çıkan bir unsurdur. Bazen planladığımız olaylar isteğimizin dışına çıkarak beklentilerimizi karşılamaz başka arayışlar içerisine girmemize neden olur. Yazar da metinlerini oluştururken rutin işleyişin dışında araya gerilim yüklü, entrikalı sahneler koyar. Bu gerilim sahnelerinde olaylar birden bire karışır, seyircide içinden çıkılmaz bir merak uyandırır.

“Bir piyeste de kaçınılmaz olan olarak birçok olay üst üste gelerek izleyicide adeta içinden çıkılmazlık duygusu oluşturur ki, oyunun ilgiyle izlenmesini sağlayacak, merakı artıracak önemli unsurlardan biri de budur. Karışıklıklar oyunun asıl yükselme noktasına paralel olarak yükselmeli ve çözülmelidir” (Yalçın & Aytaş, 2005, s. 112).

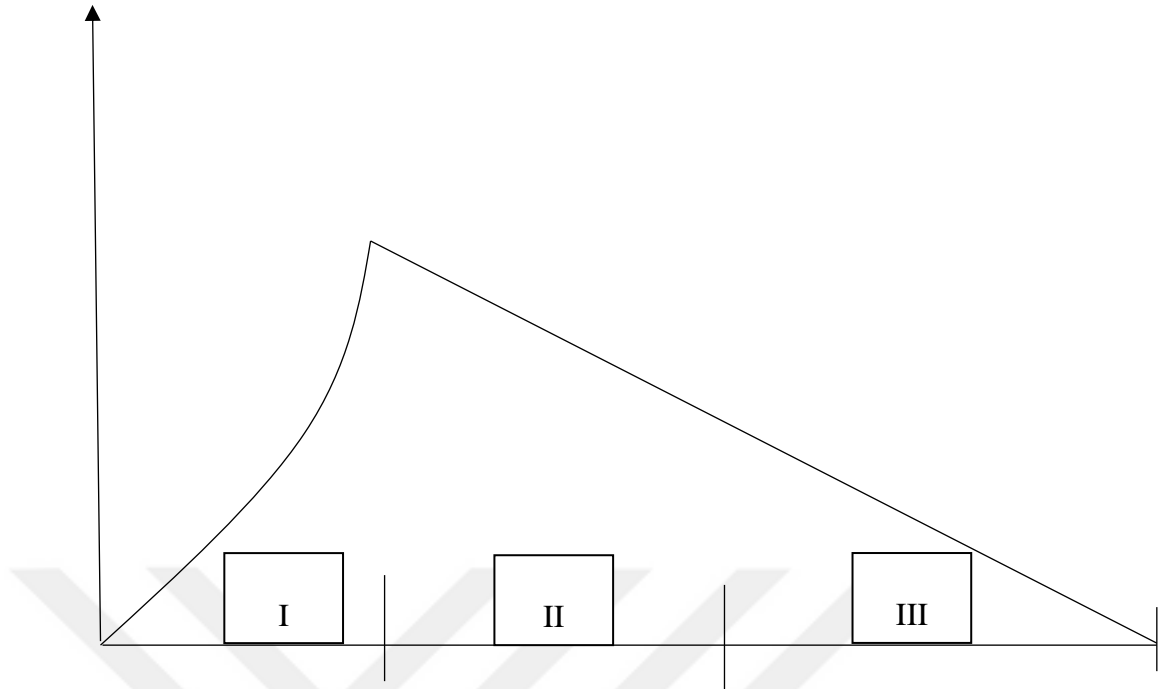
5.1.7. Doruk (Climax)

Doruk noktaları piyeslerdeki olayların izleyici zihninde ulaştığı zirve noktasıdır. “Adeta izleyicinin soluksuz izlediği bu bölüm sanatçının hedef kitlesi olan izleyicinin sosyal psikolojisini anlaması bakımından çok önemlidir. Usta bir yazar tiyatro eserinde his ve duygu yoğunluğunu başarılı bir şekilde ayarlar. Bu oyunun başlangıcı ve bitirilişi ile bütün olarak planlanmış bir noktadır (Yalçın & Aytaş, 2005, s. 113). Eserdeki doruk noktaları bazen duygusal ağırlıklı bazen de psikolojik olayların yoğunlukla yaşandığı yerlerdir. Yazar ustalığını kullanarak izleyici ve metin arasında orantılı bağ kurarak doruk noktasının çizgisini ayarlar. İzleyici üzerinde yaratacağı duygu ve düşünce yoğunluğunu önceden tahmin ederek tiyatro sisteminin en önemli unsuru olan izleyiciyi sistemine dâhil eder.

Yalçın ve Aytaş tiyatro eserlerindeki doruk noktalarının gösterimini “üç yöntemle örneklendirmiştir. Bunlardan birincisi; doruk noktasının başta olduğu oyunlar, ikincisi; gerilim ve merak unsurlarının tam ortada olduğu piyesler ve üçüncüsü de; olayların başlayıp gelişip üst noktaya ulaştıktan sonra çözüme ulaşmadan sona erdiği piyeslerdir” (Yalçın & Aytaş, 2005, s. 113-115).

5.1.7.1. Doruk Noktasının Başta Oluştığı Oyunlar

Yazar bu noktada, tiyatro oyununu yüksek gerilim ve olaylarla başlatır. Olay örgüsünün olağan akışın dışında entrika ve gerilimle başlamasıyla karşılaşan seyircilerin zihinde oluşturduğu yorum ve beklentiler doruk noktasına ulaşır. “Bir örnekle anlatmak gerekirse konusu cinayet ağırlıklı olan bir oyunda cinayetin perde açılır açılmaz gerçekleşmesi ve sonra cinayetin sebep ve sonuçlarının açıklanması” (Yalçın & Aytaş, 2005, s. 114) doruk noktasının başta olduğu metinlerdeki olay örgüsüne örnek olarak gösterilmektedir.

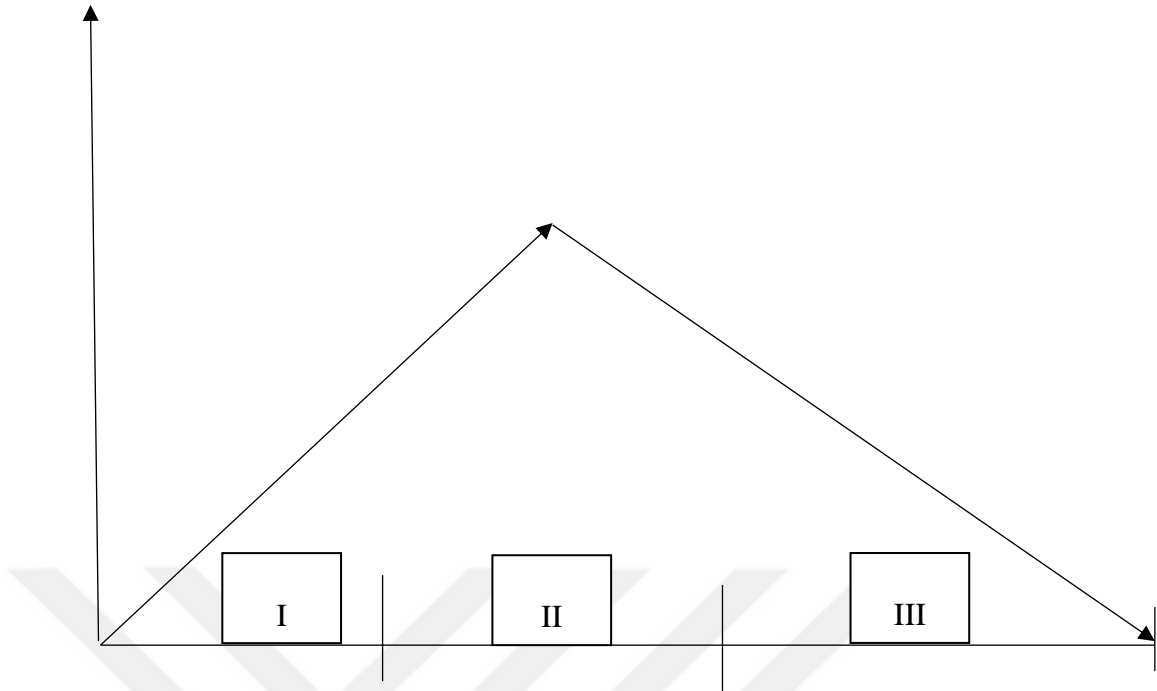
Şekil 2. Doruk noktasının başta olduğu piyeslerin gösterimi

Yalçın ve Aytaş'ın örnek olarak verdiği bu tabloda yukarı yönlü olan birinci çizgi ile olay örgüsünün geldiği doruk nokta anlatılmaktadır. Yatay olan ikinci çizgi ise oyunun başlangıçtan bitişe kadar olan zamanı ya da sayfa sayısını temsil etmektedir. I. II. ve III. Kısımlar ise olay örgüsünü temsil etmektedir. Aşağı doğru dik bir şekilde inen çizgi ise olay örgüsünü zirveye ulaşıp doruk noktasını gördükten sonra sona doğru ilerlediğini simgelemektedir.

5.1.7.2. Gerilim Ve Merak Unsurlarının Tam Ortada Olduğu Piyeler

Gerilim ve merak unsurlarının tam ortada olduğu piyeslerde, olay örüsünde işlenen konu, gerilim ve çatışmalar, “oyunun başlangıcından itibaren olaylar ve ilgiler geliştirilerek olgunlaşır ve oyunun tam ortasında en üst noktaya ulaşır. Daha sonra olayla çözümlenerek sona erdirilir” (Yalçın & Aytaş, 2005, s. 115). Örnek olarak gösterilen tablodaki çizgiler olay örgüsünün ulaştığı doruk noktasını temsil etmektedir. Oyunun ortasında doruk noktasına ulaşan olaylar seyirciye vermek istediği mesajı verir ve sona doğru ilerler ve perde kapanır.

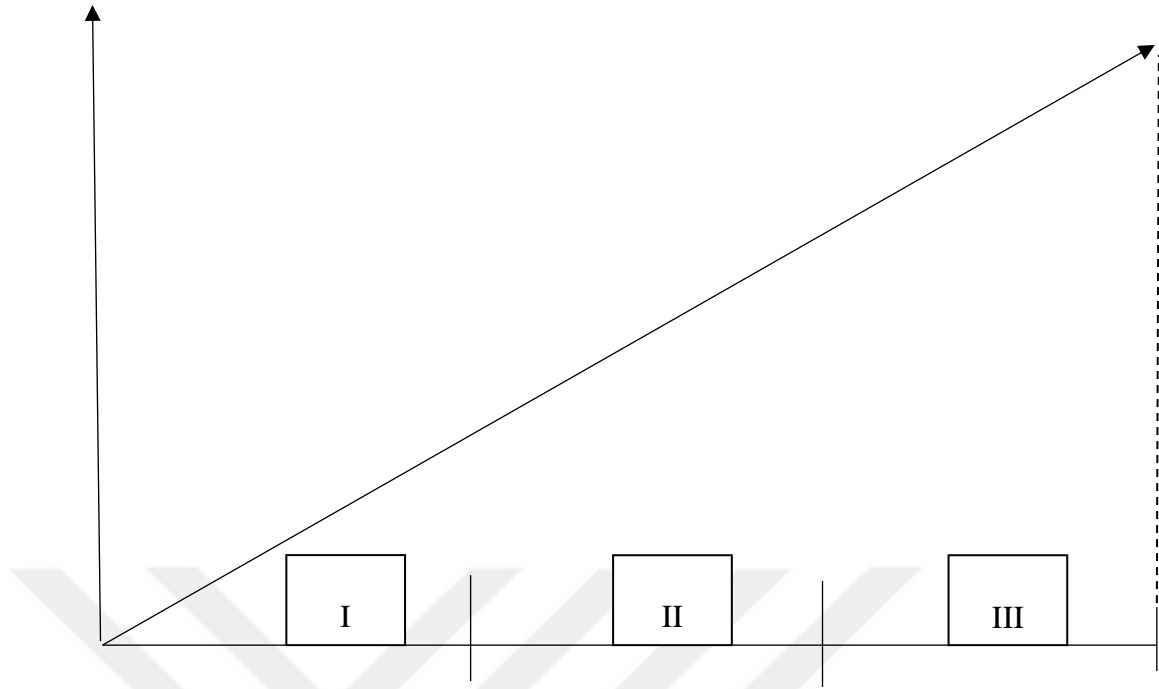

Şekil 3. Gerilim ve merak unsurlarının tam ortada olduğu piyeslerin gösterimi

5.1.7.3. Olayların Başlayıp Gelişip Üst Noktaya Ulaştıktan Sonra Çözüme Ulaşmadan Sona Erdiği Piyesler

Olayların başlayıp gelişip üst noktaya ulaştıktan sonra çözüme ulaşmadan sona erdiği piyeslerde yorum izleyiciye bırakılır. Yazar eserinde anlatmak istediğini anlatır, vermek istediği mesajları verir ve izleyicisinin zihninde merak uyandırarak eserini sonlandırır. İzleyiciler hem oyun içinde hem de oyun bittikten sonra olay örgüsü hakkında yorum yapma imkânı bulur.

Yalçın ve Aytaş'ın örnek olarak çizdiği tabloda olay örgüsünün oyunun ortalarında zirveye ulaştığı ve yazarın verdiği mesajlardan sonra finale doğru ilerlediği gösterilmektedir. İzleyici zihninde oluşan merak duygusunun sonda olması yazar içinde önemlidir, çünkü yazarın yeni bir eser kurgulamadan önce yapılan yorumları önceden bilir ve izleyicinin tepkisini ölçer.

Şekil 4. Olayların başlayıp gelişip üst noktaya ulaştıktan sonra çözüme ulaşmadan sona erdiği piyeslerin gösterimi

5.1.8. Düğüm (Crisis)

Tiyatro metinlerinde düğüm noktaları, izleyicinin zihninde oyunun nasıl biteceği konusunda hiçbir şey oluşturmaz. Bu noktada yazarın vermek istediği duygu yoğunluğunda artışlar görülür. “Bu noktada oluşan düğümün kademeli olarak çözülüp piyesin sona erdirilebilmesinde bunalım unsurunun iyi kurulmasının büyük bir rolü bulunmaktadır. Bunalım, oyunun kaderiyle ilgili bir kavram olduğu gibi kahramanların psikolojik iç çelişkilerinin birbirine girdiği ve yine içinden çıkılmaz hal aldığı noktayı da anlatmaktadır” (Yalçın & Aytaş, 2005, s. 116).

5.1.9. Sona Erdirme (Denouement)

Bir yazar için eserini kurgulayıp okuyucusunun karşısına çıkarması çok önemlidir. Tiyatrolar da ilk önce metin olarak hazırlanır daha sonra sahnede seyircisi ile buluşup hayat bulur. Tiyatro metinleri sahnelenmeden, izleyici karşısına çıkmadan sanat sürecini tamamlayamaz. Yazar için önemli olan eserinin sahnelenmesinin yanında olay örgülerinin iyi bir şekilde sonlanmasıdır. Oyun içinde seyirciye aktarılan konuların iyi bir şekilde yerleştirilmesi ve bunların bütünlüğünün sağlanarak sonlandırılması eserin kurgu gücünü artıracaktır.

“Başlangıçtan beri yazar, yeni bir dünya kurar, kurduğu bu dünyanın içerisine insanlar yerleştirir. Yazar yeni bir dünya yaratır, ancak o dünyaya can verecek gücü yoktur. Kahramanların kaderi ile oynamak, onları istediği şekilde de istediği ustalıklı bir sona götürebilmek belki de sanatın bitmez tükenmez malzemelerine kaynaklık eden bir duygudur. Bu yüzden bitiriş asla keyfi olamaz” (Yalçın & Aytas, 2005, s. 116).

5.1.10. Şahıs Kadrosu (Kişiler Sistemi)

Edebiyat insanla alakalı olan insan temelli konuları işler. İşlenen konuların merkezinde insan bulunur. Hikâye ve romanda olduğu gibi tiyatronun da bütün malzemesi insandır. Sanatçı kurguladığı oyunları kurduğu “kişi sistemi” ile sahneler, yaşam verir. (Pospelov, 2014, s. 214) “Epik ve dramatik eserlerde insan bireyleri, kendine özgü davranış, tutum, dış görünüm ve dünya anlayışlarıyla ortaya getirirler. Bu bireylere; “Karakterler”, “Eyleyen Kişiler”, “Eserin Kahramanları” da denmektedir” (Pospelov, 2014, s. 214). Yazarlar tiyatro metinlerinde, sistematik kurgular oluştururlar, oluşturdukları bu sistemin en önemli unsuru kişilerdir. “Kişi (Person) terimi Fransızcadan dilimize geçmiş ve Latin kökenli bir kelimedir” (Pospelov, 2014, s. 214). Kişiler yazarın kurguladığı hayatı sahnede canlandırırken aynı zamanda eserin sanatsal yönünü de şekillendirir. Kişiler aynı zamanda yazarın metindeki temsilcisi ve anlatmak isteklerinin aynasıdır. Tiyatro metinlerindeki kişiler yazar tarafından anlatılan veya sahnede izleyiciye gösterilen olay örgüsünü gerçek hayata yansıtan insan simgesidir.

Gennadiy Pospelov, kişileri “Figür”, şahıs kadrosunu da “Figürler Sistemi” olarak tanımlamıştır. Figürler yazarın kurgusuna göre şekil alır ve yine yazarın düşüncesine göre nesnellik kazanırlar. Figürlerin sayısı yazarın belirlediği kurguya ve konuya göre de değişiklikler gösterebilir. Yazar kişi sayısını belirlerken aynı zamanda insan dışında da figürler oluşturabilir bu bağlamda yazar bir ağacı, cini, periyi, evi, dağı figür olarak belirleyebilmektedir. Oluşturulan figürler yani kişiler eserleri biçimsel olarak birbirine bağlar ve konu bütünlüğünü sağlar. Yazarın ustalıklı kurguladığı metinlerdeki kişiler “Esas Kişiler” ve “Yan Kişiler” olmak üzere ikiye ayrılırlar.

5.1.10.1. Esas Kişiler

Tiyatro metinlerinde yazarlar konusunu belirlerken aynı zamanda ön plana çıkaracağı kişileri de seçerler. Eserlerde daha çok ön plana çıkan kişiler olay örgülerinin tam merkezinde yer alırlar. Esas kişiler tiyatronun metinlerinin hemen hemen bütün bölümlerinde yer alırlar ve sistemin “asıl kahramanlarıdır” (Çetişli, Metin Tahlillerine Giriş 2 Hikaye-Roman-Tiyatro, 2004, s. 69). Esas kişiler tiyatro metinlerinin

başlangıcından bitişine kadar geçen sürede birinci derece rol üstlenirler ve oyunlar bu kişiler etrafında şekillenir.

5.1.10.2. Yan Kişiler

Tiyatro metnindeki yan kişiler olay örgülerine ve esas kişilere yardımcı olmak için bulunurlar. Bu kişiler olay örgülerini güçlendirir ve daha çok kısa kısa sahnelerde görev yaparlar. Esas kişilere göre daha az dikkat çeken yan kişiler bazen karşıt görüşler yansıtarak olay örgülerinin doruk noktalara ulaşmasını sağlarken, bazen de esas kişiler ile aynı konu düzleminde ilerleyerek olay örgülerine katkı sağlarlar. Yan kişilerin bir diğer görevi ise esas kişileri tanıtmaktır. Esas kişilerin aktarmak istedikleri düşüncelere ve psikolojik durumlarına ayna tutarlar. Yan kişiler olay örgüsünü ve esas kişileri ön plana çıkarmak için aracı kişiler olarak kullanılsa da, yazarlar bazen de kurgularının ana fikrini ortaya çıkarmak için de kullanırlar.

5.1.11. Mekân

Yazarlar, tiyatro metnini oluştururken öncelikle kendilerine bir mekân belirlerler. Bu mekânlar bir ev, otel odası, boş bir bina olacağı gibi dağ, bahçe orman vs. yerler de olabilmektedir. Yazarın mekân seçimi tamamen yazara ve oluşturduğu kurguya bağlıdır. Tiyatrodaki mekân seçimi diğer edebi türlerden farklı değildir, fakat tiyatro göstermeye bağlı edebi bir tür olduğu için ve sahne adı verilen yerlerde gösterildiği için mekânın anlatımında bazı farklılıklar ortaya çıkar.

Tiyatro metninde anlatıcının bulunmaması metinlerde yer alan mekânları tasvir etmemize de engel olmaktadır. Tasvir yönteminin dışında yazarın metnin başında yer verdiği tanımla mekân hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Bu tanımlanan yerler sahne olarak adlandırılır ve sahnede kullanılan bütün ayrıntılar sahne dekorunun her bir parçasını oluşturur. Örneğin oyun metnin en başında yazarın anlattığı ev, evin içindeki oda, odanın içindeki masa, sandalye, koltuk vb. eşyalar sahne dekorunun parçasıdır ve bu parçalar bütünsel olarak mekânı oluştururlar. Yazar tarafından kurgulanan mekânlar anlatılmak istenilen konulara da uygun olarak seçilir, seçilen mekânlara uygun olarak seçilen kostümler de kişilerin mekâna uyumunu sağlar.

5.1.12. Zaman

Tiyatro metninde karşımıza çıkan en önemli unsurlardan bir diğeri zamandır. Yazarın kurgusunda seyircisine yansıttığı zaman gerçek zamanlı olsa da yazarın anlattığı konunun zamanına göre değişiklikler gösterir. Yazarlar yaşadığı dönemi eserlerine de yansıtmak

isterler, bunu yaparken de kendilerine bir zaman seçerek gerçek zamanın dışında kurgu zamanı da oluştururlar. Tiyatro metinlerindeki zaman oyunun gösterime alındığı anki zaman ve olayların yaşandığı zaman olarak değerlendirilebilir.

Yalçın ve Aytaş, tiyatrolardaki zamanı ikiye ayırmaktadır. Bunlardan ilki; “kozmetik zaman dilimi” iken, ikincisi “varsayılan zaman dilimidir” (fiktif zaman dilimi) (Yalçın & Aytaş, 2005, s. 119).

“Kozmetik zaman dilimi: Oyunun sahnelendiği zaman, perdenin açılması ile perdenin kapanması ve oyunun bitişi arasındaki zaman dilimidir. Bu zaman dilimi saat cinsinden olabileceği gibi oyun okunuyorsa okuma süresi olarak da algılanabilir.

Varsayılan Zaman Dilimi (Fiktif Zaman Dilimi): Oyunun içinde kahramanların yaşadığı zamana verilen addır. Buna varsaydığımız olayların geçtiği zaman da diyebiliriz” (Yalçın & Aytaş, 2005, s. 119).

Yazarların metinlerinde ki işlediği zamanlarda geriye dönüşlerle ve çağrışımlarla da zaman anlatılmaktadır. İşlenen zaman diliminden geriye dönük bir iç zaman daha anlatılır, bu zamana “zaman üstüne zaman bindirme” adı verilmektedir (Çetişli, 2004, s. 120).

5.2. “BİZ ÜÇ KİŞİYDİK” PİYESİNİN İNCELENMESİ

5.2.1. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinin Kimliği

Tölen Abdik’in Kazak Türkçesinde “Біз Үшеу Едік” (Biz Üşev Edik) ismiyle kaleme aldığı piyes Türkiye Türkçesine “Biz Üç Kişiydik” adıyla aktarılmıştır. “Biz Üç Kişiydik” piyesi 1984 yılında Tölen Abdik tarafından kaleme alınmış ve Gabit Musrepov Tiyatrosunda sahnelenmiştir. Sovyet edebiyatının son dönemlerinde kaleme alınan bu eser dönemde uygulanan sansür ve baskılara rağmen Tölen Abdik’in korkusuz bir yazar olması nedeniyle anlatmak istediğinden asla geri durmamıştır. “Biz Üç Kişiydik” piyesi ilk olarak Tölen Abdik’in kaleme aldığı “Sağ el” (Оң Қол) isimli kitapta Almatı’da yayımlanmıştır. Daha sonra çalışmamızda yararlandığımız 2012 yılında yayımlanan Parasat Maydanı isimli kitapta yayımlanan eser iki perdeli piyes olarak karşımıza çıkmaktadır. “Biz Üç Kişiydik” piyesi kırk beş sayfalık bir metinden oluşmaktadır.

5.2.2. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinin İçeriği

“Biz Üç Kişiydik” piyesi çok iyi dost olan Murat, Dariğa ve Ömürbek karakterlerinin hayat hikâyesi üzerinden kurgulanmıştır. Eserde bu üç kişinin yakın arkadaşlarıyla olan arkadaşlık bağlarının kopması, Sovyet döneminde oluşan sosyal yaşamın sıkıntıları,

adalet, toplum içi çatışma, iyilik kötülük kavramı, aile hayatı ve ihanet gibi konular işlenmiştir. Murat, Ömürbek ve Dariğa eserin esas kişileridir, eskiden çok iyi dost olan bu üç kişinin dostluğu Dariğa'nın Ömürbek'i aldatmasıyla bozulmuştur. Murat'ın Dariğa ile bir araya gelmesiyle başlayan oyun, bu üç arkadaşın geçmişleriyle hesaplaşmalarını gözler önüne serilmiştir.

“Biz Üç Kişiydik” piyesi temelinde sergilenen konular aslında Kazak halkının bu dönemde yaşadığı toplumsal sorunlara da ışık tutmuştur. 1980’li yıllar Sovyet sisteminin hâkim olduğu dönemdir, bu dönemde yazılan eserler, aile içi sorunları, insanların birbirinden kopuşunu ve adalet gibi konuları işlemektedir. Bu konuları eserinde işleyen Tölen Abbik kurguladığı üç figür üzerinden toplumun öne çıkan sorunlarını gözler önüne sermiştir. Piyes geniş perspektifte incelendiğinde, birbirine sınımsız bağlı olan Kazak toplumunun değişmeye başladığı, toplumun bütün olmaktan çıktığı görülmektedir.

“Biz Üç Kişiydik” piyesi, bütünsel olarak ele alındığında içeriğinin açık ve anlaşılır olduğu görülmektedir. “Tiyatro hayatı temsil eder” (Yavuz, 1976, s. 45) Tölen Abdik de Kazak toplumu içinde yaşamış, Kazak gelenek ve görenekleriyle büyümüştür, eserinde de toplumun sorunlarını ustaca işlemiştir. Bu bağlamda “Biz Üç Kişiydik” piyesini yazarken ele aldığı konuları çok iyi analiz ederek, düşünce süzgecinde geçirerek oluşturmuştur. Anlatmak istediklerini henüz birinci sahnede ortaya koymuştur. “Biz Üç Kişiydik” piyesini incelediğimizde Kazak toplumunda aile yapısının bozulduğunu deyim yerindeyse darmadağın olduğunu görmekteyiz.

Eserin içeriğinde vurgulanan bir diğer konu ise toplumun güncel sorunlarından bir diğeri olan arkadaşlık ilişkilerinin bozulmasıdır. Eskiden çok iyi dost olan insanların birbirinden koptuğu, değişen yaşama ayak uydurdukları ve dostlukların unutulduğu vurgulanmaktadır. Eserde Murat ve Dariğa arasında geçen;

“Dariğa: Tabi ne sandın, sen buralara uğramayalı kaç yıl oldu?

Murat: Hey gidi! Zaman nasıl hızlı geçiyor?”

Sözleriyle eskiden iki dost olan arkadaşların uzun zamandır görüşmedikleri gözler önünde serilmiştir. Toplumda genel sorun olan problem eserlerdeki karakterler üzerinden anlatılsa da geniş perspektifte bakıldığında Kazak halkına uyarı niteliğindedir. Toplum birbirinden kopmuş “yalnız insan” profili oluşmaya başlamıştır. Savaş döneminde açlık ve kıtlık çeken Kazak halkı birbiri ile dayanışma içinde bu dönemi atlattıkça, toplumun

bozulması yalnız insanların çoğalmasa yazarın gözünden kaçmamıştır. Tölen Abdik bu durumu karakterlerin;

“Dariğa: (Murat’ın omzuna elini koyarak). Unutmadığın için teşekkür ederim. Biz de seni özledik. Bu zamanda dertleşecek, sohbet edecek kimse de yok, biri olsa zaman yok. Kalabalıklar içinde yalnızlık denilen hastalığa yakalandık.

Murat: (Düşünerek). Eski dostlardan kimse ziyaret etmiyor mu?

Dariğa: (Başını sallayarak). Yok.

Murat: Niye?

Dariğa: Bugünlerde insanlar sadece iş gereği arkadaş oluyorlar. İşin değiştiğinde arkadaşın da değişiyor.”

Sözleri ile anlatmıştır. İnsanların sadece işleri düştüğünde birbiri ile görüşmesi de bozulan insani ilişkilerin simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tölen Abdik’in dikkat çektiği bu problem Kazak toplumu dışında günümüz dünyasının da en önemli sorunları arasındadır. Bozulan insani ilişkiler sonucunda, aileler yok olmuş ve bunun neticesinde birçok toplumda bozulmalar meydana gelmiştir. Aile içi huzursuzluklar artmış, komşuluk ilişkileri kaybolmuştur. Eserin içeriğinde Murat ve Dariğa karakterleri etrafında anlatılan “insani ilişkilerin bozulması” bireyleri, devamında aileleri, toplumu ve Kazak halkını simgelemektedir. Yazar Tölen Abdik bu problemi çok iyi yorumlayarak eserinin içeriğinde işlemiş, Kazak halkına kendinizi düzeltin diye seslenmiştir. Bütün toplumsal problemler, iyilik ve kötülük kavramlarını oluşturmuştur. İnsanlar kaşısındaki insanları kendi düşüncelerine göre sınıflandırmış iyi ya da kötü olarak nitelendirmişlerdir. Bu sınıflama Sovyet döneminde de yapılmıştır. İnsanlar Sovyet rejimini benimsiyorsa iyi, Sovyet rejiminin uyguladığı politikalara, baskılara ve sürgünlere karşı çıkıp doğru olanı savunuyorsa rejim tarafından kötü olarak nitelendirilmiştir. Tölen Abdik “Biz Üç Kişiydik” isimli piyesinde “iyi ve kötü” kavramını da insanları düşündürmeye sevk ederek ustaca işlemiştir. Murat karakterinin;

“Murat: (Sabret der gibi elini az kaldırır). Ben şöyle düşünüyorum: dünya iyilik ve kötülük diye iki kampa bölünür. Mesela, ben iyilik istiyorum, başka biri de kötülük istiyor diyelim. Kötülük isteyen kişi dünyada en önemli rolü kötülük oynadığına ve onun hayatın ana gücü olduğuna inanır. Mesela, hırsız hırsızlık yoluyla zengin olacağını, zengin olduktan sonra da mutlu olabileceğini düşünür. Mağazanın yanında koynuna sakladığı malları satan satıcı da bu şekilde mutlu olacağını düşünür. Tekrar tekrar suç işleyen sabıkalı biri de bir sonraki suçunu işlerken yaptığı işin önemli olduğuna ve bu şekilde amacına ulaşacağına inanır. O zaman ben neden hemen kolayca kendi düşüncemi değiştireyim ki? (Başını sallayarak).

Yook. Ben tam tersine sabıkalıyım. O yüzden çevre benden yüz kat güçlü olsa da, ben bildiğimden vazgeçmem.”

Sözleri Kazak toplumunda iyi ve kötü sınıflarının oluştuğunun ispatı olarak gözler önüne serilmektedir. Tölen Abdik’in eserinin içeriğinde seyirciye aktarmak istediği diğer bir önemli konu ise “adalet” konusudur. Murat karakteri iyi niyetli ve arkadaşlarını düşünen bir insan olduğu halde adaletsizlikle suçlanmıştır. Arkadaşlarına ve hayat arkadaşı Ömürbek’e ihanet eden Dariğa tarafından suçlanmış ve adaletsiz olduğunu savunmuştur. Murat ise tüm sahne boyunca haklılığını savunmuş ve perde seyirciye, dolayısıyla da tüm insanlığa adalet için seslenmiştir. Tölen Abdik Murat karakterinin; “Benim bir hocam söylerdi: “Dürüstlük yarışına atını sok, geçsen de kazançlısın, kalsan da kazançlısın”, diye. Hepimiz o yarışta buluşalım...” sözleriyle insanlığa adalet için seslenmiştir.

5.2.3. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinin Yapısı

5.2.3.1. Piyesin Dış Yapısı

Tölen Abdik tiyatro alanındaki ilk çalışmalarına “Biz Üç Kişiydik” isimli piyesi ile başlamıştır. Piyes yazarlığının yanında aynı zamanda iyi bir de hikâye yazarı olan Tölen Abdik’in dikkat çeken hikâye yazarlığı piyeslerine de yansımıştır. Bu bağlamda diyebiliriz ki yazar “Biz Üç Kişiydik” isimli piyesini hikayeleştirerek yazmıştır. Eserin yapısı romandan ya da povestten³¹ (uzun hikâye) farklı değildir. Eserin olay örgüsü, kişiler sistemi, zaman ve mekân gibi unsurları ustaca kurgulanmıştır. “Biz Üç Kişiydik” isimli eser dış yapı bakımından iki perdeden oluşan tiyatro metnidir.

5.2.3.2. Piyesin İç Yapısı

5.2.3.2.1. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Olay Örgüsü – Süje

Tiyatro geçmişten günümüze kadar insan yaşamını konu almış olay örgülerini de buna göre şekillendirmiştir. Sözlü ve eylemsel etkinlikler içeren tiyatro sanatının konusu insanın gündelik yaşamındaki olaylar olabilecekken, geçmişte yaşanmış olaylar da olabilmektedir. Yazarlar konusunu seçerken olay örgüsünü vermek istediği mesajlara göre kurgular. Tölen Abdik’de Kazak toplumunun sorunlarına ışık tutmuş, bu sorunlara dikkat çekerek halka mesajlar vermiştir. Kurguladığı olay örgüsü ile kahramanlarına yani figürlerine hayat vermiştir. Olay örgüleri yazarın hayat verdiği kahramanlarla eyleme

³¹ Povest kelime anlamı olarak, Kazakça Türkçe sözlükte, uzun hikâye (Koç, Bayniyazov, & Başkapan, 2019, s. 473), Kırgızca Türkçe sözlükte, öykü, hikâye, uzun hikâye (Arıkoğlu, Alimova, Askorava, & Selçuk, 2017, s. 1736) olarak ve Abdılcan Akmataliyev tarafından hacimce romandan daha küçük, olay örgüsü de romana göre daha basit anlatmaya bağlı eser (Akmataliyev, 2011, s. 381) olarak tanımlanmıştır.

dökülür, diğer bir anlamla hayat bulurlar. Murat, Ömürbek ve Dariğa çevresinde oluşturulan olay örgüsü yine bu karakterler üzerinden devam ederek son bulmuştur. Piyeste olay örgüsü iki perdede kurgulanmıştır. Olay örgüsünün başlangıcı ise Murat'ın gece yarısı beklenmedik bir anda Dariğa'nın evine gelmesiyle başlamaktadır.

5.2.3.2.1.1. Birinci Perde

Piyeste olay örgüsü esas kişilerden birisi olan Murat'ın sahneye girişi ile başlamaktadır. Birinci perde yazarın anlatımından anlaşıldığı üzere bir apartman dairesinde, esas kişilerden Dariğa'nın evinde yaşanmaktadır. İlk olarak Murat'ın gece yarısı Dariğa'nın evine gelmesiyle başlayan konuşmada eskiden çok iyi dost olan Murat ve Dariğa'nın uzun zamandır görüşmedikleri anlaşılmaktadır. Bu sahne olay örgüsünün, birinci süjesidir. Bu süjede karakterler aralarında geçen konuşmada gündelik yaşamları hakkında konuşmaya başlarlar;

Dariğa: (Sevinerek). Gece gece nereden geliyorsun?

Murat: (Çantasını yere bırakıp, şapkasını alarak). Yeni geldim, az önce indim uçaktan.

İyi misiniz?

Dariğa: Allaha şükür. Ya sen nasılsın?

Murat: İyiyim. Oğlun nasıl, büyüyor mu?

Dariğa: Bu yıl okulu bitiriyor.

Murat: (Şaşırarak). Hadi ya?

Dariğa: Tabi ne sandım, sen buralara uğramayalı kaç yıl oldu?

Murat: Hey gidi! Zaman nasıl hızlı geçiyor?"

Dariğa ve Murat arasında geçen bu konuşma olay örgüsünde birinci süjenin başlangıcıdır. Olay örgüsüne sakın bir giriş yapan Tölen Abdik olay örgüsünün devamı için kurgusunu oluşturmaya başlamıştır. Gündelik hayat akışının anlatıldığı bu süjede iki karakterin uzun zamandır bir araya gelmediğinin anlatıldığı görülmektedir. Geçen zamana karşılık Dariğan'nın oğlunun büyüdüğü ve okula başladığı anlatılmaktadır. "Zaman hızlı geçiyor" ifadesi hızla akan zamana ayak uyduramadıklarının ve pişmanlıklarının simgesidir.

Bu süjede en önemli figürden birisi olan Dariğa, eğitilmiş üniversite eğitimi almış bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Dariğa'nın "tezimi savundum. Moskova'da onaylandı" sözleri onun eğitilmiş bir kadın olduğunun kanıtıdır. Yine bu süje içerisinde anlatılan Murat karakterinin iyi bir insan olduğu, arkadaş çevresinde iyilikleriyle anılan bir insan olduğundan bahsedilmektedir. Dariğa'nın, Murat'a evliya diye hitap etmesi, yazarın çizdiği "iyi insan" profilinin kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dariğa karakteri iyi eğitim almış, çevresinde tanınan bir kadın olmasına rağmen toplumda “yalnız insan” rolünü üstlenmiştir. Murat ile aralarında geçen konuşmada, eski dostlarından kimse ile görüşmediğini, konuşup dertleşecek kimsesinin olmadığına ve insanların sadece iş gereği birbirleriyle görüştüğüne vurgu yapılmaktadır. Bu süjede Dariğa ve Murat’ın;

“Dariğa: (Murat’ın omzuna elini koyarak). Unutmadığın için teşekkür ederim. Biz de seni özledik. Bu zamanda dertleşecek, sohbet edecek kimse de yok, biri olsa zaman yok. Kalabalıklar içinde yalnızlık denilen hastalığa yakalandık.

Murat: (Düşünerek). Eski dostlardan kimse ziyaret etmiyor mu?

Dariğa: (Başını sallayarak). Yok.

Murat: Niye?

Dariğa: Bugünlerde insanlar sadece iş gereği arkadaş oluyorlar. İşin değiştiğinde arkadaşın da değişiyor”.

Sözleri bu süjede anlatılan konuların ispatı olarak gösterilmektedir. Tölen Abdik Dariğa özelinde “yalnız insan” kavramını anlatılırken, aynı zamanda genel olarak Kazak toplumunun sosyal yaşantısının bozulmaya başladığını da gözler önüne sermiştir. Olay örgüsünün ikinci süjesinde yazarın insanlara mesaj olarak verdiği bir diğer konu ise “iyi ve kötü” sınıflandırmasıdır. Dönemin en büyük sorunlarından birisi olan “iyi insan”, “kötü insan” sınıflandırması yazarın gözünden kaçmamış topluma uyarı olarak eserinde işlemiştir. Sovyet rejiminin de etkisiyle toplumda oluşan “iyi insan”, “kötü insan” söylemleri artmaya başlamış, Sovyet rejiminin insanlara uyguladığı bu politika halk arasında da çıkara göre şekil almıştır. İnsanlar kendi istek ve düşüncelerine uygun olan insanlara iyi, karşı olanlara ise kötü olarak adlandırmaya başlamışlardır. Yazar Tölen Abdik Kazak toplumu özelinde diğer toplumlarında ortak sorunu olan “iyi insan”, “kötü insan” sınıflandırmasını anlatmış, genel perspektifte düşünüldüğünde bu problemin insanlığın ortak sorunu olduğu görülmektedir. Yazar, aslında tüm insanlığa mesaj vermektedir. Tölen Abdik’in geçmişten verdiği örneklerle gelecek dünya toplumuna da ışık tutmaktadır. Yazar, Tölen Abdik olay örgüsünde ki kurguyu güçlendirmek için Mukan, Kundaybergen, Salmen, Darmen, Kaydar, Sağıntay ve Güljamal yan kişilerini piyese dâhil etmiştir. Yazar bu süjede zamanda geriye dönüş yaparak, karakterlerin geçmişteki arkadaşlıkları hakkında bilgiler vermiştir. İnsanların geçmişinden kaçtığı da gözler önüne serilmiştir. Eski arkadaşlar arasında “İyi insan” ve “kötü insan” sınıflandırmasının yapıldığı bu süjede Murat karakterinin;

“**Murat:** (Sabret der gibi elini az kaldırır). Ben şöyle düşünüyorum: dünya iyilik ve kötülük diye iki kampa bölünür. Mesela, ben iyilik istiyorum, başka biri de kötülük istiyor diyelim. Kötülük isteyen kişi dünyada en önemli rolü kötülük oynadığına ve onun hayatın ana gücü olduğuna inanır. Mesela, hırsız hırsızlık yoluyla zengin olacağını, zengin olduktan sonra da mutlu olabileceğini düşünür. Mağazanın yanında koynuna sakladığı malları satan satıcı da bu şekilde mutlu olacağını düşünür. Tekrar tekrar suç işleyen sabıkalı biri de bir sonraki suçunu işlerken yaptığı işin önemli olduğuna ve bu şekilde amacına ulaşacağına inanır. O zaman ben neden hemen kolayca kendi düşüncemi değiştireyim ki? (Başını sallayarak). Yook. Ben tam tersine sabıkalıyım. O yüzden çevre benden yüz kat güçlü olsa da, ben bildiğimden şaşmam.”

Sözleriyle toplumun gruplara ayrıldığıının vurgusu yapılmaktadır. Yazar oluşturduğu kendi küçük dünyasının kurgusunda iyi ve kötü insan gruplarını tasarladığı karakterler üzerinden aktarmamıştır. Kazak toplumunda insanların kendi düşüncelerine göre sınıflandırılması, Dariğa karakterini Murat’a beni hangi gruba dâhil ediyorsun sorusu üzerine Murat’ın verdiği iyilik grubu cevabı gözler önüne serilmektedir. İnsanların çok basit cümlelerle bile gruplar oluşturduğu o an ki psikolojik durum ve düşüncelerine göre sınıflandırmalar yapabileceğinin vurgusu yapılmıştır. Piyesin ilerleyen sahnelerinde de görüleceği üzere Dariğa aslında ailesine ve evliliğine ihanet eden toplum tarafından kötü insan olarak sınıflandırılan bir karakterdir. İyi diye adlandırılan insanların aslında kötü olabileceği daha piyesin en başında geçen bu süje ile seyirciye gösterilmiştir. Yazarın burada verdiği mesajla bu dönemde kötü insan diye adlandırılıp, birçok baskı ve zulümlere maruz kalan Kazak aydınının aslında topluma faydalı iyi insanlar olduğudur. İkinci süjenin anlatımını güçlendiren bir diğer konu ise Mukan’ın şarap almaya gönderilmesiyle anlatılmaya başlanan olay örgüsüdür. Mukan yazarın oluşturduğu kurguda alkol kullanan ilk kötü insan örneğidir. Eski arkadaşların dâhil edilerek anlatılmaya başlanan olaylarla iyi insan kötü insan gruplarına örnekler verilerek, seyircinin ilgi ve merakı artırılmıştır. Tolunun bozuluşunu göstermeye çalışan Tölen Abdik olay örgüsünde seçtiği bu süjede şarap anlatımı ile toplumda alkol tüketiminin arttığına da vurgu yapmaktadır. Savaş döneminde birçok zorluk ve kıtlık yaşayan Kazak toplumunun ceplerindeki son parayı alkole verecek duruma gelmesi gözler önüne serilmiştir. Murat ve Dariğa’nın bu süjede aralarında geçen şu konuşmaları;

“**Dariğa:** (Elindeki bardağa bakarak). Hatırlıyor musun üçüncü sınıftayken (Üniversite) 7 Kasım’ı kutladığımızı...”

Murat: Hatırlıyorum.

Dariğa: Cebimizdeki en son paramızı toplayıp, Mukan'ı dükkâna şarap getirmeye gönderdiğimizizi hatırlıyor musun?

Murat: Hatırlıyorum. Mukan yolda hepsini kırmıştı.

Dariğa: (Kahkaha atarak güler). Bunu göreceğime kendimi asıp öleyim diye Kudaybergen'in urgan aradığını hatırlıyor musun?

(Murat başını sallayıp, mest olarak, sallana sallana güler).

Dariğa: (Gülmesini zar zor dizginleyerek). Ne yapalım, bin bir zorlukla, zar zor topladığımız son paramız oydu... (yine güler). Bütün evi malı yanan adamın bile içi bizim o günkü yandığımız kadar yanmazdı.

Murat: Fakat biz de ona da arı sürüsü gibi saldırdık...”

İnsanların alkole olan ilgisinin arttığı, zor günler geçiren Kazak toplumunun yaşadıklarını unutturcasına ve arkadaşlarına saldırarak kadar değişime uğradığının simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş sırasında büyük fedakârlık gösteren toplumun alkol için birbirine saldırarak kadar değişim göstermesi, yazar Tölen Abdik'in gözünden kaçmamış ve ustaca eserinde işleyerek Kazak toplumuna eleştiri olarak iletmiştir. Konuşmalar da anlatılan “arı sürüsü gibi saldırmak” sahnesi hem süjenin anlatımını güçlendirmiş hem de anlatım estetiği getirmiştir. Toplumda yaşanan değişimle insanların geçmişini hatırlamak istemediği dostlukların bittiği ve toplumsal ilişkilerin bittiği de vurgulanmıştır. Dariğa ve Murat'ın;

“**Murat:** Gerçekten de, beraber okuduğumuz arkadaşlarımızın nerede olduklarından haberimiz yok. Bazıları otuz kırk yıl sonra bile bir araya geliyorlar. Biz niye öyle yapmıyoruz ki?”

Dariğa: Çünkü bir araya gelmek eski gençlik çağıyla yeniden yüzleşmek demek. Oysa hiçbiri gençliğiyle yüz yüze gelmek istemiyor”.

Sözleriyle, eskiden sıkı sıkıya bağlı ve yardımlaşarak güçlü bir toplum oluşturan Kazak halkının değişime uğradığı insanların geçmişini unutmaları, geçmişleriyle yüzleşmek istememeleri de anlatılmıştır. İkinci süjede anlatılan iyi ve kötü insan grubunun kötü grubundaki bir diğer üye ise Salmen'dir. Salmen eşi Güljamal'ı çocuğuyla birlikte bırakıp başka birisiyle evlenen birisidir. Bu olayla anlatılan aile ve evliliğe ihanet Kazak toplumunda en önemli problemlerden birisidir. Olay örgüsünün ikinci süjesinde anlatılan bu konu ile Kazak toplumu temelinde tüm toplumların ortak sorunu olan evlilikte ihanet ve aile içi problemler anlatılmaktadır. Salmen karakteri ihanet eden, ailesine sahip çıkmayan birisi olduğu için bu süjede anlatılan kötü insan grubuna dâhil edilmektedir. İhanete uğrayan yuvası dağılan Güljamal ise iyi insan sınıfında yer alan insanların temsilcisi olmuştur. Olay örgüsünün ikinci süjesinde yer alan bir diğer karakter ise

Darmen'dir. Darmen arkadaşları ile selamlaşmayan birisi olarak anlatılır ve bunun için kötü insan olarak adlandırılmaktadır.

“Dariğa: (Biraz düşünerek). Tamam, o zaman sen bilirsin... Daha kimler mi var diyorsun? Arada sırada Darmen'i görüyorum. Ticaretle uğraşmaya başlamıştı. Onun gibi kibirli görmüşsem ne olayım? Sokakta görse, selamlaşmaz, onunla aynı sınıfta okuduğumdan şüphe ediyorum”.

Dariğa'nın bu sözleriyle toplumda kibirli, kendini beğenmiş olarak adlandırılan insanların kötü insan olarak adlandırıldığı ve bu gruba dâhil edildiği anlatılmaktadır. Süjede anlatılan bir diğer konu ise Kaydar karakterinin Devlet Güvenlik Komitesi'nde yer aldığı için kötü insan olarak anlatılması olayıdır.

“Dariğa: (Görünmeyen bir şeyi öbür tarafa koyar). Sonra mı? Kaydar eskisi gibi kendi halinde, aynı, ama... DGK'de (Devlet Güvenlik Komitesi) çalışıyor.

Murat. Selamlaşıyor mu?

Dariğa: (Başını sallayarak). Hem de nasıl selamlaşıyor.

Murat: O zaman bu tarafa, benim yanıma gönder.

Dariğa: (O tarafa bırakmayı istemeyerek). DGK'de çalışıyor dedim ya.

Murat: DGK'de çalışmanın kötü bir şey olduğunu kim söyledi sana?”

Dariğa ve Murat karakterinin bu sözleri insanların nedensiz sonuçsuz hiçbir şeyi sorgulamadan insanların yargılandığının kanıtıdır. Kaydar iyi bir insan olmasına rağmen, DGK'de çalıştığı için eleştirilmiş ve kötü insan olarak nitelendirilmiştir. İyi ve kötü insan sınıflandırılmasının anlatılmaya devam edildiği bu süjedeki yer alan Mirzeken ise alkol kullandığı için kötü insan grubuna dâhil edilmiştir. Mirzeken karakteri üzerinden yalnız insan örneğini veren Tölen Abdik, yalnız insanın her türlü kötülüğe bulaşıp sevgiden uzaklaştığını gözler önüne sermiştir. Bunu yaparken de olay örgüsünü masalla güçlendirirken Tölen Abdik olay örgüsünü oluştururken sıradanlığın dışında süjeler kullanarak eserini oluşturmuştur. Yazar süjelere masal ve hikâye eklemeleri yaparak olay örgüsüne estetik kazandırmıştır. Tölen Abdik'in verdiği masal örneğini Murat ve Dariğa şu şekilde anlatmaktadır;

“Murat: Yardım edilebilir. Sadece insanların birbirleriyle samimi olmaları lazım. Milattan önceki ilk insanları koruyup kollayan samimiyettir. On insan bir araya gelse, birbirine samimi olsa, kavim olurlar, güçlü olurlar, ama biz onumuz on yalnız adam oluyoruz. Yalnız adamın gücü de, güvenci de de olmaz. Samimiyet ve ilişkinin olmadığı yerde aşk ta, nefret te olmaz. (Dariğa yerinden kalkıp, dolaptan açılmış konyak şişesini alır ve geri oturur. Murat'ın kadehini doldurur. Murat sözüne devam eder). Bu nedenle çeşit çeşit canavarlar ortaya çıkar. Hatırında mı, eskiden çocukken okuduğumuz masalımız. Tüccarın biri bir seferinden çok

üzgün döner, meğerse bahçedeki çiçeği kopardığı için herhangi bir canavarla kızını evlendirmek için anlaşma yapmış. Diğer kızları arkasına bile bakmadan kaçarken küçük kızı babası için canını feda etmeyi kabul etmiş. Canavar dedikleriyse vücuduna sevdiği insanın gözyaşı damladığında insana dönüşecek olan büyülenmiş yakışıklı ve akıllı genç bir zenginmiş.

Dariğa: (Murat'ın ses tonuyla masalı devam ettirerek). Sonunda ölmek üzere olan canavar az önceki kızın gözünden damlayan yaşla canlanıp, insana dönüşüyor. Değil mi?"

Tölen Abdik verdiği masal örneği ile insanlar arasındaki sevginin ne kadar önemli olduğuna vurgu yapmaktadır. Masal üzerinden sevginin insanları hayata döndürme gücünü anlatan yazar, yalnız insanın tek başına bir hiç olduğunu, sıkı dostluklarla birbirine sınımsız bağlı olan insanların toplumda daha saygın bir konumda olduğunun anlatısını yapmaktadır. Gerçek hayatta da insanların sevgiye ihtiyacı olgusu anlatan yazar, insanların sevgi ile merhametli insanlar olacağına da mesajını topluma vermektedir.

Olay örgüsünün üçüncü süjesinde Kazak toplumunun kanayan yarası haline gelen aile içi problemler, aşk, sevgi ve ihanet konularını işleyen yazar, süjeler arası geçişi ustaca kurgulamıştır. Olay örgüsündeki doruk noktası ve çatışmalar bu süjede başlamaktadır. Dariğa ailesine, evliliğine ve aşka ihanet ederek eşini aldatmıştır. Yazarın ifadesiyle aşk iki kişi arasındaki camdır ve Dariğa bu camı kırmıştır. Dariğa karakteri kendi evliliğine ihanet ederek toplumda da kötü insan örneğinin simgesi de olmuştur. Dariğa ihanetine rağmen Murat'ı suçlamaktadır, çünkü Murat Dariğa'nın eşi Ömürbek'in de çok yakın arkadaşıdır ve Dariğa'nın aldattığını Ömürbek'e o söylemiştir.

“Dariğa: (Birden dönüp sinirle bakarak). Peki sen... Kendi yanlışını kabul ettin mi?

Murat: (Şaşırarak). Benim ne yanlışım oldu?

Dariğa: (Başını iki elinin arasına alarak, bir süre sessiz durduktan sonra). Yanlışının ne olduğunu unuttuysan, hatırlatayım... Sen, ben ve Ömürbek üçümüz üniversitede beraber okuduk, hep beraber olduk...

Murat: Bunu niye söylüyorsun? Zaten biliyorum.

Dariğa: Hayır, dinle. Ömürbek senin en yakın dostundu. Ben onunla evlendim, değil mi?

Murat: Evet, evlendin.

Dariğa: Biz herkes gibi mutlu ailelerden biri olduk. Çünkü birbirimizi gerçekten seviyorduk.

Murat: Sonra.

Dariğa: İşte bu noktada sen her şeyi berbat ettin.

Murat: Kim? Ben mi? Yoksa sen mi?

Dariğa: Sen.

Murat: Na-sıl?

Dariğa: (Taklit ederek) “Nasıl?...” Bildiğin gibi. Ben kocamı aldatım. Sen onu benim kocama yetiştirdin. Böylece bizim ailemizi paramparça ettin. Yalan mı?”

Murat ve Dariğa'nın konuşmalarından da anlaşılacağı üzere Dariğa, Murat ve Ömürbek üniversite yıllarında çok iyi dostlardır. Dariğa ve Ömürbek iyi bir evlilik hayatı sürdürürken Dariğa'nın eşi Ömürbek'i aldatması ve bunu da Murat'ın Ömürbek'e söylemesiyle yuvaları dağılmış evlilikleri bitmiştir. Dariğa ise Murat'a eşine aldatıldığını söylediği için kızgındır. Adaletli, iyi, dürüst insan olarak adlandırdığı Murat artık kötü insan sınıfındadır. Yazar Tölen Abdik burada, insanların kendi düşüncesi ve psikolojik durumlarına göre sınıflandırılmasına vurgusunu yapmaktadır. Murat'ın Dariğa'ya birçok iyilik yapmasına rağmen hepsi unutulmuş ve kin ve nefrete dönüşerek “kötü insan” grubuna itilmiştir. Dariğa haksız olmasına rağmen Murat'a olan söylemleri ile baskın çıkmaya çalışmaktadır. Dariğa'nın Murat'a olan söylemleri piyese heyecan katarak izleyicinin olay örgüsüne olan ilgisini artırmıştır. Dariğa'nın “...Sen bana ondan sonra da çok iyilik yaptın. Hayatımın en zor anlarında yardım elini uzatmayı unutmadın. Borçluyum. Ama... Hayat geçtikçe gerçekler gün yüzüne çıkıyormuş. Sen bana bildiğin acımasız kullar gibi affedilmez vefasızlık yapmışsın. Seninki hakiki hainlikmiş... (Ağlayarak). Sen hiç değilse, yarın babasız büyüyecek olan çocuğun hayatını niye düşünmedin? Sana yakışır mıydı, birinin özelini, sırrını başka birine yetiştirmek?” gibi söylemleri içerisinde bulunduğu karmaşık psikolojinin de kanıtıdır. Dariğa'ya göre suçunun açığa çıkması onu suçlu yapmaktadır, suçu gizli kalsaydı, eşini aldatması suç olmaktan çıkacaktır. Dariğa'nın “...Ama o bir yanlış için, niye benim bütün hayatım mahvolmak zorunda? Bu adalet mi? Hatta kocamın kendisi de aynı şeyi yapmıştır. Yakışıklı, akıllı ve hoş sohbetli bir erkek. Öyle şey yaşamamış olması mümkün değil. Öyle bir şey yaşamamak için, sadece yaşayan ölü olmak lazım. Ama ben onun öyle bir işini görmedim. Görmediğim için mutluydum. Onu bilmek de istemedim. O da benim gibi, o da istemedi. Biz hiçbir şeyi bilmeseydik kesin mutlu olurduk.” Söylemleri aslında içinde bulunduğu psikolojik durumun anlatısıdır.

Tölen Abdik üçüncü süjedeki olay örgüsünü güçlendirmek için Kazak edebiyatı içerisinde yer alan “aşk destanları içinde, çok eskilerden gelmekte olan ve Kazakların arasında çok yaygın olan” (Ävezov, 1997, s. 93) Kozı ile Bayan aşk destanına, Türk edebiyatındaki Leyla ile Mecnun ve dünyaca ünlü Romeo ve Juliet örneklemelerini yapmaktadır. Tölen Abdik'in verdiği bu örnekler, onun olay örgüsünü kurgularken hem Kazak edebiyatına

hâkim olduğunu hem de diğer edebi kültürlerle iç içe olduğunu göstergesi olmuştur. Bu da Tölen Abdik'i ilk piyesi ile usta bir yazar yapmaktadır.

“**Dariğa:** (Biraz duraksayıp). Tamam, söylediklerinin hepsini gerçek olarak kabul edelim. Mekânları cennet olsun hepsi aşk yolunda kurban olmuşlar. Ama eğer onlar ölmeyip de birbiriyle kavuşsalardı, ne olurdu? Basit sıradan bir aile olacaktı, hiçbir şeye dayanamayan günlük hayatın törpüsüyle duyguları paslanıp, eski parıldayan muhteşem aşklarından hiçbir eser kalmayacaktı, kalsa da, bize kadar ulaşmayacaktı. Ölmeleri sayesinde o aşkları meşhur olmuş vakumlu ortamda korunmuş gibi, zaman ve mekândan, yaşamdan uzak ebediyet dünyasında yaşamaya başladı. Eğer Ömirbek'le ikimiz kavuşmadan ölseydik, biz de sizin zihinlerinizde tertemiz aşkın sembolü olarak kalırdık. Bizim şanssızlığımız canlı kalmamız.”

Verilen örnekler Dariğa'nın sevgide, ihanette gizli kalmalı fikrine örnek olarak verilmiştir. Dariğa üzerinden aktarılan bu düşünceler aslında topluma da bir mesajdır. Tarihte yer almış sadakatin hâkim olduğu aşk hikâyelerinin yerine, ihanetin, ayrılıkların yerini aldığı bir toplum karşımıza çıkmaktadır. Tölen Abdik tarihte yer almış aşk hikâyelerini örneklendirerek gerçek aşkın aslında destanlardaki gibi tertemiz olması gerektiğinin mesajını vermektedir.

Murat'ın suçlanmasıyla devam eden olay örgüsünde Dariğa'nın günlük hayattan anlattığı;

“**Dariğa:** (Düşünerek). Şimdi sana ispatlamaya çalışayım... Benim bir komşum var. Ünlü bir doktor. Karısını çocukluktan tanıyorum. Tam bir mutlu aile diyebiliriz. Üç çocuğu var, büyüğü 9.sınıfta. Biri matematikten, biri resimden, öbürü de yine bir şeyden, işte, her yıl derece alıp duruyorlar. Zenginlikleri yeter, dostları çok. Kendileri de iyi eğitilmiş kişiler. Allah'ım, ikisinin hiç değilse, bir kere tartıştıklarını bile görmedim. Şakaları da nasıl yakışıyor! O eve gittikçe, içim ferahlayıp, mest olup dönerdim. İşte kendi tanıdığım çevrede bunlar kadar uyumlu bir aile görmedim. Ama o aileyi paramparça etmek benim için çok kolay. Çünkü az önceki erkeğin bir suçunu ben iyi biliyorum. İnkâr edilemez delilim var. Eğer onu karısına yetiştirsem, ikisi o gün ayrılırlar... Ama o zaman ne olur? Hepimiz bildiğimiz sırları şeyleri söylersek, yeryüzünde kaç insanın hayatı alt üst olurdu?”

Bu hayat hikâyesi ile kazak toplumundaki aile yapısının bozulmasını sadece birkaç ailenin sorunu değil genel bir sorun olduğunu görmekteyiz. Dışardan çok iyi görünen ailelerde bile ihanetin var olduğunu görmekteyiz. Kazak toplumunda çok önem verilen evlilik ve ailelerin dağılması Tölen Abdik'in vurguladığı en önemli konulardır. Tölen Abdik ailenin önemini ve ihanete olan tepkisini “İnsanın namusu vatanıdır” söylemiyle dile getirmektedir. Biten evlilikler, yıkılan ailelerin geride bıraktığı trajedi de yazar tarafından olay örgüsünde işlenmiştir. Yıkılan evlilikler sonucunda geride kalan kadınlar ve çocuklar zorlu hayatın pençesine girmişlerdir. Kadınların yaşadığı zorlu süreç Dariğa

karakteri üzerinden anlatılmıştır. Eğitilmiş bir kadın olan Dariğa ailesinin dağılmasından sonra yaşadığı zorlu süreci “...Dul kadının hayatını Allah düşmanımın başına vermesin. Nasıl dayandığıma şimdi kendim de şaşırıyorum...” sözleriyle anlatmaktadır.

Birinci perdedeki olay örgüsünün zirvesinin yaşandığı son olayda Dariğa kültürüne, geleneğine ve kadınlık onuruna ihanet ederek elbiselerini çıkarıp Murat ile birlikte olamaya çalışır.

“**Dariğa:** (Sözünü kesip). Hayır! Hayır! Ben yalnızlıktan yoruldum. Benim sinirim demirden yapılmamış. Ben kadını. Erkeğin koltukları altında bütünün yarısı olarak yaşayabilen biçare, zayıf bir kadını. Bana can yoldaşı lazım, buz olmuş kalbimi eritecek sıcaklık lazım. (Sinirlenerek, üstündeki elbisesini fırlatıp, bağırarak). Beni mutluluğundan ayıran sensin, hadi şimdi de kendin mutlu et. (Dariğa iç çamaşırları ile kalır). Hadi. Ben az önceki senin bahsettiğin manevi canavarım, hadi yumuşat benim taş kalbimi... Dönüştür beni insana... Dönüştürsene...”

Dariğa'nın yaptıkları psikolojik çöküntünün sonucu olsa da, anlatılan olayla asıl olarak zor durumda olan bir kadının gelenek ve göreneklerine aykırı olarak düştüğü durumu ifade etmektedir. Kadının düşmesi demek ailenin düşmesi demektir. Aile yapılarının bozulması ise toplumun bozulması anlamına gelmektedir. Aile toplumun en önemli parçasıdır, çünkü “her sosyal/kültürel sistemde, kadın erkek (cinsiyet) ilişkilerini düzenleyen, doğan çocuğun bakımından beslenmesinden sağlık ve eğitiminden sorumlu olan bir aile kurumu vardır” (Güvenç, 1979, s. 110), aile yapısının bozulması bütün sistemin bozulmasıdır. Olay örgüsünün devamında kendi suçunu kabul etmeyen Dariğa yine Murat'ı suçlamaya devam eder. Suçlamaların ve fikir çatışmalarının devam ettiği olay örgüsünde Murat ve Dariğa'nın konuşmaları olay örgüsüne olan ilgi ve merakı artırmaktadır.

“**Dariğa:** Ben hayat kadını değilim.

Murat: (Odada dolaşıp, bağırarak). Hayat kadını sizden çok daha iyi. O geçim için hayat kadınlığı yapıyor. Ama içinde kendi mesleğinden nefret ediyor, kaderine lanet ediyor. Ama sizler...

Dariğa: (Üzüntüyle). Sen beni aşağılamaya başladın...”

Konuşmalarıyla sahnede tur atan oyunculara odaklanan seyirciler, olay örgüsüne daha çok merak ve ilgi duymaktadır. Bu da Tölen Abdik'in kurgusundaki başarısının kanıtıdır. Olay örgüsünün devamında seyircilerin beklemediği bir olay yaşanır ve Murat karakteri Dariğa'ya eskiden ona âşık olduğunu fakat Dariğa'nın Ömürbek'i seçtiğini söyler.

“**Murat:** (Sessizlik, kendini toplayarak). Affet, Dariğacım! Ben ileri gittim... (Murat arkasını dönüp, duvara dayanarak, duygulanarak). Ben bir şeyi iyi biliyorum. Aşk ile ihanet bir çuvala sığmaz. Hayatta aşktan daha güzel hiçbir şey yok. O duyguya kapılan adam gerçek evliya

olur. Ruhu yağmurdan sonraki tabiat gibi tozdan pislikten arınıp, güzelleşir. Sadece birini candan sevdiğinde bilincin açılıp geleceği görme yetisi uyanır, hiçbir akıl ve gücün ulaşamayacağı yerlere ulaşır, insan ruhunun gizli dünyasına yolculuk edersin. O dünyanın bütün kanunları sana malum olur. Ve o kanunlar malum olunca sevgi nuruna bürünüp, kimse senden daha mutlu olamaz. Ben bunun hepsini kendim yaşadım. Çünkü ben... (Sessizlik). Seni candan sevmiştim... (Dariğa sıçrayarak, Murat'a bakar). Ama kader işte, sen benim dostumu seçtin. Ben pişman değilim. İkimizden birimiz bir şekilde vazgeçmek zorundaydık. Vallahi billahi doğru... Benimle beraber kabre gidecek bir sırdı... Canımı yaktın, başka çare bırakmadın..."

Tölen Abdik, seyircinin hiç beklemediği şekilde gelişen olayda Yunan hikâyesinde yer alan Medeya'yı da örnek olarak anlatmaktadır. Yunan efsanelerindeki Medeya kocasının kalbini yaralamak için, kendinin öz çocuklarını öldürerek, sonra kendi kalbini parçalamıştır... Olay örgüsünde yer alan son süjenin kapanışını Yunan efsanesi olan Medeya ile yapan Tölen Abdik Murat'ın evden yani sahneden ayrılmasıyla birinci perdeye son verir.

5.2.3.2.1.2. İkinci Perde

İkinci perdedeki olay örgüsü otel odasında başlamaktadır. Birinci perdenin neredeyse tamamında yer alan Murat, ikinci perdenin de esas kişisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Murat karakterinin yanı sıra ikinci perdede yer alan bir diğer kişi ise Ömürbek'tir. Murat ve Ömürbek'in odaya yani sahneye çıkmasıyla olay örgüsü de başlamaktadır. Yazar Tölen Abdik'in "Otel odası. Odaya Murat ve Ömürbek girer. Murat biraz sarhoş. Mırıldanarak şarkı söylemekte, misafirlikten geldiği bellidir. Ömürbek bir şeylere üzgündür" şeklindeki anlatımında belirttiği üzere bu iki kişinin misafirlikten geldiği anlaşılmaktadır. Ömürbek'in ise üzgün hali dikkatleri üzerine çekmektedir. İlk açıklamalardan da anlayacağımız üzere ikinci perdedeki olay örgüsünün bu iki karakter üzerinde yoğunlaşacaktır. Murat içeri girer girmez cebindeki biletleri kontrol eder. Murat'ın sergilediği hal ve hareketlerden havaalanına gideceği ve bunun için taksi çağırdığı anlaşılmaktadır. Murat'ın taksi çağırmak için görüşme yaptığı sırada Ömürbek'in eşi Gulya ile yaptığı telefon görüşmesi dikkat çekmektedir. Bu görüşme olay örgüsündeki birinci süjenin başlangıcıdır.

“**Ömirbek:** (Murat'a bakarak, çaresiz bir ifadeyle başını sallar. Sonra telefonu çevirerek). Eşyalarını toplamış mıydın? Bir şeyin kalmasın. (Murat dans eder gibi bir hareketle "O'key" der, sonraki kapıda girdikten sonra başka bir ses tonuyla). Alo! Alo! Gulya !.. Benim. Ben adamları gönderdikten sonra Murat'la beraber otele geldim. Ne? ... (Sessizlik). Tamam, artık

ne yapacaksın, bunun karakteri böyle işte. Bir araya getirmemeniz lazımdı. Çok ayıp oldu. Evet! Şimdi telefon edip, özür dilerim. (Bu sırada diş fırçası, macunu ve tıraş aletlerini alarak, Murat çıkar. Ömirbek ses tonunu değiştirerek). İyi tamam, merak etme, çok gecikmem. Tamam. (Ahizeyi bırakır).”

Bu konuşmalarla başlayan olay örgüsünde Murat’ın misafirlikte istemediği biriyle bir araya geldiğini anlamaktayız. Ev sahibi ise Dariğa’nın eski eşi Ömürbektir. Bu karşılaşma istenmeyen olayların yaşanacağını habercisidir. “Çok ayıp oldu” sözleri ise Ömürbek’in yıllardır arkadaş olduğu kişi olan Murat değil, tam tersine Murat’ın karşısındaki kişidir. Devamında Ömürbek ve Murat arasında geçen şu konuşmada;

“**Murat:** Kimdi o? Gulya değil mi?”

Ömürbek: Ta kendisi.

Murat: (Biraz düşünerek). Bana küsüyordur, nasıl evime misafirliğe gelip kavga çıkarır diye. Önemli değil. Kadınlar sofranın huzurunu bizden daha çok düşünür. Doğru o da haklı. Sen ona benim özür dilediğimi söyle, tamam mı?”

Murat yaptıklarının ev sahiplerine karşı yapılmış saygısızlık olduğunu düşünerek Ömürbek’in eşi Gulya’dan özür dilediğini görmekteyiz. Fakat Murat yaptıklarından pişman değildir. İlerleyen sahnelerden de anlaşılacağı üzere Murat’ın kavga ettiği kişi, Dariğa ile birlikte olan kişidir ve Ömürbek eski eşinin yasak ilişki yaşayıp birlikte olduğu kişiyi yemeğe çağırmıştır. Murat’ın bu kişiye olan öfkesi ve kini yıllar geçmesine rağmen bitmemiş yemek sırasında da kendine hâkim olamayıp saldırmıştır.

“**Murat:** (Morali yerine gelmiş şekilde). Ama ne diyeyim ki, iyi oldu. O zalim ikiyüzlü sahtekâr ne zaman elime düşecek diye bekliyordum... (Güler). Hak etti yalancı, lanet! Senin intikamını aldım değil mi sonunda!

(Ömirbek başını sallayarak Murat’a bakar). Ona mı, ona bu az. Bundan daha beterini yapmak lazımdı. Ben senin eşinden utandım.

Ömirbek: (Homurdanarak). Utanman bu olsa...

Murat: Yok, yani o bizim eski tarihimizi bilmiyor ya. O yüzden onun önünde ben nasıl...

Ömirbek: (Kızıp). Sofrada birine hakaret ederek, yüzüne bardak fırlatmak mı utanmış halin? (söyleyecek söz bulamaz, sinirle). O zaman utanmasan ne yapacaktın, söylesene?

Murat: Ben onun için elimden gelen her şeyi yaptım.”

Murat ve Ömürbek’in konuşmalarında da anlaşılacağı üzere Murat yaptıklarından pişman değildir. Çünkü ihanete uğrayan Ömürbek onun çok iyi dostudur. Dostuna yapılan ihaneti bir türlü unutamayan Murat, gerçek dostluğun simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü her şartta ve koşulda dostları Dariğa ve Ömürbek’in yanında durmaya çalışmıştır.

Bütün bunlara rağmen hem Dariğa hem de Ömürbek tarafından “kötü insan” söylemlerine maruz kalmıştır. Ömürbek de Murat’ı yaptıklarından dolayı suçlamaktadır.

“**Ömürbek:** Bunun için tam benim soframdan başka daha iyi yer bulamadın mı? Ben sana ne zaman ondan öcümü al dedim? Ya da, dedim mi? (Murat başını sallarken). O zaman sana ne?”

Murat: İnsana ihanet eden herkesle işim var.

Ömürbek: (İçlenerek). İhanet ettiyse, sana etmedi, bana etti!”

Ömürbek’in söylemleri Murat’ı daha çok sinirlendirmektedir, Murat ve Ömürbek’in konuşmalarından da anlaşılacağı üzere Kazak toplumundaki aile yapısı kültüre ve geleneğe aykırı olarak değişim göstermiştir. Ömürbek çoğu insandan çok farklı düşünce ve davranışlarıyla eski eşiyle birlikte olan birisini sıradan bir olay olarak anlatmaktadır.

“**Ömürbek:** Niye kızmayayım ki? (Tekrar ileri geri yürüyerek). Onun bir zamanlar benim karımın sevgilisi olduğunu, benim boşanıp ikinci evlilik yaptığımı bütün milletin önünde ayrıntılarına kadar anlat diyen oldu mu sana?...”

Ömürbek ihaneti ve yıkılan yuvasını unutup bu kişi için üzüntüsünü bildirmek için telefona yönelir ve o kişiyi arar. Olay örgüsünün çıkılmaz bir hal aldığı bu süjede, anlatılan ve gösterilenlerin büyük ilgi ve merak uyandırması oluşturulan kurgunun zihinlerde var olan görüntüsünü de estetik katmaktadır. Tölen Abdik kurguladığı olay örgüsüyle seyircisinin dikkatini oyun üzerinde toplamış, seyircinin yorum yapmasına olanak sağlamıştır. Tiyatro metinlerinde seyirciye ne kadar çok yorum yapma olanağı verilirse metinler o kadar güçlü olmaktadır. Yazar Tölen Abdik de olay örgüsündeki süjelerin içerisine çatışmalar koyarak seyircideki ilgi ve merakı artırarak yorumlama alanları açmıştır.

Murat, Ömürbek ile olan konuşmasından sonra bir süreliğine dışarı çıkar ve bu sırada Ömürbek eline telefonu alarak konuşmaya başlar. Ömürbek ’in Murat’a karşın yaptığı bu görüşme sırasında Murat’ın içeri girmesi, yazar tarafından ustalıkla planlanmış ve seyircinin tüm dikkatini olay örgüsünün üzerine çekmiştir.

“...Alo! Alo! Ben, Ömürbek. Evet, nasıl vardınız? ... Hay aksi, size de çok ayıp oldu!... Böyle olacağını nereden bileyim. Bir araya gelip, biz bize bir sohbet edelim demiştim. Birden bu adam (kapıya tekrar tekrar bakarak) iyice rezil etti. Hepsi benim suçum... Evet, evet... Tabi ki... Doğru söylüyorsunuz... Bu bizim aramızda sorun olmamalı. Öyle değil mi? (Bu sırada Murat girer. Ömürbek onu fark etmez). Hayır, hayır! O tarafını söylemeyin. Ne zaman oldu bu?! Allah korusun!.. Bende size karşı kalbimde ayrı düşünce yok, siz de görüyorsunuzdur... Evet... Evet... Gulya da çok sıkıntıda. Daha sonra özel telefon edip, onun adına ben sizden özür dil... (Murat hızla gelip, telefonun düğmesini kapatır. Ömürbek irkilerek). Ya, ne yapıyorsun, deli misin

sen?!”

Ömürbek Murat’ın kavga ettiği kişiyi aramış ve bu olayın yaşanmasından çok üzgün olduğunu belirterek dostu olan Murat’a ihanet etmiştir. Murat ise daha çok sinirlenerek Ömürbek’in elinden telefonu almaya çalışıp aramaması gerektiğini, asıl yanlışı arayarak yaptığını söylemektedir. Ömürbek karısının sevgilisini affederek ve sergilediği söylemlerle hem dostu Murat’a ihanet etmiş hem de toplumun geleneklerine aykırı davranmıştır. Sadece Kazak toplumunda değil Türk gelenek ve göreneklerinde de bu durum aile yapısına ihanet olarak görülmüştür. Ömürbek ise eski eşi Dariğa’yı suçlayarak olayın üzerinden uzun zaman geçtiğini hatta eski dostların düşman, düşmanların da dost olduğu düşüncesini savunur.

“**Ömürbek:** Birincisi, özür dilemek ayıp değil edeptir. İkincisi, senin bahsettiğin olayda ilk başta Dariğa’nın kendisi suçlu. Onu kimse zorlamadı. Üçüncüsü, ondan sonra çok zaman geçti. Şimdi benim başka bir ailem var. Geçmiş unutuldu. Bir zamanki dostlar düşman, düşmanlar dost oldu.”

Ömürbek bu sözleriyle yine Murat’ın üzerine giderek özür dilemenin erdem olduğunu söyler, yapılan hataların geçmişte kaldığını artık yeni bir yuvası olduğunu savunur. Murat’ın bu süjedeki sinirli davranışları ve Ömürbek’in söylemlerinin Murat’ı öfkeliendirir şekilde olması kurgunun bir parçasıdır ve olay örgüsünü güçlendirmek için yapılmıştır. Ömürbek bu kişiyi ilim sahibi aklı başında, saygın ve işinde hile yapmayan bir insan olarak anlatırken, kendisine ihanet etmesinin bu insanı kötü yapmayacağı düşüncesini yeniler. Ömürbek tıpkı eski eşi Dariğa gibi düşünmektedir ve kötü olmamın suç olmadığını, eğer yapılan kötülük gizleniyorsa kötülük olmaktan çıktığı düşüncesini savunmaktadır. Aslında Ömürbek Dariğa’nın onu aldatmasını kendi içindeki çelişki ve çatışmalarla yaşamaktadır. Dariğa’nın sevgilisini affetmesi de psikolojik çöküşün dışa vurumunu temsil etmektedir. Ömürbek’in “Yoluna canım feda” dediğim meleğin basit bir günahkâr kadın olduğunu bilmek ne kadar kısalttı ömrümü anlıyor musun?” sözleri bu durumun kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ömürbek kendi içinde yaşadığı çalkantılarla kendi benliğini unutmuş, geçmişiyile hesaplaşmak yerine o kişiyi affederek benliğine ihanet etmiştir. Ömürbek’in olay örgüsünde sergilediği tavırla kendi iç dünyasında güçsüz bir birey olduğunun resmi de çizilmektedir. Ömürbek, Dariğa tarafından aldatıldıktan sonra insanlarla samimi olmaya çalışmış, Murat ise Dariğa’nın sevgilisi ile samimi olmasının yanlışı olduğunu söylemiştir.

“Ömürbek: Bu yakınlığın bir çeşidi. Bu sayede ben eski inadımdan kurtuldum, insanları iyisiyle, kötüsüyle, saflığıyla, pislğiyle, eksiklikleriyle kabullenmeyi öğrendim. Çoğu şeye verdiğim değerleri yeniden gözden geçirip, her şeyi kabul etmeyi öğrendim.

Murat: (Taklit ederek). Çok şey yapmışsın.”

Ömürbek’in bu sözleri yaşadığı psikolojinin dışı vurumu niteliğindedir. İnsanları her haliyle kabul etmeye çalışan Ömürbek eski benliğini de kaybetmiştir. İhanetten sonra değişime uğramış ve yeni bir insan figürü sergilemeye başlamıştır ancak Ömürbek için hayatın gerçeklerini anlaması da kolay olmamıştır. Ömürbek kötülükten nefret etmenin iyiliğe ve adalete hiçbir faydasının olmadığını, kötülükle mücadele etmek için harekete geçilmesi gerektiğini anlamıştır. Ömürbek Dariğa’nın ihaneti karşısında kendine bir mücadele yöntemi seçmiştir. Bu mücadeleyi “kötülüğe karşı iyilik” yöntemi olarak belirlemiştir. Kendisine ihanet eden kişiyle iyi ilişkiler kurarak o kişinin birçok iyilik yapmasını sağlamıştır. Yapılan iyiliklerden halkında yararlanması Ömürbek’in bu davranışını da etkileyen neden olmuştur. Olay örgüsünde bu noktaya kadar anlaşmazlık ve karmaşık anlatımlarla Ömürbek’in seyirci tarafından kötü insan olarak sergileyen Tölen Abdik Ömürbek üzerindeki sır perdesini kaldırarak ne yapmak istediğini daha açık konuşmalarla göstermeye başlamıştır.

“Ömürbek: Evet, evet, mücadele dediğin budur... (Sessizlik). Doğrusu, ben onunla açıkça savaştım. Delilim yeterliydi kadınımy yoldan çıkarmış, ailemi yıkmıştı. Ama düşünsene, ben ona ne yapabilirdim. Meseleyi düello ile çözme devri değil. Düelloda kimin yeneceği de belli değil, benim silah kullanamayacağımı sen de biliyorsun. Tartışarak da yenemezsin, eğer o bana, “önce karına sahip çıksaydın” dese, ağzımı kapatıp suspus olurduym. Saçma ve gereksiz bir ritüeli uygulayan biri gibi önce coşup coşup sonra bırakmış olurduym. (Ömürbek ikna edebildim mi acaba der gibi, Murat’a bakar). Anladın mı?... Ama ben kendi içimdeki bu kör duyguyu yenip, onunla iyi bir ilişki kurdum. Tabi ki, o benden bunu beklemiyordu. Uzun süre de inanmadı. İyice ikna olduktan sonra zorlanmaya başladı. Ne derece zorlandığını bilmemem, ama zorlandığı kesin. Ondan sonra bana birçok kere iyilik yaptı, sadece bana değil, bizim kuruma, yani bu durumda halka iyilik yaptı. Mesele onun bana iyilik yapması değil, kime yapsa da, fark etmez. Mesele pislğin eliyle “iyilik” denen kutsal düşüncenin gerçekleşmesi. Eğer sen iyilik yapsan ben buna şaşırımam, bu normal bir şey. Ama bildiğin pislk birinin iyilik yapması, nazik çiçeğin acımasız kara taşı yarıp çıkması ilgi çekici değil mi? Yani ben kazandım demektir, ben onun kalesine bir gol attım. Anlıyor musun sen, bire sıfır.”

Ömürbek’in konuşmasından da anlaşılacağı üzere, kendi benliğini kaybederek yeni bir insan olarak, geçmişinden ve yapılan ihanetten intikam almak için kötülüğe karşı iyilik yapmayı öğrenmiştir. Ömürbek bu kişi ile kendi içerisinde savaşa girmiştir ve savaşın her

alandaki her zaman var olduğunu düşünür, duruma ve şartlara göre davranmanın zafer getireceğini de söyleyerek yaptıklarıyla aslında kendisinin zafer kazanacağını da inanmaktadır. Murat ise tam tersine duruma ve zamana göre davranan kişilerin yanlış içinde olduğunu kendilerine bahane ürettiklerini savunarak, vatanını satan hainlerin bile duruma göre davranıp, “bütün bunları şartların gereği olarak yaptım” diyeceğini söylemiştir. Genel olarak geçmiş tarihe de baktığımızda da bu durum çoğu kez yaşanmıştır. Vatanını satan milletini satan kişiler her zaman kendilerini savunmuş şartlar gereği yaptıklarını söylemişlerdir, fakat bu söylemleri onların vatan haini olduğu gerçeğini değiştirmemiş, hem tarih hem de toplum bu insanları asla affetmemiştir. Ömürbek örnek olarak yeryüzündeki şartların bile değiştiğini söyleyerek Kozi ile Bayan efsanesindeki aşkın tarihe geçtiğini söyleyerek eğer sosyal şartlar daha farklı olsaydı bu efsanenin tarihte yer almayacağını söyler. Kozi ile Bayan efsanesinin bu süjede kullanılması olay örneğindeki kurguyu güçlendirmiş, kurgunun gerçek hayatla olan ilişkisini de ışık tutmuştur.

Bu örnekten sonra gerçek hayattan örnekler vermeye devam eden Tölen Abdik toplumda gördüğü problemleri de mesaj olarak vermektedir. Örneğin Ömürbek’in “...çünkü dünyada kötü karakter, kötü niyet, hainlik, karamsarlık, kıskançlık, aç gözlülük gibi bir sürü nefret edilecek haysiyetsizler var. Bunları görüp, nefret etmeyi öğrendin, bütün bunlar dünyada “kötülük” diye büyük bir gücün olduğunu ve onun zayıf bir düşman olmadığını gösterir. Senin hatan bu hakikati kabul etmek istememen...” söylemleri toplumda kötü niyetli insanların, aç gözlülüğün, karamsarların, hainliğin ve kıskançlığın arttığına vurgu yapıldığının işaretidir. Bu tür insanların yaşamın her alanında yer aldığı ve bu tür insanların kötülüğüne karşılık olarak iyilik yapılması gerektiği söylenilmektedir. Yine günlük hayattan satıcı örneğini veren Abdik, satıcının elinde olan bir ürünü yok diyerek vermemesini kötülük olarak adlandırırken, bu durum karşısında hiçbir şey yapılamayacağını ve yapılan kötülüğe boyun eğildiğini söyler. Olay örgüsünün gerçek yaşamla ilişkisini gösteren kasiyer örneğinde ise Kasiyer örneği verilerek, kasiyer 10 kuruş fazla alsa kavga çıkarılmayacağı çünkü orada harcanacak vaktin 10 kuruştan daha değerli olduğunun vurgusu yapılmaktadır. Murat ise bu örneğe verdiği cevapla önemli olanın 10 kuruşun olmadığını asıl olanın insanların kandırılması olduğunu söyler nitekim gerçek hayatta da böyledir, yapılan küçük kötülükler önemsiz olarak görülse de göz yumulan küçük şeyler zaman geçtikçe küçük bir kar tanesinden çığa dönüşür. Murat’ın

bu söylemiyle, kötülüğün değil iyiliğin kuvvetine inanan bir insan olduğu anlaşılmaktadır.

Olay örgüsünün devamında ikinci süjenin başlangıcı olarak Eski Mısır piramitleri örneklendirilmiştir. Bu süjede anlatılalar artık iki kişi arasındaki problemlerin dışına çıkarak toplumun genel problemlerine değinilmiş, bunu yapmak içinde efsanelerden ve gündelik yaşamdan örneklemeler yapılmıştır. İnsanların kanlarından yapılan piramitlerin zulüm ve kötülüklere rağmen tarihte unutulmayan eserler olarak yerini aldığı anlatılmaktadır. Kötülüğün varlığı geri bırakılmış, unutulmuş gibi dursa da unutulmamalıdır ki piramitlerin temelleri kanla, zulümle ve kötülükle işlenmiştir. Bu süjede verilen Herostrat örneğinde ise, Herostrat'ın kiliseyi yakarak tarihte yer aldığı söylenirken, Murat ise kiliseyi yakanın değil yapanların daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Asıl yapılması gerekenin Kiliseyi yakanın kötülüğünü insanlara anlatılması gerektiğini, firavunların piramit yapmalarının dışında yaptığı zulümlerin anlatılması gerektiği, firavunların aslında makam ve kadın düşkünü doyumsuz kişiler olduğunun anlatılması gerektiği söylenmiştir. Bu söylemin ardından Ömürbek; “ Bunlar çoktan ispatlanmıştır. Ama ispatlandı diye yok olmadılar. Çünkü biz hepimiz belli bir derecede Herostratuz yâda firavunuz... Kadın düşkünlüğü, makam düşkünlüğü hepimizde de var.” Diyerek gerçek yaşamda toplumda artan makam ve kadın düşkünlüğüne vurgu yapmaktadır. Toplumda önemli bir problem olan makam düşkünlüğü neticesinde birçok insan benliğini yitirip halkına kötülük yapmıştır. Bu söylemlerin üzerinden Ömürbek'in “bir insan hem iyi, hem kötü olabilir” sözlerine öfkelenen Murat, “Sen saflığın, temizliğin saf kalmasını istemiyorsun, kirlenip, bozulmasını istiyorsun. Çünkü senin vicdanın temiz değil” diyerek Ömürbek'e olan tepkisinin dozunu iyice artırmıştır. Toplumda insanların çıkarları için şeytanla bile ortaklık yapacak hale geldiğinin de vurgusu yapılarak toplumun uğradığı değişim gözler önüne serilmektedir.

Olay örgüsünün devamında Ömürbek, Murat'a dönerek, kendisini diğer insanlardan farklı görmemesi gerektiğini, olaylara tek bir pencereden bakılmaması gerektiğini söylerken, aynı zamanda toplumda yaşanan olayların tamamını çözemeyeceğini söyler. Eğer bir şey kazanılacaksa bir şeylerin kaybedilmesi gerektiğini söyleyen Ömürbek bu sayede kötülüğe karşı iyiliğin ön plana çıkarılması gerektiğinin de mesajını vermektedir. Ömürbek'in düşüncesine karşın Murat ise gerçekler için acı çekilmeden, insanın eşi için

kendini ateşe atmadan hayatın tadının olmayacağını söyler ve savaşta kahramanca göğsünü siper eden asker örneğini verir;

“...Sana göre savaşta gövdesini siper eden askerin hareketi ahmaklık. Çünkü vatan koruması onun bir yiğitliğiyle olacak iş değil. O kendini siper etse de etmese de kazanırdık. Onun için aklını kaybedip, yiğitlik etmeden, önünü arkasını düşünüp, kendi canını korusaydı, belki herkes gibi emeklisini alıp, çoluk, çocuğunun mutluluklarını görüp, bu güne kadar yanımızda hayatta mı olurdu? Öyle ya. Adaletle yemin olsun, bütün millet aynen böyle düşünüyor. Ama onlar o kahramanlığın insanlığa ışık saçan parlak bir yıldız gibi ebediyen yanarak, kaç neslin insani ve manevi yükselmesine vesile olduğunu, iyiyile kötünün mücadelesinde ömrü boyunca iyiliğe kan verdiğini, güç verdiğini anlarlar mı acaba? Yok, anlamazlar...”

Murat’ın verdiği örneklerden sonra Ömürbek’in, “Sen hayatın büyük kahramanlıklar gerektiren özel anlarını örnek gösteriyorsun, ama ben günlük hayatı söylüyorum. İkisi birbirinden çok farklı iki şey. Günlük hayatta gövdeni siper edip ölmene gerek yok.” Sözleri ile Tölen Abdik bir kez daha göstermiştir ki olay örgüsünde anlatılan bu olaylar aslında gerçek hayatta yaşanmış, toplumda birçok insanın karşısına çıkabilecek ortak meselelerdendir. Ömürbek’in yaşadığı iç çatışmaların ve kendi iç hesaplaşmasını ise şu sözlerinden anlamaktayız;

“**Ömürbek:** (Öfkeli bir sesle). Yanılıyorsun, Murat. Ben kesinlikle öyle bir insan olmadım. Herkes gibi sıradan biriyim. Bunu kabullenmek bile bir yiğitlik... Sana ilginç bir olay anlatayım... Eskiden, o zamanlar benim de senin gibi hayal perest olduğum zamanlar, birkaç yıl günlük yazdım. Bundaki amacım, hayatımdaki iyi ve kötüyü tartmak, kendi kendime hesap vermektir. Velhasıl kelâm, bir gün günlük okurken, kendimin basit hayatın dairesinden çıkamayan, yeri geldiğinde, günahattan da, suçtan da kaçınmayan tam bir pislik olduğumu görüp, çok şaşırırım. Bu günlük dediğimiz kendini ifşa etmekten başka hiçbir şey değilmiş.”

İkinci perdenin üçüncü süjesini oluşturan bu konuşmalarla seyircinin dikkati kurguya çekilerek olay örgüsündeki olaylara çatışma ve heyecan yaratan unsurlar eklenmiştir. Bu bağlamda Murat’ın, Ömürbek’e dönerek seyircilerin hiç beklemediği ve tahmin etmediği bir cümle söylediği görülmektedir, bu cümlede Murat “...Ben sana her şeyi... Hatta Dariğa’yı bile feda ettim. Daha ne istiyorsun benden...” der ve Murat’ın eskiden Dariğa’ya âşık olduğu anlaşılır. Murat dostlarına ihanet etmemek için onların sevgisine ve aşkına saygı gösterip, Dariğa’ya olan aşkını söylememiştir. Bu konuşmaların ardından Ömürbek, Murat’ı tekrar suçlamaya başlar, Dariğa’nın aldattığını söylemesinin evliliğini bitirdiğini söyler. Olay örgüsünün son kısmında heyecanın ve çatışmaların artırılmasıyla seyircinin olay örgüsüne olan ilgisi de arttırılmıştır. Tölen Abdik zaman zaman süjelerdeki gerilimi artırarak tiyatro metni yazarlığındaki ustalığını da ortaya koymuştur.

Kurgunun devamında yine seyircinin hiç beklemediği bir olay gelişir ve Ömürbek geçmişte Dariğa'yı aldattığını söyler. Bunun üzerine Murat daha da sinirlenir ve ikinci perdenin doruk noktaları yaşanmaya başlar. Adaletten, iyilikten bahseden Ömürbek'in adaletinin de iyi niyetinin de olmadığı anlaşılmaktadır. Kurgunun başından beri adaletten, iyilikten bahseden Murat ise yanılmadığının farkındadır. Sinirine ve öfkesine hâkim olamayıp Ömürbek'e olan tepkisini seyirciye iyice hissettirmeye başlamıştır.

“**Murat:** (Acıyla haykırarak). Pislik! Hayvan! Ondan sonra, sen nasıl da Dariğa'ya acı çektirdin. Taş kalplisin! Vefasız! Sonra bütün millete onun yüzünü kara çıkarmaya ne hakkın vardı? Vay be, çocuğa nasıl kıydın? Pislik... (Murat söyleyecek söz bulamayıp, durdu)”.

Ömürbek ise Dariğa'yı bırakmak istemediğini, insanların Dariğa'nın onu aldattığını duyduğu için ayrıldığını söyler. Eğer olay gizli kalsaydı ayrılmayacağını anlatır. Yapılan kötülüğün gizli kaldığında kötülük olmayacağı düşüncesini tekrarlar. Ömürbek'in bu söylem ve düşünceleri onun aslında benliğini kaybetmiş aile yapısına hiçbir saygısı olmayan bir birey olduğunun göstergesidir. Çünkü Ömürbek Dariğa'dan sonra da evliliğine ihanet etmiş ve karısını aldatmıştır ve bu evliliğinde de iyi bir aile profili çizememiştir. Ömürbek'in şimdiki eşi Gulya ise Ömürbek'i affederek onun yaptığı hatayı kabullenip evliliklerine devam etmiştir. Gulya'nın bunu yapması da onu diğer insanlardan ayırmıştır. Ömürbek'e göre Gulya herkesle aynı olmamış, herkesleşmekten kaçınarak doğru olanı yapmıştır. Bu düşüncesini kanıtlamak için de Kazakların cesur yazarı Abay'ın Mashut destanını örnek vermiştir, bu destanda; Bütün millet delirdiğinde sağlam kalan Mashut ile Halif ne yapmıştı? ... Kudurmuş halk öldüreceği zaman bozkırdaki sudan kendileri içip, diğerleriyle beraber delirmişti. Gulya'nın yaptığını çevreye ayak uydurmak olarak gören Ömürbek'in düşüncesine göre çevreye ayak uydurmak “karın seni aldatmışsa sende onu aldat” düşüncesiyle aynı mantıktır. Murat ise Ömürbeki'in kişiye ve duruma göre değişen tutum ve davranışlarını “Adalet için sen sadece kendine lafın yetişmediği yere kadar savaşsın. Kendine sorumluluk yüklendiği zaman her şeyden kaçırıyorsun. Senin insanlığın sırtına bıçak batana kadardır.” Sözleriyle anlatmaktadır. Kurguda yaşanan olaylar neticesinde Ömürbek'in söylemlerine daha da sinirlenen Murat, yine dostunu düşünerek aralarındaki dostluk bağının daha fazla yara almaması için Ömürbek'e dışarı çıkmasını söyler. Bunun ardından Ömürbek sahneye ve olay örgüsüne veda eder. Murat ise yapılanlara daha fazla dayanamayıp seyirciye dönerek konuşmaya başlar. Tölen Abdik'in Murat karakterini seyirci ile konuşturması tiyatronun ilk

dönemlerindeki özellik ile aynıdır. Tiyatronun ilk dönemlerinde oyunlara seyirciler de dâhil edilirdi, bunu gözden kaçırmayan Tölen Abdik seyircisini ustalıklı oyunun içerisine dâhil ederek seyircisine yorum yapma imkânı tanımıştır. Murat karakteri seyirci ile konuşup onlara;

“Bunlar benim inançlarımı yıkmak istiyor... İstedikleri şey beni de kendileri gibi mutsuz etmek... (Salona bakıp, ellerini açarak). İşte, benim dostlarım... Güzel insanlar... Böyle... Hepsi ilim sahibi, hepsi hatip; ayaklıya yol, ağızlıya söz vermezler, ama kalpleri buz gibi, yürekleri taşlaşmış. Yumuşatayım desen, eriteyim desen, etraflarına yaklaştırmazlar. Seni ahmak sayarlar... (İzleyicilerle konuşarak). Ya bizler? Kendimiz? Başka birini suçlamak da hepimiz de ustayız. Adaleti, doğruluğu başkalarından bekleriz. Tabi ki, millet hep alçak gönüllü, merhametli, evliya gibi olsaydı, hayat bizim için ne güzel olurdu. Ama o şartı her birimiz niye ilk önce kendimize koymuyoruz? Namusu, yârin sadakatini isteyip, aşk dünyasındaki sahtekârlara gözyaşı dökken şair ve yazarlar, rejisörler, ahlakçılar, pedagoglar niye bunu kendilerinden istemezler? Niçin doktor sigaranın zararlarını anlatıp teneffüste koridora çıkıp sigara içer? Karısından sadakat bekleyen erkek niye onu ilk önce kendisinden beklemez? Sorumluluğu altındaki insanların ezikliğini, korkaklığını yerin dibine sokarak eleştiren idareci kendi üstünün önünde niye yerlere eğilir? Niye? Niye?”

Sözleriyle içindekileri sahneye yansıtır. Tam bu sırada telefon çalar ve arayan Dariğa’dır. Dariğa Murat’a veda etmek için aramıştır. Konuşma sırasında Dariğa eski fotoğraflar arasında bulduğu Tolstoy’un bir notunu Murat’a okur, bu notta;

“kendine inanma, başkasına inanma bugün. Kalbinde ilk tomurcuk açan, kök salan kutsal iyiliğe inan...”

Biri alaycı gülüşle “evladım, hayatın bu sorusuna biz de cevap arayıp, dolandık, ama bulamadık, ondan sonra başkaları gibi dalgalanıp dalgalanıp durulduk” derse, ona hiç inanma.

“Senin bu düşüncen sadece gençliğin gerçekleştiremeyecek hayali, hepimiz de hayal kurduk, elimizi uzattık, ama hayatın kendi şartı, kendi istekleri varmış, o zaman, böyle hayat olur mu diye boş hayal kurana kadar, o hayata uy” diyenlere inanma.

...İyilik ve hakikatin üstünlük kurması mümkün değil diyenlere inanma...”

Dariğa’nın okuduğu bu notla kendini toparlayan Murat, bu güne kadar yaptığı iyiliklerin boşuna olmadığını adaletli dürüst bir insan olmakla doğru olduğunun bir kere daha farkına varır. Dariğa ise iyiliğin gücüne inanarak Murat’tan özür dileyerek yaptığı hataların farkına vararak kendi dünyasındaki iç çatışmaları bitirmiştir. Murat seyirciye dönerek “Dürüstlük yarışına atını sok, yarışı kazansan da kaybetse de karlısın”, diye. Hepimiz o yarışta buluşalım...” sözlerini söyleyerek sahneden ayrılır ve Murat’ın ayrılmasıyla olay örgüsü sona erer. Tölen Abdik bu sözleriyle Murat üzerinden bütün

insanlığa seslenerek adalette ve iyilikte yarışan bir, adaletin hâkim olduğu bir dünyanın var olması mesajını vermektedir.

5.2.3.2.2. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Yorum

Tölen Abdik Kazak kültürünün beşiği sayılan Kölkamış köyünde dünyaya gelmiştir. Gelenek ve göreneklerle iç içe büyüyen yazar toplumu çok iyi gözlemleyerek psikolojik ve sosyolojik analizler yapmaktadır. Yaptığı analizler onun toplumu çok iyi yorumlamasına sorunları tespit etmesine yol açmıştır. Bu bağlamda yazar Tölen Abdik’in ilk olarak tespitini ve yorumlamasını yaptığı konu “yalnız insan” sorunudur. Bu konu Kazak toplumu için önemli bir problemdir, çünkü toplum her zaman iç içe birbirine kenetlenerek yaşamış savaşta, kıtlıkta, açlıkta her zaman birbirine destek olmuştur. Değişen zamanla insanların birbirine olan iyi niyetleri kaybolmuş, birbirinden kopan dostlukların sonucunda toplumda “yalnız insan” grupları oluşmaya başlamıştır. Yazarın oluşturduğu kişi figürlerinin içerisinde ilk karşımıza çıkan kişi ise Dariğa’dır. Tölen Abdik Dariğa üzerinden yorumlama yaparak toplumdaki yalnız insan konusunu işlemektedir.

Yazarın olay örgüsü içerisinde yaptığı abartmamalar ve çatışmalar yorum tekniğine uygun olarak yapılmış, yapılan yorumlamalar yazarın dikkat çekmek istediği konular olmuştur. Bu bağlamda yazarın ilk yorumu toplumda oluşan “yalnız insan” sorunudur, yazar bu mesajını Dariğa’nın şu konuşmasında yer verilmektedir;

“**Dariğa:** (Murat’ın omzuna elini koyarak). Unutmadığım için teşekkür ederim. Biz de seni özledik. Bu zamanda dertleşecek, sohbet edecek kimse de yok, biri olsa zaman yok. Kalabalıklar içinde yalnızlık denilen hastalığa yakalandık.”

“**Dariğa:** Bugünlerde insanlar sadece iş gereği arkadaş oluyorlar. İşin değiştiğinde arkadaşın da değişiyor.”

Tölen Abdik’in eserinde öne çıkardığı ikinci yorumlaması ise “iyi insan”, “kötü insan” konularıdır. Toplumda uzun süre kanayan yara haline gelen bu konu Sovyet rejiminin getirdiği topluma olumsuz yönde etki eden bir problemdir. Sovyet rejimi insanları sorgulamadan kendi kararlarına göre iyi ya da kötü olarak nitelendirmiştir. Sovyet rejimini sorgulamayan her şeyi kabul eden insanlar iyi, karşıt görüşlü olan insanlar ise her ne kadar topluma yaralı bireyler olsalar da kötü insan olarak adlandırılmış bu insanlar toplumdan soyutlanmışlardır. Sovyet rejiminin etkisinde kalan Kazak toplumu ise insanları kendi düşünce ve yargılarına göre iyi insan, kötü insan olarak adlandırmış bu düşünceye göre gruplar oluşturmuştur. İnsanların gruplar oluşturması Kazak

toplumdaki birlik ve beraberliği yok etmiş, toplumun temel yapısını sarsmıştır. Toplumda yaşanan değişim yazar Tölen Abdik'in gözünden kaçmamış toplum üzerindeki düşünce ve yorumlamasını olay örgüsünde işlemiştir.

Tölen Abdik'in eserinde öne çıkardığı üçüncü yorumlaması ise aile içi problemler ve evliliklerin bozulması konusudur. Sovyet döneminin özellikle son yıllarında karşımıza çıkan bu sorun Kazak toplumunun kanayan yarası olmuştur. Ailelerin bozulması, eşlerin birbirini aldatması ve orta da kalan çocuklar toplumda birçok trajediye yol açmıştır. "Biz Üç Kişiydik" piyesinin en önemli konularından birisi olan aile içi problemler yazar tarafından da ustalıkla yorumlanmıştır. Bu yorumlamayı yaparken süjelerdeki çatışma noktalarındaki yorumuna abartılarda ekleyen Tölen Abdik seyircisini de olay örgüsüne dâhil etmeyi ihmal etmemiştir. Kendi yorumlamasıyla oluşturduğu olay örgüsüne seyircinin de yorum yapmasını sağlayan Tölen Abdik, seyirciye eleştirme ve düşünme fırsatı sunmuştur ve kurguladığı kişileri sinirlendirerek, güldürerek ya da ağlatarak dikkatleri asıl anlatmak istediği konuların üzerine çekmiştir.

"Dariğa (Sinirlenip). Hangi ebedi aşk? Hangi sonsuz sadakat sendeki?... Hayatta acı gerçeklerin var olduğunu senden başka herkes gördü. Ama sen o eski bir masalını anlatıp duruyorsun. Bu senin mucizevi saflığından değil, senin hayatı anlamamış olmandan kaynaklanıyor, Murat. Yoksa bakmıyor musun etrafa, gözünü açıp. Nerede o bahsettiğin aşkın? (Salonu göstererek). Var mı bu hayatta?"

Konuşma örneğinde görüldüğü üzere Tölen Abdik Dariğa karakterini sinirlendirerek öncelikle seyircinin dikkatini bu yöne çekmiş, daha sonra da seyirciyi kurgunun içerisine dâhil etmiştir. Dariğa üzerinden seyircinin dâhil edildiği bir diğer konuşma ise şu şekildedir;

"Dariğa: Tabi ki, zor. Çünkü mutlak saflık dünyada yok. Hayatın tozunu üstüne bulaştırmadan hiç kimse yürüyemez. Mesela, ben de kendi başımdaki olayı cehennem ateşinde yanacak bir suç olarak görmüyorum. Hatta bu dolaşan (Salonu göstererek) milletin hepsinin kendileriyle beraber götürecekleri bir sırrı var. (Taklit ederek). Ama onların hepsini senin bilmemen çok iyi, yoksa sağlam bir yuva bırakmazdın."

Tölen Abdik'in seyirciyi yorumuna dâhil ettiği olaya ise piyesin sonunda rastlamaktayız. Murat karakterinin seyirciye dönerek konuşması içini dökmesi aslında yazarın topluma vermek istediği mesajların genel yorumlamasıdır. Piyesin en sonunda ise yazar tüm insanlığa "Dürüstlük yarışına atını sok, geçsen de kazançlısın, kalsan da kazançlısın", diye. Hepimiz o yarışta buluşalım... Mesajını verir.

Eser içinde yazarın dikkat çekmek istediği noktalardaki çatışmalardaki olayları

abartmasına Dariğa karakterinin kadınlık onurunu, dostluğu ve toplum değerlerini bir tarafa itip üzerindeki elbiseleri çıkarıp Murat’a saldırması olayında görmekteyiz.

“**Dariğa:** (Sözünü kesip). Hayır! Hayır! Ben yalnızlıktan yoruldum. Benim sinirim demirden yapılmamış. Ben kadını. Erkeğin koltukları altında bütünün yarısı olarak yaşayabilen biçare, zayıf bir kadını. Bana can yoldaşı lazım, buz olmuş kalbimi eritecek sıcaklık lazım. (Sinirlenerek, üstündeki elbisesini fırlatıp, bağırarak). Beni mutluluğundan ayıran sensin, hadi şimdi de kendin mutlu et. (Dariğa iç çamaşırları ile kalır). Hadi. Ben az önceki senin bahsettiğin manevi canavarım, hadi yumuşat benim taş kalbimi... Dönüştür beni insana... Dönüştürsene...”

Yaşanan bu olay, olay örgüsünün doruk noktasıdır. Dariğa’nın beklenmeyen bir anda yaptığı bu hareketle yazar yine tüm dikkatleri bu yöne çekmiş, toplumdaki örnek kadın profilinin nasıl değişime uğradığını gözler önüne sermiştir.

Olay örgüsündeki asıl çatışma unsurları Ömürbek ve Murat karakterleri arasında geçmektedir. Ömürbek’in eski karısının sevgilisini yemeğe davet etmesiyle başlayan olaylar da yaşananlar olay örgüsünün doruk noktasını oluştururken, yazarında yorumlama gücünü ortaya koymaktadır. Bu olay sırasında yaşanan tartışmalarla yazar tüm ilgi ve merakı bu yöne çekmek istemiştir. Bozulan aile yapısının anlatıldığı sükelerde Kazak toplumunun kanayan yarası olan aile yapısının bozuluşu gözler önüne serilmektedir.

“**Ömürbek:** (Kızıp). Sofrada birine hakaret ederek, yüzüne bardak fırlatmak mı utanmış halin? (söyleyecek söz bulamaz, sinirle). O zaman utanmasan ne yapacaktın, söylesene?”

Ömürbek’in bu söylemleriyle Murat’ın yaptıklarının anlatılması üzerine başlayan çatışma unsurları yazarın da asıl üzerinde durduğu konunun da başlangıcı olmuştur.

5.2.3.2.3. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Özgün Buluş, İcat

Tölen Abdik, “Biz Üç Kişiydik” piyesini kurgularken çok iyi analizler yaparak geniş perspektifteki düşüncelerle zenginleştirmiştir. Kurguladığı karakterlerin düşünceleri ve çalkantılı yaşamları eserin uzun yıllar konuşulmasının sebebi olmuştur. “Biz Üç Kişiydik” piyesinde özgün buluş yöntemine uygun olarak tespit ettiğimiz ilk örnek Murat karakterinin kendi iç dünyasında yaşadığı pişmanlıktır.

“**Murat:** (Düşünerek). Benim hayatımda pişmanlık duyduğum yanlış hareketlerim, yanlış sözlerim bana fazlasıyla yeter, Dariğa. Onları artık hiçbir zaman düzeltmeyeceğimi düşündükçe daha beter yerin dibine girecek gibi daralıyorum. Ama tam o andaki size: “Aşk ayaklar altına almayın, birbirinize ihanet etmeyin”, diye önlerine diz çöküp, yalvarmam beni utandırmıyor da, bunaltmıyor da. Ben o anı hayatımdaki yüzümün karası, rezil olduğum bir an olarak görmüyorum. Eğer o zaman söz konusu ihaneti sen değil, Ömürbek sana yapsaydı, ben yine aynısını yapardım. Ben senin kalbinin aldatıldığını, namusunla dalga geçildiğini

görüp, bile bile, müdahale etmeden duramazdım. Niye ben bunun için suçlu oluyormuşum? Sizi kendimden daha fazla saygı gösterdiğim için mi? Size inandığım için mi? Ya da yalancılık ve ihanete ortak olmadığım için mi?”

“Biz Üç Kişiydik” piyesinde tespit ettiğimiz en önemli özgün icat ise Tölen Abdik’in “herkesin vicdanı kendi ülkesi, kendi vatanıdır” cümlesidir. Bu cümle ile vicdanın ne kadar önemli olduğunun vurgusu yapılmaktadır. İnsan kendi içindeki çatışmaları ve sorgulamaları kendi vicdan süzgecinden geçirir. İnsanın içindeki kilitte, anahtar da vicdanıdır, insan vicdanını tümüyle sorgulayıp saf ve temiz haliyle yüzleşip kendi benliğine ulaşabiliyorsa o zaman kendi içsel dünyasını yani vatanını kurgulamış olur. Vatan her ne kadar önemli ise insanın içindeki vicdan da o kadar önemlidir. Vatanı olmayan insanlar rüzgârda savrulan yaprak misali oradan oraya savrulur, vicdanı olmayan insanlarda ne yapacaklarını bilmeden sadece kötülük için çabalar, bu insanların sevdiği ne bir arkadaşı nede vatanları bulunur. Bu tür insanlar kendi vicdanlarına göre kendi dünyalarını oluştururlar, vicdanını satanlar ise hem kendi dünyalarını hem de vatanlarını satmış olurlar. Yazarın özgün düşünce ve yorumlamasıyla kurduğu bu cümle olay örgüsünde kullandığı en önemli cümledir. Bu cümle piyes oynandıktan sonra dahi unutulmayacak, halk tarafından uzun yıllar kullanılacak bir cümledir.

Eserde tespit ettiğimiz bir diğer özgün buluş ise Ömürbek karakterinin yaşadığı iç çatışmadır.

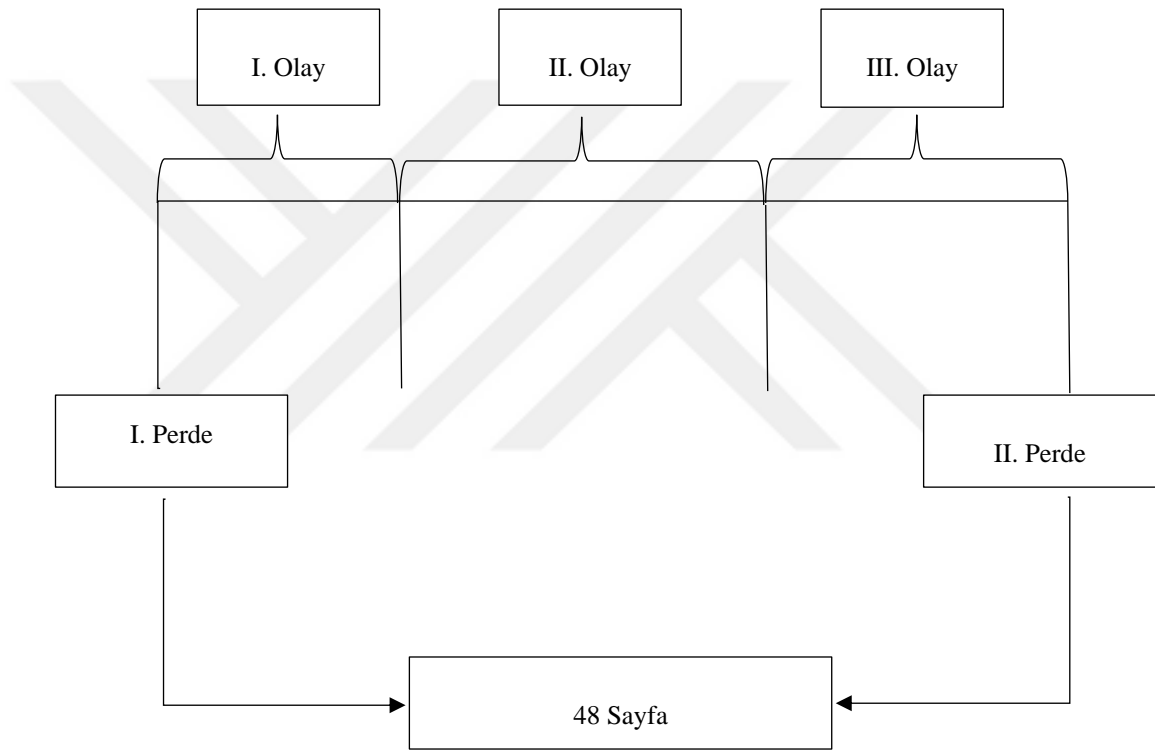
“Ömürbek: (Öfkeli bir sesle). Yanılıyorsun, Murat. Ben kesinlikle öyle bir insan olmadım. Herkes gibi sıradan biriyim. Bunu kabullenmek bile bir yiğitlik... Sana ilginç bir olay anlatayım... Eskiden, o zamanlar benim de senin gibi hayal perest olduğum zamanlar, birkaç yıl günlük yazdım. Bundaki amacım, hayatımdaki iyi ve kötüyü tartmak, kendi kendime hesap vermektir. Velhasıl kelâm, bir gün günlük okurken, kendimin basit hayatın dairesinden çıkamayan, yeri geldiğinde, günahın da, suçtan da kaçınmayan tam bir pislik olduğumu görüp, çok şaşırardım. Bu günlük dediğimiz kendini ifşa etmekten başka hiçbir şey değilmiş. (Ömürbek şaşkınlıkla Murat’a bakar). Bu benim için büyük bir yenilik oldu. Kendimi tanıdım. Doğrusu milleti tanımak için uzaklara gitmenin gereği yok, kendini tanısan yeter”...

Yazarın anlatımından da anlaşılacağı üzere Ömürbek kendi iç dünyasındaki sorgulamalar ve çatışmalar ile kendi benliğini aramaktadır. Yazar Tölen Abdik Ömürbek üzerinden verdiği mesajla insanların geçmişlerini sorguladıklarında kendi iç dünyasından bir şeylerin bulunağını söylemektedir.

Tölen Abdik psikolojik sorgulamalarla içinde bulunduğu topluma mesajlar vermeye devam etmiştir. Bu bağlamda Tölen Abdik’in kurgudaki yorumunda oluşturduğu bir diğer

icadına ise perdenin sonunda da rastlamaktayız. Tölen Abdik perde kapanmadan hemen önce: “Dürüstlük yarışına atını sok, geçsen de kazançlısın, kalsan da kazançlısın”, diye. Hepimiz o yarışta buluşalım...” sözlerini haykırır. Tölen Abdik’in söylediği bu sözleriyle insanların dürüstlük, adaletten ayrılmaması gerektiği mesajını vermiştir. Kullanılan bu söz nesilden nesle ulaşabilecek, birçok insanın hayatına yön verecek anlamda bir sözdür. Taşdığı anlam neticesinde bu söz de yazarın özgün buluşuyla icat ettiği ve kurgusuna eklediği sözdür.

5.2.3.2.4. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Gerilim Unsurlarının Başlama Noktası

Şekil 5. Biz Üç Kişiydik piyesinde gerilim unsurlarının başlama noktasının gösterimi

Yazar Tölen Abdik, kurgusundaki I. Gerilimi Dariğa ve Murat karakterleri ile başlatmaktadır. Murat ve Dariğa arasında yaşanan gerilimle oyun içinde birbiri içine geçmiş entrikalarında başlangıcı yapılmıştır. Dariğa ve Murat arasında geçen;

“Dariğa: (Birden dönüp sinirle bakarak). Peki sen... Kendi yanlışımı kabul ettin mi?

Murat: (Şaşırarak). Benim ne yanlışım oldu?

Dariğa: (Başını iki elinin arasına alarak, bir süre sessiz durduktan sonra). Yanlışının ne olduğunu unuttuysan, hatırlatayım... Sen, ben ve Ömürbek üçümüz üniversitede beraber okuduk, hep beraber olduk...

Murat: Bunu niye söylüyorsun? Zaten biliyorum.

Dariğa: Hayır, dinle. Ömürbek senin en yakın dostundu. Ben onunla evlendim, değil mi?

Murat: Evet, evlendin.

Dariğa: Biz herkes gibi mutlu ailelerden biri olduk. Çünkü birbirimizi gerçekten seviyorduk.

Murat: Sonra.

Dariğa: İşte bu noktada sen her şeyi berbat ettin.

Murat: Kim? Ben mi? Yoksa sen mi?

Dariğa: Sen.

Murat: Na-sıl?

Dariğa: (Taklit ederek) “Nasıl?...” Bildiğin gibi. Ben kocamı aldattım. Sen onu benim kocama yetiştirdin. Böylece bizim ailemizi paramparça ettin. Yalan mı?”

Bu konuşmalardan da anlaşılacağı üzere gerilim Dariğa'nın Murat'ı suçlaması üzerine başlamaktadır. Birinci perde de başlayan bu gerilim piyesin kurgusunun temelini oluşturmuş oyunun sonuna kadar iç içe geçmiş olaylarla birleşerek devam etmiştir. Bu gerilim çözüme ulaşmamış yazarın verdiği mesajla piyes izleyiciye perdesini kapatmıştır. İç içe geçmiş kurgu zincirinde karşımıza çıkan II. Gerilim ise yine Dariğa ve Murat karakteri arasında yaşanmıştır. Dariğa karakterinin elbiselerini çıkarıp en yakın arkadaşı Murat ile birlikte olmak istemesi hem oyundaki gerilimi artırmış hem de seyircinin oyuna olan ilgi ve merakını artırmıştır.

“**Dariğa:** (Sözünü kesip). Hayır! Hayır! Ben yalnızlıktan yoruldum. Benim sinirim demirden yapılmamış. Ben kadını. Erkeğin koltukları altında bütünün yarısı olarak yaşayabilen biçare, zayıf bir kadını. Bana can yoldaşı lazım, buz olmuş kalbimi eritecek sıcaklık lazım. (Sinirlenerek, üstündeki elbisesini fırlatıp, bağırarak). Beni mutluluğundan ayıran sensin, hadi şimdi de kendin mutlu et. (Dariğa iç çamaşırları ile kalır). Hadi. Ben az önceki senin bahsettiğin manevi canavarım, hadi yumuşat benim taş kalbimi... Dönüştür beni insana...”

Dariğa'nın bu sözleriyle başlayan gerilim birinci perde kapanmadan çözüme kavuşmuş, Dariğa'nın yaptıklarından pişmanlık duyması üzerine sonlandırılmıştır. Bu gerilimin başlayıp bitirilmesi ile süjeye heyecan katılmış seyircinin ilgi ve merakı oyun üzerine çekilmiştir.

Olay örgüsündeki III. Gerilimin ve çatışmaların başlangıcı ikinci perdenin ilk sahnelerinde başlamıştır. Ömürbek ve Murat arasında yaşanan gerilim oyunun asıl gerilim noktalarını da oluşturan I. Gerilimin devamı niteliğindedir.

“**Murat:** (Morali yerine gelmiş şekilde). Ama ne diyeyim ki, iyi oldu. O zalim ikiyüzlü sahtekâr ne zaman elime düşecek diye bekliyordum... (Güler). Hak etti yalancı, lanet! Senin intikamını aldım değil mi sonunda!

(Ömürbek başını sallayarak Murat'a bakar). Ona mı, ona bu az. Bundan daha beterini yapmak lazımdı. Ben senin eşinden utandım.

Ömürbek: (Homurdanarak). Utanman bu olsa...

Murat: Yok, yani o bizim eski tarihimizi bilmiyor ya. O yüzden onun önünde ben nasıl...

Ömürbek: (Kızıp). Sofrada birine hakaret ederek, yüzüne bardak fırlatmak mı utanmış halin? (söyleyecek söz bulamaz, sinirle). O zaman utanmasan ne yapacaktın, söylesene?"

Ömürbek ve Murat'ın bu konuşmalarıyla başlayan gerilim ikinci perde kapanıp oyun sonlanana kadar devam etmiştir. Ömürbek ve Murat arasında başlayan gerilim dozunu daha da artırarak devam etmiş herhangi bir çözüme ulaştırılmadan sonlandırılmıştır. Yazar olay örgüsündeki yaşanan gerilimi sonlandırmadan birinci perdede olduğu gibi seyirciye verdiği adalet ve dürüstlük mesajı ile bitirmiştir. Yazarın verdiği; "Dürüstlük yarışına atını sok, geçsen de kazançlısın, kalsan da kazançlısın", diye. Hepimiz o yarışta buluşalım... Mesajı ile aslında bütün insanlığa seslenilmiştir.

5.2.3.2.5. "Biz Üç Kişiydik" Piyesinde Önceden İma Etme ve Gölgeleme

Tölen Abdik'in "Biz Üç Kişiydik" piyesinde önceden ima etme ve gölgeleme tespit edilmemiştir. Bunun yerine yazar, seyircinin hiç beklemediği anda çıkışlar ve çatışmalar kurgulamıştır. Bu sayede seyircinin tüm dikkatini oyuna çekip izleyicinin yorum yapmasına fırsat vermiştir. Yazar Tölen Abdik, geriye dönüşlerle karakterlerin geçmişinden anımsatmalar yapar, bu yöntemle seyirciye geçmiş yaşamdaki toplumsal ilişkiler hakkında yorum yapma fırsatı tanımıştır. Dariğa karakterinin; "Hatırlıyor musun üçüncü sınıftayken (üniversite) 7 Kasım'ı kutladığımızı" sözleriyle karakterlerin üniversite yılları ima edilerek yaşanan olayların başlangıcı yapılmıştır.

Tölen Abdik'in önceden ima etmeden seyircinin bütün dikkatini üzerine çektiği olay ise Dariğa karakterinin elbiselerini çıkarıp Murat ile birlikte olmak istediği sahnedir. Seyircinin hiç beklemediği bir anda gelişen bu olayla seyircinin dikkati oyuna çekilmiştir. Beklenmeyen bu olay karşısında şaşkınlık yaşayan seyircinin, oyunun ilerleyişi hakkında yorumlama yapması da güç hale gelmiştir. Yazarın ani çıkışları ilerleyen sahnedeki kurguyu tahmin edilemez hale sokmuştur, bu da kurgunun gücünü ve yazarın ustalığını kanıtlamıştır.

Tölen Abdik yine seyircinin yorumlayamadığı bir olayı daha gözler önüne serer, bu olayda Murat'ın "...Ben sana her şeyi... Hatta Dariğa'yı bile feda ettim. Daha ne istiyorsun benden..." sözleriyle Murat'ın eskiden Dariğa'ya âşık olduğu anlatılır. Bu

olayın açığa vurulmasıyla iyice içinden çıkılmaz bir hal alan olay örgüsü seyircide yoğun olarak ilgi oluşturur.

Seyircinin tahmin edemediği, yazar tarafından da önceden ima edilmeden ön plana çıkarılıp seyircinin dikkatini üzerinde toplayan bir diğer olay ise Ömürbek'in Dariğa'ya anlattığını söylemesi olayıdır.

“Ömürbek: (Taklitle yineleyerek). “Nasıl” . Bildiğin gibi. (Dişlenerek). Öyle denir mi? (Eski ses tonuyla). Benim çapkınlığım Dariğa'dan da önce çoktan başlamıştı. Ama ben çapkınlığı belli etmeden yaptım. Tek farkı bu...

Murat: (Acıyla haykırarak). Pislik! Hayvan! Ondan sonra, sen nasıl da Dariğa'ya acı çektirdin. Taş kalplisin! Vefasız! Sonra bütün millete onun yüzünü kara çıkarmaya ne hakkın vardı? Vay be, çocuğa nasıl kıydın? Pislik... (Murat söyleyecek söz bulamayıp, durdu).”

Yaşanan bu olay örgüsüne olan ilgi merakı doruk noktalarına çıkarmıştır. Seyircinin hiç beklemediği bir anda anlatılan bu olayla seyirci Ömürbek karakteri hakkında yorum yapma fırsatı bulmuştur.

5.2.3.2.6. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde İçinden Çıkılmazlık

“Biz Üç Kişiydik” piyesinde tespit ettiğimiz içinden çıkılmazlık unsurlarına yazarın seyircideki merakı artırmak için kullandığı çatışmalarda rastlamaktayız. Murat'ın sahneye girip Dariğa ile hayatın normal akışını konuştuğu sırada üniversite yıllarına geri dönerek anlattığı arkadaşlık ilişkileri ve bu arkadaşların iyi insan ya da kötü insan olarak anlatılması ile içinden çıkılmazlık örneğinin ilk örneği verilmektedir. Hayatın olağan akışı dışında gelişip anlatılan bu olayla değişen insani özellikler anlatılmıştır. Yazar olayları anlatırken olaylara sanatını da katmış anlattığı olaylarla seyircideki düşünce ve yorumlamaları en üst noktaya çıkarmıştır. Bu durum seyircinin zihninde bazen içinden çıkılmaz bir hal alırken bazen de çözümleme yapmasıyla sonuçlanmıştır. Örneğin eski dostların anlatıldığı ilk süjede Salmen karakterinin eşi Güljamal'dan ayrılması anlatılmış, bu ayrılıktan sonra ortada kalan Güljamal ve dört çocuğu örnek verilmiştir. Güljamal ve dört çocuğunun trajedik yaşamı seyirci tarafından merak edilmiştir. Güljamal'ın hayat hikâyesi seyirciye göre içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Bu örneğin verilmesi ile seyirci olay örgüsüne yavaş yavaş hazırlanmıştır, çünkü olay örgünün asıl konusunu evliliğe ihanet ve bozulan ailelerden etkilenen çocuklar ve kadınlardır.

Piyenin içerisinde tespit ettiğimiz içinden çıkılmazlık örneğinden bir diğeri ise olay örgüsünde başlangıcı olan olaydır. Bu olay Dariğa karakterinin Murat'ı suçlaması ile başlar, normal konuşmaların yapıldığı sırada Dariğa'nın “Ben kocamı aldattım. Sen onu

benim kocama yetiştirdin. Böylece bizim ailemizi paramparça ettin. Yalan mı?” söylemleri ile Dariğa’ya sitemde bulunması, seyircideki merakı artırmış piyese heyecan getirmiştir.

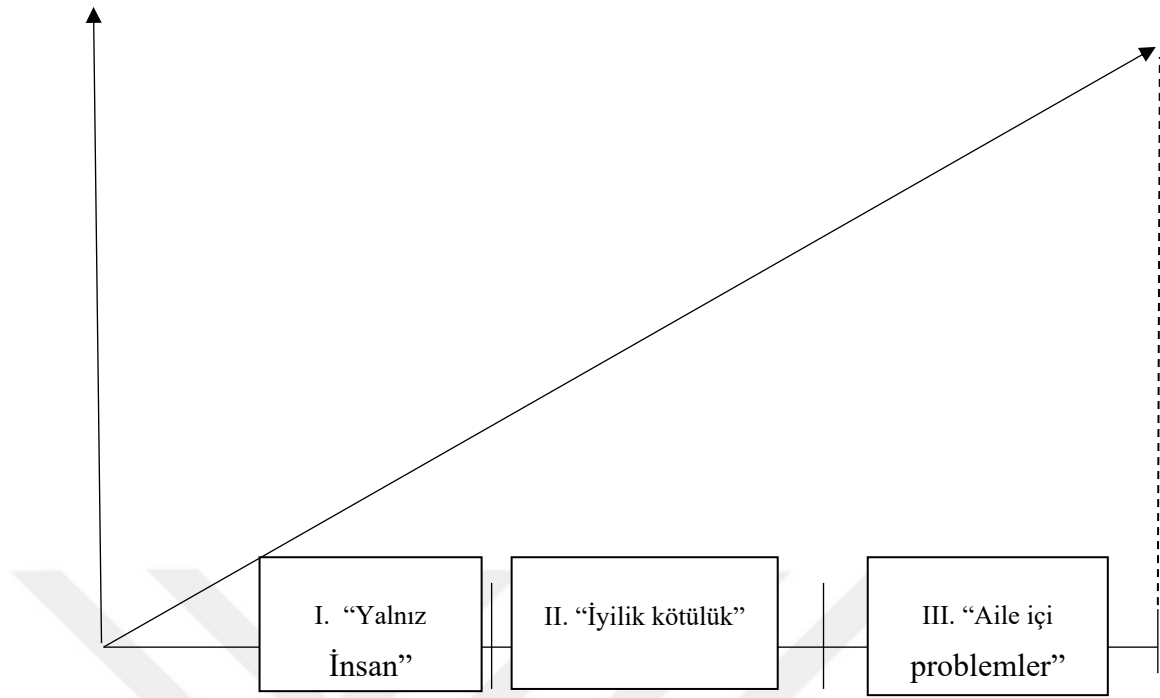
Seyircinin olay örgüsünün nasıl ilerleyeceği hakkında tahminde bulunamadığı bir diğer konu olan Dariğa’nın üzerini çıkarıp Murat ile birlikte olmak istediği sahnedir. Bu sahneden sonra Murat’ın nasıl bir tavır alacağı seyirci tarafından merakla talip edilmiştir. Murat karakteri ise bu olaydan sonra aradaki dostluk sınırını aşmadan hareket ederek Dariğa’ya yaptığının yanlış olduğunu söylemiştir.

Birinci perde Murat’ın eşyalarını toplayıp evden ayrılması ile sona ermiştir. Seyircinin zihninde oyun bitti ya da bitmedi ikilemi yaşanırken sahnenin perdeleri açılır ve bu sefer Murat’ın yanında farklı bir karakter yani Ömürbek vardır. Ömürbek’in ilgi çeken küçük tartışması oyunun bittiğini düşünen seyircinin ilgisini tekrar oyuna çekmektedir. Ömürbek’in eski karısının sevgilisini yemeğe davet ettiğini söylemesi üzerine olaylar içinden çıkılmaz bir hal almış olay örgüsündeki yoğunluk artmıştır. Olayların içinden çıkılmaz hal aldığı doruk noktasının da meydana geldiği olaydır, bu olayda Ömürbek daha önce Dariğa’ya ihanet ettiğini söyler bu söylem üzerine hem olaylar karışır hem de seyircideki ilgi ve merak artar.

5.2.3.2.7. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Doruk

“Biz Üç Kişiydik” piyesinde olayların yaşandığı kurguda tespit ettiğimiz konuların çözüme ulaşmadan piyesin sonunda kadar zincirleme konularla iç içe devam ettiğini görmekteyiz. Bu bağlamda “Biz Üç Kişiydik” piyesi, olayların başlayıp gelişip üst noktaya ulaştıktan sonra çözüme ulaşmadan sona eren piyes örneklerinden birisi olarak örneklendirilebilir. Olaylar genel olarak incelendiğinde yazarın seyirciye yorum yapma imkânı verdiği ve kimi sahnelerde kahramanların seyirciye yönelik söylemleri ile seyircinin olaya ilgisinin çekildiği görülmektedir.

Olayların yaşanıp doruk noktasını gördükten sonra yazarın seyirciye mesaj ile perdeyi kapattığı tespit edilmiştir. “Biz Üç Kişiydik” piyesini incelediğimizde olay örgüsünün üç konuda doruk noktasını yaşadığı tespit edilmiştir. Olay örgüsünün birinci süjesinde işlenen ve olayların doruk noktasını yaşadığı ilk konu Murat’ın Dariğa’nın evine gelmesiyle işlenen “yalnız insan” konusudur. Olay örgüsünde öne çıkan ikinci konu ise “iyi insan”, “kötü insan” ve “iyilik ve kötülüktür”. Üçüncü öne çıkan ve olayların doruklara ulaştığı konu ise “aile içi problem” konusudur.

Şekil 6. Biz Üç Kişiydik piyesinde doruk noktasının gösterimi

Yalnız insan, iyilik kötülük ve aile içi problemler oyunun ilk perdesini açtığı andan itibaren son perdeyi kapatana kadar zincirleme olaylarla devam etmiştir. Yazar işlediği konuları sonuca ulaştırmadan persini sahneye kapatmıştır. Tölen Abdik piyesini seyircinin istediği şekilde bitirmek yerine, verdiği mesajla bir topluluğa değil, insanlığa seslenmiştir. Örneğin Kazak toplumunun kanayan yarası olan aile içi problemleri anlatırken kullandığı “herkesin vicdanı kendi ülkesi, kendi vatanıdır” sözü insanlığa verilen mesajdır. Yine yazarın piyesini çözüme kavuşturmadan insanların kendi iç dünyasını sorgulayıp düşünmesini sağlayacak, “Dürüstlük yarışına atını sok, geçsen de kazançlısın, kalsan da kazançlısın”, diye. Hepimiz o yarışta buluşalım...” sözü de insanlığa verilmiş bir mesaj olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.2.3.2.8. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Düğüm

“Biz Üç Kişiydik” piyesinde tespit ettiğimiz ilk bunalım örneğini Dariğa karakteri göstermektedir. Olay ilk sahnesinde başlayan konuşmalarda anlatılanlarla Dariğa’nın içinde bulunduğu ruhsal çöküntü psikolojik bunalımı da beraberinde getirmiştir. Dariğa’nın içinde bulunduğu psikolojik bunalım kurgunun kaderine de yansımış, Dariğa’nın yaşadığı bunalım sonucu ortaya çıkan “yalnızlık”, “iyi insan, kötü insan” ve “aile içi problem” konuları perdeler kapanana kadar oyunun esas konularını oluşturmaya

devam etmiştir.

Piyesin başında psikolojik bunalımların neticesinde oluşmaya başlayan olay örgüsünün sonunda Murat karakterinin de ruhsal çöküntü ve bunalıma girdiği görülmektedir.

Murat'ın;

“Murat bir süre kriz geçirir gibi sinirini dağıtamaz. Sürahiden bir bardak su alıp yüzüne vurur. Kendini topladıktan sonra, kravatını gevşetip salona karşı bakan sandalyeye oturur. Yorulmuş. (Ağlamaklı bir şekilde başını sallayarak) Bunlar benim inançlarımı yıkmak istiyor... İstedikleri şey beni de kendileri gibi mutsuz etmek... (Salona bakıp, ellerini açarak). İşte, benim dostlarım... Güzel insanlar... Böyle... Hepsi ilim sahibi, hepsi hatip; ayaklıya yol, ağızlıya söz vermezler, ama kalpleri buz gibi, yürekleri taşlaşmış. Yumuşatayım desen, eriteyim desen, etraflarına yaklaştırmazlar. Seni ahmak sayarlar... (İzleyicilerle konuşarak). Ya bizler? Kendimiz? Başka birini suçlamak da hepimiz de ustayız. Adaleti, doğruluğu başkalarından bekleriz. Tabi ki, millet hep alçak gönüllü, merhametli, evliya gibi olsaydı, hayat bizim için ne güzel olurdu. Ama o şartı her birimiz niye ilk önce kendimize koymuyoruz? Namusu, yârin sadakatini isteyip, aşk dünyasındaki sahtekârlara gözyaşı dökən şair ve yazarlar, rejisörler, ahlakçılar, pedagoglar niye bunu kendilerinden istemezler? Niçin doktor sigaranın zararlarını anlatıp teneffüste koridora çıkıp sigara içer? Karısından sadakat bekleyen erkek niye onu ilk önce kendisinden beklemez? Sorumluluğu altındaki insanların ezikliğini, korkaklığını yerin dibine sokarak eleştiren idareci kendi üstünün önünde niye yerlere eğilir? Niye? Niye?”

Sözlerinden de anlaşılacağı üzere Murat psikolojik bunalıma girmiştir. Murat'ın bu konuşmalarından sonra yazar olay örgüsüne son vermiştir. Psikolojik bunalımla başlayan olay örgüsündeki kurgu, Murat örneği üzerinden de anlaşılacağı üzere yine bunalım ve psikolojik çalkantılarla sona ermiştir. Yazarın piyesini bunalımla bitirmesi seyircideki ilgi merakı daha da artırmıştır. Birçok yazarın uyguladığı bu yöntem ile yazarlar seyirci üzerinde oluşan tepkiye göre oyunlarını kurgulamıştır. Uygulanan yöntemle yazar ikinci bir oyun sergileyecekse ilk oluşturduğu piyesteki bunalımları dikkate alarak, seyircinin oyuna olan ilgisine ve tepsisine göre kurgusunu şekillendirebilmektedir.

5.2.3.2.9. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Sona Erdirme

“Biz Üç Kişiydik” piyesinde yazar kendi dünyasını kurgulamış, kurguladığı dünyada karakterler oluşturup kurgusuna hayat vermiştir. Tiyatro metinlerinde en önemli unsur oluşturulmuş kurguların gerçek yaşama uygun olarak sahnede hayat bulmasıdır. Tiyatro metinlerinin sahnede sergilenmesi her ne kadar önemli oluşturulan kurgunun da başarılı bir şekilde sonuçlandırılması da o kadar önemlidir.

Tölen Abdik piyesini oluştururken iç içe geçmiş birbirinden kopmayan olaylarla anlatımını sahnelemiştir. Bu anlatımda esas olarak öncelik verilen konular piyesin sonuna kadar devam ettirilmiş ve kurguya uygun olarak olay örgüsüne son verilmiştir. Tölen Abdik'in baştan sona kadar kurguladığı kurgunun her anında seyircide ilgi ve merak unsurları artarak devam etmiş oyunun sonunda Murat ile yapılan kapanış seyircinin zihninde aykırılık yaratmamıştır. Murat karakterinin sahneye girmeye başlayan olay örgüsünde görülen psikolojik bunalım ve iç çatışmalara uygun olarak, Murat'ın sahneden ayrılmadan önceki psikolojik durumu ve yaşadığı iç çatışma anlatılarak oyuna son verilmiştir. Murat'ın aşağıda verdiğimiz konuşması yazarın oyunu sonlandırmak ve aynı zamanda topluma verdiği konuşmasına örnek olarak gösterilebilir.

“Aklımız dipsiz deniz, her şeyi biliyoruz. Bilmediğimiz yok. Şimdi bu kadar akli niye uygulamıyoruz? Niye bunu az önceki akıl verenler başlatmıyor? Niye?... “Hocanın sadece dediğini değil, yaptığını da yap” atasözünün çıkma zamanı geldi... (Sessizlik). Ama biz ne yapıyoruz biz bunun yerine kendi çıkarımızı düşünüp, karşı tarafla karşılıklı anlaşma yapıyoruz. “Sadece bana bağlı değil ya, başkaları mücadele etse de yeter” diye teselli ederiz kendi kendimizi. Ama binlerce, milyonlarca insan böyle düşünürse ne olur? Felaket. (ayağa kalkıp sağa sola dolaşarak). Bunlar gibi düşünürsen, her şey geçici gibi. Geçici seversin, geçici nefret edersin. Bilgelığın de, insanlığın da bir, iki saati geçmez. İyiliğin bir kerelik, aşkın bir günlük. Ama o zaman... (İzleyicilere bakarak). Bu da hayat mı? (Murat sandalyeye tekrar oturur). Ve... Kendi anlayışlarına sığmayan gerçeklerin hepsini “mümkün değil” diyerek, kop kolay inkâr ederler. Niye mümkün değil? Hayatın bütün alanında vatan için, toprak için, sevgili için sayısız yiğitlikler yapılıyor. Açıkçası, bu kendi çevremizde ne kadar güzel adamlar, ne kadar güzel kızlar var. O zaman, sadık yâr da, asil aşk da var demektir. Belki, bende yok, evet, sende yok, ama işte birilerinde var ya. Kendi kaderimiz güzel olmadı diye bütün iyiliklere kara çalmak, kendinin de, başkalarının da inançlarını kaybettirmek adalet mi? İnanç yeryüzündeki en kudretli güçtür. Bizi muradımıza ulaştıracak şey de o iyiliğe olan inançtır. Ama... İnanç için de kararlılık lazım. Eğer tiyatro devam ederken hayata yeniden başlayacak gibi ağlayıp, sahne kapatıldığı zaman kırışmış şapkasını giyip, eski haline geri dönen izleyici gibi olursan, demek ki senin için “gerçek” hayatın amacı değil, arada sırada bir esen bir duygudur. Eğer öyle değil de az önceki şartları günler boyu, geceler boyu düşünüp, yemin etsek, o zaman... Her şey de bizim istediğimiz gibi olur. Dostlar... (sesi değiştirerek) duacınız olayım... (Sözünü sonlandıramadan, sigara içer. Ondan sonra saatine bakarak, aceleyle telefon eder). Alo! Hanımefendi. Ben taksi çağırıştım... Niye hala yok? Ben kaldım ya... Ne kadar bekleyeceğim daha? (sinirle ahizeyi fırlatır ve ileri geri odada dolanır. Birden telefon çalar).”

5.2.3.3. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Şahıs Kadrosu (Kişiler Sistemi)

5.2.3.3.1. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Esas Kişiler

Tölen Abdik “Biz Üç Kişiydik” piyesini kurgularken oyuncu kadrosunu kalabalık tutmamıştır. Piyes de üç önemli karakter esas kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kişiler eskiden üç dost olan, Dariğa, Ömürbek ve Murat’tır. Olay örgüsünün neredeyse tamamında rol alan bu üç kişi eserin adının da şekillenmesine kaynaklık etmiştir. Piyesin bütün süjelerinde karşımıza Murat karakteri kurgudaki başkişi yani baş figürdür. Murat karakterinden sonra karşımıza çıkan ikini en önemli baş figür Dariğa’dır. Dariğa karakteri de süjelerde etkin olarak rol alarak, olay örgüsünün bütünlüğünün sağlanmasında etkili bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. İşlenen kompozisyonda etkin olarak rol alan ve baş figür olarak gruplandırdığımız bir diğer kişi olan Ömürbek ise ikinci perdede yerini almıştır.

“Biz Üç Kişiydik” piyesini geniş perspektifte incelediğimizde esas kişileri oluşturan üç figür karşımıza çıkmaktadır, Murat, Dariğa ve Ömürbek kompozisyonlarda yoğun bir şekilde rol almış olay örgüsünün neredeyse tamamında etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Bu üç kişinin yaşamı esere konu olmuş, piyes üç kişinin yaşam kompozisyonları etrafında şekillenmiştir.

5.2.3.3.1.1. Murat

Murat olay örgüsünün tamamında rol alan ve esas kişileri oluşturan ilk baş figür yani başkahramandır. Murat kurgudaki olayların tam merkezinde yer alarak bütün olayları yaşamıştır. Murat’ın yaşı hakkında kesin bir bilgiye yer verilmese de Dariğa’nın söylemlerinden ortalama kırk yaşlarında olduğu anlaşılmaktadır.

“**Dariğa:** (Sinirlenerek). Ahmak! Senin aldatıp aldatmadığından kime ne? Kime ne?... (Dertlenerek). Kırka gelene kadar hayatın ne olduğunu anlayamamış ne biçim bir cahilsin? Senin böyle evliliğin batsın! Sen ömür boyunca hiçbir şey anlamayan bir geri zekâlısın. Sen başka birinin özel dünyasına zorla girip, kendi dediğini yaptırmaya başlıyorsun. Dünyayı mahvedenler işte senin gibiler. Senin gibi evliyalar yok olsa keşke, işte o zaman yeryüzünde huzur olurdu”...

Piyesi incelediğimizde Murat karakterinin fiziksel özellikleri hakkında bilgi verilmediğini görmekteyiz ancak anlatıcının “Hatırlıyor musun üçüncü sınıftayken (üniversite) 7 Kasım’ı kutladığımızı” söylemlerinden anlaşılacağı üzere Murat’ın üniversite eğitimi aldığı, eğitimli birisi olduğu anlaşılmaktadır. Üniversite yıllarındaki dostluk örneğinden de anlaşılacağı üzere Murat’ın eğitim seviyesi Dariğa ve Ömürbek

karakterlerinden aşağı değildir. Dariğa karakterinin “evliyam” söyleminden de anlaşılacağı üzere, Murat’ın çevresindekilere yaklaşımı ve tavırlarıyla arkadaşlarına her zaman yardım eden birisi olduğu ve çevresi tarafından iyi kalpli bir insan olarak tanımlandığı anlaşılmaktadır.

“**Dariğa:** (Sözünü keserek). Hayır. Sen önce beni dinle. Sana biz eskiden Evliya derdik, hatırlıyorsundur. Senin dürüstlüğü, adillğini, cömertliğini birbirimize masal gibi anlatırdık. Ama şimdi onun hepsi basit çocukluk gibi benim için. Doğrusunu söylemek gerekirse, sen beni ilk sattığında seni o kadar suçlamadım, çünkü senin evliliğine gerçekten inandım. Sen bana ondan sonra da çok iyilik yaptın. Hayatımın en zor anlarında yardım elini uzatmayı unutmadın. Borçluyum. Ama... Hayat geçtikçe gerçekler gün yüzüne çıkıyormuş. Sen bana bildiğin acımasız kullar gibi affedilmez vefasızlık yapmışsın. Seninki hakiki hainlikmiş... (Ağlayarak). Sen hiç değilse, yarın babasız büyüyecek olan çocuğun hayatını niye düşünmedin? Sana yakışır mıydı, birinin özelini, sırrını başka birine yetiştirmek?”

Murat karakteri iyi niyetli yardım sever bir insan olarak karşımıza çıksa da arkadaşları onun iyi niyetine karşılık vermemiştir ve Dariğa, Murat’ı kötü olarak sınıflandırmıştır.

Piyeste Murat’ın mesleği hakkındaki bilgiye de yer verilmemiştir, ancak Murat’ın ekonomik sıkıntılar yaşadığı Ömürbek’in “Arkadaşların o zaman yardım ettiler mi? Yardım ettiler. Uçak bilet alamayıp, ne kadar zorlandın? O konuda ben yardım ettim, bana da başka biri yardım etti” konuşmalarından anlaşılmaktadır.

Murat’ın evliliği ve eşi hakkında da açık bilgiler verilmemiştir ancak Dariğa ile diyalogu sırasındaki “Eğer beni şeytan yoldan çıkarır da ihanet edersem, karımın beni hiçbir zaman affetmemesini isterdim” söyleminden evli olduğu çıkarımı yapılmaktadır. Bu diyalog yaşanana kadar Murat ne eşinden ne de aile hayatından bahsetmemiştir, ancak toplumda olması gerektiği gibi aile yapısının ihanet olmadan sağlam temeller üzerine inşa edilmesi gerektiği düşüncesini savunmuştur. Murat’ın kadına bakış açısı Kazak toplumunda var olan geleneksek çizgiden uzak değildir. Murat’a göre kadın, ailesine ve geleneklerine ihanet etmemelidir. Bu düşüncesinde Dariğa’nın Ömürbek’i aldatması etkili olmuştur. En yakın arkadaşının ailesine ve eşine yaptığı ihanet, Murat’ı daha çok etkilemiştir. Murat’ın aileye gelenek ve göreneklerine bağlılığına karşın arkadaş çevresinin, hiç düşünmeden ailesine ihanet ettiği, arkadaşlık ilişkilerini kopardığı görülmektedir.

Murat aile içi çatışmalara, aldatmalara karşı olan bir karakterdir. Dostluğa ve arkadaşlığa büyük önem veren Murat geçmişte Dariğa’ya âşık olmasına rağmen Ömürbek ile arkadaşlıkları bozulmasını diye bu sırrını saklamıştır. Murat’ın kadına bakış açısı da, Kazak kültür ve geleneğine paraleldir. Kazak toplumunda kadın en önemli etkidir.

Ailesine ve eşine ihanet eden Dariğa'nın yaptığı'nın affedilmez bir hata olduğunu savunan Murat, yapılanın hayat kadınıninkinden farksız olduğunu söylemektedir. Murat'ın Dariğa'ya söylediği sözleri bu durumu açıklamaktadır.

“**Murat:** (Odada dolaşıp, bağırarak). Hayat kadını sizden çok daha iyi. O geçim için hayat kadınlığı yapıyor. Ama içinde kendi mesleğinden nefret ediyor, kaderine lanet ediyor. Ama sizler”

5.2.3.3.1.2. Dariğa

Dariğa olay örgüsünde aktif olarak rol alan esas kişilerden bir diğeridir. Piyeste Dariğa'nın yaşı hakkında kesin bir bilgiye yer verilmemiştir. Dariğa eşi Ömürbek'i aldatmış ve bunun neticesinde boşanmış oğlu ile birlikte hayatını sürdürmeye çalışan bir kadındır. Yaptığı hataların kendince doğru olduğunu savunan Dariğa “kendi uydurma hayatını kendisi yaratır, doğrulardan uzak bir biçimde kendini kandırarak” eşini aldatmasının yanlış olmadığını savunarak, bu yönde düşünce dünyasını kurgulayan bir karakterdir (Ford, 1997, s. 248). Dariğa'nın bir çocuğu olduğunu Murat ile aralarında geçen diyalogdan anlamaktayız.

“**Dariğa:** Allaha şükür. Ya sen nasılsın?”

Murat: İyiyim. Oğlun nasıl, büyüyor mu?”

Dariğa: Bu yıl okulu bitiriyor.”

Yine bu diyalogdan anladığımız kadarıyla Dariğa'nın çocuğunun erkek olduğu ve okulunu bitirmek üzere olduğu da anlaşılmaktadır. Dariğa okumuş eğitilmiş bir kadındır. Moskova'da bitirme tezini savunan Dariğa aslında Doçent unvanı almış donanımlı bir kadındır. Dariğa'nın tezini savunduğunu Dariğa'nın şu söylemlerinden anlamaktayız;

“**Dariğa:** Eskisi gibi. Biraz değişiklik var, tezimi savundum. Moskova'da onaylandı.”

Dariğa karakterinin hâlihazırda doçent olduğu Murat karakterinin söylemlerinden anlaşılmaktadır.

Murat: (Acıyarak). Sana kocanın ne gereği var? Koca seni ne yapsın? Doçent oldun, paran yeterli. Aşksa sana göre, yok ve olamaz da, insanların hepsi günahkâr. Geçici birini bul da, istediğini yap. Senin için fark etmez değil mi zaten?”

Piyeste Dariğa ve Ömürbek'in boşanma sebebinin aldatma olduğu Dariğa karakterinin kendi söylemlerinden anlaşılmaktadır. Dariğa eşini aldatarak geleneklere, aile yapısına

iharet etmiş bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitilmiş bir kadın olan Dariğa toplumda örnek olarak gösterilmesi yerine kadınlık değerine ihanet eden yuvasını dağıtan kadın profilinin resmini çizmiştir.

“Dariğa: (Taklit ederek) “Nasıl?...” Bildiğin gibi. Ben kocamı aldattım. Sen onu benim kocama yetiştirdin. Böylece bizim ailemizi paramparça ettin. Yalan mı?”

Dariğa, Murat’ı kötü olarak sınıflandırıp ondan nefret ettiğini söylemektedir. Dariğa’nın Murat’ı kötü olarak sınıflandırma sebebi yukardaki metinden de anlaşılacağı üzere, Dariğa’nın eşini söylemesidir. Ancak Murat kötü olarak sınıflandırılrsa da, bunun aksine Dariğa’nın kötü insan profili çizdiği görülmektedir.

Dariğa: (Gülerek). Mesela ben. Eskiden nasıldım, şimdi ne haldeyim? Üniversitede hepimizin âşık olduğu kız bu mu, aman Allah’ım, dese, ne yapacağım.

Murat: (Dariğa’nın yüzüne bakıp durarak). Allaha şükür, hala çok kişiyi âşık edecek kadar şansın var.

Dariğa: (Kıs kıs gülererek). Ayy çok kibarsın teşekkür ederim. Bana hep iltifat edecek bir adam var burada. Salmen’i hatırlıyor musun? Şimdi büyük patron olmuş. İyice şişmanlamış, sallanarak zar zor yürüyor. O beni hep gördüğünde: (Sesini değiştirerek) “Dariğacığım, ben seni gördüğümde ilkbaharı görmüş gibi oluyorum, eski gençliğindeki gibisin hiç değişmemişsin”

Piyeste Dariğa’nın fiziksel özelliklerinden açıkça bahsedilmese üniversite yıllarında birçok kişinin âşık olduğu bir kadın olduğu ve hala gençliğindeki kadar güzel bir kadın oluşu anlaşılmaktadır. İlerleyen zamanlarda birçok sıkıntı çeken Dariğa, özellikle boşanmasının ardından psikolojik bunalım içine girmiş ve parasal olarak da sıkıntıya düşmüştür, bununla birlikte Dariğa’nın işi ile ilgili bilgi verilmiştir. Piyeste verilen bilgiye göre zor durumda kalan Dariğa üç işte çalışmak zorunda kalmıştır. Bu bilgilere piyeste aşağıda verilen konuşmadan ulaşılmaktadır.

“Dariğa: (Ağlamaklı). Senin gibi acımasız birini gördüysem, gözüm çıksın! O zaman benden ne istiyorsun, kendimi asıp ölmem mi istiyorsun? Ondan başka her şeyi yaşadım ya. Sen benim çektiklerimin birini de bilmiyorsun... Dul kadının hayatını Allah düşmanımın başına vermesin. (Masadan sigara alıp içer). Nasıl dayandığıma şimdi kendim de şaşırıyorum. Diğer tarafın sağlamsa, sadece yoksulluk hiçbir şey değil. Dul kalmak, yokluk, gam keder, çocuk derdi hepsi bir araya geldiğinde bu dünyada bundan daha ağır azap yok gibi. Geçtiğin günü, durumunu kimseye söyleyemiyorsun, ayıbı batsın yalnız başlıyı öyle bir zorluyor ki. Elin kısa olunca, iyice daralarınca, üç yerde sırayla çalışmaya başladım... (Kendine şaşırarak bakan Murat’a “evet, evet, yanlış duymadın, aynen öyle” anlamında başını sallar). Sabah erken kalkarak, avluyu süpürüp, sonra işe gidiyorum, arasında bir yaşlı ninenin evine ulaşarak, yemeğini yapıp, yerlerini yıkıyorum. Akşam eve gelip, ağlayıp, gece yarılarna

kadar kendimi durduramıyorum... (Dariğa bornozunun cebinden mendil alarak, gözünden akan yaşları siler).”

5.2.3.3.1.3. Ömürbek

Piyenin ikinci perdesinde aktif olarak rol alan Ömürbek esas kişiler arasında üçüncü kişi olarak yer almaktadır. Ömürbek karakterinin yaşı, işi ve eğitimi hakkında bilgiye yer verilmemiştir. Ömürbek Dariğa'nın eski eşi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dariğa'nın aldatması üzerine boşanan Ömürbek Gulya ile evlenmiştir.

Ömürbek Murat'ın çok yakın arkadaşındır. Ömürbek'in Murat'ın yakın dostu olduğunu Dariğa'nın şu söylemlerinden anlamaktayız;

“**Dariğa:** Hayır, dinle. Ömürbek senin en yakın dostundu. Ben onunla evlendim, değil mi?”

Ömürbek iyi bir karakter olarak gözükse de Murat'a göre evliliğine ihanet eden kötü bir karakterdir. Ömürbek Dariğa'yı aldattığını kendisi itiraf etmiştir. Ömürbek'in “ (Alaycı bir ifadeyle). Öyle bir saflık, temizlik bende hiç olmadı. Ben Dariğa'dan önce, çoktan onu aldatmıştım.” Sözlere Ömürbek'in ihanetinin itirafı olmuştur. Ömürbek, Dariğa'dan sonra Gulya ile evlenir ve Gulya'yı da aldatır. Eski eşi Dariğa'nın koynundan çıkan adamın iyiliğini ve dostluğunu savunarak Murat'a ihanet eden bir karakterdir.

5.2.3.3.2. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Yan Kişiler

Tölen Abdik “Biz Üç Kişiydik” piyesini oluştururken güçlü bir kişi sistemi oluşturmuştur. Kurguladığı sistemin en önemli parçasını da kişiler oluşturmaktadır. Kurgudaki yan kişiler esas kişilerin olay örgüsündeki yardımcıları olmuş süjelere de farklılık getirmiştir. Esas kişilerin yardımcısı olan yan kişiler aynı zamanda da süjelere de güç ve hareketlilik katmıştır. Piyese de yoğun olarak yer almayan yan kişiler daha çok geri plandaki rolleri ile yardımcı görevlerini sürdürmüşlerdir.

Piyesi incelediğimizde Mukan, Kудaybergen, Salmen, Guljamal, Dарmen, Kaydar, Mırzaken, Sağıntay, Dariğa'nın sevgilisi ve Azat karakterleri yan kişi olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen yan kişilerin olay örgüsündeki yoğunluğu çoğunlukla aynıdır. Bu bağlamda yan kişilerin önem sırası yoktur.

5.2.3.3.2.1. Mukan

Piyeste tespit ettiğimiz yan kişilerden ilki olan Mukan karakteri sahnede rolü olmayan bir karakterdir. Mukan'ın yaşı ve fiziksel özellikler hakkında açıkça bilgi verilmemiştir. Mukan'ın merkez gazetede çalıştığı bilgisi verilmektedir. Mukan Dariğa, Murat ve

Ömürbeki'in üniversite yıllarından arkadaşıdır, bu bağlamda Mukan'ın üniversite eğitimi aldığı anlaşılmaktadır.

“Dariğa: (Elindeki bardağa bakarak). Hatırlıyor musun üçüncü sınıftayken (üniversite) 7 Kasım'ı kutladığımızı...

Murat: Hatırlıyorum.

Dariğa: Cebimizdeki en son paramızı toplayıp, Mukan'ı dükkâna şarap getirmeye gönderdiğimizizi hatırlıyor musun?

Murat: Hatırlıyorum. Mukan yolda hepsini kırmıştı.”

Mukan karakteri Tölen Abdik'in olay örgüsünü zenginleştirmek, seyircinin dikkatini çekmek için kullandığı bir karakterdir. Eski dostların artık görüşmediğinin anlatıldığı süjede yerini alan Mukan sahnede olmasa da seyircinin zihninde canlanmış.

5.2.3.3.2.2. Kудaybergen

Kудaybergen karakteri sahnede rol almadan süjenin içeriğini zenginleştirmek için kullanılan yan kişidir, hakkında piyeste herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

“Dariğa: (Kahkaha atarak gülererek). Bunu göreceğime kendimi asıp öleyim diye Kудaybergen'in urgan aradığını hatırlıyor musun?”

Dariğa'nın sözlerinden de anlaşılacağı üzere yalnızca Dariğa ve Murat'ın üniversite yıllarındaki arkadaşlarını anlatırken Mukan örneği verilirken adı geçmektedir.

5.2.3.3.2.3. Salmen

Salmen piyeste rol almayan olay örgüsünün içeriğini zenginleştirmek ve seyircinin dikkatini çekmek için kullanılan yan kişidir. Piyeste Salmen'in yaşı hakkında bilgi verilmezken, büyük bir patron olduğu bilgisi seyirci ile paylaşılmıştır. Fiziksel özelliği olarak Salmen'in kilolu bir insan olduğunun da bilgisi tespit edilmiştir.

“Dariğa: (Kıs kıs gülererek). Ayy çok kibarsın teşekkür ederim. Bana hep iltifat edecek bir adam var burada. Salmen'i hatırlıyor musun? Şimdi büyük patron olmuş. İyice şişmanlamış, sallanarak zar zor yürüyor. O beni hep gördüğünde: (Sesini değiştirerek) “Dariğacığım, ben seni gördüğümde ilkbaharı görmüş gibi oluyorum, eski gençliğindeki gibisin hiç değişmemişsin”, (Sesini tekrar düzelterek) diye dalga geçerek, beni sinir ediyor. Gerizekalı. O Güljamal'ı dört çocuğu ile bırakıp, başka biriyle evlenmedi mi?”

Dariğa'nın anlatımından anlaşılacağı üzere Salmen eşini ve dört çocuğunu ortada bırakıp başka birisi ile evlenmiştir. Tölen Abdik aslında Salmen örneği ile izleyicisini olay örgüsünün içeriğine hazırlamıştır. Olay örgüsünün asıl konusu olan aile içi problemin ilk örneği Salmen üzerinden verilmiştir. Salmen eşi Güljamal'ı ve dört çocuğunu ortada

bıradıktıktan sonra zengin bir kızla evlenmiştir. Bu durum Dariğa'nın anlatımından da tespit edilmektedir.

“**Dariğa:** Bilmiyor muydun? Bir zenginın kızıyla evlenmiş. Başkalrı kadınlarını boşadıklarında işlerinden de ayrılırken bu pislige hiçbir şey olmadı... (Duraksayarak). Konu nereden çıkmıştı... Evet, iltifattan çıkmıştı. Ondan sonra iltifat eden kişi sen oluyorsun.”

5.2.3.3.2.4. Güljamal

Güljamal karakteri piyeste rol almadan olay örgüsünün ilk süjesinde yer alan yan kişidir. Yaşı, eğitimi ve fiziksel özellikleri ile ilgili herhangi bir bilginin verilmediği Güljamal, Salmen'in dört çocuğu ile ortada bıraktığı eşidir. Dariğa'nın “Geri zekâlı. O Güljamal'ı dört çocuğu ile bırakıp, başka biriyle evlenmedi mi?” sözlerinde de anlaşılacağı üzere Güljamal ihanete uğramış kaderiyle baş başa bırakılan kadındır.

5.2.3.3.2.5. Darmen

Darmen piyeste rol almayan yan kişidir. Darmen hakkında açıkça bilgiler verilmemiştir. Ancak Dariğa'nın söylemlerinden anladığımız kadarıyla ticaretle uğraşan, kibirli ve insanlarla selamlaşmayan bir karaktere sahiptir. Dariğa'nın aynı sınıftaydık sözlerinden de anlaşılacağı üzere eğitim seviyesi de Dariğa'dan aşağı değildir.

“**Dariğa:** (Biraz düşünerek). Tamam, o zaman sen bilirsin... Daha kimler mi var diyorsun? Arada sırada Darmen'i görüyorum. Ticaretle uğraşmaya başlamıştı. Onun gibi kibirli görmüşsem ne olayım? Sokakta görse, selamlaşmaz, onunla aynı sınıfta okuduğumdan şüphe ediyorum.”

5.2.3.3.2.6. Kaydar

Kaydar, piyeste rol almayan fakat olay örgüsüne güç ve estetik katmak için kullanılan yan kişi örneğidir. Piyeste Kaydar'ın özellikleri hakkında açık bilgiler verilmemiştir. Kaydar Devlet Güvenlik Komitesi'nde çalışmaktadır.

“**Dariğa:** (Görünmeyen bir şeyi öbür tarafa koyar). Sonra mı? Kaydar eskisi gibi kendi halinde, aynı, ama... DGK'de (Devlet Güvenlik Komitesi) çalışıyor.”

5.2.3.3.2.7. Mirzeken

Piyeste Mirzeken hakkında detaylı bilgiye yer verilmemiştir. Olay örgüsünde aktif olarak yer almayan Mirzeken'i Dariğa'nın anlatımıyla tanımaktayız. Mirzeken eskiden iyi bir

insanken daha sonraları psikolojik bunalım yaşayarak kendini içkiye veren bir karakterdir.

“**Dariğa:** (Omzunu silkeleyerek). Lütfen. (Göze görünmeyen “Kaydar’i” yanına koyar). Sonra... Ha-a, zavallı Mırzeken içkiye bırakmış kendini. İyi bir delikanlıydı.

Murat: (Şaşırarak). Hadi ya doğru mu?

Dariğa: Niye yalan söyleyeyim ki, alkolik olmuş.”

5.2.3.3.2.8. Sağıntay

Sağıntay hakkında piyeste hiçbir bilgi verilmemiştir. Sadece bir sahnede Dariğa ve Murat arasındaki bir konuşmada ismi geçmektedir.

“**Dariğa:** Hayır, kabul etmiyorum. O zaman eski Sağıntay’ı nereye koyacaksın? Onu sevmeyen, onun arkasından ağlayıp sızlamayan, peşinden koşmayan kız kaldı mı? Hatta kalbine damlayan gözyaşları yüzünden boğulması lazımdı. Ama o bundan hiç etkilenmedi.”

5.2.3.3.2.9. Azat

Azat piyeste rol almamıştır fakat Dariğa’nın yaşadığı zorlukların anlatıldığı sükjede kullanılmaktadır.

“...(Başını sallayarak). Sen bunu nasıl anlayacaksın!.. En zoru da avlu süpürürken tanış birine rastlamasam diye zorlanırsın. Bir gün bizde çalışan Azat adında bir kişi rasgeldi. Beni tiyatroya çağırarak, çıkma teklif etti. Allah’ım, sanki yerin dibine girecek gibi oldum...”

5.2.3.3.2.10. Dariğa’nın sevgilisi

Dariğa’nın sevgilisi hakkında hiçbir bilgiye yer verilmemiştir. Adının bile belirtilmediği bu kişi gıyabi olarak olay örgüsünde yer almıştır. Olay örgüsünden anladığımız üzere Dariğa’nın Ömürbek’i aldattığı kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci perde de yer alan bu kişinin yemeğe çağırıldığı ve Ömürbek ile arkadaş olduğu anlaşılmaktadır. Herhangi bir bilgiye yer verilme de aslında ikinci perdenin olay örgüsü bu kişi üzerinden başlamış çatışmalar ve heyecan unsurları bu kişi üzerinden işlenmiştir.

5.2.3.4. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Olayların Yaşandığı Mekân

Tölen Abdik’in “Biz Üç Kişiydik” piyesinde mekân, ayrıntılı tasvirlerle ele alınmamıştır, eserde mekân olayların yaşandığı dekordan ibarettir. Eserin ana konusundan birisi olan aile yapısının bozulmasını ustaca işleyen yazar, konunun gerektirdiği şekilde mekân seçmiş aileyi sarıp bütünleyen evi mekân olarak seçmiştir. Bu bağlamda dekorunu oluşturan yazar sahnede kullandığı aksesuarları da tipik Kazak kültürüne göre şekillendirirken aynı zamanda olay örgüsünde kurguladığı iç mekânın görüngüsünü

vererek kurgunun görsel alt yapısını da oluşturmuştur. Yazar, bu yolla anlatmak istediklerine gerçeklik kazandırır ve toplumun kanayana yarası olan aile sorununu ev dekoruyla birleştirerek seyirciye aktarır. Mekân ve mekânda kullanılan dekor olay örgüsünü gerçek hayata yansıtırken aynı zamanda “eserdeki kahramanların bazı hususiyetlerini dikkatlere sunmaya da yardım eder” (Aktaş, 2005, s. 131). Mekân ve kahramanların etkileşimi izleyiciyi olay örgünün başından sonuna kadar etkisi altına alır.

“Şehirde bir dairenin iç görüntüsü. Salon. Ortada masa, sandalyeler. Vitrin. Koltuk. Televizyon. Duvarda pano. Köşedeki odayı aydınlatan elektrik lambası, vaktin gece yarısı olduğunu gösteriyor. Evin zili aceleyle çalar, dışarıda vakitsiz bir misafir. Yandaki kapıdan bir yandan yürüyüp bir yandan bornozunu giyerek, Dariğa çıkar ve kapıyı açar. Dışarıdan başında kalpağı, ince montu, elinde iş gezilerine götürdüğü büyük çantasıyla Murat girer.”

Piyenin birinci sahnesindeki ilk mekân anlatıcının oyun başlamadan önce verdiği tasvirler ile anlatılan bir apartmanın salonudur, salonun ortasında masa ve sandalyeler, vitrin, koltuk, televizyon, duvarda pano ve odayı aydınlatan elektrik lambası bulunmaktadır. Bu bilgilerin dışında mekânla ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir. Olayların yaşandığı apartman dairesi hem kurgunun başladığı yer hem de kişilerin ruhsal çözümlerini yaptığı ana unsurdur. Mekân olarak seçilen ev dekoru ile kişiler üzerinden ruhsal çatışmalar ve içsel sorgulamalarla aile yapısı ve toplumun durumu gözler önüne serilmiştir. Çünkü ev toplumun temelinde yer alan ailenin varoluşu ve bütünselliğin simgesi iken aynı zamanda kişileri “yaşamın tüm olumsuz saldırılarına karşı aynı kararlılıkla korur ve kollar. (Korkmaz, 2008, s. 143)”. Mekân olarak seçilen ev, toplumda ailenin, iyiliğin ve birlikteliğin simgesi olarak kendini gösterirken değişimin merkezi olarak belirir ve ailelerin dağılışına, dostlukların bitişine ve kötülöklere şahitlik eder. Yazarın seçtiği evde geçmişten şimdiye köprü kurulur ve şimdiki ailelerin durumuna ışık tutulur. Ev üzerinden Dariğa karakterinin hayata karşı olan mücadelesi ve hayatın akışına yenik düşmesi gözler önüne serilir. Dariğa karakterinin kendi evinde, bütün değerleri yok sayarak arkadaşı Murat ile birlikte olmaya çalışması evin koruyucu ve kollayıcı özelliğini ortadan kaldırır, Piyenin ikinci perdesi otel odasında yaşanmaktadır. Otel odasıyla ilgili detaylı bilgi verilmemiştir. Anlatıcı, ikinci perdede oluşturduğu mekânı “Otel odası. Odaya Murat ve Ömirbek girer” sözleriyle anlatmaktadır. Bu anlatım dışında detaylı anlatım ve tasvirlerle yer verilmemiştir. Otel odası çatışmaların yaşandığı mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Karakterler otel odasında birbirleriyle karşı karşıya gelerek içsel sorgulamalarını

yaparlar. Dostluğun, sevginin, arkadaşlığın sorgulandığı otel odası kavgaların merkezi haline gelmiştir.

5.2.3.5. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Zaman

“Biz Üç Kişiydik” piyesinde belirli bir zaman aralığı verilmemiştir. Kurgunun sahneye yansıtıldığı sırada da bugün, yarın, ertesi gün, hafta, ay ya da belirli bir zaman aralığı gibi ifadeler de yer verilmemiştir. Buda eserin zamanının belirlenmemesine sebep olmaktadır. Yazarın anlattığı konuların dönemin güncel olaylarından seçilmesi eserin zamanını olayların yaşandığı zaman olabileceğini göstermektedir. Oyun metni okunmamış sahnede canlandırılmıştır. Bu nedenle de eserin kozmik zamanı birinci perdenin açılışından, ikinci perdenin kapanıp oyunun son bulduğu zaman aralığını içermektedir.

Eserdeki fiktif zaman ise, esas kişi olan Murat’ın sahneye girmesiyle başlamaktadır. Murat karakterinin sahneye girmesiyle başlayan fiktif zaman Murat’ın sahneden ayrılmasıyla son bulur. Sahnede hayat bulan olay örgüsü hangi zaman diliminde ve nasıl bir yerde geçiyorsa, o dönemin ve yerin o zamanki görünümü ve biçimi, özellikleri sahnede canlandırılarak verilir. Bu bağlamda yazarın işlediği konuların Sovyet rejiminin son dönemlerinde toplumun öne çıkan sorunlarından olması, yazarın bu dönemi işaret ettiği tahmin edilmektedir.

Eserde belirli bir zaman aralığına yer verilme de yazarın verdiği ipuçlarından çıkarımlar yapabilmekteyiz. Yazar “Dariğa (gülerek). Gece gece nereden geliyorsun?” Sözleriyle yazar, olay örgüsünün bir gece yarısında başladığını işaret etmektedir. Dariğa karakterinin, “Tabi ne sandın, sen buralara uğramayalı kaç yıl oldu?” sözlerindeki “kaç yıl oldu” sözlerinden uzun zaman aralığından bahsedildiği anlaşılmaktadır. Tölen Abdik verdiği ipuçlarıyla kesin zaman belirtmeden karakterler üzeninden izleyicinin zihninde zaman aralığı oluşturmaya çalışmıştır. Yazar Murat karakterinin; “Oğlun nasıl, büyüyor mu?” sözleriyle bir çocuğun büyüme evresinde geçen zamandan bahseder. Dariğa’nın bu soruya cevap olarak verdiği “Bu yıl okulu bitiriyor” cümlesinde oğlunun okul çağına gelene kadar olan zaman anlatılmaktadır.

Tölen Abdik, zamanın kişileri değiştirdiğini de gözler önüne sererek, zamanın kişiler üzerinde bazen iyi izler bırakacağını bazen de ilerleyen zaman içerisinde kendi benliğini kaybettirecek kadar değişim göstereceğini de vurgulamaktadır. Yazar’ın Dariğa karakterinin konuşmasından verdiği örnekle, “Eskisi gibi. Az değişiklik var tabi, tezimi

savundum. Moskova'dan onaylandı.” Sözleriyle Dariğa'nın, geçmişte iyi eğitim almış, tezini savunarak başarı sahibi olmuş bir kadın iken daha sonra değersizleşen, aile değerini hiçe sayan bir karakter haline geldiği anlatılmıştır. Yaptığı ihanetin sonucu olarak “karanlık köşe/sine” (Bachelard, Mumun Alevi, 2008, s. 27) çekilmiş ve hatta zaman içinde ruhsal olarak çöküşe girmiştir. “Dariğa'nın (elindeki kadehine bakarak). Eskiden, aklında mı, üçüncü sınıfta 7 Kasım'ı kutladığımız...” Sözleriyle yazar, geçmişe giderek tarihi bir olay olan Ekim Devrimi³² olayına vurgu yaptığı anlaşılmaktadır. Yine yazar, geçmiş ile şimdiki zamanda olan aşkı anlatırken, geçmişte yaşamış olan kişilerden yola çıkarak, “Murat (kendi kendine, inançla). Var hem de nasıl var! Kozu ile Bayan kim? Leyla ile Mecnun, Romeo ve Jüliet kim?!” sözleriyle geçmiş ile şimdiki zaman arasında bağ kurmuştur. Eski zamandan, eski aşklardan bahsederek, geçmiş ve şimdi kıyaslaması yapmaktadır. Yazarın buradaki amacı, zamanın içerisine yerleşmiş karakterlerin süreç içerisindeki geçirdiği kişisel değişimi açığa vurmaktır, çünkü zamanın “öncelikli işlevi anlatının ruh haline katkıda bulunmaktır” (Chatman, 2008, s. 132).

5.2.3.6. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Dil ve Anlatım Tarzı, Üslup

Tölen Abdik, Kazak kültür ve geleneğine bağlı olarak yetişmiş bir yazardır, bu bağlamda yazar Kazak dilinin tüm özelliklerini ustaca kullanır, sözcüklere şekil verip hükmeder. Eseri incelediğimizde Tölen Abdik'in Kazak kültür ve geleneğini temsil eden kelimeleri kullandığı da görülmektedir. Tölen Abdik'in “Biz Üç Kişiydik” piyesini incelediğimizde dil anlatım ve üslubuyla ilgili şu tespitleri yapmaktayız;

1. Eserin dili sade ve anlaşılır bir biçimdedir. Piyes incelendiğinde rahatlıkla anlaşılır bir biçimde kaleme alındığı görülmektedir. Eser Sovyet edebiyatının son dönemlerinde kaleme alınıp sahnelenmesine rağmen olaylar tüm gerçekliği ile sahnelenip anlatılır, buda yazarın korkmadan diline zincir vurmaktan kullandığının kanıtıdır. Anlatım tarzında gayet samimi içten davranan yazar bu anlatımı karakterleri üzerine de yansıtmıştır. Karakterlerin olaylar karşısındaki duygularını onları kimi zaman güldürerek kimi zaman sinirlendirerek kimi zamanda ağlatarak seyircideki etkisini artırmıştır. Yazarın oyun başlamadan hemen önce çizdiği ev modelinde anlattığı; vitrin, koltuk, televizyon, duvarda pano, köşedeki odayı aydınlatan elektrik lambası onun mekân anlatımındaki samimiyetini de ortaya koymaktadır. Yapılan bu mekân anlatımında yazarın içinden

³² Petrograd'daki geçici hükümetin devrilerek iktidarın Lenin önderliğindeki Bolşeviklere geçmesini sağlayan Sovyetler Birliği'nin kurulmasına yol açan olaydır.

geldiği kültürü tüm içtenliği ile anlattığının da kanıtıdır. Yazar zaten yabancıyı olmadığı Kazak ev kültürünü anlatmaktan geri durmamıştır.

2. Tölen Abdik, piyesinde izleyiciyi düşündüren topluma mesajlar veren sözler, hikâyeler ve masallar da kullanmıştır. Kazak kültür ve geleneğinde yer alan sözlü anlatılara yer veren yazar bu sayede topluma daha çok etki etmiş söylem ve imlemelerle kalıcılığı sağlamaya çalışmıştır. Yazarın verdiği *Kozı ile Bayan* destanı örneği buna örnektir. Yine yazarın verdiği masal örneği ile bu duruma örnektir. Masal şu şekildedir;

“Hatırında mı, eskiden çocukken okuduğumuz masalımız. Tüccarın biri bir seferinden çok üzgün döner, meğerse bahçedeki çiçeği kopardığı için herhangi bir canavarla kızını evlendirmek için anlaşma yapmış. Diğer kızları arkasına bile bakmadan kaçarken küçük kızını babası için canını feda etmeyi kabul etmiş. Canavar dedikleriyse vücuduna sevdiği insanın gözyaşı damladığında insana dönüşecek olan büyülenmiş yakışıklı ve akıllı genç bir zenginmiş.”

3. Tölen Abdik'in üslubundaki bir diğer özellik ise, olay örgüsündeki olaylara ilgi ve merakı artırmak için tarihte yer almış kişi ve olayları örnek göstermesidir. Geçmişteki aşkı “şimdiki” ile karşılaştırmak için *Kozı ile Bayan*'ı *Leyla ile Mecnun*'u, *Romeo ve Jüliet*'i kullanan yazar, kötülüğü anlatmak için ise piramitleri ve firavun örneğini vermektedir. Yazarın piramit örneği aşağıda gösterdiğimiz biçimdedir;

“Çünkü o da gerçek. Tarihteki Firavunlar öbür dünyadaki hayata inanıp, insanların kan ve terini su gibi akıtarak, koca piramitler inşa ettirdi. O zamanlar senin gibi iyimserler “bu zalimlik yerde kalmaz, binlerce insanın kanı ve vebali varken günahkâr Firavunların sahte istekleri gerçekleşmez” diye düşünmüştür. İyilik açısından bakarsan, öyle de olması lazım gibi. Ama kötülük gerçekleşti. Milyonlarca kölenin dökülen kanı, çektikleri azap unutuldu, Firavunların şanını yücelten, piramitler kaldı. Onları kimse çarpmadı. O günden bugüne kadar ulaşan şan, unvan onlar için öbür dünyadaki yaşam değil de nedir?”

5.2.3.7. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinde Ele Alınan Sosyal Meseleler

“Biz Üç Kişiydik” piyesi “dostluk bağının kopuşu”, “aile içi problemler” ve “iyilik, kötülük kavramı” gibi meseleleri üzerine kurulmuş bir eserdir. Bu üç konuda piyesin olay örgüsünde işlenen en önemli meseleler olarak karşımıza çıkmaktadır. Piyeste yer alan kişi kadrosu da bu çerçevede oluşturulmuştur. Piyeste yer alan *Dariğa* karakteri evliğine ihanet eden insan tipini simgelerken, *Ömürbek* ihanete uğrayan/ihanet eden ve *Murat* karakteri ise tüm olumsuz ithamlara rağmen iyi insan tipinin temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yazar, piyeste toplumun kanayan yarası haline gelen insani ilişkilerin bitişini, aile içi problemleri ve insanların iyi insan ya da kötü insan olarak nitelendirilmesini gözden kaçırmamış, eserinde bu problemleri işleyerek topluma mesaj vererek deyim yerindeyse kendinize gelin diye haykırmıştır. Sovyet döneminde ortaya çıkan “iyi insan”, “kötü insan” söylemleri rejimin söylentisi olmaktan çıkmış toplumda yayılmaya başlamıştır. İnsanlar kendi düşünce ve hislerine göre iyi insan ya da kötü insan sınıflandırması oluşturmaya başlamış insani ilişkiler kopma noktasına ulaşmıştır. İyi insan kötü insan sınıflandırmasını olay örgüsünün ilk süjesinde işleyen Tölen Abdik Murat ve Dariğa karakterlerinin konuşmalarıyla sahneye yansıtmıştır. Murat’ın üniversite yıllarındaki arkadaşlarını anlatırken yaptığı sınıflandırmalar bu duruma örnek olarak gösterilmektedir. Bu konuşmaların devamında dünyanın iyi ve kötü diye iki gruba ayrıldığını anlatan yazar Murat karakteri üzerinden ilk anlatımını gerçekleştirmiştir. Murat’ın şu konuşmaları;

“**Murat:** (Sabret der gibi elini az kaldırır). Ben şöyle düşünüyorum: dünya iyilik ve kötülük diye iki kampa bölünür. Mesela, ben iyilik istiyorum, başka biri de kötülük istiyor diyelim. Kötülük isteyen kişi dünyada en önemli rolü kötülük oynadığına ve onun hayatın ana gücü olduğuna inanır. Mesela, hırsız hırsızlık yoluyla zengin olacağını, zengin olduktan sonra da mutlu olabileceğini düşünür. Mağazanın yanında koynuna sakladığı malları satan satıcı da bu şekilde mutlu olacağını düşünür. Tekrar tekrar suç işleyen sabıkalı biri de bir sonraki suçunu işlerken yaptığı işin önemli olduğuna ve bu şekilde amacına ulaşacağına inanır. O zaman ben neden hemen kolayca kendi düşüncemi değiştireyim ki? (Başını sallayarak). Yook. Ben tam tersine sabıkalıyım. O yüzden çevre benden yüz kat güçlü olsa da, ben bildiğimden vazgeçmem.”

İle iyilik ve kötülük sınıflandırılması yapılmaya başlanmıştır. Toplumun yeni bir sorunu olarak ortaya çıkan arkadaşlık bağlarının kopuşu, insanların sadece iş gereği birbirleriyle görüştüğü, bunun dışında çok yakın dost olan kişilerin bile, selamlaşmaktan bile aciz olduğu bir toplumun oluştuğunu vurgulamaktadır. İnsanların gün geçtikçe birbirine olan sevgi ve saygılarının yok olduğu bir toplum oluşmaktadır. Sevgi olmadan saygı olmaz, saygı olmadan da dostluk bağı kurulamaz, bütün bunların temelinde de “sevgi olmadan insanlık bir gün için bile var olamaz” (Fromm, Sevme Sanatı, 2007). İnsani ilişkilerin yok olduğu toplumlar kötülüğe doğru sürüklenir. Piyeste toplumda arkadaşlık ilişkilerinin kopuş örneğini Murat ve Dariğa arasında geçen konuşmalardan tespit etmekteyiz. Bu konuşma örneği şu şekildedir.

“**Murat:** (düşünerek). Eski arkadaşlardan görüştüğünüz var mı?

Dariğa: (başını sallayarak). Yok.”

Bu iki karakterin konuşmalarından da anlaşılacağı üzere çok iyi dost olan Murat ve Dariğa'nın uzun zamandır görüşmedikleri anlaşılmaktadır. İnsanların sadece iş gereği birbirleriyle görüştüğüne de vurgu yapan Tölen Abdik bu mesajını da Dariğa karakteri üzerinden şu sözlerle; “Dariğa: Bugünlerde insanlar sadece iş gereği görüşür oldu. İşin değiştiğinde arkadaşın da değişiyor” iletmiştir. Bu sözlerle toplumun hızla değiştiğini ve insanların sadece iş gereği arkadaş olduğunu anlatan yazar, insanların sadece iş için görüşmeleri sonucunda çıkar kavgalarının da başladığı mesajını vermektedir. Bunların sonucunda da insanlar para ve menfaatleri için arkadaşlık ve dostluk ilişkilerini bitirmeye başlamışlardır. Toplumda genel bir sorun haline gelen dostluklarda kopmalar iş ve para hırsının doğurduğu bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. “Murat (sabret der gibi elini az kaldırır). Ben şöyle düşünüyorum: dünya iyilik ve kötülük diye iki kampa bölünür”. Sözlerinden de anladığımız gibi, bunların sonucu olarak toplumda iyilik ve kötülük kavramlarının doğuşu anlatılmaktadır.

Zenginlik ve para hırsı insanlığı kötülüğe itmiş çevresi ve arkadaşları ile olan bağlarını koparmıştır. Çalışıp para kazanmak yerine hırsızlık yoluyla zengin olma umuduna kapılmışlardır. Kötü insanlara karşı kazancını düzgün yollarda kazanmaya çalışan insanlar ise iyilik kampına alınmışlardır. İnsanların iyilik ve kötülük kampına mutlaka girdiği vurgulanmaktadır. Toplumda acıma duygusunun bittiği ve bunun büyük bir zalimlik olduğu gözler önüne serilmiştir.

İnsanların samimi olmaları gerektiği, samimi olurlarsa bütün zorlukların üstesinden gelebileceklerdir. İnsanlar samimi olurlarsa köklü sevgi ve aşk temelleri atabilirler.

Tölen Abdik'in piyesinde dikkat çektiği bir diğer önemli konu ise evliliklerde ihanet ve aile içi problemlerdir. Kazak toplumunun en büyük sorunu haline gelen eşlerin birbirini aldatması ve ihanet konularını ustaca işleyen yazar oluşturduğu kurgu üzerinden topluma seslenmiş uyarıda bulunmuştur. Oluşturduğu kurgu üzerinden Kazak toplumundaki evliliklerin durumunu işaret eden yazar, ihanetin aileleri dağıttığını kadınların ve çocukların acınası durumlarını gözler önüne sermiştir. Tölen Abdik Kazak toplumunu temelinde tüm insanlığa, tüm topluma seslenmiştir. Birçok toplumda sosyal bir sorun olan eşlerin birbirini aldatması ve aile yapılarının bozulması ortak problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dariğa karakteri bütün kadınlık değerlerini yok sayarak, kocası Ömürbek'e âşık olmasına rağmen "körleşmek pahasına" (Botton, 2002, s. 22), kendi değerlerini unutarak onu aldatmış ve evliliğine ihanet etmiştir. Evliliğe ihaneti kötülük olarak gören Murat ise arkadaşı Ömürbek'e ihanete uğradığını söylemesi ile kötü insan olarak nitelendirilmiştir. Murat, ise Dariğa'nın tam tersine "yaşamı boyunca iyilik, sevgi ve adalete inanan" (Fromm, 1997, s. 25), bir insan olarak yaşamını sürdüren insanı temsil etmektedir. Murat'a göre sevginin gücü, "sürekli ve akışkandır" (Gasset, 1996, s. 11), sevginin ve iyiliğin devamlılığını sağlayan toplumlarda aileler daha sağlam temeller üzerine kurulur. İyilik ve sevgi olmadan toplum birlik ve bütünlüğünü sağlayamaz ve toplumdaki bozulmalar en temelden yani aileden başlar. Sevgi ve iyiliğin bittiği toplumlarda insani değerler de yok olur, insani değerlerini yitiren bir insan toplumda tutunamaz "yalnız insan" olarak hayatını devam ettirmek zorunda kalır, yaşamın devamlılığında en önemli unsur hiç şüphesiz ki sevgidir "sevgi olmadan insanlık bir gün için bile var olamaz" (Storr, 2006, s. 368) varlığını sürdüremez. "Sevgi/sizlik ise toplumsal kaosun hazırlayıcısıdır" (Azap, Tölogön Kasımbekov İnsan ve Eser, 2017, s. 75). Tölen Abdik toplumda "yalnız insan" karakterini eşini aldatan Dariğa karakteri üzerinden örneklendirmektedir.

Dariğa karakterinin eşini aldatmasına rağmen ona âşık olduğunu söyleyerek, ihanetinin gizli kaldığı takdirde suç olamayacağını savunur, Dariğa'nın bu düşüncesi suçluluk psikolojisinin getirisi ve toplumda kötü/yalnız insan olarak nitelendirilmesinin önüne geçememiştir.

Bütün olumsuz ithamlara rağmen iyiliğin gücünün her şeyden üstün olduğunu savunan Murat'a göre aldatan kadın da olsa, erkek de olsa yapılan ihanetten ileriye gitmeyecektir. Son olarak adaletin her şeyden daha üstün olduğu vurgusunu yapan Tölen Abdik, her durumda ve şartta adaletin önde gelmesi gerektiğinin de mesajını verir. Bu mesajını da topluma Murat karakterinin şu sözleriyle iletir; : "Dürüstlük yarışına atını sok, geçsen de kazançlısın, kalsan da kazançlısın", diye. Hepimiz o yarışta buluşalım...

5.3. "ARDAGER" PİYESİNİN İNCELENMESİ

5.3.1. "Ardager" Piyesinin Kimliği

Tölen Abdik'in ikinci piyesi olan "Ardager" (Ардагер) "Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının 20. yılına adanan eserler yarışmasında ödüle layık görülmüştür ve Muhtar Avezov'un adını taşıyan Akademik Dram Tiyatrosunda sahnelenmiştir" (Şayahmet,

2022). Büyük ilgi ve beğeni toplayan piyes günümüzde de sahnelenmeye devam etmektedir. Çalışmamızın esas kaynağı olan Parasat Maydanı (Парасат Майданы) isimli kitapta yer alan eser iki perdeli piyes olarak karşımıza çıkmaktadır. Piyes Parasat Maydanı (Abdik, 2012, s. 447-488) isimli kitabın piyesler kısmında ve 447-488. Sayfaları arasında yer almaktadır.

5.3.2. Ardager Piyesinin İçeriği

“Ardager” piyesi, Ardager ve Hırsız baş figürleri arasında kurgulanmıştır. Eser Ardager karakterinin hayat hikâyesini anlatmaktadır. Bir hırsızın soygun yapmak için girdiği evde kendisini hiç beklemediği olayların içinde bulunmasıyla gelişen olaylar piyesin içeriğini oluşturmaktadır. Piyeste sahtekârlık, dalkavukluk, makam ve mevki düşkünlüğü, Sovyet rejiminin toplum üzerindeki etkileri, sürgün edilen ve öldürülen kazak aydınlarına vurgu yapılırken son olarak da Kazak toplumundaki aile sorunları gözler önüne serilmektedir. Tölen Abdik “Biz Üç Kişiydik” piyesinde olduğu gibi, “Ardager” piyesinde de halkı düşündüren, söylemleriyle anı durdurun söylediklerime kulak verip kendinizi düzeltin, olaylara bir de bu açıdan bakın diyerek topluma seslenmiştir. Hırsızın eve girmesiyle başlayan olay örgüsünde, Sovyet dönemini yaşamış, katliam ve sürgünlerin altına imzasını atmış, Sovyet döneminde eserler vermiş fakat zaman geçtikçe rejimin yanlışlarını halka uyguladığı baskı ve sürgünlerin yanlış olduğunu fark eden yaşlı bir profesörün pişmanlıkları, içsel sorgulamaları anlatılmaktadır.

Tölen Abdik Sovyet döneminde eserler yazmış, Sovyet döneminin yansımalarını hissetmiş bir yazardır. Birçok aydın ve yazarın haksız yere suçlanıp “halk düşmanı” (Bayniyazov, 2018, s. 577) olarak damgalanmasına şahit olan Abdik, buna karşın yazacaklarından asla geri durmamış ve korkmamıştır. O Sovyet rejimini hiçbir zaman desteklememiş, milli kimliğini/benliğini yitirmeden Kazak toplumun sesi olmuştur. “Ardager” piyesi yazarın düşüncelerinin görüngüsü yansıması olmuştur. Sovyet döneminin toplum üzerindeki etkilerinin yanı sıra son dönemde yaygınlaşan rüşvet, adam kayırma makam ve mevki düşkünlüğü ve ailelerin bozulması gibi konular piyesin içeriğini oluşturan ana konular olmuştur.

Ardager, geçmişte Sovyet Hükümeti’nde görev almış ünlü bir profesördür. Hükümetin istediklerini yapmak istemese de yapılan sürgün ve katliamların etkisi altında rejim yanlısı olmak zorunda kalmıştır. Dönemde yaşanan hırsızlıkları, rüşveti, adam kayırmayı,

makam ve mevki düşkünlüğünü gözden kaçırmayan yazar piyesinin içeriğinde de bu konulara Ardager karakteri üzerinden değinmiştir. Ardager'in şu konuşması;

“**Ardager:** Hayır. Ben sadece kendimi anlatmıyorum. Genel olarak hırsızlık hakkında söylüyorum. (Hala bir şey anlayamayan hırsıza bakarak). Pekâlâ, o zaman bir başka örnek vereyim. Halkın parasını, nasibini cebine koymak, yurt dışına kaçmak, işbirliğinden faydalanıp devletin parasına el koymak, soymak, rüşvet almak ve vermek, halkın sayesinde zenginleşmek, bunların hepsi hırsızlık değilse, o zaman nedir?”

Piyenin ilk konu içeriğinin de başlangıcı olmuştur. Yazar bu anlatımda haksız kazanç uğruna kendi halkının parasını çalan, emeğine göz koyan ve devletin parasına el uzatan insanlardan bahsetmiştir. Yazar bunun yanı sıra bilim hırsızlığına da atıf yaparak başkalarının eserini kullanmanın da hırsızlıktan farksız olduğuna işaret etmiştir.

“**Ardager:** Birinin söylediği fikirleri, düşünceleri, hatta tamamen bir eserinden faydalanmak, başka birisine ait olan emeği çalmak, başkasının sözünü benimmiş gibi söylemek, bunların tümü hırsızlık değilse nedir o zaman?”

Hırsızlık, rüşvet gibi konu içeriklerinin anlatımından sonra olay örgüsünün ana içeriğini vermeye başlayan Tölen Abdik, kahraman “Alaş aydınlarını”³³ da unutmayıp, Alaş aydınlarını örnek göstererek Sovyet rejiminin baskılarını, işaret etmiştir.

“**Ardager:** Çırağım, geçmiş işlere bugünün tepesinden bakıp değerlendirmek kolaydır. O zamanlar kötülüğün cansız olduğumu bilmiyordum. Kimse bunu düşünmemişti. Bir şeyi biliyorsa o dönemlerde yaşayan Alaş'ın aydınları bilmiştir. Ama onlar da kazanamadı. Bize sesi ulaşamadı. Peki, mağlup düşenleri kim destekleyecek? Halk her zaman kazananın peşinden gider. Sonra şu Alaş'ın bazı aydınları Sovyet hükümetinin güçlülüğüne başını eğdi. Partiye geçmek istedi. Yazdım, yanıldım diye mektup yazdı, şiir yazdı. Eğer prensip lazımsa, onları da birlikte suçlayınız. (Şaşırmış gibi, yanıt bekliyormuş gibi gazeteciye baktı, o da sessiz kaldı. Sözüne devam eder.) Yani kusur diğer taraftadır. Sovyet sistemi, hatta o olmazsa bile, sonunda bir devlet düzeni tüm halk için lazımdı. Mesela, 17. Yüzyıla kadar, Sovyetlerin sömürüsüne maruz kalan Kazak halkını göz önümüze getirelim. Ne doğru düzgün yönetim var ne de iyi ekonomi vardı, sonunda bir yudumluk azıcık hayvanıyla titreyip, canını zar zor kurtaran Kazaklara tabi ki, Sovyetler birliği güzel görünüyordu. Onun temelinde olan tehlikeyi siz, her şeyi bitip tükendikten sonra görüyorsunuz. O dönemlerde çoğu görmedi. İnandı. Ve ona sadece eski Sovyetler hükümetine bağlı ülkeler değil dünyadaki ünlüler de inandılar. Ama bugünlerde onların hepsi aptal, sadece siz zeki oluyorsunuz.”

Ardager karakteri üzerinden anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere birçok yazar Sovyet hükümetinin baskılayıcı gücüne boyun eğmek zorunda kalmış, rejimin her istediğini

³³ Alaş aydınları ile Alaş partisini kurup Kazakistan'ın bağımsızlığı ve milli benlik/kimlik için mücadele eden “Ahmet Baytursunov, Hael Dosmuhambetov, Mircakıp Dulatov ve Alihan Bökeyhanov” (Bayniyazov, 2018, s. 574), gibi isimler işaret edilmiştir.

yapmak zorunda kalmıştır. Tölen Abdik'in hayat verdiği Ardager karakteri de bu tip insan örneğini temsil etmektedir.

Piyesin içeriğini oluşturan bir diğer önemli konu ise ailelerin dağılmasıdır. Tölen Abdik Kazak toplumunun kanayan yarası haline gelen bu önemli meseleyi “Biz Üç Kişiydik” piyesinde de işlemiştir. “Ardager” piyesinde de halkı uyarmak için işlenen bu meselede Ardager'in Oğlu üzerinden olaylar anlatılmıştır.

“Oğlu: (Biraz sessizlikten sonra, başını kaldırır) Eşimle boşandım.

Ardager: (Ürkerek) Ne diyorsun? Ne demek boşandım?

Oğlu: (Öyle soru olur mu ki dermiş gibi omuzunu kaldırıp) “Nasıl?”
gördüğünüz gibi. El âlem nasıl boşanıyorsa ben de öyle boşandım”.

Tölen Abdik “Ardager” piyesinde toplumun en önemli sorunlarına ışık tutarak halkı uyandırmak istemiş uyarı niteliğindeki oyununu kaleme almıştır. Felsefik ve psikolojik sorgulamalarla Sovyet rejiminin baskı ve zulümlerini korkusuzca anlatmıştır. Kıtık, açlık ve sefalet içinde olan halka güzel görünen Sovyet politikalarına farklı açıdan pencere açarak birde bu pencereden olaylara bakın demiştir.

5.3.3. “Ardager” Piyesinin Yapısı

5.3.3.1. Piyesin Dış Yapısı

Tölen Abdik'in tiyatro alanındaki ikinci ve son eseri “Ardager” piyesidir. Tölen Abdik eserlerinde işlediği konuları halkın güncel sorunlarından, hayat verdiği karakterleri de halkın içinden seçerek kurgusunu oluşturan bir yazardır. Olayları fazla abartmadan gündelik yaşam tarzında yazan Tölen Abdik, “Ardager” piyesini de povest (uzun hikâye) tarzında kaleme almıştır. “Ardager” piyesinin kurgusunda yer alan kişiler sistemi, olay örgüsü, zaman ve mekân yazar tarafından ustaca kurgulanmış ve sahnede hayat verilmiştir. Piyesin dış yapısını incelediğimizde iki perdeli bölümden oluştuğunu görmekteyiz.

5.3.3.2. Piyesin İç Yapısı

5.3.3.2.1. “Ardager” Piyesinde Olay Örgüsü – Süje

Tiyatronun merkezinde var olduğu ilk dönemden itibaren insan ve insanların yaşadığı olaylar yer almaktadır. Kimi zaman mutluluğu, kimi zaman hüznü anlatan sahne oyunları çoğu zaman da topluma verilmek istenilen mesajların yansıması olmuştur. Sahnede anlatılan olaylar zihinde daha fazla yer tutmuş kalıcılığı sağlamıştır. Topluma anlatmak istediklerini daha kalıcı hale getirmek isteyen Tölen Abdik anlatmak istediklerini

sahnelemiş olayları göstererek hitap ettiği toplumu olay örgüsünün içine çekmiştir. Kurguladığı olay örgüsünü gündelik hayata uygun olarak tasarlayan Abdik, toplumun sorunlarına dikkat çekmiş, bu yönde kurgusunu oluşturmuştur.

“Ardager” piyesinin olay örgüsünde Kazak toplumunun sesi olan Tölen Abdik, birçok yazarın anlatmak istediği fakat anlatamadığı sorunları korkusuzca ele almıştır. Kazak halkının sıkıntılarını kurguladığı karakterler üzerinden sahneye aktaran yazar, olay örgüsüne Hırsız karakteriyle başlamaktadır. Hırsız ve Ardager üzerinden kurgulanan olay örgüsü bu iki başkişi etrafında şekil almış iki perde de sahnelenmiştir.

5.3.3.2.1.1. Birinci Perde

“Ardager” piyesinde, birinci perdedeki olay örgüsü eserin esas kişilerinden olan Hırsız karakterinin ışıkları açmasıyla başlamaktadır. Yazar çok fazla detay vermese de birinci perde gecenin geç saatlerin de ve bir evde yaşanmaktadır. Bu ev yalnız başına yaşayan Ardager’in evidir. Hırsız evi soymak için gizlice kapıyı açar ve sessizce içeri girer, ışığa bastığı sırada sahnenin de ışıkları açılır ve olay örgüsündeki birinci perde başlamış olur. Piyesin bu şekilde başladığını yazarın aşağıda verdiğimiz açıklamasından anlamaktayız;

“Gece gece hırsız evi soymaktadır. Cebindeki tel benzeri eşyaları çıkarıp, kapının kilit kısmına indirerek yavaşça kapıyı çeker. İçerisi zifiri karanlık. El yordamıyla elektriği açar. Koridordan yavaşça ilerleyip arkadaki kapıyı açar. Yine el yordamıyla elektriği açmak için uzun süre arayıp düğmeye bastığında, odanın elektriği açılır ve sahneye ışık gelir. Odada birçok kitap var.”

Olay örgüsünün Hırsız ile başlaması tesadüfi değildir. Yazar olay örgüsünün ilk süjesinde dönemde yaygınlaşan hırsızlığı, rüşveti ve makam düşkünlüğünü gözler önüne sermiştir. Hırsızın içeri girdiği sırada masanın başında yorgana sarılı halde oturan Ardager’i görür ve korkarak kaçmaya çalışır, bu olaydan sonra Ardager piyeste yer alan olay örgüsüne dâhil olmuştur. Ardager hırsıza karşı iyi niyetiyle davranarak onu balkondan atlamaması için ikna eder. Ardager’in “Bizim gibilerin hırsızlığı senden az olmamıştır belki”, sözleri Hırsızın dikkatini çeker, bu sözle olay örgüsünün birinci süjesi de başlamıştır. Bu sözle Ardager üzerinden toplumda birçok kişinin yaptıklarının hırsızlıktan farksız olmadığına işaret eden yazar, ilk örneğini Ardager karakteri üzerinden şu sözlerle vermektedir;

“**Ardager:** Birinin söylediği fikirleri, düşünceleri, hatta tamamen bir eserinden faydalanmak, başka birisine ait olan emeği çalmak, başkasının sözünü benimmiş gibi söylemek, bunların tümü hırsızlık değilse nedir o zaman?”

Bu anlatımın ardından yazar, dönemde iyice artan yolsuzluğa, hırsızlığa, rüşvete ve devletin parasına göz diken insanlara dikkat çekmiş toplumda bu tür olayların normal olaymış gibi karşılandığını söylemiştir.

“**Ardager:** Hayır. Ben sadece kendimi anlatmıyorum. Genel olarak hırsızlık hakkında söylüyorum. (Hala bir şey anlayamayan hırsıza bakarak). Pekâlâ, o zaman bir başka örnek vereyim. Halkın parasını, nasibini cebine koymak, yurt dışına kaçmak, işbirliğinden faydalanıp devletin parasına el koymak, soymak, rüşvet almak ve vermek, halkın sayesinde zenginleşmek, bunların hepsi hırsızlık değilse, o zaman nedir?”

Toplumda yaygın olarak görülen bu sorunları korkusuzca anlatan yazar, söylediklerini açıkça ifade etmiştir. Tölen Abdik’in amacı çok okunan bir yazar olmak değil onun amacı, verdiği mesajların geniş kitlelere ulaşması, halkın “uyanıp” dönemi sorgulamasıdır. Yapılan hırsızlıkların, yolsuzlukların, alınan rüşvetin normal olarak görülmeye başlandığına da değinen Abdik Ardager üzerinden söylediği sözle dikkatleri bu yöne çekmiştir. Bu sözde;

“**Ardager:** Fakat bizimki hırsızlık sayılır onların hırsızlık sayılmaz, yani öyle olur. On tenge³⁴ çalarsan hırsızlık, on milyon çalarsan ticaret olur.”

Büyük hırsızlık yapanlara göz yumulmaya başlandığı, normal bir şeymiş gibi görülmeye başlandığını gözler önüne sermiştir. Bu olayın anlatımından sonra Hırsızın “peki siz kaç milyon çaldınız” sorusu üzerine, Ardager, bilim insanı olduğunu, bilim insanlarının zor zamanlar geçirdiğine vurgu yaparak, kendisinin hayattan hiçbir beklentisi olmayan bir insan olduğu söyler. Bu sırada, içerideki sesleri duyup içeri giren Ardager’in öğrencisi olay örgüsüne dâhil olur. Ardager’in öğrencisi aynı zamanda onun bakıcılığını da yapmakta ve bütün işleriyle bakıcısı ilgilenmektedir, Ardager’in tek başına yaşaması, toplumda oluşan “yalnız insan” sorununun işaretidir. Tölen Abdik “Biz Üç Kişiydik” piyesinde olduğu gibi “yalnız insan” sorununu gözden kaçırmamış “Ardager” piyesinde de işlemiştir.

Ardager’in misafirinin olmasına alışık olmayan öğrenci Hırsızın kim olduğunu merak eder, Ardager hırsız ele vermeden misafirinin bir çilingir olduğunu söyler. Röportaj için televizyoncuların geleceğini söyleyen Öğrenci dışarı çıkıp gider. Bu sırada Ardager hastalanır, Ardager’in hastalanması olay örgüsündeki heyecanı artıran bir olaydır. Yazar olay örgüsündeki heyecanı artırarak izleyicinin tüm dikkatini oyunun üzerine çekmiş sonrasında gelişecek olan olaylara izleyicinin daha çok odaklanmasını sağlamıştır.

³⁴ Kazakistan’ın para birimi.

Yaşanan olayda kalp hastası olan Ardager fenalaşır, yaşanan olaylar ise şu şekilde anlatılmaktadır;

“**Ardager:** (Hırsıza) Yerinde kal. Acelen yoktur sanırım. (Tam o anda yüzü ve ağzı değişir, zorlanarak yüreğini tutar) Bu yine mi sancımaya başladı... (Elini uzatarak bir şey istiyormuş gibi yapar).

Hırsız: (Anlamadan) Aksakal, neyin var?

Ardager: (Eliyle ilaçların olduğu yeri, yani sürahinin olduğu masayı gösterir.) İlacımı...

Hırsız: (Masanın yanına gelip, bir ilacı alır ve Ardager’e verir. Sonra geri gelir ve iki ilacı seçerek verir. Sürahidenden bardağa su doldurur ve Ardager’in yanına gelir). Bunu da alın, iyi gelir. (Ardager ilaçlarını aldıktan sonra) Şimdi biraz koltuğa oturun ve uzanın, rahat oturun, ben sizin elinize masaj yaparım.”

Hırsız Ardager’in iyiliğine karşılık ona yardım eder ve ona ilaçlarını verir, masaj yapar. Hırsızın, yaptıkları Ardager’in de hoşuna gider ve mutlu olur, çünkü Ardager hastalandığında ona yardım edecek onunla ilgilenen hiç kimsesi yoktur. Bu olayın ardından yazarın anlatımında da anlaşılacağı üzere içeri gazeteciler girer, gazetecilerin girmesi olay örgüsünün ikinci süjesinin de başlangıcıdır. Yazar ikinci süjesine şu anlatımla başlamaktadır;

“Odaya öğrenciyle birlikte gürültü patırtıyla, farklı aletlerle, malzemelerle televizyon işçileri girer. Herkes aksakala ve hırsıza elini verip selamlaşırlar.

Kameralarını, ışık verici aletlerini yerleştirip, hazırlığa başlarlar.”

Olay örgüsünün ikinci süjesi gazetecinin sorduğu sorularla şekillenmektedir. Gazetecinin sorduğu sorularla olay örgüsüne güç ve hareketlilik getiren Tölen Abdik, Sovyet dönemi eleştirisini yaparken Sovyet rejiminin Kazak halkı üzerindeki baskılarına, Kazak aydını ve yazarlarına verilen hapis cezalarına ve dönemde ortaya çıkan şöhret düşkünlüğüne, insanların abartı ve şatafata düşkünlüğüne değinmiştir. Özellikle bu dönemde eserler veren yazarlar, Sovyet dönemini övmeye yöneltmiş Sovyet yanlısı olmayan aydın ve yazarlar “kötü insan” olarak damgalanmıştır. Sovyet rejiminin isteklerini yerine getirmek zorunda kalan yazarlar istemedikleri yazılar yazmış, istemedikleri karaların altına imza atmak zorunda kalmışlardır. Bu dönemde edebiyat “Sovyet totaliter sisteminin beyin yıkama aracı olarak kullanılmış” (Tagızade, 2006, s. 10), topluma ve insanların düşüncelerine edebiyat ile yön verilmeye çalışılmıştır. Olay örgüsünün ana karakterlerinden birisi olan Ardager karakteri “beyin yıkama” politikasının farkında olmasına rağmen rejime boyun eğmiş rejim yanlısı eserler vermiştir.

Gazetecinin sorduğu ilk soruda Ardager karakterinin Sovyet Hükümeti döneminde yaşadığına vurgu yapılarak, Ardager'in bu dönemde yazdığı eserler hakkındaki düşünceleri sorulmaktadır. Olay örgüsünde yer alan Gazetecinin ilk sorusu şu şekildedir;

“Gazeteci: O zaman kusura bakmayın. Şimdi ata, sizler geçmişte Sovyet döneminde yaşadınız. Şu anda bağımsız bir ülkeyiz. Zaman ve Yasa da başkadır. Artık eski yazdığımız eserlere nasıl bakıyorsunuz?

Ardager: (Böyle sorulardan bıkmış bir suratla) İlk önce, eski yazdıklarımın bezzim diyemem. Zira içten çıkmış alaca yılanıdır. Onlardan kaçarsan bile kurtulamazsın, artık hayatının bir parçasıdır. Eğer zamanın akışına hızlıca alışmazsam kim bilir, o benim suçum değil, özelliğimidir belki. Genel olarak, hemen anlayış gösteren, hemen değişen, hemen kalıplaşan ve alışkanlık gösterenlerden korkun. Zamanında tüm sıkıntılar onların aşırı aktifleştikten olmuştur. Eğer o dönem tekrar geri gelseydi bu yalakalar tekrar onların sözünü söylerlerdi...”

Ardager'in Sovyet döneminde yazdığı eserler için “içten çıkmış alaca yılan” söylemi, o dönemde yazdığı eserlerin Sovyet yanlısı ve hükümeti destekleyen tarzda olduğunun fakat “şimdi” ise yazdıklarından pişman olduğunun göstergesidir. Kazak toplumunun çektiği sıkıntıları da göz ardı etmeyen yazar, Ardager'in üzerinden şu anlatımlara yer vermiştir;

“... Sovyetlerin sömürüsüne maruz kalan Kazak halkını göz önümüze getirelim. Ne doğru düzgün yönetim var ne de iyi ekonomi vardı, sonunda bir yudumluk azıcık hayvanıyla titreyip, canını zar zor kurtaran Kazaklara tabi ki, Sovyetler birliği güzel görünüyordu. Onun temelinde olan tehlikeyi siz, her şeyi bitip tükendikten sonra görüyorsunuz. O dönemlerde çoğu görmedi...”

Olay örgüsündeki anlatımıyla Sovyet rejiminin Kazak toplumu üzerindeki baskısını görmediğine vurgu yapan yazar, topluma seslenmiş, güzel görünen her şeyin özünde kimliksizleştirmenin, özünden koparılanın projesi olduğunun görülmesi gerektiğinin mesajını sahneye yansıtmıştır. Sovyet hükümetinin “yaşamı kolaylaştırma” vaadini, her zorluğun üstesinden gelen Kazak halkının yaşama kabiliyetini elinden alma projesi olarak gören yazar, olay örgüsünde bu soruna da dikkat çekmektedir. Yaşamı kolaylaştırma projesi ile insanlar hiçbir şeyi düşünmeden, sorgulamadan ve çabalımadan ulaştırılma söylemi ile kültürden gelenek ve göreneklerden uzaklaştırılmıştır. Olay örgüsünde Sovyet hükümetinin verdiği yanlış kararların sürgünle, kötülükle ve idamla sonuçlandığına da vurgu yapan yazar, bu dönemde çocukların ve kadınların da sürgün edilip yurtsuz bırakıldığına da vurgu yapmaktadır.

Olay örgüsünün ikinci süjesini şekillendiren en önemli sorulardan bir diğeri ise Gazeteci tarafından Ardager karakterine yöneltilen şu sorudur;

“**Gazeteci:** (Gülümseyip) Sizi o dönemden bu döneme kadar değiştirip getirmek kolay iş değil... Yine tekrar bir soru soracağım. Aldığımız bağımsızlığa inanıyor musunuz?

Bu sırada odaya Ardager’in oğlu girer. Misafirlere başını eğip, selam verir, biraz kenara çekilip kitaplığın yanında ayakta bekler. Ardager oğlunun gelişini bir özel olay gibi görür ve donar kalır.”

Gazetecinin Ardager’e sorduğu “alınan bağımsızlığa inanıyor musunuz” sorusu bağımsızlık sonrası dönemde birçok kişinin zihninde yer edinen, birçok kişinin cevap aradığı bir sorudur. Bu dönemde yöneticilere olan koşulsuz bağlılık yalakalığı, rüşveti, adam kayırmayı ve bunun sonucunda da ezilen halkı beraberinde getirmiştir. Ardager karakterine göre tam bağımsızlık milli kimliğin/benliğin farkındalığı ile oluşacaktır. Ardager’in oğlunun gelmesine şaşırması ise toplumda oluşan aile yapısını temsil etmektedir, yazar bu konuyu işlemeden önce seyirciye önceden yansımaları yapmıştır. Toplumda önemli bir sorun haline gelen aile içi problemler rejimin politikaları sonucu ortaya çıkmıştır. Kültürde değişimin başladığını ve ailelerin dağıldığı problemini de hiç kimse dile getirememiştir. Anlatılan dönem Sovyet Hükümeti döneminde kimsenin eleştiri yapamadığı, doğruları söyleyemediği, yöneticilerin eleştirilemediği bir dönemdir. Gazeteci ve Ardager karakterleri üzerinden anlatılan bu durum şu konuşmalarla gözler önüne serilmiştir;

“**Gazeteci:** Tüm bunları Sovyet döneminde söyleyebildiniz mi?

Ardager: (Biraz duraksayıp) Söyleyemedim. Söyleme şansımız yoktu ve tüm bunlardan sonuç çıkmazdı. (Duraksar) Siz bizi sanki o dönemlerin tüm kötülüklerini görmemiş, bilmemiş biri gibi sanıyorsunuz değil mi, ama nasıl gördük biz. Biraz okumuş insana totaliter sistemin zararını görmemek mümkün değildi. Ama onlarla nasıl mücadele edersin? Siyasi bir yol yoktu. Parti tektir. Merkez komitesi, Hükümet, Yukarı Birlik herkes sadece bir yönetimin, bir partinin elindeydi. Kitle iletişim araçları bile onların. Mahkeme sadece bir isimdir, kendisi yoktur. Yöneticiler herhangi bir isteği yerine getirmek isteseler, kiralık yalaka uzmanlarını kullanıp, işlerini halkın adına konuşturup yaptırırdı ve bunları diğerlerine zorla destekletirdi. Böylece bunların hepsini halkın isteğiyle yapıyormuş gibi görünürlerdi. Önderi överek, şiir yazarlar, kitap yazarlar, film çekerler gösterişlerini abartarak yaparlar. Yönetimle mücadele etmek istersen, ilk önce yoluna engel olanlar bunlardır.”

Olay örgüsünün üçüncü süjesi Ardager’in yakın arkadaşı Jarkınbek karakterinin sahneye dâhil olmasıyla başlamaktadır. Jarkınbek’in piyese dâhil olmasıyla toplumda sorun olmaya başlayan bir konu daha işlenmeye başlar, insanların menfaatleri uğruna birilerini

aşırı yüceltmesi, lüks ve şatafat düşkünlükleri ele alınmaktadır. İyinin ve kötünün yer değiştiği toplumda insanlığa zararı dokunan insanlar makam ve mevkilerine göre değerlendirilip değer biçiliyor, olması gerekenin tam tersine “iyi insan” olarak gösteriliyordu. Rahımbay karakteri üzerinden anlatılan bu olayda, Rahımbay’ın gösterişli bir düğün yaptığı, Cumhurbaşkanı’nın da düğünde kutlama mesajı yayınladığına yer verilmektedir. Rahımbay’ın oğlunun bakan olduğu ve bunun için insanların gereğinden fazla değer verdiği vurgulanmaktadır. Rahımbay’ın “yukardan” yani yöneticilerin emriyle bu kadar önemli biri olarak gösterilmesini ise Gazetecinin şu sözleri ile anlatılmaktadır; Gazeteci, “...Bize yukarıdan emir geldi. Onun kim olduğunu bile bilmiyorduk...”

Bu süjede Jarkınbek karakterine sorulan sorulara cevap vermek istememesi dikkatleri üzerine çekmiştir. Gazetecinin Rahımbay’ın düzenlediği şatafatlı düğün ile ilgili sorduğu “bu tür düğünlere bakış açınız nedir” ve “köyler kayboluyor, bunun hakkında ne düşünüyorsunuz” sorularına cevap vermekten kaçınan Jarkınbek’in Sovyet döneminde 17 yıl hapis yattığı için korktuğu, yapılanları istemese de övmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Jarkınbek’in geçmişte 17 yıl hapis yattığı şu sözlerle anlatılmaktadır;

“**Ardager:** (Gülmesini durdurup, gazeteciye bakar) Sizler onu yanlış anlamayın, onun çekinmesi biraz korkudandır. On yedi yıl içeride oturmuştu. Korkunun hafızadan silinmesi kolay mıdır? Çok eski dönemlerin geri gelmesinden çok korkar. Hala bağımsızlığa kavuştuğumuza inanıp inanmayacağına şaşırıyor.”

Bağımsızlığın kazanılmasına rağmen insanların içinde hala Sovyet rejiminin bıraktığı korku devam etmektedir. Jarkınbek karakteri ile bunun en güzel anlatısı yapılmıştır. Yıllar geçmesine rağmen eleştirisini söylemekten çekinen Jarkınbek dönemin korku ve baskısını üzerinden atamamış, en küçük eleştiriden bile kaçarak övme ve kusursuzlaştırmaya kendini mecbur etmiştir. İyiliğin, kötülüğün, şöhretin, lüks ve şatafatın anlatıldığı bu süjede dikkatleri üzerine bir diğer olay ise Ardager’in oğluna sorulan “geçmiş tarihle ilgili ne düşünüyorsunuz” sorusuna Rusça olarak cevap vermesidir.

“**Gazeteci:** (Şaşırıp) Eyvah, Rusça neden konuşuyorsunuz? Bizim haberimiz Kazakçadır.

Oğlu: Kusura bakmayın. Aslında ben Kazakça biliyorum ama temel düşüncelerimi Rusça olarak rahatça ifade etmeye alışkınım.”

Ardager Sovyet rejiminin uyguladığı Ruslaştırma politikasına karşı gelemeyerek oğlunu Rusça eğitim veren okullara göndermiş. Dönemin baskılarına boyun eğmek zorunda kalan Ardager kendi oğlunu sisteme kurban etmiş, oğlunun kafasına “şire” (Aytmatov & Şahanov, 2000, s. 13) geçirilmesine müsaade etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde birçok Kazak genci Rus okullarında eğitim görmüştür, bunun neticesinde “bol bilgiyle silahlanan, ama kendi ana dilini bilmeyen, kendi tarihinden uzaklaşan bir nesil oluşmaya başladı” (Mukhamadı, 2018, s. 632). Kendi kültüründen uzaklaşarak ailesinden kopan Oğul karakteri bu tip insanlara örnek olarak verilmektedir.

Yaşanan bu olayların ardından Televizyon çalışanlarının aletlerini toplayıp vedalaşması ile birinci perdedeki olay örgüsü son bulurken, evde sadece Ardager, Oğlu ve Hırsız kalır.

5.3.3.2.1.2. İkinci Perde

İkinci perdedeki olay örgüsü Ardager’in evinde devam etmektedir. Birinci perdede yazarın perde kapanmadan öncede belirttiği üzere Ardager, Hırsız ve Ardager’in Oğlu çevresinde yaşanmaktadır. Bu perdede ele alınan konuların başında aile içi problemler yer almaktadır. Aile içi problemleri gözler önüne seren Tölen Abdik, olay örgüsünün devamında Sovyet dönemini ve dönemin etkilerini anlatmaya devam etmiştir.

İkinci perdenin ilk süjesinde Ardager’in Oğluna yönelttiği “bu şehirde misiniz” sorusundan da anlaşılacağı üzere, baba ve oğulun tüm bağlarının koptuğu uzun süredir görüşmedikleri anlaşılmaktadır. Konuşmanın devamında Ardager’in oğlunun eşinden boşandığını söylemesi, oğlunun da aile içi problem yaşadığının kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ardager ve Oğlu arasında geçen şu konuşmadan;

Oğlu: (Aşağı bakar) Bu şehirdeyiz.

Ardager: O zaman neden gelmiyorsunuz?

Oğlu: Meşguldüm. Çoğu zaman iş gezisindeydim...

Ardager: (Küsmüş gibi tavırla) Teşekkür ederim geldiğin için. (Duraksama) Nasıl geçiniyorsunuz?

Oğlu: (Cevap vermeden, aşağı bakarak uzun süre bekler)

Ardager: (Kızarak) Sana insan gibi soruyorum, hatır sorabilir miyim?

Oğlu: (Biraz sessizlikten sonra, başını kaldırır) Eşimle boşandım”.

Anlaşılacağı üzere aslında Ardager oğluna kırgındır. Sovyet rejiminin politikaları sonucu insanların birbirinden kopması aileleri de etkilemiş aile bireyleri birbirinden koparak yuvalarını dağıtmışlardır. Aile bireylerinin birbirinden uzaklaşması ile toplumda ayrışma başlamış insani ilişkiler bitme noktasına ulaşmıştır. Boşanmalar sonucu Kazak

toplumunun her zaman önem verdiği kadınlar büyük sıkıntılar yaşamış, çocuklar ailesiz büyümek zorunda kalmıştır.

Piyeste yer alan Ardager'in oğlu eşine, çocuğuna, anne ve babasına karşı sorumluluklarını yerine getirememiş ailevi bağlarını koparmıştır. Oğulun yaşadığı bu durum aslında bütün toplumun ortak sorunudur. Aile içi problemlerin anlatıldığı sırada olay örgüsüne dâhil olan Ardager'in ölmüş karısı Kara örtülü kadın sahneye girer. Ölmüş kadının sahneye dâhil olması, sıradan devam eden olay örgüsüne heyecan katmış, seyircinin tüm dikkatini piyese çekmiştir.

İkinci perdede yer alan olay örgüsünün ikinci süjesinde Sovyet dönemine tekrar değinen Tölen Abdik, 1937-1938 yılları arasında Sovyet Hükümeti'nin yaptığı katliama vurgu yapmaktadır. Ardager karakterinin aşağıda verdiğimiz şu konuşması;

“Ardager: Evet, korktuk. Korkmayan insan olur mu? Sovyetler Birliği dönemindeki sürgünün ne olduğunu bilmeden, tarihi yönetmek istiyorsunuz. 1937-38'lerde Sovyetler Birliğinde 360 binden fazla kişi kurşuna dizilmişti. Yani, bir yıl boyunca her gün binlerce kişi vurulmuştu. Böyle durumda canı kurtarma dışında başka ne olabilirdi?”

Bu dönemde yaşanan korkunun, katliamların aynası olmuştur. Ardager'in korktuğu için Sovyet Hükümeti'nin yanında olması, korktuğu için oğlunu birçok Kazak genci gibi Sovyet ideoloji etkisinde yetiştirmesi bu dönemin etkisinin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sovyet hükümetinden korktuğu için rejimin isteklerini yerine getirmek zorunda kalan Ardager istemeden de olsa kendi halkına zulüm etmiştir. Ardager'in istemeden de olsa rejimin yanında olması şu sözlerle anlatılmaktadır;

“Ardager: Bizim dönemde yaşasaydınız, sizin nasıl güçlü olduğunuzu görürdük. Herhangi toplumda çalışacaksınız, o toplumun eksik bir parçası olmadan yaşayamazsın. Kürsüye çıkıp konuşulan boş lafın hiç faydası yoktur. Biz de bu rejimde çalıştığımız için görevleri yerine getirmeye mecburduk. Bu görevleri biz yapmazsak bile sonunda yapılırdı.”

Ardager yaptıklarından pişmanlık duyup “biz iyi Kazak olamadık” sözleri ile içsel çöküntüsünü dışa vurmuştur. Olay örgüsünün doruk noktalarının yaşandığı bu süjede dikkat çeken bir diğer olay ise, Ardager'in Oğlunun Ardager'e, 1937-1938 yılları arasında kurşuna dizilen aydınların ölüm emirlerinin altında imzasının olduğunu söylemesidir. Bu aydınların arasında Ardager'in en yakın dostu da vardır. Ardager, Sovyet Hükümeti'nin verdiği kararları sorgulamadan kendi dostunun dahi ölüm belgesine imza atmış, suçu olmayan birçok insanın ölümüne neden olmuştur. Ardager vicdan azabı çekip ölümüne sebep olduğu arkadaşının eşi ile evlenmiş onun çocuğuna sahip çıkmaya çalışsa da

başarılı olamamıştır. Olay örgüsündeki bu doruk noktasının yaşanmasının ardından fenalaşan Ardager ambulansın gelmesiyle hastaneye götürülür.

İstmeden de olsa Sovyet Hükümeti'nin destekçisi olan Ardager halkına ihanet etmiş, en yakın dostunun ölümüne sebep olmuş, daha sonra oğlunun sevgisini kaybederek oğlundan kopmuş, ailesi dağılmış tek başına yaşayan kimsesiz bir insan olmuştur. Bu olayların ardından olay örgüsü son bulur ve ikinci perdede kapanarak piyes bulur. Oyunun sonunda yazar topluma bir mesaj da vermektedir. Hırsız'ın izleyiciye dönüp söylediği şu sözler;

“Hırsız: (Seyircilere bakarak). Ne oluyor ya? Bu evi sonunda bana mı bıraktılar? (Etrafına bakıp düşünür). Hani, “bozulandan bozulmuş şey alma” sözü vardır, zaten kendilerinin huzuru gitmiş Huda yardım etsin. Ben hiç bir şey almam bu evden. (Biri bunu istiyormuş gibi, hayır dermiş gibi başını sallayıp). Hayır, hayır! (Elini bir sallayıp dışarı çıkar).”

Yok, olup giden bir ailenin dramını gözler önüne sermektedir. Döneminde parlak bir kariyere sahip olan ünlü bir bilim adamının geçmişte yapmış olduğu hataları sonucu yalnızlaşması, ailesinin dağılması, kendi halkına ihanet etmesi gözler önüne serilmiştir.

5.3.3.2.2. “Ardager” Piyesinde Yorum

Tölen Abdik, yazdıklarını abartmadan herkesin anlayabileceği sade ve anlaşılır bir biçimde eserler veren bir yazardır. Eserlerindeki konular günlük yaşam da herkesin karşına çıkabilecek olaylardır. Günlük yaşamdan konular seçen yazar eserlerindeki olay örgüsüne de yine hayatın içinden seçer yorumlarla şekil verir okuyucusuna sunar. Tölen Abdik'in “Ardager” piyesinde işlediği konular halkın yaşadığı sıkıntılardan seçilmiş dönemin sorunlarına ışık tutulmuştur. Tölen Abdik yaşadığı dönemi çok iyi sentezleyen ve yorumlayan bir yazardır, bu bağlamda yazar, piyesinde ilk olarak Sovyet döneminde ve sonrasında oluşan toplumsal sorunları yorumlamıştır. Yazarın yorumlayarak işlediği ilk konular “hırsızlık”, “rüşvet” “adam kayırma” ve “makam düşkünlüğü” konularıdır. İşlenen konulardaki çatışmalarla ve ilgi çekici anlatımla dikkatler bu konuların üzerine çekilmiş anlatılmak istenen olaylar ön plana çıkarılmıştır.

Olay örgüsündeki ilk anlatımda Hırsızın seçilmesi tesadüfi değildir, yazar ev soyguncusunu örnek göstererek emek hırsızlığına, devletin parasını çalanlara, rüşvet alanlara, dikkat çekmiştir. Yazar Ardager karakterinin şu söylemleri üzerinden yorumlama yapmaktadır;

“Ardager: Birinin söylediği fikirleri, düşünceleri, hatta tamamen bir eserinden faydalanmak, başka birisine ait olan emeği çalmak, başkasının sözünü benimmiş gibi söylemek, bunların tümü hırsızlık değilse nedir o zaman?

Ardager: Hayır. Ben sadece kendimi anlatmıyorum. Genel olarak hırsızlık hakkında söylüyorum. (Hala bir şey anlayamayan hırsıza bakarak). Pekâlâ, o zaman bir başka örnek vereyim. Halkın parasını, nasibini cebine koymak, yurt dışına kaçmak, işbirliğinden faydalanıp devletin parasına el koymak, soymak, rüşvet almak ve vermek, halkın sayesinde zenginleşmek, bunların hepsi hırsızlık değilse, o zaman nedir?”

Hırsızlık ile yorumlamasını yapan yazar Ardager karakteri üzerinden aktardığı “on tenge çalarsan hırsızlık, on milyon çalarsan ticaret olur” söylemi ile sadece Kazak toplumunun değil küresel bir sorun olan haksız kazanç ve hırsızlığa dikkat çekmiştir.

Yazarın ikinci olarak yorumlayıp ön plana çıkardığı konu ise “Sovyet dönemi” yaşanan problemlerdir. Ardager’in Sovyet dönemi ile ilgili sorulan soruya verdiği cevabı Sovyet dönemi yorumlamasını da içermektedir.

“Ardager: (Böyle sorulardan bıkmış bir suratla) İlk önce, eski yazdıklarımın bezzim diyemem. Zira içten çıkmış alaca yılandır. Onlardan kaçarsan bile kurtulamazsın, artık hayatının bir parçasıdır. Eğer zamanın akışına hızlıca alışmazsam kim bilir, o benim suçum değil, özelliğimdir belki. Genel olarak, hemen anlayış gösteren, hemen değişen, hemen kalıplaşan ve alışkanlık gösterenlerden korkun. Zamanında tüm sıkıntılar onların aşırı aktifleştiklerinden olmuştur. Eğer o dönem tekrar geri gelseydi bu yalakalar tekrar onların sözünü söylerlerdi...”

Ardager Sovyet dönemi yeniden gelse dönemin savunucusu olacağına işaret etmiştir. Aslında Ardager dönemi desteklediğinden değil de korktuğu için bu söylemlerde bulunmuştur. Dönemde yaşanan sürgünler, baskılar ve katliamlar insanları geri dönülmez bir korku girdabının içine almıştır.

Kazakistan’ın bağımsızlık dönemini de dikkat çeken Tölen Abdik, bu konudaki yorumlamasına Gazetecinin Ardager’e yönelttiği “alınan bağımsızlığa inanıyor musunuz” sorusu ile dikkat çekmektedir.

“Ardager: Bağımsız bir ülke adını aldığımız için şükür ediyorum. Ama genel özgürlük hakkındaki bugünkü anlamına şüphemin olduğu gerçektir. Eğer ciddiye alırsak, biz, sadece biz değil, birçok ülke sömürü yaşamlarından kurtulamadılar. (Gözü fal taşı gibi açılan gazeteciye bakar). Evet, evet, yanlış duymadın. Aynen öyle. Patronunun isteklerini hemen yerine getirmek için bir başkasına makale, kitap, bilimsel tez yazan, tüm aklını zekâsını, kalbinden çıkan yürek sözlerini, fikirlerini başkası için bedava veren bugünün görevlileri köle değilse peki kimdir?”

Bağımsızlık alınsa bile, insanların menfaatleri uğruna birileri için yaptığı işler beraberinde rüşveti, makam düşkünlüğünü ve hırsızlığı getirmiş insanlar birilerine bağımlı halde yaşar hale gelmiştir. Kendi düşünce ve fikirlerini başkaları için söylemeye başlayan insanlar kendileri için düşünemez hale gelmiştir.

Sovyet döneminde dönem ile ilgili eleştiri yapılmadığına da vurgu yapan Tölen Abdik bu dönem ile yorumlamasını şu şekilde yapmaktadır;

“...Ama onlarla nasıl mücadele edersin? Siyasi bir yol yoktu. Parti tektir. Merkez komitesi, Hükümet, Yukarı Birlik herkes sadece bir yönetimin, bir partinin elindeydi. Kitle iletişim araçları bile onların. Mahkeme sadece bir isimdir, kendisi yoktur. Yöneticiler herhangi bir isteği yerine getirmek isteseler, kiralık yalaka uzmanlarını kullanıp, işlerini halkın adına konuşturup yaptırırdı ve bunları diğerlerine zorla destekletirdi. Böylece bunların hepsini halkın isteğiyle yapıyormuş gibi görünürlerdi. Önderi överek, şiir yazarlar, kitap yazarlar, film çekerler gösterişlerini abartarak yaparlar. Yönetimle mücadele etmek istersen, ilk önce yoluna engel olanlar bunlardır...”

Sovyet dönemi eleştirilmek istense ilk önce halktan olanlar buna karşı çıkararak Sovyet hükümeti destekçiliğini yapmıştır. Bunların en başında da Ardager gelmektedir, Ardager tüm çalışmalarını hükümet destekçisi olarak yürütmüş, en yakın dostunu hatta oğlunu dahi sisteme kurban etmiştir. Sovyetler birliği dağılıp bağımsızlık kazanıldıktan sonra kendi benliğini arayan Ardager geçmişi ile yüzleşerek içsel çözümlemesini yapar, Sovyet hükümetinin destekçisi olmaktan utanç ve vicdan azabı duyan Ardager kendi geçmişiyle bu şekilde yüzleşmek zorunda kalmıştır. Dönemin en sancılı zamanlarını yaşayan Ardager en büyük bedeli oğlu ve ailesiyle ödemiştir. Dönemin etkileriyle aile dağılmış yok olmuştur. Tıpkı Sovyet hükümeti zamanında baskılar ve zulümlerle dağılan yok olan aileler gibi.

Tölen Abdik’in dikkat çektiği bir diğer konu ise toplumda ortaya çıkan lüks ve şatafat düşkünlüğüdür. Rahımbay karakteri üzerinden işlenen bu konu ile topluma mesaj verilmiş lüks ve şatafatın gereksiz bir şekilde arttığı yorumlaması yapılmıştır. Düzenlenen bu düğünün Rahımbay’ın oğlunun bakan olması sebebiyle bu kadar çok abartılması bakan olan oğlu için misafirlerin bu kadar çok ilgi gösterdiği de açıkça belirtilmiştir. Jarkınbek ve Ardager karakterlerinin aşağıda verdiğimiz konuşmaları bu durumu açıklar niteliktedir.

“**Jarkınbek:** Çok büyük ve eğlenceli düğün gerçekleşti. Yurt dışından bile misafirler geldi.

Ardager: (Daha da şaşırarak) Yurt dışından mı?... O zavallı yaşlandığında çalışmalarını bizim yardımımızla zor savunup, aramıza katılmayan, bunları hayal eden birisiydi. Yoksa ben hastayken bir bilimsel yenilik mi ortaya çıkardı.”

Piyeste yazarın üstünde durarak yorumlamasıyla ön plana çıkardığı bir diğer önemli konu ise Kazak aydınlarının katliamlarla öldürülmesi hususudur. Ardager’in milli kimliğini hiçe sayarak kendi toplumuna ihanet edecek kadar başkalaşarak dostunun ölüm metninin altına imza atması gözler önüne serilmiş dönemin acı tablosu çizilmiştir.

“**Ardager:** Evet, korktuk. Korkmayan insan olur mu? Sovyetler Birliği dönemindeki sürgünün ne olduğunu bilmeden, tarihi yönetmek istiyorsunuz. 1937-38’lerde Sovyetler Birliğinde 360 binden fazla kişi kurşuna dizilmişti. Yani, bir yıl boyunca her gün binlerce kişi vurulmuştu. Böyle durumda canı kurtarma dışında başka ne olabilirdi?”

Ardager’in konuşmalarından da anlaşılacağı üzere 360 binden fazla kişinin katliam edildiği gözler önüne serilmiştir. Dönemin acı gerçeği olan bu durumu yıllarca kimse dile getirememiş, sessiz kalmak zorunda kalmıştır. Tölen Abdik söyleyeceklerinden geri asla geri durmadan korkusuzca bu durumu piyesinde işlemiş dikkatleri bu yöne çekmiştir.

5.3.3.2.3. “Ardager” Piyesinde Özgün Buluş, İcat

Tölen Abdik, “Ardager” piyesini kurgularken dönemi çok iyi sentezleyerek olay örgüsünü oluşturmuştur. İşlediği konular arasında yer alan Sovyet dönemi anlatımında kullandığı cümleler ve katliama uğrayan kişilere değinmesi gerçekleri gözler önüne sermiş, yıllardır kimsenin anlatamadığı konuları korkusuzca anlatmıştır.

Yazarın özgün buluşuna örnek olarak verebileceğimiz ilk cümlesi “içten çıkmış alaca yılan”, cümlesidir. Ardager karakterinin Sovyet döneminde yazdığı eserler için kullandığı bu cümle, Sovyet döneminde rejimin istediği şekilde eserler veren tüm yazarlar için söylenmiş bir sözdür. Rejimin baskıları yüzünden Sovyet yanlısı yazılar yazan Kazak aydınları sonrasında kendi milli benliklerine dönerek yazdıklarına pişman olmuşlar, kendi kültürlerine, halkına ihanet ettiklerini anlamışlardır. Sovyet döneminde zehirli yılanın zehirli dili kadar tehlikeli yazılar yazan aydın ve yazarlar birçok insanın haksız yere canını yakmış birçok insanın ölümüne sebep olmuşlardır. Yazarın Ardager üzerinden kullandığı bu cümle şu şekildedir;

“**Ardager:** (Böyle sorulardan bıkmış bir suratla) İlk önce, eski yazdıklarımın bezdim diyemem. Zira içten çıkmış alaca yılanıdır. Onlardan kaçarsan bile kurtulamazsın, artık hayatının bir parçasıdır. Eğer zamanın akışına hızlıca alışmazsam kim bilir, o benim suçum değil, özelliğimdir belki. Genel olarak, hemen anlayış gösteren, hemen değişen, hemen kalıplaşan ve alışkanlık gösterenlerden korkun. Zamanında tüm sıkıntılar onların aşırı

aktifleştikten olmuştur. Eğer o dönem tekrar geri gelseydi bu yalakalar tekrar onların sözünü söylerlerdi...”

Tölen Abdik’in piyesinde yer verdiği, Kara örtülü kadının kendi iç dünyasında yaşadığı üzüntüyü anlatırken kullandığı “zehir ile balı sırasıyla içtim” sözüdür. Bir anneni oğluna karşı olan üzüntüsünü belli etmemek için kullandığı bu söz yıllarca etkisini unutturmayıp bu esere ulaşan herkesin kullanacağı tarzda bir sözdür. Tölen Abdik bu sözü Kara örtülü kadın üzerinden anlamlandırıp bütün insanlığa armağan etmiştir. Annelerin evlatlarına karşı üzüntüsünü belli etmemek için kullandığı bu söze aşağıdaki anlatımda yer verilmiştir;

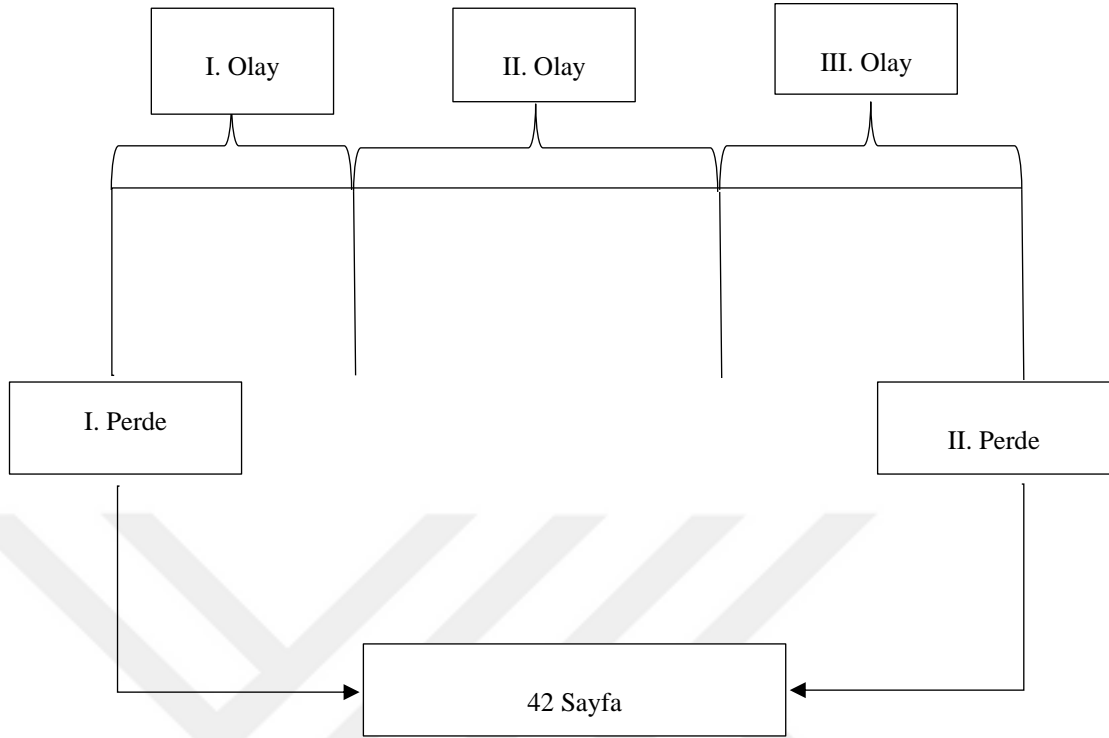
“**Kara örtülü kadın** (Çok yakından). Oğlum, benim sana olan kırgınlığım o kadar büyüktü. Fakat ne kadar kırarsan kır senden vazgeçemedim. Zira senden vazgeçmek; kendimden vazgeçmekti. Sen benim hem üzgün halim hem de sevinçli dayanağımdın. Üzüldüğüm anda, senin verdiğin her endişelerden kurtulamadım, iyileşmeyen dert gibi, dayanağım olduğun anlarda nasıl olsa, sen benim hayatımın anlamıydın. Sensiz benim hayatımın anlamı yoktu. Zehir ile balı sırayla içtim. Böyle yaşadım. Böylece bu hayattan göç ettim. Ne pişman ne de üzgünüm. Üzgünlük ile kırgınlık insana ait şeylerdir. Ama ben ise ruhum. Sizin sağlığını Allah’tan dileyip, koruyup kolladım. Ne yaparsan yap ama kendi isteğinle yap. Ancak temiz ol, günah işleme. Günah işlersen, duanı etmem zorlaşır.”

Tölen Abdik’in olay örsünde özgün buluşu verdiği insanların aklına kazınan bir diğer anlatım ise Sovyet dönemindeki katliamı anlatırken kurduğu cümlelerdir. Ardager üzerinden anlatılan bu cümle şu şekildedir;

“**Ardager:** Evet, korktuk. Korkmayan insan olur mu? Sovyetler Birliği dönemindeki sürgünün ne olduğunu bilmeden, tarihi yönetmek istiyorsunuz. 1937-38’lerde Sovyetler Birliğinde 360 binden fazla kişi kurşuna dizilmişti. Yani, bir yıl boyunca her gün binlerce kişi vurulmuştu. Böyle durumda canı kurtarma dışında başka ne olabilirdi?”

Sovyet rejiminin insanları korku girdabına soktuğu bu dönemde korkmadan yazan yazarlarda da vardır. Bunların en başında Tölen Abdik yer alır. Tölen Abdik “Ardager” piyesinde dönemin sesi olmuş insanların korkutulduğunu baskılara uğradığını gözler önüne sermiştir. Bu dönemde 360 binden fazla insanın da katledildiğine vurgu yapan yazar bu anlatımını da hiçbir sansür kurmadan apaçık insanların vicdanına sunmuştur.

5.3.3.2.4. “Ardager” Piyesinde Gerilim ve Çatışma Unsurlarının Başlama Noktası

Şekil 7. Ardager piyesinde gerilim ve çatışma unsurlarının başlama noktasının gösterimi

“Ardager” piyesindeki I. gerilim örneği Hırsızın soygun için eve girmesiyle yaşanmaktadır. Hırsızın eve girmesi aynı zamanda olay örgüsüne de şekil vermektedir. Hırsız karakterinin etkinliği birinci perdeden açılışından, ikinci perdenin kapanışına kadar devam etmektedir. Hırsızın eve girip Ardager ’den korkarak balkondan aşağı atlamaya çalışması olay örgüsüne heyecan katmış, izleyicide merak ve ilgi uyandırmıştır. Bu örneğe Ardager’in aşağıdaki konuşmasında yer verilmiştir.

“**Ardager:** (Sessizce mırıldanarak). Aptallık etme! (Evde kimse yok diye düşünen Hırsız yine evde başka birilerinin daha olduğunu düşünür ve aşağıya atlamak için balkona doğru koşar. Ardager korkarak bağırır) Hey, uğursuzdur! Balkondan atlayıp ölmeyi mi düşünüyorsun?”

Hırsızın aksiyonla piyese dâhil oluşu, diğer olayları da beraberinde getirmiştir. Piyeste abartılı gerilim sahnelerine yer verilmesi de yazarın yaptığı ara dokunuşlarla seyircinin dikkati piyes üzerinde toplamıştır. Bunlardan birisi de hırsızın eve girip Ardager’i fark etmesi ve balkondan atlamaya çalışmasıdır.

Olay örgüsündeki II. Gerilim ve çatışma örneğine Gazetecilerin röportaj yapmak için Ardager’in evine gelmeleri ile başlamaktadır. Ardager’in Gazetecilerin sorduğu sorulara

verdiği cevaplardan içsel çatışmalar yaşadığına şahitlik etmekteyiz. Ardager'in hem kendi iç çatışmasını yaşadığı hem de Sovyet hükümeti eleştirisi yapmaya başladığı ilk anlatım örneği şu konuşma da verilmektedir;

“Sovyetlerin sömürüsüne maruz kalan Kazak halkını göz önümüze getirelim. Ne doğru düzgün yönetim var ne de iyi ekonomi vardı, sonunda bir yudumluk azıcık hayvanıyla titreyip, canını zar zor kurtaran Kazaklara tabi ki, Sovyetler birliği güzel görünüyordu. Onun temelinde olan tehlikeyi siz, her şeyi bitip tükendikten sonra görüyorsunuz. O dönemlerde çoğu görmedi. İnandı. Ve ona sadece eski Sovyetler hükümetine bağlı ülkeler değil dünyadaki ünlüler de inandılar. Ama bugünlerde onların hepsi aptal, sadece siz zeki oluyorsunuz.”

Ardager bu konuşmanın ardından Sovyet hükümetini eleştirmeye, yaptığı katliamları, sürgünleri anlatmaya devam etmiştir. Gerilim ve çatışma bu anlatımın ardından başlamaktadır.

Piyesteki III. Çatışma ve gerilim noktasının başlangıcı Ardager'in oğlunun ikinci perdede yer alan konuşmaları ile başlamaktadır. Oğul karakterinin piyese dâhil olmasıyla ikinci perdedeki olay örgüsü şekillenmiştir. Oğulun eşinden boşandığını söylemesi üzerine Ardager derin bir üzüntü duyar, tolumdaki aile sorunu ve Sovyet hükümetinin getirisi olan bu sorunun işlenmesindeki başlangıç olmuştur.

Ardager: (Kızarak) Sana insan gibi soruyorum, hatır sorabilir miyim?

Oğlu: (Biraz sessizlikten sonra, başını kaldırır) Eşimle boşandım.

Ardager: (Ürkerek) Ne diyorsun? Ne demek boşandım?

Oğlu: (Öyle soru olur mu ki dermiş gibi omuzunu kaldırıp) “Nasıl?” gördüğünüz gibi. El âlem nasıl boşanıyorsa ben de öyle boşandım.”

5.3.3.2.5. “Ardager” Piyesinde Önceden İma Etme ve Gölgeleme

Tölen Abdik'in “Ardager” piyesinde önceden ima etme gölgeleme yöntemini tespit ettiğimiz olay, Ardager'in oğlunun sahneye ilk girdiği sırada kullandığı anlatımdır. Bunun dışında yazar önceden ima etmeden olay örgüsünü işlemiştir. Yazarın anlatımı şu şekildedir;

“Bu sırada odaya Ardager'in oğlu girer. Misafirlere başını eğip, selam verir, biraz kenara çekilip kitaplığın yanında ayakta bekler. Ardager oğlunun gelişini bir özel olay gibi görür ve donar kalır.”

Ardager'in oğlunun gelmesine şaşırması, onların uzun süredir görüşmediklerinin, baba ile oğulun aile bağlarının kopuk olduğunun da anahtarı olarak sunulmuştur. Yazar olay

örgüsünün ilerleyen sahnelerindeki anlatımı için seyirciyi önceden hazırlamış, baba ile oğulun durumu hakkında seyircinin tahmin ve yorum yapması için kapı aralamıştır.

5.3.3.2.6. “Ardager” Piyesinde İçinden Çıkılmazlık

“Ardager” piyesinde tespit ettiğimiz içinden çıkılmazlık unsurunu yazar birinci perdenin sonuna kadar saklı tutmuştur. Olay örgüsünde son dönemde yaygın olarak gelişen hırsızlık, şöhret, mevki ve makam düşkünlüğü, Sovyet Hükümetinin politikaları sonucu milli kimliğini/benliğini kaybeden insanlar anlatılmıştır. Birinci perdenin kapanmasından önce seyircinin hiç beklemediği bir anda sahnede yer alan ve Rusça konuşmaya başlayan Ardager’in oğlu seyircideki merakı artırarak olay örgüsünün devamının tahmin edilmesinde içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Hayatın olağan akışına göre ilerleyen konuşmalar sırasında sistemi eleştiren, eleştirisini de kendi ana dili dışında Rusça olarak yapan Oğul karakteri seyirciyi düşündürmüş, düşündürürken de tahmin olanağını güçleştirerek içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Rusça konuşma örneğinin verildiği örnek şu şekildedir;

“**Gazeteci:** (Şaşırıp) Eyvah, Rusça neden konuşuyorsunuz? Bizim haberimiz Kazakçadır.

Oğlu: Kusura bakmayın. Aslında ben Kazakça biliyorum ama temel düşüncelerimi Rusça olarak rahatça ifade etmeye alışkınım.

Gazeteci: (Ne yapacağını bilemeden, yine şaşırarak) Eyvah!.. Bu ilginçtir... Peki, o zaman, buradan keselim. (Kameramana bakar, tamam dermiş gibi ifade eder ve Ardager’e bakar) Peki, ata, sağlıcakla kalın, hasta olmayın. Yine de teşekkür ederim.”

Olay örgüsünün olağan akışı sırasında gelişen ve içinden çıkılmazlık örneği olarak tespit ettiğimiz bir diğer konu ise Ardager’in ölmüş karısının oyuna dâhil olmasıdır. Hayatın olağan akışının dışında yaşanan bu olay seyircideki ilgi ve merakı bütünüyle üzerine çekmiş, yaşanan bu olay içinden çıkılmazlık örneğinin simgesi olmuştur. Kara örtülü kadının oyuna dâhil olması şu şekilde anlatılmıştır;

“Bu sırada odaya gölge gibi kayarak gelen kara örtüsü olan kadın; annesinin ruhu girer.

Kara örtülü kadın (Çok yakından). Oğlum, benim sana olan kırgınlığım o kadar büyüktü. Fakat ne kadar kırarsan kır senden vazgeçemedim. Zira senden vazgeçmek; kendimden vazgeçmekti. Sen benim hem üzgün halim hem de sevinçli dayanağımdın. Üzüldüğüm anda, senin verdiğin her endişelerden kurtulamadım, iyileşmeyen dert gibi, dayanağım olduğun anlarda nasıl olsa, sen benim hayatımın anlamıydın. Sensiz benim hayatımın anlamı yoktu. Zehir ile balı sırayla içtim. Böyle yaşadım. Böylece bu hayattan göç ettim. Ne pişman ne de üzgünüm. Üzgünlük ile kırgınlık insana ait şeylerdir. Ama ben ise ruhum. Sizin sağlığını Allah’tan dileyip, koruyup kolladım. Ne yaparsan yap ama kendi isteğinle yap. Ancak temiz ol, günah işleme. Günah işlersen, duanı etmem zorlaşır.”

Olay örgüsünün nasıl sonlanacağı hakkındaki yorumu seyirciye bırakan Tölen Abdik, seyircideki merakı da zirvede bırakmıştır. Perdenin kapanmasından hemen önce Ardager'in rahatsızlanarak hasta haneye götürülmesi ve Hırsızın seyirciye verdiği mesaj olay örgüsünü zirvede bırakarak içinden çıkılmazlık örneğini vermiştir. Doktorların ve Hırsızın dâhil olduğu olay örneği şu şekildedir;

“Doktor: Babanızın durumu biraz ağır. Hemen hastaneye götürmeliyiz. Hadi gidelim.

Oğlu sedyeyi kaldırmaya yardım ederek doktorlarla beraber dışarı çıkar. Hırsız evde tek kalır.

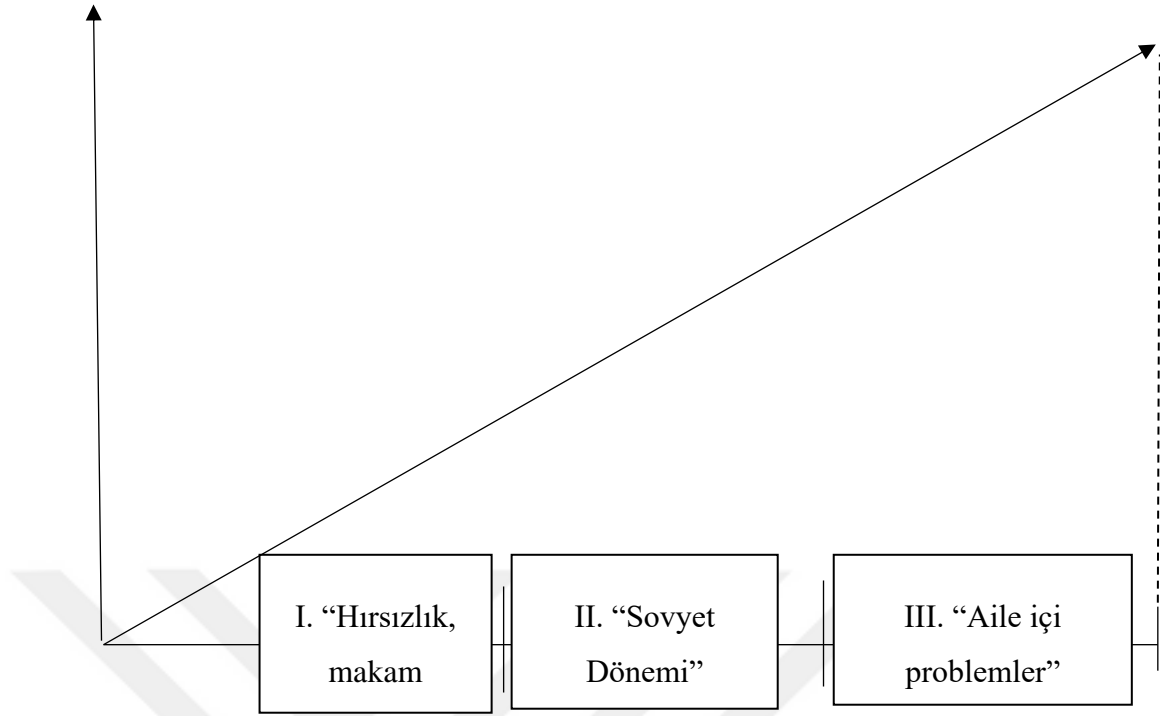
Hırsız: (Seyircilere bakarak). Ne oluyor ya? Bu evi sonunda bana mı bıraktılar? (Etrafına bakınıp düşünür). Hani, “bozulandan bozulmuş şey alma” sözü vardır, zaten kendilerinin huzuru gitmiş Huda yardım etsin. Ben hiç bir şey almam bu evden. (Biri bunu istiyormuş gibi, hayır dermiş gibi başını sallayıp). Hayır, hayır! (Elini bir sallayıp dışarı çıkar).”

5.3.3.2.7. “Ardager” Piyesinde Doruk

Tölen Abdik, “Ardager” piyesinde kurguladığı olay örgüsündeki olayları çözüme ulaştırmadan zirvede bırakmış, işlediği konularla toplumda ortaya çıkan sorunlara dikkat çekmiştir. Yazarın oluşturduğu olay örgüsünde işlenen konular çözüme kavuşturulmamış zirvede bırakılmıştır. Bu bağlamda “Ardager” piyesi olayların başlayıp gelişip üst noktaya ulaştıktan sonra çözüme ulaşmadan sona eren piyes örneği olarak tespit edilmiştir.

Tölen Abdik olay örgüne son vermeden önce seyirciye verdiği mesajla olay örgüsüne son vermiş, insanlığa seslenmiştir. Verdiği mesajla olayları doruk noktasında bırakan yazar, seyircideki, ilgi merakı da zirvede bırakmıştır.

“Ardager” piyesini incelediğimizde olay örgüsünün yoğun olarak işlendiği ve doruk noktası yaptığı üç önemli konunun üzerinde durulduğu görülmüştür. Olay örgüsünde ilk olarak tespit ettiğimiz konu toplumda yaygınlaşan “hırsızlık” konusudur. Tölen Abdik, insanların haksız olarak elde ettiği başarıları ve emek hırsızlığını anlatarak, topluma mesaj vermiş, bu konulara ışık tutmuştur. Yazarın dikkat çektiği ve doruk noktasını yaşattığı bir diğer önemli konu ise “Sovyet dönemi” eleştirileridir. Toplumun eleştirmekten korktuğu dönemi korkusuzca eserinde işleyen yazar, dönemin sorunlarını bütün çıplaklığı ile gözler önüne sermektedir. Eserde tespit ettiğimiz son konu ise “aile içi problem” konusudur. A. Yalçın ve G. Aytaş'ın çizdiği grafiğe göre tespit edilen doruk noktalarının gösterimi şu şekildedir;

Şekil 8. Ardager Piyesinde Doruk noktasının gösterimi

Piyesin ilk sahnesinde işlenmeye başlanan “hırsızlık”, “makam düşkünlüğü” ve “rüşvet” konularının herhangi bir çözüme ulaştırılmadan, toplumsal sorun olarak işlendiği tespit edilmiştir. Tölen Abdik eserinde Sovyet dönemi eleştirisini de yaparak dönemi sorgulamış, insanların çektiği sıkıntı ve zulümleri gözler önüne sermiştir. Toplumsal sorunları ustaca işleyen yazar, toplumun temelinin oluşturduğu aile içi problemleri de göz ardı etmemiş eserinde yer vermiştir. İşlenen bu konular olay örgüsünün ana konuları arasında yer alırken, konuların herhangi bir çözüme ulaştırılmadan, toplumsal eleştiri olarak ele alındığı ve eserde doruk noktaları olarak işlendiği tespit edilmiştir.

5.3.3.2.8. “Ardager” Piyesinde Düğüm

“Ardager” piyesinde tespit ettiğimiz ilk bunalım örneğini Ardager karakteri vermektedir. Ardager’in “kendime acıyorum” sözleri, ruhsal ve bedensel olarak çöküntü yaşadığının, kendisini güçsüz olarak gördüğünün ve hayata dair umudunun kalmadığının göstergesidir. Ardager’in Hırsız ile konuşması sırasında fenalaşıp hastalanması da yaşadığı olayların bedensel ve ruhsal olarak dışı vurumudur.

“Ardager: (Eliyle ilaçların olduğu yeri, yani sürahinin olduğu masayı gösterir.) İlacımı...

Hırsız: (Masanın yanına gelip, bir ilacı alır ve Ardager’e verir. Sonra geri gelir ve iki ilacı seçerek verir. Sürahidenden bardağa su doldurur ve Ardager’in yanına gelir). Bunu da alın, iyi

gelir. (Ardager ilaçlarını aldıktan sonra) Şimdi biraz koltuğa oturun ve uzanın, rahat oturun, ben sizin elinize masaj yaparım.”

Ardager’in rahatsızlanıp hasta olması yaşadığı olaylara karşı verdiği tepki olarak gösterilirken, aynı zamanda yanında Hırsızdan başka ona yardım edecek kimsenin olmaması da yalnızlığının göstergesi olarak anlamlandırılır.

Piyeste tespit ettiğimiz bir diğer bunalım örneği ise Ardager’in “Çırağım, geçmiş işlere bugünün tepesinden bakıp değerlendirmek kolaydır. O zamanlar kötülüğün cansız olduğumu bilmiyordum...” sözlerinde saklıdır. Ardager Sovyet döneminde yaptığı çalışmalarla rejim yanlısı olmuş, rejimin savunuculuğunu yapmıştır. İlerleyen zaman içinde Sovyet döneminin yanında olduğu için pişmanlık duyan Ardager pişmanlığını “O zamanlar kötülüğün cansız olduğumu bilmiyordum” sözleri ile dışa vurmaktadır.

Tölen Abdik, bunalım örneğinin bir diğer örneğini yine Ardager karakteri üzerinden vermiştir. Ardager’in şu konuşması;

“**Ardager:** (Bir süre sonra) Doğru, biz iyi Kazak olmadık. Dönem mi kötüydü yoksa döneme göre olan biz mi kötüydük, her neyse bunlardan bizim kıymetimiz yükselmez. Fakat nasıl olsa Kazak olduğumuz bellidir. Ama bizi değersiz eden sizsiniz, oysa Kazak değilsiniz ki. Bir kere kendine neden bakmıyorsun? Bir lafın Kazakça ise iki lafın Rusçadır. Kimi suçluyorsun?”

Ardager’in “Kazak olmadık” sözleri, kendi milletine, milli kimlik ve benliğine ihanet ettiğinin dışa yansımasıdır. Kendisini Sovyet döneminde halkına ve dostlarına “mankurtlaşma” (Azap, 2013, s. 282),pahasına ihanet eden insanlar gibi gören Ardager, iyi bir Kazak olmadık söylemi ile vicdani olarak rahat olmadığını söylemektedir. Oğlunun Rus okullarında yetişip kendi kültüründen uzak olarak yetişmesinden de sorumlu olan Ardager, oğlunun ailesine sahip çıkamamasına ve annesine olan davranışları için de büyük üzüntü duymaktadır. Ardager’in duyduğu vicdan azabı sonucu ağlaması da bunalım örneği olarak gösterilir. Bunalım örneği Ardager’in aşağıda verdiğimiz konuşmasından tespit edilmiştir;

“**Ardager:** Sizleri yalan güvenlerle eğiten kimdi. Aksine, aile eğitimini aşağıladınız, sokak eğitiminden siz kendiniz aldınız. Ebeveynin dediklerini bela gibi görüp, her şeyi kendimiz yapabiliriz, kendimiz çözebiliriz diye kendinizi büyük gösteriyordunuz. İşte şu istediğiniz hayattan ne buldunuz? Pekâlâ, belki bir şey buldunuz, lakin insanlık nerede kalır, çocukluk borcun neredeydi? Bu ikisi olmaksızın akıl ile eğitimin ne anlamı var ki? Dış görünüşte, ben zamanında itibarlı iken, hayallerim gerçekleşmiş gibi görünebilir. Fakat benden daha zayıf kim olabilir ki? (Sonra söylesem mi söylemesem mi diye düşünür) Yaşlı karısı ölmüş, evladı ise kendi başının çaresine bakarak gitmişti, (Benim akrabam olmayan bir öğrencimin elinde

yaşamımı sürdürmek için çabalayan bir zavallı yaşlı adamım dersem, el âlem buna inanır mı acaba? Babayı böyle durumda bırakmayı ben mi öğrettim? Ben bunu da başımlardım, fakat senin annene yaptığın hıyanetini başımlamayan. Annene insan gibi bakmadım, saygı duymadım. Eşinin tarafını tuttun, annene karşı çıktın, sonunda ayrıldınız. Annen seni düşünerek öldü. Sonrası, küsüyordu sana ama kargışım değmesin diyerek: “Allah Teâlâ, yalnız oğlumu koru! Söylediklerimi geri aldım” diye Huda’ya yalvardı. (Sesi değişip, cebinden mendilini çıkarır, gözünü siler)”

“Ardager” piyesinde tespit ettiğimiz bir diğer düğüm örneği ise Ardager’in oğlunun ailesi için yaptıkları karşısında suçluluğunu kabul ettiği konuşmasıdır. Bu konuşma;

“Oğlu: (Düşünerek) Belki, sen haklısın. Ailemin karşısında ben suçluyum. İtiraz etmiyorum benim çocukluğum mutlu günlerle doluydu. Benim için dünyadaki en iyi insanlar tartışmasız ebeveynimdi. Fakat ben büyüyünce, her şeyi ayırabiliyorum ve neyin kötü neyin iyi olduğunu biliyorum. Annem ve babam sadece benim için iyi, başkaları için değil. Evi, ailemi reddettiğime gelince, ... İtiraf etmeliyim ki, ruhani rehberim oldunuz ve sonra artık ilgilenmemeye başladım...”

Şeklinde gelişmiş ve Oğul karakterinin bunalım içerisinde olduğunun örneği olmuştur. Eserde tespit ettiğimiz bunalım örneğinden bir diğeri ise, piyesin sonunda yaşanan olayda gizlidir, yaşana olaylar sonucu Ardager’in rahatsızlanması, olaylara verdiği tepkinin ruhsal ve psikolojik olarak dışa vurumunu temsil ederken, Oğul karakterinin de rahatsızlanan babası için üzüntü duyması, onun için üzülmeye öze ve aileye dönüşün simgesi olmuştur. Bu örnek aşağıda verdiğimiz konuşmadan tespit edilmiştir;

“Ardager: (Kafası sallanıp, elleri titreyip, zorlanır). “Verimli ağaç eğilir” sözü vardır. Sen olduktan sonra ben verimli ağaçtım. Eğildim fakat onun sayesinde kırılmadım. Her şey senin için. (Sesi değişir)

Oğlu: (Tüm sesiyle bağırarak). Baba! Baba!

Ardager daha da titreyip, bir şeyler söylemek ister ama söyleyemez. Oğlu hıçkırarak hıçkırarak ağlayıp babasını kucağına alır. Hırsız masa üzerinden bir ilacı alır ve Ardager’in ağzına koyar.”

Ardager’in oğlunun yaşanan olaylar sonucu duyduğu vicdan azabı da düğüm örneği olarak gösterilmektedir. Ardager’in Oğlunun;

Oğlu: Ben anladım, baba. Göğsümdeki nefesi tutan, acı düşüncelerimi dışarı çıkarıp nasıl olsa temizlenmem ve tekrar insan kalıbına gelmem gerekiyordu. Fakat içimdeki zehri dışarı atacağım diye, senin yüreğine zararım dokundu ve seni endişeye soktum.

Söylemleri babası ve ailesine karşı olan davranışlarından pişmanlık duyduğunun ve bu durumdan dolayı ruhsal olarak bunalım içerisinde olduğunun göstergesi olmuştur. Yine

Oğul karakterinin yaşanan olaylar karşısında ağlaması da bunalım örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Oğul karakterinin pişmanlık duyması ve babası için üzülmesi seyirci içinde beklenen bir durum değildir. Yazar bu tür gerilimlerle tüm ilgiyi piyesin üzerine çekmiş aynı zamanda seyircinin olaylar hakkında yorum yapmasına da imkân tanımıştır. Seyircinin oyun hakkında yaptığı her yorum piyese olan ilgiyi de artırmaktadır. Yapılan her yorum olay örgüsündeki düğümlerin seyircideki bıraktığı etkininde temsilcisidir. Düğümlerde yaşanan entrikaların artırılması verilmek istenen mesajların da etki gücünü artıracığından, yazar bu noktaları zirvede bırakmıştır.

5.3.3.2.9. “Ardager” Piyesinde Sona Erdirme

Tölen Abdik “Ardager” piyesinde yer alan olayları gerçek yaşamdan seçmiş, gerçekliği hikayeleştirerek sahnede canlandırmıştır. Toplumsal olayların ele alındığı bu piyeste, iç içe geçmiş olaylar piyesin sonuna kadar etmiş, piyesin sonunda verilen mesajla sona erdirilmiştir.

Tölen Abdik piyesin sonunda verdiği örnekle Ardager’in evi üzerinden tüm toplumu ele almış, verdiği mesajla tüm topluma seslenmiştir. Hırsızın seyirciye dönerek söylediği;

“**Hırsız:** (Seyircilere bakarak). Ne oluyor ya? Bu evi sonunda bana mı bıraktılar? (Etrafına bakıp düşünür). Hani, “bozulandan bozulmuş şey alma” sözü vardır, zaten kendilerinin huzuru gitmiş Huda yardım etsin. Ben hiç bir şey almam bu evden. (Biri bunu istiyormuş gibi, hayır dermiş gibi başını sallayıp). Hayır, hayır! (Elini bir sallayıp dışarı çıkar).”

Sözlerin içerisinde saklı olan “bozulandan bozulmuş şey alma” alma sözü ile Ardager’in aile düzenin kalmadığı, yaşamını tamamen bozulduğu anlatılırken, Ardager üzerinden tüm topluma mesaj verilmiştir.

5.3.3.3. “Ardager” Piyesinde Şahıs Kadrosu (Kişiler Sistemi)

5.3.3.3.1. “Ardager” Piyesinde Esas Kişiler

“Ardager” piyesini incelediğimizde üç esas karakter karşımıza çıkmaktadır. Tespit ettiğimiz esas kişilerden ilki Ardager karakteridir, ikinci esas kişi Hırsız iken, piyeste yer alan üçüncü esas kişi ise Oğul karakteridir. Esas kişiler arasında yer alan Hırsız ve Ardager olay örgüsünün başından sonuna kadar bütün süljelerde aktif olarak rol almıştır. Oğul karakteri ise birinci perdede gösterilmiş, ikinci perdeden itibaren etkisini göstermeye başlamıştır. İşlenen olay örgüsünde Ardager karakteri baş figür olarak yerini almış, olay örgüsünün ana kahramanı olmuştur.

5.3.3.3.1.1. Ardager

Ardager, olay örgüsünün her anında aktif olarak rol alan esas kişilerden ilkidir. Olay örgüsünün Ardager'in hayatı üzerinden kurgulanması sebebiyle de baş figür olarak belirlenmiştir. Ardager ile ilgili ilk bilgilere kendi anlatımından ulaşılmaktadır. Verilen bilgilere göre, yaşı ilerlemiş bir bilim adamı olan Ardager seksen yaşındadır.

“**Ardager:** (Sessizlikten sonra). İyi günleri geçmiş, serveti tükenmiş, bitmiş yaşlı bir bilim adamının evinden ne alacağını sandın? Soymak istersen zengin, malı mülkü olan birinin evine neden girmiyorsun?

...Ama ben sekseni geçtim. Şu an sahipsiz çöldeymişim gibi hissediyorum. Çocuğum kendi hayatını yaşıyor. Beni anlayan tek kişi benim karımdı... O da... (Yüzü değişip, cebinden mendilini çıkarıp yaşını siler).”

Ardager'in fiziksel özellikleri hakkında detaylı bilgilere yer verilmemiştir ancak yazarın anlatımından anlaşıldığı üzere Ardager'in yaşı bir hayli ilerlemiş, defalarca kalp krizi geçirmiştir. Ardager'in bilim insanı olduğu ve kalp krizi geçirdiğini şu konuşmalarından anlamaktayız;

“**Ardager:** Ben bilim insanıyım, yazarım. Biz neyi çalabiliriz? Biz ekmeği zor buluyoruz. Doğrudur, hayatın, işin güzel anılarını yaşadık. Ancak Dospambet Jırav'ın söylediği gibi: “Bu hayatın başı güzellik, sonu kötülük” der. Güzel günler geçip, fena günleri bekleyen zamanımız kaldı. Üç kere kalp krizi geçirmiş olan ben ölmedim, beni merak edip, düşünen karım öbür dünyaya göç etti. Yalnız ismim hariç hiç bir şeyim kalmadı. Şu an bu evimi, her şeyimi alıp götürsen bile buna kızmam, sinirlenmem.”

Ardager Sovyet döneminde eserler vermiş, Sovyet hükümetinin savunuculuğunu yapmış bir bilim adamıdır. En yakın arkadaşının ölümüne imza atarak onun ölümüne sebep olmuştur. Haksız yere ölümüne sebep olduğu arkadaşının geride bıraktığı eşine sahip çıkmak için onunla evlenmiştir. Evlendikten sonra Nurlan isminde bir erkek çocukları dünyaya gelmiş fakat üç yaşında üzerine kitaplık düşerek hayatını kaybetmiştir. Bu evlilikten bir erkek çocukları daha olmuş fakat detaylı bilgiye yer verilmemiştir. Ardager'in Nurlan isminde çocuğunun olduğunu şu konuşmasından anlamaktayız;

Ardager: (Duraksar. Ağır nefes çekerek, çocuğuna bakar). Yerlan'dan sonra Nurlan adındaki yine bir oğlan dünyaya geldi ve üç yaşındayken üzerine kitaplık düşerek öldü...

5.3.3.3.1.2. Hırsız

Piyeste Hırsız ile detaylı hiçbir bilgiye yer verilmemiştir, soyguncu olarak oyuna dâhil olan bu karakter olay örgüsünün tamamında aktif olarak rol almış esas kişilerden bir diğeridir. Ardager karakterinin destekleyicisi olarak rol alan bu karakter perdeler açılınca

oyuna dâhil olmuş ve oyundan ayrılmasıyla da perdeler kapanmıştır. Hırsız yazarın şu anlatımı ile oyuna dâhil olmuştur;

“Gece gece hırsız evi soymaktadır. Cebindeki tel benzeri eşyaları çıkarıp, kapının kilit kısmına indirerek yavaşça kapıyı çeker. İçerisi zifiri karanlık. El yordamıyla elektriği açar. Koridordan yavaşça ilerleyip arkadaki kapıyı açar. Yine el yordamıyla elektriği açmak için uzun süre arayıp düğmeye bastığında, odanın elektriği açılır ve sahneye ışık gelir.”

Bu anlatım ile oyuna dâhil olan Hırsız karakterinin yaşı, fiziksel özelliği ve evliliği ile ilgili hiçbir bilgiye yer verilmemiştir. Piyesi hırsız karakteri ile başlatan yazar Hırsız karakterinin verdiği mesajla sonlandırmıştır. Topluma verdiği mesajın bir hırsız aracılığı ile aktarılması da ironi yüklüdür. Hırsızın soygun yapmak için girdiği evdeki olayların trajedi yüklü olması onu da şaşırtmış, hiçbir şeyin dışarıdan görüldüğü gibi olmadığını göstermiştir. Kötü bir karakter olan Hırsızın yaşantısının bilim adamının yaşantısından daha iyi olduğu anlaşılırken, Hırsızın Ardager’in içinde bulunduğu yaşama üzülen evden hiçbir şey almadan evden ayrılması bu durumun göstergesi olmuştur.

5.3.3.3.1.3. Oğul

Oğul karakteri, birinci perdede oyuna dâhil olsa da ikinci perde de daha aktif rol almış esas kişidir. Ardager’in oğlu olan bu karakterin adı, yaşı ve fiziksel özellikleri hakkında detaylı bilgilere yer verilmemiştir. Oğul karakterinin mesleğinin gazeteci olduğunu, röportaja gelen gazetecilerin aşağıda verdiğimiz söylemlerinden anlamaktayız.

“**Gazeteci:** (Oğlanın yanına yaklaşarak) Rica ederim, siz ve ben meslektaş olabiliriz, farklı toplantılarda görüyordum. İzninizle bir sorum var, az önce babanızın geçmiş tarihiyle ilgili fikirlerini dinlediniz. Siz buna ne diyorsunuz?”

Oğul karakteri Rus okullarında eğitim almış, Rusça konuşan bir karakterdir. Sovyet dönemi etkisinde kalarak kendi kültüründen uzaklaşmış ailesinden kopmuştur. Anne ve babasıyla olan ailevi ilişkilerini bitirip kendi yolunu çizen Oğul karakteri eşi ile de boşanmış çocuğunu ve karısını ortada bırakmıştır. Eşinden ayrıldığını Oğul karakterinin şu konuşmasından anlamaktayız;

“**Oğlu:** (Biraz sessizlikten sonra, başını kaldırır) Eşimle boşandım.

Ardager: (Ürkerek) Ne diyorsun? Ne demek boşandım?

Oğlu: (Öyle soru olur mu ki dermiş gibi omuzunu kaldırıp) “Nasıl?” gördüğünüz gibi. El âlem nasıl boşanıyorsa ben de öyle boşandım.”

5.3.3.3.2. “Ardager” Piyesinde Yan Kişiler

Tölen Abdik, “Ardager” piyesindeki kurgusunu oluştururken, gerçek yaşamdan seçtiği olayları sahneye yansıtmış topluma vermek istediği mesajları aktarmıştır. Konusunu gerçek hayattan seçen yazar oluşturduğu kişi sistemini de güçlü bir şekilde oluşturup seyircideki bıraktığı etkiyi artırmıştır.

“Ardager” piyesinde tespit ettiğimiz yan kişilerden ilki Öğrenci karakteridir, eserdeki diğer yan kişiler ise, Gazeteci, Kameraman, Doktor, Televizyon işçileri, Rahımbay, Yerlan, Nurlan, Jarkınbek ve Kara örtülü kadın karakterleridir.

5.3.3.3.2.1. Öğrenci

Yan kişilerin önde gelen isimlerinden olan Öğrenci karakteri Ardager’in öğrencisi ve aynı zamanda bakıcısıdır. Ardager’in bütün işlerinden sorumlu olan Öğrenci birinci perdede yer almış, olay örgüsündeki heyecanı artırmak için kullanılmıştır. Hırsızın Ardager ile konuşması sırasında oyuna dâhil olan Öğrenci Hırsızın korkup balkondan atlamak istediği sahnede yer almıştır.

Öğrenci karakteri yalnız yaşayan Ardager’in bütün işleriyle ilgilenmektedir, öğrencinin şu sözleri;

“Öğrenci: (Ardager’in yanına gelir). İlacını aldınız mı?

Ardager: Evet, aldım. Bu çilingir adam az önce elime masaj yaptı ve öylece iyileştim.

Öğrenci: (Ardager’in üzerine bakıp) Bu gömleği nereden buldunuz. Temizi vardı.

Ardager: (Üzerine bakarak, suçlu adam gibi duraksar) Nereden bileyim, öylesine giymiştim...

Öğrenci: Olmaz, üzerinizdekini çıkarın. Ayıp değil mi, haberlere ütülenmemiş gömlekle mi çıkacaksınız. (Temiz gömleği getirmek için diğer odaya gider)”

Ardager’in bütün işlerinden sorumlu olduğunun örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bilgilerin dışında öğrencinin yaşı, fiziksel özellikleri ve ailesi hakkında hiçbir bilgiye yer verilmemiştir.

5.3.3.3.2.2. Gazeteci

“Ardager” piyesinde yan kişiler arasında yer alan Gazeteci’nin yaşı, fiziksel özellikleri, eğitimi ve ailesi hakkında hiçbir bilgiye yer verilmemiştir. Esas kişi olan Ardager’e olan sorularıyla olay örgüsüne yön verilmek için kullanılmıştır.

“Gazeteci: (Ardager’in yanına gelip oturur, kamerayı tutmuş kameramana). Başlayalım mı? (Kameraman başıyla işaret eder, gazeteci kravatını düzeltir, kameraya bakar ve daha yüksek sesle). Sayın seyirciler! “İnsan ve zaman” adlı programımıza başlıyoruz. Stüdyomuzun bugünkü konuğu ünlü akademisyen, ünlü yazar, Devlet ödülünün sahibi halk arasında

Ardager adını almış, güçlü emektar. (Ardager dönerek). İyi akşamlar, sayın ata! Yazar için en değerli şeyin kitapları olduğu bellidir. Bu nedenle konuşmayı şaheserlerinizden başlayalım. Şu anda neler yazmaktasınız?”

Gazetecinin sorduğu bu soruyla yeni bir süjenin başlangıcını yapan Tölen Abdik, Gazeteci karakterinin sorduğu sorularla Sovyet döneminin eleştirisini yaparak olay örgüsüne şekil vermektedir.

5.3.3.3.2.3. Kameraman

Piyeste Kameraman karakteri hakkında hiçbir bilgiye yer verilmemiştir. Oyuncu sadece Ardager ile röportaj yapmaya gelen ekipte yer almış, olay örgüsündeki süjeye etkinlik kazandırmıştır. Piyesi incelediğimizde Kameraman karakterini aşağıda verdiğimiz konuşmalarda yer aldığını görmekteyiz, bu konuşmalar şu şekildedir;

“Kameraman Ardager’in önüne küçük bir mikrofon takar ve yakasını, saçını düzeltir.

Gazeteci: (Ardager’in yanına gelip oturur, kamerayı tutmuş kameramana). Başlayalım mı? (Kameraman başıyla işaret eder, gazeteci kravatını düzeltir, kameraya bakar ve daha yüksek sesle). Sayın seyirciler!

Kameraman: (Üzülerek) Tüh, bu adam tüm çekimlerimizi mahvetti...

Jarkınbek: (Korkarak) Hey, hey, bırak çırağım, sen bunları kaydediyor musun? (Kameramana bakarak, elini salladı) Götür şu belayı! Ya, bunlar beni mahvedecekler. Hemen kaçıyorum. (Ardager’e dönüp) Hey, yaşlı, görüşürüz bunlar gittikten sonra tekrar uğrarım. (Hemen evden ayrılır).

Gazeteci: (Ne yapacağını bilemeden, yine şaşırarak) Eyvah!.. Bu ilginçtir... Peki, o zaman, buradan keselim. (Kameramana bakar, tamam dermiş gibi ifade eder ve Ardager’e bakar) Peki, ata, sağlıcakla kalın, hasta olmayın. Yine de teşekkür ederim.”

Bu konuşmaların dışında aktif olarak rol almayan Kameraman, olay örgüsüne hareketlilik kazandırmak için kullanılan yan kişi olarak karlımıza çıkmaktadır.

5.3.3.3.2.4. Televizyon işçileri

Televizyon işçileri hakkında detaylı bilgiye yer verilmemiş, olay örgüsüne işlev kazandırılmak için kullanılan yan kişiler arasında yerlerini almışlardır. Televizyon işçileri röportaj için gelen ekipte almıştır. Aşağıda verdiğimiz sahne dışında aktif olarak rol oynamamışlardır.

“Odaya öğrenciyle birlikte gürültü patırtıyla, farklı aletlerle, malzemelerle televizyon işçileri girer. Herkes aksakala ve hırsıza elini verip selamlaşırlar. Kameralarını, ışık verici aletlerini yerleştirip, hazırlığa başlarlar.”

5.3.3.3.2.5. Jarkınbek

“Ardager” piyesinde yan kişi olarak yer alan Jarkınbek, Ardager’in arkadaşıdır. Ardager hastalandığı zaman onu ziyaret eden tek kişidir. Düğünlerdeki şatafatın, lüksün, abartının anlatıldığı sahnede yerini alan Jarkınbek Sovyetler Birliği döneminde hapis cezası almış bir karakterdir. Maruz kaldığı baskılar sonucunda eleştiri yapmaktan korkan Jarkınbek karakteri, haksız yere suçlanıp cezalandırılan Kazak yazarı örneğidir. Bu bilgiler dışında Jarkınbek hakkında hiçbir bilgiye yer verilmemiştir. Jarkınbek’in hapis yattığını ve eleştiri yapmaktan korktuğunu Ardager’in şu sözlerinden çıkarımlamaktayız;

“**Ardager:** (Gülmesini durdurup, gazeteciye bakar) Sizler onu yanlış anlamayın, onun çekinmesi biraz korkudandır. On yedi yıl içeride oturmuştu. Korkunun hafızadan silinmesi kolay mıdır? Çok eski dönemlerin geri gelmesinden çok korkar. Hala bağımsızlığa kavuştuğumuza inanıp inanmayacağına şaşırıyor.”

5.3.3.3.2.6. Rahımbay

Piyeste, Rahımbay hakkında hiçbir bilgiye yer verilmediği tespit edilmiştir. Rahımbay karakteri dönemde yapılan şatafatlı düğünlerin anlatıldığı olay örgüsünde yer almış diğer süjelerde yer almamıştır. Rahımbay karakteri aşağıdaki konuşmada yer almaktadır.

“**Jarkınbek:** (Seslice) Senin rahatsızlığınızı senin öğrencinden duymuştum. Dün meşguldüm. Rahımbay düğününe davet etmişti de oradaydım.”

5.3.3.3.2.7. Doktor

Doktor karakteri olay örgüsüne hareketlilik katmak için sahne alan yan kişilerden bir diğeridir. Ardager’in hastalanması üzerine eve çağırılan doktorun yanında bir de yardımcı doktor bulunmaktadır. Bu iki doktor hakkında detaylı bilgilere yer verilmediği tespit edilmiştir. Doktor karakterinin oyuna dâhil olduğu kısım örneği şu şekildedir;

“Ardager yine bir şey söylemek ister ve ağzını açıp yerinde bayılır. Oğlu çıkarak yine kucaklar. Tam o sırada kapının zili çalar ve Hırsız hemen kapıyı açar. İçeri “ambulansla” gelen beyaz kıyafetli iki doktor girer.

...Doktorlar Ardager’i dikkatlice kaldırıp, koltuğa yatırır. Sonra göğsünden yavaşça basarak, nefes vermeye başlar. Oğlu korkan bir yüzle bir şeylere yalvarırmış gibi, içinden mırıldanıp duruyor. Az süre sonra Ardager kendine gelmeye başlar. Doktor göğsünden iğne vurur. Ve bunun gibi ilk yardımlarını yapmaya başlar.

Doktor (Oğluna dönerek). Siz oğlu mu oluyorsunuz?

Oğlu: Evet.

Doktor: Babanızın durumu biraz ağır. Hemen hastaneye götürmeliyiz. Hadi gidelim.

Oğlu sedyeyi kaldırmaya yardım ederek doktorlarla beraber dışarı çıkar. Hırsız evde tek kalır.”

5.3.3.3.2.8. Yerlan

Yerlan piyeste sadece adının geçtiği yan kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ardager’in Sovyet hükümetinin haksız yere öldürdüğü arkadaşının oğludur. Arkadaşının lm metninin altına imzasını atan Ardager Yerlan’ı kendi nüfusuna almış ona sahip çıkmaya çalışmıştır ancak ocuk küçük yaşta hayatını kaybetmiştir.

Yerlan karakteri oyunda yer almamış sadece adı geçen bir karakter olarak piyeste yer almıştır. Yerlan karakteri şu konuşmada anlatılmaktadır;

“Onun hayatı ölüm ile ömrün arasında kalmıştı ve senin anneni kurtarmak benim en önemli amacımdı. Anneni doğduğu yerine getirip, bir yıl kadar gizli tuttuk, mecburduk çünkü. Adımı soyadını değiştirdik. Sonra evlendik. Annen benimle evlendiğinde Yerlan isimli iki yaşındaki oğlu vardı. Onu da benim adıma yazdırmaya mecburduk. Eski soyadında kalamazdı. Annen ve oğlu çok hastalandı. Bir yıldan sonra ocuk Tanrı’sına kavuştu. Annenle aramızda ocuk öldükten sonra kırınlık sık sık olmaya başladı. Çocuğumuzu ölümden kurtaramazsak onun suçlusunu benmişim gibi, ben bakmamışım gibi, öldükten sonra onun için zlmemiş gibi bakıyordu bana.”

5.3.3.3.2.9. Nurlan

Nurlan, piyeste rol almamıştır. Sadece ismi geçen bu karakter Ardager’in oğludur. Üç yaşında iken üzerine kitaplık devrilerek hayatını kaybetmiş bu bilginin dışında herhangi bir bilgi verilmediği tespit edilmiştir. Nurlan’ı babası Ardager şu sözlerle anlatmaktadır;

“**Ardager:** (Duraksar. Ağır nefes çekerek, çocuğuna bakar). Yerlan’dan sonra Nurlan adındaki yine bir oğlan dünyaya geldi ve üç yaşındayken üzerine kitaplık düşerek öldü... vnmek amacında biriken bunca kitap bana bela olarak geldi. Ben bu kaygıyı asla yenemem diye düşünmüştüm. Sen doğduktan sonra aklımızı topladık. Senin bekleliğindeki yaptığın her hareket bizim için tükenmeyen zenginlikti. Ben iş gezisinde yanımda senin küçük eldivenini taşırdım. Onu kokladığımda uyururucu almış gibi tüm bedenim eriyip, dünyada benden mutlu insan yok gibiydi. Bana siyaset mi sosyal yaşamın tartışmalı konuları mı hiç fark etmezdi, unutturdum.”

5.3.3.3.2.10. Kara rtl Kadın

Kara rtl kadın karakteri sahnede ruh olarak yerini almış, hayatın olağan akışı dışında role bürünerek olay örgüsündeki ilgi ve merakı artırmıştır. Ardager’in eşi olan Kara rtl kadının vefatından önce doktor olduğu Ardager’in şu konuşmasından anlaşılmaktadır.

“Annense kendisi doktor olduğu için falcılara, şamanlara inanmamıştı. Ama elinden pek bir şey gelmediği için sonunda buna inanmak zorunda kaldı. İşte, ırağım, dış görünüşte kişişinin

ilgiyle baktığı, misafirleri dolup taşıdığı bir aile olarak gözükiyor olabilir, ama gerçekten bereketi kaçmış, temeli gücünü kaybetmiş aile haline geldik. Dışımız bütün, içimiz bütün”.

Ardager bu anlatımı ile eşinin doktor olduğu bilgisini verirken aynı zamanda ailesinin dağıldığını, yok olduğunu da vurgulamaktadır.

Kara örtülü kadın, Ardager’in ölümü için imza attığı arkadaşının eşidir. Ardager vicdanını rahatlatmak için bu kadınla evlenmiş Yerlan isimli çocuğu ile birlikte ikisine de sahip çıkmıştır. Bu çocuk dışında Ardager’in babası olduğu Nurlan isminde çocuğu olmuş fakat küçük yaşta kaybetmiştir. Daha sonra dünyaya gelen oğulları ise ailesi ile olan bağlarını koparmış, ailesini yıkmış, anne ve babasından uzaklaşmıştır.

Okul döneminde Kara örtülü kadına âşık olan Ardager, eşi öldükten sonra onu Sovyet Hükümetinin zulmünden kurtarmak için adını değiştirmiş ve onunla evlenmiştir. Bu anlatıma Ardager’in şu konuşmasında yer verilmiştir,

“**Ardager:** Seninle aynı dönemde yaşayan insanlarla beraber çalışmak... Boşuna ölmek. Senin annene, öğrenciyken, o da, ben de aynı anda sevdiğimizi söyledik. Fakat o benim değil, onun (arkadaşı) kaderi olarak yazıldı. Onun hayatı ölüm ile ömrün arasında kalmıştı ve senin anneni kurtarmak benim en önemli amacımdı. Anneni doğduğu yerine getirip, bir yıl kadar gizli tuttuk, mecburduk çünkü. Adını soyadını değiştirdik. Sonra evlendik”.

Sovyet hükümeti korkusu yüzünden adını ve soyadını değiştiren Kara örtülü kadın kimliğinin yanı sıra bütün geçmişini de değiştirmek zorunda kalmıştır.

5.3.3.4. “Ardager” Piyesinde Olayların Yaşandığı Mekân

“Ardager” piyesini incelediğimizde mekânın ayrıntıları ile anlatılmadığını görmekteyiz. Yazarın olay örgüsünün başında yaptığı anlatım üzerinden olay örgüsünün evde yaşandığı anlaşılmaktadır. Hırsız karakterinin soygun yapmak için girdiği ev tasvir edilirken kullanım ile dekor anlatılmıştır, yapılan anlatım şu şekildedir;

“Gece gece hırsız evi soymaktadır. Cebindeki tel benzeri eşyaları çıkarıp, kapının kilit kısmına indirerek yavaşça kapıyı çeker. İçerisi zifiri karanlık. El yordamıyla elektriği açar. Koridordan yavaşça ilerleyip arkadaki kapıyı açar. Yine el yordamıyla elektriği açmak için uzun süre arayıp düğmeye bastığında, odanın elektriği açılır ve sahneye ışık gelir. Odada birçok kitap var. Hırsız geri dönerken masa başında yorgana sarılmış heykel gibi oturan kişiyi görüp ürker.”

Yazarın anlatımından da anlaşılacağı üzere yaşanan olay örgüsünün dekoru bir evdir. Ardager’in evi olan bu yerin seçimi tesadüfi değildir, yazar olay örgüsüne uygun olarak kurguladığı dekoru, kişilerin yaşantısına göre oluşturmuştur. Geçmişte büyük hizmetlerde bulunmuş fakat geçen yıllar içerisinde yalnızlaşıp kimsesizleşen Ardager

kendisini bu eve kapatmış dış dünya ile bağı büyük ölçüde kesmiş kendi iç dünyasında yaşayan birisidir. Ev Ardager için dış dünyanın kötülüklerine kalkan olmuştur, ev onun için dış dünyaya karşı “insanın direnişi” (Bachelard, 2013, s. 75), sarıp sarmalayanı, koruyan kalkanıdır.

Birinci perdede oluşturulan ev dekoru ikinci perdede devam ettirilmiştir. Geniş perspektifte Ardager’in evi yalnızlığın simgesi, içsel bunalımın şahidi konumundadır. Ev üzerinden içsel çatışmalar ve ailevi sorunlar anlatılırken, aynı zamanda dışarı yansıtılan görüngünün aslında özünde çok daha farklı olduğunu da bildirir, örneğin Hırsızın dışarıdan ilgisini çekip soymaya girdiği bu ev kendi içinde hayatın acı trajedilerine şahitlik etmiş taş yığımından başka bir şey değildir. Piyenin sonunda bunu anlayan Hırsız soygun için geldiği evde tek başına kalsa da hiçbir şeye dokunmadan ayrılmıştır.

5.3.3.5. “Ardager” Piyesinde Zaman

Tölen Abdik “Ardager” piyesinde toplumun sorunlarına değinirken, Sovyet hükümeti döneminde yaşanan sıkıntıları da gözler önüne sermiştir. Bu bağlamda eserin anlattığı zamanı Sovyet dönemi olarak söyleyebilmekteyiz. Piyes okunmamış, sahnede canlandırılmıştır, bu sebeple eserin kozmik zamanı birinci perdeden başlayıp, ikinci perdenin son sahnesinde son bulmaktadır.

Piyesteki fiktif zaman aralığı ise Hırsız karakterinin soygun yapmak için girdiği ev temsil edilerek sahneye çıkmasıyla başlayıp, piyesin sonunda oyundan ayrılmasıyla son bulmaktadır. Yazarın birinci perde açılır açılmaz verdiği bilgilerden anlayabileceğimiz üzere olay bir gece yarısı yaşanmaktadır.

Olaylar gece yarısı Hırsızın eve girmesiyle anlık olarak yaşansa da, asıl anlatılmak istenen olaylar geri dönüşle gerçek zamanı anlatmaktadır. Oyun içerisinde anlatılan olaylar sırasında kesin olarak verilen zaman 1937-1938 yıllarıdır bu zaman aralığı Sovyet döneminin yüzlerce insana baskı ve zulüm uyguladığı birçok insanı katlettiği yıllardır.

5.3.3.6. “Ardager” Piyesinde Dil ve Anlatım Tarzı, Üslup

Tölen Abdik abartıyı sevmeyen, sade ve anlaşılır şekilde eserler veren bir yazardır. Eserlerinin her kesimden okuyucu toplamasına önem veren yazar, toplumu anlayan/anlatan sade ve anlaşılır yazılar yazmıştır. “Ardager” piyesinde de bu özelliği ile geniş kitlelere ulaşan yazar bu eserinde de sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. “Ardager” piyesini incelediğimizde dil anlatım ve üslubuyla ilgili aşağıdaki tespitleri elde etmekteyiz;

1. “Ardager” piyesinin dili sade ve anlaşılır bir şekildedir, yazar herkesin anlayabileceği açık anlatımlarla olay örgüsüne şekil vermiştir. Piyeste toplumun ortak sorunlarına yer verilmiş, anlatılan sorunlar Kazak toplumunu sesi olmuştur. Olayların anlatımında samimi ve içten bir üslup kullanan yazar bu yöntemi ile seyirci ile bağ kurmuş, seyircisini olay örgüsüne dâhil ederek seyircinin yorum yapmasına imkân tanımıştır. Yazar anlatımın sade olacağını seçtiği ev dekoru ile şifresini vermiştir. Oluşturulan ev dekoru sade bir evi temsil etmektedir, bu sade anlatımın olay örgüsüne de yansıdığı görülmüştür.
2. “Ardager” piyesinde deyim, atasözü ve masal örnekleri vererek anlatımına güç katan Tölen Abdik, anlatımında Kazak kültür ve geleneğinden yararlanmış. Eserinde kullandığı söylem ve örneklerle tarihi ile bağını koparmayan yazar gelecek içinde kültür aktarımı yapmaktadır. Eserde tespit ettiğimiz ilk söz Ardager karakteri üzerinden verilen “Bu hayatın başı güzellik, sonu kötülük” sözüdür. Ünlü jırcı Dospambet’in söylediği bu sözle iyi olan hayatın güzellikleriyle devam etmeyeceği, insanların kötü sona her zaman hazırlıklı olması gerektiği vurgulanmaktadır.

Piyeste tespit ettiğimiz sözlü anlatım örneği ise, Malaysarı örneğidir, bu örnek şu şekilde anlatılmaktadır;

“Malysarı adında bir Bey Sırım Kahramana şöyle demiş: “Yetmiş geldiğinde... Sahipsiz çöle rastladım” diye. Buna Sırım kahraman: “Sahipsiz çöle rastlamak, yoldaşlarınız zaman geçtikçe azalıyor ve kendini yalnız hissediyorsun demektir” diye cevap vermiş.”

Tespit ettiğimiz anlatımla insanların çevresinde her ne kadar çok dostu arkadaşı olsa da zaman geçtikçe yalnızlaşacağı ve kimsesiz kalacağı anlatılmıştır. Günümüz toplumlarında da ortak sorun olan yalnızlaşma, insanların birbirinden uzaklaşması eserde işlenmiş, verilen örnek hem kendi dönemine etki etmiş hem de gelecek için mesajlar vermiştir.

Piyeste tespit ettiğimiz bir diğer sözlü anlatım örneği Ardager’in kullandığı “baş yazıyorum” ifadesidir. Bu kullanım iyileşmek anlamında kullanılmaktadır ve genellikle içki içtikten sonra kullanılan bir sözdür.

“Ardager” piyesinde tespit ettiğimiz deyim örneğinden bir diğeri “koyun üstüne serçe yumurtlayan” örneğidir. Sovyet döneminden önce barışçıl dönemlerde kullanılan bu söz ile çok hassas en ufak hareketlilikten bile korkan serçe kuşunun, hoplayıp zıplayıp yerinde durmayan koyunun üzerinde bile korkmadan yumurtaladığı anlatılmıştır. Bu anlatımdan

koyunun yumuşak yünü, barışçıl dönemi yani insanların rahat yaşadığı barış dönemleri olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Serçe kuşu ise artık her şeyden korkup ürkmeye başlayan insanlar olarak tanımlanabilir. Barışçıl dönemde insanların rahatlıkla hareket edebileceği, korkmadan yaşayacakları anlamı çıkarmaktayız.

Piyeste tespit ettiğimiz sözlerden bir diğeri kahraman Kazak aydınlarından Abay'ın kullandığı “yemeği tokluk, işi yokluk azdırır insanoğlunu” sözleridir. Bu söz ile Sovyet döneminde insanların istedikleri her şeye kolaylıkla ulaşabilecekleri vaadi eleştirilmiş, kolay yaşama isteği insanların özünden kültüründen kopacağı vurgusu yapılmıştır.

Tölen Abdik, Kazak Türkçesine hâkim olan usta bir yazadır. Kendi dilini ustaca kullanan yazar, başka toplumların dili ve kültürüne de eserlerinde yer vermekten geri durmamıştır. Bu bağlamda yazarın verdiği ilk örnek Hint şairi Tagor'dan verdiği “ toplumun dışında insan olamaz. Eğer var ise, ya Huda ya da hayvandır” sözü iken bir diğeri ise Çin atasözü olan “Sinirli iken karar verme” sözüdür.

Tölen Abdik piyesinde Kazak kültürünü hatırlatan kullanımlara da yer vermiştir. Bu kullanım örneğinden ilki “şalap” sözcüğüdür. Şalap; yoğurda veya deve sütüne su karıştırılarak yapılan, ayrına benzeyen ve yazın içilen bir içecek türüdür. İkinci tespit ettiğimiz sözcük ise, “kargış” sözcüğüdür, bu söz beddua, kötü söz anlamında kullanılmaktadır. Yazarın “Ardager” piyesinde tespit ettiğimiz üçüncü örnek ise “koyurtpak” sözüdür, bu söz süt karıştırılmış yoğurt veya kımız ve karışık karman çorman anlamlarında kullanılmaktadır.

5.3.3.7. “Ardager” Piyesinde Ele Alın an Sosyal Meseleler

“Ardager” piyesi “hırsızlık”, “şöhret”, “makam düşkünlüğü”, “ailelerin yok oluşu” ve “Sovyet dönemi” eleştirisi üzerine inşa edilmiş bir eserdir. Piyeste ele alınan sosyal meseleler toplumun neredeyse tamamının ortak sorunudur fakat insanlar Sovyet rejiminin korkusu yüzünden toplumsal meseleleri dile getirmemiştir. Tölen Abdik cesurca davranarak korkusuzca eleştirisini yapmış toplumun sorunlarına ışık tutmuştur.

Tölen Abdik'in ön plana çıkardığı sosyal meseleler toplumun kanayan yarasıdır. Sovyet rejiminin politikaları sonucu İnsanların kolay yoldan para kazanma hırsı, şöhret ve lüks sevdası, makam ve mevki düşkünlüğü artmış kültür ve geleneklerinden kopmuşlardır. Gelenek ve göreneklerinden koparılan insanların aileye ve aile bağlarına olan inancı da yok olmuş birçoğu yalnızlaşmış ailesini kaybetmiştir. Toplumda ortaya çıkan bu meseleler “Sovyetleştirme sonrasında gelen Ruslaştırma” projesinin etkisidir (Karabulut,

2009, s. 65). İnsanlar özünden koparılarak kimliksizleştirmeye itilmiş, özünden koparılmaya çalışılmıştır, “insanın toplumdan ve hayattan uzaklaşmasına” (Sazyek, 2008, s. 31) neden olan Sovyetleştirme projesi Kazak aydın ve yazarları tarafından eleştirilse de başarılı olamamış, bedelini hayatlarıyla ödemişlerdir.

Tölen Abdik’in “Ardager” eserinde ele aldığı ilk toplumsal mesele “hırsızlık” problemidir. Başkasının bilgilerini çalarak bilgelik taslayan, bilgi ve emek hırsızlığı yapan insanları ele alan yazar, bu durumun toplumda normal bir şeymiş gibi karşılanmasına vurgu yaparak topluma seslenmiş yapılanların yanlış olduğunu haykırmıştır. Sovyet döneminde Kominizin getirisi olarak ortaya çıkan, “sınıfsız ve kimsenin kimseyi istismar etmediği bir toplumun gerçekleştirilmesine ilişkin yöntemler” (Kakınç, Sultan Galiyev ve Milli Kominizm, 2003, s. 151), Ruslar tarafından kendi menfaatleri için kullanılmış, kendi sınıf tabakalarını oluşturmuşlardır. Kendi kültüründen ve öz benliklerinden kopan bazı Kazaklar da menfaatleri için bilgi hırsızlığı yapmış, makam ve mevki uğruna kendi halklarına ihanet etmişlerdir. Aşırı lüks ve şatafata kendilerini kaptırmış toplumdan kendilerini ayırmışlardır. Toplumun önde gelen isimleri her ne kadar sınıfsal farksızlıktan ve eşitlikten bahsetseler de kendilerini toplumun üzerinde bir sınıfta görmüşlerdir. George Orwell’in Hayvan Çiftliği kitabındaki “bütün hayvanlar eşittir, ama bazı hayvanlar daha öbürlerinden daha eşittir” (Orwell, 2007, s. 147), ideolojik söyleminde de olduğu gibi kendilerini halkın üstünde görmüşlerdir.

Tölen Abdik’in “Ardager” piyesinde emek ve bilgi hırsızlığını ele aldığı kısım örneği şu şekildedir;

“**Ardager:** Birinin söylediği fikirleri, düşünceleri, hatta tamamen bir eserinden faydalanmak, başka birisine ait olan emeği çalmak, başkasının sözünü benimmiş gibi söylemek, bunların tümü hırsızlık değilse nedir o zaman?”

Toplumun ortak meselesi olan emek hırsızlığı, lüks ve şatafat düşkünlüğü örneğini gösteren karakter ise Rahımbay karakteridir. Rahımbay’ın oğlu bakandır ve oğlunun makamı için ona saygı gösterilmesi yaptığı düğünün lüks ve abartılı olması üzerinden topluma mesaj verilmiş gelinen son noktaya işaret edilmiştir. Rahımbay örneği şu konuşmalarda verilmiştir;

“**Ardager:** (Daha da şaşırarak) Yurt dışından mı?... O zavallı yaşlandığında çalışmalarını bizim yardımımızla zor savunup, aramıza katılamayan, bunları hayal eden birisiydi. Yoksa ben hastayken bir bilimsel yenilik mi ortaya çıkardı.

Jarkınbek: Yok, ne yeniliği? Sahteci adıyla hala yaşıyor.

Ardager: O zaman nasıl yurt dışından geliyorlar?

Jarkınbek: Sen evdeyken her şeyden habersizdin. Bugünlerde her şey değişti. İyi ile kötünün yeri değişti. Evladım bakan olsaydı ben büyük düğün yapardım.”

Piyeste tespit ettiğimiz toplumsal meselelerden bir diğeri Sovyet döneminde yapılan zulüm baskı ve katliamlardır. Sovyet döneminde yaşanan olaylara değinen yazar, Sovyet döneminde haksız yere katledilen insanlara da değinmiştir. Ardager karakteri üzerinden anlatılan bu dönemde katledilen insanlar şu şekilde anlatılmıştır;

“**Ardager:** Evet, korktuk. Korkmayan insan olur mu? Sovyetler Birliği dönemindeki sürgünün ne olduğunu bilmeden, tarihi yönetmek istiyorsunuz. 1937-38’lerde Sovyetler Birliğinde 360 binden fazla kişi kurşuna dizilmişti. Yani, bir yıl boyunca her gün binlerce kişi vurulmuştu. Böyle durumda canı kurtarma dışında başka ne olabilirdi?”

Eserde dili, kültürü, gelenek ve görenekleri değiştirilmek istenen Kazak toplumu birçok baskının ve zulmün odağında olmuştur. Eserde dili, kültürü, gelenek ve görenekleri değişen insan tipi örneği Ardager’in oğludur. Ardager’in oğlu Rus okullarında yetişmiş kendi gelenek ve göreneklerini unutmuş ailesini hiçe sayan birisidir. Toplumda yaygın hale gelen ailelerin dağılması ve yok olması bu karakter örneği üzerinden anlatılmıştır. Eserde anlatılan bir diğer toplumsal mesele de aile yapılarının bozulup dağılmasıdır. Tölen Abdik aile ve Kazak kültürüne önem veren bir yazardır. Bu problemi eserinde işleyerek topluma mesaj vermiş insanlara kendinizi düzeltin diye seslenmiştir. Eserde adı geçen Ardager karakterinin ailesinin dağılması ve yok olması üzerinden anlatılan bu sorun sadece Kazak toplumunu değil bütün insanların ortak problemidir.

SONUÇ

Tölen Abdik'in "Biz Üç Kişiydik" ve "Ardager" ve toplumun temel sorunlarını ele alarak Kazak halkının sesi olmuştur. Yazar bu eserlerinde ele aldığı konular da Kazak toplumun sorunlarına ışık tutmuştur. Kazak kültür ve geleneklerine bağlı olarak yetişen yazar, piyeslerindeki konuları gündelik hayattan seçmiştir. Piyeslerde kurgulanan olay örgüsü ve karakterlerin herbiri gerçek yaşamdan izler taşımaktadır.

Çocukluk döneminden itibaren gelenek ve görenekleri yaşayarak ve öğrenerek büyüyen yazar piyeslerinde toplumun önemli sorunları arasında yer alan "yalnız insan", "iyi ve kötü insan", "aile yapısının bozulması", "evlilikte ihanet", "emek hırsızlığı", "rüşvet", "makam ve mevki düşkünlüğü" ve "Sovyet dönemi" konularına dikkat çekmiş olay örgüsünü bu çerçevede oluşturmuştur.

Tölen Abdik, piyesinde kurguladığı karakterler ile Kazak tipi insanı yansıtmaktadır. Karakterler eleştirilirken Kazak gelenek ve göreneklerine aykırı kimliklere büründükleri için eleştirilmişlerdir. Eserlerde oluşturulan Dariğa, Murat ve Ömürbek karakterleri üniversite eğitimi alarak toplumun eğitim seviyesine göre üst tabakada yer alan bilgili insanlardır. "Ardager" piyesinde yer alan Ardager ve Oğlu iyi derecede eğitim almış toplumun önde gelen kişilerinden iken bu piyeste yer alan Hırsız karakteri ise toplumsal statü olarak diğer karakterlerden ayrılmıştır.

Eserlerde ele alınan kadın karakterler, dönemin şartlarına uygun olarak şekillendirilmiş Sovyet döneminde baskı ve zulüm altında olan, zor zamanlar geçiren kadın ve çocuklar gözler önüne serilmiştir. "Biz Üç Kişiydik" piyesinde esas kişi olarak rol alan Dariğa karakteri, dönemin kanayan yarası olan ailelerin dağılması ve evliliğe ihanet konuları üzerinden eleştirilerin odağında yer almıştır. "Ardager" piyesinde rol alan Kara örtülü kadın karakteri ise, Sovyet döneminin bütün acılarına şahit olan Kazak kadını temsil etmiştir.

Kazak gelenek ve görenekleri etkisinde yetişen Tölen Abdik toplumun değişmesine özünden kopuşuna ve milli benliğinin yok olmasına kayıtsız kalmamış, eserleri ile topluma seslenerek olaylara birde bu pencereden bakın diyerek haykırmıştır. Piyeslerinde, sürgün ve baskıların hâkim olduğu Sovyet dönemini cesurca anlatan Tölen Abdik'in söylemlerinde gizli anlatım tespit edilmemiş, eleştirilerini açıkça yaptığı görülmüştür.

Tölen Abdik'in Sovyet döneminde yaşanan sürgün, katliam, sıkıntı ve acıların üzerinde durduğu tespit edilmiştir. Yazar Sovyet döneminin etkisinde kalarak milli benliğini kaybeden, ailesinden uzaklaşan, yalnızlaşan insanları ele alırken, Sovyet rejiminin haksız yere sürgün ettiği, katlettiği insanlara da değinerek dönem eleştirisini yapmıştır.

Piyeslerde ortak dekor olarak "ev" seçen yazarın mekânlar hakkında detaylı bilgi vermediği tespit edilmiştir. Yazar mekânlarla ilgili açık anlatım yerine ipuçları vererek mekân tasviri yapmıştır, örneğin "Biz Üç Kişiydik" piyesinde mekân anlatımı sırasında kullandığı divan sözcüğünden, evin tipik Kazak evini yansıttığını anlamaktayız. "Ardager" piyesinde anlatılan sade apartman dairesi ile şatafattan uzak sade şekilde döşenmiş ev dekorunun tasvirinin yapıldığı görülmektedir. Piyeslerde görülen ev aile içi problemlerin ve huzursuzluğun mekânıdır.

"Biz Üç Kişiydik" ve "Ardager" piyeslerinin dili sade ve anlaşılır bir biçimde yazılmıştır. Yazar olay örgüsünü kurgularken sade anlatımının yanı sıra topluma mesajlar veren masallar, sözler ve hikâyeler kullanmıştır.

Bu çalışmamın amacı, usta bir piyes yazarı olan Tölen Abdik'in daha önce bilinmeyen piyeslerinin tanıtılıp doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktır. Türkiye'de Kazak edebiyatında tiyatro ve örnek metin bulma konusunda yeterli bilgi bulunmaması böyle bir çalışma yapmayı elzem kılmıştır. Çalışmada piyeslerden hareketle Tölen Abdik'in korkusuz bir kalem olduğunun, korkmadan eleştirdiği Sovyet döneminin baskılarının ve toplumsal eleştirilerin anlaşılması çalışmanın amacına ulaştığının göstergesi olacaktır. Yapılan bu çalışmada, Tölen Abdik'in Çağdaş Türk Edebiyatında yer almayan piyesleri ele alındı. Piyeslerin ayrı ayrı incelemesi yapılarak yazarın topluma vermek istediği mesajlar tespit edilmiş, dil ve anlatım tarzı açıklanarak, sosyal meselelere yer verilmiş ve çalışma sonlandırılmıştır. Çalışmamızın sonunda piyeslerin orijinal Kazak Türkçesi metinlerine ve yazarın fotoğraflarına yer verilmiş, böylelikle bu alanda çalışma yapmak isteyenler için metinlere erişim kolaylığı sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdik, T. (2012). *Parasat Maydanı*. Almatı: Raritet.
- Abdik, T. (2014). *Tölen Abdik Hayatı ve Seçme Eserleri*. Ankara: Bengü Yayınları.
- Adebiportal. (2022, 4 25). Adebiportal.kz: <https://adebiportal.kz/kz/news/view/19570> adresinden alındı
- Akmataliyev, A. (2011). *Kırgız Tilinin Sözdüğü* (Cilt II.). Bişkek: Avrasya Press.
- Aktaş, Ş. (1984). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Birlik yayınları.
- Aktaş, Ş. (2005). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Älmaşulı, J. (2022, 03 28). *Egemen Qzaqstan*. <https://egemen.kz/article/19069-adaldyq-alanhyndaghy-qalamger> adresinden alındı
- Arat, R. R. (1997). *İslam Ansiklopedisi* (Cilt VI). Eskişehir: MEB Yayınları.
- Arıkoğlu, E., Alimova, C., Askorava, R., & Selçuk, B. K. (2017). *Kırgızca Türkçe Sözlük* (Cilt I,II). Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Aristoteles. (1996). *Metafizik* (2. b.). (A. Arslan, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Ävezov, M. (1997, Bahar). Kozı Körpeş-Bayan Sulu. (Z. İsmail, & A. Güngör, Dü) *Bilig*(5), 93-105.
- Aytmatov, C., & Şahanov, M. (2000). *Kuz Başındaki Avcının Çılgılığı*. (B. Muhyeva, Çev.) Ankara: Tolkun Yayınları.
- Azap, S. (2013). Kurtlar ve Munkurtlar. *Teke*, 279-287.
- Azap, S. (2017). *Tölögön Kasimbekov İnsan ve Eser*. Ankara: Bengü.
- Bachelard, G. (2008). *Mumun Alevi*. (A. I. Ergüden, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınevi.
- Bachelard, G. (2013). *Mekanın Poetikası*. (A. Tümertekin, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bayniyazov, A. (2018). XX. Yüzyılın 20.-30.Yıllarında Kazak Edebiyatında Sansür. Y. Koç, & M. Cengiz (Dü.), *100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası* içinde (s. 573-581). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Biray, N. (2018). XX. Yüzyıl Kazak Edebiyatı. F. Açık, S. Adıgüzel, N. Biray, Ç. Zaripova Çetin, H. Aşlar, S. Sağlam, O. Söylemez, & S. Azap (Dü) içinde, *Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatları El Kitabı* (s. 103-205). İstanbul: Kesit.
- Botton, A. d. (2002). *Aşk Üzerine*. (A. Antmen, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Buttanrı, M. (2008). *Tiyatro İle Dopdolu Bir Yaşam - Hidayet Sayın ve Oyunları (inceleme)*. Eskişehir: Eserofset Basın Yayın San. ve Tic. Ltd.Şti.
- Buttanrı, M. (2011). *Çeşitli Yönleriyle Tiyatro* (1. b.). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Basımevi.
- Chatman, S. (2008). *Öykü ve Söylem Flmde ve Kurmacada Anlatı Yapısı*. (Ö. Yaren, Çev.) Ankara: De Ki Yayınları.
- Çalışlar, A. (1995). *Tiyatro Ansiklopedisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Çeribaş, M. (2012). Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan'da Folklor Çalışmalarında İdeolojik Yaklaşımlar: Er Soltonoy Destanı Örneği. *Turkish Studies*(7/1), 753-780.
- Çetişli, İ. (2004). *Metin Tahlillerine Giriş 2 Hikaye-Roman-Tiyatro*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ford, D. C. (1997). *Yalancılığın Psikolojisi*. Ankara: HYB Yayıncılık.
- Foster, E. (1982). *Roman Sanatı*. (Ü. Aytür, Çev.) İstanbul: Adam Yayınları.
- Fromm, E. (1997). *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*. (Y. Salman, & N. İçten, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Fromm, E. (2007). *Sevme Sanatı*. (Ö. S. Karadan, Çev.) İzmir: İlya Yayınları.
- Gasset, J. O. (1996). *Sevgi Üstüne*. (Y. Salman, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Güçüyeter, B. (2013). Kazak Tiyatrosunun Oluşumuna Genel Bir Bakış. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(19), 79-92.
- Güvenç, B. (1979). *İnsan ve Kültür* (3. b.). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- İnform*. (2022, 4 25). İnform.kz: https://www.inform.kz/kz/zhazushy-tolen-abdik-75-zhaska-toldy_a3061185 adresinden alındı
- Kairatovich, B. (2022, Mart 10). *Tobyl-Torgai.kz*. [tobyl-torgai.kz/](http://tobyl-torgai.kz/2019/03/01/4818): <http://tobyl-torgai.kz/2019/03/01/4818> adresinden alındı
- Kakıncı, H. (2003). *Sultan Galiyev ve Milli Kominizm*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Kakıncı, H. (2003). *Sultan Galiyev ve Milli Komünizm*. İstanbul : Bulut yayınları.
- Kalamger*. (2021, 12 3). [kalamger.kz](https://abdikov-tolen.kalamger.kz/): <https://abdikov-tolen.kalamger.kz/> adresinden alındı
- Kaliev, A. (2022, 4 20). *Sputnik*. [sputnik.kz](https://sputnik.kz/20210613/Jazushy-Tolen-Abdik-17334256.html): <https://sputnik.kz/20210613/Jazushy-Tolen-Abdik-17334256.html> adresinden alındı
- Kaplan, M. (1988). *Mehmet Kaplan'dan Seçmeler II*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

- Karabulut, F. (2009). İktidar ve Meşrulaştırma Mücadelesinin Odağı Orta Asya: Sovyetlerin Dil ve Eğitim Politikaları. *Bilig*(50), 65-96.
- Kınacı, C. (2016). *Kazak Edebiyatında İmaj ve Kimlik (1925-1991)*. Ankara: Bengü Yayınları.
- Kıyabayev, S. (1998). *Kenes Davirindeki Kazak Adebieti*. Almatı: Bilim Baspası.
- Koç , K., İşina, A., & Korganbekov, B. (2007). *Kazak Edebiyatı 2 (Sovyet Döenmi ve Bağımsızlıktan Sonraki Kazak Edebiyatı)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Koç, K., Bayniyazov, A., & Başkapan, V. (2019). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koç, K., İşina, A., & Korganbekov, B. (2007). *Kazak Edebiyatı 1 (Kazak Folkloru ve Sovyet Dönemi Öncesi Kazak Edebiyatı)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Korkmaz, R. (2008). *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri* . Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kultegin, K. (2021). *Abay'dan Seçme Şiirler*. (K. Çarboğa, Çev.) Ankara: Türksöy.
- Kundakbayev , B. (1965). *Oblastık Kazak Teatrları*. Almatı: Ğılım Baspası.
- Kundakbayev, B. (1997). *Muxtar Āwezov Jäne Teatr*. Almatı: Ğılım Baspası.
- Kundera, M. (2012). *Roman Sanatı* (4. b.). (A. Bora, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Marlalı, H. (1993). *Mimik Rol Alıştırmaları ve Temel Tiyatro Bilgisi* (2. b.). İzmir: Sergi Yayınları.
- Mirzahmetulı, M. (2004). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi Kazak Edebiyatı II* (Cilt 28). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Mukhamadı, K. (2018). Sovyet Hükümeti ve Alaş Aydynlarının Dilbilimle İlgili Mirası. *100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası* (s. 631-636). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Nutku, Ö. (1985). *Dünya Tiyatrosu Tarihi I*. İstanbul: Remzi Kitapevi Yayınları.
- Orwell, G. (2007). *Hayvan Çiftliği*. (C. Üster, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Özsoy, İ. (2006, (Güz)). Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihi ve Evrensel Dersler. *Bilig*(39), 163-194.
- Pignarre, R. (1991). *Tiyatro Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pospelov, G. (2014). *Edebiyat Bilimi* (3. b.). (Y. Onay, Çev.) İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

- Sazyek, H. (2008). *Abdülhak Şinasi Hisar'ın Romanlarında Özel Yabancılaşma*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Storr, A. (2006). *Jung'dan Seçme Yazılar*. (L. Özşar, Çev.) Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Şayahmet, A. (2022, Mart 3). *Adebiportal*. Adebiportal.kz: <https://adebiportal.kz/kz/news/view/19570> adresinden alındı
- Şimşek, T. (2007). *Türkçe Eğitiminde Drama. İlköğretimde Türkçe Öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Tagızade, L. (2006, Aralık). Sosyalist Realizm: Kökeni, Oluşum Süreci ve Kavramı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 7-24.
- Temur, N. (2010). Folklor-İdeoloji Bağlamında Sovyetler Birliği Dönemi Folklor Politikaları ve Bu Politikaların Kırgız Folkloruna Etkileri. *Bilig*(53), 219-232.
- Töre, E. (2009). *Dramatik Rdebiyat Üzerine Araştırmalar II*. İstanbul: Dijital Sanat Yayıncılık.
- Töre, E. (2009). *Türk Tiyatrosunda Oyunlar ve Tenkitler*. İstanbul: Dijital Sanat Yayınları.
- Türksoy. (2022, Ocak 3). *Twitter*. Twitter: <https://mobile.twitter.com/hashtag/abdik?src=hash> adresinden alındı
- Wellek, R., & Warren, A. (1983). *Edebiyat Biliminin Temelleri*. (A. E. Uysal, Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı.
- wikipedia. (2022, Mart 20). *wikipedia*. [kk.wikipedia.org: https://kk.wikipedia.org/wiki/Қазақ_театры](https://kk.wikipedia.org/wiki/Қазақ_театры) adresinden alındı
- Yakupoğlu, Ö. (2013). Türk Dünyasında Yılın Edebiyat Adamı Tölen Abdik. *Kardeş Kalemler*, 25-26.
- Yalçın, A., & Aytaş, G. (2005). *Tiyatro ve Canlandırma Sahneleme Bilgileri* (7. b.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yavuz, K. (1976). *Reşat Nuri Güntekin'in Tiyatro İle İlgili Makaleleri*. İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- Сабыргалиев, Н. (2022, Mart 10). *islam.kz*. <https://islam.kz/kk/#gsc.tab=0: https://nurlybek.islam.kz/kk/post/kornekti-jazushy-tolen-abdik-shygarmasyndagy-din-taqyryby-3737/#gsc.tab=0> adresinden alındı

ЕК 1. “Biz Üç Kişiydik” Piyesinin Kazak Tükçesi Metni

БІЗ ҮШЕУ ЕДІК

Екі актылы пьеса

*Сейтбек Нұрхановқа
арнаймын*

Қатынасушылар: Мұрат, Дариға, Өмірбек.

Бірінші көрініс

Қалалық пәтердің ішкі көрінісі. Зал. Ортада үстел, орындықтар. Стенка-жиһаз. Диван. Теледидар. Қабырғада панно. Бұрыштағы электр-шырақ бөлмеге жарық түсіріп, түннің бір уағы болғанын білдіріп тұр. Үйдің қоңырауы безілдеп әкетіп барады, сыртта – беймезгіл қонақ. Бүйірдегі есіктен халатын жүре киіп, Дариға шығады да, есік ашады. Сырттан басында қалпағы бар, жұқа плащ киген, қолында іссапарға алып жүретін сөмке – Мұрат кіреді. Бір сәт аңырып қалған Дариға қуанып: «Мұратпысың!» – деп құшақтай алады.

Мұрат Дариғаның арқасынан қағып: «Дәл өзімін ғой, қорқып кеттің бе?» – дейді күліп.

Д а р и ғ а (*жадыран*). Түнделетіп қайдан жүрсің?

М ұ р а т (*сөмкесін жерге қойып, бас киімін алып*). Келген бетім, әлгінде түстім ұшақтан. Амансыңдар ма?

Д а р и ғ а. Шүкір. Өзің ше?

М ұ р а т. Аманшылық. Ұлың қалай, өсіп жатыр ма?

Д а р и ғ а. Биыл мектеп бітіреді.

М ұ р а т (*таңырқан*). Қойшы?

Д а р и ғ а. Қоятын түгі жоқ, сен мұнда ат ізін салмағалы неше жыл?

М ұ р а т. Апырай! Уақыт қалай зымырайды?

Д а р и ғ а. Ал төрге шық.

(*Мұрат плащын іліп, бәтеңкесін шешіп, диванға отырады*).

М ұ р а т. Денсаулық қалай?

Д а р и ғ а. Жаман емес.

М ұ р а т. Қызметің бұрынғыша ма?

Д а р и ғ а. Бұрынғыша... Аздап өзгеріс те бар, диссертация қорғадым. Мәскеуден бекіп келді.

М ұ р а т. «Аздабы» несі-ей? Бұдан артық қандай өзгеріс керек? Кәнеки, құтты болсын! (*Орнынан тұрып, Дариганың қолын алып, бетінен сүйеді*). Шақырмадың ба тойыңа? (*Қайта отырады*).

Д а р и ғ а. Сенің ондай дүниәуи нәрселерге мән бермейтініңді білген соң, шақырмадым. (*Күледі*).

М ұ р а т. Ғылыми диссертация дүниәуи нәрсе ме екен?

Д а р и ғ а. Әкетіп бара жатқан ештеңе жоқ. Керемет жаңалық ашты дейсің бе? Тырбанып еңбек еткен соң, ел қатарлы бірдеңе жасаған боласың... Қазір мен шай қояйын, сосын әңгімелесеміз.

М ұ р а т. Жоқ, қоймай-ақ қой, жаңа аэропорттың ресторанынан тамақтанып алдым. Онанда кел, отыр... (*Жанынан орын көрсетеді*).

Д а р и ғ а (*Мұраттың қасына отырып жатып*). Соған қарағанда, бұл үйге келу тіпті ойыңда болмаған ғой.

М ұ р а т. Түн болып кеткен соң, мазаламайын деп едім...

Д а р и ғ а. Ай, әулием-ай, бір өзгермейтін адам сен шығар деуші ем, сен де өзгерейін деген екенсің-ау...

М ұ р а т (*күлімсіреп*). Өзгерген түгім жоқ, тек түн болған соң...

Д а р и ғ а. Онда неге келдің?

М ұ р а т. Тұсыңнан өтіп бара жатып, шыдай алмадым, қонақ үйге жаяу барармын деп, таксиді де қоя бердім.

Д а р и ғ а (*Мұраттың иығына қолын қойып*). Рақмет ұмытпағаныңа. Біз де сені сағындық. Осы күні дұрыстап

шер тарқатып, әңгімелесетін адам да жоқ, адам болса, уақыт жоқ. Қалың жұрттың ортасында жүріп, жалғыздық деген ауруға ұшырадық.

М ұ р а т (*ойланып*). Бұрынғы достардан ешкім қатынамай ма?

Д а р и ғ а (*басын шайқап*). Жоқ.

М ұ р а т. Неге?

Д а р и ғ а. Қазіргі адамдар қызмет ынғайымен ғана араласатын болды. Қызмет ауысқанда дос та ауысады.

М ұ р а т (*күліп*). Қойшы, сен де, әйтеуір, дүниеге қара аспанды төндіресің де отырасың.

Д а р и ғ а. Ал қойдық, мен қойғаннан бәрі жақсарып кете қойса.

М ұ р а т. Жақсарғанда қандай. Өмір деген өзің жақсы десең – жақсы, жаман десең – жаман. Бәрі де сенімге байланысты.

Д а р и ғ а (*сәл ойланып*). Қандай бақытты адамсың?!

М ұ р а т (*таңырқап*). Неге?

Д а р и ғ а. Бәрін де көріп, біліп жүріп, жақсылыққа деген сенімді жоғалтпау – бақыт емей не?

М ұ р а т (*күліп*). Жоғалтпау үшін, алдымен ол бар болу керек. Қазір жұрттың көбі әуелде жоқ затын жоғалттым деп ақталуға құмар. Сосын... бәріне де «қатыгез өмір» кінәлі болып шыға келеді. Сенімін де жоғалтқан – сол, жақсы қасиеттерін де тонаған – сол. Ал өзі түкке де кінәлі емес. (*Тағы да күледі*).

Д а р и ғ а. Сонда қалай? Сыртқы ортаның адамға еш әсері жоқ, бәріне де адамның қарақан басы кінәлі ме? Онда жаманшылық жөндеуге келмейтін, туа біткен қасиет болды ғой.

М ұ р а т. Жоқ, мүлде олай емес. Сыртқы ортаның, сөз жоқ, әсері болады. Бірақ соның залалды ықпалына қарсы тұра білу – кісіліктің белгісі.

Д а р и ғ а. Ал сыртқы жағдайдың қуаты адамнан асып түссе ше?

М ұ р а т. Бәрібір.

Д а р и ғ а (*ерегісіп*). Жоқ, бәрібір емес.

М ұ р а т (*сабыр ет дегендей, қолын сәл көтеріп*). Мен былай ойлаймын: дүние жақсылық және жамандық деп аталатын екі лагерьге бөлінеді. Мысалы, менің қалаға-

ным – Жақсылық, екінші біреудің қалағаны – Жамандық. Жамандықты қалаушы – дүниеде шешуші рөлді жамандық атқарады және ол – тіршіліктің негізгі күші деп сенеді. Айталық, ұры ұрлық арқылы баюға, байыған соң, бақытты болуға болады деп ойлайды. Дүкеннің қасында қойнына тығып кофта сатып жүрген алыпсатар сол жолмен бақытты болуға болады деп ойлайды. Немесе, рецидивист қылмыскер кезекті қылмысын жасағанда өз ісінің мәні бар екеніне, содан нәтиже шығатынына сенеді. Ал мен неге оп-оңай өз сенімімнен ажырауға тиістімін. (*Басын шайқап*). Жо-о-оқ. Мен кері мағынасындағы рецидивистпен, сондықтан сыртқы жағдай менен жүз есе мықты болса да, мен алған бетімнен қайтпаймын.

Ә д а р и ғ а. Тұу, құдайым-ай! Тура баяғы қалпың. Бірденені дәлелдеуге келгенде сенен шебер адам жоқ... Бірақ сен менің сөзімді бұрмалап отырсың. Егер адамның өмір жайлы ой-пікірі қатал шындықпен бетпе-бет келгенде сәл-пәл өзгеріске ұшыраса, ол адамды бірден Жаманшылық лагеріне өткізіп жіберу әділдік болар ма екен? Онда сіздің лагерьде өзіңізден басқа ешкім қалмайды. Тіпті жер бетінде әлгі екі лагерьдің екеуіне де жатпайтын қанша адамдар бар. Сондықтан сен дүниені ақыр бөлгің келсе, үшке бөл, сонда шындыққа жақындайсың.

М ұ р а т. Екі лагерьдің екеуіне де жатпау мүмкін емес. Егер біреу біреуді жазықсыз зәбірлеп жатса, жанында үнсіз тұрған адам – ол үшінші лагерь емес, бұзақыға көмектесуші, өйткені ол ана бейшараға қосылса, екеулеп бұзақының бетін қайтарар еді. Ол өзінің үнсіздігімен зорлыққа қарсы еместігін, жапа шеккенге жаны ашымайтынын білдіріп тұр. Ал жаны ашымау – үлкен қатыгездік.

Д а р и ғ а (*күліп*). Ал мені қай лагерьге қабылдайсың?

М ұ р а т (*бұл да күліп*). Әрине, жақсылық лагеріне.

Д а р и ғ а. Ура! Лагерьге қабылдандым.

(*Екеуі де күледі*).

Д а р и ғ а. Құдай-ау, мен саған түк те бермеппін ғой...

М ұ р а т (*Дариганы иығынан басып*). Түктің де керегі жоқ, отыра бер.

Д а р и ғ а. Қой, аздап та болса, бірдеңе ішейік. (*Орнынан тұрып, стенканың барынан екі рюмкаға коньяк құйып*

әкеледі). Менің лагерьге өткенімді жумаймыз ба? (Рюмканың біреуін Мұратқа ұсынады).

М ұ р а т (рюмканы алып). Жарайды онда... жусақ, жуайық.

(Екеуі қағыстырып, бір-екі ұрттап, рюмкаларын қолдарына ұстап отырады).

Д а р и ғ а (қолындағы рюмкасына қарап отырып). Баяғыда, есінде ме, үшінші курста 7 қарашаны тойлағанымыз...

М ұ р а т. Есімде.

Д а р и ғ а. Қалтамыздағы ең соңғы тиынымызды жинап, Мұқанды дүкенге шарап әкелуге жібергеніміз есінде ме?

М ұ р а т. Есімде. Мұқан жолда бәрін сындырып алған.

Д а р и ғ а (ішегі қата күліп). Мұны көргенше асылып олейін деп Құдайбергеннің арқан іздегені есінде ме?

(Мұрат басын изеп, мәз болып, селкілдей күледі).

Д а р и ғ а (күлкісін әрең тыйып). Енді қайтейік, өліпталып, жан шықты дегенде әрең жинаған азғантай ақша еді... (Тағы күліп). Бүкіл үй-орманы өртеніп кеткен адам дәл сол жолғы біздей күйінбес.

М ұ р а т. Өзін де бір-ақ арадай таладық-ау...

Д а р и ғ а (тағы да ішегі қата күліп). Марат қолын теріс жайып, қарғады ғой...

М ұ р а т (жымыып). Мұқан кейін өзі айтып жүретін, сол жолы бәрің жабылғаннан мінезім өзгеріп кетті деп.

Д а р и ғ а (таңырқай дауыстан). Ой, шіркін-ай. Өзгере қалғаны. Қайта өзімізге шаптығып: «Жерге сіңген жоқ, асфальтқа төгілді, барып ішіндер», — деген кім екен?

(Екеуі де күледі).

М ұ р а т. Қазір қайда істейді екен өзі? Облыстық газетте деп бір естіген секілді едім.

Д а р и ғ а. Тіпті хабарым жоқ.

М ұ р а т. Шынында да, бірге оқыған солардың қайда кеткенін білмейміз. Біреулер отыз-қырық жылдан кейін де бас қосып жатады. Біздер неге сөйтпейміз?

Д а р и ғ а. Себебі, бас қосу — бұрынғы жастық шақпен қайта кездесу деген сөз. Ал жастық шақтың жүзіне тура қарауға көбінің беті жоқ.

М ұ р а т. Мәселен, кімдердің?

Д а р и ғ а (күліп). Мәселен, мына менің. Баяғыда қандай едім, қазір қандаймын? «Университетте бәріміз ғашық болған қызымыз, тәйірі, мынау ма?» — десе, қайтемін.

М ұ р а т (Дариганың жүзіне көз тоқтата қарап). Құдайға шүкір, әлі талай адам ғашық болғандай мүмкіндігін бар.

Д а р и ғ а (сықылықтай күліп). Ой, рақмет, көңіліңді құдай көтерсін. Маған ыңғай комплимент айтып жүретін бір адам бар осында. Баяғы Сәлмен есінде ме? Қазір үлкен бастық. Әбден семіріп алған, өрең жүреді шайқақтап. Сол мені көрген сайын: (даусын құбылтып) «Даригажан, осы сені көргенде көктемді көргендей боламын, баяғы жастық шағыңнан, апырмай, бір өзгермейсің», — (даусын қайтадан қалпына келтіріп) деп мөймөңкелеп, жынымды ұстатады. Албасты. Баяғы Гүлжамалды төрт баласымен тастап, басқа әйел алған жоқ па...

М ұ р а т. Солай ма?

Д а р и ғ а. Білмеуші ме едің? Бір дөкейдің қызын алған. Басқа әйел тастағандар карьерасынан айырылып жатқанда, бұл оңбағанның түгі де кеткен жоқ... (Кідіріп). Әңгіме неден шығып еді... иә, комплимент дегеннен екен ғой. Содан кейінгі комплимент айтушы сен болып отырсың.

М ұ р а т. Өте бір жақсы адамның қатарына апарып қойғаныңа рақмет.

Д а р и ғ а (күліп). Комплиментші небары екеу болса, екеуін қатар қоймағанда, не істеймін. (Мұратқа қарап қылық көрсете). Ал, жарайды, екеуіңді екі жаққа қояйын. (Көзге көрінбейтін бірдеңені екі жаққа қойып жатқандай бір қимыл жасайды). Мына жақта — сен, ал мына жақта — Сәлмен.

М ұ р а т. Өте тамаша. Енді бер жағына мен тектес, ар жағына Сәлмен тектес адамдарды қой. Тағы кімдер бар?

Д а р и ғ а (ойланып). Онда сен мына жақта жалғыз қалуың мүмкін. Жалғыз қалудан қорықпайсың ба?

М ұ р а т. Дүниедегі ең жақсы серік — шындық. Содан басқасынан айырылудан қорықпаймын.

Д а р и ғ а (ойланған күйі). Онда мейлің... Тағы кімдер дейсің бе? Анда-санда Дәрменді көріп тұрамын. Сауда қызметіне ауысқан болатын. Мұндай паң көрсем, не

дейсің? Көшеде кездесе, амандаспайды, сонымен бірге оқығанымға қазір өзім күмәнданамын.

М ұ р а т. Бопты, онда әрі қарай жібер.

Д а р и ғ а (*көзге көрінбейтін бірдеңені әрі қойып жатады*). Сосын ба? Қайдар баяғыша өзімен-өзі, сол қалпы, бірақ... КГБ-да істейді.

М ұ р а т. Амандаса ма?

Д а р и ғ а (*басын изеп*). Амандасқанда қандай.

М ұ р а т. Ендеше бері, менің қасыма жібер.

Д а р и ғ а (*бері қойғысы келмей*). КГБ-да істейді деп отырмын ғой.

М ұ р а т. КГБ-да істеу жамандықтың белгісі деп кім айтты саған?

Д а р и ғ а (*иығын қиқаң еткізіп*). Пожалуйста. (*Көзге көрінбейтін «Қайдарды» бергі жағына қояды*). Сосын... Айтпақшы, Мырзекен байғұс ішіп кетті. Қандай тамаша жігіт еді.

М ұ р а т (*таңырқап*). Қойшы, рас па?

Д а р и ғ а. Қоятын түгі жоқ, кәдімгі маскүнем.

М ұ р а т. Маскүнемдік көбіне рухани жалғыздықтан туады ғой, жан сырын бөлісетін досы болса, өйтпес еді. Жалғыз адам арақпен де, басқамен де жолдас болып кете береді...

Д а р и ғ а. Құдай үшін, басқаны қорғасаң да, маскүнемді қорғамашы. Оған адамның қарақан басынан басқа тағы бірдеңе кінәлі дегенге өлтірсең, сенбеймін.

М ұ р а т. Жанашыры болмау деген жаман нәрсе.

Д а р и ғ а. Ну и что? Егер өзін-өзі қорғауға шамасы келмесе, кім көмектеседі оған. Өзгелердің де жетісіп жүргені шамалы, оған көмектеспек түгіл.

М ұ р а т (*сеніммен*). Көмектесуге болады.

Д а р и ғ а. Ол сонда осының бәрін білмегеннен, түсінбегеннен істеп жүр деп ойлайсың ба? Бала емес қой ол, айналайын-ау, ақыл айтатын. Қазір бала да алмайды айтқан тілінді.

М ұ р а т. Көмектесуге болады. Ол үшін тек адамдар бір-бірімен жақын болу керек. Алғашқы қауымның адамдарын сақтап қалған — жақындық. Он адам бас қосып, жақын болса, күш, қауым, ал біз онымыз он жалғыз болып жүреміз. Жалғыз адамда күш те, сенім де болмайды.

Жақындық пен араласу жоқ жерде махаббат та, гадауат та болмайды. (*Дарига орнынан тұрып, барды ашып, басталған коньяктың шынысын алып, қайта отырады. Мұраттың рюмкасына коньяк құяды. Мұрат сөзін жалғастырады*). Содан барып неше түрлі құбыжықтар пайда болады. Есінде ме, баяғы бала кезде оқыған ертегіміз: көпес бір сапардан көңілсіз оралады, сөйтсе бақтағы гүлін жұлғаны үшін әлдеқандай бір құбыжыққа қызын беретін болып келісіп келіпті. Қалған қыздары ат-тонын ала қашқанда, кіші қызы әкесі үшін құрбандыққа баруға келіседі; ал құбыжық деп жүргеніміз денесіне жақсы көрген адамның көз жасы тамған кезде адам қалпына келетін шартпен сиқырланған көрікті де, ақылды жас байбатша екен.

Д а р и ғ а (*Мұраттың үнімен ертегіні жалғастырып*). Ақырында өліп жатқан құбыжық әлгі қыздың көзінен тамған жастан тіріліп, адам қалпына келеді. Солай ғой?

М ұ р а т. Дәл солай. Өзің ойлашы, біздің арамызда да сүйген адамының көз жасы жанына тамбағасын, жиби алмай жүрген талай рухани құбыжықтар жүрген жоқ па? Соларға шын сүйген адамның жан еріткен көз жасы тамса, жүректері жұмсарып, мейірбан жанның қалпына түспес пе еді?

Д а р и ғ а. Жоқ, келіспеймін. Онда баяғы Сағынтайды қайда қоясың? Оны сүймеген, оның соңынан жылап-еңіреп, ермеген қыз қалды ма? Тіпті жүрегіне тамған көз жасынан оның тұншығып өлетін кезі болды. Бірақ ол одан түк те өзгерген жоқ.

М ұ р а т. Кез келген көз жасына ери берсе, не болады?.. Сәйкестік деген бар... Мәселен, халсыз жатқан адамды аман алып қалу үшін қаныңды бересің, бірақ сенің қаның оған сәйкес келмеуі мүмкін. Ықыласың адал, бірақ қаныңды құюға болмайды. Сол сияқты, группасы сәйкес келмесе, көз жасы қанша тамғанмен, әрине, жанға тарамайды.

Д а р и ғ а (*қолын сілтеп*). Әй, қойшы. Қазақтар баяғыда жастарды құда түсіп, қолдан қосып жатқанда да группасы сәйкес келмей, өліп қапты дегенді естіген жоқпын.

М ұ р а т. Неге естіген жоқсың? Махаббат үшін жанын қиғандар тарихта аз ба?

Д а р и ғ а. Сенің бір ғасырда бір-ақ рет кездесетін ондай махаббатыңмен адамзаттың ұрпағын жалғастыру мүмкін емес.

М ұ р а т. Ұрпақ қалдыру жануарларда да бар. Бірақ ол махаббат емес.

Д а р и ғ а. Ұрпақты алып тастасаң, сенің махаббатыңда не өлеуметтік, не философиялық ешқандай мағына қалмайды.

М ұ р а т. Ал от басында бір-бірімен күнде ұрсысып, күнде соттасып жүргендер махаббатқа қорғаныш бола алады деп ойлайсың ба?

Д а р и ғ а. Болғанда қандай.

М ұ р а т (*таңырқан*). Не дейді?

Д а р и ғ а. Махаббат — адамның рухани мұраты. Әр адамның өзінің мұраты бар, яғни әркім өзінше сүйеді. Мәселен, жарына опасыздық жасаған адамның бойында махаббат қалмады деп айта алмайсың. Ол өзінің жарын бұрынғыша сүюі мүмкін.

М ұ р а т. Бір адамның сүюі — толық махаббат емес. Махаббат екі адамның ортасында тұрған таңғажайып шыны ыдыс секілді. Егер біреуі қате қимыл жасап, ыдысты сындырып алса, бітті, енді ыдыс жоқ.

Д а р и ғ а (*жерге қарап ойланып*). Иә, бір сынған ыдысты қайтып құрастыра алмайсың... (*Пауза*). Менде де сондай ғажайып ыдыс болған еді... Қалай деуші еді Мұқағали... (*Ойланып*).

«Махаббат па?

Махаббат болған менде

Жиі барғам аққулар қонған көлге,

Ал қазір тоңған жүрек, солған кеуде...»

М ұ р а т (*жалғастырып*).

«Ғашықтық па?

Ғашық та бола білгем

Бір-ақ жанға ғашықпын бала күннен

Жанымменен сүйемін, жанарыммен...»

(*Рюмкадан ұрттап, көзін бір нүктеге қадан*). Е-е-е, шіркін... бәрі де жақсы басталған болатын. Керемет жақсы басталып еді. Бірақ абайсызда шыны ыдысты өзің сын-

дырдың... Сен оны ержүректікпен мойындауың керек... Қиын екенін білемін, бірақ қатені қате деп толық мойынға алмаса, оның өкініші көңілден кетпейді.

Д а р и ғ а (*кенет ашумен жалт қарап*). Ал сен... Өз қатенді мойныңа алдың ба?

М ұ р а т (*таңырқап*). Менің қандай қатем болды?

Д а р и ғ а (*басын қос қолымен ұстап, үнсіз тұрғаннан кейін*). Қатеннің не екенін ұмытып қалсаң, есіңе салайын... Сен, мен, Өмірбек – үшеуіміз университетте бірге оқыдық, бірге жүрдік...

М ұ р а т. Оның не керегі бар? Онсыз да білемін.

Д а р и ғ а. Жоқ, тыңда. Өмірбек сенің ең жақын досың болатын. Мен оған күйеуге шықтым, рас қой?

М ұ р а т. Ал, шықтың.

Д а р и ғ а. Біз қатардағы көп бақытты отбасының бірі болдық. Өйткені бір-бірімізді шын ұнататынбыз.

М ұ р а т. Ал.

Д а р и ғ а. Міне, осы тұста сен бәрін бүлдірдің.

М ұ р а т. Кім? Мен бе? Жоқ, сен бе?

Д а р и ғ а. Сен.

М ұ р а т. Қа-лайша?

Д а р и ғ а (*кекете қайталап*) «Қалайша?..» Кәдімгідей. Мен күйеуімнің көзіне шөп салдым. Сен оны менің күйеуіме жеткіздің. Сөйтіп біздің отбасымыздың тас-талқанын шығардың. Өтірік пе?

М ұ р а т. Дариға...

Д а р и ғ а (*сөзін бөле*). Жоқ. Сен алдымен мені тыңдап ал. Сені біз баяғыда Әулие деп атайтынбыз, есінде бар шығар. Сенің турашылдығыңды, әділдігіңді, жомарттығыңды бір-бірімізге ертегі құсатып айтушы ек. Ал қазір соның бәрі әншейін балалық секілді маған. Шынымды айтайын, сен мені алғаш сатқаныңда сені онша кінәлағам жоқ, өйткені сенің әулиелігіңе шын сендім. Сен маған одан кейін де көп жақсылық жасадың. Өмірімнің ең қиын сәттерінде қол ұшын беруді ұмытпадың. Қарыздармын. Бірақ... өмір өткен сайын шындықтың беті ашыла береді екен. Сен маған кәдімгі жаны ашымас пенделер секілді орны толмас опасыздық жасапсың. Сенікі шын сатқындық болып шықты... (*Жыламсырап*). Сен тым болмаса, ертең әкесіз өсетін баланың тағдырын неге ойламадың?

Сенің азамат басыңа лайық па еді, біреудің жеке басындағы құпиясын екінші біреуге жеткізу?

М ұ р а т (*өңі бұзыла*). Мұның енді қиянат қой, Дариға. Өлтірсең де, құдай үшін, бұлай күйдірме... Мен сен екеуіңді бірге туған бауырымнан кем көргем жоқ. Егер **туған** бауырымның әйелі, не өзі ондай опасыздық жасаса, мен қарап отыра алмас едім. Өйткені ол менің өз басымның трагедиясымен бірдей. Сен Өмірбектің көзіне шөп салдың, мен оған Өмірбектен кем қайғырғам жоқ. Өмірде тазалық бар, адал жар, айнымас сүйіспеншілік бар деп кеңірдегімді жыртып, таласқанда жұрт мені күлкі қылып, «көрсөқыр», «ақымақ», «қияли» деп қорлайтын. Сонда мен ормандағы жүзжылдық еменді тірек қылғандай, іштей сені медет қылып: «оттапсындар, менің өмірден келтіретін мысалым бар» деп зәредей де алған бетімнен қайтпаушы ем. Ал сен... Өмірбектен бұрын мені өлтірдің... Сен менің арманымды талқандадың, ал ол соққыдан түзеліп, қайта адам болу маған оңайға түскен жоқ. (*Мұрат толқып, төмен қарап, үнсіз қалады. Дариға Мұраттан көзін алмай, оның қолындағы рюмкаға коньяк құяды. Мұрат рюмканы қағып салады. Дариға орнынан тұрып, бөлме ішін кезіп кетеді*).

Д а р и ғ а (*біраздан кейін*). Сен бәрібір мені кешіруге тиісті едің.

М ұ р а т. Егер мен олай істемесем, өз арымның алдында, досымның алдында арылмас күнөға батар едім. Онда мен өмірден жиған-тергенімнен түгел айырылар едім... Үйі құлап, шаңырағы ортасына түскен адам қандай болады, мен де дәл сондай болар едім.

Д а р и ғ а. Ал біздің шаңырақ ортасына түскенде ештеңең кеткен жоқ қой.

М ұ р а т. Мен сендердің шаңырақтарыңды құлатқам жоқ. Оны құлатқан өзіңсің.

Д а р и ғ а (*айғайлап*). Жоқ! Мен емес, сенсің! Мен өз шаңырағымды құлатқым келген жоқ. Ал сен оның құлайтынын біле тұрып, әдейі жасадың.

М ұ р а т. Жоқ, Дариға, не десең, о де, бірақ сен көзіне шөп салды екен деп, мен досымның көзіне шөп сала алмаймын.

Д а р и ғ а (*долданып*). Ақымақ! Сенің шөп салған-салмағаның кімге керек? Кімге керек?... (*Күйініп*). Апы-

рау, қырыққа келгенше өмір дегеннің не екеніне бір түсінбеген не қылған кешесің? Сенің бұйткен әулиелігің құрып кетсін! Сен өмір бойы ештеңеге түсінбей өтетін әпендісің. Сен басқа біреудің рухани дүниесіне баса-көктеп кіресің де, өз әміріңді жүргізе бастайсың. Дүниенің түбіне жететін мына сендейлер. Сен секілді әулиелер құрыса екен, сонда жер бетінде тыныштық орнар еді. (*Бөлме ішін әрі-бері кезіп, долдана*). Рас, рас, рас! Мен қателестім, ақымақ болдым, білемін, бәрін де білемін. Бірақ сол жалғыз қате үшін, неге менің бүкіл өмірім өксуге тиісті? Осы әділдік пе? Керек десең, күйеуімнің өзі де дәл сондай жайды бастан кешкен болуы керек. Келбетті, ақылды, тілді жігіт. Мүмкін емес ондай сәтті бастан кешпеуі. Ондай сәтті бастан кешпеу үшін, өмір сүрмей, тек тірі боп жүру керек. Ал мен оның ондай ісін білмеймін. Білмегеннен кейін — бақытты болдым. Оны білудің маған қажеті де жоқ еді. Оған да солай. Біз ештеңені білмегенде сөзсіз бақытты болатын едік. Кенет... ешкімге де керегі жоқ, құдай-ау, өмірде болмайтын Тазалық, Әділдік, Шындық деген қияли қағидаларыңмен біздің тасталқанымызды шығардың. Сенің шындығыңнан гөрі, төбемізден бомба түссе, бұдан әлдеқайда жақсы болар еді... Құдай біледі, сен тек адамдарға бақытсыздық тарату үшін жаралған жансың. (*Ентігіп, шаршап, диванға келіп отырды*). Жұрттың шаңырағын құлатып, болашағын құртып тынғаннан кейін, соның бәрін өзіңнің тазалығың мен өзгенің таза еместігінен деп дәлелдегің келеді. Ал, жарайды, жалғыз сен тап-таза бол, қалған адам тегіс күнәкар. Сонда сенің тазалығың кімге керек?

М ұ р а т (*ойланып*). Менің өмірімде өкінішпен еске алатын ағат іс, артық сөздерім бір басыма жетерлік, Дариға. Оларды енді ешқашан да түзей алмайтыным есіме түскенде одан жаман жерге кірердей болып қысыламын. Бірақ дәл сол кезде сендерге: «Махаббатты аяққа баспаңдар, бір-біріңе қиянат жасамаңдар», — деп алдарыңда тізерлеп тұрып, жалынған кезім мені қызартпайды да, күйзелтпейді. Мен оны өмірімнің бетіме шіркей болар масқара сәті деп ойламаймын. Егер сол кезде әлгі опасыздықты сен емес, Өмірбек саған жасаса, мен бәрібір осы ісімді қайталаған болар ем. Мен сенің жүрегіңнің

алданғанын, намысыңның қорланғанын көріп, біліп тұрып, бейтарап қала алмас едім. Неге мен сол үшін кінәлі болуым керек? Сендерді өз басымнан бетер қадірлегенім үшін бе? Сендерге сенгенім үшін бе? Әлде өтірікпен, сатқындықпен сыбайлас болмағаным үшін бе?

Д а р и ғ а. Сыбайлас болмай-ақ қой. Оны сенен ешкім де талап етпейді. Тек өзгенің тағдырына, өзгенің отбасына үстемдік жүргізбе. Отбасы — кішкентай, дербес мемлекет, оның ішкі, сыртқы саясаты, дипломатиясы болады. Ол қандай мәселені болса да өзі шешуге тиісті. Сырттан ешкімнің қол сұғуға хақысы жоқ. Түсінемісің осыған? Ал сен басқа мемлекетті өз қолыңмен қиратып салып және сол үшін әлгі қирап жатқан мемлекеттің өзін кінәлі қылғың келеді.

М ұ р а т. Жарайды, солай-ақ болсын. Бірақ ол кішкентай мемлекет тек бір сенен тұрмайды ғой. Оның тағы бір мүшесі бар. Сен айтасың: «Менің тағдырымда не шаруаң бар?» — деп. Ол айтар еді: «Менің тағдырыма сонда неге араласпадың?» — деп. Егер мен сол жолы үндемей қалып, кейін бәрі де белгілі болған кезде ол маған: «Сен бәрін де біліпсің ғой, мен бақытсыздықтың шыңырауына құлап бара жатқанда қол ұшын бермегенің қалай, жан досым?» — десе, менің адамгершілік құнымнан не қалар еді? (*Пауза*). Жо-оқ. Менен басқа керегіңнің бәрін ал, бірақ өзім таңдаған бұл жолдан өлсем де, қайтпаймын. Мейлің күл, мейлің табала, бәрібір жан қиюға тұратын мәңгі тазалық, мәңгі адалдық, мәңгі махаббат өмірде бар.

Д а р и ғ а (*ызаланып*). Қайдағы мәңгі махаббат? Қайдағы шексіз адалдық сендегі?.. Өмірде ащы шындық дегеннің болатынына сенен басқа жұрттың бәрінің көзі жетті. Ал сен баяғы бір әніңді қайталай бересің, қайталай бересің. Ол сенің керемет тазалығың емес, сенің өмірді білмейтіндігің, Мұрат. Әйтпесе, қарамайсың ба төңірекке, көзіңді ашып. Қайда сол махаббатың? (*Залды көрсетіп*). Бар ма мынау өмірде?

М ұ р а т. Бар! Бар!

Д а р и ғ а. Кәне? (*Жан-жағына қарап*). Кәне?

М ұ р а т (*өзімен-өзі, сеніммен*). Бар болғанда қандай! Қозы мен Баян ше? Ләйлі мен Мәжнүн, Ромео мен Джульетта ше?!

Д а р и ғ а (*Мұратқа таңырқай қарап, басын шайқап*). Осы өмірден келтіріп отырған мысалың ба?

М ұ р а т (*Даригаға қарап*). Мен ойдан алып отырғам жоқ. Бұлардың бәрі де өмірден алынған. Жер бетіндегі халықтар мәңгі махаббаттың бар екенін сендерге дәлелдеу үшін, әдейі солардың атағын аңызға айналдырып, тарихта қалдырған. (*Дариганы кекеткен үнмен*). Бір халық айтса, сенбеуге болар еді, бірнеше халық айтқанда, сену керек, жолдас. Скептик.

Д а р и ғ а (*сәл дағдарып*). Жарайды, айтқаныңның бәрін шындық екен деп қабылдайық. Топырағы торқа болғырлар, махаббат жолында құрбан болып кетіпті. Ал егер олар өлмей, бір-бірімен қосыла қалғанда, не болар еді? Қарапайым ғана бір отбасына айналар еді, ештеңе төтеп бере алмайтын күйкі тірліктің қажауынан ұлы сезімдер коррозияға ұшырап, баяғы жай оғындай жарқ еткен ғажайып махаббаттан түк қалмас еді, қалса да, бізге жетпес еді. Өлімнің арқасында ғана әлгі махаббат ауа кірмейтін вакуумға сақталғандай, уақыттан, кеңістіктен, тіршіліктен тыс мәңгілік ғұмыр кешетін жағдайға тап болды. Егер Өмірбек екеуіміз қосылмай тұрып, өліп кетсек, біз де сендердің саналарыңда сүйіспеншіліктің үлгісі болып сақталар едік. Біздің бақытсыздығымыз — тірі жүргеніміз.

М ұ р а т (*күйініп*). Апыр-ай, сендерді өмірдің қарапайым шындығына сендіру қиын болды-ау! Осыдан бөленбай миллион жыл бұрын құрып кеткен таңғажайып құбыжық бір көлден табылыпты десе, немесе ғалымдар топырақтан адам жасапты, әлде о дүниенің бар екенін дәлелдепті десе, сенер едің. Қиял жетпес не бір сұмдыққа сенер едің. Зұлымдықтың небір жан түршігер түрін айтса, сенер едің. Ал адам бойындағы ізгілікке, тазалыққа сену соншалықты қиын. Апыр-ау... (*Күйініп, сөз таба алмай, орнынан тұрып кетеді*).

Д а р и ғ а. Әрине, қиын болады. Себебі абсолюттік мағынадағы тазалық өмірде жоқ. Тіршілік шаңын үстіне тигізбей ешкім де жүре алмайды. Мәселен, мен де өз басымда болған жайтты тозақ отына күйетін қылмыс деп есептемеймін. Тіпті мына жүрген (*залды көрсетіп*) жұрттың бәрінің басында өзімен бірге ала кететін бір-бір құпиясы

бар. (*Кекетін*). Тек солардың бәрін сенің білмейтінің қандай жақсы, әйтпесе, дені сау бір шаңырақ қалдырмас едің.

М ұ р а т (*әлденеге түсінбей, таңырқан*). Сонда не болды өзі? Дүниеде жасалып жатқан жаманшылықтың бәріне (*саусағымен өзін көрсетін*) мен кінәлі болып шықтым ба?..

Д а р и ғ а. Сен кінәлі болып шықтың.

М ұ р а т. Кешірерсің, ондай кінәні мен мойныма ала алмаймын.

Д а р и ғ а (*ойланып*). Қазір дәлелдеуге тырысайын... Менің бір көршім бар. Белгілі дәрігер. Әйелін бала кезінен білемін. Нағыз бақытты отбасы деуге болады. Үш баласы бар, алды 9-класта. Біреуі математикадан, біреуі суреттен, тағы біреуі бірдеңеден, әйтеуір, жыл сайын жүлде алады да жатады. Дәулеттері жеткілікті, дос-жарандары көп. Өздері айрықша бір тәрбиелі жандар. Құдай-ау, екеуінің тым болмаса, бір рет қатты сөзге келгенін көрген емеспін. Әзілдері қандай ғажап! Сол үйге барған сайын, көңілім өсіп, әлденеге мәз боп қайтамын. Әйтеуір өзім білетін ортада дәл сондай жарасты отбасын көрген емеспін. Ал сол шаңырақты тас-талқан қылу мен үшін оп-оңай. Өйткені әлгі жігіттің бір қылмысын мен жақсы білемін. Бұлтартпайтын фактым бар. Егер оны әйеліне жеткізер болсам, екеуі сол күні ажырасады... Ал сонда не болады? Әрқайсымыз білген затымызды айта берсек, жер бетінде қанша адамның өмірі асты-үстіне түсер еді?

М ұ р а т. Мен ешкімге өсек тасымаймын. Осы уақытқа дейін ешқандай көршім менен ондай қиянат көрген жоқ. Ал сендер мен үшін көрші емессіңдер... оны өзің де жақсы білесің.

Д а р и ғ а. Жарайды, жанашырлықпен мені әшкере қылдың дейік. Бірақ осының арты мен үшін неге соғатынын неге білмедің?

М ұ р а т. Екеуіміз сот залында бірін-бірі кезек-кезек кінәлаған айыптасушылар секілдіміз... Мен ойлаймын: әркімнің ары — өзінің Отаны. Отанды сатпау керек деймін. Ал сен осы бір ең негізгі мәселені аттап өтіп, «сатылар Отан сатылды, енді маған әрі қарай не істеу керек, соны айт», — дейсің. Әрі қарай не істеуге болады, жаным-ау? Әрі қарай тиісті жазанды аласың. Бұл жерде саған ешкім де көмектесе алмайды.

Д а р и ғ а (*жыламсырап*). Сендей қатал жанды көрсем, көзім шықсын! Сонда менен не қалайсың, менің асылып өлгенім керек пе саған? Содан басқаның бәрін де басымнан кештім ғой. Сен менің көрген қиыншылығымның бірін де білмейсің... Жесір әйелдің ғұмырын құдай дұшпанның басына бермесін. (*Үстел үстінен сигарет алып тартады*). Қалай шыдағанымға қазір өзім таң қаламын. Басқа жағың бүтін болса, жалғыз кедейлік ештеңе емес қой. Тірі жесірлік, жоқшылық, уайым-қайғы, бала тауқыметі – бәрі-бәрі келіп қосылғанда одан асқан азаптың бұл дүниеде болуы мүмкін емес секілді. Көрген күніңді біреуге айта да алмайсың, намысы құрғыр қу жаныңды қыл бұрау салғандай қинайды. Қысқа жіп күрмеуге келмей, әбден тарыққан соң, үш жерде қатарынан жұмыс істедім... (*Өзіне таңырқай қараған Мұратқа «иә, иә, қате естіген жоқсың, дәл солай» дегенді білдіріп, басын изейді*). Таңертең ерте тұрып, аула сыпырамын, сосын жұмысқа барамын, арасында бір кәрі кемпірдің үйіне барып, тамағын істеп, еденін жуып кетемін. Кешке үйге келіп, қорланып жылағанда, түн ортасына дейін өзімді-өзім тоқтата алмаймын... (*Дарига халатының қалтасынан орамал алып, көзінен аққан жасты сүртеді*). (*Басын шайқан*). Саған оны түсіну қайда!.. Бәрінен бұрын аула сыпырып жүргенде таныс біреу кездеспесе екен деп жаның қысылады. Бір күні өзімізде істейтін Азат деген бір жігіт кездесіп қалды. Өзі мені театрға шақырып, сөз салып жүрген. Құдай-ай, жерге кіруге шақ қалдым. Содан кейін әлгі жігіттен өзім безіп кеттім... Тіпті ішуге салынып, маскүнем бола жаздаған да кезім болды... Сонда көрдім ешкімнің ешкімге жаны ашымайтынын... Содан кейін мен ештеңеге сенбейтін болдым. (*Даусын қатайтып*). Содан кейін сен сияқтылар өмір жайлы тәтті-тәтті сөздер айтса, қаным қайнап, жыным ұстайды. Сенің ол насихатыңның маған түкке де керекі жоқ. Мен өз күнәмді сенсіз де білемін. Маған қазір басқа керек, түсінемісің, басқа керек.

М ұ р а т (*шошына таңырқан*). Немене керек?..

Д а р и ғ а. Маған тыныштық керек. Өз түсінігімді, өз кісілігімді өзіме қалдыр да, тыныштық бер. Ақша берейін, тек ақыл үйретпе. Мен қажыдым.

М ұ р а т. Дариға! Бұл сенің айтатын сөзің емес. Өмірге теріс қарап, бақытты болған ешкім жоқ. Кім көрмеді дейсің ол қиындықты, бәріміз де кештік басымыздан. Бірақ сенің жесірлігің, жарлылығың немесе көрген қиыншылығың — бақытсыздық емес. Өзің алғаш үй болған кезінде бай ма едің? Кешкілік нанға тиын таба алмай, жатақханадағы бізге талай келмеп пе ең? Бірақ сол кезінді сен бақытсыз деп айта аласың ба? Жоқ! Ол сенің ең бақытты кезің болатын. Бақытсыздық деген жанның жарасы. Отбасы бұзылмай, дәулеті шайқалмай, жаралы жанын сүйретіп, қанша мың бақытсыздар ғұмыр кешуде... Ал сен...

Д а р и ғ а (*сөзін бөле*). Жоқ! Жоқ! Мен жалғыздықтан шаршадым. Менің жүйкем темір емес. Мен — әйелмін. Еркектің қолтығының астында бүтіннің жартысы боп күн көретін бейшара, әлсіз әйелмін. Маған серік керек, мүз боп қатқан жүрегімді ерітетін жылу керек. (*Долданып, үстіндегі киімін лақтырып, айғайлап*). Мені бақытымнан айырған сен едің, ал енді өзің бақытты қыл. (*Дариға плавки, бюстгалтерімен қалады*). Кәне. Мен жаңағы өзің айтқан рухани құбыжықпын, ал жібіт менің тас жүрегімді... Түсір мені адам қалпына... Түсірсеңші...

(*Мұрат бюстгалтерін сыпыра бастаған Дариганың қолынан ұстай алады*).

М ұ р а т. Дариға!

(*Екеуі алысып диванға құлайды*). (*Айғайлап*). Дариға! Сен жыннанғаннан саумысың? Есінді жи, Дариға! Дариға дедім ғой!

Д а р и ғ а (*Мұраттың түймелерін ағыта, үздіге сыбырлай*). Ештеңе етпейді. Ұмытайық барлығын да... Бұл дүниеде екеуіміз ғана бармыз! Ештеңе де ойлама! Бір сәт құмарыңа ерік бер! Мұрат...

(*Мұрат еркінен айырылған адамдай қарсылықсыз тұра беріп, шошып кеткендей, қайта арпалысып, Дариганы қимылдатпай, ту сыртынан құшақтай алады*).

М ұ р а т. Есінді жи! Болды енді!

(*Дариға аласұрғанын қояды. Мұрат жерде жатқан халатты әйелдің жартылай жалаңаш денесіне жабады. Дариға бетін басып жылап жібереді. Мұрат не деп жұбатарын білмей, дағдарып диванға келіп отырады*).

М ұ р а т. Жарайды, сабыр ет енді. (*Рюмкаға коньяк құйып, Даригаға ұсынады*).

(*Дарига рюмканы ұстап, біраз отырғаннан кейін, бір ұрттап үстелге қояды да, орнынан тұрып, айна алдына барып, шашын жөндейді, көзін сүртеді, сигарет алып тартады, әрі-бері бөлмені кезеді, содан кейін сабасына түсіп, қайтадан диванға отырады*).

Д а р и ғ а (*сабырмен*). Мен енді түсіндім. Сен феноменсің. Кәдімгі ЭВМ-нің есептерін ауызша шығаратын, бірақ ең қарапайым сұраққа жауап бере алмайтын, темір-жеп, пышақ жұтатын, отты қолымен ұстайтын, ту сап сөйлейтін тағы немене бар еді... Әйтеуір соған ұқсас табиғаттың заңына қайшы, кембағал, күпір құбылыстардың бірісің. Басқаша түсіну мүмкін емес. Ал қоғамға феномендер емес, өзіміз секілді әдет пен дәстүрден жаралған, жан-дүниесі түсінікті, елмен бірге қателесе алатын, қатесін жөндей алатын, бірін-бірі кешіре алатын қарапайым адамдар керек. Өмір қашанда өзінің гармониясымен қымбат. Гармония – өмірдің тірегі. Ал феномен – сол заңдылыққа қайшы құбылыс.

||Өзің табиғаттың болмысына қарашы: құзғынды да, жыланды да, қарақұртты да құртуға болмайды, себебі гармония бұзылады. Экологиялық апат болады. Сол сияқты адам бойындағы эгоизм, нәпсі, қызғаныш, қатыгездік т.с.с. сүйкімсіз қасиеттер де рухани өмірдегі жаңағы құзғын, жылан, қарақұрттар секілді – оларды да құртуға болмайды. Олар да белгілі бір заңдылықтан, қажеттіліктен туып отыр. Оларды құртсақ, рухани өмірде де экологиялық апат болады. Ал сен мұның біріне де түсінбейсің. Сеніңше өмірде мұндай қайшылықтар болуға тиісті емес.

М ұ р а т. Сенің әлгі айтып отырғаның – таза табиғат аясындағы қайшылықтар. Онда әлімжеттік заңы ғана үстемдік құрады. Бұл тұрғыдан сенің айтып отырғандарыңның бәрі де рас. Бірақ адамның күдіреті табиғаттың сыртында рухани өмір ашып, сол өмірдің заңын өз қолымен жасауында емес пе?! Ал ол заң бойынша опасызды, алаяқты, сатқынды, тағы сол сияқтыларды құртқаннан ешқандай экологиялық апат болмайды.

Сенің философияңа көніп, «рухани қарақұрттарды» да қорғауға алатын болсақ, зұлымдық өзін қоғамның некелі

баласындай сезінеді де, онымен күресу тіпті бұрынғыдан да ауырға түседі. Келісесің бе осыған?.. Мен феномен де, құбыжық та емеспін, көптің бірі ғанамын. Бар айыбым — өмірде ұлы махаббат бар дегенім. Сол үшін қарақұртты қалдырып, мені құртқың келеді.

Д а р и ғ а. Екеуің де құрымай-ақ қой. Мен сен секілді төңірекке үкім жүргізуге құмар емеспін. Мен сен секілді өз ойымды, өз ниетімді жұрттың қанжығасына зорлап байламаймын. Ал сен... шынында да, мені құртсам деп тілейсің. Өйткені сен дүниені екі-ақ лагерьге бөлесің. Сенің лагерьіңе кірмеген адамның бәрі — сенің жауың, оларды, яғни басқаша ойлайтындарды, тегіс жою керек... — мінеки сенің мұратың... Бұл — рухани зорлық. Адамды құдай бар деп зорлағаннан, ол адам өзінің көзі жетпесе, жүрегі сенбесе, қалайша құдай бар деп ойлай алады? Жалпы адамды олай емес, былай ойла деп зорлауға бола ма екен?..

М ұ р а т. Қылмыскерді қылмыс жасама деп зорлауға болады.

Д а р и ғ а. Мұрат! Мен қылмыскер емеспін. Мен сен ойлағандай ардан, намыстан, адамгершіліктен жұрдай болған жан емеспін. Сен өзіңнің ортағасырлық ұғымыңды таста да, логиканың заңына салып ойлап көрші. Қалайша адамның бүкіл ақылы, парасаты, кісілігі, мінезі бір түнгі жаңылыс төсектен кейін түк қалмай жоқ боп кетеді? Мен өзімнің тәнімнен, я жанымнан үлкен зақым байқаймаймын... Шын айтамын, баяғы қалпым, баяғы Дариғамын... Егер жүйкем аздап жұқарған болса, оған сен кінәлісің.

М ұ р а т (*кекете*). Баяғы қалпым... Сенің баяғы қалпың болуы мүмкін, бірақ бүкіл арманы быт-шыт болып, жан дүниесін өрт шалған бейшара Өмірбек қайтіп баяғы қалпыңда болады?

Д а р и ғ а. Керек десең, ол өзінің ағат ісіне әлі күнге дейін опынып жүрген болуға керек. Өйткені ол бөріне түсінеді, сен секілді кеше емес.

М ұ р а т. Қателесесің, Дариға, мен оның сол кезде қалай қиналғанын көзіммен көрдім. Ол тіпті сені өлтірмек болған. Мен болмағанда, бірдеңеге ұрынуы мүмкін еді. Екі түн күзетіп жанында отырғам... Жо-оқ, ол сені ешқашан да кешірмейді. Мен оның мінезін жақсы білемін.

Д а р и ғ а. Жок, кешіреді.

М ұ р а т (*өңештен*). Кешірмейді, Дариға! Түсінсеңші! Жан қимақ болса да, жар қимақ жок, кешіргісі келсе де, кешіре алмайды.

Д а р и ғ а. Өзің ойлашы, одан бері қаншама жыл өтті. Өмірдің сипаты өзгерді. Өзгермеген тек сенсің. Сен баяғы біздің жастық шағымызда кездейсоқ қалып қойған адам секілдісің. Сондықтан біздің ойлаған ойымыз, істеген ісіміз ерсі болып көрініп отыр. Шын мәнінде, оның түк ерсілігі жок. Ол мені баяғыда кешірген. Ол тек сені кешіре алмай жүр.

М ұ р а т (*шошына таңырқап*). Не дейді? Мені ме?

Д а р и ғ а (*табалап*). Иә, иә, мына сені!

М ұ р а т. Сен өзің не айтып отырғаныңа түсінемісің? Сен мен құсап өмір бойы оның қайғы-мұңын бірдей бөлісе алдың ба? Мен құсап ол күйген отқа бірге күйдің бе? Қосылып жылап көріп пе ең? Оған атылған оққа өз кеуденді тосқан күнің бар ма? Қалайша батылың барып маған бұл сөзді айта аласың?!

Д а р и ғ а. Ауыр тисе, сөзімді қайтып алдым, бірақ сенің оған жасаған қиянатың тарихи ақиқат.

М ұ р а т (*тағы да өңештен*). Мен оны жан азабынан құтқардым. Ол маған өмір бойы қарыздар болуға тиісті.

Д а р и ғ а. Түк те қарыздар емес. Қайта сен әкелген азапты екеулеп, екеулеп емес, үшеулеп әлі көтеріп келеміз. Қысқасы, үш адамның обал-сауабы сенің мойнында.

М ұ р а т (*қинала дауыстап*). Дариға! Егер сен осының бәрін менің жанымды қинау үшін әдейі айтып жатсаң, оқа емес. Ал егер өмірден пайымдаған, көрген-түйген баршының осы болса, онда сенің жағдайың өте ауыр. Сен жаман ойдан жан-дүниенді тазартуың керек. Сенің көңілің қатты кірлеген.

Д а р и ғ а. Кірлемесе құрып кетсін! Құр бос сөз оның бәрі. Сенің ақылың маған бай да, байлық та болмайды.

М ұ р а т (*ашынып*). Саған байдың керегі не? Байға сенің керегің не? Кандидат болдың, ақшаң жетеді. Махаббат деген сеніңше, болған емес, болмайды да, адамдардың бәрі — күнәкар. Уақытша біреуді тауып ал да, мақсатыңа жете бер. Бәрібір емес пе саған?

Д а р и ғ а. Мен жезөкше емеспін.

М ұ р а т (*бөлмені кезе, айқайлап*). Жезөкше сендерден әлдеқайда артық. Ол күнкөріс үшін ғана жезөкше болып жүр. Ал іштей өз кәсібін иттің етінен жек көреді, тағдырына лағнат айтады. Ал сендер...

Д а р и ғ а (*қамыға*). Сен мені қорлауға айналдың...

М ұ р а т (*пауза. Есін жиып*). Кешір, Дариғаш! Мен артық кеттім... (*Мұрат теріс қарап, қабырғаға сүйеніп, тебірене*). Мен бір затты жақсы білемін. Махаббат пен опасыздық бір ыдысқа сыймайды. Тіршілікте махаббаттан ғажап ештеңе жоқ. Ол сезімге бөленген адам шын мәнінде әулиеге айналады. Жан дүниесі жаңбырдан кейінгі табиғаттай шаң-тозаңнан тазарып, құлпырып сала береді. Біреуді жан-тәніңмен сүйгенде ғана санаға ғажайып көріпкелдік қасиет бітіп, ешбір ақыл қайраты ала алмайтын асудан өтіп, адам жанының құпия дүниесіне сапар шегесің. Сол әлемнің бүкіл қозғалыс заңын ашасың. Және ол заңды ашу сүйіспеншілік шұғыласына бөленіп, жанына нұр біткен сенен басқа еш данышпанның қолынан келмейді. Мен осының бәрін өз басымнан кештім. Өйткені мен... (*Пауза*). Сені жан-тәніммен сүйіп едім... (*Дариға селк етіп, Мұратқа қарайды*). Бірақ тағдыр солай болды, сен менің досымды қаладың. Мен оған өкінбеймін. Екеуіміздің біреуіміз қалайда ат басын тартуға тиісті едік. Имандай шыным... Өзіммен бірге қабірге ала кететін сыр еді... Жанымды күйдірдің, амалсыз айтып отырмын... Әлгі сөздердің бәрін сенің аузыңнан есту мен үшін қаншалықты қиянат екенін білмейсің!.. (*Дауысы құбылып, тістене*). Сен менің бүкіл үмітімді кесіп отырсың ғой... (*Ұзақ үнсіздік. Мұрат теріс қарап әлі тұр. Дариға басын ұстап, диванда отырып қалған. Дағдарыс*). Егер мен шайтан азғырып, опасыздық жасай қалсам, сүйген жарымның мені ешқашан да кешпегенін тілер едім. Өйткені оның кешкені — махаббаттың өлгені. Егер кешпесе — ұмытпағаны, ұмытпағаны — сүйгені. Сен одан үнемі қаймығып, айылыңды жинап жүресің. Ал ардан да, жардан да қаймықпаған тірлік — оңған тірлік болмайды. Онда бәріміз де туған үйінен қашып, ата-ананың бақылауынан босап, ойына келгенді істейтін бұзылған жасөспірім балалар секілді боламыз да шығамыз... Бітті... (*Мұрат қарсы жа-*

уап күтiп, Даригаға қарайды. Дарига мелшиiп үнсiз отыр). Біз жаман әрекет жасаудан қорқамыз, өйткені оған заң бар. Ал жаман ойлаудан қорықпаймыз, өйткені ол ішімізде, сыртқа шықпаса болды деп есептейміз. Сонда жаман әрекет қайдан шығады?.. Жаман ойдан шығады... Ендеше неге өмір жайлы, адам жайлы жақсы ойлауға тырыспаймыз. Қорықсақ, жаман ойдан қорқайық... Оның несі қиын. Түк те қиын емес. Тек сенсең болды... (*Жауап күтiп, тағы да Даригаға қарайды. Дарига әлі үнсiз. Дағдарып біршама тұрғаннан кейiн, сағатына қарап).* Қой, мен кетейiн, уақыт та бiраз болып қапты ғой.

Д а р и ғ а (салқын). Кеш болса, қонып кет.

М ұ р а т. Жоқ, рақмет. Қонақүй – мынау тұрған жер. Қазір-ақ барамын. (Кидіріп). Артық сөзімді кешір...

Д а р и ғ а. Сен де кешір. Мен тіпті ұяттың бәрін тастап, өмірімде көрсетпеген бір мінез көрсеттім...

М ұ р а т. Оқасы жоқ, әшейін байқамай айтылған сөз секілді нәрсе ғой...

Д а р и ғ а (ойланып). Жоқ, олай емес, Мұрат. Мен саған өтірік айта алмаймын. Ойымда шын арамдық болды. Бірақ нәпсіқұмарлықтан емес, сенен өш алу үшін... Сенің кіршіксіз тазалығың өзгенің арына, намысына тиеді. Сондықтан сенің арыңа күйе жағу үшін, өз арымды аямаққа бекіндім... Есінде ме, грек аңызындағы Медея күйеуінің жүрегін жаралау үшін, өзінің туған балаларын өлтіріп, өз жүрегін одан арман паршалайтын... Тегінде, әр әйелдің бойында бір-бір Медея жататын болу керек.

М ұ р а т (орнынан тұрып, есік алдына келіп, плащын киеді, қолына сөмкесін алады). Қош бол, Дарига! (*Дарига үнсiз. Мұрат «бірдеңе айтар ма екен» дегендей, тағы бір қарайды да, бұрылып шығып кетеді. Ол кеткен соң, Дарига да орнынан баяу көтеріліп, бүйірдегі есікке кіреді).*

Екінші көрініс

Қонақүй нөмірі. Бөлмеге Мұрат пен Өмірбек кіреді. Мұрат қызулау, ыңылдап ән салып жүр – қонақтан келгені көрініп тұр. Өмірбек әлденеге жабырқау.

М ұ р а т (кірген бетте қалтасынан құжаттары мен билетін алып, өзін-өзі тексеріп). Билет қалтада, паспорты-

ңыз мінеки. (*Сағатына қарап*). Та-ак. Енді такси шақырту керек. (*Телефон соғады*). Алло. Алло. Саламатсыз ба, бикеш. Такси керек боп тұр. Немене? Ұзақ күту керек дейсіз бе?.. Мен аэропортқа барушы едім... Иә, тілеуіңізді берсін... Сөйтiңiзшi... «Қазақстан» қонақүйi... Фамилиям ба?... Жылқайдаров... Жоқ, жоқ, Жылқай-дар-ов... Ешқандай «Д» жоқ, Жылқайдаров деймін. Бірінші әрпі «Ж» – Жуковский, Екіншісі «Ы» (*қайталап*) «Ы»... (*өзіне-өзі*) ойбай, мұны қайтіп түсіндірдім?.. Кәдімгі «Ы» ғой... (*қуанып*). Иә, иә. Ой, бәрекелді, дүп-дұрыс, дәл өзі, «ықылық» дегенде келетін «Ы». Оны қайдан білесіз? Әрі қарай: Лариса, Қайрат, Александр, йог... ну, йог... Йогты білмейсіз бе? Кәдімгі үнділік йогтар ше? Өзін-өзі бір айға көміп тастайтын? Есіңізге түсті ме? Тамаша. (*шошынып, басын шайқап*). Жо-оқ, «Тамашаны» жазбаңыз. Оны жай әншейін... (*сөзінің аяғын қол қимылымен аяқтайды*). Әрі қарай: Дмитрий, тағы да Александр, Райкин және фамилия соңындағы «ов»... Сонымен Жылқайдаров. Телефон (*аппаратқа үңіліп*) 61-97-22. Жақсы. Күтемін. (*Трубканы қойып, ысқырып, айна алдына барып, өзін жаңа көргендей, біресе қабағын түйіп, біресе бетін тыржитып, шашын жөндеп, еріккен балаға ұқсап тұрады*).

Ө м і р б е к (*Мұратқа қарап, әлдебір шарасыз күймен басын шайқайды. Сосын телефонның дискісін айналдырып жатып*). Заттарыңды жинастырып па едің? Бірдеңе қалып қойып жүрмесін. (*Мұрат билеп жүрген адамдай бір қимылымен «О'кей» деп, келесі есікке кіріп кеткен кезде басқа дауыспен*). Алло! Алло! Гуля!.. Мен ғой. Мен кісілерді жөнелткен соң, Мұратпен бірге қонақүйге келдім. Немене?... (*Пауза*). Жарайды енді, қайтесің, бұның мінезі қашаннан сондай ғой. Бастарың бекер қосыппыз. Әбден ұят болды. Аһа! Қазір телефон соғып, кешірім сұраймын. (*Осы кезде тіс щеткесі мен настасын, сақал алатын құрал-жабдығын алып, Мұрат шығады. Өмірбек даусын өзгертіп*). Ал жақсы енді, алаңдамай-ақ қой, көп кешікпеймін. Жарайды. (*Трубканы қояды*).

М ұ р а т. Өмірбек.

Ө м і р б е к. Ау!

М ұ р а т. Ол кім? Гуля емес пе?

Ө м і р б е к. Соның өзі ғой.

М ұ р а т (*сәл ойланып*). Маған ренжіп жатқан шығар, үйіме қонаққа келіп ап, шатақ шығарғаны несі деп. Оқа емес. Әйел адам дастарқанның берекесін көбірек ойлайды. Дұрыс қой онікі де. Сен оған мені кешірім сұрап жатыр деп айта сал, жарай ма?

Ө м і р б е к (*көңілсіз*). Жарайды, жарайды.

М ұ р а т (*қайтадан көңілденіп*). Әй, дұрыс болды-ау, несін айтасың. Екі дүниеде оңбағыр зымиянды қашан қолыма түсер екен деп жүруші ем... (*Күледі*). Сол керек өзіне, алаяқ, атаңа нәлет! Өлексе құсаған немеден өшінді бір алып бердім-ау деймін.

(*Өмірбек күрсініп, басын шайқап Мұратқа қарайды*).

Оған ба, оған ол аз. Одан жаман ит терісін басына қаптау керек еді. Қайта сенің әйеліңнен ұялдым.

Ө м і р б е к (*күңк етіп*). Ұялғаның сол болса...

М ұ р а т. Жок, енді ол біздің бұрынғы тарихымызды білмейді ғой. Сондықтан оның алдында қайтіп мен...

Ө м і р б е к (*ызалана*). Ау, дастарқан үстінде біреуді балағаттап, бетіне рөмке лақтырғаның — ұялған түрің бе? (*Не айтарын білмей, тұтыға*). Сонда өзің ұялмағанда не істейін деп едің, соны айтшы?

М ұ р а т. Мен оған қолымнан келгеннің бәрін істер едім.

Ө м і р б е к. Бәрекелді, арманыңа бұзақылықпен жетсең, жетіскен екенсің.

М ұ р а т. Шындық үшін бәріне бару керек. Қару алып, соғысуға да болады.

Ө м і р б е к. Сол үшін дәл менің дастарқанымнан басқа қолайлы жер табылмай қалды ма? (*Күрсініп*). Мен содан өшімді алып бере ғой деп қашан сұрадым? Жок, сұрадым ба? (*Мұрат басын шайқаған кезде*). Ендеше ондағы шаруаң қанша?

М ұ р а т. Кісіге қиянат жасаушылардың бәрінде де шаруам бар.

Ө м і р б е к (*ызаланып*). Қиянат жасаса, саған емес, маған жасады ғой!

М ұ р а т (*басын шайқап*). Қызулыққа салынып, артық сөйлем. Егер өйтіп, бір-бірімізден іргемізді аулақ салсақ, ешқашан да көздеген мақсатқа жетпейміз. (*Пауза*). Өзің ойлашы, неше қабат күзетпен қоршалған банктерді

де тонап кетіп жатады. Неге? Өйткені бандиттер жақсы ұйымдасқан. (*Ереже оқығандай ежелен*). Жақ-сы ұй-ым-дас-қан. Сол себепті жасап отырған әрекеттері қиянат, зорлық болса, да, әділетсіздік болса да мақсаттарына жете алады. Ал бізге неге осылай ұйымдаспасқа?

Ө м і р б е к (*кекетін*). Қалай ұйымдасамыз? Түнге қарай подвалға жиналайық па?

М ұ р а т. Қажет болса, жиналайық.

Ө м і р б е к (*ызаланып*). Тьфу! (*Орнынан атып тұрып, бөлме ішін ерсілі-қарсылы кезіп*). Онда екеуімізге психбольницадан екі орын алып, бұл мәселені асықпай ақылдасуға тура келетін шығар.

М ұ р а т. Менің айтып отырғаным жыңдының сөзі емес. Бекерге күйіп-пісесің.

Ө м і р б е к. Бұдан артық не нәрсеге күйіп-пісуім керек? (*Тағы да ерсілі-қарсылы жүріп келіп*). Оның бір кезде менің әйеліммен ашына болғанын, менің отбасымнан ажырасып, екінші рет үйленгенімді бүкіл жұрттың көзінше бүге-шігесіне дейін баяндап бере ғой деген біреу бар ма саған?..

М ұ р а т. Мен қалайда оның абыройын төккім келді. Өйткені мен оны иттің етінен жек көремін. (*Телефон шылдырлайды. Мұрат трубкины көтереді*). Иә, тыңдап тұрмын... Қазір ұшамын, такси шақыртып қойдым... Мен бәрін төлеп едім ғой... А... кешіріңіз. Қазір, қазір... (*Трубкины қояды*). Мен кезекшіге барып, квитанциямды алып келе қояйын. (*Мұрат шығып кетеді*).

Ө м і р б е к (*бірауық үнсіз отырып, кенет жалма-жан қалтасынан блокнотын алып, әлдебір нөмірді тауып алып, асығыс телефон соға бастайды*). Алло! Алло! Бұл мен, Өмірбек қой. Иә, қалай жеттіңіздер?.. Апырай, мен сіздің алдыңызда үлкен ұятқа қалдым-ау!.. Бұлай боларын қайдан білейін. Бас қосып, бір өзімізше әңгімелесіп отырайық деп едім. Аяқ астынан мына жігіт (*есікке жалтақтай қарап*) әбден масқарамызды шығарды. Бәріне өзім кінәлімін... Иә, иә... Әрине ғой... Дұрыс айтасыз... Бұл енді біздің арамызға ешқандай кірбің түсіруге тиісті емес. Солай емес пе? (*Осы кезде Мұрат кіреді. Өмірбек оны байқамайды*). Жоқ, жоқ! Ол жағын айтпаңыз. Қашанғы нәрсе ол?! Құдай сақтасын!.. Менің енді сізге деген көңілімде титтей де бөтендік жоқ, өзіңіз де байқап жүрген шығарсыз... Иә... Иә... Гуля

да қатты қысылып отыр. Сосын әдейі телефон соғып, ол жігіт үшін сізден мен кешірім сұр... (*Мұрат жетіп келіп, телефонның рычагын басып қалады. Өмірбек шошынып*). Ой, мынауың не, денің дұрыс па?!

М ұ р а т. Менің денім дұрыс, ал сенің ше? Не бетіңмен одан кешірім сұрап отырсың?

Ө м і р б е к. Ол – менің үйіме келген қонағым. Сондықтан қалайда кешірім сұрауға міндеттімін. (*Телефонға жармасып*). Жібер!

М ұ р а т (*қасарысып*). Жоқ, жібермеймін!

Ө м і р б е к (*телефонға таласып*). Жоқ, жібересің!.. Жібер деймін!

М ұ р а т (*телефоннан айырылмай*). Жоқ!

Ө м і р б е к (*күшпен тартып алмақ болып, таласады*). Ау, сен өзің маған тірі пәле болып жабыстың ғой. (*Трубканы лақтырып тастап, қатты ызаланып*). Осынша жерге қаратқандай не істедім мен саған? Жауымнан көргем жоқ мына қорлықты.. (*Қалтасынан темекі алып тұтатып, шегініп отырады. Екеуі де үнсіз. Мұрат залға ту сыртын беріп отыр*).

М ұ р а т (*әлден уақытта жалт бұрылып, үстелді салып қалып, ызалана айқайлап*). Сендегі намыс қай намыс?! Сендегі қорлық қай қорлық – айтшы маған? Қатыныңның қойнынан шыққан адамнан кешірім сұрау қорлық емес пе сен үшін?

Ө м і р б е к. Біріншіден, кешірім сұрау қорлық емес – әдеп. Екіншіден, сен айтып отырған оқиғаға ең алдымен Дариғаның өзі кінәлі. Оны ешкім зорлаған жоқ. Үшіншіден, одан бері талай заман өтті. Қазір менің басқа отбасым бар. Өткеннің бәрі ұмытылған. Бір кездегі достар қастасып, қастар достасып кетті...

М ұ р а т. Бәрін ұмытып, тапқан досың жаңағы жексұрын ба?

Ө м і р б е к. Ол сен ойлағандай, соншалықты жексұрын адам емес. Оның қоғамға түсіретін пайдасы екеуімізден көп. Ол үлкен қызмет атқарады. Абырой, беделі биік, білдің бе? Білім десең – білімі, қабілет десең – қабілеті бар. Жұмысынан қате жібермейді. Қайтіп ол сонда жексұрын болады. Мұның бәрін сен жоққа шығаруға тиісті емессің... (*Пауза*). Кезінде... рас, маған қиянаты болған

шығар, бірақ жақсы-жаманды бір менімен ғана өлшеуге болмайды ғой.

М ұ р а т (*таңырқай, әрі дағдарып*). Бұл не?.. Сен өзін не деп тұрсың? Сен енді соны маған жүрегі таза, аяулы азамат еді дегің келіп тұр ма?

Ө м і р б е к (*ойланып*). Олай да айта алмаймын, әрине. Оның эгоистігі де, карьеристігі де бар. Бірақ... бәрібір ол — іскер, жұмыскер адам, яғни қажет адам. Ал оның ішкі дүниесінің қараңғы түкпірінде қандай ой жатқанын ештеңемен дәлелдей алмайсың. Көңіліндегі арамдығын жасыруға оның ақылы да, қулығы да (*тамағын орып*) былай жетеді.

М ұ р а т (*Өмірбекке танымай тұрғандай қарап*). Сонда сенің ойыңша, арам болу айып емес, тек жасыра білсең, болды екен ғой.

Ө м і р б е к (*сабырлы, қатқыл үнмен*). Сен өмірдің бетіне тура қарағың келмейді. Егер тура қарасаң, көп нәрсеге басқаша баға берген болар едің... (*Kidipin*). Адам деген бар болғаны пенде ғана. Сен алдымен осыны мойында. Есінде ме, баяғыда екеуіміз әулие тұтатын кісілер? Солардың жүрген жүрісі мен киген киіміне дейін еліктеуші едік қой. Кейін сол кісілердің бойынан мен талай кемшілікті көрдім... «Жолында жаным пида» деп жүрген періштеңнің әншейін көп күнәкар әйелдің бірі екенін білу қаншалықты өмірді қысқартатынын түсінемісің? Өмір баяғы біз ойлағандай емес, достым. Жақсы мен жаман бірбірімен аралас, егіз туған бала секілді — ажырамайды. Ал біз оларды бір табаққа сыймайтын екі бөлек қошқардың басындай көруші едік. Айдалада «Жамандық» деп аталатын бөлек қамал бардай, соған әскер жиып, қасиетті соғысқа аттанып кеткіміз кеп тұратындай болушы едік. Айдалада ондай қамал жоқ. Жақсылық та, жамандық та мына өзіміздің ішімізде, миымызда. Оған ашық соғыс жариялай алмайсың...

М ұ р а т. Ашық соғыс жарияламай-ақ қой, бірақ жаныңа жара салған адаммен ауыз жаласудың қажеті қанша?

Ө м і р б е к. Бұл — ауыз жаласу емес.

М ұ р а т. Енді не?

Ө м і р б е к. Бұл — қарым-қатынастың бір түрі. Соның арқасында мен бұрынғы бірбеткей албырттықтан арылып, адамды жақсы-жаманымен, кір-қоңымен, кемшілігімен

қабылдауды үйрендім. Көп заттың бағасын қайта тағайындап, әу бастағы өз аттарын анықтадым.

М ұ р а т (*кекетін*). Көп жұмыс бітіріпсің ғой.

Ө м і р б е к. Көп болар, аз болар, тірліктің түрпідей шындығын танып білу оңай шаруа емес. Жамандықты күр жек көре бергеннен жақсылыққа келер түк пайда жоқ... Әрекет керек. Ал әрекет жасау үшін, жауынды зертте.

М ұ р а т (*қарқылдап күліп*). Бәсе, бәсе...

Ө м і р б е к (*түсінбей*). Немене «Бәсе»?

М ұ р а т (*тағы да күліп*). Қонаққа неге шақырды десе, (*мазақ қыла, даусын құбылтып*) зерттеп жүр екенсің ғой.

Ө м і р б е к. Мен оны әлдеқашан зерттегем. Біле білсең, біздің арамыздағы қарым-қатынас – нағыз күрестің өзі.

М ұ р а т. Түсінгем жоқ.

Ө м і р б е к. Иә, иә, күресу деген осы болады... (*Пауза*). Айталық, мен онымен ашық жауластым. Дәлелім жеткілікті – әйелімді аздырды, отбасымды бұзды. Бірақ, өзің ойлашы, мен оған не істей алған болар едім. Мәселені дуэльмен шешетін заман емес. Дуэль болған күннің өзінде кімнің жеңері белгісіз: менің мылтық ата алмайтынымды өзің де білесің. Айтысып жеңе алмайсың: егер ол маған, «айналайын, алдымен әйелінді тыйып алмайсың ба» десе, аузыма бірден құм құйылып, жым болар ем. Мен әлдеқашан өмірден шығып қалған, түкке керегі жоқ ритуалды жасап жүрген адам құсап, тулап-тулап қойған болар едім. (*Өмірбек сөзім дәлелді болып шықты ма дегендей, Мұратқа қарайды*). Білдің бе?.. Ал мен өз бойымдағы соқыр сезімді жеңіп, онымен жақсы қарым-қатынаста болуды қаладым. Әрине, ол менен мұны күткен жоқ. Көпке дейін сенбей жүрді. Әбден көзі жеткен кезде қысылды. Қаншалықты қысылғанын қайдам, әйтеуір сондай бір құбылыстың болғаны анық. Содан кейін ол маған көптеген жақсылықтар жасады, тек маған емес, біздің мекемеге, яғни қоғамға деген сөз. Мәселе оның жақсылықты маған жасауында тұрған жоқ, кімге жасаса да, бәрібір. Мәселе – жексұрынның қолымен Жақсылық деп аталатын қасиетті идеяның іске асуы. Егер жақсылықты сен жасасаң, оған мен таңқалмаймын, ол заңды нәрсе. Ал жақсылықтың кәдімгі жексұрынның

бойынан көрінуі – нәзік гүлдің мейірімсіз қара тасты жарып шыққаны секілді ғажап құбылыс емес пе? Яғни жеңіс менікі деген сөз, мен оның қақпасына бір гол салдым. Түсінемісің өзің, бір де нөл...

М ұ р а т (*кекетін*). Осы отырғанда өзіңді гол салдым деп ойлап отырсың ба?

Ө м і р б е к (*нық*). Күмәнім жоқ.

М ұ р а т (*басын шайқап*). Өз қақпасына соғылған он голды көрмей, өзі соққан бір голға мәз болады.

Ө м і р б е к. Біреу де болса, бар жақсы. Ал сенде ол да жоқ.

М ұ р а т. Ештеңе шешпейтін голдың барынан жоғы...

Ө м і р б е к. Егер олай қарасақ, бір гол түгілі мың гол да ештеңе шешпейді, тіпті бірнеше ұрпақ та ештеңе шешпейді, себебі бұл мәңгілік шайқас, тіршілік бар жерде ешқашан тоқтамайтын күрес. Сондықтан әркім өз борышын, өз міндетін ғана білуге тиісті. Ал менің айтып отырғаным екі адамның ғана қақтығысы. Мен оны жақсылық жасауға мәжбүр еттім, ал ол маған әзірге жамандық жасата алған жоқ.

М ұ р а т. Жамандық жасамауың мүмкін, бірақ жақсылық та жасай алмайсың.

Ө м і р б е к. Неге?

М ұ р а т. Себебі сен ештеңені жек көре алмайсың. Жек көре алмаған соң, жақсы да көре алмайсың. Ал жақсы көрмеген соң, жақсылықты қайтіп жасайсың?

Ө м і р б е к. Сонда мен не істеуім керек?

М ұ р а т. Не істейтініңді өзің білесің, менің білетінім – біз бәріміз де идея үшін күресіп жүрген жандармыз. Ол күресте туды міндетті түрде биік ұстау қажет. Бұл – шарт. Бұлтақтауға, бұқпалауға болмайды.

Ө м і р б е к. Енді сен мені тыңда. Сенің кемшілігің – сен уақыт пен жағдайға мүлде түсінбейсің. Жағдайды білмеген адам туды қанша көтергенмен, жеңіске жетпейді.

М ұ р а т (*қолын сілтеп*). Сендердің осы бір дәлелдеріңнен-ақ шаршадым. Тегінде, Отанын сатқан опасыз да ойлайтын болуы керек «осының бәрін жағдайға байланысты жасадым» деп.

Ө м і р б е к. Жоқ, сен ол ұғымға кеңірек қара. Жағдай дегеніміз кәдімгі жаратушы құдіреттің өзі. Жер бетіндегі

тіршілік жағдайға байланысты пайда болған. Құстың қанаты, пілдің тұмсығы, жирафтың мойыны – бәрі-бәрі жағдайдан пайда болған. Адамның да ақыл-ойы, іс-әрекеті жағдайға байланысты. (*Сөйлей бергісі келген Мұратты қолымен тоқтатып*). Сен оны түсінуің керек. Өмір, өлім, ерлік, ездiк – бәрі жағдай. Тiптi ұлы махаббат та – жағдай. Асықпа, мысал келтiрейiн. Қозы мен Баян сүйiспеншiлiктiң ұлылығын дәлелдеп, тарихта қалды. Бiрақ қоғамдық-әлеуметтiк жағдай басқаша болғанда, олар тарихта қалмауы да мүмкiн едi. Жағдайдың қаталдығына байланысты олар өз махаббаттары үшін ұлы ерлiк жасауға мәжбүр болды. Ұлы ерлiктiң арқасында олардың сүйiспеншiлiгi де бүкiл адамзаттық сипатқа ие болды. Мiне, жағдай деген осы.

М ұ р а т. Сондағы айтпағың не? Елiндi, ата-ананды, бауыр етiң балаңды сыртқы жағдайға, ситуацияға қарап жақсы көр дейсiң бе?

Ө м i р б е к. Мен саған махаббатты жағдайға баспа-бас айырбаста деп отырған жоқпын, тек жағдайдың адам өмiрiндегi рөлiн ғана айтып отырмын. (*Орнынан тұрып, лекция оқитын профессор құсап, әрлi-берлi жүредi*). Сенiң бойыңдағы жек көру сезiмi қайдан туды? Себебi өмiрде нашар мiнез, жаман пиғыл – опасыздық, өзiмшiлдiк, күншiлдiк, дүниеқоңыздық т.б. толып жатқан жек көруге тұратын қасиеттер бар. Соларды көрiп, жек көрудi үйрендiң, осының бәрі тiршiлiкте жамандық деген бiр ұлы күштiң бар екенiн және оның осал жау емес екенiн дәлелдейдi. Сенiң қатең – осы ақиқатты мойындағың келмейдi. Мойындаған күннiң өзiнде, олар әншейiн қадағалау мен тәртiптiң осалдығынан ғана туған, егер жүрт ұйымдасып бiрiге қалса, өзiнен-өзi жойылып кететiн нәрседей көресiң. Жо-оқ. Оның тамыры өте тереңде. Мен саған айтайын, зұлымдық – тiршiлiктiң қозғаушы күштерiнiң бiрi. Иә, иә, тарихи тұрғыдан қарасаң, тура солай. Ал жамандық деп аталатын осы күштiң мықты тегеурiнiн бiз күн сайын – көшеге шыққанда, жұмыста, дүкенде, автобуста – барлық жерде көрiп, бiлiп, сезiп жүремiз, мойындаймыз, кейде бағынамыз. Айталық, сатушы бiр затты бергiсi келген адамына бередi, ал саған «жоқ» дейдi. Оған түк iстей алмайсың, бұрыласың да,

жүре бересің, яғни жаңағы күшке бағынасың. Кассир 10 тиыныңды жеп қойса, дауласып тұрмайсың, кете бересің, өйткені оған кеткен уақытың 10 тиыннан әлдеқайда қымбат.

М ұ р а т (*шыдамай*). Ау, мәселе 10 тиында ма екен? Мәселе кассирдің оңбағандығында емес пе? Ал оңбағандық 10 тиын тұра ма, 10 сом тұра ма – бәрібір оңбағандық...

Ө м і р б е к (*сөзін бөле*). Тұра тұр, сөз тыңда. Тыңдасаңшы енді аяғына дейін. Мен саған бір мысал келтірейін. Баяғыда менің бір тәуір жиһаз ала алмай, ұзақ жыл сандалғаным бар. Ал менімен бірге істейтін бір жас жігіт, өзі қалаға соның алдында ғана көшіп келген, келе сала тамаша жиһаз алды. Бір күні үйіне барғанда: «Қалай алдың?» – деп сұрасам, «Ой, аға, сіз андағы жүрісіңізбен ешқашан да дүние ала алмайсыз ғой», – деп күледі. Не істеу керек? Әрине, ұстанымды бұзбау үшін, әлі де бірнеше жыл жүре беруге болар еді. Бірақ одан не қоғамға, не өзіме келіп жатқан пайданы көрмедім, шынымды айтайын. Менің де отбасым ел қатарлы өмір сүргісі келеді. Сосын келіп, басқа бір жолдарын іздеуге тура келді. Бұл да – әлгі күшке бағыну деген сөз. Айта берсең, мысал көп, әрине. Ал ол күшті жоқ дей бергеннен ол жойылып кетпейді. Онан да осындай гадауат деген күш бар, ол біздің тіршілігімізге белгілі бір дәрежеде әсер ете алады деп ашық мойындайық, сосын онымен күресудің амалын қарастырайық.

М ұ р а т. Егер адам жақсылықтың құдіретіне сеніп тұрса, оны енді зұлымдықтың құдіретіне сендірудің қанша қажеті бар?

Ө м і р б е к. Себебі ол да шындық. Атамзаманғы перғауындар о дүниедегі тіршілікке сеніп, адамдардың қаны мен терін судай ағызып, зәулім пирамидалар салды. Сол тұста сен секілді оптимистер ойлаған болуы мүмкін: «Бұл зұлымдық текке кетпейді, мыңдаған адамдардың қарғысы мен обалы тұрғанда күнәкар перғауындардың жалған мұраты іске асуы мүмкін емес» деп. Жақсылық тұрғысынан қарасаң, солай болуы да керек секілді. Бірақ арам пиғыл іске асты ғой. Миллиондаған құлдардың төгілген қаны, шеккен азабы ұмытылды, перғауындардың даң-

қын сақтап, пирамидалар қалды. Оларды ешкімнің киесі ұрған жоқ. Ендеше күні бүгінге дейін жеткен атақ-даңқ олар үшін о дүниедегі тіршілік емей немене? Немесе тарихта қалу үшін дүние жүзіндегі ең әсем храмды өртеген Геростратты алайық. Айтқаны келді ме? Келді. Герострат тарихта мәңгі қалды. Яғни бұл да шындық. Зұлымдықты жақтаушылар оның осындай күші бар екенін біледі, соған сенеді, сосын соған қызмет қылады. Егер оны мойындамасақ, біздікі – жалған.

М ұ р а т. Храмды өртеп, тарихта қалған – біреу-ақ, ал храм салып, тарихта қалғандар жүздеп, мыңдап саналады. Сонда шындық қай жағында – өртеушіде ме, жоқ, салушыда ма? (*Мұрат кідіріп, қарсы жауап болмаған соң, сөзін жалған*). Сөз жоқ, салушы жағында. Бұл – бір. Екіншіден, оның атақ деп жүргені, атақ емес, маңдайға басылған қылмыс таңбасы. Тарихта қалдым деп қуануы ақымақшылық. Тарихтың да өзінің жұмағы мен тозағы болады. Оның баратын жері – тозақ. Соны әлгі Геростраттың айтып, түсіндір.

Ө м і р б е к. Геростраттың сүйегі біздің дәуірімізге жетпей қурап қалған.

М ұ р а т. Қурай берсін. Экстремист Геростраттар қазір де аз емес. Егер жақсылыққа шын жаның ашыса, мойындамайық, жоққа шығарайық солардың ұғымдарын. Қанағатсыз перғауындардың көзқарасындағы қателікті паш етейік жұртқа. Даңққұмар, дүниеқұмар, асқұмар, әйелқұмар жандардың бар болғаны бір басынан аса алмайтын қиқым пенделер екенін әшкере етейік. Кісі өлтіріп, тарихта қалғандардың мәңгі-бақи сот залынан шықпайтынын, өйткені өмірге әр ұрпақ келген сайын, оларды соттау процесінің қайтадан басталып отыратынын дәлелдейік, кәне.

Ө м і р б е к. Оның бәрі әлдеқашан дәлелденген. Бірақ олар одан жойылып кеткен жоқ. Себебі біздің өзіміз белгілі бір дәрежеде Геростратпыз немесе перғауынбыз... Әйелқұмарлық, асқұмарлық бәріміздің де бойымыздан табылады.

М ұ р а т (*кідіріп*). Сен ыңғай жамандық пен жақсылықтың арасындағы шекараны өшіргің келеді де тұрады. Сен кез келген нәрседен өзіңді ақтайтын бірдеңе іздейсің. Өмірге олай қарауға болмайды ғой. Өмірге олай қараса,

кез келген қанішер өзіне лайық бірдеңе тауып алады. Өйткені өмір өте күрделі. Онда жамандық та, жақсылық та, әділдік те, әділетсіздік те, адал махаббат та, арам махаббат та – бәрі де, бәрі де бар. Бірақ сен секілді арам мен адалды араластыруға болмайды. Олардың мәні де, мағынасы да бір-бірінен бөлек.

Ө м і р б е к (ойланып). Физикада теория относительности деген ұғым бар...

М ұ р а т (өтірік таңқалған болып). Қойшы-ей! Бірінші рет естіп отырмын. Оны қайдан оқып алдың?

Ө м і р б е к (сабырлы). Ызаланба, мен сенімен білім таластырғалы отырғам жоқ. *(Пауза)*. Ол теория бойынша, ешбір қозғалысты өзін қоршаған ортамен, яғни басқа қозғалыстармен салыстырмай анықтауға болмайды. Сол сияқты, тіршіліктегі әрекетті де уақытпен, жағдаймен, басқа әрекетпен салыстырмай анықтауға болмайды. Сенің кемшілігің – сен ақиқатты ылғи жалаңаш фактыдан ғана іздейсің.

М ұ р а т. Бәрібір бір зат ешқашан да әрі ақиқат, әрі жалған бола алмайды.

Ө м і р б е к. Ал бір адам әрі жақсы, әрі жаман бола алады. Және жер бетіндегі ең көп адамдар осылар. Сен адамгершілік жайлы шаригатыңды соларға лайықта. Сенің ат төбеліндей әулиелерге арналған, қарапайым жұрт орындай алмайтын қатал талабың кімге керек? Және оны бізден талап етуге қандай хақың бар?

М ұ р а т. Сен тазалықтың таза күйінде сақталғанын емес, кір басып, бүлінгенін тілейсің. Өйткені сенің өз арың таза емес...

Ө м і р б е к (ренжіп). Құдай үшін, тіліңді тартып сөйлеші...

М ұ р а т (жаны кіріп). Ә-ә... Жаныңа батты ма?.. Ендеше өмірдің қасиетті шартына тиіспе. Оны ойлап тапқан мен емес. «Күштінің зорлығы» деп аталатын тіршіліктің сорақы заңына адамгершілік заңының қарсы қойылуы – кара жер тарихындағы ең ұлы рухани революция. Адамгершілік заңынан ғажап не бар өмірде, ойлашы өзің? Кемтарға көмек, жақынға жан ашу, әділет үшін өкеңнен безу, ар жолында жаныңды қию – адам баласының ақыл-парасатымен жасалған кереметтердің ішіндегі ең ғажабы

емес пе?! Егер бұл қағидаға сызат түсер болса, онда адамзаттың миллион жылғы есіл еңбегі зая кетті дей бер.

Ө м і р б е к. Егер зая кетсе, оған ешкім де кінәлі емес, сол қағиданың шындыққа сыйымсыздығы ғана болуы мүмкін.

М ұ р а т (*орнынан атып тұрып*). Жоқ! Одан емес. Мына сендер — пайдасы болмаса, жолдасын жолда қалдыратын сен сияқтылар кінәлі. Сендерге билік керек, даңқ керек, табыс керек. Ол жолда ештеңеден тайынбайсыңдар. Сендер пайда үшін шайтанмен одақ құрған Фауст секілдісіңдер. Айырмашылықтарың — Фауст жанын сатса, сендер арларыңды сатасыңдар.

Ө м і р б е к (*ашуланyp*). Ал сен бұтындағы жалғыз шалбарыңды жұртқа шешіп беретін жомарттығыңнан не таптың? Айтшы, кәне?... Жоқ, айтшы. Не таптың? Сені жұрт «әулие» дейтін. Өйткені сенің бойындағы бар жақсылық елдікі болды. Сенің киіміңді жұрт киетін, ақшаңды жұрт шашатын, талантыңды біреу пайдаланатын, тіпті уақытың да өзіндікі емес-тін. Қысқасы, сенің өзінде түк жоқ, бәрі жұрттыкі еді. Бірақ сенің сол жақсылығыңа олардың қалай қарайтынын білесің бе? Жұрт тегін дүниенің үстінен шыққанда өмір бойы жинаған тәрбиесін, кісілігін ұмытып, аш қасқырдай қырқысып, бір-бірімен таласқа түседі. Сен де оларға дәл сондай тегін дүние секілді едің. Сен олардың олжақұмар көңілін одан жаман өршіткеннен басқа түк пайда берген жоқсың. Олар сол баяғы күйінде. Әйтпесе біреуінен істеген ісіңе сай жақсылық көрдің бе? Жоқ. Қайта жаманшылық көріп жүрсің. Ендеше өтеусіз жақсылықта не мағына бар? Айтшы, кәне? Кімге нені дәлелдеймін деп жүрсің? Қорқақтың қорқақ екенін дәлелдеп бергеннен ол батыр боп шыға ма? Түк те өзгермейді. Сен бүкіл елге мазақ болып Дон-Кихоттың ерлігін қайталайсың. Дон-Кихоттың...

М ұ р а т. Жарайды, тоғышар жандар күлсін, табаласын, ал саған не жоқ? Сен неге оларды құптайсың? Өз бойыңдағы кемшілікті біле тұрып, көкке көтеріп насихаттайсың. Не үшін? Төңірегіне неге у шашасың? Өзің тоқыраған пенделікте бүкіл кейінгі ұрпақтың қалғанын тілеймісің? Жезөкше әйел де өз тағдырын өзінің қызына

тілемейді. Ал сен қалайша... (*Мұрат ыза болып, тұтығып қалады*).

Ө м і р б е к. Сабыр ет. Әр шындықтың өзінің айтылар орны бар. Жиналыста айтатын сөзіңді бала-шағаңның ортасында отырып айта алмайсың. Театрда плавкамен жүру қандай ыңғайсыз болса, пляжда сықырып киініп, шалқаңнан жату сондай ретсіз. Сен маған ондай көркем әдебиетіңді көлденең тартпа. Себебі біз қалың жұрттың алдында отырған жоқпыз, қонақұйдің бір бөлмесінде есікті жауып алып, екеуден-екеу оңаша отырмыз. Бізді ешкім естіп отырған жоқ, солай ғой?

М ұ р а т. Ал, солай.

Ө м і р б е к. Ендеше ең жақын адамдардың арасында оңашада ғана айтылатын шындықты айтайық. Ол не шындық дейсің ғой. Айталық, аудиторияда пәленшенің есепсіз жомарттығын, түгеншенің жаннан безген өжеттігін, тағы біреудің өз басын ойламайтын әпенді әулиелігін жұртқа үлгі қылып лекция оқыған педагог үйіне келіп, өзінің баласына: «Қолыңдағыдан айырылып қалма, төбелес шыққан жерге жолама, дүниедегі ең қымбат — бастың амандығы» деп пенделік ақыл айтса, ол үшін оны кінәлауға болмайды. Себебі аудиторияда айтылған шындықтың сыртында тағы бір шындықтың бар екенін ол жақсы біледі. Өмірде қиянат пен қатыгездіктің бар екенін біледі, солардан сақтандыру үшін, баланың дүниетанымына қосымша құпия ескертулер керек. Ол адамды біржола күйіп кетуден сақтайтын предохранитель секілді... (*Пауза*). Өмір... заңның ауқымына сыймайды, сондықтан сыймаған жерін ғылымда айрықша ескерту деген пунктпен белгілейді. Ал біз көп жағдайда заңның өзімен емес, соңындағы ескертуімен өмір сүреміз.

М ұ р а т. Сонда маған не істе дейсің?

Ө м і р б е к. Сен ең алдымен өзіңді көптің бірімін деп есепте. Есепте де, бірауық өз басыңды ойла. Албырттығыңды, асаулығыңды қоя түр. Сонда ғана осы кезге дейінгі бүкіл сәтсіздігіңнен арыласың. Жолың да болады. Көкірегіндегі әлдебір өшпенділік запыраны тарқайды. Жайлап атақ-дәреже де, байлық та келе бастайды... Содан кейін көп затқа кешіріммен қарайтын боласың. Көңілі тоқ адам ызақор болмайды... Сен қазір бір-ақ тізгінмен

жұмыс істейсің. Ал бір тізгінмен тіршілік деген асау көлікті игеру қиын. Екінші тізгінді пенделік дейсің бе, қатыгездік дейсің бе – өз еркің. Бірақ, есінде болсын, егер шахматшы бір пешкасын жемге берсе, ол жаңағы пешка үшін сұмдық қатыгездік болып көрінуі мүмкін, бірақ шахматшы олай істемесе, ешқашан да жеңіске жетпейді. Сондықтан мені «төңірегіңе у шашасың» деп айыптауың бекер. Мен ешқандай ұрпаққа жамандық ойламаймын. Мен де өмірге сәби санамен келіп, балалық қиялмен дүниені өзімше түсінгем. Бірақ болмыстың кейбір ащы шындығымен қақтығысқан кезде әлгі қиялдың көбі быт-шыт болды. Мен бұған да өкінбеймін, тек тірліктің сырын ұққанға дейін, бүкіл өмір өтіп кетуі мүмкін. Одан кейін саналы түрде күрес жүргізуге уақытың да, шамаң да жетпейді. Келер ұрпақ тым болмаса уақытын текке өткізбесін. Өмірдің жағымсыз иіс-қоңысы болатынын түсінсін. Мен осыны тілеймін.

М ұ р а т (*сағатына қарап алып, телефонның дискісін айналдырып*). Олар ең алдымен өмірде жағымды иістердің болатынын түсінуге тиісті. Оған да уақыт керек. Алло! Алло! Мен такси шақыртып едім... Жоғы несі? Қанша уақыт өтті манадан бері? Шырағым-ау, мен енді ұшақтан қаламын ғой... Түсініп тұрмын... Бірақ сіз де түсінсеңізші мені... (*Даусын жұмсартып*). Болғанынша қарастырыңызшы енді... (*Кейісті пішінмен трубкуны қояды*).

Ө м і р б е к. Қоғам деген бір тетігін бассаң, мың тетігі жаңылыспай жұмыс істейтін техникалық механизм емес. Ол – миллиондаған адамдардан, яғни миллиондаған түсініктен, миллиондаған мінез-құлықтан тұратын ұлы организм. Оның ішінде кереғар құбылыстар көп болады. Мәселен, өзің осында көптеген шаруаларыңды бітіре алмай, қатты қиналдың. Жолдастарың сонда көмектесті ме? Көмектесті. Ұшаққа билет ала алмай, қанша сандалдың? Оған мына мен көмектестім, ал маған басқа біреу көмектесті. Не істейсің? Өмір деген осы. Мұны алаяқтық деп айта алмайсың. Өзің ойлашы, ұшаққа билет немесе қонақүйге орын жоқ екен деп қол қусырып, отыра беруге бола ма? А? Енді міне таксидің өзін шақырта алмай, қор болып отырсың... (*Күлімсіреп*). Егер мен басқа бір

нөмірді алып телефон соқсам, 10 минуттың ішінде жетіп келеді. Сенесің бе осыған?

М ұ р а т (*шошынып*). Жоқ, жоқ. (*Орнынан ұшып тұрып, долданып*). Сен жұрттың бәрін өзіңдей көресің ғой. Мені әлі білмейді екенсің. (*Қалтасынан билетті алып жатып*). Қазір көзіңше жыртамын әперген билетінді. Маған... түктің де керегі жоқ.

Ө м і р б е к (*ұмтылып, қолына жармасады*). Өй, мынау жынды ма? Тоқта! Қой дедім ғой мен саған!

М ұ р а т (*жұлқынып*). Жоқ, жібер.

Ө м і р б е к. Қой деймін енді.

М ұ р а т. Жібер.

Ө м і р б е к (*Мұраттың қолынан билетті жұлып алады*). Мұнымен не дәлелдеймін деп отырсың. Осыныңды жаңағы үлкен мақсат жолындағы әрекет деп отырсың ба? Әдірем қал. Сен әншейін жанды жеріңе шоқ тиген соң, ашумен далбасалап отырсың. Егер сен менің көзімді бірденеге жеткізгің келсе, андағы балалығыңды қой да, адамша сөйлес. (*Билетті үстел үстіне тастайды*).

М ұ р а т (*орындыққа сылқ етіп отырып, өзімен-өзі сөйлесіп*). Жаныңмен сезіп отырған шындықты жұртқа жеткізе алмағаннан артық қорлық жоқ екен... (*Жылайтын адамдай бетін басып, үнсіз отыр*). Құдай-ау, шындық үшін қиындық көрмесең, жар үшін азап шекпесең, ел үшін отқа түспесең, көкірегінде жан қияр бір асыл мұратың болмаса, ондай өмірдің не қызығы бар? Кімге керек ондай өмір? (*Дағдарып*). Мұны енді қайтып түсіндіруге болады, а?... (*Темекі алып тартады*). Сен өмірде ұлылық деген өлшемнің бар екенін ұмытқансың. Сезімдерің көрбілтеленіп, бауырыңның астындағыдан басқаны көрмеуге айналғансың. Сеніңше ұлы махаббат, ұлы мақсат деген әншейін ұран. Сеніңше соғыста амбразураның аузын кеудесімен жапқан жауынгердің ерлігі — тап-таза ақымақтық. Өйткені Отан соғысы бір соның ерлігіне қарап тұрған жоқ. Ол амбразураның аузын жапса да, жаппаса да, жеңетін едік. Сондықтан есін жоғалтып, ерлік жасамай-ақ, алды-артына қарап, жалғыз жанын сақтап қалғанда, бөлкім, ел қатарлы пенсиясын алып, бала-шағасының қызығын көріп, осы күнге дейін жанымызда жер басып жүре берер ме еді? Солай ғой. Әділет атымен ант етемін,

бүкіл жанбағарлар дәл осылай ойлайды. Бірақ олар әлгі ерліктің адамзат алдында жарық жұлдыздай мәңгі жарқырап, қанша ұрпақтың көкірегіне адамгершілік пен рухани биіктіктің шуағын шашатынын, жақсы мен жаманның итжығыс таласында ізгілікке өмір бойы дем беріп, қуат беріп тұратынын түсінер ме екен? Жоқ, түсінбейді.

Ө м і р б е к. Сен өмірдің ұлы ерлікті талап ететін айрықша сәттерін мысалға келтіресің, ал мен күнделікті қарапайым күйкі тірлікті айтып отырмын. Екеуі екі бөлек нәрсе. Күнделікті өмірде амбразураның аузын жабатын өлермендіктің қажеті жоқ.

М ұ р а т. Жарайды, амбразураның аузын жаппай-ақ қой, бірақ жек көретін жерде жек көруге, кектенетін жерде кектенуге болады ғой. Ал сен бөріне төзгішсің... Арыңды қорласа да, төзесің, жарыңды қорласа да, төзесің... Сенің төзімің қашан таусылады? (*Мұрат Өмірбектен жауап күткендей, тосып қалды, Өмірбек темекісін тартып, үнсіз отыр*). (*Сөзін жалған*). Бір кезде нағыз намысқойдың өзі сен емес пе едің? Жаңағы алаяқты өлтірем деп, пышақ алып жүгірген сен емес пе едің? Сүйген жарыңның бет-жүзіне қарамай, қикарланып, қоштаспай ажырасқан сен емес пе едің? Қайда кетті сенің бойыңдағы сол адалдық, сол ерлік?

Ө м і р б е к (*қатқыл үнмен*). Қателесесің, Мұрат. Мен мүлде ондай адам болған емеспін. Көп пенденің бірі ғанамын. Оны мойындаудың өзі ерлік... Саған бір қызық оқиға айтайын... Баяғыда, онда сен секілді фанатик кезім, бірнеше жыл қатарынан күнделік жаздым. Ондағы ойым, өмірімдегі жақсы, жаманды таразыға салу, өзіме-өзім есеп беру. Әлқисса, содан бір күні күнделікті оқып отырып, өзімнің кәдімгі өмірдің ығынан шықпайтын, реті келсе, күнөдан да, қылмыстан да бас тартпайтын нағыз жексұрын екенімді танып, ғажап қайран қалдым. Мынау күнделік дегеніңіз өзіңді-өзің өшкерелеуден басқа түк те емес екен. (*Өмірбек шын қайран қалған түрмен Мұратқа қарайды*). Бұл мен үшін сұмдық жаңалық болды. Өзімнің кім екенімді білдім. Расында қоғамды зерттеу үшін алысқа кетудің керегі жоқ, өзіңді зерттесең, жетіп жатыр. Мінеки, түн жамылып отырмын, имандай шыным... Мен өзімді ұлы бақытқа лайықты жанмын деп ойлаймын. Адам-

заттың қиялында ғана болатын бір таңғажайып асыл перизатты, иә, Алланың өмірімен дейікші, алып келіп, «осыны өзіңе жар ет» десе, мен ойланбастан бас тартар едім. Әрине, періште аруды жақсы көрмегендіктен емес, өзімді оған лайық емес деп білгендіктен. Оны өзіме қимағандықтан. Ол байғұс кейін мендей жабыға тап болғанын біліп, күйіктен құса болып өлмеуі үшін. Иә, иә, әркім өзінің кім екенін білуге тиісті. Өйткені бұл да прогресс. «Өзінің ақымақ екенін білген ақымақты одан кейін ақымақ деуге болмайды», – деген бір ұлы жазушы. Меніңше өз ішіне батыл үнілген адам жексұрын деген сөзге тұрарлық бірдеңе таппай қоймайды.. Мінеки, осындай адамға сен кісіліктің ең ауыр жүгін арқалатқың келеді. Сенің абсолюттік шартыңа ешкімнің ғұмыры жетпейді... Сен жұмысшыларға орындалуы мүмкін емес жоспар ұсынып отырған зауыттың өлермен директоры секілдісің.

М ұ р а т. Артық жоспарды арқалап жүрген сен емес, мына мен. Екеуіміздің жолымыз тоғысқан сәтте өмір бойы саған жол берумен келемін. Мен саған бәрін де... тіпті Дарығаны да қидым. (*Қинала*). Енді менен не тілейсің?

Ө м і р б е к (*ойланып*). Оның рас, сен менің өмірдегі ең жақын досымсың. Сенен басқа ешкімім де жоқ... Бірақ, ренжіме, мен шынымды айтып отырмын: сен маған ешқашан да бақыт әкелген жоқсың. Сен дозасы артық қымбат дәрі секілдісің. Дәрі – денсаулыққа шипа, бірақ артық доза өмірге қауіп. (*Пауза*). Сен өз бетіңше күн көре алмайсың. Өзіңнің қияли мақсаттарыңмен міндетті түрде біреуге сүйкенуің керек. Сен елге тыныштық бермейсің...

М ұ р а т (*таңырқан*). Осы сендердің тыныштық дегендерің не нәрсе? Қайдағы тыныштық ол саған қажет боп тұрған? Сен онсыз да жалғызсың. Сен қызметте қатар отырған адамның, қарсы отырған көршіңнің қайғысын да, қуанышын да білмейсің. Ешкімнің зарын естімейсің – құлағың тас керең. «Өзгеден озсам, өзгені жықсам, мұқатсам» дегеннен басқа мұратың бар ма сенің? Және сол әрекеттеріңді ақтау үшін, өмірді «бәйге» деп дәлелдегің келеді. Кім жеңсе, соныкі – әділ, соныкі – шындық. Жооқ, қателесесің, өмір – бәйге емес, оны бәйге қылып жүрген мына сен секілді өзімшілдер. Ал өмірдің ұлылығы – шынайы сүйіспеншілікте. Мейлің, қызыл сөз де,

мейлің, ұран де, мен мұны қайталаудан жалықпаймын. Шын сүйген адам өзін бірінші орынға қоюға тырыспайды, қайта өзін құрбандыққа шалуға құмартады. Сен оны ешқашан да түсінбейсің... Өйткені ешкімді сүйіп көрген жоқсың... Сен Дариғаны да сүйген емессің.

Ө м і р б е к (*орнынан тұрып, қолын артына ұстай, Мұратқа теріс қарап тұрады*). Мен оны қазір де сүйемін.

М ұ р а т (*таңырқап*). Не дейді?

Ө м і р б е к. Мен оны сүйгендей енді ешкімді де сүйе алмаймын... Сен бізге үлкен обал жасадың.

М ұ р а т. Сен не деп отырсың? «Былғанған махаббаттың батпағынан алып шыққаның үшін өмір бойы қарыздармын» деп мені құшақтап жылаған сен емес пе едің?

Ө м і р б е к. Батпақтан бекер шығардың. Ол жер маған ең лайық жер еді.

М ұ р а т (*ойланып*). Рас, дәл бүгінгі көзқарас, бүгінгі мақсаттарың сол кезде болғанда ол оқиғадан кейін де сендер ажыраспай бірге тұрып қала берулерің мүмкін еді. Мүмкін емес, сөз жоқ, ажыраспас едіңдер. Бірақ ол кезде сендердің бойларыңда әлі де болса тазалықтың ұшқыны болатын. Сол сендерді намыс жолынан тайдырмай, қиындыққа тура бастады, арларыңды аяқасты қылудан сақтап қалды. Енді сол тазалықтың ұшқынын біржола жоғалтқан шақтарыңда, өздеріңнің ұлы шарифатқа, ұлы шындыққа сай емес екендеріңді сезген кезде бөріне кінәлі адам іздегілерің келеді. Ол мен емес. Ол — өз бойларыңдағы адалдық пен тазалық болатын. Бірақ оның биік талабына сендер шыдамадыңдар. Сосын келіп, ұры адамның бір жерден алмай кеткен затына «шіркін-ай, сонда неге қымқыра кетпедім, маған адалдық неге қажет еді» деп өкінгені секілді сандарыңды соғасыңдар...

Ө м і р б е к (*мырс етіп*). Ондай тазалық менде болған емес. Мен Дариғадан бұрын, әлдеқашан оның көзіне шөп салғанмын.

М ұ р а т (*сасып қалып*). Не дейсің?.. Қалай?..

Ө м і р б е к (*кекете қайталап*). «Қалай». Кәдімгідей. (*Кейісті үнмен*). Сөз бола ма екен сондай? (*Алғашқы үнмен*). Менің серілігім Дариғадан әлдеқашан бұрын басталған. Бірақ мен серілікті білдірмей жасадым. Айырмашылығы сол ғана...

М ұ р а т (*ашына айғайлап*). Оңбаған! Жауыз! Осыдан кейін, қалайша сен дәтің барып, Дариғаны қорлық пен азапқа қидың. Тас керең! Опасыз! Бұдан кейін оны бүкіл елге қарабет қылып, қаңғыртып тастауға қандай хақың бар еді? Апырай, баланы қалай көзің қиды? Жексұрын... (*Мұрат айтар сөз таппай, дағдарып қалды*).

Ө м і р б е к. Мен оны тастайын деп тастаған жоқпын. Елге жария болып кетті. Адамның әрекеті көбіне өзінің қалауымен емес, төңіректің қалауымен жасалады. Мен де солай істедім. Өйткені төңірек менен соны талап етті. Мен... сенің сөзіңмен айтқанда, (*өзін-өзі кекете*) намысым үшін, еркек болып қалуым үшін, қалайда әйеліммен ажырасуым керек болды. Көрдің бе? Өйткені ол кезде мен нағыз ақымақтың өзі едім. Ал осы жағдай басыма екінші рет келгенде мен (*басын шайқап*) бұл ақымақтығымды қайталағам жоқ.

М ұ р а т (*таңырқап*). Екінші реті несі? Тағы бір әйелден ажырасып па едің?

Ө м і р б е к (*басын изеп*). Иә. Тура осы әйелімнен.

М ұ р а т (*үрейленіп*). Ол да... сөйтті ме?

Ө м і р б е к. Жоқ. Бұл жолғы кінә менен болды. Түкке тұрмайтын жерден қолға түстім. Әлдекімдер ұйымдастырды ма деп те ойлаймын. Шынымды айтсам, нағыз шатақ мен үшін осы болды. Жайшылықта мінезі жұмсақ, ақылды деп жүрген әйелім өмірімде көрмеген жанжалдың көкесін көрсетті. Істі сотқа берді, оның сыртында арыз айтпаған жері қалмады. Араға түскен ағайынның бірін тыңдаған жоқ. Бір күні, алғашқы арыны басылды-ау деген кезде тәуекелге басып, әйеліммен ашық әңгімеге кірістім. Мен ештеңе жасырғам жоқ. Бұған дейінгі басқа қылмыстарымды да айттым. Егер жағдай тура келсе, сен де сол іске баруың мүмкін дедім өзіне. Тура осылай айттым. Адам баласының әрекетіне күні бұрын бал ашуға болмайды. Және бүкіл кісілікті тек осы бір қосалқы тірліктің төңірегінен іздеп, басқа негізгі ғұмырыңды, негізгі ықылас-ниетінді, ой-сананды тегіс жоққа шығару барып тұрған сыңаржақтық емес пе?.. Содан кейін оған алғашқы әйелімнен ажырасқанымға әлі күнге дейін өкінетінімді айттым. Өз бойымнан соны кешіруге бір дәрмен таппағанымды, пенделік қызғаныштан аса алмағанымды айттым.

Егер сол пендешілігімді жеңгенімде осы жүрген жүзденген-мыңдаған қарапайым бақытты адамдардың бірі болып қалатын едім дедім... Әйелім біразға дейін тулауын қоймады. Сосын мен айттым: «Жарайды, бөріне де көнейін, — дедім. — Бірақ маған бататыны — сен менің сөзімнің ақиқат екенін кейін түсінесің, бірақ сенің оныңнан еш пайда жоқ. Тек мен жасаған түзелмес қателікті екінші рет қайталайсың. Сосын бір күні менің айтқан ақылымды тағы біреуге айтасың, сол кезде анау адамның кешелігіне тап қазіргі мен құсап ыза боласың... Мен осының бәрін қазір сезіп, біліп тұрмын», — дедім... Әйтеуір ақылды әйелдің аты ақылды әйел ғой. Сол күні ештеңе демегенмен, келесі күні өзі келіп табысты. Міне, соның арқасында қазір татутәтті отбасы болып тұрып жатырмыз. Кешірім деген өмірдің сәні. Адам баласын бақытты қылатын қатаң талап емес, кешірім...

М ұ р а т. Ол кешірім әркімнің өз шаруасы. Ал намысқа тиетін кешірімді мен қабылдай алмаймын. Ұлы махаббат пен ұлы кекті жанына серт қыла алмаған жаннан ешқандай ерлік күтуге болмайды. Ал ерлік жоғалғаннан кейін, (*қолын сілтеп*) өмірден үлкен мағына іздеудің қажеті жоқ... Одан кейін өмір емес, әншейін тіршілік басталады.

Ө м і р б е к. Есінде ме, Абайдың «Масғұт» деген дастаны. Бүкіл ел жыннанғанда аман қалған Масғұт пен Халиф не істеп еді?... Құтырған жұрт өлтіретін болған соң, даладағы судан өз еріктерімен ішіп, басқалармен бірге жынұрып кетеді. Бұл — өзінді қоршаған ортамен бірдей болу деген сөз. Әйелің көзіңе шөп салса, одан айырылысып, бақытты бола алмайсың, бөрібір жан-жарасы өле-өлгенше өзінмен бірге болады. Ендеше одан құтылатын жалғыз-ақ амал бар. Ол — өзін де әйеліңнің көзіне шөп салу. Сонда ғана атылып, я асылып өлуден аман қаласың. Бұл да жаңағы Абайдың өлеңіндегі жынды су ішіп, елмен теңескенмен бірдей.

М ұ р а т. Теңескендеріңді көріп отырмын. Дариға екеуіңнің сөздерің бір-бірінен айнамайды. Тура келісіп қойғандай.

Ө м і р б е к. Келіскен түгіміз жоқ. Үш адамның екеуінің ойы бір жерден шықса, ақиқат та, жеңіс те солардікі де-

ген сөз. (*Мұратқа өтірік сыпайыланып, әрі табалап*).
Кешірсіз, закон демократии.

М ұ р а т (*сабырмен*). Жеңсең жеңерсің, білгенінді істерсің. Мұның бәріне мен төздім. Менің төзімді тауысып, жігерімді құм қылып тұрған нәрсе – сенің осы күйіңе риза екендігің... Дариға сенің көзіңе шөп салса, сен бәріміз сенген бір шындықтың көзіне шөп салдың. Дариғанікі қателік – оған өзі де қатты өкінеді, ал сен ештеңеге өкінбейсің... Сенде қазір бәрі бар. Үйің сірескен жиһаз. Табысың мол. Қолдаушың көп. Көргенің – рақат. Рас, бұл өмірде Рақат деген бір ел бар. Оған жұрттың бәрі қызығады. Ол тұсынан өткен адамның бәрінің көзінің жауын алып, көңілін арбайды. Кәдімгі Одиссейді шақырған сирена секілді... (*Осы тұста әрі қарай не айтарын ойланатын алғысы келгендей, асықпай темекі алып тұтатады*). Бізді сирена арбап шақырады. Біз құлағымызды бітеудің орнына, сол үнге қарай өзіміз жүгіреміз. Келесі жолаушы осы тұсқа келгенде біздің сүйегімізді ғана көреді. Талай есті азаматтардың сүйегі «Рақат» деген елде қалып қойған. Сен де сол сирена үніне елтіген бейбақтай, алғашқы арманыңды ұмытқансың.

Ө м і р б е к. Алғашқы арман деген балалық. Әркім алдына шамасы келетін мақсат қоюға тиісті. Білек көтермейтін шоқпарды белге қыстырудың қажеті жоқ. Қолдан келгенше ел үшін қызмет етейік, бірақ шама келмейтін міндеттеме алып, текке зорықпайық. Шарифатта, арман да адамның әу бастағы табиғи болмысына лайық болсын – міне, менің ұсынысым. Менің мақсатым сенің мақсатыңнан бөлек емес, тек өмірге жақынырақ. Таңның атысы, күннің батысы бірыңғай биік мақсатпен өмір сүре алмайсың. Тамақ ішу, киім кию, отбасын асырау – ол да оңай шаруа емес. Сен оған мешандық деп мұрыныңды шүйіргенмен, оны аттап ешқайда кете алмайсың.

М ұ р а т. Мәселе мешандықта емес, мәселе азаматтық жайында. Азаматтық бергеніңнің санымен емес, шығыныңның санымен өлшенуге тиісті. Діни ұғымға салсақ, мың жылқыдан бір жылқы садақа берген байдан, қалтасындағы жалғыз он тиынын берген қайыршы құдайға бір табан жақын болуға керек. Ал сен осынша ақылмен, осынша біліммен, осынша қабілетпен не бердің? Шығының

қанша? Дәулетіңнен, мансабыңнан, беделіңнен жұрт үшін бір сабақ жіп жоғалттың ба? Ақысын бермесе, әкесінің көрін қазбайтын қайырсыздарға, дүние түлкі болса, тазы болып, тазы болса, түлкі болуға дайын тұрған бейімшілдерге, бір сәттік құмарлыққа жер шарын сатып жіберетін сайқалдарға, ел басына төнген пәледен де пайда іздейтін алаяқтарға, жалған көсемдер мен жалған жанашырларға қарсы қол ұстасып, күреске шығудың орнына өмірді қайшылығымен, кемшілігімен қабылдау керек деп бәтуа айтасың. Сенікі – бәтуа емес, күрестен бас тарту. Күрес ең алдымен өзінді жеңуден басталады. Ал сен өзгеден емес, өзіңнен жеңіліп отырсың... Әділдік үшін сен өз басыңа сөз келмейтін жерге дейін ғана айтысасың. Өз басыңа жауапкершілік келер жерде бөрінен безіп шыға келесің. Сенің азаматтығың арқаңа ер батқанға дейін ғана.

Өмірбек (*кекетін*). Сенің бұл сөздерің спектакльде бас геройдың аузымен айтуға ғана жақсы. Ал өмірде басқашарақ.

Мұрат (*өршеленіп, айғайлап*). Өмірде де осы, спектакль көктен алынбайды... Сен ұрыс алаңынан қашқан қорқақ солдат секілдісің. Ал жардың опасыздығы, достың опасыздығы, солдаттың опасыздығы – бәрі бір-ақ құбылыс... Соғыста жеңілу айып емес, өйткені қашан да күші жеткен жеңеді. Ал қарсы бетке өз еркіңмен берілу – ең ауыр қылмыс. (*Зілді үнмен*). Өз еркіңмен қол көтеріп, берілуге хақың жоқ, естимісің? Хақың жоқ.

Өмірбек (*даусын өзгертпей*). Бұл да жаңа бас геройдың сөзі.

Мұрат (*ашудан қалшылдап*). Өмірбек! Құдай үшін, тез шық! Тезірек шық! Мен қазір сүйекке кететін бір сөз айтпай тұрғанда, шық, кәне. Біржола кетісейік демесең, шық қазір! Өтінемін... (*Қалшылдап, бірдеңе айтып қоймайын дегендей өзінің аузын басады*).

Өмірбек шығып кетеді.

Мұрат біразға дейін приступ секілді қатты ашудан айыға алмайды. Графиннен бір стақан су құйып алып, өзінің бетіне өзі шашады. Есін жиган кезде, галстугін ағытып, залға қарама-қарсы орындыққа отырады. Шаршаған. Жыларман тұрмен басын шайқап). Бұлар менің сенімімді құртқылары келеді... Армандары – мені де өздеріндей бақытсыз ету...

(*Залға қарап, қолын жайып*). Мінеки, менің майдандас достарым... игі жақсыларым... Осындай... Бәрі білімді, бәрі шешен; аяқтыға жол, ауыздыға сөз бермейді, бірақ көңілдері мұздай, жүректері тастай. Жылытайын десең, жібітейін десең, маңдарына жуытпайды. Өзінді ақымақ көреді... (*Көрермендермен сөйлесе*). Ал біз ше? Өзіміз ше? Біреуді кінәлауға бәріміз де шеберміз. Әділдікті, адалдықты өзгелерден талап етуге құмармыз. Әрине, жұрт шетінен ақкөңіл, мейірбан, әулие болса, өмір біз үшін қандай ғажап болар еді. Бірақ сол шартты әрқайсымыз ең алдымен өзімізден неге талап етпейміз? Ардың тазалығын, жардың тазалығын мансұқ етіп, махаббат әлеміндегі алаяқтарға көрін төгетін сері ақын-жазушылар, сері режиссерлер, моралистер, сері педагогтар, тағы сол секілді данышпандар неге осыны ең алдымен өздерінен талап етпеске? Неге дәрігер темекі зияны туралы лекция оқып отырып, үзілісте дәлізге шығып темекі тартады? Әйелінен кіршіксіз адалдықты талап ететін еркек неге соны ең алдымен өзінен талап етпейді? Қарамағындағы адамның жасықтығын, қорқақтығын жер-жебіріне жете сынаған бастық өз бастығының алдында неге құрдай жорғалайды? Неге? Неге?

Ақылымыз ұшан-теңіз, бәрін де білеміз. Білмейтініміз жердің астында. Құдай-ау, енді осынша жиналған ақылды неге іске асырмаймыз? Неге соны әлгі ақыл айтушылардың өздері бастамайды? Неге?.. «Молданың айтқанын ғана емес, істегенін де орында» дейтін мақалдың туатын кезі болды ғой... (*Пауза*). Ал біз не істейміз — біз оның орнына бас пайдамызды ойлап, қарсы жақпен сепаратты келісімге отырамыз. «Бір маған тіреліп тұрған ештеңе жоқ шығар, басқалары күресе берсе де жетер» деп жұбатамыз өзімізді-өзіміз. Ал мыңдаған, миллиондаған адамдар осылай ойлағанда не болады? Сұмдық қой. (*Орнынан тұрып кетеді. Әрлі-бері кезіп*). Бұларша ойласаң, бәрі уақытша. Уақытша ұнатасың, уақытша жек көресің. Данышпандығың да, кісілігің де бір-екі сағаттан аспайды. Жақсылығың бір-ақ рет, махаббатың бір-ақ күндік. Ал сонда... (*Көрермендерге қарап*). Осы да өмір ме? (*Мұрат орындыққа қайта отырады*). Және... өз ұғымдарына сәйкес келмейтін шындықтың бәрін «мүмкін емес» деп, оп-оңай жоққа

шығара салады. Неге мүмкін емес? Өмірдің барлық саласында ел үшін, жер үшін, жар үшін сан қилы көзсіз ерліктер жасалып жатыр. Айқындап қарасаң, осы өз төңірегімізде қанша ғажап адамдар, қанша ғажап арулар жүр. Ендеше, адал жар да, асыл махаббат та бар. Бәлкім, менде болмас, я, сенде болмас, бірақ әйтеуір біреуде бар ғой. Өз тағдырымыз сәтті болмады деп барлық жақсылыққа күйе жағу, өзіңнің де, өзгенің де сенімін жоғалту әділдік пе? Ал сенім – жер бетіндегі ең құдіретті күш. Бізді мұратқа жеткізетін де сол ізгілікке деген сенім. Бірақ... сенімге де табандылық керек. Егер спектакль жүріп жатқанда өмірді қайта бастайтындай болып егіліп жылап, сахна жабылған кезде мыжырайған бас киімін киіп алып, бұрынғы таз қалпына қайта түсетін көрермен секілді болсаң, онда сен үшін шындық өмірлік мақсат емес, анда-санда бір шарпып өтетін көңілдің серпілісі ғана. Егер олай болмай, әлгі шартты күндер бойы, түндер бойы ойлап, жанымызға серт қылсақ, онда... бәрі де біздің ойлағанымыздай болады. Ағайын... *(даусы құбылып)* тілекшің болайын... *(Сөзін аяқтай алмай, темекі алып тартады. Содан кейін сағатына қарап, асығыс телефон соғады)*. Алло! Қарындасым. Мен такси шақыртып едім... Неге жоқ? Мен қалдым ғой... Қанша күтуге болады енді? *(ашумен трубканы лақтырып тастайды да, әрлі-берлі бөлме ішін кезе жөнеледі. Кенет телефон шылдырлайды)*.

М ұ р а т *(жалма-жан трубканы көтеріп, ашулы үнмен)*. Алло. Алло.

Ә й е л д а у с ы *(телефоннан)*. Мұрат, сенбісің?

М ұ р а т *(абдырап)*. Иә, иә...

Ә й е л д а у с ы *(қуанышты үнмен)*. Уһ!! Қандай жақсы болды... *(Пауза)*. Сенің телефоныңды әрең таптым. Кетіп қалды ғой деп күдерімді үзіп отыр едім. Рақмет. Танып тұрсың ба, Дариғамын ғой. Қашан жүресің?

М ұ р а т. Осы қазір.

Д а р и ғ а. Қоштасып қалайын деп әдейі телефон соғып отырмын. Әнеүкүнгі түнгі айтысымыздан кейін, мен көп ойландым. Кеше де ұйқым келмеген соң, ескі альбомдарды ақтарып отырып, сенің қолыңмен жазылған бір қағазды тауып алдым. Көзіме оттай басылды. Баяғы сту-

дент кезімізде үшеуіміз жатқа оқитын бір үзінді екен. Тыңда: «Өзіңе сенбе, өзгеге сенбе бүгінгі. Алғаш рет жүрегінде бүршік атып, тамыр жайған қасиетті де, парасатты ізгілікке сен...

Әлдекім мысқылдай күліп, «шырағым, өмірдің бұл сұрағына біз де жауап іздеп, шарқ ұрғанбыз, бірақ таппағанбыз, содан кейін өзгелер құсап тулап-тулап қойғанбыз» десе, оған әсте сенбе.

«Сенің бұл ниетің жастық шақтың орындалмайтын арманы ғана, бәріміз де арман қылдық, қол создық, сөйтсек өмірдің өз талабы, өз қалауы бар екен, ендеше, өмір былай болар ма еді деп бос қиялдағанша, сол өмірдің талабына сай әрекет қыл» дегендерге сене көрме.

...Ізгілік пен ақиқаттың толық үстемдік етуі мүмкін емес дейтіндерге сене көрме... *(Пауза)*.

М ұ р а т *(шыдамсызданып)*. Оқысаңшы.

Д а р и ғ а. «Тәңірі тектес сезім шырағы алғаш рет көкірегінде жарқ етіп тұтанған киелі шақтағы, әу бастағы адал шақтағы мына өзіңе сен.

Сол шырақты өшіре көрме, бар қуатыңды пана қылып жандыра түс, лаулай түссін». Лев Николаевич Толстой. *(Екі жақ та бір сәт үнсіз қалады)*.

Д а р и ғ а *(сөзін жалғап, сезіммен)*. Мұрат! Сен менің қысылғанда, тарыққанда сүйенішім едің, әулием. Көзім алды қарауытып, көңілімді күдік басқанда айнымайтын, азбайтын сені есіме түсіріп, бойыма қуат жинайтынмын. Өмірдің шырғалаң сәтіне кез болып, не істерімді білмей, басым қатқан кездерде: «Осындайда Мұрат болса, қайтер еді?» – деген сұрақ қоюшы едім өзіме-өзім. Сонда теңізде адасқан кемеңнің жағадағы жарықты көріп, бағыт тапқаны секілді, мен де аман-есен, адаспай, жөн табатынмын. Сен болмасаң, осы күні кім болып кетерімді өзім де білмеймін. Барлық қауіп-қатерден құтқарушым сен болдың, әулием. *(телефоннан жылаганы сезіледі)*. Осының бәрін сен білсін деп әдейі телефон соғып отырмын. Аңада айтқан артық сөзімді кешір.

М ұ р а т *(толқып, көзіндегі жасты білдірмеуге тырысып, үнсіз ұзақ тұрғаннан кейін, даусын бекітіп)*. Міне, көрдің бе, енді сен менің сүйенішім болып отырсың. Өйткені тап қазір маған осындай көмек ауадан да артық

қажет болып тұр еді. Сенің сөзің маған өлшеусіз қуат берді, Дариға. Рақмет!

Д а р и ғ а (күліп). Маған несіне айтасың, саған рақмет. Ал енді жолың болсын, қайда жүрсең де, аман бол. Көріскенше.

М ұ р а т (қайталап). Көріскенше.

(Дариға да, Мұрат та трубканы қояды. Мұрат ойланып отырып қалады. Түрінде үміт пен сенімнің табы бар. Тағы да телефон шылдырлайды).

М ұ р а т (шаршаған, бейжай) Алло, алло. Такси? Келіп тұр ма? Рақмет. (Чемоданын, плащын алып, көрермендерге қарап) Менің бір ұстазым айтушы еді: «Адалдықтың бәйгесіне атыңды қос, озсаң да — олжалысың, қалсаң да — олжалысың», — деп. Бәріміз де сол бәйгеде кездесейік... (Мұрат шығып кетеді).

Шымылдық

ЕК 2. “Ardager” Piyesinin Kazak Türkçesi Metni

АРДАГЕР

(Пьеса)

Қатысушылар:

- А р д а г е р – қарт ғалым-жазушы
- Ұ л ы – журналист, Ардагердің ұлы
- Ш ә к і р т – Ардагердің күтуші шәкірті
- Ж а р қ ы н б е к – қарт ғалым, Ардагердің құрдасы
- Ұ р ы – пәтер тонаушы ұры
- Ж у р н а л и с т – сұхбат алушы
- О п е р а т о р – теледидар қызметкері
- Қ а р а ж а м ы л ғ а н ә й е л – шешенің аруағы
- 1-дәрігер – «Жедел жәрдем» дәрігері
- 2-дәрігер – «Жедел жәрдем» дәрігері

Бірінші көрініс

Түн кезген ұры пәтер тонау үстінде. Қалтасынан сымға ұқсаған әлдебір құрал-саймандарын алып, есіктің кілт салатын тесігіне сұғып, еппен есікті ашады. Үй іші әжептәуір қараңғы. Сипалап жүріп шам жағады. Дәліз бойымен әрі қарай жүріп, бүйірдегі есікті ашады. Тағы да сипалап, шам жағатын тетікті ұзақ іздейді. Ақыры тетікті тауып, басып қалғанда, бөлменің шамы жанып, сахнаға жарық түседі. Қаптаған кітап. ұры бұрыла беріп, үстел басында көрпеге оранып, ескерткіштей қатып қалған,

қимылсыз отырған кісіні көріп, селк ете қалады. Жалмажан қалтасынан пышағын суырып алып кезенеді. Көзілдірікті қарт кісіде үн жоқ. Тіпті бұрылып та қарамайды. Ұры алдындағы адамның тірі екеніне күмән келтіргендей, аңтарылып тұрып қалған.

Әлден уақытта қарт кісі асықпай жүзін бұрып, шақырусыз келген қонақтың түріне қарайды.

Ардагер (болмашы мырс етіп). Ақымақ болма! (Үйде ешкім жоқ деп ойлаған ұры тағы басқа біреулер бар екен деп ойлап, секіріп түспек болып, балконға қарай жүгіреді. Ардагер шошына айқайлап). Ей, сорлы, тоқта! Балконнан құлап, өлемісің?

Ұры. Рақмет жаның ашығанына. (Тоқтамайды).

Ардагер. Тоқта деймін! Әй, жарқыным, осы үйден керек затыңды ал. Тек тоқташы өзің!

Ұры (бұрылып). Иә, сене қоярмын саған. (Қайтадан секіруге оңтайланады).

Ардагер (Жамылған көрпесін сыпырып тастап, орнынан тұрады). Ау, шырағым! Мен өтірік айтатын жастан кеткен адаммын. Осы үйдегі дүние-мүліктің ешқайсысының да маған қазір қажеті жоқ. Алсаң — ал, алмасаң — қой, тек менің көзімше мерт болып, өзім әрең отырғанда, жүрегімді ұшырма. Шын айтамын, шырағым... Ант етейін, ешкімге тигізбеймін. Тек қарғи көрме...

Ұры (ойланып, артына бұрылып). Немене, мені аяп тұрсың ба?

Ардагер. Өзімді аяп тұрмын... Көрмейсің бе түрімді? Сені ұстап бергенде, қимайтындай нем бар менің? Ниетің бұзық болса, құдай кешірсін. Бері кел.

Ұры (әлі де екі ұшты). Ал жақсы... (Балконнан бері шығады).

Ардагер (орнына отырып). Уһ! (Көзін жұмып, қинала күрсініп). Отыр.

Ұры (Бірдеңе сезілсе, тұра қашатындай түрмен ақырын келіп орындыққа отырады). Ал отырдық...

Ардагер (үнсіздіктен кейін). Дәурені озған, дәулеті тозған кәрі ғалымның үйінен не табам деп ойладың? Ұрласаң, байлығы бар біреудің үйіне түсіп ұрламайсың ба?

Ұ р ы (*не айтарын білмегендей, аңырая қарап тұрып*). Байлығы бардың күзеті де мықты. (*Жалтақтап есік жаққа қарайды*).

А р д а г е р. Солай ма? Сонда сорлайтын сен екеуіміз екен ғой.

Ұ р ы (*мырс етіп*). Немене, менің қатарыма тұруға сонша құмар болып тұрсың ба? Екеуіміздің жолымыз, сірә да, қосыла қоймас.

А р д а г е р. Неге?

Ұ р ы (*кекете қайталап*). Неге?.. Сен де ұры бол мен секілді, сонда қосыламыз.

А р д а г е р. Кім біледі? Біздің ұрлығымыз сенікінен кем болмаған да шығар.

Ұ р ы (*таңырқай қарап*). Рас айтамысың?

А р д а г е р. Сен секілді үйге түскем жоқ, әрине, бірақ ұрлық тек үй тонаудан тұра ма екен?

Ұ р ы (*қызыққандай түрмен*). Иә?..

А р д а г е р. Біреудің айтқан ой-пікірін, тіпті тұтас бір шығармасын пайдалану, біреуге тиесілі ырыздық-несібені қағып кету, өзгенің сөзін өзімдікі деп айту — осының бәрі ұрлық емей не?

Ұ р ы (*басын шайқап*). Түсінбедім.

А р д а г е р. Айталық, сен ән шығаратын композиторсың. Мен сенің әндеріңнің бір әуенін аламын да, әрі қарай сәл-пәл дамытып, өзімдікі қылып аламын. Түсіндің бе?

Ұ р ы (*таңырқап*). Сонда не, сен ән шығарасың ба?

А р д а г е р. Жоқ. Мен тек өзімді айтып отырған жоқпын ғой. Жалпы рухани ұрлық туралы айтып отырмын. (*Әлі де аңтарылып отырған ұрының түріне қарап*). Жарайды, онда басқасын айтайын. Халықтың ақшасын қалтасына басып, шетелге қашып кету, қызмет бабын пайдаланып, мемлекет қаражатын өз пайдасына оңды-солды жұмсау, жерінді, кенінді тонау, пара алу, пара беру, елдің есесінен баю — осының бәрі ұрлық емес пе?

Ұ р ы (*аузын аша таңырқап*). Апырай, ә! Айтып отырғаныңыз шындық қой.

А р д а г е р. Бірақ сенікі — ұрлық та, олардікі ұрлық емес болып шығады. Яғни, он теңге ұрласаң — ұрлық, он миллион ұрласаң — бизнес.

Ұры (*риза түрмен кеңкілдей күліп*). Тура, тура. Қалай дәл айтып отырсыз! Рас қой.

Ардагер. Солай, шырағым. Ұрылармен күресетіндердің сол ұрылардан айырмашылығы шамалы.

Ұры (*eligin*). Ал өзіңіз қанша миллион ұрладыңыз?

Ардагер. Мен ғалыммын, жазушымын. Біз нені ұрлай алушы ек? Өзіміз күнімізді әрең көріп жүрміз. Рас, өмірдің де, қызметтің де қызығын көрдік. Бірақ Доспамбет жырау айтқандай: «Бұл дүниенің басы – сайран, түбі – ойран». Сайраны өтіп, ойранын күткен кез қалды. Үш инфаркт алған мен өлмей, мені уайымдап жүріп, кемпірім кетті. Бөленшеке деген дақпырттан басқа менде ештеңе қалмады. Осы үйді қазір көшіріп алып кетсең де, уайымдайын деп отырған мен жоқ.

Осы кезде сырттан дабырлаған дауыс естіледі. Ұры түрі бұзылып, орнынан атып тұрады.

Ардагер. Отыра бер, қорықпа. Маған телевидениеден журналистер келетін болған. Шәкіртім бар осы үйде мені күтіп жүрген. Сол алып келе жатқан шығар. Осы үйге келген слесарь ма, бірдеңе дермін... (*Ұры сенбей, қайтадан балконға жүгіреді*). Әй, шырағым! Балконнан құлап, қай мұратыңа жетпексің? (*қалтасынан ақша алып*). Мә, қуыс үйден құр шықпа. Мынаны ал! Мә, ал деймін.

Ұры (*арбалған адамдай ақшадан көзін ала алмай тұрып қалады. Ақырын-ақырын жылжып келіп, ақшаны алып, орындыққа отырады. Әлі де сенбегендей, біресе ақшаға, біресе қартқа қарайды*). Рақмет...

Ардагер (*күрсініп*). Сен де бір бейшара жансың ғой, қайбір жетіскеннен үйге түсіп жүрмін дейсің. Ертең құдайдың алдына барсам, сауабың тиер... Иә. Малайсары деген би Сырым батырға айтқан екен: «Жетпіске келгенде... иесіз шөлге кез болдым», – деп. Оны Сырым батыр: «Иесіз шөлге кезіксеңіз, қатарыңыз кетіп, жалғызсырап жүр екенсіз», – деп шешіпті. Ал мен сексеннен астым. Қазір иесіз шөлде жүргендеймін. Баланың өз тірлігі өзінде. Жанымды жалғыз түсінетін жан серігім – кемпірім еді... Ол да... (*Кемсеңдеп, қалтасынан орамалын алып, көзін сүртеді*).

Ұры (*қипақтап, ақша алғаннан кейін үні де өзгеріп*). Ақсақал, сабыр етіңіз.

(Осы кезде бөлмеге апалақтап шәкірт кіреді).

Ш ә к і р т (көзі алақтап). Есіктің бәрі ашық жатыр ғой!..

(Ұры тұра қашатындай, апыр-топыр орынынан тұрады).

А р д а г е р (сәл ойланып). Мына слесарь жігіт шақыртумен келген екен, пәтерді шатыстырып, бізге қоңырау соққан соң, сүйретіліп барып, ашқан мен едім (дұрыс айтып тұрмын ба дегендей, ұрыға қарайды).

Ұ р ы (елпілдеп). Иә, иә, дәл солай.

А р д а г е р. Содан кейін жалғыз отырған соң, уақыт өткізіп әңгімелесіп отырғанымыз ғой. (Ұрыға қарап). Алғашқы адреспен барған үйің жабық түр дедің ғой деймін.

Ұ р ы (одан әрман елпілдіп). Иә, иә, дәл солай. (Тапқырлығына риза болғандай Ардагерге таңырқай қарайды).

А р д а г е р (шәкіртіне қарап). Теледидардың адамдары келген жоқ па?

Ш ә к і р т. Соларды күтіп тұрғанмын. Сыртқы есік ашық тұрған соң, шошып кеттім... (пауза) Жарайды әлгілер де келіп қалар. Сырттан күтейін. (Шығып кетеді).

А р д а г е р (ұрыға). Отыра бер. Асығып тұрмаған шығарсың. (Кенет бет-аузы тыржиып, қинала жүрегін ұстайды). Мына құрғыр тағы да шанышты-ау... (Қолын созып бірдеңе сұраған болады).

Ұ р ы. (түсінбей). Ақсақал, не керек?

А р д а г е р (қолымен дәрі-дәрмектер, графин тұрған үстелді көрсетіп). Дәрімді...

Ұ р ы (үстелдің қасына келіп, әлдебір дәріні алып, Ардагерге береді. Одан кейін қайтып келіп, тағы екі дәріні таңдап алып, графиннен стақанға су құйып, Ардагердің қасына қайта келіп). Мынаны да ішіп жіберіңіз, жақсы болады. (Ардагер дәрілерді ішіп болғаннан кейін). Енді сәл креслоға шалқайып, ыңғайланып отырыңыз, мен саусақтарыңызды уқалап берейін.

Ардагер ұрыға таңырқай қарап, шалқайып отырады. Ұры Ардагердің саусақтарын бір-бірлеп жайлап сипай бастайды. Ардагер рақаттанғандай түрмен терең күрсініп, көзін жұмып, шалқая түседі.

Ұ р ы (сипап отырып). Менің марқұм шешемнің жүрегі ауырған еді. Сол кісіні өзім күттім. Жас кезінде медсестра болып істеген, медицинадан хабары бар. Саусаққа мас-

саж жасауды өзі үйретті. Мына бармақ мен сұқ саусақтың түйісер жеріндегі бір нүктені қаттырақ бассаңыз, жүректің шанышқаны басылады. *(Ардагердің қолындағы әлгі нүктені басады да, әсерін білгісі келгендей оның жүзіне қаран)* Қалай? *(Ардагер ауырсынғандай қабағын шытып, артынан ұнағандай басын изейді. Содан кейін Ардагердің шынашағын сипап)* Әр саусақтың өзінің ішкі ағзамен тікелей байланысы бар. Мәселен, шыншақты уқаласаң, жүректің жұмысына жақсы әсер береді. Бірақ оны үнемі жасап тұру керек. Оның сыртында, уқалаған кезде, әр қолдың өзінің биоэнергиясы болатын көрінеді. Шешем марқұм «сенің қолыңның шипасы бар» дейтін маған. *(Ардагердің екінші қолын алып, сипай бастайды)* Қалайсыз? *(Ардагер ризашылықпен басын изейді)*. Кезінде оқуға түсіп, жолын қуғанда, кім біледі, мен де дәрігер болып шығатын ба едім. *(Өзі күледі)*.

Ардагер көзін ашып, жағдайының жақсарғанын білдіріп, тіктеліп отырады. Ұры орнынан тұрып, үстел үстіндегі токшәйнектен стақанға қайнаған су құйып, оған пакеттегі шай, қант салып, Ардагерге алып келеді.

Ұры. Ал енді мына бір ыстық шайды ішіп көріңізші.

Ардагер ыстық шайды ептеп үрлеп ішуге кіріседі. Жіпсіп, майдайын орамалмен сүртіп, күлімдеп көңілдене бастайды.

Ардагер. Алда разы болсын! *(Әзілден)* Сенің біздің үйге түскенің қандай жақсы болды, адам боп қалдым ғой.

Ұры *(ыңғайсызданғандай)*. Ақсақал, қойыңызшы енді, оны айтып қайтесіз... *(Содан кейін кеңкілдей күліп)* Жаңағы өзіңіз айтқан үлкен ұрлықтардың қасында біздікі не, тәйірі. *(Тағы да күледі)*.

Бөлмеге шәкіртпен бірге у-шу болып, құрал-жабдық, аппараттарын көтеріп, теледидар қызметкерлері кіреді. Бәрі ақсақалға да, ұрыға да қол беріп амандасады. Камераларын, жарық түсіретін құралдарын орнатып, дайындала бастайды.

Ардагер *(Ұрыға бұрылып)*. Шырағым-ай, сені маған жіберген құдайдың өзі шығар. Қолыңның шипасы бары рас қой деймін. Қала тұрсаң қайтеді. Мыналар кеткеннен кейін қолыма дұрыстап массаж жасап берсең. *(Ұры үндемейді)*. Қорықпа, ақшанды беремін. Саған керегі де сол емес пе?

Ұ р ы (Ақшаны естігенде тағы да елпiлдеп). Бопты, бопты... (Жымыңдап) Ақысын берсе, боқысын шығарамыз да.

Ш ә к і р т (Ардагердің қасына келiп). Дәріңізді іштіңіз бе?

А р д а г е р. Иә, іштім. Мына слесарь жігіт жаңа қолымды уқалап беріп, жақсы боп қалдым.

Ш ә к і р т (Ардагердің үстіне қаран). Мына бір көйлекті қайдан тауып кигенсіз. Тазасы түр еді ғой.

А р д а г е р (өзінің үстіне қаран, кінәлі адамдай күмілжiп). Қайдан білейiн, кие салып едім...

Ш ә к і р т. Болмайды, андағыны шешіңіз. Ұят емес пe телевизорға мыж-мыж көйлекпен шығу. (Таза көйлек әкелу үшін басқа бөлмеге шығып кетеді).

А р д а г е р (әлі де үстiн сипалаған күйі Ұрыға қаран). Соншалықты уқалақ па?

Ұ р ы (иығын қиқаң еткізіп). Кім білген, солай шығар, біздер ондай нәрсеге мән бермейміз ғой.

Шәкірт кіріп, Ардагерге жаңа көйлек кигізеді.

Оператор Ардагердің омырауына шағын микрофон қадайдды, жағасын, шашын жөндейді.

Ш ә к і р т. Мен кете беремін енді. Бір жолдасымыздың қызы тұрмысқа шығып, соның тойы басталып жатыр. Кешкі тамағыңыз холодильникте. Әлде әкеп қояйын ба?

А р д а г е р. Жоқ, тұра берсін. Өзім барармын.

Ш ә к і р т. Жайрағырақ бір соғып кетсем қайтеді?

А р д а г е р. Қайтесiң әуре болып? Қажет боп бара жатса, өзім телефон соғам ғой.

Шәкірт әлдеқалай Ұрыға бір қаран, бұрылып шығып кетеді.

Ж у р н а л и с т (Ардагердің қатарына жайғасып отырып, камера ұстаған операторға). Бастаймыз ба? (Оператор басын изегеннен кейiн, галстугiн жөндеп, камераға қаран, көтеріңкі басқа үнмен). Құрметті көрермендер! «Адам және заман» атты хабарымызды бастаймыз. Студиямыздың бүгiнгі қонағы әйгiлi академик, белгiлi жазушы, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты — ел ішінде Ардагер атанып кеткен қарымды қайраткер. (Ардагерге бұрылып). Кеш жарық, ардақты ата! Қаламгер үшін ең қымбат нәрсе — жазған кітаптары екені белгiлi. Сондықтан өңгiменi шығармашылығыңыздан бастайық. Қазір не жазып жатырсыз?

А р д а г е р (*жөткірініп алып, баяу үнмен*). Баяғыда қылжақбастау біреу, не жазып жүрсіз дегенде, бас жазып жүрмін деген екен. Менікі, ондай кәсіп болмағанмен, соған аздап ұқсас. Өйткені жүрек ауырады, бас ауырады, соны жазамын деп әлек болып, дәрі ішемін, дәрігер шақыртамын. Таңертеңнен приступ болып, қалқып басымды көтергенім осы.

Ж у р н а л и с т. Онда кешіресіз. Ал енді, ата, сіздер кешегі өткен Кеңес дәуірінде өмір сүрдіңіздер. Қазір тәуелсіз ел болдық. Заман басқа, заң басқа дегендей. Енді бұрынғы жазған шығармаларыңызға қалай қарайсыз?

А р д а г е р (*осындай сұрақтан мезі болған бір түрмен*). Біріншіден, бұрынғы жазғандарымнан бездім деп айта алмаймын. Іштен шыққан шұбар жылан. Одан қашқанмен де, құтыла алмайсың – өміріңнің бір бөлшегі. Егер мен заманның ыңғайына бірден бұрыла алмай жатсам, кім біледі, ол менің кемшілігім емес, артықшылығым да шығар. Жалпы, тез түсінгіш, тез айнығыш, тез қалыптасқыш бейімшілдерден қорқыңыздар. Кезінде де бар былық солардың әсіре белсенділігінен болған. Ал егер сол заман ғайыптан-ғайып қайтып келер болса, осы жандайшаптар қайтадан соның айқайшысы болып шыға келеді...

Ж у р н а л и с т. Тіпті қалай болғанда да, өміршіл жүйенің айқайшысы болғаннан, азаттықтың айқайшысы болған әлдеқайда артық емес пе?

А р д а г е р. Шырағым-ау, өткен іске бүгінгі күннің биігінен қарап баға беру бәрінен оңай ғой. Ол кезде жаманшылықтың айқайшысы боп жүр екем деп кім ойлады дейсің? Ешкім де ойлаған жоқ. Бірдеңені білсе, сол тұстағы Алаштың азғантай азаматтары ғана білген шығар. Бірақ олар жеңіліске ұшырады. Бізге даусы жетпеді. Ал жеңіліске ұшырағанды кім қолдайды? Халық қашанда жеңгеннің соңынан ереді. Кейін сол Алаштың қайсыбір азаматтары Кеңес үкіметінің құдіретіне бастарын иді. Партияға өтпек болды. Жаздым-жаңылдым деп хат жазды, өлең шығарды. Егер принцип керек болса, оларды да қоса айыптаңдар. (*Аңтарылып, жауап күткендей, журналистке қарайды, ол үндемейді. Сөзін жалған*). Яғни гәп басқада. Кеңестік жүйені, тіпті ол болмағанда да, әйтеуір бір мемлекеттік тәртіпті сол кезде қалың бұқара қажет етті. Мәселен, 17

жылға дейінгі, патша өкіметінің езгісінен есінен танған қазақ халқын көз алдыңызға елестетіп көріңізші. Не дұрыс билік жүйесі, не дұрыс экономикасы жоқ, әйтеуір бір жұттық азғантай малымен қалт-құлт етіп, жан бағып отырған қазаққа, әрине, Кеңес үкіметі жақсырақ болып көрінді. Оның негізінде жатқан қатерді сендер, болары болып, бояуы сіңгеннен кейін ғана көріп отырсыңдар. Ол кезде көпшілік көрген жоқ. Сенді. Және оған тек бұрынғы Кеңес өкіметіне қараған елдер ғана емес, әлемдегі айтулы ұлы адамдар да сенді. Енді бүгін солардың бәрі ақымақ, тек сендер ғана данышпан болып отырсыңдар.

Ж у р н а л и с т (жымып). Мен олай деген жоқпын.

А р д а г е р (мән бермей). Тарихты тану үшін кейде қатыгездік те керек. Онсыз ақиқат ашылмайды. Меніңше, қой үстіне бозторғай жұмыртқалайтын керемет заман орнатамыз деу – бос сөз. Біріншіден, ондай заман ешқашанда орнамайды. Екіншіден, ондай заман орнату зиянды болуы да мүмкін. Өйткені адам – тіршілік үшін күреске жаратылған жан иесі. Егер күрес саябырлап, бәрі қол созым жерде тұрған әрекетсіз өмірге көшсе, ол енжарлыққа, еріншектікке бой ұрады. Бұл ақырында рухани азғындыққа әкелуі мүмкін. «Тамағы тоқтық, жұмысы жоқтық аздырар адам баласын» деген Абайдың сөзі естеріңізде шығар. Мысалға хайуанаттар тіршілігін алайықшы. Олардың қалыптасқан өмір сүру шарттары бұзылса, олар құруға бет алады. Оларға қолдан тегін тамақ беріп, өмірлерін «жақсартпақ болсақ», олар өздерінің қорек табу, өмір сүру қабілетінен айырыла бастайды. Мәселен, әлемдегі ең жүйрік аң – гепартқа семіріп кетуге болмайды екен. Семірсе, жылдамдығын жоғалтады. Ал жылдамдығын жоғалту – олар үшін өліммен тең. Жылдамдық – олардың басты тіршілік көзі. Сол секілді адамдарға да күрескерлік қабілеттен айыратын семіздіктің пайдасы шамалы. Күрес – өмір сүрудің негізгі тәсілі. Одан трагедия жасаудың қажеті жоқ. Тек оны жетілдіре түсу қажет.

Ж у р н а л и с т. Тіршілік табиғатын философиялық тұрғыдан талдағаныңыз дұрыс. Бірақ бұл кешегі Кеңес үкіметінің сорақылықтарын ақтауға жетіп жатыр деп ойлайсыз ба?

А р д а г е р. Ақтамай-ақ қойсын. Бірақ ол да белгілі бір тарихи-әлеуметтік жағдайдан пайда болған құбылыс қой. Сол жүйе, кезінде ешкімге керек болмаса, орнамаған да болар еді... Тіпті жүйе жаман болғанда да, сол тұста еңбек еткендердің бәрі қалайша жаман болып шығады? Сонау арғы заманнан бері билікке қызмет қылмаған данышпан бар ма? Бар болса – некен-саяқ. «Қоғамнан тыс адам жоқ, егер болса, ол – не құдай, не хайуан» деген үндінің ұлы ақыны Тагор.

Ж у р н а л и с т. Онда өткен тарихқа беріліп отырған бүгінгі ресми бағаға қалай қарайсыз?

А р д а г е р (*таңырқай қаран*). Қалай қараушы ем, дұрыс қараймын. Әр заманның өзінің талабы болады. Ресми баға содан туындайды. Онсыз тағы болмайды. Өткенді жоққа шығармай, жаңаны орнықтыру, жұрттың ықыласын аудару мүмкін емес. Ал менің айтып отырғаным – оның тарихи аспектісі. Тарих тұрғысынан қарасаң, кездейсоқ құбылыс, кездейсоқ заман деген болмайды. Біздің басымыздан кешкен жетпіс жыл ғұмыр да кездейсоқ ғұмыр емес... Егер ол жүйе, балаға сыймай қалған жейде секілді, тарлық етсе, әрине, оны шешіп тастауға тура келеді. Бірақ сыймай қалған ескі көйлекті кінәлай бергеннен бірдеңе өне ме? Ал ол көйлектің кезінде бала үшін қажет болғанын қалайша жоққа шығаруға болады? Тарихқа эмоциямен қарауға әсте болмайды. Біз әлі көрген қиянатты ұмыта алмай, ашу үстінде отырған адам секілдіміз. Қытайдың мақалы бар: «Ашу үстінде шешім қабылдама» деген. Ал біз қас қылғандай шешімді тек ашу үстінде қабылдаймыз. Ондай шешімнің неге әкеліп соқтырары белгілі: бәрін таптау, қирату, не қуғын-сүргін..

Ж у р н а л и с т. Осы айтып отырғаныңыз Сіздің заманға тән нәрсе емес пе?

А р д а г е р. Ал бүкіл қалыптасқан жүйені, әлеуметтік құрылымдарды, қатынастарды талқандау – қирату емес пе? Бар дәулетті тоз-тоз қылып, не кәсіп жоқ, не жұмыс жоқ, қатын-баланы қапшық арқалатып қаңғытып жіберу – қуғын-сүргін емес пе?

Ж у р н а л и с т. Дүниеге сәби келсе де, анасына қауіп төндіре келеді. Ал жаңа заман қалай орнайды, бәрі орынында тұрса?

А р д а г е р. Онда бізді неге кінәлайсыңдар? Біз де жаңа заман орнаттық.

Ж у р н а л и с т. Жеке басқа табынтып, халықты түмшалап ұстаған заманды орнатқандарыңыз рас қой.

А р д а г е р (кекете). Сендер табынбай жатқан шығарсыңдар жеке басқа? Байқаймын, осы сендердікі біздікінен де асып кеткен секілді.

Ж у р н а л и с т (шамданып). Сіз заманның бүкіл кемшілігін менен көріп отырған секілдісіз ғой. Мен бар болғаны журналистпін.

А р д а г е р. Сенен көріп отырғам жоқ. Бірақ сен заманның атынан сөйлеп отырғаннан кейін, айтпағанда қайтейін?

Ж у р н а л и с т (күліп). Сізді ана заманнан бері жылжыту оңай шаруа емес екен... Тағы бір жаттандылау сұрақ. Бүгінгі Тәуелсіздікке сенесіз бе?

Осы кезде бөлмеге Ардагердің ұлы кіреді. Жұртқа басын изеп, амандасқандай болып, шеткерірек кітап сөрелерінің қасына барып түрегеп тұрады. Ардагер баласының келісі күтпеген оқиғадай аңтарылып қарап қалады.

Ж у р н а л и с т. Иә, ата, айта беріңіз.

А р д а г е р. *(Журналистке бұрылып, сұрақты есіне түсіре алмай)* Не туралы айтып жатыр едік?

Ж у р н а л и с т. Елдің тәуелсіздігін әлі күнге дейін мойындағысы келмейтіндер бар. Сіз қалай қарайсыз? Тәуелсіздікке сенесіз бе дегенім ғой.

А р д а г е р (ойланып). Бұл сұрағыңа бір ауыз сөзбен «сенем» дей салуға болар еді. Алайда ол сөзді кез келген алаяқ та, жандайшап та, тіпті соған шын мәнінде сенбейтіндер де ұпай жинау үшін айта береді... Тәуелсіздік жариялай салғаннан немесе жалаулатып көтере бергеннен, орнай қалмайды... Мәселе, меніңше, мынада – шын тәуелсіздік бар ма, жоқ па? Немесе, біздің тәуелсіздік деп жүргеніміз шын мәніндегі тәуелсіздік пе, әлде аты бар да заты жоқ бірдеңе ме?

Ж у р н а л и с т. Елдің бүгінгі азаттығына да күмән келтіресіз бе?

А р д а г е р. Азат ел деген атқа ие болғанымызға шүкіршілік деймін.

Ал жалпы азаттық туралы бүгінгі түсінікке күмәнім бары рас. Егер қаттырақ келсек, біз, тек біз емес, көптеген елдер құлдық дәуірден әлі шыққан жоқ дер едім. (*Көзі бақырайып таңырқаған журналистке қарап*). Иә, иә, қате естіген жоқсың. Дәл солай. Бастығының ашса – алақанында, жұмса – жұдырығында жүрген, біреу үшін мақала, кітап жазып, біреу үшін ғылыми диссертация жазып, бүкіл ақыл-парасатын, жүрегін жарып шыққан соны ойлары мен пікірлерін біреуге ақы-пұлсыз сыйлап жүрген бүгінгі қызметкерлер құл болмағанда, кім болады? Баяғы Египет пирамидаларын салған құлдардан қай жері артық. Тек сипаты ғана өзгерген. Аналар – кара күштің құлдары, ал мыналар – ақыл-ойдың құлдары.

Ж у р н а л и с т. Ақсақал-ау, өркениетке өзге елдер ғасырлар бойы жүріп өрең жеткен. Соның өзінде шешілмеген шаруалары шаш-етектен. Ал оның бәрін жаңа қаз тұрып жатқан біздің елде шешіп тастау мүмкін деп ойлайсыз ба?

А р д а г е р. Егер ол проблемаларды жасап отырған өзің болсаң, шешілуі қиын. Өйткені оны шешу үшін өзіңе қарсы соғыс ашуың керек. Ұрының қолымен ұрлықты, өтірікшінің қолымен өтірікті тоқтату мүмкін емес.

Ж у р н а л и с т. Сонда не істеуіміз керек?

А р д а г е р. Соны мен өздеріңнен сұрар едім.

Ж у р н а л и с т. Сізбен сұхбат жүргізу оңай емес екен.

А р д а г е р (*кекетін*). Шалап секілді бетінен қалқыған сылдыр-сұйық сұхбатқа әбден жаман үйренген шығарсындар.

Ж у р н а л и с т (*шарасыздана күліп жіберіп*). Апырай, ата, сұхбат алған құрлы екі аяғымды бір етікке тықтыңыз-ау. Өзіме де сол керек. (*Тағы күледі*).

А р д а г е р (*жұмсарып*). Сенің кінәң жоқ екені рас. Алдымда отырған соң, сөзім далаға айтылғандай болма-сын дегенім ғой.

Ж у р н а л и с т. Жаңа жеке басқа табыну туралы айтып қалдыңыз. Соның түпкі себебі неде жатыр?

А р д а г е р (*ойланып*). Дүниеде жағымпаз деп аталатын бір халық бар. Олармен күресу бар кезде де оңай болмаған. Олардың алмайтын қамалы жоқ. Тіпті диктаторлардың өздері оларға төтеп бере алмаған. Шынымды айтсам,

сөгіске де, қарғысқа да берілмегендерді көрдім, бірақ мақтауға берілмегенді әлі көргем жоқ. Жағымпаздық қазір мінезден гөрі мал табатын қызметке көбірек келеді. Өмір сүрудің нормасына айналды. (*тағы да ойланып*) Жағымпаздың үш түрі бар. Біріншісі – таза қанды жағымпаздар. Олардың одан басқа қабілеті де жоқ. Сондықтан олар өздерін мамандығы бойынша жұмыс істеп жүрген адамдай сезінеді. Екіншісі – амалсыз жүрген жағымпаздар. Олар мұның жақсы нәрсе емес екенін біледі. Іштей ұнатпайды. Қолынан келсе, екі жаққа да жақсы көрінгісі келеді. Өздерін заманның құрбанымыз деп түсінеді. Өз істерін жасыруға тырысады. Бірақ одан олардың күнәсі жеңілдемейді. Үшіншісі – бұлар да бәрін біледі, бірақ жағымпаздықты қысылмастан ашық жасай береді. Беттері ашылған, ештеңеден ұялмайтын жөлептер секілді. Әрине, бұлардың бәрі де «біз мұны жағымпаздықпен емес, шын көңілмен жасап отырмыз» деп деп ант-су ішері анық. Бірақ оған сену қиын. Өйткені бұл сөз жаңалық емес, тарихтың өн бойында қайталанып келе жатқан құбылыс. Жағымпаздың бар қаруы – жалған сөз. Өйткені шындықты айтып отырып, жағымпаздану мүмкін емес. Мінеки, осындай жағымпаздықтың құны көтерілген кезде жеке басқа табыну деген кезең басталады.

Ж у р н а л и с т. Осы сөзді кешегі Кеңес заманында айта алдыңыз ба?

А р д а г е р (*сәл дағдарып*). Айта алмадым. Айту мүмкін болмады. Және одан нәтиже де шықпайтын еді. (*Пауза*). Сендер бізді сол заманның сорақылықтарын көрмеген, білмеген адамдай көретін шығарсыңдар. Көргенде қандай. Аз-маз көзі ашық адамға тоталитарлық жүйенің қиянатын көрмеу мүмкін емес. Бірақ онымен қалай күресесің? Саяси амал болған жоқ. Партия біреу. Орталық комитет, Үкімет, Жоғарғы Кеңес – бәрі бір басшының, бір партияның қолында. Бұқаралық ақпарат құралдары – қолдарында. Соттың аты ғана бар, заты жоқ. Билік басындағылар әлдебір сорақылықты жасағылары келсе, жалдамалы жандайшап шешендеріне халық атынан ұсыныс айтқызып, бастаманы қалғандарына қостатқызып, өздері осының бәрін көпшіліктің зорлығымен амалсыз істеп отырғандай боп көрінер еді. Көсемді мақтап, өлең

шығаратындар, кітап жазатындар, кино түсіретіндер жырттылып айырылады. Билікпен күресем десен, алдымен жолыңды бөгейтін солар.

Ж у р н а л и с т. Ендеше неге сол кезді қызғыштай қорып отырсыз?

А р д а г е р. Қызғыштай қорып отырғам жоқ. Сендер бүгінгі келеңсіздікті сол кезбен салыстыру арқылы ақтағыларың келеді. Әлдебір ғұламаның: «Өзгелердің қателігімен ақталу – жуындыға шомылғанмен бірдей» деген сөзі бар. Жасалып жатқан сорақылықты ақтау үшін басқа бір жақта жасалған сорақылықты көлденең тартудың қажеті жоқ. Оны қайталаудың тіпті де қажеті жоқ.

Ж у р н а л и с т. Бірақ енді бәрі жаман емес шығар? Еліміздегі тыныштық пен жарасымды қалай жоққа шығаруға болады?

А р д а г е р. Тыныштығың не, шырағым-ау? Кеңес үкіметі кезінде де тыныштық болған. Егер шын ұлттық мүддені ойласаңдар, күресу керек емес пе. Тыныштық содан кейін өзі келеді. Түк істемеуді тыныштық деп ойлайсыңдар ғой деймін, шамасы?

Ж у р н а л и с т (*басын шайқап*). Ақсақал, сынағаныңыз дұрыс шығар, бірақ түк істелген жоқ деп қалай айта аласыз? Обал емес пе?

А р д а г е р. Істесеңдер, істеп жатқан шығарсыңдар, бірақ мен нәтижесін көріп отырған жоқпын. Әлде өздерің көріп отырсыңдар ма?

Ж у р н а л и с т. Әрине, көріп отырмыз.

А р д а г е р. Ә, онда мен-ақ қателескен болайын. Беттеріңнен жарылқасын.

Бөлмеге Ардагердің құрдасы Жарқынбек кіреді.

Ж а р қ ы н б е к (*дабырлап*). Оу, өлейін деп жатыр деген шалың киноға түсіп жатыр ғой. (*Келіп, Ардагердің қолын алады*).

А р д а г е р. А-а, Жарқынбек, амансың ба? (*Содан кейін журналистке қарап*) Менің құрдасым ғой. Ауырсам, келіп көңілімді сұрайтын осы ғана. Өліп қалсам, осы жалғыз қала ма деп уайымдаймын.

Ж а р қ ы н б е к (*шошына*). Тек, ойбай, өлгені несі? Жүре тұрайық та. Бізден құтыла алмай жүрген біреу бар ма?

А р д а г е р (күлімсіреп). Сол біреуге қажет боп тұрғаның да шамалы шығар.

Ж а р қ ы н б е к (күмілжіп). Енді... сонда да..

О п е р а т о р (ренжіп). Қап, мына кісі барлық кадрды бүлдірді-ау.

Ж у р н а л и с т. Ештеңе етпейді. Үлкен кісілерге ренжуге болмайды. Кейін монтаж жасағанда тазартамыз ғой. Түсіре бер.

Ж а р қ ы н б е к (дабдырлаған күйі). Сенің ауырып қалғаныңды ана шәкіртіңнен естігем. Кеше қолым тимеді. Рақымбайдың мерейтойына шақырып, сонда болдым.

А р а д а г е р (таңырқап). Мерейтой өткізгені — оның да жағдайы жақсарған екен-ау.

Ж а р қ ы н б е к. Ұлан-асыр той болды. Шетелден адамдар келді.

А р д а г е р (одан бетер таңырқап). Шетелден?.. Ол байғұс қартайғанда кандидаттықты біздің көмегімізбен әрең қорғап, қатарға қосыла алмай, арманда жүруші еді. Әлде мен ауырып жатқанда бір ғылыми жаңалық ашпаса.

Ж а р қ ы н б е к. Қайдағы жаңалық? Баяғы халтурщик деген атпен әлі жүрген жоқ па.

А р д а г е р. Онда неменеге шетелден келіп жатыр?

Ж а р қ ы н б е к. Сен үйде отырам деп, өмірден қалып қойдың. Қазір көп нәрсе өзгерген. Жақсы мен жаманның біразы орын ауыстырған. Бадам министр болса, мен де ұлан-асыр той жасар едім.

А р д а г е р (жаңа түсінгендей болып). Солай ма еді?

Ж а р қ ы н б е к. Елбасының құттықтау хаты оқылды.

А р д а г е р. Апырай, ө?!

Ж а р қ ы н б е к. Президенттен басқа лауазымды адамдардың бәрі келді деуге болады. Қаншама адам оны көкке көтеріп сөз сөйледі десеңші. Қыза-қыза біреуі «ұлы ғалым» деп қалды. Ресейдің, Қазақстанның белгілі әртістерінің қатысуымен үлкен концерт болды.

А р д а г е р. Әбден шырқапты ғой.

Ж а р қ ы н б е к. Алдында бір сағат ол туралы фильм көрсетілді. Ол фильмді бір апта бұрын телевизордан көргенбіз.

А р д а г е р. Не дейд, жаным-ау?

Ж у р н а л и с т (*сөзге араласып*). Ол фильмді біз түсіргенбіз. Бізге жоғарыдан тапсырма берілді. Ол кісінің кім екенін біз білген де жоқпыз. Әйтеуір белгілі ғалым деген соң...

Ж а р қ ы н б е к (*сөзін жалған*). Туған облысының атынан машина мінгізді.

А р д а г е р (*қолын жайып*). Сенің мынауың бітетін бәле ме?

Ж а р қ ы н б е к. Жоқ, әлі бар. Бір мектепке атын беріпті. Енді көшеге атын беруді сұрап жүрген көрінеді.

А р д а г е р (*қайран қалып басын шайқап*). Ғажап екен!

Ж а р қ ы н б е к. Мерейтойдың қалған бөлігі Мәскеуде өтетін көрінеді.

А р д а г е р (*аңырып*). Мәскеудің қатысы қанша бұл тойға?

Ж а р қ ы н б е к. Енді баяғы ескі дағды ғой. МГУ-де студенттермен кездесу болатын шығар. Тіпті Еуропада да кездесулер өткіземіз дейтін көрінеді. Бірақ оған өз басым сенген жоқпын. (*Сәл ойланып*). Бірақ, кім біледі, қазір ештеңеге де таң қалуға болмайды.

А р д а г е р. Апырмай, адам баласынан кішіпейілділік деген мүлде кеткен екен. Ол шіркінді дәл осындай атақ-құмар деп ойламаған едім.

Ж а р қ ы н б е к. Мынадай тойдан кейін адамның өзі де шын ұлы екенмін деп қалатын шығар.

А р д а г е р (*шаршаған түрмен қолын сілтеп*). Мейлі, не қылса, о қылсын. Бізден төрелік күтіп отырған біреу бар ма?

Ж у р н а л и с т (*Жарқынбекке қарап*). Ата, сіз де енді кадрға кіріп қалдыңыз. Мына бүгінгі халықтың күйзеліп отырған кезіндегі аста-төк тойларға қалай қарайтыныңыз туралы бір ауыз пікір айтып жібересіз бе?

Ж а р қ ы н б е к (*шошына қолын сілтеп*). Ойбай, құрысын, қалай айтам, кеше ғана тойда «осындай тойлар керек-ақ, халқымыздың рухын көтереді» деп сөйлесем? Масқара болармын! Мені кірістірмей-ақ қой, айналайын. Өркенің өссін!

А р д а г е р (*күліп*). Әй, жаңғалағым-ай! Түсінігің дұрыс болса да, тұзыңның жеңілдігінен қор боп жүрсің-ау. Сол арада көзге түспей-ақ қойсаң, болмай ма?

Ж а р қ ы н б а к (*шарасыз түрмен*). Енді қайтейін, қайта-қайта өзі телефон соғып, қолқалаған соң, қалай шыдайсың.

Ж у р н а л и с т. Онда сол тойда айтқан сөзіңізді айта беріңізші. Өзіңіздің пікіріңіз ғой.

Ж а р қ ы н б е к (*қолын сермен*). Қой, құрысын! Қайдағы пікір? Әшейін, соны тілеп отырған соң, айта салдым. Ертең біреу сынап газетке жазып, масқарамды шығарар.

А р д а г е р (*күліп*). Ау, біреу сені «қайтсең де айтасың» деп зорлады ма?

Ж а р қ ы н б е к. Барып қалған соң, қалай айтпайсың?

А р д а г е р. Бармай-ақ қоюға болатын еді ғой?

Ж а р қ ы н б е к. Айтып отырмын ғой, бірнеше рет өзі телефон соқты деп.

А р д а г е р. Енді сені қолыңнан сүйреп апармаған шығар. Өзіңнің денсаулығың да оңып тұрғаны шамалы. Сен де мен құсап үш рет инфаркт алдың. Ең болмаса, сол күні ауырып қалуға болмады ма?

Ж а р қ ы н б е к (*сөз таба алмай, қолын сілтеп*). Әй, қойшы, сен де бір...

Ж у р н а л и с т. Жарайды, ата, ол әңгіме қалсын. Бірақ басқа сұрақ қояйын. Қазір жұртшылық арасында ұлтқа ұйытқы болған ауыл құрып барады деген әңгіме көп. Бұған қалай қарайсыз?

Ж а р қ ы н б е к (*жалынышты үнмен*). Шырағым, айналайын, өркенің өссін, мені өуре қылмашы! Ауылдың оңып тұрмағаны белгілі, бірақ ауыл құрыды десең, (*сұқ саусағын жоғары көтеріп*) аналарға ұнамайсың.

Ж у р н а л и с т. Дұрыс. Осының өзі пікір ғой. Осы жетіп жатыр.

Ж а р қ ы н б е к (*үрейленіп*). Әй-әй, қой, шырағым, сен жазып алып жатырсың ба? (*Операторға қарап, қолын сілтеп*). Әкет андағы бөлеңді. Қой, мыналар мені құрта-тын түрі бар. Кетейін. (*Ардагерге бұрылып*). Әй, шал, аман бол. Мыналар кеткен соң, кейін келермін. (*Асығыс-үсігіс шығып кетеді*).

Үйдегілер күліп мәз болуда. Ардагер селкілдеп ұзақ күледі.

А р д а г е р (*күлкісін тыйып, журналистке қарап*). Сендер оны жаман адам екен деп ойлап қалмаңдар. Айыбы

қорқақтығы. Он жеті жыл отырып келген адам ғой. Үрейдің санадан кетуі оңай ма? Баяғы заман қайтып келетіндей зәресі ұшады да отырады. Әлі күнге дейін тәуелсіздіктің өзіне сенер-сенбесін білмей, басы қатып жүр.

Ж у р н а л и с т (Ардагерге). Ал сіз не айтар едіңіз қазіргі жасалып жатқан ұлан-асыр тойлар туралы?

А р д а г е р (ойланып). Ұлылардың сөзімен айтсақ: «Атақ-құмар адам – ақылдыларға мазақ, ақымақтарға кеменгер, жағымпаз-алаяқтарға олжа және өз бойындағы атаққұмарлықтың басыбайлы құлы». Қысқасы, бәрі – пендешілік. Адам бойында пендешілік қасиеттердің болуы, әрине, бір жағынан заңдылық. Мақтаншақтық, өзімшілдік, қызғаншақтық, атаққұмарлық – өу баста, белгілі бір дәрежеде, жұрттың бәрінде болады деп ойлаймын. Бірақ адам өзінің пендешілігімен күресуі керек қой. Пенделік кемшіліктермен күресу арқылы, соларды жеңу арқылы адам бекзаттыққа қол жеткізеді. Ұлылық – кішіпейілділікте. Сондықтан қолдан ұйымдастырылған дабыра даңқтың бәрі бекершілік. «Арсыз болмай атақ жоқ» дейді жарықтық Абай. Одан асырып ештеңе айта алмаспыз.

Ж у р н а л и с т. Жарайды, әсіре атаққұмарлық туралы жақсы айттыңыз. Бірақ сіздің атағыңыз да ешкімнен кем емес: ғалым, академик, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, кезінде Мәскеулік ғалымдар да сіздің атыңызды жиі айтқан дейді. Отбасында да сізді бақытты жан дегенді еститінбіз. Өзіңізді, шынында да, осындай бақытты жан деп есептейсіз бе?

А р д а г е р. Қайдам, шырағым, болсақ, болған шығармыз. Қазіргі түріміз мынау ғой. Асарын асап, жасарын жасап, төрінен көрі жақын боп отырған адамның өзін бақыттымын дегеніне кім сенер дейсің. Тіпті сол атақ-даңқымыз бар дегенге де күмәнмен қараймын. Кешегі жарты әлемді өзгерткен, «күн көсем» атанған Лениннің даңқынан артық даңқ бар ма еді? Соның өзі қазір көмескі тартып, бар-жоғы белгісіз болып барады. Өткенде Мәскеулік телеарналардың біреуінде көшеде жүрген жастардан Ленин туралы пікір сұрап жатыр екен. Сөйтсе, жастардың көбі тіпті Лениннің кім екенін білмейтін боп шықты. Бір

студент қыз бала «Лениннің кім екенін білесің бе» десе, ойланып-ойланып: «ғалым шығар» деп жауап берді. (*Таңырқаған түрмен жан-жағына қарайды*). Оның жанында біздікін тіпті атақ деуге бола ма? Сондықтан адамға өлгеннен кейін ғана шын бағасын беруге болады деп ойлаймын. Қалғанының бәрі дақпырт.

Ж у р н а л и с т. Осы арада сізге ыңғайсыздау бір сұрақ қоюға рұқсат етіңізші. Ғалым, жазушы, өнер адамдарынан мен сұбхатты көп алдым. Сонда бір байқағаным – бұлар бір-бірі туралы аса жақсы пікір айтпайтын секілді, тіпті жек көре ме деп те ойладым. Біреуі той жасап, біреуі марапатталып жатса, соның бәрін ғайбаттап, ағаш атқа мінгізіп жатады. Осында қызғаныштың салқыны секілді бірдеңе бар деп ойламайсыз ба?

А р д а г е р. Мүлде жоқ деп айта алмаймын. Ол енді адамына байланысты. «Менен озыңқырап кетті» деп қатарлас, деңгейлес адамдардың ішінде қызғанатындар болатын шығар. Бірақ белгілі алаяқтың мәртебесіне қызығатын да, қызғанатын да ештеңе жоқ деп ойлаймын. (*Пауза*). «Дүниеде жақсы деген не, жаман деген не» деген қарабайыр сұрақ бар. Бірақ қанша қарабайыр болса да, жұрттың көбі осы сұрақтан сүрінеді. Оның үстіне жақсыны жақсы деуге, жаманды жаман деуге шамамыз жетпеген кез көп болды. Шын жақсы мойындалмаған кезде оның орнына жалған жақсылар келеді. Содан кейін жалған бедел, жалған құрмет, жалған тарих, жалған өмір басталады. Жалған өмірге адамның еті үйренеді. Жалғандық шындықтың орнына біржола таққа отырады. (*Ойланып*). Ағылшын философы Роджер Бэкон: «Ақиқатты тануға төрт бөгет бар, – деген. – Біріншісі – жалған беделге бас ию, екіншісі – ескінің зиянды әдеттері, үшіншісі – топастардың пікірі, төртіншісі – жалған данышпандық пен оның мадағы». Қазіргі тілмен айтсақ, жеке басқа табынудың зардабы.

Ж у р н а л и с т. Жақсы мен жаманды айыру үшін енді не істеу керек? Жалған өмірмен қалай күресеміз?

А р д а г е р. Шындығына келсек, ең қиын нәрсе – жалғандықтың өзі емес, жалғандықты өзекке теппейтін, үнсіз қолдайтын, күреске жоқ, құл мінезді жақсылардың

өздері. Солардың ішінде мына отырған мен де бармын. Сондықтан жұртқа ақыл айтуға хақым жоқ. Өнеукүні телевизор көріп отырсам, біреу: «Халықтың көзін ашайық, жүрегін тазартайық» деп сөйлеп жатыр. Сол адам алдымен өзінің жүрегін тазартып алса, жақсы болар еді деп ойладым. Бүгінде әркім өзін халықты тәрбиелейтін ұстаз дәрежесінде көргісі келеді. Өзін халықтан ақылдымын деп ойлайды. Халықты өзің орындамайтын жел сөзбен тәрбиелеудің қажеті жоқ. Егер шын тәрбиелегің келсе – әділдік жолында қара қылды қақ жарған туралығыңмен, жалғандықпен жең ұшынан жалғаспайтын тазалығыңмен, күштілерге бас ұрмайтын бекзаттығыңмен, пайда үшін жолдан таймайтын азаматтығыңмен, күрескерлігіңмен, қысқасы, ісіңмен үлгі бол. Бола алмасаң, оны да кешіруге болады, тек көлгірсімей тыныш отыр. Сондықтан менің айтарым – әркім өзін-өзі түзесін. Бар бәле өзімізде...

Ж у р н а л и с т. Жақсы. Енді тікелей өзіңізге бір сұрақ. Сіз үшін қайсысы қымбатырақ – абырой-атағыңыз ба, әлде отбасыңыз ба?

А р д а г е р. Атақты бірінші қоятын жаңағы атаққұмарлар шығар. Мен үшін отбасы қымбат. Имангершілік, адамшылық, махаббат, мейірім секілді тәңірілік ұғымдардың бәрі отбасынан басталады.

Ж у р н а л и с т (*сұхбаттың аяқталуға жақындағанын білдіре терең дем алып, күлімсірей*). Ал енді көрерменге қандай тілегіңіз бар?

А р д а г е р. Жақсылықтың екі түрі болады, шырағым: бірі – құдайдан, ал екіншісін адамның өзі жасайды. Құдай кімге жақсылық жасайтынын ешкімнен сұрамайды, өзі біледі. Сондықтан адамның өзі жасайтын жақсылықтың молырақ болғанын қалар едім. Көктен түсетін жақсылық жоқ. Өзің жаса. Өзің үшін өзің күрес. Ал күресу үшін, алдымен, құл мінезден құтылу керек. Сол – тілегім.

Ж у р н а л и с т. Рақмет, ата. (*Ардагердің қабырғаға сүйеніп тұрған ұлына қарап*) Мына жігіт сіздің балаңыз ба?

А р д а г е р (*кінәлі адамдай*). Иә, менің ұлым ғой.

Ж у р н а л и с т (*Ұлының қасына келіп*). Фафу етіңіз, сіз бен біз әріптес болуымыз да мүмкін, әртүрлі форумдарда көріп қалып жүремін. Рұқсат болса, бір-ақ сұрақ: жаңа

өкеніздің өткен тарих туралы пікірін тындадыңыз. Сіз оған қалай қарайсыз?

Ұлы (*ықылассыз*). Как қалай қарайсыз? Историю каждый воспринимает по своему разумению. В моем понимании история есть сумма ошибочных поступков человечества. Еще хуже, что мы ошибочно комментируем эту историю. Создаем нелепые мифы, восхваляем тиранов. В результате — несправедливое общество и бессмысленная, безрезультатная борьба со злом. Я согласен с ним в одном: для того чтобы успешно бороться, хотя бы за себя, человек должен быть определенно свободным. А свобода придет тогда, когда убьешь в себе хозяина.

Журналист (*аңырып*). Ойбай-ау, орысша айтқаныңыз не, біздің хабарымыз қазақша ғой.

Ұлы. Извините. В принципе знаю казахский, но я привык выражать свои основные мысли на русском.

Журналист (*не істерін білмегендей, әлі де абдырап*). Апырай!.. Мынау қызық болды ғой... Жарайды онда, осымен доғарайық. (*Операторға қарап, бітті дегенді білдіреді. Ардагерге бұрылып*). Ал, атай, сау болыңыз, ауырмаңыз. Тағы да рақмет.

Ардагер. Өзіңе де рақмет!

Теледидар қызметкерлері құрал-жабдықтарын жинап, қоштасып, шығып кетеді. Бөлмеде Ардагер, Ұлы, Ұры — үшеуі қалады.

Шымьлдық

Екінші көрініс

Теледидар қызметкерлері шығып кеткен кездегі көрініс қайталанады.

Бөлмеде Ардагер, Ұлы және Ұры.

Ардагер (*баласына қарап*). Иә, шырағым, аман-есенсіңдер ме? Осы қаладамысыңдар, әлде бір жаққа көшіп кеттіңдер ме?

Ұлы (*төмен қараған күйі*). Осы қаладамыз.

А р д а г е р. Ендеше неге қатынамай жүрсіңдер?

Ұ л ы. Қол тимейді, көбіне іссапарда жүремін...

А р д а г е р (*ренішті үнмен*). Рақмет онда келгеніңе.
(*Пауза*). Қалай жүріп жатырсыңдар?

Ұ л ы (*жауап бермей, төмен қарап ұзақ тұрады*)

А р д а г е р (*кейін*). Сенімен адамша сөйлесіп, амандық білуге бола ма?

Ұ л ы (*азгантай үнсіздіктен кейін, басын көтеріп*).
Әйеліммен ажырасып келіп отырмын.

А р д а г е р (*шошына*). Не дейд?! Ажырасқаны қалай?

Ұ л ы (*«сондай сұрақ бола ма екен» дегендей иығын болмашы қиқаң еткізіп*). «Қалай?» Көдімгідей. Жұрт қалай ажырасса, біз де солай ажырастық.

А р д а г е р. Ау, баланы қайттіңдер?

Ұ л ы. Бала заң бойынша шешесінде қалады.

А р д а г е р (*үнжырғасы түсіп, сылқ етіп креслоға шалқая кетеді*). Әттеген-ай!

Ұ л ы (*кейісті үнмен*). Папа! Ненадо устраивать трагедию. Он уже взрослый, ситуацию знает. Во всяком случае тебя не забудет.

А р д а г е р. Жұбатқаныңа болайын. (*Пауза*). Ал енді не істейсің?

Ұ л ы. Білмеймін.

А р д а г е р (*күрсініп*). Ата-анаңның сөзін ауыр көріп, өз бетіңмен өмір сүргендегі жеткен жерің осы болар.

Ұ л ы. Да, наверно, я не смог оправдать ваши надежды. Но от того, что теперь мне без конца будете колоть этим глаза, вряд ли что-нибудь изменится.

А р д а г е р. Өмір бойы осымен келе жатырсың. Кемшілігің туралы айта бастаса, сырғақтап сөйлескің келмейді. Сонда оны ата-анаң айтпағанда, саған кім айтады? Егер құлақ асқанда, мұның бәрі болмайтын да ма еді.

Ұ л ы (*күрсініп*). Начинается...

А р д а г е р (*ашуланып*). Немене «начинается»?.. Не отбасынан, не қоғамнан жөнді орын таба алмай отырып, кімді кінәлағандайсың? Жігіт ағасы жасынан кеттің, не бітірдің? Не оңған қызметің, не отбасың жоқ. Біздің айтқан сөзімізді керек қылмай, үйленген өзің едің. Оның не мені, не марқұм шешенді сыйлаған жоқ. Әрі-беріден

соң өзің де келіншегіңнің жағына шығып алып, шешеннің жүрегіне қайғы салдың. Енді отырған отырысың мынау.

Ұ л ы (*қапаланып*). Ну, не получилось, папа, семьи. В мире десятки, сотни тысяч людей разводятся. Это тоже жизнь. Кто сказал, что не разведенные семьи все живут счастливо?.. А на счет работы не беспокойся, в конце концов, заработать свой хлеб насущный я смогу. Высокие должности меня вообще не волнуют.

А р д а г е р. Сонда не, ештеңеге ұмтылмайтын, ештеңеге өкінбейтін, бүкіл мақсатына жеткен адам болып шыққаның ба?

Ұ л ы. Бүкіл мақсатына жеткен ешкім де жоқ.

А р д а г е р. Ешкім жоқ болса, отыра беру керек пе? Жеткізбесе, ұмтылмай ма екен? Анау өсіп келе жатқан балаңа да айтатын ақылың осы ма?

Ұ л ы. Пусть он будет сначала порядочным человеком. Мне кажется, очень многим, даже самым титулованным людям не хватает порядочности. К чему стремиться?

А р д а г е р. Алаяқ бол деп жатқан ешкім жоқ. Ілгері ұмтылып ел қатарына қосылсаң, биік абырой мен дәрежеге қол жеткізсең, ата-ананы сыйласаң, жақсылармен сыйласаң, адамгершілік те, адалдық та сонымен келмей ме екен? Оның басқа бір оқуы бар ма?

Ұ р ы (*текке отырудан жалыққандай сөзге араласып*). Шырағым, әкең дұрыс айтып отыр. Ата-ананы сыйлау керек. Онсыз болмайды ғой...

А р д а г е р (*үйде тағы бір адамның отырғаны есіне жаңа түскендей, жалт қарап*). Шыны сол, бәрі де отбасынан басталады. Дүниеге келдің екен, мал тап, үй ішінді асыра. Мынау да (*ұрыға қарап*) жетіскеннен үйге түсіп...

Ұ р ы (*сасқалақтап ардагердің сөзін бөле*). Ойбай, ақсақал, мұныңыз не?!

А р д а г е р (*абыржып*). Ойбай, кешір, шырағым. Айтпақшы, сен слесарь екенсің ғой... Иә. Отбасындағы жауапсыздық сосын басқа да үлкен жауапсыздықтарға ұласады. Бұл мен тапқан жаңалық емес, бұрыннан белгілі нәрсе.

Ұ л ы. Отбасынан да биік ұғымдар бар.

А р д а г е р. Бар болса, бар шығар, бірақ оларды отбасына қарсы қоюдың қажеті қанша? Жер бетінде жақсылық орнату жеке адамның шаруасы ма екен? Ол үшін әулет болып, қауым болып күреседі. Иргелі отбасы да сондай негізгі мұраттардың бірі. Егер бір данышпан өмірге келсе, ол да – сол әулеттің еңбегі. Ешкім көктен түспейді. Менің әкем, мен секілді белгілі ғалым болған жоқ, лауазымды қызметкер болған жоқ, қатардағы қарапайым шаруаның бірі еді. Бірақ жоқшылықта жүрсе де, осы шаңырақтың негізін салды. Тәңірі алдындағы жауапкершілікті сезінуі менен артық еді. Мен бар болғаны соның ісін жалғастырдым. Ал сен, жоғарғы білімді, әлемдік өркениеттің дамуына пікір айта алатын, заманның парқы мен нарқын сол сауаты жоқ атаңнан да, тіпті менен де артық пайымдай алатын, мына сен сол шаңырақты талқандап отырсың ғой. Осы ма шыққан биігің?

Ұ л ы. Бұл арада білімнің де, ақылдың да қатысы шамалы. Несчастье может случится с любим.

А р д а г е р. Рас. Бірақ бұл көктен түскен бақытсыздық емес қой. Екеуің қолдан жасап отырсындар ғой. Және бұған ең бірінші кінәлі – өзіңсің. Үйдің ішкі шаруасына қарамадың, бала тәрбиесінде шаруаң болған жоқ, ішіп жүрдің, қой деген ақылды тыңдамадың, өзімшілсің. Өзімдікі ғана дұрыс деген адам қайтіп өзгелермен тіл табыса алады? Келіншегің бізді, әсіресе, шешенді көп ренжітті, бірақ қазір соны қорғауға тура келіп отыр. Өйткені үй иесі сен болғаннан кейін, отбасының амандығын сақтау – сенің міндетің.

Ұ л ы (*ызаланып*). Да, признаюсь, я идиот. И соответственно поступки мои по-идиотски. Так что с меня взятки гладки.

А р д а г е р (*ұлына тесіле қарап, ренішпен басын шайқан*). Жетіскен екенсің. Бар жауапкершіліктен идиот болып құтылғың кеп отырса? Сөйтіп құтылғаннан сенің отбасыңның проблемасы шешіле ме?

Ұ л ы. Папа, менің отбасымның проблемасы шешілген. Только со знаком минус. Все! Рухнуло. Уже не имеет значения – кто больше виноват? Мы просто разные люди, разного миропонимания. Она хочет, чтобы я занимал солидную должность и зарабатывал хорошо. Больше ниче-

го не надо. А как возможно в этом обществе реализовать себя, при этом сохраняя свою порядочность? Если бы у меня не было своей жизненной позиции, если бы я был способен лгать, подхалимничать, то, наверно, можно было бы кое-чего добиться. Но ты же сам мне постоянно вдалбливал в голову, что этого нельзя делать.

А р д а г е р (*бейбіт үнмен*). Айтқаным рас. Бірақ өмір деген өте күрделі нәрсе. Бір ғана принципен өмір сүру өте қиын, бәлкім мүмкін де емес. Мәселен, өмірде «жеңіс — тек мықтылардың еншісі» деп, немесе «қоғамның төрінде шын жақсылар ғана отырады» деп айта аласың ба? Жоқ. Керісінше алаяқтар, екіжүзділер, өтірікшілер жеңіске көбірек жетеді. Ұнаса да, ұнамаса да — шындық осы. Енді осының себебін әділетсіз қоғамнан көріп отыра беру жеткілікті деп ойлайсың ба? Қай қоғамда болсаң да, күрескеннен кейін, жеңу — міндетің. Ендеше кінәнің үлкені сол жақсыларыңның өздерінде жатыр. Біреуі — икемсіз, біреуі — құлықсыз. Әйтеуір, өзімен-өзі жүрген біреулер. Неге сенен қабілеті артық емес талай жігіттердің жолы болғыш? Өйткені олардың жұртпен тіл табыса алатын қасиеттері бар. Олардың артықшылығы — өмірге, адамға кешіріммен қарай алатындығы. Ал сенде жалаң қылыштық басым — кемшілікті кешіре алмайсың, содан кейін кісікиіктеніп көпшіліктен аулақ жүресің. Ал егер сол көпшілікке сәл жоғарыдан қарап, оларды табиғи кемшіліктерімен қабылдап, тіпті сол үшін өздерін аяй білсең, кемшілігін біле тұра, олармен бірге өмір сүруге болар еді.

Менің де жалаң қылыш кездерім болған, содан азап шектім. Сол азапты сенің де бастан кешкеніңді қаламас едім. Тобыр деп көпшіліктен қашудың қажеті жоқ. Кемшілік — бүкіл адамзатқа тән нәрсе. Бауырыңның, я балаңның бойындағы кемшілігін білсең де, сен олардан безе алмайсың ғой. Басқаларға да бауырыңдай қарасаң, оларды да, қателігіне қарамай, кешіруге, жақсы көруге болады.

Ұ л ы. Ал кешірдік. Содан қоғам өзгере қала ма?

А р д а г е р. Шырағым-ау, енді қоғам ұнамады деп бүкіл өмірімізді тоқтатып қоямыз ба? Бұдан да жаман заман болған, сонда да адамдар тірлік етіп, өсіп-өнген. Әрі-

беріден соң, сенің отбасыңның шаруасы да осы қоғамның проблемасына жатпай ма? Екіншіден, үш адамнан тұратын кіп-кішкентай отбасыңа ие бола алмай отырып, бүкіл қоғамды сынаған нелеріңді алған.

Ұ л ы. Я не думаю, что для того чтобы критиковать общество, сначала надо обязательно навести порядок в собственной семье. Любой имеет право выражать свое мнение о том, что происходит вокруг, несмотря на свои личные проблемы.

А р д а г е р. Әй, айналайын, мен сенімен саяси айтыста отырған жоқпын. Кімді сынаймын десең де, өз еркің. Мен ана немеремнің тағдырын айтып отырмын. Сенің түрің мынау — өз проблеманнан артылмай жүрген. Онда қандай бақытты балалық шақ болуы мүмкін?

Ұ л ы. Балаға бәрін айтып түсіндірдім. Ему теперь самому нужно сделать вывод и выбор из этой ситуации.

А р д а г е р. Енді өздеріңнің былықтарыңа баланы араластыру қалып еді.

Ұ л ы. Дети должны чувствовать реальность, а не жить иллюзорным, желаемым представлением. Хватит того, что мы жили в условиях сплошного вранья, с верой — жизнь прекрасна, общество идеально, родители безупречны. А что вышло из этого самообмана? Мы были не готовы к суровой правде жизни и постоянно проигрывали в борьбе за выживание. Если вот так будет продолжаться, придет еще одно беспомощное, безликое поколение, неспособное защищать ни себя, ни других.. Этого ли хотите?

А р д а г е р. Сендерді жалған сенімге тәрбиелеген ешкім жоқ. Керісінше, үйдің тәрбиесін менсінбей, көшеден үлгі алған өздерің шығар. Ата-ананың айтқанын бөледей көріп, бәрін де өзіміз шешеміз, өзіміз жасаймыз деген өзімшіл қиялмен әуейіленіп жүріп едіңдер. Сол бостандықтан не таптыңдар? Жарайды, тіпті тапқан да шығарсыңдар, бірақ адамгершілік қайда, перзенттік парыз қайда? Ол екеуінсіз сендердің ақыл-білімдеріңнен не мағына қалады? Сырт көзге мен кезінде лауазым иесі болған әйгілі ғалым, арманына жеткен адам секілді көрінуім мүмкін. Бірақ менен сорлы кім бар?.. *(Әрі қарай айтсам ба, айтпасам ба екен дегендей ойланып)* Кемпірі өлген, бала өз бетімен кет-

кен, айдаладағы бір шәкіртінің бағуында өлмешінің күнін көріп отырған шалмын десем, жұрт сенер ме екен маған? Әкені осындай жағдайға қалдыруды да мен үйреттім бе? Мен тіпті мұны да кешіретін едім, бірақ сенің шешене жасаған қиянатыңды кешіруге шамам жоқ. Анаңды кісі ғұрлы көрмедің, сыйламадың. Әйелінді жақтап, жүз жырттысып, бөлініп кеттіңдер. Шешенің сенің уайымыңнан өлді. Сөйтіп жүріп, ренжіген кезде назарым тиіп кете ме деп: «Алла тағала, жалғызымды сақтай гөр! Қайтып алдым ренішімді», — деп құдайға жалбарынумен кетті. *(Даусы бұзылып, қалтасынан орамалын алып, көзін сүрмеді).*

Ұ р ы *(Ұлға қарап, басын шайқап).* Апырмай, шырағым-ай, ұят болған екен.

Оның сөзіне Ардагер де, Ұлы да мән бермейді.

А р д а г е р *(сөзін жалған).* Адамға шарасыздық не істетпейді. Сенің бойыңдағы жат мінезге амалы таусылған шешені әлдебір көріпкел кемпірге бал аштырды. Кемпір сені біреулер дуалаған деп тапты. Содан кейін дуаны кетірем деп бір ай бойы әлгі кемпірдің соңында жүрді. Кемпір дуаны жойдым деді, бірақ одан ештеңе өзгерген жоқ. Шешені дәрігер адам, бақсы-балгерге сенбейтін. Бірақ қолдан ештеңе келмеген соң, әйтеуір бірденеге сену қажет болды. Мінеки, шырағым, сырт көзге кісі қызыққандай, мейманасы тасқан шаңырақ секілді көрінген шығармыз, бірақ шын мәнінде берекесі кеткен, іргесі шайқалған отбасы болдық. Сыртымыз бүтін, ішіміз түтін еді...

Әңгіме тығырыққа тірелгендей Ардагер де, Ұлы да, тіпті ұры да төмен қарап отырып қалады.

Осы кезде бөлмеге көлеңкедей сырғи жылжып қара жамылған әйел — шешесінің аруағы кіреді.

Қ а р а ж а м ы л ғ а н ә й е л *(аса жақындамай).* Ұлым, менің саған деген өкпемнің қара қазандай болғаны рас. Бірақ қанша ренжітсең де, сенен безе алмадым. Өйткені сенен безу — өзімнен-өзім безу екені белгілі. Сен менің әрі күйінішім, әрі сүйенішім болдың. Күйініш болатының, сен салған уайымнан мен ешқашанда құтыла алмайтынмын, жазылмайтын дерт секілді; сүйеніш болатының — қалай болғанда да, сен менің өмірімнің мағынасы едің. Сенсіз мен үшін өмірдің ешқандай құны жоқ. У

мен балды кезек ұрттап, осылай өмір сүрдім. Осылай өмірден оздым. Өкінішім де, өкпем де жоқ. Өкпе мен реніш пендеге ғана тән. Ал мен аруақпын. Сендердің амандықтарыңды Алладан тілеп, желеп-жебеп жүремін. Не істесең де, өз еркіңмен істе. Тек таза жүр, күнәға батпа. Күнәға батсаң, тілегіңді тілеуім қиын болады.

Отырғандар, айтылған сөз өздеріне қатысы жоқтай, төмен қараған күйлері тым-тырыс.

Қ а р а ж а м ы л ғ а н ө й е л (*Ардагерге бұрылып*). Мені ренжітпедім деп сен де айта алмассың. Сірә, тіршілікте жәбірлену үшін жаралған жан болармын. Бірақ көңіліңнің риясыз екенін білемін. Енді менің қорғансыз күйім өзіңе көшкен секілді. Өмірден мезі болсаң, өзіме кел.

А р д а г е р (*шошына, бірақ төмен қараған күйі өзімен-өзі сөйлескендей*). Мұның не, бәйбішем-ау!? Неге шақырып тұрсың? Әлде татар дәмімнің шынымен таусылғаны ма?

Қ а р а ж а м ы л ғ а н ө й е л. Ештеңе де айта алмаймын. Бақытсыздықтың көбі өмірге уақытында келмегеннен немесе одан уақытында кете алмағаннан да болады. Ұлыңмен ашық әңгімеге кеткен екенсің. Айтыспаққа амалың да жоқ. Қазір сен оған бар сырды ақтарып, өзінді де, мені де ыңғайсыз жағдайда қалдырарсың. Тегі, сол да дұрыс болар. Тек мені уайым қылмандар. Менің жағдайым сендерден жақсы.

Әйел сырғи жылжып шығып кетеді.

А р д а г е р (*есін жигандай басын көтеріп*). Иә, шырағым, бауыр етімізден жаралып, ортамызда қағу көрмей өсіп, қалайша жат болып кеткеніңе шешең де, мен де түсіне алмай-ақ қойдық. (*Терең күрсіне дем алады*).

Ұ л ы. Мәселе менің жалғыз қара басымда емес. Бүкіл бір ұрпақ осылай өстік. Сендер, бағып-қаққандарың болмаса, бізге рухани үлгі болдыңдар деп айта алмас едім. Көшеге көбірек жүгіргеніміз рас, өйткені үйден алатын ештеңе болған жоқ. Үрей мен құлшылықтан көз ашпай отырған отбасында қандай тәрбие болуы мүмкін? Біздің бойымызда әлі де өзіміз түсініп болмаған бір наразылықтың ұшқыны болды. Сол наразылық айтқанды тыңдамаудан басталды. Қолымыздан келетін басқа ештеңе де жоқ еді.

А р д а г е р. Шырағым, қалай десең де, өркімге өзінің туған ұясы қымбат. Оны тәрк етіп, ұшпаққа жеткен ешкімді көргенім жоқ.

Ұ л ы. Жазушы Льюис Синклердің әйгілі сөзі бар: «Я люблю Америку, но она мне не нравится» деген. Сол сөз бізге де қатысты. Әлгінде ғана сұхбат бергенде іспен үлгі болу керек деп жатырсың. Ал өздерің бізге іспен үлгі болдыңдар ма? Еліңді сүй, жеріңді сүй, білім ал, адам бол деген жаттанды ақыл кімге керек? Өздеріңнен басқа ешкім соны білмейді деп ойлайсыздар ма? Жағымпаз отырып алады да, өзгелерге жағымпаз болмаңдар дейді. Немесе ұры тұрып, «ұрлық қылмаңдар» дейді. Оны кім орындайды? Және оны талап етуге әлгілердің қандай хақысы бар?

А р д а г е р. Жағымпаз да, ұры да барлық уақытта болған және бола да береді. Көргісі келген адамға сол уақытта да жақсы жандар болған. Көргісі келмеген адамға қашанда бәрі жаман.

Ұ л ы. Біздің көргеніміз — сендер, Айтқанды асыра орындап, шаш ал десе бас алу арқылы мансап жасап, мұратқа жеттіңдер. Өзің жамандап отырған саясаттың сойылын соқтыңдар. Сендердің бір кезде жақсы дегендерің қазір жаман болып шықты, керісінше жаман дегендерің жақсы болып жатыр. Сендердің сол сөздеріңе сенгенде, біз бүгін тіпті далада қалғандай екенбіз. Қайта соның бәріне сенімсіздікпен қарауға әсер еткен көшеге рақмет.

А р д а г е р. Сендердің көргендеріңнен біздің көргеніміз жақсы болып па? Біздің де алдымызда — заманнан жеңілген ұрпақ тұрды. Жеңілсе, жамандығынан емес, заман өзінен мықты болған соң, жеңілді. Оған не істей аласың? Соғыста да шегінетін кезде ілгері ұмтылудың қажеті жоқ. Наразылықты үнсіздікпен де білдіретін кез болады. Егер сендер бүгін көп затты ашық айта бастасаңдар, ол ең алдымен заманның жұмсарғаны.

Ұ л ы. Бірақ сол заманда да өзінің мансабы мен атақ-дәрежесін саналы түрде құрбан етіп, наразылығын ашық білдірген некен-саяқ адамдар болды ғой. Адам өзі күреспесе, заман қалай түзеледі? Өзінен-өзі түзеле ме?

А р д а г е р. Некен-саяқ болды. Ол тек ерлік деген ұғымның біржола ұмытылып кетпей, санада сақталуы

үшін қажет болды. Одан ешқандай нәтиже шықпайтынын соны жасаған адамның өзі де білетін. Ал нәтиже бермейтін істі жаппай қайталай бергеннен еш мағына жоқ.

Ұ л ы. Мағына жоқ дегенше, шамамыз келмеді, қорықтық демейсіңдер ме?

А р д а г е р. Иә, қорықтық. Қорықпайтын пенде бар ма? Кеңес өкіметі кезіндегі қуғын-сүргіннің не екенін білмей тұрып, тарихқа төрелік айтқыларың келеді. 1937 жыл мен 38 жылдың аралығында Совет одағында 360 мыңдай адам атылған екен. Яғни бір жыл бойына күніне мың адамнан атылған. Осындай кезде жан сақтаудан басқа қандай әрекет болуы мүмкін?

Ұ л ы. Мен дәл сол кезде неге ерлік жасамадың деп отырғам жоқ. Мәселе — өмірлік позицияда. Біресе сол заманнан бас тарта алмаймын дейсің, біресе сынаған боласың — қай сөздеріңе сенуге болады. Определитесь, ради Бога. Если хотите идеализировать революцию, оставайтесь с революцией. Только не вводите в заблуждение других своими запутанными позициями.

А р д а г е р. Қарағым-ау, жұрттың басын қатырып жүрген біз бе, әлде кім боларын әлі білмей жүрген өздерің бе? Жұртты революциямен қорқытудың қажеті жоқ. Төңкерісті жасайтын халықтың ашу-ызасы. Тұтас бір ұлттың ашу-ызасы мұхиттың дауылы секілді, игеруі қиын дүлей күш. Сондықтан дүкендерді сындырып, машиналарды өртеп, шын мәнінде, әлеуметтік мәселені көтерген саяси демонстрацияларды қылмысты әрекеттерге ұластыртын жат пиғылды күштер секілді саяси радикалистер мен алаяқтар да революцияны өз мүдделеріне пайдаланатыны анық.

Ұ л ы. Қалай десең де, революция — қантөгіс. Сол қантөгісті мұрат тұтқан тұтас бір ұрпақ дүниеге келді. Олар да қантөгіссіз отыра алмайтын еді. Сондықтан бірін-бірі құртуға кірісті.

А р д а г е р. Революцияға кінәлі олар емес, олар қақтығыстың құрбандары. Ал қанды көтеріліске ең бірінші кінәлі адам — сол елдің басшысы ғана. Біреудің сөзі бар, аты есімде жоқ: «Революция бір топтың ақылының артықтығынан емес, екінші топтың бүлдірген ісінің шама-

дан тыс көптігінен болады» деген. Сондықтан, мен айтар едім, екінші жақтың бүлдіргені азаймай тұрғанда, революцияның өзектілігі әлі де жойылмақ емес. Өз мүддесі үшін күресе алмайтын халық жүндеуге жақсы. Билеушілердің жұртты қорқытып, революциядан құбыжық жасайтыны да содан.

Ұ л ы. Билеушілерде менің шаруам жоқ. Олардың қай кезде де бір-бірінен айырмашылығы шамалы. Әңгіме өздерін халықтың жанашырымыз деп сендіретін зиялылар туралы. Они всегда предавали, не только свои жизненные принципы, но и интересы нации. Это можно доказать в любое время. А мы по старой привычке цепляемся за их призраки. Все хороши — и те, кто плясал под большевистскую дудку, и те, кто лизоблюдничал тирану, и те, кто боролся против режима. Вот такая всеядность. Басымыздың іші толған — қойыртпақ. Сол қойыртпақты жасап берген — сендер.

А р д а г е р. Біздің санамыз қойыртпақ болса, заманымыз сондай болды. Ал тәуелсізбіз деп жүрген сендерге не жоқ? Сол қойыртпақтан арылма деп сендерді біреу зорлады ма?

Ұ л ы. Менің өз басымда ол қойыртпақтың жоқ екені белгілі. Мен сендерден бізге жеткен мұраны айтып отырмын. Қоғамдық санадағы бүгінгі кемшілік көктен түскен жоқ. Бәріне кінәлі — өздеріңсіндер.

А р д а г е р. Біздің кезімізде өмір сүрсеңдер, сендердің қалай сайрағандарыңды көрер едім. Белгілі бір қоғамда қызмет қылғаннан кейін, сол қоғамның тегеріші болмай жүре алмайсың. Мінберге шығып алып сайрайтын қызыл сөздің керегі не? Біз де сол жүйеде жүрген соң, тапсырманы орындауға мәжбүр болдық. Ол тапсырмалар, біз орындамасақ та, бәрібір орындалатын еді.

Ұ л ы. Адам өлтіріп жатқан жендет те тапсырманы орындап тұрмын деп ақталуы мүмкін.

А р д а г е р. Мен жендет емеспін.

Ұ л ы. Ендеше тапсырманы орындадым деп ақталма. Үстемдігі зор билік тұсында неше түрлі тапсырмалар болуы мүмкін. Соның бәрін орындай берген адам кім болып шығады?

А р д а г е р. Өзің ойлашы, мына заманда мәмілесіз өмір сүру мүмкін бе? Тіпті өзіңнің отбасыңда да мәмілесіз өмір сүре алмайсың. Мен орындасам, өзімнің қоғамдық қызметіме сай іс жасадым. Оны қай кезде болса да жасар едім. (*Ойланып*). Адамның қоғам алдындағы борышы белгілі бір кезеңдерге байланысты. Ел тағдыры бір адамның сол сәттегі әрекетіне тіреліп тұрған болса, есті адам өзінің тарихи миссиясын сезініп, қалыптан тыс қайратпен құрбандыққа баруы мүмкін. Өйткені ол, ең алдымен, осы сәтті тәңірі өзінің алдына әдейі тосып тұрғанын аңғарады. Егер ол әрекетке бармаса, өзіне жүктелген тарихи миссияның алдында сатқандық болатынын да сезеді. Ерліктің себеп-салдарын осылай да түсіндіруге болады. Бірақ бұл идеямен басқа күндері өмір сүру мүмкін емес. Онда өз өміріңді өзің күйретуің мүмкін. Өйткені сенің әрекетіңді ақтайтын тарихи аманат жоқ. Нәтиже бермейтін, өзін өзі ақтамайтын әрекет — тағы да айтамын, мағынасыздыққа әкеледі.

Ұ л ы. Опять-таки самооправдание. Любой обыватель, живущий только своими семейными интересами, может сказать подобную тираду.

А р д а г е р. Отбасының жауапкершілігін тек пендешіліктің еншісі деп кім айтты саған? Құдай сені жарық дүниеге өмір сүрсін, өсіп-өнсін деп жаратты. Өсіп-өну үшін ұрпағыңды жеткізуің керек. Ендеше, бала-шағанды бағып-қағу, жеткізу — тәңірінің тапсырмасын орындау болып табылады. (*Пауза*). Сол кезде өзімнен басқаны ойламай, атаққұмарлыққа басып, пайдасы жоқ болса да, тәуекел деп, күреске шығып, көзімді құртсам, кім біледі, түк бітірмесем де, бүгінгі күнде ауызға ілігіп, көп дүрмектің ішінде жүруім де мүмкін еді. Бірақ өмірде атақтан да қымбат нәрселер бар.

Ұ л ы. Если ты действительно боролся с несправедливостью и пожертвовал своей жизнью, я бы тобой искренно гордился.

А р д а г е р. Немене менің өлгенім керек пе еді?

Ұ л ы. (*Пауза*). Не знаю...

Ұ р ы (*шошына*). Шырағым-ау, мұның не? Мына дүниеде тірі әкеге не жетуші еді? Өлгені несі? Құдай сақтасын...

Ардагер тұнжырап ойланып отырып қалады. Ұры оның бетіне үңіле қарап, қиналып отырғанын сезгендей, дәрі-дәрмектер тұрған үстелге жүгіріп барып, әлдебір сұйық дәріні стақанға тамшылатып құя бастайды. Одан кейін үстіне болмашы су құйып, Ардагерге алып келеді.

Ұ р ы. Ақсақал, мынау жай валокордин ғой, әңгімелеріңіз ауырлау болып тұр, ішіп жіберіңізші. (*Сөйлемей тұра тұрыңыз дегендей, Ұлга қарап, қолын көтеріп белгі береді*).

Ардагер дәріні ішіп, ұнатпағандай тыжырыныңқырап, стақанды үстелге қояды.

А р д а г е р (*әлден уақытта*). Рас, біз жақсы қазақ бола алмадық. Заман жаман болды ма, әлде заманға күйлеп біз жаман болдық па — қалай десең де, одан біздің құнымыз артайын деп тұрған жоқ. Бірақ қандай болсақ та, қазақ екеніміз анық. Ал бізді іске алғысыз қылып отырған — мына сендер тіпті қазақ емессіңдер ғой. Түріңе неге қармайсың? Бір сөзді қазақша айтсаң, екі сөзің орысша. Кімге кінә артқандайсыңдар?

Ұ л ы. Оған да сен кінәлісің. Мен орыс мектебіне өзім барғам жоқ. Апарған — сен.

А р д а г е р. Орыс мектебіне барғанның бәрі шүлдірлеп кеткен жоқ. Санасы барлардың бәрі өз үйірін тауып жатыр. Шын қазақ болғың келсе, сенің жолыңды бөгеген біреу бар ма?

Ұ л ы. Если я не совсем достаточно владею родным языком, эта проблема в принципе разрешима, как говорится, дело наживное. А ваши проблемы, мне кажется, намного трагичнее, чем наши.

А р д а г е р (*мырс етін*). Қазақта мәтел бар: «Қырыққа келгенде домбыра үйреніп, ақиретке барғанда шертемісің» деген. Осы кезге дейін жарытып үйренбеген тілді енді жетістірем деп ойлайсыңдар ма? Сендер өзі неғылған ұрпақсыңдар? Өздеріңе дейінгі ешкім ұнамайды, қоғам келеңсіз, ата-ана қажетсіз. Енді кімге сонда опа бере аласыңдар? Ешкімді жақсы көрмей, отанды қалай жақсы көруге болады? Бос сөз ғой айтып отырғаның. Отан деген өшейін ғана сөз емес, ол да тірі адамдардан тұратын қауым емес пе? Өзгелерді кінәлаудан оңай зат жоқ. Егер ақылың болса, өз тағдырыңа алдымен өзіңді кінәла.

Ұлы (*ойланып*). Возможно, ты прав. В семейном плане я виноват перед вами. Не скрою, мое детство было счастливым. Для меня самые лучшие люди на земле, которые не подлежат обсуждению, были мои родители. Но я стал взрослеть, стал разбираться — что плохо, что хорошо, и что мои родители хороши только для меня, а не для всех. Что касается моего отторжения от дома, то... я должен признаться, что ты, как духовный наставник, мне стал неинтересным. (*Ұры бұған аңырайып, «айтып отырғаның дұрыс емес қой» дегендей басын шайқайды*). Ты внушал мне никогда не рисковать в жизни. Я под этим влиянием вырос робким, трусливым. Ты не мог ответить мне на те вопросы, которые меня волновали; не смог меня защитить от того одиночества, которое я испытывал. Я сильно переживал становление своего «Я». Меня долго не покидало чувство неуверенности. Мне показалось, что я человек Богом обиженный, ни на что неспособный. Считал себя потерянным. Но я отчаянно боролся, чтобы возместить свою бездарность хотя бы трудолюбием или знанием. Чем больше я погружался в знание, тем больше отделился от тебя. И в один прекрасный день понял, что по мироощущению, по жизненной позиции, мы с тобой разные люди разного поколения, хотя ты мне отец. И все началось с этого. Думаю, в этом ты сам больше виноват, чем я... У меня появилось желание убить тебя в себе (*бұған шошына қараган Ұрыға бұрылып*), не в прямом смысле, конечно, (*әкесіне қайта бұрылып*) чтобы стать самостоятельной личностью. Потому что ты постоянно подавлял мою волю своим отцовским положением. А я стремился к свободе. Разве это не естественно? Сейчас у меня такое состояние, что я не могу с тобой воссоединиться, нить, которая связывала нас, оборвана. Иногда во сне вижу свое детство, где постоянно теряю тебя и не могу найти. Когда просыпаюсь, меня одолевает страшная тоска и безысходность... Вот такова моя судьба, в которой можешь винить меня сколько угодно.

Ардагер. Өз жаныңның тереңіне батқан сайын, әркімнің маңдайына жазылған бір жалғыздықтың бар екенін аңғарарың анық. Ақылдан азап шексең, ол — өзіңнің талайың. Оған әкені кінәлаудың қажеті жоқ. Егер

саған рухани ұстаз болуға өрем жетпей жатса, ол да заңды нәрсе. Бірақ әкені данышпан болғаны үшін емес, әке болғаны үшін ғана қадірлейді... Рас, әкенің жақсы атағы балаға мақтаныш екені белгілі. Бірақ атақ деген күрделі ұғым. Белгілі бір уақыттан, заманнан қол үзгеннен кейін, ұғым өзгере бастайды. Өз заманында пайдасыз болған істер де, кейінгі заманның мүддесіне сәйкес келгенде, құлпырып, жаңа сипатқа, жаңа мағынаға ие болады. Кезінде Қытай қорғаны сол замандардағы атаққұмар императорлардың астамшыл жобаларымен салынып, сан ғасыр бойына елді титықтатып, қайыршылыққа жеткізгені, сан рет халықтың ашу-ызасын тудырып, қарулы көтерілістерге әкелгені тарихтан белгілі. Ең ғажабы қорған ешқашан да Қытайды сыртқы жаулардан қорғаған емес. Мүлде бекер салынған, өлшеусіз шығынға батырған пайдасыз, қайырсыз еңбек болды. Бірақ пайдасыз құрылыс болса да, кейін заман өзгеріп, ұрпақтар ауысқаннан кейін, бүкіл азап пен шығын, халықтың қасіреті бірте-бірте ұмытылып, бүгінде сол қорған бүкіл қытай елінің мақтанышына, туристік объект ретінде табыс көзіне айналып отыр. Бүгінгі халық осыны ғана мойындайды. Ал тереңірек үңілсең, ақиқаты әлгіндей. Тарихтың парадоксы деген осы. Сондықтан өмірге тереңірек қарағанның бөтендігі жоқ. Көптің әдеті белгілі – өмірді ақ және қара деген екі-ақ түспен көруге құмар. Ал шын мәнінде, өмір, ақ пен қараның сыртында, осы екі түстің арасын қосатын қыруар бояудан тұратыны белгілі.

Ұ л ы (*терең күрсініп*). Осы айтқандарыңның бәріне де қосыламын. Мен үшін де атақ-даңқ – мұрат емес. Менің жанымды жегідей жеп жүрген нәрсе басқа. (*Пауза*). Әкенің бала үшін қымбат екенін ешкім де жоққа шығара алмас. Бірақ одан әке не істесе де, тіпті қылмысқа барса да, жақсы аты өзгермейді деген ұғым тумайтын шығар. Әкенің жаманаты – бала үшін қара жердей ауыр. Өйткені ол сен үшін бүкіл ізгілік пен адамгершіліктің үлгісі болып саналады. Егер ол саған нашар қырымен көрінетін болса, жаныңа жазылмайтын жарақат түседі... Мен сені құдайдай көрдім. Сенің кітаптарыңды оқып ержеттім. Әсіресе, 37–38-жылдары атылып кеткен үзеңгілес әріптесің, өзіңнің айтуыңша, жақын досың туралы жазғандарың

шынайы достықтың, риясыз кісіліктің белгісіндей көрінетін. Осындай бір мамыражай тіршілігім бір күні тас-талқан болды... (*Әрі қарай айтуға батылы бармағандай үнсіз қалады. Күрсініп*). Ол кезде репрессия тақырыбына қалам тартып жүрген кезім. КГБ-дан рұқсат қағаз алып, екі аптадай сотталған, атылған адамдарға байланысты құжаттарды ақтардым. Заманның қаталдығы мен пенденің сатқындығын көзіммен көргендей болдым. Жерді ойып жіберердей шіреніп жүрген бүгінгі көзі тірі талай жақсылардың опасыз әрекеттерін әшкерелейтін құжаттарды көріп, жүрегім айныды. Әйтсе де, бұлардың бәріне шыдамдылық таныттым. Оның үстіне, өмірдің шын бейнесін, тарихтың ақиқатын аштым деген оймен өзімді-өзім жұбатқандай болдым. Бірақ одан кейін өзімді-өзім жұбатуға шамам келмей қалды. Мен жаңағы жақын досыңды айыптаған адамдардың ішінен сенің де қолыңды көрдім. (*Ардагер селк еткендей болып Ұлына қарайды. Ұры да аңтарыла Ұлаға қарап, одан кейін, рас па дегендей сұраулы жүзбен Ардагерге қарап қалған*). Шынымды айтсам, одан кейін не болғанымды білмеймін. Тіпті әрі қарай не істеп, не қойғаным есімде жоқ... Будь проклят тот день когда я зашел в архив КГБ... (*Ұлы қабырғаға бетін бұрып, теріс қарап үнсіз тұр. Ардагер де, Ұры да үнсіз*). Не знаю когда теперь буду умереть, но один раз я уже умер... Разве можно так подло поступить? Ты же посвятил ему не одно десятилетие своей жизни. Сколько книг написал о его творчестве и жизни... Неужели все это было неискренно? (*Ұлдың түрінде – қасірет, Ардагердің түрінде – абыржу, ал Ұрының түрінде – түсінбестік пен таңырқау. Ардагер қиналып қабағын шытқанда, Ұры жүгіріп телефонның қасына келіп, дискасын айналдыра бастайды*).

Ұ р ы. Алло, алло, скорая помощь па? Төлебаева, 37, 16-пәтер. Қарт кісі, жүрек приступы. Тезірек келіңіздер. (*Трубканы қойып, Ардагерге қарайды*).

А р д а г е р. Несіне шақырттың, әуре қылып?

Ұ р ы. Ойбай, ақсақал, мына әңгімелеріңізге сіз түгілі менің жүрегім шыдамай жатыр. Көп болса, қайтып кетер.

А р д а г е р (*терең дем алып, күрсініп, Ұлына қарайды*). Ақыры әңгіме басталған екен, оқиғаны аяғына дейін біл. Сенің мамаң да сол кісінің әйелі болатын... (*Теріс қарап*

тұрған Ұлы жалт бұрылып, әкесінің жүзіне тесіле қарайды). Ол кездегі басқа түскен ұлы нәубетті қазірдің өзінде толық танып білу оңай шаруа емес. Адам өз ісіне жауап бере алмайтын бір жағдайдың болғаны анық. Мен өз қателігімнен қашып құтыла алмайтынымды білемін. Бірақ қылыш үстінде серт жүрмейді деген сөз бар. Ажал төнген сәттерде кез келген адамның аман қалу үшін амал-айла қолдануға хақысы бар. Бораған оқтың ішінде сай-сайдың ішімен жан сақтай қашқан адамды кінәлау мүмкін емес... Әрине, үстірт қараған адамға бәрі оп-оңай секілді көрінуі мүмкін: оның ұсталуына себепші болдым, содан кейін әйелін алдым, артынан ол туралы кітап жазып, кінәмді жумақ болдым деген секілді... Бірақ мен бұл оқиғаға басқаша қараймын. Мен ол үшін қолымнан келетін шаруаның бәрін істедім. Жалғыз ұлымыз — саған соның атын бердік. Өзімнің шығармашылығымның басым бөлігін — жарты ғұмырымды соған арнадым. Оның мұрасының өлмеуіне себепші болдым. Ал оның өмірін сақтап қалу менің қолымда емес еді. Қағазға қол қою, ол әшейін формалды нәрсе болатын. Мәселе әлдеқашан шешілген, мен қол қоймағаннан ештеңе өзгермейтін. Тек мен де бірге кететін едім. Талай қол қоймағандардың тағдыры қалай болғанын көзімізбен көрдік. Сондықтан мен, маңдайға дақ болатын, бірақ нәтиже беретін осы жолды таңдадым. Сол тұсты жақсылап зерттесең, сүттен ақ, судан таза ешкім де жоқ. Заманның қаталдығы адами мүмкіндіктен қаншалықты жоғары болғанын содан біле бер. Халық жауларының әйелдері де тұтқынға алынатын. Сенің ананды мен бұрыннан жақсы көруші едім. Сондықтан оны сақтап қалуға бар жанымды салғаным рас. Ресми түрде ажырасуға әрең көндірдім. Көнбейтін де еді, мен Оған түрмеге кездесуге барып, мән-жайды жайып салып, ашық әңгімеге кеткеннен кейін, осылай болуына Оның өзі көмектесті деп айтуға болады. Өлмейтін пенде жоқ. Біреудің ажалы оқтан, біреудікі — оттан. Қазақтың маңдайына біткен талай тұлғалар мерт болды, бірақ кейін тарих шындығы ашылған кезде олардың абыройлары бұрынғыдан да асқақтай түсті. Өлім кейде мәңгілік даңқ сыйлайды. Құлагер өлмесе, біз оны білмеген де болар едік. Сондықтан бар жаманатты көтеретін — аман қалған біздер.

Ендеше тарихтың шын құрбандары біздер боламыз. Аясаңдар бізді аяндар.

Ұ л ы. Я разделяю твою боль, возможно, ты поступил разумно. Но мне кажется, ты сам не можешь отрицать, что это все равно несправедливо по отношению к пострадавшему. «Справедливость без мудрости значит много, а мудрость без справедливости ничего не значит».

А р д а г е р. Әділетсіздікті жасаушы мен емес, жүйе болатын. Біздер – соның құрбанымыз. Оны өлтірген – билік, маған да қол қойдырған – билік. Бірақ құжат бойынша мен кінәлі болып тұрмын. Оның тәні, менің арым өлді. Қайсының қасіреті басым екенін өзің пайымдай бер.

Ұ л ы. Қасіретті жағын таңдаған өзің емес пе?

А р д а г е р. Ешкім дүниеге босқа келіп, босқа кеткісі келмейді. Менің де тындыруға тиісті істерім болды. Ол үшін тірлік керек еді. Мен тірі қалуды таңдадым.

Ұ л ы. Ол қандай іс?

А р д а г е р. Өзіңмен тағдыры бір жандарға қызмет ету... Текке өлмеу. Сенің анаңа студент кезімізде ол да, мен де бірдей сөз салдық. Бірақ ол менің емес, оның маңдайына бұйырды. Енді оның өмірі ажал аузында тұрғанда, сенің ананды құтқару менің негізгі мақсатыма айналды. Маманды еліне алып кетіп, бір жылдай назардан тыс ұстауға тура келді. Аты-жөнін өзгерттік. Одан кейін тұрмыс құрдық. Мамаң маған қосылғанда Ерлан атты екі жасар ұлы болатын. Оны менің атыма жаздыруға тура келді. Бұрынғы фамилияда қалуға болмайтын еді. Мамаң да, бала да көп ауырды. Ақыры бір жылдан кейін бала қайтыс болды. Шешең екеуіміздің арамызда содан бастап ренішті оқиғалар жиі болып жүрді. Баланың өліміне ара түсу мүмкін болмаса да, соған мен жағдай жасамағандай, дұрыстап емдетпегендей, ал қайтыс болғаннан кейін лайықты қайғырмағандай көрінетінмін.

Есіктен көлеңкедей сырғып, тағы да қара жамылған әйел көрінеді.

Қ а р а ж а м ы л ғ а н ә й е л (аса жақындамай). Сенің балаға жөндеп қарамағаның рас, отағасы. Оны әдейі істемеген де шығарсың, бәлкім, бөтен балаға деген адамның табиғи мінезі болар – айта алмаймын, бірақ менің жүрек жарамды жазу үшін сенің өз балаңдай от пен суға

түскенінді қалап едім. Оған сенің шамаң жетпеді. Сен Оны ұмыта алмадың. Пенделік қызғаныш жібермеді. Сенің пенделігінді ұмыту маған да оңай болған жоқ.

А р д а г е р (*өзімен-өзі сөйлескендей*). Періште емес, пенде екенім рас, бірақ пендешілікке барған күнім бар ма, бәйбіше? Табиғи мінезден аттап, артық ықылас, артық пейіл көрсетсем, жалған, жасанды мінез болып шығар еді. Ал қызғаныш десең, оның да болғанын жасырмаймын, бірақ сен үшін соның бәрін ішімде өлтірдім емес пе?

Қ а р а ж а м ы л ғ а н ә й е л. Бәлкім, солай да шығар, бірақ сенен бір салқындық болмаса, менің жаным неге қиналады? Мынау ұл дүниеге келмегенде, одан арғы өміріміздің қалай боларын бір Алла білер еді. (*Ұлына бұрылып*). Жалғанда көрген жарығым!.. Отбасымызды ұстап қалған осы ғой. (*Жылысып шығып кетеді*).

А р д а г е р (*Пауза. Ауыр күрсініп, баласына қаран*). Ерланнан кейін туған Нұрлан атты ұлымыз үш жасында үстіне кітап сөресі құлап қайтыс болды... Пенделік мақтаншыппен осынша көп кітап жинағаным өзімнің сорым болып шықты. Мен сол қайғыдан енді ешқашанда оңала алмаспын деп ойлап едім. Сен туғаннан кейін есімізді жидық. Сенің сәби кезіндегі қылықтарың біз үшін сарқылмас байлық еді. Мен іссапарға сенің кішкентай қолғабыңды ала кететінмін. Соны иіскеген кезде нашакордай бойым балқып, дүниеде менен бақытты адам жоқ шығар деп ойлаушы едім. Маған саясат та, әлеуметтік тіршіліктің қайшылықтары да бес тиынға қажет болмай қалды. Мен үшін мемлекеттік құрылымның қай формацияда тұрғаны, қандай жүйенің билік құрғаны бәрібір еді. Сенің дүниеге келуің өміріме басқаша мағына берді. Егер керемет әділ қоғамда өмір сүріп, бірақ отбасың тозақ болса, онда, басы ашық, бақытсызсың. Ал саған құдай адал жар, сүйкімді перзент беріп, шаңырағыңды шаттыққа толтырса, қылмысқа толы қоғамда өмір сүрсең де, бақыттың дәмін татпадым деп айта алмайсың. Отбасың сенің рухани панаңа, қорғаныңа айналады. Мен адамның қоғамдағы орнын осылай түсінемін. (*Ауа жетпей, алқына бастайды*).

Ұ л ы (*шошына*). Папа...

А р д а г е р (*ентіккен күйі*). Рас, біраз уақыт тұрмысымыз қиын болды. Мамаң ауырып, сен ауырып, оның үстіне жұмыс жоқ, жұмыс болмағаннан кейін, ақша жоқ, жан ұшырып, аз уақыт күзетші болып істегенім бар. Сонда мен қатты қиналдым. Бірақ мен бәрібір бақытты едім. Сендер үшін жүгіру, қиналу, сендерді қуанту менің өміріме мазмұн әкелді. Сендердің қуанғандарыңды көруден артық мен үшін бақыт жоқ еді. (*Тағы да алқына бастайды*).

Ұлы мен Ұры жүгіріп қасына келеді.

Ұ л ы. Папа, саған сөйлеуге болмайды. Тыныштық керек.

А р д а г е р (*басы селкілдеп, қолдары қалтырап, қинала*). «Мәуелі ағаш майысқақ» деген. Сен болғаннан кейін мен мәуелі ағаш едім. Майыстым, соның арқасында сынбадым. Бәрі де сен үшін. (*Қырылдай бастайды*)

Ұ л ы (*жан ұшыра айғайлап*). Папа! Папа!

Ардагер одан сайын селкілдеп, бірдеңе айтқысы келеді, бірақ айта алмайды. Ұлы өкіріп жылап әкесін құшақтайды. Ұры үстел үстінен әлдебір дәріні алып, Ардагердің аузына салады.

Ұ р ы. Шырағым, жылағаннан ештеңе өнбейді. Аузына нитреглицерин салдым. Мен қолын уқалайын, сен басын сүйеп тұр.

Ұры Ардагердің саусақтарын сипай бастайды, Ұлы басын сүйейді.

А р д а г е р (*есін жигандай болып, қинала*). Иә, бәрі де сен үшін. Көрген қорлығым да, кіріптарлығым да... Ақталатын жөнім жоқ, айыптымын, білемін.. Бірақ мені кінәлауға, басқа болса да, сенің хақың жоқ.

Ұ л ы (*абдырап*). Иә, хақым жоқ...

А р д а г е р (*естілер-естілмес әлсіз үнмен*). Мен сені өсірдім ғой... Менің айта алмағанымды... енді сен айт...

Ұ л ы. Мен түсіндім, папа. Кеудемді тұмшалаған күйдіргі ойларды сыртқа шығару арқылы қалайда бір тазарып, адам қалпына түсуім керек еді. Бірақ ішкі уымды сыртқа шығарам деп, сенің жүрегінді ауыртып, одан да артық уайым таптым. Әйтсе де сенің жүрегіңнің лүпілін сездім және мені құтқаратын да сол лүпіл екенін сезіп тұрмын. Жаныма жылу кірді. Құтқарушым өзің секілдісің. Құдай осыны шындық ете көрсін.

Ардагер тағы бірдеңе айтқысы келіп аузын аша беріп, есінен танады. Ұлы өкіріп қайта құшақтайды. Осы кезде есіктің қоңырауы шылдырлап, Ұры есік ашады. Ішке «Жедел жәрдемнен» келген ақ халатты екі дәрігер кіреді.

Ұлы (ышқына айғайлап). Быстрее! Он потерял сознание.

Дәрігерлер Ардагерді еппен көтеріп, диванға жатқызады. Сосын кеудесінен солқылдата басып, дем сала бастайды. Ұлы үрейлі жүзбен әлденеге жалбарынғандай, іштей күбірлеп қарап қалған. Әлден уақытта Ардагерге жан кіргендей болады. Дәрігер кеуде тұсынан укол салады. Тағы басқа алғашқы көмектерін көрсетеді.

Ұры (қуана сыбырлап). Есі кірген секілді.

Ұлы тағы да булығып жылап жібереді. Әкесінің тірі екеніне қуанғаны да, өзінің әке жүрегін жаралағанына өкініші де бар көз жасы.

Ұры (жұбата сөйлеп). Шүкір де, шырағым. Барлық бәле – түсінбестіктен. Әке мен бала, ері мен зайыбы, дос пен дос түсінісе алмай, күйзеліп жүргенін көрмей жүрміз бе? Сен ақыры түсіністің ғой. Жоғалтқан әкеңді тапқандай болдың. Әкең өзіңнің ішінде өлмесе болды емес пе? Ішінде өлген жаман...

Дәрігерлердің біреуі сыртқа шығып кетіп, зембіл алып келеді. Екі дәрігер, Ұлы үшеулеп Ардагерді зембілге жатқызады.

Дәрігер (Ұлына бұрылып). Сіз баласы боласыз ба?

Ұлы. Иә.

Дәрігер. Әкеңіздің жағдайы ауырлау. Тезірек ауруханаға жеткізу керек. Жүріңіз.

Ұлы зембілді көтерісіп, дәрігерлермен бірге сыртқа шығып кетеді. Ұры үйде жалғыз қалады.

Ұ р ы (көрермендерге қарап аңырып). Не боп кетті өзі? Мынау үйді ақырында маған қалдырып кетті ме? (Жан-жағына қарап, ойлана) Қой, «бүлінгеннен бүлдіргі алма» деген, өздерінің де берекелері кетіңкіреп қалған екен, күдай аясын. Мен ештеңе де алмаймын бұл үйден. (Біреу қолқалап тұрғандай, басын шайқап) Жоқ, жоқ! (Қолын бір сілтеп, шығып кетеді).

Шымылдық

EK 3. Fotoğraflar

Tölen Abdik (İnform, 2022).

“Tölen Abdik’in gençlik yıllarına ait bit fotoğraf” (Adebiportal, 2022).

“Tölen Abdik’in Zhankeldin bölgesi fahri vatandaşlık töreni sırasında çekilmiş fotoğrafı” (Kalamger, 2021).

“Tölen Abdik’in, en sevdiği çalgı dombırayı çalarken çekilmiş fotoğrafı” (Kaliev, 2022).

“Türk Dünyasında Yılın Edebiyat Adamı ödül töreninde çekilmiş bir fotoğraf (Baştan ikinci)” (Türksoy, 2022).

EK 4. Yüksek Lisans Tez Çalışması Orijinallik Raporu

 <p>ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORIJİNALLİK RAPORU</p>
<p>ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 23/05/2022</p> <p>Tez Başlığı: Tölen Abdik'in "Biz Üç Kişiydik" ve "Ardager" İsimli Piyesleri (Transkripsiyon-Aktarma-İnceleme)</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 402 sayfalık kısmına ilişkin, 23/05/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 2 'dir.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar dâhil 4- ☒ 5 kelimededen daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">23/05/2022</p> <p>Adı Soyadı: İlker MÜLAYİM</p> <p>Öğrenci No: 18202000002</p> <p>Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı</p> <p>Programı: Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları</p> <p>Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora</p>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;">UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: right;">_____ Prof. Dr. Ayabek BAINIYAZOV</p>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : İlker MÜLAYİM

Doğum Yeri ve Tarihi :

Tarihi

Eğitim

Durumu

Lisans Öğrenimi : Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı – Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce, Kazak Türkçesi, Rusça

Diller

Bilimsel Faaliyetleri : “Edebiyat Bilimi Bağlamında Sultan Murat Povestinin İncelenmesi” III. Uluslararası Avrasya Çalışmaları Sempozyumu “Avrasya’da Bilim ve Teknoloji Öncüleri” –Prof. Dr. Fuat Sezgin Anısına- 2020, s. 336-351

İş Deneyimi

Stajlar : Ardahan Rekabet Kurumu Fen Lisesi Öğretmenlik Uygulaması (2016-2017)

Çalıştığı Kurumlar :

Kurumlar

İletişim :

E-Posta Adresi :

Tarih : 23/06/2022